

PROHÁSZKA OTTOKÁR
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

GYŰJTEMÉNYES DISZKIADÁS

PROHÁSZKA OTTOKÁR
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

SCHÜTZ ANTAL

XXIV. KÖTET.

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

PROHÁSZKA OTTOKÁR

SOLILOQUIA

II.

ÉLET KENYERE

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

Fenntartunk minden jogot, a fordítás jogát is.
Copyright by Stephaneum Budapest.

Nihil obstat. Nr. 2739. *Dr. Theophilus Elinda*, censorum praeses. Imprimatur.
Strigoni, die 27. Julii 1929. *Dr. Stephanus Breyer* eppus, vic. gen. ad int.

Kiadja a Szent István-Társulat.

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.

Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. sz. — Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

BEVEZETÉS.

1924 február 6-án Prohászka azt írja Naplójába : «Valamit írjunk az eucharisziáról? Ah, újat, mint fogalmat alig, hanem mint szívből fakadó meglátást . . . valami oly karikúra tágult két naiv szemmel való nézését az égő csipkebokornak s a locsogó s lökésekben áradó forrásnak, a mélységeknek . . . valami új lendületet, új vágatást, ahogy az Inn-folyó vágat Passau fölött. Hát tegnap úgy az eszembe szökött, hogy ilyesmit lehet tenni, hiszen jobb szeretem az Urat most, mint a 90-es és a százados években» (Ö. M. 24, 198.). Azonban már 1921 óta sűrűn találkozunk a Soliloquia-ban följegyzésekkel, melyeknek fölfogása és hangja rokon az Élet kenyérének szellemével. Sőt épen a Soliloquia tanú rá, hogy Prohászka már ifjú korától kezdve az Oltáriszentségnek — szabad azt mondani — intimusa volt, és mint püspök is kezdettől végig az egyházmegyéje első adorátorának tisztében érezte magát igazán helyén.

Ettől az időtől kezdve külön följegyzéseket tett, melyeket 1925 óta rendszeresen kezdett kidolgozni ; de jöllehet 1926-ban egyszer úgy nyilatkozott, hogy még csak néhány hónapra van szüksége, mégis csak 16 (átlag 4—8 oldalas) fejezet készült el teljesen, valószínűleg a szándékolt egésznek nem több, mint harmada. A többé-kevésbé előkészületjellegű följegyzések közül a formáltabbak — az ilyen stádiumban levő kéziratoknál magától értetődő kiegészítésekkel (amelyek azonban itt sem érintik sehol a stílust) — kerültek ide. Minthogy a hagyaték semmiféle fogódzó pontot nem nyújtott az egésznek tervére vonatkozólag, az elrendezés és a címadások is a kiadóra hárultak. Ilyenformán érezhető lesz itt-ott a szerző utolsó kezejegyének hiánya ; dehát

ez elkerülhetetlen volt, ha ezt a ritka kincset egyáltalán napfényre akartam hozni.

Mikor kiadásra került az Ö. M. 15. kötete, mindössze négy kisebb darab volt kéznél (melyek itt újra le vannak nyomtatva, természetesen az egészbe beleillesztve); a többi csak a hagyaték tüzetes földolgozása során került elő. Ezzel a magyar irodalom és általában a lelkiéleti világirodalom ritka értékkel gyarapodott. Prohászka újat akar mondani arról a fölséges titokról, mely századok óta annyi kiváló lelket inspirált. És ezt csakugyan fölséges módon megtette. Ami az Élet kenyérében Prohászka kezéből készen került ki, és amit a Soliloquia-ban 1920 óta (lásd Ö. M. 24, 55) találunk, arról el merem mondani: így még nem írtak az Oltáriszentségről. Mintha a teremtésnek és a kinyilatkoztatásnak valamennyi hangja megszólalna tanúságot tenni a legédesebb nagy titokról, mintha az örök Sentháromság összes természeti és természetfölötti művei följájanának színeiket és formáikat az eucharisztiai Krisztus-arc megrajzolására — *insurget orbis terrarum...* Mintha Prohászka fenomenális kifejező tehetségének összes rostjai itt újra virágba borulnának — *sicut in diebus iuventutis*, mint a Diadalmas világnézet korában; de most már át meg átitatva egy emberkorra kiterjeszkedő misztikai imaélet mélységeivel és egy hosszú apostoli és férfiúi küzdelmekkel teljes élet tónusaival. Soha lendületesebben, színesebben, sodróbb ritmussal nem írt Prohászka. Ennek meg is felel a hatás. Aki csak félig is fogékony lélekkel átengedi magát ezeknek a rembrandti szintengereknek és beethoveni hangáramlásoknak, ha még annyira száraz lélek is, előbb-utóbb belémuzsikálják a mélységes *sensus eucharisticus*-t. Aki pedig a szentségi Krisztusnak régi hú szolgája, annak számára ez az új ének új áhitatok és nézések fakasztója; megnyitja számára az eget s az oltárról Ábrahám-lajtorjája emelkedik oda, a hitnek és élő áhitatnak angyalai járnak rajta föl-alá és viszik magukkal a nézőt is az eucharisztia őshazájába.

Prohászka kispap kora óta csütörtökön éjfél felé

tartotta szentségi óráját; az első péntek előtt pedig éjszaka — sokszor órákon keresztül (ezt életében kevesen sejtették; halála után a Soliloquia-ból bizonyos). S hogy édesanyja épen egy ilyen éjjeli adorációja idején halt meg istenes halállal, nagy vigasztalással töltötte el lelkét. Meg vagyok győződve, hogy megszámlálhatatlan adorációs órájának ez a posztumus gyermeke, az Élet kenyere, sok istenes életindulásnak és halni-tudásnak lesz eszköze az isteni kegyelem kezében, az ő nagy vigasztalására és — dicsőségére.

Budapesten, 1929 július 14.

Schütz Antal.

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
<i>Bevezetés</i>	V	16. Hit és hitnek titka	304
1919... ..	1	17. Hit	312
1920	38	18. A titokzatos csipke-	
1921... ..	68	bokor... ..	313
1922	95	19. Átlényegülés	317
1923... ..	132	20. A «színek»	321
1924	188	21. Színek — valóságok	324
1925... ..	231	22. Az eucharisztias va-	
1926	239	lóság diadalútja ...	326
1927... ..	240		
		Áldozat és áldozás	
ÉLET KENYERE		23. A caenaculum áldo-	
A nagy titok tornácában		zata	336
1. Új ének a nagy ti-		24. Krisztus eucharisztias	
tokról	243	áldozati lelkülete ...	338
2. Imádó zsenialitás ...	250	25. Az eucharisztias Krisz-	
3. Emmánuel	253	tus Isten-imádása ...	341
4. Isten intimusai ...	258	26. Az Isten-imádás non-	
5. A kegyelmi rend be-		plusultrája	345
tetőzése	265	27. Áldozat-bemutató di-	
6. Új érzék	266	adalujjongás... ..	348
7. Adoráló lélek	270	28. Áldozat-bemutató lel-	
		kek	353
Krisztus tette és az egyház hite		29. Áldozat... ..	356
8. Az utolsó vacsorán	275	30. Örök és mindig új ál-	
9. Pridie quam pateretur	280	dozat	357
10. Jézus szava	281	31. Krisztus, fejünk, ál-	
11. Az evangelisták bi-		doz és él velünk... ..	364
zonsága... ..	286	32. In finem dilexit... ..	366
12. Az egyház bizonyosága	288	33. Áldozat—áldozás ...	368
13. A keresztény élet ta-		34. Szentmisén	370
núsága	290	35. Élet kenyere	374
		36. A szentáldozás rea-	
Az elme hódolata		lizmusa	377
14. Fogalom és titok ...	293	37. Engesztelés... ..	380
15. Scientia saporosa ...	297	38. Amor... ..	382
		A kiadó jegyzetei	355

1919

Aug. 8. Tegnap hallottuk, hogy befellegzett a zsidó proletárdiktatúrának s elpárologtak a «nagyok», Szamuelli, Polák-Pogány, Boehm, Ländler, Hamburger, s akik mögöttük álltak. A nagy Fabik, ez a proletár-zsivány az ő mustracsapatával már három nap előtt elillant, az aggintézet udvarán rakták gulába fegyvereiket s a mundurt elhányták. Ezzel a Knall-effekttel ez a füzet is záródik! Tu autem Domine miserere nobis!

Aug. 8. Tizenegykor kapom József főherceg üzenetét (tiszt hozta át), hogy menjek föl Budapestre a motoron, melyen a szegedi kormány küldöttei utaznak. Elmentem, félórát vártunk, akkor megjött a motor, Teleki Pál gróf és Dömötör néppárti képviselő volt rajta. Ezek Szegedről segítőgépen jöttek Siófokra s onnan a motoron. Elmentünk (Sréter ezredes is velünk volt) Budafokig, onnan villamoson a Ferenc József-hídhöz, s onnan gyalog (Sréter és én) föl a várba; a várból a Bristolba, onnan megint a várba, s a miniszterelnökségen beszéltem József főherceggel; kérte az egyház támogatását s említette, hogy kultuszminiszternek akartak; mondtam, hogy azt úgy sem fogadtam volna el. — A primás szombaton este jött, vasárnap voltam nála. Vasárnap, augusztus 10-én a Misszióban szentmise s beszéd; este 6-kor elmentem, s 1/29-kor Fehérvárra értem. Itt már románok voltak, fogdossák a közélet jeleseit s kenyéren és vízen tartják s priccsen altatják. A lap aug. 11-én fog megjelenni.

Aug. 20. No, ezt ide szúrom, mert elfelejteném! Fölseges ünnepünk volt bandériummal, gimnáziumi zenekarral! A Simor-utcán végig, megkerülve a Vörösmarty-szobrot! Prédikáltam, ahogy tellett tőlem a rettenetes időben, Magyarország nyílt sírja fölött. Rettenetes az elkeseredés a zsidók ellen; nem szabad feledni, hogy mily csúfot üztek az országból ezek az orosz grejzlerok! Pesten is folyik a szervezkedés!

Aug. 24. Reparálják a palotát. Istenem, a kis-bibliothéka Krisztus szobrát lövőcélnak használták! Mily érzésekkel megyek vissza e házba? Azért térek vissza, hogy Krisztusnak

ezért elégtételt nyujtsak. Mélyen megrendülve nézem a sebeit — hisz ő nézte bűneimet! Domine miserere! Ott akarok hálni, abban a szobában! A városnak megfizetem az épület-újítás költségeit!

Aug. 25. Ma a Jézus szíve templomban volt verejtékezésem; beszéltem a hitközség megalakításáról. Kell ez nekünk, nem annyira az egyháznak, mint a lelkeknek. Ne legyen más érdekünk, mint a lélek érdeke. Ah, e részben sok tisztító gondolat kell. Nem papi érdek, nem állás és kenyér, nem szinezurák, nem hatalmi szervezet, nem propaganda-szándék, hanem nevelés, több lélek!

Van az evangéliumban az egyházszervezet révén még sok áldás, melyben részünk lehet, források az életre, éltetésre, a bensőséges öntudatra...

Ma egy hete ugyanezt tettem a felsővárosban, d. u. 3-kor, rettenetes izzadással! Szétfolyt az arcom, csak gyujthassak.

Aug. 26. A püspöki konferencián természetesen a Papi Tanács is lefejeztetett; voltaképpen mikor már meghalt. Ez igazán szomorú tünete volt a mi papságunk szellemének és segélytelenségének. A hatóság le nem intette, sőt az volt a nézet az esztergomi konferencián (1918 nov. 20) is, hogy küldjünk oda jó papokat s így vegyük elejét a bajoknak; ez is megtörtént. Én magam fölmentem a gyűlésre (novemberben vagy decemberben?) s beszéltem mérsékletéről; de hiába, másnap a skandalum teljes lett. Ezen az esti ülésen P. kassai kanonok is tartott egy lapos beszédet arról, hogy az egyház, ha megértette az idők jeleit, győzött; applikáció: Nagy Konstantin, a középkor — mind rossz applikációk voltak. Csodáltam ez ember fölületességét. Még inkább csodálkoztam, mikor hallottam, hogy a szocialista pártba belépett.

Aug. 27. Ma Tésén voltam. El akartam intézni a birtok-eladást. A valuta ingása nagy akadály lesz. Azért inkább művelni, amit lehet, s felesbe kiadni a jobb földeket. Instruálásra a mai viszonyok közt alig gondolok; minek? Hogy egy félév múlva ismét elvigyék? A kastély üres, mindent szét-hordtak; a kert vadaskert lett! Mi lesz itt megint egy év múlva?

Aug. 28. Fölirom magamnak: honeste vivere, suum cuique reddere, neminem laedere. — Matrimonium totius vitae consortium.

Aug. 31. Tegnap este Sz. D. előadásán voltam a Szent István-teremben. Sokan voltak. Furioso oratore — híre megelőzte. Szidta a zsidót. Kimutatta, hogy minden baj e rettenetes fajtól vagy kooperációjától van. Végzete Magyarországnak, ami szerencséje a zsidóságnak. E gaz népet ítélőszék elé kellett volna idézni a háborúban való alávaló lapulása és uzsoráskodása miatt. Bűnei az égre kiáltottak haza, nemzet, vér s élet ellen: ime, akiket agyon kellett volna ütni, azok a halál, az öndöglés szagával kajmós orrukban va banque-ot kezdtek játszani, s ahogy a zavarosban mindig halásztak, úgy a forradalom tébolyában hősök maszkjába bujtak, s kik fegyvert nem fogtak, hogy az ellenséggel szembeszálljanak, most a szabadságot akarták kivívni s mint zsidó makkabeusok geráltak magukat, lődöztek a levegőbe, rémítették az embe-
 reket, vadították a fegyelmetlenségbe s hanyatt-homlok rendtelenségbe kergették az országot. Akkor aztán jött a Hock János világtörténelem-csinálásának farsangja. A szájpadrlás-nélküli gróf Károlyi fej-padrlásnélkülinek is bizonyult, s mindenféle zsidó verébnek, kan- és nősténynek szabad ki-be-gyűlése volt e vezető üres padlásába! No, ott csapraütötték a zsidó bölcseséget; volt vállalkozó elég mindenre, külügyre, belügyre; került zsidó rüfke Bédi-Schwimmer Róza adósság-csináló, kosorrú magyar követnek Bernbe, ahol a hotelben s a virágárosoknál csinált adósságait tán még most is fizeti Szilasy! Jászi Oszkár, ez őstehetség mindent eladott Magyarországból, ami eladható volt oláhnak, csehnek, szerbnek s e Saxlehner-palackokra emlékeztető, megyéket elhajtó purgó-politika még Clémenceau úr szabási terve előtt körülméltette Magyarországot. Természetesen kiebrudalták a szelídebbeket a vadak, a «nagy tudású» zsidókat a fészkelődőbb s ha kell, vért szomjuzó zsidók, s miután az orosz zsidók, a Leninek-
 (nek), Trockiaknak napja világtörténelmi zenitre mászott, hát «unsere Leut» itt is érezték a világreform, vagyis világnak tótágasra való állításának viszketegét. Kun Béla, ez a fölséges csillagzat szórta butaságát s a szegénység faszcinálását e szerencsétlen országra. Miért ne legyen kommunizmus nálunk is? Tetszik egy kis kommunizmus? Azt mi megcsináljuk; mit is ne tudnánk mi csinálni?! Nü? felfegyverzünk aztán megint sereget s megyünk török-tatár ellen? De minek mennek? Hisz pokolba kívánták a háborút! Hisz leszabdaltak darabokat s odadozták önként románnak, tótnak? Nü? csinálunk háborút; akarunk Magyarországot s azután egyesülünk az orosz bolsevistákkal, azután csinálunk bolsevizmust Ausztriában; dönt-

jük a pénzt, milliókat számíthatlanul s leszünk nagyok, Napoleonok, mi Hamburger, Ländler, Pogány-Pollák!» — Hát nem rettenetes dolog ez? ! S most jön Vázsonyi és a fejérvármegyei gyűlésen «Elek» úr, s mondja : ne felekezetieskedjünk !

Szept. 3. Ma megint harmatos reggelem van. Tegnap néztem a növekvő holdat, ezt az aranymisztériumot, ezt a csillogó hieroglifet, ezt a néma, sokatmondó, világítéletet hozó csillagzatot, amint Sárpentele kékesszürke ködös vidéke fölött lebegett. Állt ; nem látszott, hogy halad ; egy-két felhő mint szétfosló sóhaj, mint a végtelen vásznon a lelkek vonulásának vonala húzódott fölötte ; de nem állt vele szóba az aranyos profil s nem lett fátyolos — mosolyogva hirdeti a világvégét ! Azután ma reggel a mély alázat áhítata, a könnybelábbadt szemek s az azon csendesen csepergő cseppek . . . a léleknek érintkezése a sacramentum kegyelmével s a szellemi világgal ! Reversus est angelus, qui loquebatur in me et suscitavit me quasi virum ex somno . . . Ah, azok a járó-kelő angyalok, azok a húzó szellemek, kik a lélek alvó szellemiségét fölébresztik, mint a villamáram a delejes vonzást ! Trahis me post te angele et revertaris passum et suscites me ! Salve soci vitae aeternae, salve civis spiritualis mundi, peregrinus in nostro mundo, nos suscitare est officium tuum. Ez az alvó szellemiség . . . s hol vannak az angyali lelkek, kik ébresszenek? Ó, jöjjetek, ébresszetek, nézzetek lelkünkbe ébresztő hatalmas lelketekkel !

Szept. 4. Még azt elfelejtettem. Augusztus elején meglátogatott W. gróf s beszéltünk politikáról, Károlyi Mihályról, Festetics Sándorról. Egyszer csak kipattantja : «Miért van önnek oly sok ellensége?» Én feleltem neki valamit, hogy nem vagyok sablónos, s kívánok realitást ! De hiszen az mellékes, hogy mit feleltem ; a fő a vallomás. Ő idegen itt, de hall eleget, sőt jobban figyel meg mindent, mint más valaki — főleg az arisztokráciában.

Szept. 7. Az ancien régime kiváltságosairól mondták, hogy iparkodtak maguk is, hogy szülessenek, vagyis érdemes volt születniök. Hát hányról lehet azt mondani : érdemes-e születnie? Minek születünk? Már Jób panaszkodik : minek? Ah, ha sírok mellett megyünk e gondolattal : érdemes volt-e ennek, annak? Csak, ha üdvözült ! Mily értékelés ! Hát értsük ! A Szent Szűz ilyen volt. Iparkodott születni . . .

Életfriss hajtás volt! Tiszta, nyíltni kívánckozó rügy! Fellegtelen, gyorsan kivirágzó hajnal! Ah, mily biztatón s kedvesen világtított piros, rózsás fényekkel a világba bele! Sicut aurora consurgens . . . canticum cantativum . . . idea Dei muliebris pulchritudinis, salve, salve! Ah, hogy nézek az ilyenek szemébe s éléje, az ilyen életbe sietőnek; én, ki inkább kifelé mennék, mert itt oly kevés visszhangra találok, oly kevés embert, aki igazán olyan enyém, nekem való, s akiről szintén nem tudom, hogy mit akar itt. Mit? Mit? A legtöbb ember agitur, non agit! Mások gondolatai, századok érzései, öntudatlan reakciói, érzelmi torlódásai, törlik, nyomják, ütik! Ah, cseppek vagyunk.

A gondolatoknak, eseményeknek is vannak fátumaik, s mit tehetünk róla — gondolnám, — hogy dekadenciájuk völgyében élünk! De szeressünk, azt tehetjük! Jaj, de mennyit szenvedek a szellemi dekadenciától, az eszmények halaványságától, a lelkek fehér-halálától. Száraz, fehér betegség és halál körülöttünk! Ezt is úgy kell magyarázni: a korszakok öröksége, a régi s új bűnök s blazirtságok, a megszejtetés rettetés átka. Nem lehet vétkezni büntetlenül, s a bűnnek van szociális bűnhődése is! Az is! A levegő lesz rossz, a világoosság fakó, az energia lanyha, fáradt . . . Vesző élet! Ah, Madonna mia!

Szept. 10. Itt járt H. gróf. Jó magyar ember, s most már ő is látja Magyarországo veszedelmét a zsidóságban. Nem hiszi, hogy a mostani kormány a keresztény nemzeti pártprogrammal boldogul; a zsidók mindent megtesznek, hogy lehetlenné tegyék s hogy a világot telekürtöljék, hogy nem képviseli a nemzetet, nem rendezhet választást, elnyom, pogromokat hirdet stb. A «Neue Freche Presse» 7 milliót kapott. Az entente-missziókat a zsidók traktálják és kenik. Azután elmondta, hogy a «radikális párt» voltaképp a zsidó uralmat szolgálja, s először úgy volt, hogy a gazdag zsidók is mind egy követ fűjtak velük; de mikor túldemokraták lettek, akkor a pénzeszsákok visszahúzódtak. A radikális párt azt akarta, hogy mivel a magyar intelligencia túlsúlyban zsidó, hát ennek kifejezése s képviselése legyen végig mindenben! Erre most a felelet, hogy a zsidót ki akarják dobni! Azt is mondta, hogy a nála járó zsidóknak megmosta a fejét s rájuk olvasott, hogy a vallást mint támadták, papi uralomról szónokoltak; hát hol az a papi uralom! Ók a felekezetieskedők.

Szept. 12. Maria dulcis carissima salve! — Nem mondhatom, hogy mily rosszul érzem magamat sokszor, valóságos rosszullét fog el s mélységes undor az emberektől. Borzasztó tapasztalataim vannak a rosszról s a pizsokról, s nem látom az emelkedő vonalat ezidőszerint. Egy borzasztó ösztönös, kukorica-rázást s nem gyöngyöket kereső schola epicurana. Hol van itt az evangélium nyoma, hol a szelleme? De ez csak átmeneti hangulat nálam, mert a lélek csakhamar kikívánkozik e lapályból s a szellemi hegyvidékre siet — «abit in montana cum festinatione». Kell ez a montán világ, a lélek magaslatai, az emelkedett lelkület hegységei. A lélek nem lélek, ha nem emelkedett; az olaj nem olaj, ha a vízben elbukik.

Minden lélek hegyi lakó; látja maga körül az égbe emelkedő masszivokat s a végtelen kilátásokban elmerül. Mindig föléje kerülni az életnek, a butaságnak, léhaságnak, a rothadó, békanyálás víznek, a millió lelketlenségnek, az üzekedő környezetnek, mindannak a pizsoknak, mi agyvelőkből s tollakból folyik, s mindannak a dongásnak asszony-ágyékok körül! Ah, emberek, hogyan tudtok mindent lerántani s pizskítani, hogyan tudtok a természet ösösztönei szolgálatában állni, anélkül, hogy az arcokon átolvadó zenéjét a léleknek, az örök szépnak, az érzelmi dálnak, e vonalak, síkok és domborulatok isteni vonalát tisztelnétek; hanem belevájkáltok és beletapostok. Ti bestiák! s ti azt mondjátok, hogy erosz akartok; ah, azt se értitek; hisz az erosz nagy indulat, s abban is Isten lesz, s ahol a δαιμόνιον, ott az ἦθος is lesz, mert ἦθος ἀνθρώπου δαίμων. A daimoni, isteni, az éthosz is; így az erosz is éthosz lesz, ha a mélyébe nézni s hatolni tudtok. Mindennek fenékén ott az isteni: ami van lét, az e fenéknek dudorodása, vonaglása s elfolyása. Fátyolnak mondták, projekciónak is mondhatták; én bas-reliefnek mondom; mint ahogy az érett nőben domborodnak a formák, a megérett s megsejtett anyasági hivatás mélyeiből kiemelkednek az idomok: úgy az egész lét az isteni gondolatok reliefe; azok domborodnak s alakulnak ki, azok emelkednek bele az anyagba. De értsd meg, az alap, a fenék, az alakítás kiindulása a δαίμων, s az természetesen tele van éthosszal!

Ez a felfogás, mely maga is kiemelkedés s domborodás, monumentális vonalakat húz az életbe s beleállít hegyeket: bátorságot, bizalmat, lelkesülést... a lélek fölmered a föl-ségben, a hősiességben, kiemeli Jungfrau-kúpjait a csendes kontemplációban, az Istennel való barátkozásban, a csillagos

lelkökkel, a szentekkel való testvéresülésben . . . gyönyörű fodrookban s hullámokban omlanak érzelmei mint a hegyek oldalán az erdők övei s fodrai, virágos hímmel s szépséggel kicsipkézve !

Szept. 13. Ettől is, attól is hallom, hogy olvassa a francia forradalom történetét, s hogy ez a mai véres és bolond hepciásokodás is olyan. Hát igen, az emberi hóbort többé-kevésbé mindig ugyanaz, de a mostaniban az a különös, hogy a megkeveredett zsidók üzik itt játékukat ; tehát a nevetséges vonások dögiben döbentenek ránk. A zsidó mindig nevetséges, aszimmetrikus, idegen s ugyanakkor nem-idegent játszani akaró figura. Ami pedig a fölséges népet illeti, az többé-kevésbé, sőt talán nagyon is ugyanaz ; annak azonban leitmotívját Schadow festő leveleiben találok a legtalálóbban ecsetelve, aki az 1835-i berlini forradalmat festi ; azt írja, hogy Kranz úr, akkori híres cukrász boltjának vágódott neki a piszkos ár e kiáltással : Ooch Eis esse ! Igen, enni, még pedig fagyaltot is enni : ez a forradalmak mélységén a lüktető ér s a pőfékelő szellem !

Szept. 13. Aki nem áll az emberek fölött, aki nem tudja megvetni s lenézni törpeségüket, önző piszkukat, utálatos haszonkeresésüket, s ha a magasban áll — püspök, nagy úr — beléjük száradt irigységüket gyűlölködésüket : az tönkre megy az — embereken. «Es stirbt der Mensch an den niederträchtigen Menschen». Ezt ide írom, mert mindennap tapasztalom, de nem sýnylem meg, mert értem azt is : «odi profanum vulgus» ; némelyek ezt gőgnek mondják. Nem tudom, hogyan érzett Horác ő-jelessége ; de az bizonyos, hogy az alávalótól óvakodni kell, akár ember, akár poloska vagy patkány legyen ; s mégis szeretem az embert, mert isteni alkotásának, paradicsomi kikezdésének nyomát s csiráit hordozza magában. Néha kikel az ilyen csira : gyönyörű, kedves, világító lélek lesz. Egy ilyen szép emberért szeretem az egészet.

Szept. 16. Rendkívül nehéz az egyháznak helyét s útirányát megtalálni, s nevezetesen állásfoglalását az emberi szabadságokkal szemben időszerűen s helyesen — mit mondjak — megreformálni. Az egyház most is azon szemponton áll, hogy a rossznak szabadságát erőszakkal is korlátozza vagy ha lehetséges, letörje. Ez helyes, ha úgy hisszük, hogy az igazságot az egyház kizárólag bírja ; de a mai kor ezt el nem fogadja, s így ferde helyzetbe jut a modern kultúrával.

De különben is gondolom, hogy változott az idők szelleme, amennyiben nem tartják megengedhetőnek erőszakkal benyúlni az erkölcsi világba. S valahogy ez igaz. Ez az érzület pedig megint onnan lehetett általánossá, hogy világos lett idő folytával, hogy nem lehet erőszakkal boldogulni. Az egyháznak most nem használnak Nagy Konstantinok, sem Nagy Károlyok; Szent Istvánok is csak annyiban, amennyiben erkölcsileg segítenek, s nem paragrafusok fütyköseivel. Tudom, hogy ezzel is zsákutcába kerülünk; de ez talán a kisebb rossz. Megáll az eszem.¹

Szept. 17. San Francesco nel monte d'Alvernia, ti saluto ed esulto tuo stesso. Ismét egy fölséges regulát olvastam: «Bonam animi affectionem ego exsistimo cupiditatem vehementem placendi Deo, eamque insatiabilem, stabilem et constantem» (S. Basilius). Mily erő és emelkedettség van ebben, összehasonlítva azt Rousseau s a többi filozóf nyegle s buta nagyképűsködésével, szentimentálizmusával, mely ázik, vagy racionalizmusával, mely száraz mint a makaróni. Istenem, mily céltudás, mily útlátás, mily iránybiztosság, mily izomzat és kilépés! Elénk döbben, mint Ares az óvodások s mint egy akrobata vérbajos nyavalyások elé! Ah, Voltaire úr erre nézzen, s fogja be foghíjas száját!

Szept. 19. E napokban akasztotta fel magát az aposztata S. Isztiméren. A plébános beszélte, hogy azelőtt egy héttel hozzám akart jönni. Ez mindenesetre jó jel volt; de gratia sufficiens csak, mely nem használt neki.

Szept. 19. Ha egy kedves nővért itt áldozni látok — nem tudom, hogyan hívják, megértem, miért jár annyi pszichológusnak fejében az a gondolat, hogy az áhitat valamiféle erosz. Lehet ennek valami igaz értelme. A hasonlatosság talán az odaadásban van. Ez a nővér nem szép, de mikor szemlelőnyva száját kinyitja, a nyelvét szerényen kitolja, valami elragadó vágy s bensőség fejeződik ki rajta. Rendkívül szép látvány. Olyan Hess-nek boldog Alacoque Margitja. De természetesen épen ebben a tiszta szeretetben nincs semmi alacsony érzékiség. Odaadás, kitárás, vágy, olvadás, átkarolás igen; de mindez a szellemi nivón.

Szept. 20. Tegnap jött meg váratlanul ismét F. Nyitrán van családja; ő maga hét hétig internálva volt Illaván Krausz főispánnal, Polónyival. Ott vannak a magyarónok s kártyáz-

nak s búsulnak. Azt mondja, hogy a nyitrai zsidók, olyan Árpási (Gerstl) nemesek is, átlag mind tótoknak vallották magukat. Ezek voltak a Tisza-kormány s a magyarság támaszai!

Szept. 21. Nagymise közben $\frac{1}{2}$ 10-kor egyszerre riadalom lett; az embereket hazakergették a románok, mert hát közelednek a fehérek. Bárcsak kotródna ez a buta, cigány nép már innen. — Meditációban bámultam a fűszálat, melynek köze van a 140,000.000 kilométer távolságnyi naphoz, s a kis szemideget, melynek köze van a fényévek collstokkján mért távoli állócsillagokhoz: «Und wird in dunkler Nacht — Er aus der Erde steigen, — Auch seinem kleinen Stern — Wird sich der Himmel zeigen.» Kicsinyek, parányiak vagyunk, de meglátjuk az eget, a végtelent. S a mi értelmünk e szerény kis világító készülék; csak olyan, mint a tenger mélyében lakó halak villamos világító lámpása; viszonyban áll a végtelennel: *signatum est super nos lumen vultus tui . . .* azért aztán «*dedisti lactitiam in cordibus nostris*».

Szept. 30. Átköltözködtünk megint egy nagy háztartásba szoruló rengeteg retyerutyával, bútorral, csip-csup dologgal, padlást megtöltő lim-lommal. No hát, itt vagyok; de nem otthon; nekem otthonom, ahol úgy volnék, mint kedves, egyetlen körben, nincs. A bútor nem az enyém, a falakról más, itt letelepedett s innen megint kitépett lakók képei néznek rám, sajátos pózban, gesztikulálva, könyveket szorongatva. S mily kevés közöm van hozzájuk is.

No, de ez nem nyávogás s melankólia! Nem tárom ki a lelkemet ölelni a semmit. Szó sincs róla! Nekem minden ház csak annyi, mint a cserép a virágnak; kell az is; de csak azért, hogy tartója legyen a földnek, az életnek. Nekem minden ház csak ága az énekes madárnak, toronyparkánya magasan lakó galambnak, esztergomi bazilika-oszlopok akantusz kapitélje az ott bűgő gerlicének! Nekem minden otthon csak trambulín, onnan ugrom le az élet árjába; megsuhogtatom, hogy lökjön rajtam! Tudom, csak ingereket keresek, simogató s felhorzsoló, csitító s gyújtó, édes és fanyar, kedves, szép illetékeseket! Ah, megrészegülni akarok természetből, ittasulni napsugártól, fakadni a tavasz borulásában s haldokolni az ős csendes hullásában . . . Egyet, egyet akarok; istenülve élni, hogy ne kelljen sobasem énekelnem: «miért oly későn . . . levélhulláskor, daru-távozáskor». Látni akarom

a tavaszi sugárban a naptól részeg hegyek táncát s hallani a téli szél zúgásában a nagy halál fölötti panaszt, melyből itt-ott kicsillan az örök élet reménye s öröme !

Okt. 1. Kedves hónapom, — az angyalok ünnepe miatt ; angyalaimnak szentelem. Szeretet, szeretet, az kell a földre, még pedig a szellemek szférájából való szeretet ; az érzéki, mely a szép termeten fölsiklik s ujjong, nem elég ; szeretet kell, mely a lelket, a szellemet fogja meg s tüzet attól fog. Hát szeressünk, már csak azért is, mert magunkkal be nem érjük ; azzal a másikkal sem, aki párunk, vagy az lehet. A kettő, ha egyesül, akkor sem elég egymásnak. Azért kell felsőbb, szellemi szférák szeretetével, az isteni szeretettel egybekötni a szeretőket is, — nemcsak érzelemmel, de szelle- ségi kötelékkel, mely Istenbe köti a kettőt, a párt is bele ; Istenbe, az örökbe ; Istenbe, a hervadatlan szépségbe ; az örök menyasszonyi üdeségbe. «Invicem amare est unum Deum habere», mondja Szent Ágoston. Így az örök szeretet kivezet a mulandóból s azzal a lét tragédiájából.

Okt. 6. No, most rájár a rúd, csak úgy suhog, a liberális, zsidó, nemzetietlen, kivénhedt, elernyedt társadalomra. Ez a nyomorult száraz-gyökérzetű erdő, hol csak a fogalmak, az intellektualizmus száraz ágai terpeszkednek s a lélek s annak mozdulatai száműzve vannak. Ah, ez az echt zsidó vidék, úgy képzelem, a Holt-tenger vidéke és «flórája» ; vagy pedig világ, mely az írók izzadmányából táplálkozik, kik írnak, írnak, de a lelki megmozdulásokat itatópapíroson szűrik át. Az érzés fölösleges, azt el lehet dobni ; tehát ami igazán s különösen a legsubjektivebb, a mienk ; ami nem közös és sématikus, amilyen a fogalom, az ismeret. Így szögesedik ki lépten-nyomon a túlzás, még pedig tagadásá !

Okt. 7. «Wer Wissenschaft und Kunst besitzt, der hat Religion, Wer jene beiden nicht besitzt, der habe Religion» ; Goethe szavát úgy kell érteni, hogy a helyes tudomány s az igazi szépművészet elválaszthatatlan a vallásosságtól, s viszont az igazi, mély vallásosságon át vezet a kapcsolat tudományához és művészetéhez. Ez utóbbit a történelem is tanúsítja, hiszen minden művészet és tudomány a szentélyek mellől a szent titkokból fakadt !

Okt. 8. Csodálatos lélek ez a Szent Brigitta ; finom, meglátó, bátor, egyenes és szépséges, hódító. Milyen leány lehe-

tett az, milyen idegerővel, mikor egy szentbeszéd után éjjel álmában már úgy látja a Krisztust mint a Golgotán. Csodás lelke már testet adott a fogalomnak, a képnek. Máshol a fantázia, az érzés képet s a képbe életet <ad>; de itt a lélek már beszélő, csengő, szót váltó, szeretkező életet állít belé!

Teleakasztottam a kápolnafolyosó falát képpel, hogy akik ott rám néznek, mementót kérjenek; a jó Mihály Jánosné aranyos, tártkarú Jézuska-palláját használok s a Pauer püspök kelyhét, a tizenkét esperesség szentjének zománcképével; akarom, hogy ezek mind kiáltsanak felém: segíts, imádkozál értünk s velünk! A klérus, a jó lelkek, a szeretett kedves ismerősök mind benne vannak imámban. A bábaasszonyon s a vén Ancsán, ki akkor még fiatalabb Ancsa volt, minden szolgálócskám föl a mai napnak életmegsegítőjéig belefoglalom imámba. S a kis gyerekek, kik oly keskeny ajkacskákkal s naív szemekkel s finom kacsókkal járulnak a szentáldozáshoz, azokért is, meg azokkal is hálát adok a jó Jézusnak; s úgy képezem, hogy mindnyájan kitarjuk karjainkat s taposunk s szaladunk feléje s ő épúgy felénk, s testvéries lélekközösség, lelkek, a megváltottak s a megváltó lelkek fonódnak s ölelkeznek, szakadnak egymásba. Ó igen, szent iram kell és megrészegített lelkeség tánca, ránkása; mint ahogy a legyek, az ittas, a napsugár-ittas legyek cikáznak a keverednek s imbolyognak; legyek vagyunk, de legyek legyünk napsugárban, ittas, részeg, táncoló legyek, parányok a végtelen-segek delejező fürdőjében!

Okt. 8. Még valamit tegnapról. Bevonult a fehér gárda, a magyar nemzeti hadsereg, s az oláhok végre kikotródtak. Elvitték az ősi gyapjúnkat is. No, de ilyen felszabadítói a nemzetnek! Könnyes szemmel néztem a katonákat; foszlányait a nagyhatalomnak!

Okt. 8. Forradalom? Hát ki forr itt? a vidék? Dehogyan, a subás s szűrös paraszt, az önző kispazda, az ugyancsak nem forr; gondolom, az 48-ban sem forrt. Hát Budapest? az a sok szegény ördög, hivatalnok, éhenkórász vagy talán a Lipótváros, a cukor-Voltaire, a jasszok és Jászi? Istenem, azok úgy akarnak forradalmat, hogy mások forrjanak, s ők nézzenek s írjanak! Hát aki itt forrt, az néhány bőrébe nem férő zsidó volt, akik felbéreltek s élőlegekkel szerződtettek zsványokat, betyárokat, gyilkosokat! Lemaitre mondja: «Mióta az emberiség él, s a történelem folyik, a legnagyobb forradalmak úgy történnek, hogy az emberek 999 ezredrésze nem vesz részt bennük, nem kívánja, nincs haszna belőle s átlag nem is érti,

hogy mi ez?» De az úgynevezett forradalom nagy lelki forrongást idéz elő, tisztulást, igyekvést.

Okt. 9. Hát mi lesz a békével? Ez a rabszolgák, a lenyűgözött népek megbélyegzése, megingatása és nem megnyugtatója. Természetesen az egyik fél örül, a másik búsul, s mindkettő gondolja, hogy igaza van.

Okt. 12. Nagy ünnep Székesfehérváron. Bevonult a nemzeti hadsereg. Nálam szállt Horthy Miklós, fővezér. Itt szállt hajdanában Jelachich is. Mély megindulással néztük a halottaitól feltámadó nemzet hatalmának első szervezkedését; az élni-akarás nagy vágya mint izzó érzés hevítette lelkünket. Tehát nem kell meghalni; élhetünk! A vásártéren volt a zászlószentelés, mise, melyet Bilkei plébános celebrált. Azután $\frac{1}{2}$ 2-kor bankett a vármegyeház nagytermében. Széchenyi Viktor gróf mondotta a tósztot Horthyra; én a tisztikarra. Nemzeti lelket és eszményiséget kívántam nekik! Este lampionos menet, cigányzene, ének! Friedrich István jól beszélt, ő nem enged; gerinc kell a nemzetbe, mely becsülést igényel; ne nyafogjon, álljon, akarjon. Söprőnyelet akar, söpörni. Pom-pás Lueger-i hangok!

Okt. 19. Margitligetre utaztam s vasárnap kimentem; az idő nem volt szép, de a cseresznyefák gyönyörű pirban égtek, minden levelük mintha aranypiros mécses, bíboros láng lett volna, s az egész vidéken világítottak s jelezték: itt is vagyunk, ott is vagyunk, akik most pihenni térünk, hogy félév múlva ismét fehér virágdíszbe öltözzünk. — Nagyon kedves lelkekkel ismerkedtem meg ott: az ember örül az érintetlen s öntudatos szüzességnek, mely a rosszat sajnálja a községben s a családban, s magát áldozatul ajánlja.

Visszatérve Budapestre, 29-én konferenciát tartottam, s 30-án Várady érsek elnökölt a theologiai karral együtt tartott konferencián. Istenem, mennyire örülök, hogy a theologiai tudománynak a karban oly hivatott s hatalmas képviselője van. Tekintélye is van; bezzeg más, mint volt a 70-es években, amikor alig néztek rá a theologióra a «karok», s Bognár Istvánnak, a biblikusnak egy-egy egyetemi ünnepélyen konverzálo társa csak valamely hivatalnok, kvesztor került. Így mondta ezt nekem Winkler József, a doktor romanus.

Nov. 8. B. van itt, kukoricát vesz. Beszéltünk a szónoklatról, s kérdezte, hogy tanulom-e a beszédeket? Kidolgozom

a javát, be is tanulom, de nem kötöm magam hozzá. A szóközi léleknek az aktusban kell produktívnak, termelőnek lenni, s szóközölni nem annyit tesz, mint szóközölködni. A szóközölkölni a szó-akcióban van. De jó előkészület, jó anyag és anyagkezelő tudás kell hozzá; azután pedig a szóközi érzéket s lelket szabadjára kell bocsátani; alakítson, teremtsen, szórjon tüzet s szórja magát. Non ex penna, sed ex penu-nak kell lennie minden szóközölkölni; egy darab életnek, élő műnek; a szóközi léleknek alakítania kell; s azt érezni kell. Aki recitál vagy olvas és pislog az írásba, az nem szóközölköl.

Nov. 9. Ma esküdtött fel a székesfehérvári egyházközség tanácsa a főtemplomban. Az evangéliumból indultam ki: Szabad-e adót fizetni? . . . Az egyházat, a lelkeséget hová állítjuk? a császár, az állam oltalma alá? Nem, a hívek szívébe s szeretetébe. Tegyük! *a)* Szüksége van az országnak s a nyugatnak erő forrásaira. Itt a források, energiák! «Hej, mi szegény palócok, mondták Somoskőn 1865-ben, nem becsültük e fekete köveket s dideregtünk rajtuk. Meg kellett volna gyűjtanunk azokat!» Úgy vagyunk a kereszténységgel. De *b)* az egyháznak is szüksége van hívekre. Hívek, kik vallanak hitet életben, tettben. Azt mondják: tizenkét apostola volt az Úr Jézusnak, akiket választott életében; de akiket hívott s támasztott a Szentlélek, milliók voltak. Legyünk ilyenek, hitvallók, apostolok . . . Felesküdték, aláírták.

Nov. 9. Itt járt H. gróf. Sir Clark azt gondolta, hogy ő vállalja a minisztériumot, melyben az «internacionale» — értsd a zsidók — bent legyen. Clark urat ezért küldték ide, s ő ezt itt nyakunkba varrni s aztán elpályázni akart volna. De látta, hogy a keresztény ébredés óriási. H.-ról gondolta, hogy vállalja az entente e zsidószolgálatát. H. látta e tendenciát; tudja, hogy az a versailles-i bizottság is zsidó befolyás alatt áll, Amerika is. Szépen meghúzza magát az istentelen pénz hatalom akár Albion, akár a yankee szárnya alá. Visszautasította a neki följánlt szerepet, hogy az internacionálé zsidószociálista gárdáját beállítsa az ő minisztériumába. Okosan ráutalt arra, hogy ő eddig nem szerepelt a forradalomban, hogy távortartotta magát a keresztény mozgalomtól, bár teljesen approbálja, de éppen ezért nem ő, de Friedrichék vannak hivatva a koalíciós minisztérium megcsinálására is. Ezt meg is tehették, s a bizalmat el nem vesztenék, ha tudnának valamit hozni is: kenyeret, fűtőt és valutakölcsönt. Mindenképen arra kell törekedni, hogy a hadsereget jól megszervezzük s fizetni

tudjuk. Ez a pacifizmus, a népek ölelgetésének csendes mámorai után! Ez is beütött s kiütött köztünk! Ó, a sok ideológiát és kultúr-holdkörösát Giesswein apótól kezdve föl és le! A realitások bronzszínű szellemei befoghatják az orrukat ez ideológiai kvargliktól!

A propos, Giesswein apó! Ó külön pártot csinál, azaz nem fuzionál. Hisz igaza van; csak ő ne tenné! Különös dolog, némely ember csupa fél-igazság, félszegség és egész felfordulás! A keresztényszocializmusnak kell külön munkáspárttá lennie; de ha már fuzionáltak, üsse a kő; most ne zavarjuk a vizeket! Igy gondolkoznám én, de Giesswein apó másképp; ő a Világ s lipótvárosi Jericho üdvrivalgásai közt bontogat.

Nov. 13. Hazajövet Margitligetről azokkal a színekkel s fényekkel, azokkal a hajlékony látóhatárvonalakkal szemeimben, melyek mögött a pilisi szentek és ciszterciták aszkéta alakjait, áhitatos arcait, csuklyás fejét láttam, elhatároztam, hogy elolvasom Békefi művét, a Pilisi apátság történetét.² Hát olvasom is; elül egy hazafias, tiradás előszó, azután száraz adatok, de papyro ad cartam tudományossággal kiírva.

Hát látott ez az ember valamit, mikor itt járt s szemét a vén Pilis tar tetején, azután az erdős amfiteátrum lépcsőin s a hosszúra nyúló Dobogókőn jártatta? Nem mondott neki semmit, egy akcentusos szót, egy nüánszot hegy-völgy, a Pilis óriás, dachstein-formációs mészkő háta? Nem nyilalt föl szívében az erdők sóhajával az örök vágy, a férfias lélek szépségszomja, mely itt kereste Istent, a békét, s itt énekelt az eléggé soha ki nem ismert psziché sejtelmeiről, s itt imádkozta bele a csendbe, a zúgó erdőbe, a napsugaras izzásba, a levelhulló őszi színpompájába lelkét, nyugtalan szívét, epedését? Nem látta e lelkeket, mint tátott csőrű szomjas madárkákat a keresztény remény fájának ágain ülni s elvéve egy-egy édes, ezüst melódiatöredéket mintegy félálomban kikezdeni? Nem szólt neki semmit az erdő misztikája, a barlangokban duruzsoló régi mesék suttozása? Hiába nézte talán tavaszkor a cseresznyefák fehér virágai menyasszonyi fátyolát, amint bodros s fehér mirtuszoszorúval koszorúzzák az ébredő tavaszt, a legszebb menyasszonyt? Nem szóltak neki a létbe belebomló, a mérlázó vidék szőnyegébe szótt bokrok, a csipkerózások, kankalinok? semmit nem mondtak neki a természet, az Isten-ség szépség- és életszomjáról, mely a barátkámzsák közt is föllángol, és a köznap s rögöket szétvágó munka szürkeségét,

a kopottságot ünnepi szépségben váltja föl? Nem tudta, hogy e vidéken források nyílnak a trachit s a mészkő ölekezéséből, ott, ahol a kettő százados érintkezésben egymáshoz tapad s folyton hús forrást, enyhet, örömet, vigaszt fakaszt? Semmit? Semmit?

S azok a barátok s azok az eusebiusi remeték, kiknek szívük is volt, kik itt merengtek, kik talán egy élet viharjainak megtépált hajósai voltak, azok nem lehettek rá lelket, forróságot, lázt, s végre békét? Nem nézett bele a lelkükbe, nem látott képzeletükben rózsás reményeket, bátor kiindulásokat, leányarcokat, lovagjátékok tört kopjáit? Semmit? S hogyan találták itt föl magukat, hogyan készültek el szívük szomjával, lelkük sebeivel, a vágyak, az álmok lázaival? Talán fiatalon nyílt a lelkük az élet tavaszán mint a cseresznyefák s meg nem értett sejtelmekkel: az élet iránt szent félelmeikkel vonultak a pilisi cellákba, azaz hogy kőpados, kegyetlen termekbe? Vagy tán később jöttek s megtapasztalták, hogy a természet alakjait mindig kettéosztja, azért, hogy társaságban, szeretetben, örök vonzásban lengjenek? Hogy egymás felé tartsanak s az örök egységről s az egység teljéből kinövő kettősségről, s a végtelen Háromságról tanuskodjanak? Az élet a többet, az örök Isten a háromságot, a halandó élet a párosságot követeli, az belőle kibontakozik. Ezzel van tele-szórva az élet csodás erdeje s csaltitja, ezzel a virágok szépséges kelyhe, pártája . . .

Ah igen, hát aki a Pilis hegyein járt s történetét akarja írni, az nem tud nekünk semmit sem mondani az életnek itt kifakadó mélységeiről, sejtelmeiről; az nem látott angyals leányarcokat, szőrös, torzonborz szakállú s nyírott fejbű fejeket maga előtt elosonni? Semmit sem látott, s beszélni akar? Ah, P. Békefi, ön nagy tudós lehet, de a lelke csak szívacs, s a szíve tintatartó, s ön hiába beszél; az ön művében a Pilis, a régi szentség, az élet nem szólal meg; a nyomok porosak, nem mozdulnak meg, s nem nő ki belőlük a meleg, a párás, a tapadó, az éneklő, a turbékoló, az enyelgő élet s ének! (a pilisi apátság a Clara-Vallis hajtása. Clara V.-ből 1131-ben Cherlieu, ebből 1136 Acey; ebből 1184-ben Pilis. Tehát Burgundból!)

Nov. 13. Itt járt Y., egy naív, simplex, őszinte, falusi pap. Elmondta, hogy a falujában «hogy piszkítják s aztán megint nyalogatják egymást az intelligencia». Elmondta, hogy B. hogyan adta az örültet Pesten a vörösöknél. No, ez aztán az eredeti exempláris. Ez is a Pilisen él, de nem hiszem, hogy a

lába alatt megdobbannak a régi emlékek : a szent hamvak hantjai. — De ott a szomszéd X. ! Istenem, valamiképen oly mélyen emberi, oly tavaszi, s amilyen a kankalin s a cseresznyefa virága s az almafa virága, olyanok azok a fekete hajak s az az áttetsző fehérség, melyen a lélek sugárzik, mint a fény az alabástromból. Mennyi zene és ének a szétvetett karokban, az életre vágó formákban, azokban a szomjas hullámokban. Ah, nemcsak a tengernek vannak hullámai, más hullámok is visznek s emelnek ; s nemcsak a hegyi pataknak van táncos kedve s csobogása, vannak néma énekek és ódák és zsoltárok a szépség, a kellem, a bontakozó életvirágzás stílusában ! Vannak, s azok is szólnak ott a Pilisen s Corneliák körül, s megsebzett s szenvedő s önmagukat kárhóztató, bűnös lelkek körül. Miért? Miért ez, ez az ellentét élet, szépség-virágzás s felsőbb szellemi vágyak s attrakciók körül? Miért? s minnek? Ó, mily kár értük s fonnyadó s aggódó s egymástól messze futó szerelmekért ; kik bármennyire mennek, egymásra nőttek bele ! Nekem ily bontott, fekete hajú, könnyes szemű, tépett fehér ruhájú lányok is járnak a Pilis hegyoldalain ! Ezek a Jefte leányai, kik siratják az örök szépséget, örömet s termékenységet !

Nov. 13. Irtam cikket a «Nemzeti Ujságba» «Mi, a magyarság és kereszténység» címmel. Meg kell fognunk a nemzeti gyökerességnél a szétbomló, mert megbomlasztott magyarságot. Mindenéből kifosztják ; mint ahogy a parasztot az élelmes Icig, úgy szellemi javakból, kultúrájából, zenéjéből, költészetéből a zsidó *szellemtelenség*. A zsidó szellemet szellemtelenségnek kell hívnom, mert tagadása az eszményinek, levigyorgása a fölségesnek. Mindenütt kinullázza azt, ami nem profit, haszon, érdek. Szellemtelen, mert lapos és piszkos. Számokkal dolgozik, s mást nem lát. Erre a művészeti vak-ságra példa néhány zsidó fiatal-óriás viselkedése az 1907. pécsi kongresszusan a szabad tanítás ügyében. A költészetre került a szó — ott ugyanis mindenről volt szó ; nos hát nyilatkozott egy-két galileista-jelölt : «Mi az — mondták : költészet? Rímek, táncoló szavak, nyelvpattogások, szó-kisülécek ! Nincs annak értelme, meg kell mondani, hogy az ember mit akar, s azzal schluss !» Mily kótyagos szótáncoltatók voltak tehát Dante, Arany, Petőfi, Vörösmarty.

Nov. 14. No lám, hogy jön össze az ember régi cimborákkal ! Hogy a keresztény földmivesek itt tartották nov. 2-án gyűlésüket, P. is eljött. Én már ismerem Pécsről 1907-ből,

a szabadtanítási kongresszusról. No, hát az is volt kultúrvásár és zsidóiskola. Volt ott szó mindenről; az öreg Beöthy Zsolt, a fogatlan oroszán nagyképüsködve ott járt s azt gondolta, hogy ha a nemzeti irodalomról nekiereszti dikcióját, mindent elsöpör. De hát bizony ott csakis a keresztényszocialista irányzat tartotta a lelket s a gátat a zsidó szociáldemokrata s intellektuel özönvíz ellen. Ezek budapesti kultúrfőlénnyel szóltak le s néztek le mindent, eszméik újak, nyugatosak, arrogánsok; kipécézik a nemzeti gyöngeséget s ezen a szemétdombon ültetik el a sok tökmagot, s az aztán serken s terpeszkedik s harsog bele a kultúrátlan falusiasságba, s kritizálnak, lecsúfolnak; nem imponál nekik semmi; ők a világ világossága. No ebben a vadállatok ketrecében látni azt a Beöthyt s a többi nagyot szánalmas jelenet volt. Izzadtunk ott, vagdalóztunk!

Nov. 15. Ma van Gertrud; egy kedves tejes-rózsás arcot látok áldozni, csupa lélek és áhitat, bensőség és tisztaság! Isten áldja meg s szász Szent Gertrud! Mily kivirágzásai a szellemnek! Ha költőinket s szentjeinket veszem, mily affektusa, kibontakozása, kivirágása a léleknek! S ezt egy szakajtóval le akarják borítani s azt mondják: a szellem nem sugárzik, nem hat, nem alakít, az csak melléktermék — kár, hogy nem bomlási termék. Ah nem, nem! Szent kút ez, szent forrás és források, forrásokban széthasadó hegyek, mélységekl Kell föld hozzá, de mag is; s a mag újság, a mag nem lenyomat!

Szellemet mindenbe! szuverén, iniciatív szellemet! Kiindulást és lelkesülést, lángokat, tüzeket... szellemet! Ah, hogy imádkozom: memor fui super stratum meum in matutinis meditar de Te... spiritus, anima, vita, flos, amor, odor... ex imis amavi, de profundis clamavi... et in velamento alarum tuarum exultabo — mint a csibe, mely a kotlós szárnya alól kidugja fejét; exultat... adhaesit anima mea ad Te... me suscepit dextera tua... És főleg az egyházban kell a szellem! Minek ezek a fejek, melyek nem a testből nőnek, nem a tűzből lángok, nem a hullámból tarajok, nem a szellem villanásai — jus canonicumi enyvvel a testhez ragasztva; kerekek, vendégoldalak a szellemi élet szekerén! De bár csak volna szekér, tüzes szekér; de a szekér is olyan, mint az ötödik kerék! Ah, aki lelket nem tud adni, aki nem lángol, aki csak jog útján jön, akkor a lélek bágyadtan néz ki; konstatálja hogy van, de nem nyílik meg neki. Befordul, s azt

gondolja : még tél van, még nem jött el az ének s a napsugár ! Istenem, magamra vetek ; de látom ezt az elkényszeredett állapotot . . . fejek tapadás, szimpathia nélkül ! A lélek megtapogatja a feje helyét s konstatálja : van is, nincs is ; úgy hívják, de nem az ! Veni Spiritus Sancte !

Nov. 15. A magyarban a szellemnek nincs mélysége ; mindig mondtam ezt. Most még jobban látni ezt ; s mily romlás szakad még ránk a megméltelyezett ifjúság révén ! Iskolát forradalmasítani, mily buta, bornirt számárság. No, Kunfi és a többi bocher letette a vizsgát az arrogans számárságból ; erre csak a zsidó mentalitás elszigeteltségében élt firma képes.

Nov. 15. Ismét Margitligetre s búbajos tájára gondolok, de főleg a vidék lelkére, mely ott dobog, álmodik, eszmél, ébred, mereng s ismét elalszik. A vidék lelke a történelem, a régi élet lelke, annak az életnek, mely legtöbbet adott érzésből, örömből s fájdalomból ; mely legsajátosabban önmagán át tudta nézni, s magát nézte ki rá ; tudott beszélni hegygel, völgygel, s a maga nyelvére tanította rá, az érzéseit kölcsönözte a virágnak s a csillagnak ; szóval meglelkesítette. Ezt a vidéket Szent Ózséb remetéi s a keresztény magyar kultúra Szent Bernát szellemében foglalták le s tették völgyeit, hegyeit orgánummá.

1184-től kezdve — ah, mennyi pogányság suttogott s kísértett még az erdőkben, hány fa dugta ki még pogány, kemény bokrétáját s feszítette neki derekát, kereszteleetlen törzsét az új, még csak jó százéves fuvalmaknak. Az erdők még pogányok voltak, a kétszázéves bükkök, tölgyek még pogány hadak kurjantásainak emlékét őrizték, az még ott reszketett lombjukban ! S aztán III. Béla s francia hajlama s a francia szent nagy hatalmas presztizse ide hívta a cisztercitákat. De itt, vagyis ott jobban Szántó felé «juxta triplicem speluncam» Szent Ózséb is élt s remetéi itt imádkoztak. Ez szent hegy, ez a Pilis ; a pogány erdőkben az imádság s az askézis hegye ! Kár, hogy a pálosok ezt meg nem örökítették emléikkel, egyházzal, szent berkek monumentalitásával ! No, aztán Szent Erzsébetnek is köze volt e helyhez, itt volt anyja sírja, meráni Gertrudé ! Ide járt IV. Béla imádkozni és sírni, s Szent Margit s Jolánta s Kinga királyleányok ide lovagoltak öreganyjuk «tisztes» nyugvóhelyéhez. Nagy Lajos, a francia király-ideál megszemélyesítője, Szent György nagy tisztelője a pilisi apátságban adományozza Gyimót falut a veszprémi káptalannak, hogy a

Szent György kápolnában a veszprémi Bakonyban lelkéért áldozzanak.

Jártak itt derűs s fátyolos napok árnyalatai, remegések, dobbanások ; s ezektől tanult érezni, sirni és beszélni kő, rög, virág, rengeteg, hegy, völgy. Valahogyan átöleli nagy átható öleléssel ez a régi lélekkiáradás s leköti magának a földet s vidéket. Ah Istenem, már csak azok méltán tették, hisz egészen azok voltak, s nem oltódott beléjük idegesség ; öntudatlanul, önkénytelenül magyarok voltak s magyar életet éltek — Nagy Lajost kiveszem ; az nagyszerű francia volt ; a lélek francia volt, IX. Szent Lajos lánglelke. Hát ez a fajmagyar lélek e vidékre zarándokolt, itt ömlött ki, itt bűgött ! Mi pattant volna ki belőle, ha úgy marad tiszta fajiságában s zavartalanul kifejtheti a benne lappangó életidomokat, a vezetőszólamokat, a meglátó, a muzsikáló lelket !

Úgy elnézem sokszor Margitliget körül a szép jegenyéket. Ezeknek is van daluk, de a magyar jegenyének voltaképen csak magyar fül hallja meg különös dalát. Erről a vidékről is azt hiszem, hogy letompult már benne a magyar lélek, de a szentség lelke, az nem ; mert azt még egészen, öntudatlanul is s önkénytelenül is megérezzük.

Nov. 16. Mondtam E.-nek, ha 40 éves volnék mai fejemen, a janzenizmus históriájának feküdném neki ; tiszteletreméltó s tiszta erkölcsű kereszténység. Mi volt vele? Nem volt-e tán visszahatás a racionalizmusra? Mert íme, a második tanulmányra érdemes probléma : a fölvilágosodottság — racionalizmus — elhajlás a kereszténységtől. Valahogy úgy volt, hogy formalizmusba, friss, fakadó lelkület szökőforrásai nélkül, fagyva tengett a kereszténység. Bűnök, alávalóságokkal konniveálva Franciaországban, főleg az alávaló, katolikus udvarban s másutt is parókák s harisnyák uralma alatt ; sehol új érzelmi mélységeket nem nyitott, nem elégitette ki a szellemet, azaz, hogy nem tett tanúságot szellem- és lélekről. A racionalizmus volt a francia revolúció alá szántó eke ! Ezt az ekét nem a gazdasági fejlődés barma húzta. A racionalizmus a ráció kultusza s annak felmagasztaltatása az isteni kinyilatkoztatással szemben. A ráció fényforrásának nappá való deklarálása az örök fények leszerelésével. Hát hogyan lehet ez? Bizonyára úgy, hogy az egyik fényforrás csillogott, s a másik, az igazi elhomályosodott. Az ész fiatalos, előkelő fölényvel lépett ki, s az imponált, bűvölt s elvonta a figyelmet, azaz, hogy eltompította az érzést a lét mélységei iránt.

Fölületesség nélkül nem lehetünk racionalisták; de hogy ily fölületességbe eshessünk, arra preparálva kell lennünk. Itt is az érzések, illetőleg azok hiánya dönt! A világnak meg kellett tapasztalnia az anarchiában s a bomlásban az isteni erők szükségességét. Carlylenak igaza van: «Európa helyzete az anarchia megtoldva egy zsandárral». Zsandár erre nem elég. A mi kultúránkban az emberek csak az eszüket hegyezik, hogy bökdöshessenek vele s piszkáljanak mindenben, mint a neveletlen kölyök az orrában. Ki nem állhatom ezt a tiszteletlen rókaszaglását és huncut fesztelenséget.

Nov. 16. Mikor úgy Pilisre s a magyar kultúra régi tűzhelyeire gondolok s bánkódom, hogy oly gyorsan hültek ki s szórták szét romboló kezek zsarátnokaikat, azt látom, hogy a kultúrák s a kultúrközpontok s az élő nagy kultúrhordozók, költők, írók, emberek, szentek mind csak egy ideig fénylenek. Forrásaik kiapadnak. Assisi is valahogy kiapad. De az különös *nálunk*, hogy minden el lett fojtva, le lett tarolva; a források ki nem apadtak, de betemették; a tűzhely ki nem aludt, de széthányták; s így a források még fakadni, gyönyögni s a paraszak még viritani tudnának, ha rájuk akadnánk, ha megtalálnók, ha fölismernők. Ez a magyar kultúra tragikumuma. Így nézem ezt a szent hegyet, a Pilit is. Igazán Pilis — tar, kiégett, kopasz; de csak erőszakosan; volna ott még kultúrérő, lélek, tűz; a magyarság, a kereszténység lelke ki nem adta erejét; sok fel nem használt elem, sok szén és leköötött hő várja a feltárási kezét a történelemnek, várja a nagy idők alágyújtását!

Pilis, Szent Márton nem Umbria, nem Campania leperzelt, mészkő-csontvázai a hegyeknek! Csak volnának nagy alakjaink, akik onnan túlról integetnének, világítanának, akik hídfők lehetnének, hogy a nagy szakadékot átívelhessük; akik felé mint mélységben izzó fények felé iparkodhatnánk, akik sugároznák a magyar kereszténységet, a magyar géniuszt. Úgy látom, hogy ilyenek nincsenek. Hát így a Pilis — tar; a konkrét nagy alakok nem állnak rajta, s ez a mi régi kultúránk hiányossága s a mi bajunk.

Nov. 17. A vidéknek megvan a geológiai karaktere, a hegyeknek megvannak lágyan ívelő vonalaik, a ködnek irizáló leple rávetődik a Csikóvárra, s csodálatos hat-hétszeres árnyalatban mutatja az egymás mögött álló hegyek falait Szent László felé; de a történelmi, magyar karakterét a vidéknek, azaz a rajta hullámozott, rajta elfolyt s hozzátapadt

életnek — azt szeretném kiemelni ; s azt már csak a meglátó s megérvő lélek tudja. A vidék neki csak stafázs, csak gyönyörű háttér és keret ; s abba állítja, csoportosítja bele a történelmet. Ha a Pilis hegyét a történelmi mult homályában nézem, mintha imbolygó lángokat s mécseseket látnék a széles hegyoldalakon ; így látta azokat Szent Özséb is s fölismerete a remete-lelkek fényeit, melyeket aztán tüzes gömbben, izzó napban akart csoportosítani. Ez a nap izzik a tar Pilis fölött.

Nov. 19. Miséztem Erzsikéért. Ez az Erzsike is bájos lélek volt. A báj ellenkezik a mélységgel. Aki mélyen jár, az könnyen elborul, vagy legalábbis elkomorodik ; a bájhoz a fölület győzelmé kell a mélységek konvulziói felett. Ez nem annyit jelent, mintha a báj fölületesség volna, mintha a báj csak takaró, hímes virágdísz volna ; nem, a bájban lehet valaki mély is, de nem hozza föl a mélység problémáit ; azokat lent hagyja, ha oldozgatta is, s fölül megint virág, finomság, mosoly van. Erzsi ilyen volt, kedves, jó lélek, művészi érzékkel és tapintattal ; az meglátszott műtermén. Engem soká festett ; nem tudom, mit tartanak a képről. Esztergomban van. A jó Andor indította meg az akciót, hogy megörökítsenek 1904-ben ! R. I. P.

Nov. 20. Hát nem felséges gondolat, azt a feketeruhás női girlandot fűzni oda, s azt a 63 Nióbét állítani fel Horthy Miklós elé az Országház előtt. Ők hozták a 63 megyének bokré-táját a nemzeti hadsereg vezérének. A megszállott megyék krizantém csokrát gyász-krepp burkolta. Kié a gondolat?

Nov. 21. Édes Szűz Máriám ! Sötét van reggel mise után az én kedves kápolnámban, csak az oltár terítője világít egy kicsit, s itt-ott az aranyozásokon s a kiálló széleken lobban föl halványan egy kis világosság, mint a láng a nedves fán, mikor nem tudja megfogni ; lobban-villan, aztán megint elalszik. Ott térdelek s a lelkemet kiterjesztem mindnyájuk fölé s fölött, kiket szeretek s felejteni nem akarok. Az elköltözöttek úgy tűnnek föl nekem, mint a hadiárvaház szegény, munduros, halvány, degenerált gyermekei : sorokban párosával mennek, igazán örülni nem tudnak ; ha az ember mosolyog is rájuk, félrenéznek, mintha azt a szeretetet jelentő mosolyt még nem érték.

Nov. 22. Cantantibus organis de profundis clamavi, ex imis amo, in altis júbilo, super lata me extendo ! Az évek oly

hosszúak ; azt gondolnám, hogy évtizedek, ha összehasonlítom esztergomi éveimmel : Cingilingi, jetzt geh mr schlafen ; cingilingi, jetzt geh mr essen. Mi minden történt az idén? ! Brr ! Man soll froh sein, wenn man mit heiler Haut davonkommt. No, én már mehetek ebből a dzsungelből ; a kultúra után s a dicső emberiség után, úgy egészében nem fáj a szívem ; igazi bestializmus lakik, feszül, üzekedik, sárlik e tömegben. Az emberre akár Norvégiában, akár Sziciliában nem vagyok kíváncsi. Azt gondolnák, hogy csalódtam s melankólia ágaszkodik bennem ; dehogy, a legkacagóbb jókedv ; de én is mondom Pellet kanonokkal : das Luder kenn ich. Ő a saját elváltoztatott fotografiájáról mondta ezt ; én az «emberről». Ej, Káplár-Eben barátom, minek ugrottál a Dunába kétségeidben ; ha ezt mind megéled, nem kételkedel az eredeti bűnben és az üdvözítő szuverén akaratban !

Nov. 22. Emlékszem, hogy mikor 12 éves koromban Nyitrán egy kanonok haláláról beszéltek s mint ilyen gyerek magam is fölvetődtem a «felső városba», az a gondolat nyugtalanított : «Istenem, hogy fog ez előtted megjelenni, mikor kanonok volt?» Épenúgy, mikor mint nyolcéves fiú láttam egy ravatalt Losoncon, gondoltam : «Istenem, mi lesz ezzel az emberrel, mikor házas volt !» Érdekes gyerek-morális, melyben mindenféle érzés és sejtelem kavargó !

Nov. 30. Itt járt S. Ritkán láttam ily önhitt s magával telt embert. Mindenesetre tehetsége van ; s akkor egy hozzá fogva alacsonyabb milióban kifejlik ez a túltengése a saját énjének, okosságának, bölcsességének. Nekem az ily «intellektuell» — mert annak tartom — eszembe juttatja az ökröt, mely nagy, tág szemmel néz, néz, — belefér sok ; de azonkívül, amit lát, mást nem értékel. Hogy nézhet az Űristen akadémiaikra s egyetemekre? Ezekre az ökörszemű konstatálóokra s fel-nem-fogókra ! Credo Domine, amo, anhelò, gaudeo !

Dec. 1. Ma oly kedvesen tárta elém kacsócskáit a kised Jézus jó Mihály Jánosné szépen hímzett pallájáról. Kised Jézus fehér ingecskeben napoktól, ragyogó fénykévéktől körülvéve — úgy örült nekem. S én előtte álltam az én virágos kazulámban ; virágcsokrok vannak rajta fehér selyemmezőkben, rózsák, anemonák, aranyos virágok. Virágok érzelmeinket jelentik ; igen, oly szépen jelentik ; rózsaszirmok, sötét-kék anemonák pártái s az aranyvirág kelyhei mi mindent jelentenek !

Istenem, Jézusom, már én nemsokára abba a másik világba megyek; ó, be jó lesz — már eleget vagyok s várok itt s készülök arra az érdekes költöző-madár, költöző-lélek-útra. «Mich führt der Sinn, drum wird der Weg wohl richtig sein.» Úgy elgondolom sokszor, mikor a szívem fakad s egyik-másik szép bimbóval beletolakodik az öntudatba, hogy az én testi s ideg-konstitúcióm nem jó föld; úgy érzem, hogy nehéz, hogy kemény, göröngyös mint a tési szántás, melynek nagy, darabos hantjai közül nehezen verődik fel a szik, a lélek-szik. Nem vagyok «mediumos» konstitúció; igaz, hogy az megint egészség is, természetesség nálam. De ha majd e test letörik, ha széthull, akkor gondolom, hogy lelkem szép vonalakban s mintásan fejlík ki. Úgy szeretném, hogy mindenben finom s tiszta s lelki legyenek. — Örülök, ha barátaim s barátnőim iránt jóindulat, igazi jóság vezet, s ha nem én várok tőlük valamit, szolgálatot, figyelmet, hanem én adok. Nem hogy ők milyenek, hanem én milyen vagyok — ez gondom!

Dec. 6. Megyek Budapestre, — a Városi Színházban lesz az «Új Nemzedék» matinéje. Oda vagyok; rekedt. «Je suis tout enroué.» De talán kienged belőlem is a katarus az automobilon. — Ezt a képet régi írásaim közt találtam. Csejtei Báthory Erzsébet képe. Milyen gyengéd leányarc! Ha ez fagyasztotta a leányokat a csejtei várban, akkor nem értem a pszichéjét; mert nem látszik meg rajta az abnormitás semmiféle keménysége.

Dec. 9. Tegnap a budapesti Városi Színházban volt az Új Nemzedék matinéje. Mondhatom, egy szentelt fájdalom vonult s lengett át a termen. Az erdélyi internált katonák javára tartottuk. Az utolsó szám az enyém volt. Jó hangulatban voltam s kitűnő az akusztika. Megfogadtam a régi retorikai irányítást: «Steh keck auf, mach's Maul auf, und hör bald auf!» Deo gratias!

Dec. 10. Dec. 8-án X. meghítt vacsorára Horthy Miklóssal és feleségével. Bájos, dcerék emberek, nemes és jóindulatú. Horthyné beszélte, hogy Siófokon őrizték villájukat s tiszti őrszemek váltakoztak; de hogy volt nekik egy katonájuk, aki minden éjjel reggel 4-ig virrasztott a verandán, ahonnan a házat s a kertet szemmel lehetett tartani. Ezt senki sem tudta, senkinek másnak nem mondta, mint egyszer csak úgy mellékesen a szakácsnénak. Ez kérdezte, hogy miért teszi,

hiszen vannak örök, sőt tiszték? A válasza az volt: A tiszteket nem ismerem; s így mégis úgy van jól, s akkor vagyok nyugodt, ha ezt magam teszem.

Dec. 12. Szeretni, mint régen, mikor gyermekek voltunk s a karácsonynak örültünk, — szeretni a kis Jézust s a Szent Szület naív, édes, mézes szeretettel. Ah, az jó! Ez az a canticum novum, mely folyton fölseng szívünkéből. A hitnek szeretetben s örömben kell kivirágoznia; radix justificationis — de a justitia a paxsal s a gaudiummal jár együtt. A hit nem lehet elfojtva, ki kell hajtania; hajtása az öröm, a megnyílt mennyország, a kitárt isteni szeretet s irgalom iránt. Plaudite manibus... a lelkek tapsolnak vagy nem tudom mit tesznek; de az öröm dagálya emelkedik monumentális méretekben! A hit oly naív, mint a gyermek; gyermeki, mert kikezdés, kiindulás, gyökér, mag! A gyermek Jézus, a megtestesült ige, mint gyermek testesül; ami nagy s isteni, az bennünk csak a naívság, a gyermek allűrök, a gyermek magatartás keretében léphet föl! Gyermekvilág, gyermekszoba, gyermeklélek valamiképen a hit világa! Ezt az Isten, a kegyelem fonja és rakja.

Egy más világra is gondolok, a kultúra világára, erre az embercsinálta világra a maga stílusával, relativitásával, emberkéz formájával. Embernek csinál világot, rak fészket, sző ruhát, csinál utat; ember számára hódítgat egyre többet a földből, tengerből, levegőből, villámból. De azért nemcsak hogy nem függetleníti a természettől, sőt kimutatja, hogy az egész lét, élet, világ a természetbe van ágyazva. Tehát valami különlegesség; elrendezés, előrelátás, gondoskodás és stilizálás, more geometrico, more humano: ez a kultúra. Már most van ennek a kultúrának egy sajátos vonása, melyet mindig emlegetnek, s ez az, hogy az embert puhává teszi, hogy támadó, küzdő, hátor jellegéből kivetkőzteti, hogy gyöngíti s ellenállásra alkalmatlanná teszi; a kultúrák embere a munkát és a harcot, s az erős küzdelmeket s a nagy áldozatokat nem állja meg úgy mint ahogy állta, mikor alacsonyabb fokon küzdelmes, egyenes én-jére volt utalva. Boncolgatván e tünetet, okát rendszeren abban találják, hogy a kultúra sok erőt és eszközt bocsát rendelkezésünkre, melyekkel magunkat kiemeljük; megteremti a kényelmet s a komfortot, megóv a természet, a rideg környezet hatásaitól, a munkát könnyebbé teszi, s így az egyén erőt kevésbé harciasokká élezi és élesíti ki. Mi is természetesebb, mint hogy a fészek meleg, a gubó

nem széljárta legyen, s hogy a pók is könnyebben iramodjék s kevesebb erőt fogyasszon, mikor pókhálószálain siklik, mint mikor a fa kérgén vándorol?!

De van a tünetnek lélektani oka is. A kultúra nemcsak fából, kőből, selyemszálból s gyapotból építi s béleli világát, hanem fogalmakból, nézetekből. Összerakja a világát s erre ráüti a bélyeget, hogy az a fogalmi konstrukció igazság — természetesen azzal a ha nem is kimondott, de jelzett vagy érzett mellékértelemmel, hogy ami pedig abban a konstrukcióban nincs bent, az nem igaz, az téves. Így látom, hogy «emberi» jelleggel s bélyegzéssel lettek ellátva nézetek s felfogások, melyek tiszteletreméltóak; de úgy beállítva, hogy ezek a valódiak, s ami azokkal szemben áll, az mind nem igaz vagy nem méltó hozzánk: határozottan tévesek. Az ember ugyanis azokat a nézeteket választja ki, melyek érzésének megfelelnek, melyek a lágyabb, melegebb lelkületnek megfelelnek. Az emberből a kultúrában esztéta, finom, lágy érzésű s izlésű lény lesz, aki pl. a halálbüntetést mint zsarnoki erőszakot elítéli, a háborút rettenetes barbárságnak tartja, — a botot, a derest emberhez nem méltó, azt degradáló kényszereszköznek nézi. Nem tagadhatjuk, hogy e nézeteket az emberről való nemes gondolkodás inspirálja. Finom érzések<re>, filozófiai oszlop-csarnokok<ra>, szalónmilió<re>, előkelő, művelt társaságra gondolunk, mikor ezeket hangoztatni halljuk, és sohasem mondhatjuk, hogy ezekkel ellenkezünk s azoknak elismerésünkkel nem adóznánk. De hát ez a kultúrvilág, az érzések s a nézetek e lágy, csillogó, e puha s meleg miliője képes-e hordozni a valóságot? Nem absztrahál-e? Nem lendül-e fel étheri magasságokba, elvesztvén a kapcsolatot a realitással? Nemes érzések; de nem szigetelődtek-e el más érzésektől, melyek épen oly emberiek s nem ignorálhatók? A finomság hatalom, de az erős s kemény a léleknek épen oly szükséglet; az emberi fejlődést biztató ingerek messze előttünk ragyognak, de a haladás nehéz járású s dőcögő kerekei szintén hatalmasak, ha nem is ragyognak, hanem sárban járnak. A mi kultúránknak épen úgy van rideg, kemény szíve-lelke, mint ahogy van édes érzelmi világa. Csont takarja a velőt, s izom és hús és bőr takarja a csontot. Egyik a másikat nem tagadja, de az érzés inkább a lágy, puha hús, mint a csontok s a keménység felé tart.

A mi kultúránk az érzelmi finomodás útján járt, ott konstruálta világát, formálta s gyujtotta ki ideáljait; így mi sem természetesebb, mint hogy a halálbüntetést eltörülte, a derest

leszerelte, a pacifizmusnak behódolt s mindezt igazi kultúrának s egyetlen teljesértékű humanizmusnak vallotta. Mi most megkapjuk az ellengőzt haladásunk dugattyúi alá, s a masina lassan fordul. Hajlandók vagyunk megreformálni fogalmainkat s azt hinni, hogy az igazi kultúra az, mely a valóságnak, az egész természetnek, terjedelmének, minden követelményeinek megfelel. Igazi kultúra az, mely nem lágyít, nem puhít abban, amiben keménynek kellene lennünk. Igazi kultúra az, melyet az érzelmek félre nem vezetnek, hanem amely az egészből veszi tájékozódását. Igazi kultúra az, mely nem tagadja a finomságokat; de épen úgy nem zárkózik el a természet s az élet kemény, ropogó pontozatai elől. Csak így lesz képes magát az államot s a társadalmat szolgálni; ellenkező esetben romlásba viszi az emberséget. Ilyen romlás volt a pacifista örület, az önfeladás s önelvetés a maga alávalóságaival s nyomorúságával. Ilyen romlás volt a cukorbárók s a lipótvárosi szalonok szabadsági s testvériségi bódulata, mely nem a szabad embert, de a bestiát szabadította ránk. Ilyen romlás a doktrínér nagy tudású politikusok ország-elszabdalása, mely a több igazságot, a nemzetiségek jogait akarta érvényesíteni, s zűrzavarba, összevisszaságba, éhhalálba kergeti a milliákat. Ez az izolált érzések, a féligazságok, az absztrakt követelmények kultúrája; az igazi kultúra az, mely az eszményt magasra kiemeli s a valóság alapján állva mindig őrzi s erősíti a kapcsolatot az eszmény s a realitás közt.

Dec. 13. Az első advent vasárnapon volt az itteni egyetemi hallgatóknak Széchenyi-körré való csoportosulása. Én is beszéltem. Mi kell most más, mint fiatalság, erő és bátorság. A kornak, a haladásnak az kell. Kell érzékenység, mellyel fölfogja s felszívja a benyomásokat, a nagy újságot, melytől megdermed, majd meg lángolni kezd. Ifjúságot, lelket s nem rutint és érdeket. Nyílt szemeket, melyek látnak, bámulnak s új gondolatok s kiindulások magvait veszik! Azután az ifjúságnak is jó ez. Ezt az ifjúságot sok blazirtság környékezte, s nehéz volt neki lelkesülnie ellentétek közt. Az ideálokat hirdettük, de a közöny, a nagy sivatag nem mutatott gyakorlati utakat, hogy merre induljanak. Voltak mindig derék, kiváló fiúk, okosak, gondolkozók, kik viaskodtak a környezettel, de áramot, nagy irányt nem tudtak indítani. Ime, most itt a tönkrement társadalom; romokban hever; a nagy ideálok mint életszükségletek léptek elénk; a gonosz hatalmakat megérezték mint a vérszagot s a vesztőhelyek bűzét. Eladtak

s fölforgattak mindent: hazát, oltárt, lelket, családot... No, itt az ideálok tiszteletének kora! Ezek az ideálok nem parfüm nem mósusz, de levegő, napsugár; nem abszint, hanem forrásvíz; belőlük élünk! Nélkülük mindenünk vész; mindenünk, amit ember szerethet.

A mi vallástalan modernistáink el akarták törülni a vallást; harcot üzentek minden Isten-hitnek s minden egyházi intézménynek. Minden frázis és szópuffancs fegyver a kezében s minden alkalom kapóra jön neki, hogy rúgjon egyet rajtunk. Mi álltuk a tüzet; álltunk a harcok központjában, de mélyebb, átfogóbb akciót nem bírtunk indítani. — Ugyancsak így voltunk a hazaszeretettel, melyet nemzetköziség, európai szellem, fölvilágosult nivellálás örve, cégére s ürügye alatt támadtak. Valami oly tradicionális, de erőtlen állásfoglalása volt a vezető osztályoknak a hazafiság mellett; de a gúny közáporában s a zsidó viccek nyilözönében azt a benyomást tették, hogy leszerelődnek s ócska-vashoz dobatnak. No, de most másképp hangzik a «pro aris et focis»-kiáltás: vészkiáltás, fölhördülés, sikolya a nemzeti léleknek, mely kiváltja az erős életvágy s elszántság vezető szólamait. Lelkünk-ből törnek elő.

Dec. 14. Harmadik vasárnapja az adventnek; öröm, csengő lelkek, énekesek, kik szeretni tudnak, kik vidámak; szent öröm, mosoly van a szájuk szélén! Mily csodaszellem a szent kereszténység szelleme; gyermeki, karácsonyi örömtől hozott, gyermeket, édes gyermeket, akit szeretni kell; ha szeretik, örülnek.

Minden kornak, vidéknek, népnek lelke van. Van lelke, mely belőle csurog, mely köríti mint levegő, mint illat vagy bűz, mint parfüm vagy trágyadomb lehelete. Hát pl. a reneszánsz konkvisztádori, hősi, emberfeletti lelke, hol csak a nagyok, a hatalmasok számítanak, hol az élet csak ormokon jártában mutatkozik be figyelemre- és tiszteletreméltónak. A nagy tömeg, a névetelenség, a nyüzsgő sokaság, azt a köznap szürkesége takarja. A köznap s ami benne feszeng, ami ott él és szenved, az tintát s papirost nem érdemel. Az irodalomban is csak az ösztönök szörnyei s az erények szentjei szerepelnek.

Milyen más a naturalizmus, a realizmus korszaka! Az irodalom a természettudományos megfigyelés módszereit alkalmazza; elemez, tagol, kutat, boncol; se hossza, se vége a polgári psziché, a nagy s közönséges élet ecsetelésének. Nem a tenger teszi, hanem a cseppek; nem a hegyek, hanem a

homokszemek ; a csepp s a szemer a tenger s a hegyek képlete. Minden érthető lesz, ha szétfejtjük ; a lelket is s az életet, s az erkölcsöt s a társadalmat. Az idegszálakat szét kell szedni, az érzéseket elemezni, a vérben az ósók bűneit s most is lappangó életét szemlélni !

Hát a kapitalizmus, a manchesterizmus, a korlátlan önzés, a termelési szabad kalózkodás, a szíriai kegyetlen rablóvilág átültetése az európai gazdasági világba ! A mammon-imádás, a több-pénz, a gazdagodás szenvedélye fölszítva pizskos, kormos világéggé, rettenetes pusztítást végez nemcsak a gazdasági, hanem az erkölcsi világban. Az embereket szívtelenekké, kegyetlenekké, önzökké teszi. A testvériséget csúffá teszi s az osztályharc s osztálygyűlölet rettenetes vezető szólamait kelti föl a kizsaroltak pártján. Logikája a pusztítás s tönkresilányítás folyamata. Ez a rablás, a kiuzsorázás, a feltétlen lekonkurrálás, a pénz hatalmának imperialista pajzsra emelése, melynek szolgáljon minden.

Ez a rabló, kalózkodó szellem ráült a világ nyakába ; elbódította számaival, technikájával, külső sikereivel a világot — a féligazságok bűbájával, melyek szabadságot, testvériséget, szabad érvényesülést hirdettek, de a gyöngét nem védték ; melyek az erők kifejtését ünnepelték, de az anarchiának kaput nyitottak ; megrendítette az erkölcsi elveket, meglazította az igazság, jószág hajlamait, meghiúsította az érzéseket ; szabadon garázdálkodott s tobzódott.

Ez a szabad garázdálkodás szabad kezét sürgetett, minden szeget, minden srófot kihúzott, minden eresztéket s kapcsolatot lazított, minden konstruktív s pozitív erőt kikezdet, milyenek a tekintély, a rend, a szervezetek, a politikai, a társadalmi alakulatok hierarchiája, — a hit, a vallás, az egyház, a család, az erkölcs, a nemzeti egyediség, a faj, az élet karakterei. Ez neki mind idegen volt és előtte érdektelen és hideg ; nem mondott semmit, s csak ellenszenvét s gyűlöletét keltette föl.

Igen, másféle, egészen idegen érzéssel, idegen lélekkel, saját, különálló nemzetiségi ösztönökkel, elzárkózva családi s faji tradícióinak légkörébe állt velünk szemben. Idegen volt a hit, sőt történeti ellenkezésben látta magát vele szemben. Mivel vallás-erkölcsi alapjai alig vannak, azért a zsidó psziché minden új gondolatra reagál s szomjasan és éhesen veti magát rá, s minden új, sokszor a legbizarrabb világnézeti filozófiába hanyatt-homlok rohan bele, úgy hogy az ember a fölületességnél csak a fanatizmust csodálhatja jobban. Ki van-

nak éhezve, évezredes vágy gyötri lelküket és lázas, perverz érzésük megfontolás és mérséklet nélkül tüzet fog és gyujtogat — dómokat!

S mi lett az erkölcsből, a szavahihetőségből, a tisztességből a sajtó miazmás és undorító s teljesen a zsidó erkölcsöt tükröztető levegőjében! Épen most van azt megint alkalmam tapasztalni, mikor az antiszemiták a Népszava nyomdáját elpusztították. Emlékeznek, hogy félév előtt miket írt a «Népszava» s a «Vörös Ujság» s a többi piszkos, szőrös sajtukukac az Apostol-nyomda elpusztításakor, hogy ez nincs a sajtószabadság ellen, ez csak a sötétség üldözése! Hát mi volt akkor az utca, az isteni nép, a világítélet? S mi lett belőle most? Söpredék, csürhe. — Emlékeznek, hogyan fújták a sajtósárkányok akkor a tüzet az internálások mellett; s most hogy tajtékzanak olcsó dühtől az internálások ellen? Mi ez? Szenilitás vagy a cserzett erkölcsök tipikus jelentkezése?

Dec. 15. Pompás kritikát hallottam egy modern táncról: hogy ennek utolsó mutatványa a keresztelő. — Istenem, hisz már az, hogy a tánc párosával megy, valami nemiség; no, de azt úgy lehet alakítani, annak oly sok bájos formája lehet, hogy az ember a párosságra s az ölelésre nem is gondol. Vannak azonban táncok, melyekben a párzás kiverődik, s a buja képzelet azokat erotikusan járja. Különböznél itt is minden a *szellemen* fordul, mellyel táncolnak.

Tegnap voltam a főnöknőnél, a F. J. intézetben. Tizenegy nővér ellene van, őt mellette; ő meg nem akar elvonulni. De hát nem komédia ez? Így ragaszkodni?! Istenem, én szívesen mennék, ha engem tolnának. De magunkféle embert csak a lelkiismerete tolhat. No, én teljes valósággal látom, hogy én püspöknek való nem vagyok. Mennék is. No, megyek! Azután az is gondolat: ki tudja, mily érdemes s alkalmas embernek állok útjában! Tu autem Domine miserere nobis!

Dec. 16. Eusebius engem nem Vercellire, hanem Pilis hegyére emlékeztet. Szenthegy <ez> nekem; már hogy hegy, azért is szeretem; azután valahogy lelkem vidékéhez, Esztergomhoz tartozik, azután az Ottokár-árvaház egyik uszályára telepedett, s a cseresznyefás árvaházi dombok-, no meg az Oszlyról annyiszor néztem. Magyar szent-hegy; az egyetlen magyar szerzet odavaló, barlangjaiba, szakadékaiba, völgyeibe, berkeibe. Ha így este szürkületkor nézem, úgy tetszik, mintha imbolygó fényeket látnék hatalmas hátán: a régi pálo-

sok mécsesei útban vannak a hármás barlangnál épült «ecclesiolához»: Mily kevéssé van ez úgy beleszöve a magyar lelkekbe s a tudatba, a vidék életébe!

Froh werden seines Glaubens, azt úgy fordítom, hogy a hit a mi örömünk, vigaszaink, felbuzdulásaink forrása legyen. Froh, froh, froh... Öröm, igen, de olyan csendes meghitt, derűs lelkület, oly kiegyenlített nyugalom és béke és harmónia, olyan néma, a lelken előmlő dal. Örüljetek; dalos lelketek legyen; lélek, szépség, mélység, bensőség érződjék meg rajtatok. Ami a motívuma, a vezető szöve és dalos lelkületnek, az, hogy az Isten szeret, s így szeret; az, hogy gyermek lett s karácsonyt hozott, s hogy ez a legmélyebb lelkiesség, bensőség, valóság. Szólhat-e biztatóbban, mint gyermekesítés- s dadogásban, biztatóbban arra, hogy ne féljünk? Nézzet-e bizalmat gerjesztőbben mint gyermekszemekkel; adhat-e valamit, ami nem lesz skorpió, sem kígyó, hanem élet kenyere s áldás, méz és tej, mikor gyermekkacsóval adja?

Tehát szívből örvendezni, hogy úgy van, hogy hitünk Betlehem felé, édesanya, gyermek, angyalének miliójébe állít s azt állítja, hogy általa mi is Isten gyermekei leszünk. Mert hisz ez a főremület, hogy ördög fattya s pokol-töltelék vagyunk, hogy sziklafalak közt börtönben sánylódnunk, hogy halál és kárhózat a végzetünk; hogy nagy kődös tenger, rajta Titanic hajói a kultúrának, s alatta mély sírok s az enyészet nyeldeklője; hogy pöcegödrök és posványok, s lassú belefulladás a vég. Virágokkal ingerkednek, reményekkel teltekeznek, de egy nagy csalódás az utolsó állomás, s ott elhagy minden, s gúnykacaj az elhaló üdvözlet, nem akarom mondani, az Istenhozott! Nem, nem, más karácsonyunk van: Jézuska elviszi bűneinket... gyötrő kínunkat s szívfájdalmunkat... s a poklot is, azt is. S magát adja...! Szent öröm, vígság, derű, csendes dalok járjanak lelkemben. Karácsony van. A kökényágot adventben levágják, vízbe teszik s kivirágoznak; — szerény, kedves fakadások az örvendező lelken... Hallanak mély tavakból, csendes karácsonyi tájakról harangszót... igen, gyermekörömeink, régi karácsonyaink emléke csendül meg, ezüstcsengéssel harangoz felénk. Örvendezni a hitnek, a megváltó nagy hitnek! Mint Pál apostol és Szilasz a filippi börtönben: véresre verték hátukat, kalodába feszítették láb-szárukat, úgy feküdtek a földön, a nyirkos kövön s énekeltek. Erre gondolt talán, mikor később Rómából a filippieknek azt írta: Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete... Ez a szép, bájos lelkület kinyilatkoztatás legyen a világnak!

Nézzék, csodálják . . . kívánják meg s áldják ! Igen . . . igen . . .
Gaudium et pax in Domino !

Dec 16. Karácsonyi gyertyák fénye s a kis Jézus, a Szent Szűz ragyogó szeme a mi világosságunk. A gyertyákat elfújuk, a kis Jézus s a Szent Szűz ragyogó szeme fényességét ki nem olthatjuk ; az biztatóan világít nekünk. Azért nincs nirvánánk, nincs nihilizmusunk. Nirvana Müller Miksa szerint «az a cselekvés, amellyel világosságot kioltunk ráfúvás által» ; a nirvánát Burnouf «nihilizmus» szóval fordította. Tudjuk-e már, hogy miért nincs nekünk nirvánánk, nihilizmusunk s más ily betegségünk, mely a lélek derűjét elborítja, s mosolyát kioltja? Mert a mi világos águnkat nem lehet kioltani : a gyermek Jézus s a szent éj legszebb kerubinjának, a Szent Szűznek szemevilágát.

Dec. 16. A karácsony bátorít, biztat ; lelkeket óvni akarja a csüggedés, az aggság betegségétől. Egész nagy emberi családoknak van öröklött betegségük ; legrégebb időktől kísérik őket egy szomorú mentalitás, egy nehéz, ólmos lelkiség, hajlandóság a negációba, a semmibe. Ez a régi India betegsége, s ez az orosz nép lelki bűje, a csüggetésre hajlama. Erőszakos természetű emberekben rombolási dühhé fajul ; az ő szemükben minden, ami van, rossz ! A többiben mint kedvtelenség, örömtelenség, mint tompa, buta apathia jelentkeznek. — A karácsonyban gyermek mosolyog felénk, új élet ; nem kimerült, nem kivénült élet ; nem kiélt lelkek hagyomány, hanem forrásozó, gyöngyöző élet. Ez az, ami megkap a forrásnál, a hegyi pataknál, a tavaszi fakadásnál : az örök, ami mindig új, a ki nem merült élet. Boldog, kinek lelke forrás, kedélye friss, hegyi patak, szíve tavaszi fakadás. Az a Szentlélektől, az örök élettől, a meg nem zavart, fakadó kereszténységtől van !

Dec. 16. Magyar kultúrájánál azt kell kérdezni először : mit gondol, mit érez, mire reagál a magyar nép? Mert kultúrárt csak úgy lehet csinálni, ha az élet nemesebb formáit kiemeljük ; tehát ha formát, megfelelőt találunk. — Ez jó is, mert így lesz sajátos és nemzeti. Másképp nem lehet tenni. Aki másképp tesz, az úgy tesz, mint aki a hajó irányával ellentétes szeleket úgy fog be vitorlákba, hogy ellenkező kurzust kövessen. Így volt nálunk. Fent európai kurzust, a nép meg ázsiai kurzust követett. A minisztérium is német példákat <követett>, s magyar földön lehetetlenség lett belőle.

Dec. 16. Rettenetes ez a locspocs, ez a sár, ez az utcalé, ez a sokszorososan hígított föld-csokoládé, ami e szépséges vidék

arculatán előmlik. Ott tartunk a magyar kultúrában : körülbelül a teremtés második napja körül, mikor az ég már kész, de a föld a vizektől még nincs elválasztva. Itt ugyancsak nincs : Sár, sár, sár ! A szentek is a sárban nyakig ! Sárszentmihály és szentágota — no ezt a fölséges, édes, sírni tudó szentet úgy sajnálom ; Szent Miklóst is sárban tisztelik, a szent keresztet is Sárkeresztúron és Sárkeresztesen. Innen, azaz hogy ezzel a sárral, ezzel a tapadós, lusta, piszok étellel van megmagyarázva a falu szelleme, ez a sáros, piszkos, mosdatlan, fésületlen hajadon — zsebkendője a zeke meg az ingújjja. Ez a falu, ez a falu . . . énekelte a bájos Szepesi-leány mint nem tudom, miféle nimfa. No, szegény nimfa, aki egy magyar faluba csöppentél : a pocsolyák, a sár buckák, a trágyalét folyató szemétdombok, a falukat görbén (mintha lábuk volna) a sárnak nekivető apró, álmos házikókkal s a kocsmái központtal ! Hová tegye a lábát e sártengerben a kultúra ? S ha teszi, mi lesz vele ? Elmehet pucoválnodni !

Dec. 17. Azon megütközöm, ha a «vidámság fűszeréről» olvasok ; ez a kifejezés nekem kevés, s nem evangéliumi fel-fogásra, hanem francia lelkületre mutat. Nekünk a vidámság nem fűszer ; nem kívülről ható inger, hanem a lélek természet-adta kicsordulása, az erő játéka, a szépség fölénye. Ahol a lélek kiverődik s legyőzi az anyag zavaros, ráboruló réteget, a gondok ködét, az élet terhét, ott mint vidámság s derű és szépség jelentkezik, s így virágozik ki. Nem időszaki fakadás, melynek tavasza van, dalol, muzsikál, virágozik, hogy azután hervadjon s a szél elszaladjon kóbor levelével. Nem, hanem valami állandó, folytonos, mint az Isten országa, a napsugár.

Istenem, aki érzelmekké, gyöngédséggé, meleggé, hévvé válthatná ki az Isten leereszkedéseit, aki oly médium lehetne, oly bőséges forrás, oly zengő hegység, melyhez csak hozzá kell érni, s árad, fakad, hangzik, cseng és zeng ! Színek, érzések, könnyek, lángolások, lírák és dalok epekednek s múlnak el ! Valami finomabb lelket és szellemet kellene érlelnie s valami csengőbb s melegebb életkedvet s vidámságot kiváltania ! Égjünk ; égni ne féljünk, égjünk, melegítsük fel a vén emberiséget. Ne féljünk, hogy elégünk ; az az égés élet : az éleny nem fél, hogy a tüdőben s a vérben elég, s az ajkon csattogó jókedvben s az arcon rózsákban virágozik ki.

Dec. 18. Csak az, ami a *második lelkünkbe*³ hatol s abban léletté s örömmé válik, az alkotja én-ünket s tarkítja s gazda-

gítja lelki világunkat. Az első lélek az ért és csodál s elfogad s elismer, pl. amikor az iskolában a retorika-tanár megcsodál-tatja velünk Cicerót vagy más ily szóművészt! De a *másik lélek* által lesz valami a mienk. Mi éljük, mi örvendünk benne; lubickolunk, repülünk. Ott nem szavak járnak s hideg szépségek, nem jégcsapok fényei, hanem meleg, bensőséges élet, öröm, vígság! Újjászületni e második lélekben lehet csak; — az az élet családi, meghitt szobája, első emelete, zárt kertnek lugasa. Az igazi otthon!

Dec. 18. Gogoly, orosz író leír egy nyilvános kivégzést; hogy mit tett ez, mit az, hogyan érzett az előkelő, a gyermek, a lengyel nemes és Jucicája; még a sólyomról sem feledkezik meg a sárgaréz-kalitkában. Azután a néptömegre tér át s azt írja: Legnagyobb része olyanokból állt, kik az egész világot és mindent, ami benne történik, orrlukaikban vájkálva nézik. Hát így van. Mit szólunk most P. kormánybiztos tervéről, hogy tornaklubokat akar falvainkban alakítani; tehát egy esztétikai kultúrát, mely nem nő ki a néptömeg érzéséből, mely iránt nem lehet fölébresztteni érdeklődését! Ünnepeket nagy csaták és tények emlékére; vidékszerű alakulatokat a katona-élettel kapcsolatban; Move-egyleteket, ifjúsági csoportokkal; éneket, dalárdát! Mást nem lehet, míg a közoktatást a falun meg nem fogjuk elevenjén, s 16 évig nem tartjuk valamiképp nevelés alatt az ifjúságot! Keressük azt, ami a népet megéri, a lelkét megváltoztatja: legyen az lant, ha csak egy húrú is.

Dec. 23. Ma reggel jöttem vissza Budapestről, ahol konferenciát tartottam 20-án este, s 21-én a Karácsonyi-palotában a szegények közt kiosztást. Gyönyörű palota, kiáltó kontrasztban a sok szürke folttal, — a szegénységgel. A Misszió nagyszerű gyűjtést rendezett élelmiszerekből s ezt osztották ki. Igazán Karácsonyi-palota volt ez akkor.

Dec. 24. Úgy vagyunk, mintha nem volna levegőnk, vagy csak oly megritkított levegőben élnénk mint a madár, kit egy légszivattyú burája alatt tartanak. A levegőnkben kevés az éleny, az ethikai oxigén, a táplálóelem, a tüzelőanyag. Mintha kimerült, kiélt, erejét kiadott eszmék, eszmények, motívumok járnának ki-be fejünkben s nem fognának meg s nem gyujtanának. Így azlán betegek, kedvetlenek leszünk, mint akik meg vannak mérgezve! De honnan legyen erőnk, bizalmunk, egészségünk? Honnan gyujtó motívumaink, élel-nyünk; az erdő s a tenger leheletét honnan? Ah, a lelkek

Istenből élnek. Neki kell erős levegőt, egészséges életerőt, égni tudó élenyt, színt adnia! A komisz, alávaló, önző szellem megrontott körülöttünk mindent, inficiált érzést s lelket; igazán beteggé, fád, unott egzisztenciákká tett. Hitványságokkal tartott s a friss lelkiséget bornirt s blazirt orfeumi ledérséggé változtatta. Magunkat rontott meg; a lant romlott el s azért aztán nem hangzik fel az élet mint ének és harmónia! Eszményt és szenvedélyt egy nivóra emelt s minden utat és irányt elsöpört s úttalan s iránytalan szabadosság uralmát teremtette körénk. Se föl, se le, hanem lapos s lápos minden, s a céltalanság ásitozása szoritja a lelkeket! Ah, álljunk Isten elé a szép, nemes élet igényével; ő tegyen, ő disponáljon, ő teremtsen újjá. Itt a tenger; ne panaszkodjál, hogy nincs mélység! Itt a kéklő végtelenség, ne zúgj, hogy nem férsz el benne!

Dec. 25. Nem mondhatom, hogy mennyire boldogít az olyan prédikáció, mint a mai. Nagy kegyelem: a szívet megtölteni az örök szent élet vizeinek tartályaiból, s aztán gyönyögni és adni azokat! Említettem ma, hogy 1883-ban Nosztrára mentem Brühl Tónihoz; ágyban feküdt, mert megütötte a lábát, kifordulván a kocsiból. Ágya mellett volt a vacsora, azután lefeküdtem. Éjfél előtt fölkeltem a fegyőr s bekísért a fegyházba. Felcsendült az ének, s mikor azt mondtam: *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi*, itt a bűnösök s gonosztevők közt, átéreztem, hogy a nagy karácsonyi hit épen az, hogy eljött az Üdvözítő, a Szabadító bűntől s pokoltól. Az egész világ mondogatja ezt; ezt mondogatják a Sacré Cocurben s a jezsuita noviciátusban... Nagy télben állunk, karácsony abból lesz, hogy a téli ág, a fagyos föld csupasz ágacska, a hit kivirágzott. Mint ahogy kökényágot vágnak s beteszik vízbe, úgy virágzik ki a lélek, s hitében odaáll a jászol mellé, — a kis Jézust üdvözlő kökényfa virág! Add nekem bűneidet, add gyötrelmeidet s add ide kárhozatodat — mondja a kis Jézus Hieronymusnak; bűneidet elviszem, gyötrelmeidet megennyhítem, poklodat bezárom. ó, édes gyermek, fészlő virágszál, ó édes gyermek, szemed karácsonyi gyertyafényünk, s életed a ki nem merült, a nem vénhedt élet, a patakzó élet; hegyekről lejtész, s muzsikálsz!

Dec. 25. S. desperát levelet ír: a kultúra haldoklását látja, azért kell először a kultúracentrumoknak, a nagyvárosoknak pusztulniok. Hát hiszen a kultúra megdöglik, de a technika s a több-igazság a pusztulásra érdemes fényes emberirtások helyébe különb energiaforrásokat s gyűjtőhelyeket fog

létesíteni. Ki lelkesüljön a mostani nagyvárosért, e sirgödörért, e pöcegödörért, e nagy proletumért s a döglődő proletárok hullá-torlaszaiért?!

Dec. 27. Magyar kultúra a szó igaz értelmében, magyar művészet nincs ; mert nem volt ideje, hogy kifejlődjék. A szellem, az izlés kifejlesztéséhez idő kell, nyugalom és folytonosság kell ; ez nem volt meg nálunk. Minket folyton fölriasztottak, a barbár betörések elpusztítottak sokat, ami mint kikezdés, mint csira már megindult. Valahogy úgy jártunk azzal, mint az elnyomorodott fácskák, azok a törpeségre s vénségre, vén gyermekségre szorított egzisztenciák. A japánok azokat a kis fácskákat úgy produkálják, hogy a csemetét mindennap meg-rázzák, így finom gyökereit mindannyiszor elszakítják, s újra meg újra hajt s szakad a hajszálgyökér, s nem lesz belőle szépen kifejlődött gyökérszet. Így alakulnak azok a játék-számba menő tölgyek, bükkök, melyek lelke bizonyára szégyenkezik saját törpe mivolta miatt. Magyar kultúra, géniusz, művészet ! hányszor rázott meg tégedet török, tatár, kun, labanc betörés ; nem volt magadbatérésre idő ; lelkednek nem volt alkalmá kifejlődni ; szavadat nem hallathattad, magad szemébe nem nézhettél ; ami kikezdéseid voltak ma, azokat holnap szétszakították. Folyton kezdetben s kezdetlegességben éltél, jártál, a kezdet buzgalma s a kiindulás ifjú heve nélkül. Elpazaroltad cróidet . . . Vagy tán nem ; benned rekedtek ; nem volt idejük s alkalmuk, lehetőségük kipattan-niok ; — reméljük, benned vannak, ki nem fejeződtek ! Bár így lenne ! Bár, bár ! S bár jönne egy korszak, hol magadra találnál s géniuszoddal maradnál csendben s elmondhatnád s kiadhatnád, ami lelkedben jár, ami mint forma testet ölt, színt és báj !

Mi volt itt, mi volt itt? . . . azt ismételtetem, mikor kultúránk romjai közt, szentelt vidékein járok . . . Fehérvár, Esztergom, Szepes, Pilishegy . . . A Corvinával csak a florenci Laurentiana vetekedhetett. Könyvnyomdánk megelőzte Angliát és Spanyolországot ! Szok a karthauzi, bencés zárdák, Pannonhalma, Látókő, a Lapis refugii ! No, ne bolygassuk ! Ez volt ! Ránk tört az a buta kelet, nemcsak janicsárjaival s a félhold-imperializmusával, hanem vallási fanatizmusával ; mert mint Baumgarten besztercei jegyző írja (1543), a törökök azt hangoztatták, hogy meghódítják mindazokat a népeket, melyek képeket imádnak. No hát épen ez kellett nekünk még ! Ez a keleti vallási reform. Bár, sajnos, e részben a nyugati

reformációval kezelt foghatott ! Hát a török is érzett magában vallásreformi missziót ; s azért aztán disznóolakká, kutya-ketrecekké, lóistállókká lettek paloták, templomok ! Hej, mi is sóhajtozunk Szapolyai János vajdával, kiról Leslic, I. Leopold Konstantinápolyba küldött követe, mikor Budán végigmegy 1666-ban, írja : «pusztulásukat s mostani iszonyú romlásukat most jobban siratná meg János vajda, ha élne, aki a város első elpusztítása után 1526-ban nem tudta nagy sóhajtozások nélkül szemlélni».

Dec. 28. X. fölkért, hogy írjunk a pápának, indítson ő is akciót a magyar gyermekeknek Olaszországban való elhelyezése iránt. Szívesen megteszem, mert mennyi áldás, mennyi élet háramlik az elnyomorodott nemzedékre ez úton. Csak menjenek minél többen le, Itáliába. Menjenek s éljenek ! Én már nem kívánczozom oda ; még csak a hegyekre. Nem kívánczozom, mert mégis csak idegen nekem az a fölületes, latin szellem, a maga kegyeletlenségével s tiszteletlenségével. Onnan nem veszek inspirációkat, nem úgy mint az, aki írta : «Ach, Freund ! Nur ein Stückchen blauer Himmel, eine Nase voll Orangenduft und ein Auge voll Farben und Gestalten und das Ding sollte schon gehen» (Wilhelm von Schadow). Hát igen, égbolt, illat, szépség ; de én azt a Pilis-hegyn is megtalálom vagy a Húvösvölgyben, amikor felém jönnek tagbaszakadt, friss arcú nagykovácsi lányok ! Istenem, «pleni sunt coeli et terra gloria et pulchritudine tua !»

Dec. 28. . . . édesatyja meghalt. Meg van most törve az az érdekes, kedves leány. Nekem ő egy példája a szív érzelmi elhelyezkedésének. Tisztesség és tisztaság s modern igények vívódnak benne. Nem találta meg szép, igaz nőiességének helyét, s oly irányba terjeszkedett érzelmeivel, hol csalódás érte, pedig ott is csak jót s szépet akart. Rajta látom, hogy a női lélek problémája sokkal tisztább s lelkibb, mint a férfié. A nő szeretetet s megértést akar ; a férfi a testet is akarja, s ez zavarja meg az ideális viszonyokat. Már több esetem volt, melyeknek tragikumuma ez a nagy különbség, melyből aztán ethikai megzavarodás lesz. Ezért nem lehetségesek a József-házasságok ; sok, sok nőnek elég volnának ; a férfi nem érné be vele. Így járt a jeles Cordula Wöhler is, aki József-házasságot akart kötni s Schwalzban meg kellett aztán tapasztalnia, hogy ezt kettőnek kellett volna kötnie, kik — mint mondják — mindketten nők volnának ! De hát, az meg nem házasság. József-házasság csak lelki életet élő, magas kultúrájú, ideális

férfi s nő közt lehetne. A korrekt és pulchra dilecto férfi és nő közt mindenesetre sok formát ölthet, s azokat egy kalap alá szoríthatom nem lehet. Azt mondhatom, hogy e részben életem s érzéseim olyanok mint vasrácsokon felfutó rózsza ; a vasrás a katolikus morál elvei, a rózsza a lellem. E szempontból teljesen elítélem azokat, kik az elvek vasrácsait szétvetik ; de nem kérek abból sem, hogy a vasrácsot nézzem, tapogassam s rózsákkal be ne futtassam. Ha az ember szép s nemes életet s azt mint maga életét akarja élni, akkor ne emelje azt ki thézisekből s világnézeti ködökből, hanem lelki mélységekből. A gazdag és egyéni élet nem lehet tanoknak recitálása és elveknek áthozata ; hanem a tanszerűnek s az elvi elemnek nem szabad feltűnnie, azt egészen ellepi az élet rózsaszövénye. Szóval, nem lelkesülök életekért, melyek stilizált elvek s tanok legyenek, hanem olyanokért, melyekben az elvek s tanok csak mint életet adó s ingert vezető idegek szerepelnek s az egyéni kialakítást nem akadályozzák.

Dec. 29. Az én hálaadási triduumom első napja. Akar-nám, hogy én legyenek az adoráció s az engesztelés s a hálaadás «praesul»-ja, előtáncosa, az örömnök intonálója, az adoráció tömjénjeinek szétszórója. Vezetni akarok karokat lelkekből s lejteni akarok előttük s tapsolni s ritmusba izgatni s rángatni az egész diecézist. Legyen kápolnám harang, lüktesse szét magából az adoráció, a dicséret, a hódolat szölamait, égbecsapó, ezüstsoprán csengéseit, fakadjon itt forrás, mely árad s dönt sivatagokat, melyből szent Nilusok erednek s dagadnak, hogy beárnyékolja az országot, hogy hipnotizálja s magnetizálja ! Igen, legyen így, öröm, ének, taps !

Ha visszagondolok holtjaimra, ezekre a mi nyárspolgár keresztényeinkre, igazán Isten bocsáss, de fintorokat s torzulatokat látok inkább, mint krisztusi hasonlatosságokat. No, de ahogy a gót dómokon s még a kórus padjain dísznek ott sunyítanak és vigyorognak és lapítanak mindenféle griffek és rókák és cickányok, hát a mennyei Jeruzsálemben is lesznek tán ilyen díszletek ! S ugyan segíthettem volna-e rajtuk ? Dehogy, ezek belefásultak s belegumósodtak s belebütykösdtek saját komikus alaktalanságukba !

Dec. 30. M.-né írt Nagykomlósról. Levelébe bele volt téve ez a kis cédula egy ambulans póstatisztól (mely kifejezte hódolatát és háláját a püspök iránt). Örülök a lelkek e közösségének. Ezt a lélek s a jó sajtó csinálja. Istenem, hová jut el a gondolat s az indulat a kultúra vezetőkein !

1920

Jan. 1. Te Dominum confiteor Jesu Christe, servus et testis tuus! Tegnap rengeteg nép volt a Szilveszter-ajátosságán; minden teli volt, minden! Deo gratias! — Küldöttség jött hozzám, fogadnám el a képviselő-jelöltséget. Nagy Ignác könyörgött és kért; elfogadtam; mást nem tehettem. Szívvel-lélekkel teszem, mert különben a keresztényszocialisták csillaga itt alkonyul. K. buzgó, de intranzigens, s nem tudja egyesíteni a társadalmat, sőt ellenszenvessé teszi a keresztényszocializmust. Ezt nem szeretném!

Ma, jan. 1-én Irma s Ilonka egy-egy élő malacot, nemzeti szalaggal felpántlikázva karjukon hordva jöttek gratulálni. Ennyi szerencsét még nem jelképeztek, s így még nem gratuláltak nekem soha. No, akkor az idén tán még felakasztanak!

Jan. 1. A jó doktor Tóth Károly, ismerősöm s protektorom jut eszembe, ki úgy kitartott mellettem 1896-ban, mikor Vágvecsén megbuktam. Ő jött velem s sorba látogattuk a községeket. Mikor aztán Markhót Gyula, volt osztálytársam s nyitrai svihák mint választási elnök engem mesteri fogásokkal Széchenyi Aladárral szemben megbuktatott, éjjel 11-kor kocsin jöttünk Vágvecséről Tarnóóra. Égtek itt-ott még a tüzek, de az emberek már elbujdostak. Én az állomáson vártam a vonatot, Tóth hazament bús honfiúi szívvel. Pedig milyen jó volt az a bukás. Deo gratias. Szerda volt. Reggel a szemináriumba érve épen szentséges misét énekeltek! No mit fog szólni most dr. Tóth, ha meghallja vállalkozásomat? Ő Sopron-Loretomban ül, cseh alattvaló nem akar lenni! Hátha onnan is kiüldözik; no akkor ide hívom! Nálam legyen a derék férfiú.

Jan. 5. Rendkívül érdekes kis füzetet hozott kedves N. nővér. Megvette a nyugati pályaudvaron olvasmányának, mikor Esztergomba utazott. Címe: Keresztényszocialista beszéd a kommun alatt. Az én jó L. barátom, a félkezű pincér mondotta. Érdekes, lelkes ember. Augusztusban Pesten járva, kirohant a Ritzből, mikor látott s elkísért az utcán, fennhan-

gon szónokolva, hogy így, hogy úgy; hogy ő is proletár, de keresztény s hogy az egyik karját Doberdón hagyta, de a másikat a hitért adná.

Jan. 5. A belénk nevelt erkölcsi aggodalmak, mint általános elvek elénk toppannak, s veto-juk épen az általános elv erejében hangzik felénk; de ha a konkrét eset más, ha a lélek épül s élvez, akkor azt mondja az általánosítónak: Uram, ön eltévesztette az ajtót s a címet; itt nincs mit keresnie! Hány ember lett lelki koldussá azáltal, hogy nem distingvált elv és valóság közt, s azáltal, hogy a szép, tiszta valóságot az elvvel agyonütötte. Az élet oly sokféle s az elv általános; ilyen általánosságban legfőlebb irányító vagy határt jelentő s jelző jellege van s sajátossága van. De az esetet magát nem minősítheti, azt pszichikai tartalma teheti egyedül. A lélek morális finomsága abban nyilatkozik meg, hogy ezt a két dolgot széttartani s mindegyikét a maga helyén s a maga jelentősége szerint érvényesíteni tudja. Minden egyéb magatartás nem morális, s azok legkevésbé morálisak, kik az általános elveket kizárólag érvényesítik s beleszáradnak s belehalványodnak egy absztrakt, vértelen akarásba!⁴

Jan. 7. A reggeli angyali köszöntés a feltárt karokkal, az örvendező hír fölött szárnyait bontogató lélekkel, az angyal temperamentumát s Erzsébet repeső örömét s tiszteletét átérző szívvel végezve, új áhitat forrása. Magyarul szeretem legjobban elmondani most az angyali üdvözetet, mert a szavak súlyát érzem, azt a kitörését a léleknek abban az «áldott vagy te» «és áldott a te méhéd gyümölcse»...! Igen nyomós, súlyos szavak, — hatalmas igék után vágyom — nem pelyhek s pihék, nem lehetetek után. Keresek köteleket, alattságokat, láncokat ég és föld közé, nem pókhálósálakat. A szentmise imáiban is ezeket a súlyokat találom: «Offerimus tibi calicem salutaris». Ezt kézre fogom s emelem, hisz az egész világ üdvéről van szó, — arról a hivatott, erős, helyét megálló, meggyőző hatalomról! Krisztus nyoma, lelkének zivatarra, súlyos szava, élete, metsző igéje... ide rakom le én, aki «Wirklichkeiten», valóságokat, nem színrehozást, drámai jelenítést, emlékeztetést keresek... Nagy, súlyos valóságokat... szakramentális jellegét életemnek, imáimnak... azaz isteni mély, titokzatos, amennyiben fölfoghatatlan; de valóságos!

Jan. 11. Elmondtam a programbeszédet d. e. 11-kor a Szent István-teremben; ott voltak ám sokan, Andrassy

Gyula gróf, Wenckheim Béla, Károlyi József. Délután 3-kor a nőknek a városházán. Csilléry András volt közjóléti miniszter úr mindkét helyen beszélt. Azután elkísértek haza s énekelték a kapu előtt az Isten áldd meg a magyart.

Jan. 12. Hát hogy mi érheti az embert, azt volt alkalmam ma megtapasztalni. Elhivatott Horthy fővezér, autón mentem nagy locs-pocsban; bementem hozzá, fogadott Berzeviczy lovas tábornok jelenlétében. Előadta, hogy mily nehéz a helyzetünk és? és? én leszek a miniszterelnök! Hát leesett az állam! Mit? én, miniszterelnök? Nem értek én ahhoz; nem tudok én emberekkel tárgyalni, tanácskozásokat vezetni, parlamentben elnök szerepében minden tárcába vágó ügyekben felelni, nem értem én a parlamenti életet; szóval, fogjanak maguknak hozzáértő embert s ne hajdút harangöntőnek. No, de hát, így meg úgy, volt erre a felelet! S én ott ötöltemhatoltam s végre azt mondtam: ha katonai őrjárattal elhozat, engedelmeskedem; másképp nem! soha, soha, nem! Valahogyan nyugodt vagyok. Az is baj volna, ha még egyszer eltólnák a választásokat; teljes apathiába süllyedne a magyar nép. S csak a demokratáknak használna.

Jan. 17. A vértanúnál az Isten s a lélek az az izzó gondolat, mely előtérben áll s elhomályosít minden mást; az a vezető, szférákat, életet rendező gondolat és eszme, tele érzéssel, tengermélységekkel, tele tűzzel, mennyországgal. Attól elhomályosul minden s nem jut szóhoz; elveszti a súlyát s kiüresedik s hitvány lesz. Pl. X. és Sz. a forradalomban hozám jöttek, s X. kijelentette, hogy kenyérről lévén szó, természetes, hogy beáll s megtesz mindent amit kívánnak. Ez nála természetes volt, vagyis az Isten, a lélek, az erkölcsnek nincs súlya, az nem nyom a latban. A pondus aeternitatis-nak, semmi nyoma. — K-né beszélte, hogy a férje összebeszélt más tíz úrral, hogy nem lépnek be vörös katonának, bármi legyen; férje meg is tette, ellógott, a többi kilenc másnap már mind belépett, mert hát — a kenyér. De hát a többi? Annak a többinek, amilyen a jellem, a hit, nincs súlya; az nem nyom! Tehát ami súlyos, ami nyomós, ami tartalmas. Azért mondja az Irás: «substantia sperandarum», es ist etwas substantiöses; pondus aeternitatis. «Pondus salutis». Ez a pondus megérezteteti magát, azt nem lehet eltitkolni, sem ignorálni...! Épen úgy, ha az eszme oly közel áll hozzánk, hogy magunkkal visszük, hogy környékez mint a *levegő*; nemcsak olyan mint

a világosság, hanem olyan mint a levegő, a *legközelebb* hozzánk, ami mindjárt élénk pattan, nem kell keresni, emlékezni, gondolatok láncán hozzá kúszni. Ezt magunkban neveljük, ezt alakítjuk meditálás, reflexió, ima, gyakorlat által.

Erre nézve a legjobb példa a Szent Szűz lelke lehetett, aki magába vette és szívébe zárta és konferálta s magáévá tette, lelkébe szitta, feldolgozta s önmagával, életével azonosította Krisztus szándékait, nagy kegyelmeit, küldetését, titokzatos mivoltát, életét, példáit. Ő ugyancsak sajátosan nézte s látta s meglátta; őt mindenütt láthatatlan jelenlétek környékezték; neki az, hogy a gyermek Isten, hogy üdvözítő, hogy vére által lesz Istennel dicsőség s embernek megváltás stb. nagy lelki valóságok, az *igazi világ* volt. Qui invisibilem Deum tamquam videns sustinuit. Ő látó, lélekklátó, üdvötlátó, istenlátó, értékeket látó lélek...! Mit s hogyan látott ő Betlehemben; mit s hogyan, mikor gyermekét följánlotta a templomban; mit látott a Keresztfán — ezt a legendák hozzák öntudatra az olvasónak. Pl. mikor a Szent Szűz a gyermekkel Heródes elől a pusztán át Egyiptomba fut, éjjel megy számaron ülve, József fogja a szamar kötőfékét, de tudják-e az utat? A legenda szerint kis fiúk álltak sorfalat s gyertyákat tartottak s világítottak. Az apró-szentek lelkei voltak; életüket Heródes kioltotta, de a lelkük világított az isteni menekülőnek. A Szent Szűz így nézte az utat, a pusztát, a vértanúi halált.

A harmadik: beleélni magát a szellemi valóságba: Istenbe, a jelenlevőbe, a világot igazítóba, az Atyába, a Gondviselésbe, a krisztusi közbenjárásba: Agnus Dei, qui tollit peccata, aki elviszi... ah elviszi! Evoe! Mily kiáltás, melyet nem tudott kiáltani sem Pán, sem Dionysos: elviszi a bűnt! Puer, qui in diebus suis preces supplicationesque cum lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia! Megragadni a nagy szellemi valóságot... Imádkozni úgy, hogy *töltsük* lelkünk hydriáit az örök élet forrásainál; megtölteni, erősnek, bátornak, bízónak lenni; imádkozni úgy, hogy akumulálni az isteni energiát s kiárasztani a világra (intercessio)... Imádkozni = megfogni, lefogni, magunkévá tenni az istenit, nem mint járulékot, mint accidenst, hanem kiemelni magunkból s meglelni azt, rájönni arra magunkban; pl. a *szentmisében* az offertorium nagyszerű valóságai: «pro innumerabilibus peccatis et offensionibus et negligentis meis et pro omnibus circumstantibus, sed et pro omnibus christia-

nis vivis atque defunctis», «calicem salutis, ut pro nostra, totiusque mundi salute cum odore suavitatis ascendat»... Kihámozni a szavak zörgő hüvelyéből s a fogalmak száraz selyempapirjából az élő valóságot.

Ily reggeli megtapasztalásaim kárpótolnak mindenért s a legmélyebb, szent csendes gyönyörrel töltik el lelkemet. Olyan az, mint a tengerszem csendes, erdős hegyek gyűrűjében, telve a mélység titkával s a végtelen égre való áhítózással; s az egész egy szem, tele gyönyörrel s fénnyel.

Jan. 19. N. E. itt járt, az én leghívebb tanítványom. Biztattam őt, hogy a pálosokkal s Pilis hegyével foglalkozzék; szívesen vette. — Elmondta, hogy valami híres budai orvos házában megfordult, aki többi közt szóba hozta, hogy bizonyos emócióktól a testek, az emberi testek fénylenek. No, ezt láttam én Margitligeten két noviciuson. Határozottan áttetsző, belülről áradó élet, fény járta át a tiszta fehér arcot s nyakat. Ezt egyszer láttam rajtuk; máskor bőrük sárgás — de nagyon kevésbé — nüanszú. Érdekes volt ez, s nagyon szép!

Jan. 24. A nagy nap előestéjén! Hát bizony én is ezt «Istennyilával süttetném, fenével etetném, ördöggel bujtatnám», hogy erre rászántam magamat; most azonban a kolompot fölkötöttem, hát megyek! Hogy aztán mikép találok ott föl magamat, az más kérdés; mindenesetre ott ki kell lépni s az akcióban részt kell venni! Támadni is kell, még pedig csattanósan, hogy megérezzék s össze ne zavarják simogatással s valamiféle doktrinér disszertációval. Tisztán kell látni. Azt kell meglátni, hogy a liberalizmus melegágyat talált a magyar nembánomságban s laissez-faire hagyományokban. Nem kellett itt sokat biztatni az embereket, hogy szabadságot mindenkinek; ha nem bántják a pipaszót, s neked békét hagynak, tehetnek, amit akarnak.

Az intézmények kérlelhetlen szentsége s keménysége sem állt oly parancsoló módban, hanem inkább a hagyományok lilaságában szeméink előtt; hogy ezen nem szabad változtatni, hogy nem szabad lazítani, hogy a társadalom, a házasság, az iskola nem vén gyökerek, melyeket ki kell szántani, hanem hajthatatlan parancsoló szükségességek; hogy ezek pántok s kötelekek s hogyha ezeken lazítunk, mi magunk pusztulunk bele: ez nem volt sziklafal; nem volt hegylánc, melyet ne lehetett volna megtörni. A liberalizmus nyugatról

ide táncos, jókedvvel lebegett be. Mert hát nyugaton azt már elintézték; a haladó irányt Mill, Gladstone, Victor Hugo, aztán Björnson és Ibsen és Strindberg a magas északon győzelemre segítették. Csakhogy itt minálunk azt az egész névcsoportot valamiféle szolidáris társaságnak nézték s nem különböztettek a haladás követelményei és a hóbortok közt. Nem különböztettek reformok és tagadások, Nietzsche-i túlzások közt. Pedig ha az ember veszi ezeknek az embereknek az életművészetét, elmegy a kedve a rendszertől. Hogy Nietzsche-t ne említsem, hát Strindberg milyen? Kirántotta a családot, a magántulajdon, az állam, a társadalom pilléreit, s mit tett helyükbe? Háromszor házasodott s végül nejeitől s gyermekeitől elhagyatva, a nacionalizmusba gyökerezett bele. No, hát bizony bolond lyukból bolond szél fúj!

Jan. 24. A lévai rendőrkapitánynak apósa különc, jó módú gazdaember, zsíros ködmönben járt, ruhát alig váltott, hátul az udvarban lakott; oda vitték az ételét. Mikor nagy beteg lett, kérte leányát, hogy meg ne mossák testét, hanem úgy temessék el. Meghalt s a derék asszony úgy tette ködmönében a koporsóba. De hát hol a pénz? Gazdag ember volt, búzaföldjei, rétjei voltak, s egy krajcárt sem adott semmire! Kutattak, kerestek; hiába, nem találtak semmit. A jó leány pedig letérdelt a koporsó előtt s imádkozott s nézte a holtat. Akkor villant át agyán: testén lesz a pénz! De hol? Hát a púpja alatt, mert púpos ember volt. Megemberelte magát az asszony, felemelte a holtat, a púpja alá nyúlt s kihúzott egy köteget. Pénz volt, 36.000 frt. Mind a szegényeknek adta. A piszkos embernek ily tisztalelkű leánya volt. Bár tisztult volna meg lelke az apának a leánya tisztaságában!

Jan. 25. Pál-fordulása; megtartottam programbeszédemet, azaz hogy a palota erkélyéről szóltam választóimhoz, miután küldöttségileg meghozták a választási jegyzőkönyvet. Legyen ez fordulása a magyar télnek szebb tavaszba. Meglesz, ha összetartunk s ha a «művelt» világ rothadásából kiválunk. Ez a rothadás ráült a szívére, hitére, az izmaira, az agyvelejére. Az agya dolgozik, de pozitívumokat nem állít a világba; csupa relativitás, gyöngeség, erőtlenség, alulmaradás. Hanem a haszon, a profit, no meg az élvezet — az vezet.

Jan. 28. Érdekes, Montalembert is írja: «Les petites villes devenues ailleurs la citadelle des esprits forts et du respect humain», Lengyelországban vallásosak. Seholy a fél-

műveltség⟨nek⟩ s a birkaságnak az a cintányéros bemutatkozása, mint a kis városokban. Az eszmék járása, kigyulladás s hamvadása a bennünk elraktározott erők viszonyaitól függ. Az eszmejártat olyan mint a tenger hullámozása, vagy inkább mint a szél vagy szélvész járása. Jön s megy, elül egészen. Mikor úgy jön s nekifekszik az emberiség lelkivilágának, nincs hatalom, mely azt lefogja vagy lekösse s ugyancsak addig nincs nyugalom, míg ki nem tombolta magát s ki nem adta a mérgét . . . Ez a méreg mindannyiszor valami reakció az ellentétes elvek s eszmék által felgyülemelt rossz ellen. Van az eszmejárásban tehát a szellemi erőknek valami mechanikája ; érvényesül bennük az akció s reakció törvénye. Természetes, hogy a mechanika sohasem adhatja az egész igazságot, s főleg nem a szellemi világ által igényelt igazságot. Igazság nincs a viharban, mely a túlfűtött felhők szárnyain repül ; igazság nincs a kazánrobbanásban, mely a túlfeszített erők, gőzök önkénye ; az elvi, az eszmei, a társadalmi viharok is kazánrobbanások és inkább az elfojtott élet s a felgyülemelt szenvedés ösztönös lökéseit, mint az egyensúly helyes mértékeit nyilvánítják. S azért úgy érzem, hogy ez immanens erők küzdelmét s azoknak aztán helyesen s célszerűen való egyensúlyozását nem is az ember intézi. Az ember küzd s kell neki ; küzd a történeti helyzet energiája s orientációja szerint, utasításai szerint ; de a végleges elintézés, a megnyugtató lelki egyensúlyt a szellemi világnak a harcok sorozata, a feszült erők kisülése adja.

Tegyük meg kötelességeinket ! Küzdjünk a kor, a hit, a hivatás, az őszinte jóindulat igényei s inspirációi szerint s higgyük, hogy mi a mi pályáinknak csak evezősei vagyunk, mert

Bár fölül van a pálya s lent a víznek árja,
Azért a víz az úr.

A küzdelem végén belátjuk, hogy rendesen mindkét fél túlzott ; az új eszmék rajongói épenúgy, mint a régi nagy igazságok tisztelői. Mindkettőnek meg kellett érteni, hogy a világ folyton új alakot ölt ; mondjuk, modern lesz ; de hogy minden, a modernség is, amennyiben észszerű, végre is annak az örök emberinek ideiglenes alakja. Modern = emberi a mi zónánkban ! Adjuk hát át, azaz hagyjuk meg a világhatalom gyepelőit az Isten kezében, mi pedig foglaljuk le magunk számára a kötelességteljesítés Isten-szolgálatát s ne okoskodjunk, hanem higgyük, hogy ő nagyobb nagy gondolatainknál, s hogy mi kisebbek vagyunk minden leereszkedő igalmánál.

Jan. 29. A tegnapi jegyzéssel kapcsolatban mégis az a gondolatom van, hogy az Úristennek a világ mégis csak egy «Narrenschiiff» lehet, s hogy főleg a parlamentek igazi cirkusok, ahol egy-két műlovas és rengeteg sok a clown! A «dummer august»-ok termőföldje az a porond; no és a komoly póz pláne fölségessé teszi az isteni komédiát. Azt gondolom, hogy az olimpiai isteneknek nem volt ily «spectaculum»-uk, mint a honatyák őrangyalainak. Most meg képzeld el, hogy minden ilyen szellemi felfujt béka, honatya és alkotmányos puffancs mögött, a nagyzó pofák mögött az őrangyalok égi arca, tele gyötrellemmel és kábulattal; főleg pedig, ha szólásra emelkedik az ilyen honvédő, azt gondolom, hogy az anyála a padra üti fejét s fel se néz, de az ember érzi rajta, hogy szégyenben ég! Angele Dei, non sim tibi pudori, — suscita me, sicut suscitatur dominus e somno suo!

Febr. 8. Náci bácsi elmondta, hogy atyja, mikor az édesanyja — tehát Náci bácsi nagyanyja — meghalt, s az koporsóért ment kocsin, rossz idő keletkezett s akkor az apja a koporsóba feküdt bele az eső ellen. Ennek pendant-ja D. atyja, aki mikor halálán volt, koporsóját meghozatta, s miután meggyógyult, almát tartott benne. Ezeket úgy szokás rémülni; pedig végre is ládáról van szó, s azt erre is, arra is lehet használni. N. bácsi is egy relikviája a régi Fehérvárnak.

Febr. 8. Az én édes Szent Ágotám ünnepére nézve megjegyzem, hogy megragadott emlékénél, hogy már 1600 éve világít s hogy mi lesz hát velünk 1600 év múlva? Ó, örökkévalóság s örök élet s boldogság, mit nem adnék érted s mit nem szenvednék el érted! O quam magnum est regnum Dei et ingens locus possessionis ejus! Azután gondoltam a Nofelsi Agathe-ra, der Wirtin von Frohsinns Einkehr! S Bangs-ra s a rohanó Rajnára, melyen átmentünk Svájcba. Agatha sancta, dulcis virgo et gloriosa!

Márc. 6. Sancta Perpetua, dulcis mater et gloriosa soror, salve! Már nem is érek rá írni. Három hétig Budapesten voltam a forogtam mindenfelé, szalónokban, Urániában, színházban, nemzetgyűlésben, pártkörökben! Febr. 26-án beszéltem a keresztény nemzeti egyesülés pártjának nevében az alkotmányosság helyreállítása- s az államfő hatalmára vonatkozó törvényjavaslat alakalmából. Jól ment.

Márc. 11. Szívem megint túlcordul a szenvedő Úr Jézus iránti szeretetből. «Et statim gallus cantavit et conversus

Dominus respexit Petrum.» «Statim», az Úr Jézus úgy rendelte, hogy mindjárt szóljon a kakas; — mindjárt — s azután megfordult s ránézett. Istencem, mennyi lelkiség, gyöngédség, finomság! Mily érintések! Ez az érintés kell, mellyel az Úr illeti a lelket; az a tekintet, melytől a lélek rezzen meg! Mit használt volna a kakasszó, ha az Úr nem tekint s nem szól a szívhez. Ez az emberi lélek története. Körülötte a sok kakasszó, az ébresztő szó, a filozófia kakasszava, a morális, az életbölcse ség kakasszava! Hány kakas parádézik és kukorékol bele a világba. Ébreszt, figyelmeztet; az nem elég. Más kell; nem kukorékolás, nem a csilingelő szép szó, hanem «ducam in solitudinem et loquar ad cor». «Ad cor», non ad aures, ad intelligentiam, sed ad cor. Úgy szólni, hogy szívünkre vegyük, ne csak észrevegyük.

Ápr. 1. Hosszú távollét után ismét itt vagyok; hihetetlen, hogy mi minden akadt utamba; megtartottam a férfiak konferenciáit, a szentségekről, nagyon jól ment. Sokan voltak s gyóntak. A nemzetgyűlésre is eljártam. Az a gyűlés a kis koponyák s a nagy akarnokok gyülekezete. Tele vannak ambícióval és elbizakodottsággal és — panamákkal; s végre is ez a gyűlekezet kompromittálja az embert tehetetlenségével.

Ápr. 4. Elvégeztem húsvéti gyónásomat. Lelkem tele van a szenvedő Krisztus s a föltámadt édes Üdvözítő iránti szimpáthiával. Bár végezné el sok hívünk a gyónást! Sokan elvégezték a misszióban, melyet febr. 28-tól márc. 8-ig tartott P. Jám bor és Szittyay itt s más két páter a Felsővárosban. Nagyon jól sikerült; gyóntattak szakadásig. Egy prédikáció volt a gyónásról. Kimutatta a páter, hogy a papok sok mindenfélét találtak fel, de a gyónást nem. Nem, nem; a papoktól a gyónás ki nem telt, ahhoz lélekmélység s isteni lélekszomj kellett.

Ápr. 19. Ma megint hazavetődtem. Egyre kiállhatatlanabb nekem a nemzetgyűlésben való tartózkodásom, mely egy irreális, kapkodó és fölületes társaság benyomását teszi rám. Hány férfi van ott beleállítva a semmittevésbe, a folyosók tiprásába, az intrikálásba, a buta hatalmi aspirációk pókhálószálaiba!

Hazaérve meglátogatott Békefi Remig apát s elmondta, hogy a zirci apátságban a legutóbbi időkig székely katonák, előbb meg román banditák táboroztak. Ezek mindennap 1—2

hektó bort ittak meg. A tiszt azt mondta, hogy mindent meg fognak fizetni. Hát ezt leshetik! — Jaj, Istenem, emberek, emberek, barmok és erőszakos fenevadak; minék ezeknek ész és lelkiismeret, mikor ennyire kivetkőzhetnek ebből is, abból is. Tu autem Domine, miserere nobis!

Ápr. 20. Nagyon kedves jellemző vonást jegyzek föl a jó Sch. A. kanonokról. Valent székesegyházi sekrestyés beteg volt, s a jó kanonok elment helyette reggel harangozni! Megdicsértem őt, s ő szerényen arra utalt, hogy ez természetes: Valent nem gyógyí, s helyetttest nem tarthat.

Ápr. 22. Ma volt itt Gy. T. grófné. Érdekes dolgokat beszélt a multból. Farkas Imre püspök jóbarátja volt atyjának, s 1857-ben, mikor a koronát megtalálta Karner őrnagy, épen Nagyperkátán volt s kinyitja az újságot s olvassa, hogy megvan a szent korona s egymás nyakába borultak. — Széchenyi István gróf azért beszélt a pozsonyi diétán magyarul, mert nem tudott diákul; egyáltalában semmit sem tanult, 17 éves korában már katona lett. — Cziráky Mózes Antal fölkiáltott a diétán: per amorem periclitantis patriae, s nem akart vámot fizetni a hídon; inkább csónakban ment át a Dunán. — Dicséri Gy. T. A. Gy. gróft, aki hangolta a királyt (Ferenc Józsefet) s a «Debate»-ban vágta Schmerling minisztert! — Kár, hogy ez a főnemesség úgy elhajlott a magyar néptől, fölfelé hajolván a királyhoz; magyarul se tudott sok; itt is «cherchez la femme»: feleségeik osztrákok, sziléziaiak, csehnek voltak.

Ápr. 23. Ma R. dr.-nál voltam; beteg; székben ült, pokrócba takarva. Ő maga kezdte, hogy amit Isten rámért, azt elviseli. Örültem neki s buzdítottam kitartásra, hitre. Azt mondta erre, hogy ő mindig keresztény volt s az Úr Jézus híve. Vannak korok, évek — mondtam —, mikor balgák lehetünk; a 70-es években a liberalizmus járványa sok embernek megzavarta s tönkre tette hitét. «Igen, mondja, de sohasem vétkeztem a családi hűség s tisztesség ellen.» Hál' Istennek! Hát jó, ha az ember megöregszik s lehiggad.

Ápr. 24. Ma beszélte a főispán, hogy egy zsidó bérlő fölajánlt 200 holdat a hadiözvegyeknek s rokkantaknak, s hogy fölkerlte a gazdákat, kiknek ökrei kint legelnek, mert már elvégezték a munkát, hogy szántsák föl a szegényeknek.

Nem és nem ; ilyen semmi-embereknek nem teszik. Ajánlt aztán holdankint 50 koronát, hogy ő fizet . . . Nem és nem ! Ó, a bögöcs, szúrós, tövises lelketlenségét !

Ápr. 26. Isten áldja a mi Szentatyánkat, XV. Benedeket Kétmillió koronát küldött gyermekeinknek ; ebből Fehérvár 100.000 koronát kapott. Elosztottam !

Megemlékszem még egyszer arról a nagy kegyelemről, melyet ez idén a fekete vasárnap hetében az egyetemi templomban vettem. Tartottam konferenciákat a szentségekről : a regeneratio, a reformatio stb. sacramentumairól. Nagyon jól ment minden. Sokan jöttek gyónni. Azután a nőknek adtam lelkigyakorlatokat. Ezeken is nagy áldás volt. Quid retribuam Domino ! Valahányszor gondolok ezek áldozására, elfogódottság tölti el lelkemet. Mennyi fölséges érzelem telíti azt az egyetemi templomot ! Mennyi lélek tapad e falakhoz ! Most már nem megyek szerte az országban, de ide függesztem trófeumaimat. Legszentebb emlékeim !

Ápr. 30. Előestéje a májusnak, Szent Szűzem virágos hónapjának. Ahogy térdeltem régen esztergomi kápolnánk oltára előtt, úgy most, ugyanazzal a szeretettel. Salve Virgo ! Ma volt itt V. E., meghívott a bérmlás alkalmából, hogy nála szálljak. Említette a jó Bezerédj Pált, a selyem-kukacot Tolnában. Ah, de érdekes ember volt ez ; nála voltam évekkal ezelőtt. Csupa lelkesülés a kukacért, de még inkább a munkásokért — Isten áldja meg ! Hát még az a vén barát, aki Hidján nála lakott, no az volt ám az exempláris. Sanctus Pater Franciscus certe delectabatur super talem jovialem franciscanum. Ez egyszer felutazott Bécsbe s a Hotel Metropolba vetődött ; alig tudott németül s kért egy kis szobát. Elvezették a lifthez, hogy fölszállítsák ; ő pedig azt gondolta, hogy ez lesz az a neki szánt kis szoba, azért azt mondta : Das ist zu klein ! Nagyszerű katekiziseket tartott, melyekben a patriarkák és szentek mind hidja-apáti divatban szerepeltek.

Máj. 1. Virgo gloriosa, dulcedo et spes nostra, amo te, amore Brigittae, Franciscae Romanae, Catharinae Senensis, amo te, amore omnium mulierum, virorum, juvenum ; amo te et ad pedes tuos considero. Tu me eleva et leva in montes Dei ! — S ki jut eszembe? A jó K. E. ! Édes, szép mezei virág ! Nos és mi még? A tavalyi borzasztó május, a fürtelem, a nagy অপত্তাজája a magyarságnak minden eszménytől s behódolása

a zsidó-orosz vérbajnak. Emlékszem arra a rémes, pokoli felvonulásra, melyet ma egy éve rendeztek itt is, felhajtva az urakat is, a törvényszéket, a hivatalokat. A konflises Franci (ha jól tudom) vörös kelmével bevont lovon ült mint vörösbe öltözött lovag, s nem tudom, mit vitt, zászlót-e vagy kardot ; ott ment két más komédiás is, nagy kalapáccsal, s előtte gyerekek egy nagy zsákot vittek, az a pénzeszsákot jelképezte, melyet ez a képtelen mozgalom majd összezúz ! Rémes volt e látvány, nem attól, hogy a pénzeszsákot s a kapitalizmust akarták összetörni — bár tehetnék, segíteném őket ; — de rémes ettől a leszakítástól, ettől a vérző leszakítástól, az erőszaktól, a gyűlölettől, ettől a nyilvánvaló belső meghasonlástól s lázadástól eszmék, hit, hagyományok ellen ; ugyanakkor pedig ez az egész történet tele volt nevetségességgel, hóborttal, karikatúrával, kiröhögni való pózokkal s ügyefogyottságokkal, úgy hogy az a gondolatom van, hogy sehol sem lehetne annyit nevetni, mint a pokolban, ha nem volna ott a mérhetetlen szenvedés. Mert a pokol karikatúrája a világnak, fonákja mindannak, ami szépség s rend, ami illem és harmónia ! Azért hát Dante is a pokoli zenét az ördögök szeleinek bűgéséből, sivitásából és változatos eregetéséből komponálja össze. Erről a jó P. Náci, szobi plébános azt mondta, hogy ez a «sonus epulantis». Requiescat in pace !

Máj. 1. Amerikai barátaink, papjaink s a hitközségek most az irgalom, a könyörület érzéseibe öltözködnek. Fojtán 75.750 K-t, Rickert, Eördögh, Gallerani élelmet s pénzt küldtek. Mihók barátunk is megszólalt s 1000 K-t küld, hogy prenumeráljam számára az Új Nemzedéket, a Képes Krónikát, s a többit a Huszár-akciónak szánja. Deo gratias.

Máj. 1. Kiültem a kertbe s kinéztem magamnak egy kis májust. Már nagyon kellene nekem hegy, völgy, szikla, végtelen kilátás ; víz, folyás, hullámozó kristályok árama . . . Nem bírom eléggé kifejezni, hogy mily titokzatos szimpatihával nézek a vízre, a csermelyre, a kristályos folyásokra. Ezek hajtanak gyarakat s termékenyítenek vetéseket. Erős és csendes munkásai Istennek, s ha piszkolódnak is, mindig sietnek tisztulni s vasárnap tisztaságban szolgálni.

Nem akarok fűrni, «grübeln» ; akarok egyszerű, igaz természetességet. Akarok lelket, mely érzékeny, szemes és szemfüles, csupa érzék és megértés. Mondják, a természet nagy könyv ; igen, de a természet a mi kedves nénénk : öregebb nővérünk, aki tanít, figyelmeztet, sejtet ! Nem anyánk, de nővérünk. Betűzők benne s vele, s kibetűzőm, hogy hinnem,

szeretnem kell! Ha hitem van s szeretetem, akkor van lelkem a természet iránt s lelkem az élet iránt. E lélekkel fülelek. Igaz, amit Charles Marie Dulac mond, hogy Szent Ferenc himnusát a naphoz s a Benedicite-t nem énekelni, de hallgatni kell; azt mások éneklük — lombok, fák, színek, füvek, virágok, vizek, szelek, egek, földek, hegyek, völgyek . . . Látni, nézni kell a kipattanó fényeket, az ezüst s arany-színek sugárzását, a virágok meztelen, közvetlenül kitáruló szépségét — ezt az esztétika s kommentár nélküli pompát s bűbájt; ezt a sok nekünk világító, szemünkbe szökő ingert! Igen, igen, kell már nekem hegy, völgy, tenger, ég!

Máj. 1. A gyönyörű május meglöbögatja fölöttünk nap-sugárból s ezer és egy szinből szótt pompás lobogóját . . . rajta a hit s a szeretet szimbolumai: a mi eszményeink, Isten, Krisztus, Szent Szűz, szentek, haza, nemzet, egyház, Róma s Buda . . . mind ott táruul s feszül reddőiben. Ah, ez szebb, mint ma egy éve Streit kanonoki házán a piros zászló (Pfüj Teufel), no meg hogy a vásáros bódé teljesen meglegyen, a kaputól balra az ablakba kiterített s kifeszített germanikus talárisa V.-nak. Eja Popeia! Régi, csúnya nóta!

Máj. 12. Megint tíz napig elvoltam: Budapesten Tarnay-koncert, melyen beszéltem a szibériai hadifoglyok érdekében, azután fényes kültag-fölvétel a budai királyi várkapolnában s utána Horthy Miklósnál tisztelgés. — Aztán szombaton, 8-án elmentem Válba; másnap, vasárnap bérmlás; este és vasárnap is prédikáltam. Hatalmas eső zuhogott a bérmlás alatt; alig tudtunk hazamenni. Gyönyörű sekrestye-fölszerelés van Válban, úgy tudom Majkról, a kamalduli kolostorból. Más darabjai állítólag Tatán s Komáromban a ráctemplomban vannak. Remekek! Aztán mentem Alcsutra, Felcsutra; itt már szintén szép atemplom. Alcsuton a főhercegi kastély nagyon szép templomában folyt a szertartás. A park gazdag és pazar, a föld s a napsugár kegyelméből. Egy fája sem több mint 100—110 éves. József nádor ültette! Este Verebre V.-ékhez, ott most az új földesúr V. E.; 1918-ban szeptemberben Rábakövesden dr. V.-el összeadtam a lányát; most már egy édes fiúcska csügg a fiatal mama keblén. Sokat kiviszik, s az itteni szép park vegetációja szövődik lelkébe! Méh-zsongás és madárdal! No, minket nem neveltek ily intenciókkal; de ha úgy visszatekintek, hogy gyermek lelkemre mi hatott leginkább, azt kell mondanom, az áradozó, zöldes, kékes, fenékgig tiszta, átlátszó víz, a Revuca, a Vág. Talán

onnan a nagy előszeretettel a felséges áramló kontinuum iránt ; onnan az élvezet, mellyel a stájeri s tiroli vizek s a mélységek titokzatosságát nézem. Vidi aquam . . . elementum grande ! Sármandon (máj. 11) is szép volt a bérnálás, de kevés ember a templomban ! Bandérium, fiúk is kengyel nélkül egy darab pokrócon ülték meg a szép lovakat. Alcsuton azt is hallottam, hogy «Grünt die Eiche vor der Esche, hält der Sommer grosse Wäsche», vagyis esős nyár lesz, s annak most ez idén kellene lennie !

Máj. 13. Hogy események, történések, tapasztalatok mily befolyással vannak a szellemi életre, a világnézetre s filozófiára, annak egyik kitűnő illusztrálása a «relativizmus», mely még az abszolút igazságokat is kétségbe vonta s a $\pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha$ $\xi\epsilon\iota$ -t bevezette a tudományba. Még a logika is a fejlődés útjának változatait tünteti föl állítólag magán. Ez az általános szellemi ragály a darvinista fejlődéstanban s a monizmusban bírja alapját és inspirátorát. Valami nagy, népszerű elvet akarnak érvényességre juttatni és fölfedezni a lét minden országában, tehát a logikában is. Csak az a különös, hogy az értelem oly kevéssé tud ellenállni a divatnak, s mindenre kapható ! Így járnak pedagógiai divatok is köztünk : az egyéniség korlátlan respektusa — valamiféle kultusz ! Akkor hát-terbe szorul az általánosan érvényes, a szolidaritás, a szociális elem ; s csak az egyénit rögzíthetjük. Máskor megint befellegzik ennek. Gondolom, most is !

Máj. 14. Hoerbiger Hans barátom jelentkezett ; most már külön kozmotechnikai társulatot alakított Bécsben a glaciál-kozmogónia tanainak terjesztésére. Akarta, hogy feljöjjenek. Irt megint pompás levelet világvégi szentírási citációkkal tarkázva s szellemdús megjegyzésekkel az ő hitetlenjeire, kik közt a jó süket P. Fényi vezet ; mert ez az ő tanát «jégherezisnek» tartotta.

Máj. 14. K. J. elmondta, hogy menyegzőn volt Fehérvárcsurgón, ahol 340 ember evett és ivott ; leöltek egy ökröt, 2 borjút, egy sertést, 6 malacot, 140 tyúkot, s ki tudja mennyit sütöttek s ittak meg. Épen megkaptam Trentonból (Észak-amerika) az újságot, melyben könnyeznek a magyarországi éhség fölött. — Van valami butább, önzőbb s kegyetlenebb az embernél, annál az átlag «homo animalis»-nál? Nos és akkor hová szálljon a Szentlélek s kit s mit gyujtson meg? !

Máj. 29. O sacrum convivium! Mintha megakadna gondolkodásom s érzésem folyama, mintha fölszívna s fölszippantaná minden fogalmamat az a fölfoghatatlan nagy misztérium, s az ember csak dadogja: o sacrum convivium! Vendégség, öröm, mélység, titokzatosság, egy — élet! Nincs keresztény ember, aki Krisztussal, a köztünk élő Krisztussal igazi, szívbeli, életbeli kapcsolatban nem áll, aki e titokzatos, eleven jelenlétből nem merít, akinek ahhoz nemcsak köze van, hanem teljes életközössége. Krisztusi emberek Krisztustól elszigetelve — szinte lehetetlenség; ez az öreg Boehm bácsi egyik nehézsége.⁵ Ez is talán azoknak a «krisztusiaknak» lehetetlen helyzete által oldódik meg, hogy ad absurdum deducuntur. Mert itt állnak, vallják a krisztusi közösséget, de in concreto nem találják meg. Minek a krisztusi ígélet a velünk-maradásról, ha nem találunk rá flagrâns, megtapasztalható kapcsolataira? S milyen szembeszókó e részben a katolikus egyház Krisztussal való élete az Oltáriszentségben!

A világnak négy nagy tartozása van Isten iránt: a *dicséret* tartozása a rajta elömlött isteni megnyilatkozásért; a *hála* tartozása a végtelen kegyelemért; az *engesztelés* tartozása a bűnökért; a számtalan baj, szükség, szenvedéssel szemben az *égrekiáltás*, a «de profundis». Ki tegye? Hol a nagy közbenjáró? Hol a hatalmas, kifejező erő? Hol a nyomós egyéniség? Nálunk sok a szó, az ember-aprólék; de nála <Krisztusnál> a föllépés, az eltalálás, az ég s föld közti eligazodás: földre, tisztítóútra, szenvedésre, betegágyakra kiömlő lélek.

Vagy mi a szentáldozás? Az emberi lelkevilág tápláléka! Ami munka folyik, az életért folyik; a föld barázdái a kenyérért vannak fölhasogatva, a napsugárt, mint áldást a búzamat aranyában vesszük, s ami feszül s dolgozik, az az életért van. Hát akkor a szellemi, a lelki életben mit jelent a Krisztusból s Krisztussal való élet, — a belőle s vele való táplálkozás? Jelenti az életfolyamatok tartalmát s erejét; lelkeket táplál, erősít, emel, tökéletesít. Ha egyetlen egy szent embernek munkateljesítményét veszem, azt, amivel magát jobbá, nemesbé tette, ha azokat a harcokat elszámálom, melyeken keresztülvágta magát, s zátonyok s szirtek közt erős s ügyes kézzel forgatta s vágta az evezőlapátot s nem lehetett a nélkül — s mégis a szentáldozás ezt mind magában foglalja, ezt mondja, ezt adja, *mindenre telik belőle*.

Mily forrás, mily fakadó hegy ott Weichselboden körül! S mindenért kárpótol... mindenért! Minden naggyal s nemessel kongeniális. Aki áldozik, az annyiban a szentek közé,

a vértanúk közé, az angyalok közé tartozik. — Nézem az életet, annak piszkos folyásait, csatornáit, lagúnáit ; de vannak tiszta források, kutak ; vannak csendes, kristály mélységek, s van eső, desztillált párák lecsapódása ; s abból élünk, azt isszuk, az élő szervezetek azzal töltekeznek — nem politikával, sajtóval, piszokkal, hanem tiszta források vizével. Nos, Oltáriszentség, *erre* telik belőled ; sőt csak úgy dől !

Jún. 2. Holnap van Úrnap ! Bejártam Nagyperkátát, Nagyhantost, Sárosdot, Moórt, Bakonysárkányt . . . Istenem, bár lenne nyoma ! De holnap van Úrnap, ez magában véve dicsőség, imádás, ünnep, erő, ujjongás ! Ah, igen ez ünnep ! *Az áhitat, az erő s öntudat, az Isten-tisztelet ünnepe.* Ego enim accipi a Domino . . . Lehet a világnak sötét korszaka, vigasztalan, elkényszeredett helyzete, de a lelkek vágya s törekvése, kisarjadása s virágbaszökése akkor is igény, szükséglet ; akkor is átreszket a szívek mélyén a tudat, hogy az Isten velünk s bennünk, s hogy az embernek belőle kell élnie ! Kell áhitat ! Mi az? Krisztus jellemzi : *Intra in cubiculum et Deus, qui videt in abscondito . . .* Vonulj el és találd meg a legbensőbbet, a legtisztábbat, a legigazabbat . . . Az áhitat meleg bensőséges hódolat, imádás, odaadás a legigénytelenebb közvetlenségben. Az áhitat kapcsolat a hozzánk leereszkedő Főléggel . . . *Az áhitat, mikor térdenállva ölelünk át valakit, akit nagyon tisztelünk és szeretünk. Az áhitat a Főléggel tiszteletével teljes, de amelyet a meghittség, a barátság, a bizalom fölszív ; imádás, mely szeretetben s ölelésben virágozik ki ; hit, mely meleggé, erő, mely életté s örömmé változik.*

Az Úr Jézus ezt az irányzatot szolgálja : a majestas kiadását bensőségben ! Azért igénytelen mindig ! Mily igénytelen Betlehem, s az utolsó vacsora, a Golgota — egy ember születése, édes búcsúzása s keserves szenvedése ! De mi lesz ebből a szívekben ! Nem mint szélvész jön, hanem mint vox coelestis, vox angelica, vox humana ; nem mint tenger árja, hanem mint harmat s esőcsepp ; nem mint a Niagara vízesés, hanem mint pohár friss víz és forrás ! Ah, édes Jézus, ez kell : Deus appropinquans és homo Deo proximus . . . az Isten felebarátja, Jézus kenyeres barátja . . . Ilyen Isten kell nekünk : mint a kenyér, a levegő, a pohár víz, a meleg, bensőséges érzés ! Ez az áhitat tendenciája az Oltáriszentség körül ! Ez az iskolája.

Hát azután? Az erő s öntudat ünnepe. Krisztus nem ment nyomtalanul <végig> a világon. Nézd, ezt a világot a tengerek

járása csinálta, a mész s homok s palahegyek óriási tömegei abban képződtek ; a kőszén, a petróleum, a földgáz az ő hatalmas, erdőköt, állatok hulláit összesöprő munkájából való ; de a hegyek kemények, szirtek, kőpadok voltak, s dolgozott az eső, a fagy, a kőd, a szél s pattantotta le a murvát, s jöttek a nagy jégekék, a gleccserek s gyalultak s öröltek s csinálták az agyagot, a humuszföldet. Hát jártak hatalmak a földön, s van nyomuk ! Nos és a történelemben ne legyen nyoma a Krisztusnak? Magába akasztotta értelmünket, eszményiségünket, lelkünket, szívünket ; pszichénk összes ösztönei feléje nyílnak, tőle kérjük s várjuk, hogy segítsen. Hitünkben bele gyökerezünk ; a vonzalmakat fölfelé, a lökőerőket a mélységből tőle vesszük. Az ő evangéliuma a földet járó szél, mely nem tör, de a vágódó lelkek vitorláit dagasztja s vízi őket s ragadja. Ő a világ világossága, napsugár is s sarkcsillag is ; ez utóbbi csak egy pont az irányításra, az előbbi az energiák pazar sugárzása a föld összes búbájának s pompájának előteremtésére. S mit csinál Krisztus a lelkekben? Mennyit? Mit jelent egy szentnek lelkivilága? Mit jelent a lelki finomság s remeklésbe fektetett munka, törekvés? Mit jelent a diszciplína harmóniája? Mit a szüzi tisztaság liliomos fehérsége? Mit az apostoli tüzes lelkek hősiessége? Mit a vértanúk hajlíthatatlan hűsége? Mit az egyszerű, igénytelen tisztesség önkorrekturája? Mennyi erő, indítás, kiindulás, mennyi önmeggyőzés van ebbe belefektetve? A szentáldozás elindulások, önmegemberelések, tisztulások, finomulások, buzdulások forrása ; Krisztus így akarta. Ez kenyere, ez acélossága az életnek, ez egészsége és frissesége a lelkeknek ! Ez termékenyítő behatása : *In hoc clarificatur Pater, ut fructum plus afferatis et sitis mei discipuli !* Mily eszmény : egyesülni Krisztussal ; mily fölemelkedés, mily nagyság és fölmagasztalás ! Nagyobb-e a király koronázása, bensőségesebb-e a jegyesek hűségesküje, fölségesebb-e a nemzetek békeszerződése, nagyszerűbb-e országok egybeolvadása, mint a «*sacra communio*», a szent egyesülés s elmerülés? ! S ha mindezt mondtam, megmondtam-e, amit akartam? Nem játszottam-e szavakkal, nem pergettem-e homokszemeket, nem számláltam-e a Bakony leveleit, hogy azt, ami mérhetetlen, megmérjem s közelebb hozzam? S végül : az Isten-tisztelet lelke és heve. Ah, a világ sokkal tartozik ; nagy adósságai vannak a dicsőség kiárasztásáért, a «*dumen vultus Dei*» kiömléséért, — a jöttetekért, a bűnökért, s aztán a lélek s a test s a nemzetek kinlódásáért. Ezt az adósságot Krisztus törleszti — mindennap ; fölkel mint a nap

s áldozatában végigmegy a földtekén. Sacrificium matutinum . . . vespertinum . . . meridianum ! Az emberiséggel jár s törleszt . . . A Krisztus keze s kegyelme vele . . . In odorem suavitatis jube perferri per manus Sancti Angeli tui . . . Nagy áldások forrása !⁶

Ó, ébredj magyar nemzet ! Ma egy éve megmozdult a lélek ; megrezdült ; megvonaglott a nemzeti érzés s imában s énekben tört ki, himnuszainkban ! Akartunk élni, lenni, szorosabban Krisztushoz . . . forrásaihoz . . .

Jún. 5. «Boni et mali mores= boni et mali amores», Szent Ágoston szava ; mennyire igaz.

Jún. 9. Megjártam Balassagyarmatot. A megyeházán tartottam beszédet a Jótékony Nőegylet meghívására. Autón mentem oda, Huszár Elemér autóján Budapestről d. u. 4-kor indultunk s 6 óra után ott voltunk. Láttam Cseh-Szlovákiát az Ipoly mentén. Szomorú látvány ! Rendkívül kies, kedves ez a nógrádi világ ; csak a sok dzsentrí a baja ; no azokat a zsidó eszi ! — Éjfélkor Nógrádgyárdonyba értünk M. G. grófhöz. Igen szép, kedves hely. Itt találkoztam X. ősrégi kőhídgyarmati káplánnal, ki azután ide a szomszédba, Marcalba ment plébánosnak ; jóízű ember ! Emlegette Poliákovics Nácit, a szobi plébánost, ki sequestrumba került s sequestori kurátora Szűcs, helembai plébános lett, aki megint utána került sequestrumba ! Ezek aztán egymást huzigálhatták ki a kátyúból !

Jún. 14. Hiszen van sok fikció és misztifikáció ; de olyan alig van még, mint amilyen a nép-szuverénitás s az általános választójogból kikerülő demokrácia. Mikor ilyen jogász-ideológiát hallok s nézem a szónokot, a fuvalkodó békát élvezem benne ! A kemény nézésű szemek, a gőg szellemétől átjárt arc s nagy szópuffancsok, melyek szájából gomolyognak . . . P. beszélt, hogy exhumáláskor Budakeszin egy hulla szájából nagy gombát láttak kinőni. Dante poklában a képviselőknek nincs még zsirójuk ; ezeket nem ismerte ; de ha ismerte volna őket s a budakeszi szimbolumot, hát alighanem ily büntetésben részesíti.

Jún. 18. Tudom, érzem, mi van holnap : Julianna napja, a nagy szeretőnek névnapja, aki úgy megérezte Krisztust az Oltáriszentségben, s új kifejezést adott. új nüanszot az áhítatnak. Hiszen értem, hogy kellene s hogy elmaradhatatlanok

ezek a médiumok, ezek a meglátók, megérvők, ezek a meggyulladtak s kitüzesedtek . . . elmaradhatatlan! Ha Jézus oly közel jön s oly észrevétlenül jön, ha rejteke oly művészi s hatásai oly ingerlők, természetes, hogy akkor a lelkekben csodálatos tünetek s megélések lesznek. Különös a szeretetnek e manőverje, e magatartás, e magaviselet: hogy így akart rejtőzni s ily igénytelenségben köztünk lenni; bizonyára, hogy az egyeseket s csak az egyeseket megközelítse. Nyilvánosan nincs szava, ő csak négy szemközt kapható. Hódítása nem erőszakos, térfoglalása nem harsog; olyan ő, mint a gyökér, mely gyökérszárait beleeregeti a szomszéd rétegbe. Ő suttog; csak az hallja meg szavát, aki csendben elmélyed. Mélység ő, nem a felületeseknek való, s így akart hatni, hatolni, suttogni, gyujtani, visszhangot kelteni, szeretetet szítani, karjainkat reflexmozgásokkal maga felé kinyujtani. Ez az ő élete s modora s módszere; ő csendes foglya a nagy szeretetnek, mely a lelkek felé gravitál, s terjeszkedik s azokat a magányos, egyedüli, négy szemközti lélekkiáradásra képesíti. Szentek, fölségesek, mélységesek — igazi emberek, férfiak s szerelmes nők, főleg ti; de ki tesz túl közületek is Szent Paszkálon, aki nyitogatja szemét s kopog koporsója falán Úrfölmutatáskor!?

S ezzel kapcsolatban eszembe jutott, hogy mily szükségünk van új meglátásokra s felfogásokra s hogy ezek a fogalmak <olyanok>, mint a rőzsék, melyekben az érzés kigyullad. Kell tűz, de a tűzhöz fa kell, száraz fa, száraz fogalom!

Jún. 30. Megkaptuk az amerikaiak meghívását a vallás-kongresszusra. Volt ilyen már 1893-ban Chicagóban. A katolikus egyház, mely dogmatikáját tartja, nem mehet ily kongresszusra. Mit csináljon ott? A kongresszus egységet akar; de akarhat-e igazán dogmatikus egységet? Lehetetlen, hiszen akkor mindegyiknek valamiről, még pedig a jellemző tanról, a kontroverz tanokról le kellene mondania, amit nem lehet remélni s nem lehet még célul sem jelezni. S másféle egységet a vallás-kongresszus nem célozhat. Hiszen abban egyek vagyunk, hogy testvérek vagyunk, hogy egy Atyánk van, hogy imádjuk őt; de már abban sem vagyunk egyek, hogy Krisztusban van a legfőbb kinyilatkoztatás; ezt Kína, India, a török el nem fogadja. Erre pedig kongresszust csinálni fölösleges. Nos és mit csináljon a kongresszus az Isten-tisztelettel, a rítusokkal? Hagyjuk ezeket; mi, kik Istent imádjuk, gyermekéveink óta megszoktuk e liturgiákat: belénk vannak

szöve s lelkünk darabjait törnök le, ha ezektől el kellene válnunk. A kongresszus ne akarjon egységet ott, ahol a lélek erdőben nőtt ki.

Jún. 30. Tegnap jöttem meg Budapestről; jún. 28-án d. u. Visegrádon voltunk hajón. Megint megláttam egy darabját éltem színterének: Nagymarost s a Fehérhegyet, amelyen át *Zebegénybe siettem s onnan Esztergomba*; ezt mind gyalog! Ide Visegrádra is gyalog jöttem, mikor az egyetemre pályázva Kanyurszkyt látogattam meg. Meghalt a minap! — Mily fölséges és bájos és gyönyörű szép ez a vidék, s a tölgyes mily haragos zöld étellel s erővel vonja be a kúpokat, s a visegrádi rom mily jellemző vonalakat húz ebbe a duzzadó, örök életbe — a romok vonalait, a foszladó emlékek szürkeségét; az egyetlent, ami itt csúnya, az emberi történelem nyomait! Minek ágaskodik a rom, az, ami csúnya, ami hullá? Feküdjék le, a hulló lomb eltemeti. Emlékeinkben is temesük el azt, ami csúnya, ami hullá. Hulljon el, s hulló lomb takarja be!

Jún. 30. «Keresztény kurzus» kereszténység s keresztények nélkül! Ez a baj: hogy e hordónak nincs feneke; e pártnak nincs alap, szirt a lába alatt. Azok az emberek nem keresztények. Igaz, hogy elvben, theóriában elfogadják a kereszténységet, de tettekben nem vallják. Zsidóknak adnak ki mindent. Így van ez mindenfelé; a zsidók megcsinálják az üzleteket, s a keresztény kurzus lobogója csattog a levegőben. A levegő az övé, de a gseftet más viszi el.

Júl. 7. Megint fölcitáltak Budapestre. Este a pártkörbe mentem, ahol V. és T. barátom azzal lepett meg, hogy engem ajánlt miniszterelnöknek. «De hisz én ehhez egyáltalában nem értek» — mondottam. «Nem baj — felelték — Kegyelmes Uram olyan «Anziehungsgrösse» most. No szépen vagyunk.

Júl. 9. Olvasom Geissl, kölni érsek életrajzát, s speyeri kanonok korából épen azt, hogy az odavaló püspök mily ellentétekbe s bosszúságokba keveredett a káptalannal. Panaszkodik, hogy így, hogy úgy keserítik meg életét. Szegény feje! Minek hagyta magát! Úgy látszik, a káptalanok többé-kevésbé ugyanolyanok, mint a speyeri.

Júl. 12. Itt járt egy pap, igazán a nevét sem tudom, s lamentált, hogy a katolikus szervezkedés cseppet sem halad.

Munkásai közt a «Népszava» a hangadó, mely azt érteti meg velük, hogy csak kitartás, majd megjön a mi időnk! Ott ezalatt természetesen a buta bolsevizmust értik, a demokráciát mint a görög bölcsészet értette, t. i. az osztályuralmát a démos-nak, az utcának. Hát ez nem a haladás ideje; de hát a haladás ideje-e ez a mai állapot? Isten ments! Hol itt a kereszténység? — Tegnap rémületes benyomást vettem a káromkodó magyar házról. Ez típus! M. rémségesen káromkodik, dühöng otthon, ezt mondja neje és sógorsága. «Mama — mondja az örület szélén álló anyjának fia, a nagyobbik —, miért nem káromkodik s nem átkozza meg azt az öreget ott fent; akkor jobban lesz.» Hát ilyen dögletes méreggomba tölti be e fiatal naplopónak a pofáját; ez a kegyelet anyja iránt! A fiatalabb gyerek folyton játszik s nem tanul. Ily szörnyű családok, törzsek . . . az irreligiositas, az areligiositas posványában. A magyar társadalomban ez gyakori.

Júl. 13. Ilyenkor egy éve izzadtunk a Streit-házban. Vágtuk a fát; a kert már fel volt ásva; V.-ről csurgott az izzadtság. A nagy drágaságban így segítettünk magunkon, nem tudván, hogy meddig ér a takaró; pedig a jún. 24-i ellenforradalom már mutatta, hogy a talaj reng. Esterházy Miklós Móric külön megemlékezik füzetében e favágásról.

Júl. 31. Hazajöttem. Nyolc napig Margitszigeten is voltam. — Júl. 27-én voltam S.-el Pilisszentkereszten s beleztem abba a forrásba, melybe királyok, királyleányok, barátok és lovagok, tatárok és törökök, favágók s utoljára utánuk a kis tót Terka nézett s látta magát. Visszajövet roppant melegben s utána megéreztem, hogy 62 éves vagyok. Hej, másképp szaladtam 25—28 év előtt fel a Dobogókőre. — Az egyesült párt megválasztott elnökének. Hefle, was helfen kann!

Aug. 30. Hát így szalad az idő! Hányszor volt azóta frnivalóm, de nem volt időm! — Volt most alkalmam megint tapasztalni, hogy hogyan keletkeznek a mithoszok. Itt járt egy fiatalabb jezsuita s beszéltünk egyes kitünőségeikről. Apropos tehát P. U. ! No, a derék karlistát én is ismertem. Ki is adott filozófiát. A páter azt beszélte róla, hogy az bizonyos tekintetben oly csodaember, hogy pl. Valenciában rektor volt s írt a szobájában könyvet; lehvíták a portára, beszélt a felekkel, s mikor elvégezte, fölment s ott folytatta a

mondatot, ahol elhagyta ; no hogy ez csodálatos, bámulatos tehetség ! Mily szívesen csodálkozunk s csinálunk csodálatos embereket, csoda-tudósokat etc. ! Ezt látván, átéreztem a herosz-igényét az emberiségnek. Így van ez, s így csinálódik az ember nagysága.

Szept. 6. Az én kedves hónapom a Szent Szűz születése s aranyos napsugárzata miatt.

Okt. 17. Csak ma írok megint. Időm nem volt s sok undorom volt. Az élet s a körülmények silánysága s üressége elveszi kedvemet a sorok rovásától.

Okt. 19. J. beszéli, hogy van Nyitrán özv. Bócz Antalné, aki szellemlátó. Tíz év óta jelentkeznek nála. Különben semmi rendkívülit s kiválót nem látni rajta, sem elmélyedést, sem finomságot, sem idegérzékenységet. — Együtt ültek : J., Bóczné s egy médium, s a médium transzban írt. Ir valakiről. Egyszerre Bóczné mondja : íme itt jön egy magas, csúnya katonatiszt (a szellem). Ki az? kérdi J. Nem tudom, csak látom, hogy magas, csúnya s épen rád hajlik. Ugyanakkor a médium írja «Baumgarten Pál». «Ah, Pali bácsi» — kiáltja J., s a médium kitörli a Baumgartent s oda írja : «Pali bácsi».

Két esetről tud J. Két temetéssel találkoztak Bóczné és Szalóky leányok. Kérdi : ezek ugyan kit temetnek? Kérdezzük meg ! » «Ne kérdezd — mondja Bóczné — hisz látom : egy öreg asszonyt fején fejkötővel ; látom, a koporsó mögött megy.» Mászor azt mondja hasonló esetben : «egy férfit, be van kötve fáslikkal a feje.» Úgy is volt ; a kórházból temettek valakit, akinek operálták a fejét s be volt fáslizva.

Metzger gyógyszerész (előbb nyitrai) eljött felesége sírját meglátogatni. Este együtt vannak vacsorán Bócznénál. Vacsora után kimegy Metzger s nemsokára fölkiált Bóczné : ah, Istenem, Tomkó (ez volt a férje) siessetek ki, Metzger meghalt, ott fekszik a folyosón ; úgy is volt, lebukva találták.⁷

Okt. 24. Ünneplik Rákosit. Emlékszem, mikor még mint Krebs megkezdte s megindította a Budapesti Hirlapot. Volt az érdeklődés ; mindent dicsértek rajta. Alakjával is új szellemi fürgeségre mutatott a nagy hagyományos lepedők közt. No, meg magyar, magyar akart lenni. Jól tette ; csak az a baj, hogy a magyarságért mint olyan soproni Bohnenzüchterbe ojtott magyar s hozzá még a budapesti kávéházi

s írói klubokba belefeküdt magyar, fajdkakas módjára lelkesülvén, nem jól fogta meg a magyarság ügyét. Azt mondhatnám, hogy frázisokkal, nagy szóval, puffancsokkal fogdosta, s ez tetszett a magyaroknak. Magyar szellemet, magyar géniuszt akart, lelkesülést és sok magyart akart. Harminc milliónál alább nem adta, s magyar impériumot akart, s annak Budapesten a kaszinókban s a középosztály fantáziájában oly nimbuszt teremtett, hogy több magyar ugyan nem igen lett, de annál több vakult a magyarok közül. Neki mindegy volt, hogy ki micsodás, hogy milyen a lelke; még az is mindegy volt, hogy milyen a vére; elég, ha magyarul beszélt s ha Magyarországért lelkesülni látszott. Azok a hatalmak, melyek nemzetet és életet elsősorban hordoznak: hit, erkölcsiség, lélekrokonság, faji tisztaság, neki nem mondtak semmit. Hogy a szó nem teszi s hogy a tósztt se teszi, de még a rakétás vezércikk se teszi — az a mi publicista bölcsünket nem környékezte meg. Csak később vette észre a nagy idegenséget s irt, harcolt ellene. De mily megértéssel, mily megtéréssel? A legföüleletesebb vén geck módjára tette ezt is, mert jóllehet láthatta, hogy az idegenség a vérből sugárzik, mikor láthatta, hogy vérrel vért rontani s idegen faji géniusszal magyar géniuszt rontani hogyan lehet; mikor láthatta, hogy az általa kilátásba helyezett magyar impérium helyett egy elzsidósodott Magyarország mászik ki a gazdasági fejlődés méhéből: akkor is zsidó liberalizmusában bent rekedt; lapja a zsidót védi s szolgálja; azt mondhatnám: zsidó menedékhely sovén magyar cégér alatt. Azt mondják, hogy ifjú, hogy nem vénül, hogy dolgozik s szikrázik; hát igen, vénája, esprit-je van; de orientációja teljesen hamis. Az «alap», melyen áll, alaptalan, s minden zsidó örülhet a frázisok s az illúziók s a konfuziók ez atyamesterének! No és ott szónokolnak nagyjaink.

Okt. 27. A nemzetgyűlés az ösztönösség, az önteltség, az elkapatottság s nevetlenség kirakata. Ezek az emberek a nemzet színe előtt csak felmagasztaltatásukat élvezik. Ők képviselők, de hogy mily kultúrát, diszkréciót, megfontolást s hozzáértést állítanak be küldetésükbe, aziránt nincs skrupulusuk. De mivel az ember mégsem hajlandó felnőtt embert lelkileg nevetlennnek tartani, folyton feltételezem, hogy talán mégsem olyan, amilyennek látszik; hogy nagy gyerek, hogy nem önző szimatú kutya; hogy nem színvak, aki csak a maga kupakjának orientációját veszi; hogy nem holdkóros, fél-

őrült ; hogy nem piszkos, korcs és habzósájú ; hogy nem intrikus huncut — ah, Istenem, a lelki kultúra, a szenátushoz illő fennköltség s fölény csak egy-két emberben jelentkezik. Értem A.-t, hogy nem megy e gyülevész nép felé. De én ez alatt nem a tisztességes, egyszerű gazdákat és keresztényszocialistákat értem !

Nov. 13. Épen ma egy éve írta a király, hogy elvonul, s amilyen kormányformát választ az ország, annak nem lesz útjában, s ma volt a szomorú ratifikálása a neuilly-i békének. Sokan sirtak. Teleki Pál miniszterelnök nagyon tárgyilagosan s szívből adta elő a dolgokat ; nem tehet — mondta — máskép. Felhozta, hogy Magyarországot hiába kiáltják ki feketének ; van feketébb foltú állam más. Utalt Angliára s Irországra ; utalt a német városok zavargására. Azután vád alá helyezését kérte. Ezt nem tudta a kormányból senki. Azután az igazságügyminiszter a kormány nevében szólt s azonosította a kormányt Telekivel. Az indítványt el nem fogadták.

No, de mi volt tegnap?! Mennyi tanakodás s zöld beszéd ; hogy hogyan is csináljuk? Akartuk, hogy senki se beszéljen ; csak az előadó, akit sors útján jelöltek ; azután lett belőle ez. X. barátunk is okvetetlenkedni akart, mert ő és ők nem ratifikálnak. No hát ne tegyék. De ki is akarná tenni ezt, ha nem muszáj? Mennyi hazugság ebben az ügynevezett demokráciában ! Csupa nagyhangú puffancs. A nép az úr. Hol? S ki az a nép? s milyen az urasága? az-e, hogy szamarakat vesz a nyakába? A parlament is mily kritérium nélküli gyülekezeti Kik kerülnek oda be? Van-e arra kiválasztás? Ha valahol, hát itt kellene szelekció. Nos és milyen az? Ez az egész irreális világ, ez az egész kritikátlan összetévesztése az absztrakt gondolatoknak a konkrét valósággal, hogy pl. demokráciának vagy egyenlőségnek mondanak állapotokat s folyamatokat, melyek szavak tartalom nélkül, megbosszúlja majd magát, főleg abban, hogy képtelenségnek bizonyul ; s maszk mögött járó hitványságával, melyet a tömeg végre is föfedez, megrendíti a bizalmat az igazság s az erkölcsi rend iránt. Most a hazugság uralkodik ! Az újságírás is csupa hazugság ; a stílusa túlzás, szuperlatívuszok s szenzációk torlasztása, lelkiismeretlen szószátyárság. Mi lesz a közönségből, melyet ily moslékon tartanak?

Nov. 14. Ma este bankett volt az Országos Kaszinóban Teleki Pál gróf tiszteletére ; én is mondtam tósztot. A vacsora

különben potom 180 K-ba került. «Mich schauen's gut an, mich sehn's nicht bald wieder.» Puhatolóztam, hogy mi lesz a kormánnyal. Úgy látszik, csirizelnek s enyveznek s mázolnak majd tovább is. Nem is hiszem, hogy mást tehetnének.

Nov. 16. Horthy bevonulásának Budapestre, évfordulója! Hogy írtunk, hogy bíztunk s mit vártunk akkor! Hát igaz, felszabadító sereg volt az ő serege, vöröstől s román rablótól, s akár csak Szobieszkyt Bécsben, úgy fogadták őt Budapesten; de hiányzott a keresztény nemzeti program mögött a keresztény nemzet s főleg a kereszténységet élő nemzetgyűlés. — Isten bocsássa meg e kritikát; de hisz keresztények volnánk! S ezt elsősorban az életben kellene kiváltanunk; de épen az élet s a valóság hiányzik, s így a szereplők nem férfiak, hanem álcák, lárvák, Sancho Panzák! Rozinantiken lovagló vitézek!

Nov. 17. Tegnapelőtt volt a ratifikálás harmadszori olvasása. A törvény kész, az ország lenyakazásáról szóló békekötés alá van írva. Ausztria is szétment, de egy ország sem úgy mint ez a mienk. — Nekem többször volt «Ähndung»-om, hogy ezt a káromkodó népséget az Isten összetöri; megkaptuk. Az Isten-káromlás nálunk folyik a legszemtelenebbül s a legiszonyatosabban; káromkodni, az semmi. Mindenki káromkodik s mily piszkosan, mily kanászosan! Hát ez is világítélet!

Nov. 18. A Turán az én egyik ingerem. G.-vel beszéltem, aki mondta, hogy a tiszamenti nép valami fatális érzetlenséggel viseltetik a kereszténység iránt, s hogy a piszkos Tisza e lusta, apathikus, szellemtelen életnek a tükre s tempója. Azt gondolja, hogy ezek átlag kunok, a népvándorlás utolsó hulláma és söpredéke — népvándorlási cigányság; utánuk már csak a cigányok jöttek, akiknek egyáltalában semmi tehetségük a kultúrára! De a cigány legalább muzsikál; de mit tesz a kun? Bamba létben, elszigeteltségben, lelki sivatagban él. Kultúrája a tanya, most és ezer év előtt!

Nov. 18. A magyar káromkodás a népisme, a Folklor (Volks-lehre) egyik fontos problémája. Ez mutatja az Istenidegenség rettenetes fokát. A magyar káromkodás a legmegbecstelenítőbb nyelvlázadás, nyelvöltögetés az Isten ellen. A tisztelathiánynak s az ellenséges érületnek oly rémítő kinyilatkoztatása, melynek mása csak a pokolban lehet, ott, hol minden arc fintor s minden fölség a disznóól s a hidas

stílusába van foglalva. De mily alávaló, érzéketlen, mily hideg s kegyeletlen, mily durva s állatias lehet az a néplélek, mely oly termékeny talaja lett e dudvának, a lélek e teljes lefokozásának, kivetkőzésének és malacságának?! Ah, ez az átok földje lehet csak, s ha az Isten nyila valahol üt le a világra, ez a bűdös, szégyenletes néplélek lesz az attrakciója. Nem tapasztaljuk máris az események e logikáját?! De reszketnek itt-ott e földben is szent hantok s szent hamvak, a szentek sírjai, — régi monostorok temetői! Igen, de ezeket is elpusztította a török, s maradt rom és cigányfajta nép a romok között.

Nov. 18. «Demokrácia», az is hit; de milyen hit? Olyan, melyet az ösztönök, a szenvedés nyilatkoztattak ki. Minden éretlen e demokráciában, főleg pedig éretlen a démosz a kraciára, az okos uralomra. Így azután jönnek az akarnokok, a hóbortosok, a habzósájúak, a holdkórosok, s intézkednek s gyertyatartóra tűzve bűdösítenek s füstöt s émelyítő szagot terjesztenek fény s világosság helyett.

Nov. 19. Szent Erzsébet napja! Ma nemcsak reá, hanem anyjára is gondolok s a pilisi kolostor romjaira. Ott van eltemetve. Rom, lom, csalit, zsíros fű, bokrok, kövek összevissza; semmi sem maradt a multból; csak a tiszta, kristály forrás. Ez tükrözi most is a napsugár tétveg szikráit s a fényeket, melyek a fák árnyékában ellopóznak hozzá. Ah, a forrás, a régi forrás! Mit tükrözött hajdan, mi mindent! Merani Gertrud temetését is, vagy csak egy könnyeszemű ifjút, vagy leányt, ki oda tért? Ah, forrás; öreg s örökké ifjú tükrör, ráncok nélkül, tele üdeséggel és étellel, mi mindent őrizesz? Mennyi képet, arcot?! Csak beléd kell néznem azzal a mélázó, történeti szemmel, azzal! Ha körülötted el is változott a világ, te rajtad látom a multat! Belőled néz ki a magyar történet géniusza, a keresztény magyarság anyyala; azért ragaszkodom hozzád. Cseppjeidben a magyar érzés az emlékek gyémántjait csillogtatja meg. A történelem elmúlt, az idő s épületei letörtek, csak a forrás maradt, vele maradtunk, magunkra hagyattunk; nézzük, nézzük ez őstükröt, melyet néztek Árpádok, Anjouk... tatárok, törökök... S látjuk, hogy korok képei emelkednek felszínre csendes, tiszta méhéből. Van itt egy láthatatlan jelenlét is, mely a forrásba néz: Szent Bernát lelke s a francia források szelleme onnan Clairvaux vidékéről! S körülöttünk az a júliusi csend (akkor voltam ott), egy-két madár elnyult szava, füvek zize-

gése, távoli harangszó, méhdongás — no meg nagy idők halk sóhaja.

Nov. 21. Megjártam Debrecent, a Nagykunságot azzal az ő végtelen unalmával, laposságával s néma, szegénylelkű tanyáival. No itt a régi sátor helyett áll a ház ; sokszor egy fa sok, az sincs mellette. A purgatóriumnak lesznek ilyen tájai, wo die armen Seelen wohnen. Debrecenben a vezető ipar a csizmadiaság, akárcsak Losoncon. Alighanem úgy verekszenek is mint azok ott, a losonci fürdőben. Ezekről a debreceniekről azt mondják, hogy tatárok. Tehát a magyarság = tatárság, kunság, török, sváb, tót keverék ; hol a magyar? Talán Győrmegyében vagy a Csallóközben? Kein lebendiger Fels des Volkstums . . . törmelék !

Nov. 21 Meghalt a jó Kánter prelátus. Egy skrupulózus, buzgó, türelmes ember. Sok jót tett, kifogyhatatlan volt buzgalma. Kár, hogy Budáról elkerült Gránba !

Dec. 2. Kaposváron jártam s konferenciákat tartottam. H. A.-ék nagyon kedvesen fogadtak. Ott találkoztam T. B., hajdani kalocsai konviktorral, aki elmondta, hogy 1879-ben ott volt az angolkisasszonyok templomában a májusi ájtatóságon ; Haynald föllépett a szószékre, imádkozott, utána köhintett, levette a pápaszemét, körülnézett, törülgette ; ez kínos tíz percig tartott ; azután azt mondta, hogy kívánja Isten áldását mindnyájuknak s azt, hogy Isten ne hagyja el őket, mint ahogy őt most az emlékezőtehetsége. — Ezt már hallottam többtől, de végre egy szemtanútól.

Dec. 3. Megint kifordultunk a kormányval. Most a királykérdéstől van hascsikarásunk. De ilyen pártban az nem is lehet máskép. Az ember itt szívből megutálhatja a világot s megérti, hogy miért van purgatórium.

Dec. 4. Mikor abban a szép nemzetgyűlési gót-teremben ülök s szétnézek m. t. képviselőtársaimon, a kiszámíthatatlan indulatok vízfelületén libegő papírhajócskákhoz hasonlítanám őket. Sose tudni, hogy mikor fordul föl a járművecske.

Dec. 6. Folyton eszembe jár, hogy mi az a nemzeti érzés, faji öntudat s lelkesülés ; s egyre jobban érzem, hogy az akkor s addig van, míg egyáltalában lélek, hit, kegyelem — Isten lakik bennünk. Míg az ember hisz, addig a lelke fiatal, addig gyökerei vannak s örök forrásai ; addig van ifjúsága, melyet a világ nem hervaszt, s érzelmei mint a csendes mélységek

fakadó forrásai, ki nem apadnak; van tükrük... E tükrök örök, s ami tükrözik azon, az mind mulandó; vagy mondjuk, a tükrözést minden képet, tükrözést s a mélyben elhelyezi, s ha kell, előhossa. Emlékezet — mulandóság és tartósság! Pilisi forrás, örök tükör; s mennyi kép ment el fölötté!... A lélek ifjúsága ugyanaz, ami a nemzeté s viszont; a lélek jelke a nagy hit, a hivatás érzete, a küldetésben való járás tudata, a vatesek kora, a szent könyvek presztizse, az Istenvelünk öröme! A lélek ifjú, míg halhatatlan; halhatatlan addig, míg hite van s Isten lelkéből él. A nemzet is, a kultúra is; ezek csak variációi a léleknek. Kultúrák halnak s nemzetek vesznek, ha vész a lelkük, a hitük, a naív erkölcsük, szüzi lelkesülésük; egészen úgy, mint az egyes emberben. Az élet nem emlékezet, hanem jelenvalóság. Mikor a hitet s eszményeket csak emlegetik, akkor már vénhednek. Azért nem lehet történelemből élni s a régi hagyományok emlékünnepeiből életet várni; csak ha az, ami régiség, tehát emlékezet, egyszermind valóság s jelenvaló érzés, akkor használ a történelem, mert világít, hevít, s annak, ami valósággal bennünk él, régi, biztató bemutatásaival szolgál.

Tehát *nemzeti érzés* etc. = a nemzetben élő lélek, s ami nélkül lélek, ha él, nem lehet: eszmények, hit, hivatási tudat...

A *nemzeti élet* ugyanolyan, milyen az *egy ember élete*; forrásai, pszichéje, higiéniája, elváltozásai, korszakai ugyanazok; tehát Istentől kell élnie, hitből; örökifjú vizek szöknek, s majd smaragd, majd lapis-lazuli tükreiken tükrözik a világot s az eszményeket.

Továbbá: következőleg a nemzeti élet lelke, az nem lehet csak természet, kultúra, művészet; mert ez hervad, vénhedik, letörik. Nem természet, de Isten! És nem lehet eo ipso csak emlékezet, csak a multnak ráborulása s ráomlása s ihletése s lehelete. Akkor ugyanis a vénnek is fiatalok volnának, ha fiatalágukról emlékeznek, s őszbe nem csavarodnék a természet, ha mult tavasz elég volna a szép élethez.

Tehát az élet, akár egyesé, akár nemzeté, csak a bennünk jelenvaló Istenség ihletése, tüze s lüktetése. — Durch Erinnerung gelangt nicht der Sprung zurück zu jenen Tagen, wo du noch jung, voll Kraft und Schwung das Höchste konntest wagen! Emlékezet csak kép, csak tükrözés; a fakadó, halhatatlan forrás kell; az tükrözni is tud, de nem tükrözés, hanem a mélység friss, üde élete!

Dec. 8. Ó, édes Szent Szűzem, fölséges jel az égen, örök szép nőiességben kifejezett duliája az Istennek, nagy, szép Isten-tisztelet, milyen a szeplőtelenység, a büntelenség, az érintetlenség tart! Ah, virágos szőnyeg a földre lépő Isten lábai elé terítve... ah, szentély, egyetlen a romok közt... ah, gyönyörű királyleány az általános prostitúcióban... ah, pacsirta a nagy némaságban... s egyetlen édes anyai tejforrás a profanált s inficiált anyaság márvány keblén! Ó, Szűzem, Királynőm! — Két gondolat van a szeplőtelen fogantásban kifejezve: *a)* hogy a világ romlott, бүдös, vérbajos prostituált, s hogy azt gyűlöli az Isten s elfordul tőle, s semmi köze hozzá, s külön világot teremt magának a kegyelemben; *b)* hogy a világ akármily szépségben (kultúrában) virágzik ki, üdvöt nem talál; hervadás és halál a vége. Emberek, géniuszok, nemzetek, kultúrák meghalnak; csak a kegyelmi hitből élők élnek. Alleluja!

Dec. 10. Az öreg N. fölpanaszolta, hogy eltűntek a régi plébánosok s a táblabírák; benne az utóbbiakból van még egy példány. A plébánosokat illetőleg is igaz, hogy eltűntek s eredeti alakok voltak. Az anyaszentegyházba kevésbé illettek bele, mint a dzs centri-világba.

Dec. 11. Nagykanizsa (Gross-Flanzendorf, a zsidó mach dich Grosz-okra való tekintettel). Mi mindent akasztottak itt a nyakamba! 3-kor konferencia a nőknek, 5-kor előadás a közönségnek, másnap 9-kor beszéd a katonákhoz. — H. nemzetgyűlési képviselő házat is még teljesen a magyar paraszt egyszerűsége és a finom flanc-nélküliség jellemzi.

Az a magyar falu! Szent Isten, ez az igazi Balkán és Turán! Emelni a falut s megtartani erkölcsét! Eddig Budapest emelték — a zsidók, a falut pedig zsebelték! A legszükségesebb probléma a falu emelése. A kultúrát a középosztály hordozza; de ezt a kultúrát lefelé kell megéreztetni s lefelé vezetni, mert különben elszigetelődik a saját népétől s erejének forrásaitól. Eddig ez így történt: a paraszt «tiktek, kendtek»-nek maradt, a tisztelt középosztály pedig elszigetelve állt, alulról a paraszttal, fölülről a zsidóval garizva.

Dec. 12. Gödöllőn is voltam 8-án: előadást tartottam a községházán. Dec 9-én a póstásoknak a budapesti vármegyeházán. Rossz idő volt. — Isten segítsen rajtunk, hogy valamire vigyük.

Dec. 14. Ezt nem szabad felejteni, mert érdekes kép. A Rákosi-jubileumon Apponyi üdvözlétére Rákosi azt felelte, hogy valamint Nagy Sándor egykor fölkiáltott, hogy boldog ifjú (Achilles), akinek Homér volt dicsőítője: úgy mondhatja el ő is magáról, hogy boldog, mert Apponyi üdvözölte. Hát ez a jó vén Achillesünk a többi közt az ősi Achillestől abban is különbözik, hogy az ősi Achillesnek csak a sarkán volt sebezhető helye, míg a mienk tele van Achilles-sarkokkal.

Dec. 15. V. úr szerencsésen megbukott Sárbogárdon. Ez is kunsztstikli ilyen helyen föllépni! — Meglátogatták őt Disznódról (Ózd körüli falu) a plébános, aztán Czene János bácsi s más ily híres ember, s ő vezette őket Budapesten; többi közt a királyi palota udvarára is elvetődtek, hol Czene körülnéz s mondja: no, itt rossz világ lehet, sehol egy tyúk, egy csibe, kakas vagy malac. Azután az utcán találkoznak szekérrel, mely meg van rakva tyúkketrecel: lássák — mondja a plébános — milyen buzgó hívek ezek a pestiek, viszik a párbért a pesti plébánosoknak!

Dec. 25. A gyermek Jézus összes édessége van a szívemben — karácsony! Igaz, az a barlang nem a mesék marcipános háza ott az erdők mélyén, hanem kemény szirtű barlang s bárdolatlan jászol, de ez a «mel de petra» «et lac de saxo durissimo». Vágyom, vágyom az én karácsonyom, a másvilágban való születésem után! Jöjj, Úr Jézus. Az is kemény s szenvedés lesz; de jó lesz. Mai beszédemről egy paraszt-asszony azt mondta, hogy «értelmesen beszélt». No, hál' Istennek, hogy mikor tűz az ember lelke, akkor az értelmes beszédét dicsérik!

Dec. 26. X-ről is igaz, amit Vogüe Turgenjevről mond, hogy ne csodálkozzunk, hogy a finom lantok hamis hangokat adnak, mikor a politika otromba keze téved húrjaikba; egyszerűen nem kell reájuk hallgatni. Így helyes úton maradunk Plátó köztársasága közt, mely a költőket száműzte, s az 1848-i francia köztársaság, no meg átlag a modern államalkotás közt (szocialista, kommunista etc.), mely ugyan nem költőket, hanem rabulista zsidókat ültet elnöki székekre! Természetesen, hogy ezek legkevésbé sem valók oda, de a naiv liberalizmus sem.

1921

Jan. 1. Laus Deo et dulcissimo mini Jesu ! Kezdjük az évet ! — De azután van nagy újság ! Vértesyék mondják, hogy a somogyzéplaki pásztor, az ős-juhász meghalt. Nagybeteg volt s kérte urát, hogy engedje meg, hogy ha meghal, temetésén az állatok elkísérjék. Makfalvay megengedte. Nos, a koporsó után mentek az ökrök, tehenek, a juhnyáj s elkísérték a határig ; ott megálltak, nagyot bögték s visszatértek. Az ős-juhász lelke ment bizonyára a koporsó után s az vonzotta, azután visszaterelte őket. Ez nem természettudományos világnézet, de factumos világnézet.

Jan. 8. Ma temettük F. nyug. plébánost. Isten nyugosztalja ! Ez is úgy került a papságba, mint az ilyen fészekben 30—40 év előtt még divat volt, hogy az iparos családok egy papot is adtak az Úrnak. Hát ez ugyan nem hívás s nem hivatás ; de így volt. A világ az ilyen papoktól nem lesz jobb, s az egyház tehetetlenebb.

Jan. 9. In Epiphania Domini prédikáltam. Most olvastam valahol, hogy az epifániát keleten «Festum sacrorum luminum»-nak hívták ; az illuminációk ünnepe ! S Dante írja a Paradiso 7. énekében : Superillustrans claritate tua felices ignes horum Malachot. Animae beatae = felices ignes !

Jan. 21. Tizenöt év előtt volt installációm . . . Santa Fé, nem akarnám mind újra átszenvedni . . . Hát jó, hogy nem hallom a sok áldást s kritikát őszejemre, melyet rám olvasnak. Tudom, hogy szegény ördög vagyok, s az Isten kegyelmének kenyerén élek. Egy van bennem : túlságosan tisztellem az embereket, a papokat. Nem atyáskodom, tisztellem tevékenységüket, jó véleményrel vagyok róluk. Igaz, hogy 15 év múlva sokat látok, amit régen nem láttam, amit feltételezni nem mertem ! Nekem igazán «tisztelendő» a klérus, sőt nálam nem az, hogy *tisztelendő*, hanem mélységesen *tiszteli* ! Nekem a szentmise ünnep, mindennap zöldcsütörtök, Úrnap, Fête

de Dieu . . . Nem köznap, igazi ünnep, s akik azt bemutatják, ünneplő emberek, férfiak, a misztériumok emberei. De kellene őket erre rásegítenem, s ezt sokféleképen teszem ; de de, de — lelki életet injekciókkal élni nem lehet !

Jan. 26. Gejzir — ez a kép éledt föl bennem, s azt gondoltam, hogy a szentmisében s utána a gratiarum actióban minden nap lelkem egy evangéliumi gejzir, melyből kitör s égre szökik az imádás, hódolat, áldás, hálaadás, engesztelés és kérés feszülő s feszültséget áttörő érzelme. Kassa körül volt egy fürdő, s abban még Alfonz sógorom korában egy gejzir ; nem tudták, mikor szökik a vize, — egyszer előbb, máskor utóbb. Úgy töltődik a lelkem is szeretettel s tisztellettal s közbenjáró jóindulattal ; azután a sacramentum energiái szivárognak s tódulnak belém . . . s azután égre törnek. Ő be jó ez a fölséges, szakramentális alkata a kereszténységnek ; ezek a titokzatos, reális kapcsolatok, ezek az öntudat alatti folyások ; ezek a láthatatlan kiömlések s áramok, gejzir, hegyek . . . erő, feszülés, szökés, «fons aquae salientis» . . . hegyi folyamok, Rajnák Schaffhausennél, vágatató, jókedvű, kacagó lélek — az is ! A gejzir nem könnyek szökése, hanem feszültséggel, vággyal, a mélységek nyomásával telített tiszta vizek égetőrése !

Febr. 6. Itthon vagyok ; hazajöttem a nagy tragikomédiából, amit nemzetgyűlésnek hívnak. Arra jó volt : a) hogy megszüntem pártelnök lenni, b) hogy úgy aludtam mint a bunda $\frac{3}{4}$ -ig ! A parlament a legmulatságosabb kabaré. Sohasem hittem volna, hogy felnőtt emberek nagy dolgot ennyi hercehurcával kezeljenek. Ebből is látni a hazugságokat, melyek közt egyike a legnagyobbaknak a demokrácia.

Febr. 8. Úgy iszom az eucharisztia titkából mint a hegyi forrásokból, — az én forrásaimból : a mexikóiából . . . pilisszántói majoréból . . . pilisszentkeresztiből ; három forrás : csendes, örök, friss valóságok.

Febr. 12. Nekem a szent ostya olyan, mint egy csendes forrás erdők közepén, sziklaméhből fakadva, kőágyban szivároghva. Aztán kolostorok épülnek melléje, Pilisszentkereszt vagy Zobor ; aztán romba dőlnek, s nem marad más, csak az édes, hűvös, tiszta, tükrös forrás ! A fölött tükrözik minden korszak, építkezés s rombadőlés, tavasz és ős !

Olyan az eucharisztia s a szent ostya : új adat, sacramentum... Istennel tele s egyszerű mint a lét. — Ha a fákra fölnézek s látom a sziporkázó napsugárt s azt a művészetet s glóriát, amit ott produkál — sacramentum, új bemutatkozása a titkos, mély létnek. Titkos, de orrom előtt van ; mély, megfúlok benne. Ily sacramentum, csakhogy páratlan, Krisztus, a puha, lágy, érzelmes szemű, a nagy akarató, a nagystíliú lélek, az ember, ki Istent takar, úgy hogy ő . . . ő . . . ő az !

Ma megoperált Berzsenyi dr., a rüt szibarita vázakat üldöző költő unokája. Hát belém is vágott ügyesen, s kijött a gonoszság, mely bennem lappangott 1913 Schadming óta. Mikor ott fölmásztam arra a vizes, palakőzetű hegyre, mely mintha vízkórban lett volna, csurgott minden oldalról, ott nyomta meg a cipő a lábamat. — Most e napokban nem misézem, csak áldozom ! Deo gratias !

Febr. 22. Hát a meaux-i sas, a nagy selyemkappás Bossuet s az Isten szentjeinek kvietizmusában gyönyörködő Fénelon s azok a nagyúri püspökök s apátok — tudták-e mindezek, hogy a néplélek mélységeiben mi örvénylik az akkori Franciaországban? Tudták-e, mily elkeseredés föl ott, mily gyűlölet s szenvedés töri a Gaulois-népet? Ah, Uram, mikor az ott felbuggyant, ami erjedt s ami rothadó volt ! Mikor a francia forradalomban a faubourgokból kiömlött a párizsi utcákra s a Tuilleries-palota folyosóiba s termeibe mind az a piszok ; mikor ott felvonulást tartott a rongy, az éhség, a prostitúció, Théroigne Méricourt s a furiák hada, nem a francia egyház asszisztenciája mellett történt-e az a fölvonulás? ! Istenem, ki a rossznak oka? S mit tegyen a jó hatalom, az evangélium, ha nem a népet emelni? De emelni nem lehet, ha elaltatják, ha passzivitásba ringatják ; hanem föl kell ráznunk, — mondjuk, — föl kell lázítanunk. Ily lázítás folyik a szociáldemokráciában is. S különös, hogy ez a buta s lélektelen szisztéma van megbízva a Gondviseléstől, hogy a népet lázítsa az elnyomó plutokrácia ellen. Ez a világ ördöge, ki a mai emberiséget fűti, mint amilyen ördög volt — mert szintén buta s egyoldalú tévedés volt — a felvilágosodottság. Mily pofák, mily arcok, mily sötétségek, mily sorsok? ! Istenem, rettenetes ördögökre bízad a bêtes humaines lázítását, — vadállati, bikai, vadkani ösztönösségre ! Rettenetes bűbájjal dolgozó kígyókra s marásokra, melytől generációk lelke genyesedik. Ilyenkor érzem, hogy az evangélium nem támadó, nem harcos hatalom, hanem harcban s békében

a magához tért emberiségnek fénysugár s örök forrás. Az állatnak ki kellett magát tombolnia, hogy az evangéliumot, — a lelke szavát, — az öntudat ligetében zenélő fuvalmakat hallja. Igen, hirdetni kell azt, de világot lázítani vele nem kell, mert nem lehet. Hogy is lehet láz napsugártól s a pilisi kolostori forrástól? Láz az infekciótól, a pizsoktól, az élet ellen harcoló alattomoságtól van. Isten veled, meaux-i sas; csak csattogj! De hogyan nézsz le most palotádra és — parókádra?!

Febr. 23. B. dr. beszélt, hogy konziliumra hívták egy beteghez; odament több kollégájával, s a kezelő orvos így nyitotta meg az ülést: ennek a betegnek 15.000 koronája van, ezt magunk közt arányosan elosztjuk, hogy fáradalmainknak jutalma is legyen... Dr. B. protestált, hogy konziliumot tartanak a betegség s nem a beteg zsebe fölött... Ez a jeles kezelő zsidó volt. Ez bepillantás az erkölcsi világba. Akárhány orvos (43 zsidó és 8 keresztény van) fejős tehénnek tartja betegét s úgy kezeli; nem is gyógyítja igazán, hanem úgy, hogy minél tovább kezelhesse. Ha aztán későn van, operációra küldi! «Becsület, becsület» — így hirdette azt Gerezenits dr.; a doktornál is a becsület az első; e nélkül átok s nem áldás a tudomány is.

Ma láttam a «Képes Króniká»-ban dr. S. arcképét. Emlékeztet a mi kedves kesztölci plébánosunkra, a mosolygó teli-hold arcú S.-ra, ki fivére volt. Ime két fivér: az egyik vad-marci, orosz-tudós; a másik istenfélő jó pap. — No, de a tudomány megcirógatta azért reszelősen a dr. S. urat mint rózsahegy doktort, mikor a Vágba dobott nyüzött medvét embernek anatomizálta! Elment aztán Tolsztojhoz s ott végleg megkergült. Hej, szegény tót legény, inkább krumplít kapáltál volna!

Márc. 2. Van-e hitványabb dolog, mint a politikai üzem, melybe belenéztem! Emberaprólék fortyogása! Üres fejek döngése, mikor egymásba ütköznek. Mint tartalom pedig? pelyva, szemét, moslék, kóc és fűrészpor. Csupa hulladék! Ezt mind kavarja, keveri, rágja és falja s okádjá a legbutább pártszenvedély. Fúj, fúj, fúj! Mi más a szellem kultúrája, a lélek! az a tükröz, mely a világot tükrözi; az a forrás, melyből az ismerés titokzatos sugárzata árad! Titok, új világ, azaz, hogy dehogyan új, hanem a «világ», a lét!... a mi metafizikai érzésünk s az érzések által inspirált fogalmaink s föl-

fogásunk világa. Dante... Newton világa... Goethe világa! — A sok csip-csup filozófok, akik mint a kandúrok összevissza gabalyították a gondolat szárait, azt a gombolyagot, mely a nagy lelkek motoláján, a nagy csillagkörök motoláján s azután a mély metafizikai megérzések tengelyein nap-sugárszalakban gombolyodott le... Ne beszéljeteek sokat; nem értitek, mi az atom, a tömeg, az erő, a mozgás; hiszen ezek mind, ahogy így állnak előttetek, szimbolumok, alakítások, titokzatosságok. A tömeg, az atom mint hordozó, az erő, a mozgás mint benne s rajta érvényesülő, mint continuum az öntudat szüleménye. Lélek gyúrta azokat, lélekpásztá ez mind!! «Az erő az a mechanikában, ami az akarat a lélekvilágban s az Isten a világ-képben» (Spengler). S azért csak a látó, érző, a világnak értelmet adó lélek s annak sugárzásai a főek. Igen! «Also eine intuitiv geistige Vorstellungswelt, das ist der tiefe Sinn des Seelenlebens.» Az, hogy hogyan érzek s nézek — de természetesen összefoglalva s harmonikusan győzve a világot. Feje-farka legyen, s mondjuk, objektív legyen, és sugárzó az az én világom. — Tény, hogy aki egy ideát ki akar mélyíteni, annak azt nem elég ismernie, hanem éreznie kell; magában éreznie s nemcsak magán kívül látnia. Az idea akkor teremt, akkor ölt alakot, új alakot, amikor él.

Márc. 5. Mily kegyelem ez a mindennapi reggeli csend, ez a mise a kápolnában sekrestyések, locsogások nélkül! Ego dilecto meo et dilectus meus mihi! Azért bensőségesen kell imádkoznom, repesnem, szárnyaimat csattogtatnom, nemcsak magamért... sokakért!!!

Márc. 9. Egyik szentem napja! Az Oltáriszentség több mint a Commedia Divina, vagy Faust vagy Parzival. Azok alkotások, ez élet; azok képek, allegoriák, ez valóság. A mély tiszteltet, a lélek térdhajtása, a hit, remény s szeretet mély meghajlása jár neki! Ez itt forrás, ott ének van; ez itt valóság, ott szó és gondolat. Itt inni kell lelket, életet, üdvösséget, ott beszélnek vízről, üdülésről, egészségről. Itt van a szent mélység s a nyitott mennyország! Abba beleereszkedünk az élvezet omló érzelmi hullámain, — nyel minket, örvényez; ebbe fölnyilallunk szélvészek karikáin s kerekain! Minden e szent titokért van; ahogyan a dómok a főoltár végett vannak, annak foglalatai: úgy az egyház az Oltáriszentség szent, művészi burka! Szentek, fények, villámlások, színek, tüzek, opálos-gyöngyös könnyek, rubinos-véres korallok,

rubinok, drágakövek körítik. Minden érte és belőle, tehát miatta. De a legszebb hódolat a szempillán rengő könny, s a legszebb fény a könnyben megtört s opálos, gyöngyházás fényű tekintet. Léleksugár, mely a bánat s meghatottság könnyeit elváltoztatja gyémántos drágakővé! Ó Uram s kenyerem, szívem megilletője, a legtitkosabb vágyak keltője s édes elaltatója, hogyan szeresselek?! Szeretnem kell téged az Oltáriszentség ígézetének való teljes behódolással; szeretnem kell téged az imádás alázatával; szeretnem a nagy misztérium lelkemre omló súlyának megérzésével, s azzal, hogy nem szeretlek, azzal a sajnálattal, hogy nem értettelek, azzal a fájdalommal s azzal a nagy adósság elvállalásával, hogy a szegény világ úgy kutyagol el melletted, örvénylő remeke az Istennek, mint egy pudli vagy egy foxi gót dómjaid mellett. Amo te, — sero te amavi, utinam quia sero, tandem serio semel!

Márc. 14. Krisztus szenvedése iránt mély részvétellel vagyok s megilletődöm a finomságoktól — a passzióllóra illatától. Édes fájdalommal kell mindig szívemre vennem, hogy az a szenvedő Úr Jézus nem haragszik, hogy nem kesereg s nem keseredik; ő — szereti a megváltó kínt, gyötrelmet s gyalázatot. A «megváltót» — ezen van a hangsúly; ez adja a fényt s a színeket; ő ezt virágpompában, «mennyei rózsza» szirmai közt látta. «Faciem meam non averti a conspuentibus... Dominus Deus auxiliator meus et ideo non sum confusus». Itt nincs confusio. A gyalázat nagy, de az Isten dicsősége, mely ebből kivillan, mindent elhomályosít. Mindaz, ami itt végbemegy, az Isten dicsőségét szomjazó lélek szenvedélyévé lesz; szürcsöli — epedő ajkkal... égő arccal... lázas szemmel... Ah, s az a nagy elhagyatottság... maga van, de beláthatlan sokadalomért: Vidi turbam magnam de omnibus gentibus... Az a csütörtöki éj mily szent éj; lelkek tüzei égnék benne. Akárcsak karácsonyi éj volna; de más ragyogó fényességben. S rettenetes a szitok s az átok; de mily suttozásokat, epedéseket váltott ki végig a szent kereszténység századaiban. S így bármit néztek, a sötétség mögött a világgosságot, a meggyalázott facies mögött a megdicsőült Urat kell nézmem.

S ha a compassiót veszem a passzió nyomában, ah, mily tiszta, lágy, meleg lelkiség jár ott. Az első a Szent Szűz, a pietà. Mihelyt hallotta éjjel, hogy szent fiát elfogták, szomorú lett lelke, s — prolixius oravit. Lelke, vére könnyeiben szívár-

gott, cseppekben pergett. Itt van a compassio viasza; a hegyek, a keménységek, a szívek utána viasszá lesznek. S mikor hallott az ostoroztatásról s a töviskoronázatásról, — hát az ő lelke lett tele ostorsuhogástól, s szívébe szűrtak tövisek. Így kell nekünk éreznünk! Ah, bűneink a tövisek; azok minket szűrnak... compunctio... confixio! S ah, a töviskoronázásnál az az aktus, hogy nem dobta el az Úr a nád vesszőt, az ő jogarát; hanem hogy fogta gyalázatát: mily örvény ez! Örvénye az édes alázatnak. Hát ahol föl-szedi ruháját az ostoroztatás után! Hogy lehet ott hozzá küszni s imádni szent sebeit s segíteni neki mint egy nagy betegnek!

Ápr. 11. Mi minden történt utolsó jegyzésem óta! A bolondház sokféleképen fordult. A kiszáradt szemétdombján a kakasok verekednek, s aztán szélkakasoknak mutatkoznak be. Felbomlott a kormányzó párt, s örülök, hogy abba a nagy ketrec-palotába föl nem kell mennem. Ekel, Ekel. De nem mintha a népet kicsinyelném, de a rendszert, azt, amit demokráciának hívnak; ezt az ostobaságot s hazugságot. Ó, Istenő — mondta Demosthenes — mily csúf három állatot szeretsz: a kígyót, a baglyot s a démos-t! Dabit Deus his quoque finem! A politika is erkölcs volna; inkább erkölcs, mint jog; de kevés van belőle benne! A szegény király is bejött. Hát kik azok a v. b. t. tanácsosok, kik ezt a tájékozatlan «Karl der Plötzliche»-t «Karl der Kindische»-vé avatták? — Én borzasztóan tisztелеm az embereket, de látom e nemes fajnak mindenféle bütykét is.

Ápr. 14. Facér vagyok, nincs nemzetgyűlés, felborult a helyzet; a hangyaboly sűrög, a vezérhangyák izzadnak mérget. Tisztára komédia; s ez az a híres demokrácia. Látni ott is, az embernek van verekedési ingere; vagy a kocsmában adja ki, vagy pl. a nemzetgyűlésen. Kellett nekem ez a panoráma, hogy a homo sapiens-nek insipiens betéiteit megismerjem. Nagyon kevés a bölcsesség a világban s az igazi értelmesség; még kevesebb az erény s az eszményi magaslaton való állás. — Ah, demokrácia mint ellenőrzés a kény ellen s mint szükséges kielégülése az ember önrendelkezési vágyának, érthető; de tele van lehetetlenséggel, mert az uralomra való képességből semmi sincs benne. — Nekem ez a belátás szükséges ellensúly a túlságos embertiszteletem mérséklésére. Az az igazi demokrácia, mely az embert, szabadságait tiszteli s mely jobhát s boldogabbá akarja tenni.

Ápr. 15. A volt székesfehérvárcsurgói grófi orvos az egyikét üldözte, s a faluban él az emléke. Egyszer elhívták egy gyermekét elhajtó asszonyhoz, aki vérében fetrengett. A küszöbön megállt s ordította: «Dögölj meg, aki az Isten ajándékával így tettél». Nem ment be hozzá; mire Csákberényből hívták az orvost, meghalt az asszony. — Azt gondolom, hogy Magyarország kipusztulna, ha kálvinista volna. Ezek a kálvinista, gyermektelen faluk, lábukat húzó, gyermekelhajtás átkával borított faluk, a kereszténység minden nyoma nélkül!

Ápr. 16. Du sollst mich nicht befragen — éneklí Lohengrin. Voltam az operában s élveztem a jeleneteket s a mithosz sugárzatát: Ne kételkedjél, — higgy! Nem leszesz boldog, ha kételkedel. Nem leszesz ember, világot, az ütközések s szenvedések tengerét győző ember, ha kételkedel. — Ennek pendant-ja az evangéliumi: «Modicae fidei, quare dubitasti?» Szent Péter a tengeren járva, de csak Krisztussal, a hittel! Az egyéniség kiemelkedik s állítja s teremti magát az őt kiemelő hite által. Tengerből, földből, fizikából, tömegeből egy más felsőbb világba átlép az ember a hit által. Ott találja meg egyensúlyát, helyét, tengelyeit... ott miliójét s erőit!...

Máj. 18. Tele van a lelke a májusi napsütéses hársfák fénylő árnyaival, az élet mélységeinek megérezéseivel. Sokat nem írhatok. Jártam hegyen-völgyön, béráltam; imádtam. megnéztem Krisztust tabernákulumaiban — ah, ahol jó papi kézre van bízva, ott énekelnek az angyalok! Legyen úgy, — tedd ezt, édes Jézus! Jesu, *dulcis memoria*, édes emlékezés... Emberi sajtáság az emlékezés, a hálás szívvirág, sed super mel et omnia ejus *dulcis praesentia*: ah, de mi az ő jelenléte? super mel et omnia! Hisz ez a *coelum*, ez a *paradisus terrestris*. Ezt át kell élni, ezt érzelmünkké változtatni. Gustate et videte. Ah, Uram, ha tudnád, hogy mit akarnék, de nem bírok: ezt a mézédessé megtapasztalást a szívekbe csepegtetni! Ahhoz alázatos hit, tiszta szív s hódolatos, imádó áhitat kell. A rét, mielőtt kaszálják, a hársfák, mikor virágoznak, tele vannak vele! Es geht der liebe Gott durch den Wald! Mennyire az én érzésem: melior est dies una in atriis tuis! Praesentia... néma, simogató praesentia. Nem kell neki semmit sem mondania; hisz a mondást elvégzi az anyaszentegyház; nem kell neki külön járnia, fáradnia Sichek kútja, a nyolc boldogság hegye körül; példát adott, élt, csak itt legyen s csókolja belénk szeretetét. Dulcis praesentia — a mi örünk, a mi biz-

tonságunk a bizonytalanság tétovázó, tremolázó akcentusai nélkül ; a mi kiolthatatlan szomjunk s kiapadhatatlan kútunk ; a mi csendes, befátyolozott öröklétünk.

Tegnapelőtt Lovasberényben voltam a «szent» hárs alatt, elfogódottan, mélyen megindulva 300 éves élet átérzésétől. Mily szent jelenléte a századoknak ! Elmultak, de itt megálltak, — a fában vannak. Ez szent, mint egy régi gót dóm... az idők jelenléte ! Így van jelen a Krisztus : dulcis et venerabilis, saecularis praesentia. A gyökér a Sion-hegyén, azóta kinőtt s elágazott s ágaival elborítja a földet ; egy misztikus erdő, zúg az imádás, a hála zsoltára . . . Lauda Sion . . . gerlicék búgnak . . . s hívő s hitetlen fölött a titokzatos hárs : a Krisztus-jelenlét. Nem tűzoszlop, nem, hanem életoszlop, szépségoszlop ; illat, mámor, szeretet-oszlop. Nem is oszlop, hanem elem, levegő, köz, milió ! Az én édes, édes hársam ! Mikép fest most nekem ez a Lovasberény, — mióta a Krisztust látom a hársban s az Oltáriszentség ágas-vállas, törzsökös, egész erdőt kiadó, misztikus fáját. Sub umbra illius, quem desideraveram, sedi . . . Bár volna sok ilyen hárs szerte az országban ; jobbak lennének, — látnánk, — szívünkbe marcolna a titokzatos lét, a dulcis praesentia !

Máj. 18. M. P. meggyónt s megáldozott a férfiak élén Velencén, könnyezve . . . Ah, a mi kedves magisztereink s pátereink, kik porladoznak Kalocsán, sokaknak világitanak. Világító férfiak. Sokszor nem látszik a nyomuk, a munkájuk eredménye, de a tiszta, feddhetetlen élet s buzgóság beleszövődött a lelkekbe, s aztán 40—50 év múlva mint a meghatottság s bánat könnye rezeg a szemben. Quorum memoria in benedictione est.

M.-től hallottam azt is, hogy a rák az első évben hatszor veti le páncélját, később egyszer. Hatéves korában elvonul a remeteségbe s várja végét. A csiga, mikor kicsiny, csak egy finom csavarodást kanyarít magának héjul, aztán hozzáizzadja öblösebb méretekben a többit ! Azt is mondta, hogy ezt tanár emberek sem tudják.

Észak-Németországból eljött hozzájuk egy híres ornitológ nejevel együtt csak azért, hogy egy ritka költöző madárnak a pákozdi nádasban ezüst füttyjét hallja. Meghallotta, s boldog volt.

Máj. 19. Ma bérmálás volt Pákozdon. Ott a jó svádájú S. intéző elmondta, hogy hogyan járt itt Rigó Jancsi cigányéknál Chimay hercegnő. Ott lakott s hált a cigányputriban ;

utána egy más hölgy, Emmerson Käte ugyanígy. Hogy a Rigó Jancsi csúnya, himlőhelyes ember volt; hogy Rigó Jancsi fivére szitt egy túlfinom cigarettát az utcán, s S. ráförmedt: «honnan szedted? loptad?» «Dehogy is — volt a válasz — az én bátyám a francia császár feleségének a férje.» Pfuj Teufel, az ember kiköp ily r...kra! — Most egy menekült székely gyönyörű kis szatyrokat köt sásból; rendeltem négyet.

Máj. 28. Pardon, ezt elfelejtettem. A 75 éves Apponyi Albert grófot ünnepeltük. Én prédikáltam a bazilikában az Isten jótéteményeiről, melyeket adott, s a hivatásról, melyet kapott: ministerium urbis, ministerium pacis. Tiszteletreméltó «great old man!» Én szívből tisztelem; bár politikai s liberális szerepéért nem lelkesülök.

Jún. 26. Bérnálások! Hatvanhárom falvat bejártam; port nyeltem, beszéltem, áldottam! Sok jó benyomást vettem! Gyönyörű dolgaink vannak: szószékek, oltárok, szobrok barokk-stílusban, pl. Üröm, Aba, Sárkeresztúr. Sok szép régi könyvünk, melyet össze kell szednünk. Jó papok... akad szegény és ügyetlen! Misereor super clerum et amo, diligo illum et consulo illi, sicut potero! — Tinnyén báró M.-el találkoztam; unokaöccse volt a híres M. kanonoknak; magnus dominus! Már udvardi plébános korában volt szakácsa, inasa, huszárja és majma. Senki se tudta, hogy parókája van. Egyszer a majom ráugrott a vállára s incselkedve belemarkolt a parókájába s lehúzta azt. Tableau! Szállást kért tőle egy barát; szívesen látta, de búcsúzáskor megmondta neki, hogy «kutya kutyához, barát baráthoz.» Mihi vivere Christus, concordia fratrum mihi fiscus (az én gazdagságom).

Júl. 5. Ma volt ordináció, avatás, sok szép gondolat, nagy eszme... De ah, mi lesz ebből valóvá? Napnak, ragyogónak kellene lennie minden papnak; napkeletnek kellene lennie életének; s mivé esteledik s mily gyorsan esteledik némelyiknél! Nap, napsugár — pap, papi élet! Az Eccli. (43, 2) mondja a napról: Vas admirabile, opus Excelsi... s a 18. zs. hogy zengi az örvendező, újjongó napnak, a boldog jegyesnek, az erős gigásznak dicséretét. Uram! napokat adj, sugárzó papokat, ne éjjeleket, hitet vakítókat!

Aug. 17. Ma úgy tartottam meg a gratiarum actio-t sicut in diebus juventutis; hálát adva mindenkivel, ki Fehér-

váron áldozik s misézik : hogy a város thuribulum legyen legalább néhány izzó s tömjént olvasztó parázssal !

Lékán voltam Vas megyében ; gyönyörű a hegy s a vár fölötté s a kanyargó Gyöngyös a réten, mely mint smaragd-zöld szőnyeg van a várat hordozó hegy lábai alá terítve. No meg palahegység, palák fémszíneikkel s ragyogásaikkal s gazdag vízerezetükkel ! A vár hajdanában a templáriusoké volt s itt a végtelen erdőkben is élt az öntudat, hogy ez a nyugati szent kereszténység kardot is hord, sok lovag és hős és grávitéz kész szolgálatára. Templárius lovagok, kik e tornyokból végignéztetek réten, Gyöngyösön, erdőkön, a ti örök szempillantástok villan elém a vártornyok sötét ablakaiból ; a ti szellemetek jár itt, itt a palákon köszörültek kardotokat. Hallom, hallom ; lovaitok itt lent legelnek s elfojtva nyerítenek s az erdő is elfojtja lélekzetét ; egy nagy szent mult áhitata suhog végig rajtuk.

Aug. 18. Itt járt N. I.-né Pécsről s elmondta, hogy mit mondott a pécsi csőcseléknek, mely vörös s Istent tagad : «Hát nincs Isten? Nos, és tudtok esőt csinálni? Hát nincs szükségték Istenre?» Ime, az argumentum ad homines ! A nyomorúság megsegítője, az eső meghozója az Isten ! S mi lesz, ha esőt is tudunk majd csinálni? Megérzi-e akkor is az ember, hogy Istenre van szüksége? Hogyne volna ! Hisz nemcsak esőből él az ember ! Igen, igen, de nekünk tényleg egy nyomorúságainkba leérő s minket szabadító Isten kell. Du Herr und Gott, hilf ! Segítség a nagy bajokban ; a nagy kiegészítés a nagy hiányosságban : ez a világ theológiája, s végre is igaza van !

Aug. 20. István király napja ! Prédikáltam. — A mi problémánk : vagy kereszténység, vagy bolsevizmus. A bolsevizmus a kultúra halála, a nyugat halál-maszkja — már készül ; tagadás, antikrisztus, hitelenség s mindennek letörése, ami fölül-épitmény ; természet, piznok, ösztön, bocskor... Tudom, hogy nagy revanche is azon kultúra ellen, mely járom és vérbaj és farizeizmus s útálat. Óvtam a zsidóságtól ; megesztitek. — Azután hozzám jött a mi K. H.-nének s azt mondta nekem : «Úgy szégyeltem magam, mikor a prédikációt hallgattam, hogy ne pártoljuk a zsidót. Pedig én is pártolom ; férjem beteg, fiam beteg, s S. drt hívatom ; az eljön 10 K-ért, más 50—70 K-t kér.»

Aug. 22. A csillagokat a középkor is nézte ; nézte piros, zöld, kékes sugárzatukat ; nézte, hogy mily csendes titokzatosságban ragyognak az álomba merült föld fölött. Ugyan mit csinálnak? Megtermékenyítik az élet anyját ; van csodálatos irradiációjuk, s a föld fogan méhében aranyat, ezüstöt, rubint, zafirt, smaragdot. Az mind a csillagok szerelméből való. S az emberre is kihatnak, a vérére, lelkületére, idegeire... Ki tudja, hogy is van ez mind?

Szept. 8. Először is mi mosolygunk a mi kedves Kisasszonykánkra, úgy ahogy ő mosolyog anyai boldogsággal a nürnbergi Szent Lőrinc-templom egyik szobrán az édes kis Jézusra, kit karján tart. Kicsit úgy távolabb tartja magától, hogy lássa az egész édes, megváltó cseppséget. Hát az anyaszentegyház a karjára veszi s bemutatja nekünk a Szent Szűzecskét. Mi van abba a képbe, melyet lelkünkben hordunk, minden beleszöve . . . mi minden!? Bűnösség és bocsátás, kárhozat és megváltás, nyomorgás s üdvösség, alacsonyosság s felmagasztaltatás. Az mind ott játszik s szikrázik ! Megszületett a legtisztább szűzesség s a misztikus anyaság. Az, ami «ewigweiblich», az a szívbéli, kedélybeli melegség, a finom érzés, mely mint lelki tisztaság s mint kellem és báj ömlik el, melyet ő hozott : hajnala és napkelete a szépségnek. Ah, Szent Szűzem, téged alakítlak, talán szintén sok rajzhibával, a naturalizmus rajzhibáival, de az áhitatom tiszta s gyermekded. Hiszen te tudsz mindent . . . s tegnap reggel láttam távolról ablakaidat az esztergomi szeminárium kápolnáján, távolról, a túlsó vasútról ; undok, bűdös zsidó-társaságban ! Ah ! Jessze gyökere, mi sarjadott ki belőled ? ! De az az igazi sarj tele volt malaszttal ; s az teszi !

Voltam Frankfurtban s beszéltem aug. 30-án über Freiheit, Autorität und Kirche ! Jól ment. Más világ ! Régi keresztény alapok s egységes nép — fajnép. Ez nálunk hiányzik. Ez a balkáni törmelék a fajnéptől távol van. — A derék Servatius-családnál voltam szállva s találok Steigermann saarbrückeni képviselő nevével ! Mily erős s jól értesült asszony ez ! Elmondta, hogy a francia tisztok közül sokan mily vallásosak ; egy huszártiszt ágyában az ágyazásnál többször megtalálták rózsafűzérét ; de hogy azok meg vannak győződve, hogy igazán katolikus nem lehet a német !

Sok germanikus is volt ott, de a conveniat semmit sem ért ! A trottyá vénült O. motyogott ott valamit a Collegiumról.

Szept. 9. Istennel nem lehet disputálni; a kegyelmet vagy el lehet fogadni s akkor térdenállva; vagy elmegy fölötünk mint a felhő a sivatag fölött! Mindent Isten tesz, Isten ad, — mindenbekész belekeveredni, — mindent mozgat. A természet rendjében a concursus physicus-szal, a kegyelem rendjében a praemotio-val. Egyre inkább thomista leszek! Csak azt nem volna szabad mondani, hogy praemotio physica, mert ez a jelző technikai, mechanikai; hanem azt kellene mondani, hogy praemotio divina, transcendentalis, mystica! Ezt értik, mikor mondják, hogy Isten mozgat mindent a dolgoknak megfelelően, tehát a szabadságnak is megfelelően. — A kereszténység a meggyőződés, hogy van szabadság; de hogy a kegyelem, vagyis az isteni, könyörülő szeretet mint erő s befolyás kezd is, folytat is, koronáz is, s hogy nélküle a természet célvesztett, értelmetlen lét, tehát pokol! Van világ. Isten teremtette; de a célkitűzésben s a célelésben teljesen lefoglalta azt, — fölszívta. Ő mozgatja, ő a lelke, a melege. A fölvilágosult lélek magatartása tehát a térdenállás: kitárt karokkal, epedő ajkkal fogadni az áramló istenséget! Ezt inkább kedéllyel, az animával, a művészeti inspirációk lelkével kell elgondolni is. A tiszta száraz intellektus nem fogja meg. A nagy, misztikus valósággal kell érintkezni, azt megélni, «erleben».

Akinek nincs kedélye, aki racionalista, az e részben szegény ördög. Hiányzik egy belső érzéke: a mysticum. Azt gondolja, hogy mindent ért! Ez a fölvilágosultság nagy lelki mancó-ja, nagy hiánya. S ezzel szemben a művészet a barokk stílusban csapongott, vagyis az áhitat nem mélyült el, hanem külterjes pompában akart érvényt szerezni a meg nem értett s megtagadott bensőségnek. A középkor Szent Lőrinc gót templomát vakolatlan kövekből <emelte>; a barokk a prágai templomokat a kiabáló, a bravúros, az arany s ezüst fényben hőstenort éneklő, a magamagán átcsapó hullám fecskendezését produkálta. A lelkek mentek, eltávoztak, nem volt érzékük s figyelmük; nohát nesze, fogjuk meg őket, csináljunk oly zenebonát, hogy mégis csak megálljanak s elbáméskodjanak. Hát ezt elérték; a tömeg bámul s megérti azt, hogy itt van valami, amiért mások mindent adnak, pénzt, erőt, hatalmat; de a bámulatból áhitat nem lesz. A lélek nem a silentium-ban, nem a magányban, nem csendben s csendes erdőben van, hanem a hatalom, a gazdagság, a bravúroskodás lármájában. Én is bámulom a barokk s rokokós fényt, de alázatos, tehát Istent megérző keresztényé a csendben,

az erdőben, a gót művészetben leszek. S aztán mit mond Adam Kraft Sacramenthaus-a Nürnbergben? Hah, ez a folyton szökellő gezirje az áhitatnak; ez a «Jesu dulcis memoria» kőben kottázott éneke. A dóm a «Lauda Sion»; a Sacramenthaus a «Jesu dulcis memoria». A «Jesu dulcis» most nincs benne, de a «memoria» ott bong a protestáns — ah, dehogy protestáns — az örökké katolikus miliőben! Szeretni, alázattal hinni... bízni! Szept. 1-én gyóntam Würzburgban! Most már üdvösségemet teljesen Istentől várom, miután a természetet — jót, rosszat — Istenben elegyenlítetttem, elsimitottam. Deus est omnia in omnibus! Deo gratias!

Szept. 13. «Pulli corvi clamant ad Deum» (Job 38, 41), hát ez bizony nem valami zenés kiáltás. Elgondolom, nem olyan káromgás-e sokszor a mi imánk, tele értelmetlenséggel, bárgyúsággal s keménységgel. De hát vigasztalódhatunk, mert ha a «corachiazzo»-nak szabad ezzel a hanggal Istenhez kiáltani: nekünk is kell. Azért is a káromgás «de profundis», a nem-szépnek mélységeiből való!

Szept. 16. Tolsztoj barátunkról (Károlyi L.?) budapesti, azaz hogy szegedi művésznünk beszélt. Ez eladta mindenét és elment hozzá; az utolsó állomáson szétosztotta még megmaradt pénzét s így köszöntött be hozzá. Németül beszéltek. A művész a tanítvány elragadtatásával üdvözölte Tolsztojt s följajnlta magát. Tolsztoj hidegen, rosszkedvűen fogadta: «Aber was wollten Sie denn hier? Sie sehen doch, dass ich in der Familie bin, diese nicht lassen kann» etc. Nagynehezen látta vendégül s másnap kitette s szűrét. A művész aztán visszakoldulhatta magát Magyarországba. Ezek a nagy puffancsok — a szellemi világban. Más a kalamáris s más a lélek; más a tinta s más a víz! Ki akar még tolsztojánus lenni? Hogy is volt az Mainzban 1866 előtt? Kírukkol a kompánia s az őrmester kimondja: «Wer mit der katholischen Religion behaftet ist, der gehe zur Messe, wer mit der lutherischen, der gehe zur Predigt. Wer aber Dispens haben will, trete vor». Akkor előállt egy baka s motyogott valamit s kapott egy pofont. «Wer will noch a Dispens?» — kérdi azután az őrmester; de senki sem jelentkezett. «Wer wollte noch zum Herrn Tolsztoj?»

Szept. 19. Még egy würzburgi ház föliratát jegyzem föl: «Ein Schloss zu Tür und Kasten, — Gibt's hier zu jeder Stund;

Doch was ich nicht kann machen, — Sind Schlösser an den Mund». Ez már igaz !

Szept. 24. A providenciára való buzdításban s az imára mint kérésre való unszolásban adta ki Krisztus a legmelegebb szónoki hevét. Petite . . . quaerite . . . pulsate . . . Tegyétek, próbáljátok . . . Oly hévvel tegyük, mint amely hevet belőle kiérzünk ! Nagy bensőség ! De bizonyára, ez a legkrisztusibb, mondjuk legbibliásabb föladat, hogy a lelket ilyenné tegyük. Ezáltal más, mert felsőbb szellem ömlik el rajta. Bármint forgatom : az ily lelkület nem természetes, nem emberi, hanem istengyermeki. S az ilyen lelkületben kitartani s azt a természetes nagy törvényszerűségben s technikában érvényre juttatni, a legbibliásabb fénynek s jellegnek kigyújtása lesz. Itt a theológia hiába okoskodik. Neki csak azt kell megállapítania, hogy mi a re-creator, a Krisztusnak irányzata s stílusa ; mással nem kell törődnie. A többi magától adódik, pl. az, hogy ez az irányzat új teremtés s új művészet, de nem természet, hogy ez irányzat új erő kifejtés és munkateljesítés, új tett, új világ ; tehát hogy ezt ki kell vívni, ezt reá kell erőszakolni az ösztönös életre. Erre egy pompás példa : H.-nénak van egy lupus-os cselédje, orra nincs. Egyszer H.-né zügolódásra fogta s kiszaladt a száján : «Jaj, hogy az Isten ilyet megenged?» s akkor a cselédke : «Tens asszonyka, ilyet ne mondjon ; én ezt öt év óta — azóta szenved ebben — sohasem gondoltam». Nagyszerű tény ! Siessünk ez úton. Tegnap olvastam Szent Chantal életrajzában idevágó világlegyőzést.

Szept. 26. Tegnap bérmálni voltam Zámolyon ; délután Borbála-pusztán. Ott van S., nagyon derék pap. Ki hinné az országúton haladva, hogy jobbra, a temető alatt s mögött érdekes szép völgyek s erdők terjengnek ! Nem ott van András-gyep, hanem a Noé hegye körül a székesfehérvári szőlők mögött. — Aujezky néni beszélt nekem III. Béla sírja föltárásáról a fejrmegeyi takarékkal szemben a püspök-kert mellett 1842-ben ; Kossuth Lajos is itt volt. Csillogó porfelhő emelkedett fel a reggeli napsugárba, mikor a királyné sírkövét fölemelték ; ez volt a ruhája. Azután : az ötvenes években járt itt Ferenc József, és az akkor német város községházán ez a transparent ékeskedett : So 1 wie <egy barát primitív képe> = so áner wie Franz is káner.

Szept. 27. Tegnap füleltem a szobában a zámolyi gyerekek beszélgetésére. Mily érdekes ! Azután néztem a sovány, pléh-

aróú, merev tekintetű asszonyok szemét. Mily idegenség pihen ott. Mily psziché alszik ott öntudatlanul s szövögeti az élet szálaít, — azét a megközelíthetetlen életét; a kis ház, a reggel, az est, a munka, a gyerekkezelés s a zámolyi völgyek kis patakánál való ógyelgés! Istenem . . . egy darab Turán! Hát még a cigány! Azt még kevésbbé közelítettük meg. Mily pszichikai hegyek, kietlenségek, meredekségek ez igénytelen lapályokon. Itt is nehéz utak nyílnak, azaz, hogy kellene azokat megnyitni . . . Ez a psziché, az eredeti; ebben még nincs nyugati betét, «Einschlag». Nyelv, ének, öltözet, tánc s háborgás, sírás, kapaszkodás a szegénység örvényeiből kifelé . . . A népkultúrának ebből a meg nem hollywoodított rétegből kell kifakadnia.

Szept. 28. Elmentem Zircre és Bakonybélbe. — A zirci templom gyönyörű barokkstíl; lelkem elolvadt a fények sziporkázásától s a főoltár fölött — pajzsot s zászlót tartva kezeiben — elrepülő Mihály arkangyal fölségétől. Mily faragványok s mily finom s diszkrét stukko-dísz. Egy gyönyörű Magdolna a mellékoltáron jobbra Maulpertschtól, oratórium, és kredenc remek faragványok. Nekem ilyen templom a keresztény kegyelmi erők s tények hatalmas revelációja. Pondus-ok, állítások, teremtések, győzelmes belépések s kiindulások. Mit látok itt is Szent Mihály alakjában? A nagy szellemi harcok frontjait, új erők, új erősségek s hatalmaságok fölvonulását, új lelki erők fölvilanását s elszánt előrobogását, s amellet azt a tendenciát föl az égbe, a nemes, isteni érvényesülésbe. Szemben azzal a leszakadt egek s az egeket magukkal ragadó szellemek; ezek a boldogtalan tüzek, infelices ignes! A dekadencia, mely a poklok mélyeit kivájja s a boldogság hegyeit, mint leszakadó súlyokat s poklokot vajú görgetegeket használja. Jaj, ha a fölség alávalóságga s a boldogság pokollá válik. Jaj annak, ki Istent megunt, hogy aztán magát tépje. E nagy kontraszt, ez ütközés, ez égháború a maga villanásaival s pokolörvényeivel nemcsak preludiuma a szellemek csatáinak a földön, hanem összefoglalása minden összecsapásnak s harcnak s viadalnak, mely a világtörténelemben lefolytatódik. E sorokban küzdünk mi is! Mi is fölnezünk a bajnokok elsejére, Szent Mihályra!

Okt. 6. Odi profanum vulgus . . . ah, mily jótétemény csendben misézni, csendben dolgozni, hegyen (magányban) lakni; ezt nem lehet fölmérni semmi mással. Azért jól tette

Günther lovag is, hogy elvonult Bakonybélben s nem maradt a kolostorban. Megint csak azt mondom : odi profanum vulgus, — a lelkiekben is. Ez a profanum = nem szent, — a léha, az üres, a világias, azt már csak kell «odisse!»

Okt. 20. Ma egy hete jártam a Gerecsén. Nyergesújfalutól indultunk el M.-el. Oly jól esett megülni az újjászületés évfordulóját. A plébániatemplom Szent Mihály tiszteletére van szentelve; az oltárképen ott öli meg a sárkányt. Én is a Szent Mihály kápolnájában kereszteltettem. Alig hogy a gratiarum actiához letérdelek, a szentmise után, hallok a sekrestyéből gyermeksirást; no — mondom — ez ugyancsak stílszerű a 63 év előtti keresztségem jubileumára! De csak avatás volt. Azután rém porban kocsin Bajóton át Pusztamaróthig s onnan gyalog föl. Magam mentem a Nagygerecsére; M. lent maradt; magam az intézővel. Ah, hogyan mentem; mily jubilus-szal, az aranyos napsugárban! s fönt aranykupolák fogadtak, az őszi aranyárga lombkupolái hatalmas bükk-törzseknek. Mentem, megálltam a szent csendben, s énekelte a lelkem. Visszatérve M.-hez, ettünk, s kedves unokanővére, egy romlatlan leány «Mädchen von Blut und Milch» szedte e kis ibolyacsokrot <a naplóban mellékelve>; nem is tudta, hogy kit s mily alkalomból köszönt: nem a püspököt, hanem a 63 éves Isten-gyermecket. Hol lesznek aranyos kupoláim s virágosokraim, néhány év múlva? Evviva!

Okt. 25. Elesett, hallom, 60 ember Budaörsnél IV. Károlyért. A király a szabad ég alatt tartott Isten-tiszteletet, nem tudom, Győrött vagy hol, a sineken térdelve áldozott. Inkább otthon maradt volna kápolnájában. — Hát ezt a 60-at ki sirassa? ki készítette elő a halálra? Ki felelős értük? Másrészt meg, ha beszélsz velük, csupa érzéketlenség s bárgyúság mered rád arcukról, ha nem az embertelenség. Mit kell itt a papoknak tenniök, dolgozniök, fáradniök, imádkozniök, míg ez a turáni keménység a Szentlélek kegyelmét befogadja! Én nem tudom, de úgy látszik, hogy ami a vallást illeti, a török vér érvényesül e keverékben, amit magyarnak hívnak. — Szombaton, 22-én beszéltem a Redoute-ban az Ébredő Magyaroknak. Ébredjenek keresztény hajnalhasadásra!

Okt. 26. «Was mag er wohl damit gewollt haben?» kérdezte Förster tanár az Oltáriszentségről. A feleletet megadja az egyház: az aktuális szeretet, az intim egyesülés, a leg-

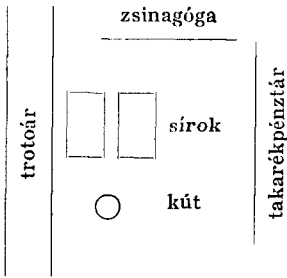
édesebb vigasz s kölcsönös odaadás, az egybeolvadás s egymásért odaáldozás: az az Oltáriszentség hatása, tehát célja. Csodálni kell s nem szabad megszokni, hogy mit talált föl, mily utat, mily titkosat, hogy megközelítsen; csodálni kell az álruhát, a leplet, a bokrot, mellyel takarta azt, amit adni akart, csak-hogy adhassa. Mert ugyan mit ad? In quo habitat divinitatis plenitudo corporaliter. Itt a Szentháromság, az Istenség. Itt minden attributuma: scientiae et sapientiae thesauri absconditi... Itt absconditi, ah, mily imádandó, fölséges mélységek... Megborzadunk... Igen, itt a sapientia... az épít és alkot; az végzi a művet; az szó, mily remek hálózatot, hogy az embert befogja. Édes művész, — édes fondorlat, — kiismerhetetlen furfangja a szeretetnek! Ezt nézni, ezt látni kell; a hit mutatja. Emberek, a szív, az isteni szív leleményesége! A Szentlélek legbűvösebb organuma, Jézus szíve, az eredeti, a bensőséges megközelítéssel lép felénk, dobban elénk: Ime, itt vagyok, tied vagyok, benned vagyok! Szép a szentírás hasonlata, ahol az ajtó előtt áll és kopog. Szép a kép, melyen Jézus lámpával kezében, az éjjélutáni harmattól nedves hajjal s ruhával ábrázoltatik. Ah, igen, szeret, kopog, bebocsátást kér! De kér-e itt, mikor a kenyér színében fekszik előttünk? A kenyér nem kér, hanem mi kérjük, mi kívánjuk meg a kenyeret s vesszük s esszük, oly természetes megkívánással, oly jóleső érzéssel. Izlik... Ime: ezt akarta az Úr, a lelkek kenyere, az élet táplálékába. Ezt, ezt akarta...

De mikor tudatára ébrednek e művészetnek, e leleményesen édes fondorlatnak, e bűvészi megszállásomnak s elfoglalásomnak, kell, hogy mélységes tisztelet szálljon meg, tisztelet, imádás, hódolat; imádás, ah, imádás a porig s a csillagokig: minden porszem csillaggá legyen, midőn az imádó ember lehelete érzi. Imádás s bensőség és áldás! Ah, Uram, a mi templomaink! a te édes lelkednek, szeretetednek műhelyei... a mi oltáraink, a szent kövek, melyekre a szeretet olaja s illata ömlik; melyeket angyali szellemek körítenek; s fölöttük az öröm s ujjongás s a boldogság, az ihletettség gyűrűi, mint egyre szélesedő tölcserő képeznek, mely az eget befogja, feneke pedig a szent ostya fényes kis karikája. E tölcserőkbe néz bele az Úr s nem látja a világ bűnét s szennyét, csak a fényes pontjait, karikáit az eucharisztianak. Azokon van a máz s az olaj — Isten számára.

Hívek, ti is így néztek oltáraitokat s rajtuk a szent ostyát; fátyolosodjék el tekintetetek, ne lássatok mást. Fátyolosodjék el tekintetetek a könnyektől, az ihletett lélek,

a kifeszült lélek e verejtékétől! Ne lássatok mást, csak imádjátok s imádkozzatok. — Kevés van még e tiszteletből itt nálunk! Ah, ha kevés van, pótoljátok ki; imádjátok mélységesen, a mélységeket néző lélek szent borzalmával s az isteni nagyságok s magasságok megcsodálásával! Jöjjetek, imádjuk az Urat, ki itt van, ki köztünk van; jöjjetek — felfedeztük; eljött titokzatosan, de megpillantottuk! Igen, itt van; imádjuk! Sírjunk, öntözzük könnyeinkkel. Legyen sok könnyeszemű imádkozó köztünk. Ne panaszkodjatok, hogy sírni nem tudtok; megjön az is, csak imádjátok Uratokat, hódolattal s tisztelettel. Mikor a templomba bejöttök, ne nézzetek . . . csak egy helyre, ahol az Úr lakik. Számotokra nincs más jelen, csak az a nagy Úr, a nagy szeretet ura s adományozója. Boldog ember, aki így jár ki-be a szeretet Istenének kapujában.

Okt. 26. Aujecky-né szerint a Fejérmegyei Takarékpénztárral szemben álló kúttól fél méterre a zsinagóga felé volt az utca hosszát követve a két sír: III. Béla és neje sírja. Kossuth Lajos is itt volt. A király s királyné fején ezüst-korong, lecsüngő láncocskákon keresztdíszsel. Mikor fölemelték a királyné sírkövét, csillogó, színes felhő emelkedett a napsugárba; ez volt ruhája. Aujeckyné 15 éves volt.

Okt. 26. Nemcsak finom feltalálás, hanem jóság, szeretet, irgalom és nagylelkűség jellemzi az Oltáriszentséget: *Jóság*, mely magát adja, közli, s amiye van, megosztja. Mily diffuzív, mily kilépő s kiáradó. Árad . . . árad . . . Mily pihegése s lélekezése a tenger jóságnak: tengerdagály. Csakhogy a dagály attól van, hogy húzza, vonzza a vizeket a hold, tehát a földön kívül álló tényező: itt pedig magából kel ki, nem fér el . . . sokja van. — *Szeretet*, mely egyesülni akar, eggyé lenni, a szeretetben bent lenni; minket magához ölelni; az a szeretet, mely embert, lelket teremtett s megvált, segít s üdvözít. Csupa átkarolás! . . . Itt pihen szeretetünkben s vár! — *Irgalom* — ah, Uram, ételt adsz az éhesnek, nyugtot a fáradtnak, gyógyírt a betegnek; meglátogatsz s felszabadítsz és vigasztalsz. Te édes Szamaritán . . . S ezt mind mérték nélkül, liberálisan. Isten-szeretetünknek mértéke Szent Tamás szerint: *modus diligendi Deum diligere sine modo.* Isten ezt

teszi, ez az ő módja, a stílusa. Ah, ha ezt mind így bemutatja, az ő «mirabiliá»-it, mily mirabilis ő?!

Okt. 27. Az édes Jézusnak az Oltáriszentségben mily fölséges, megdöbbenő, elragadó az emberisége! Ahogy itt találkozunk vele, e szent kütnál, akár a Gaja völgyében, a csendet, a megilletődést véve. Ha a nagy titokzatos ismeretlennek s mégis lelkünkhöz legközelebb állónak a szemébe nézek — Istenem, mily szemek: «vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum. Mily ajkak, mily homlok és arcok . . . e lelki sugárzások fehér-piros síkjai, tükrei. S mily csodákat tesz, hogy itt legyen?! a színek alatt lélekszerűen! Ah! —

Nó és a politika! Azoknak föl a fejük! Sokkal többre becsülöm a krumplikapálást, mint ezt a szószátyár, ideges s ösztönös kapkodást, amit politikának hívnak! Majd ez, majd az a nagyság jelenik meg — kövérbetűkkel kinyomtatva az újság lapjain! Igazán, Uram, látod szívemet; imádkozom az emberekért, de a mesterségüket utálom. Mi ez a csúnya világ: hepciáskodó politikus kakasok kis udvara az én kápolnámmal szemben, hová a nap úgy süt be, hogy a domború üvegkarikákon mindmegannyi tőzáranyos liliomot kanyarít, hol zöldes, fehérezöldes, tengerzöldes fények s színes homályok járnak, hol a levegő tele van illattal, s a falak úgy festenek, mintha liliomos erdőt varázsolnának ide! Ah, az én kápolnám. E. ezt értette s oly finom megérzéssel megfestette! . . .

Okt. 29. Was mag er wohl damit gewollt haben? Kérdezte Förster az Oltáriszentségről. A felelet világos: szeretett s itt akart maradni, nem akart elmenni. «Er setzt sich, überwältigt von der Liebe, selber an seine eigene Stelle» — ez remek kifejezés. El kell mennie; kit tegyen a maga helyébe? önmagát tette. Ez az egyik; s mivel a szeretet egyesülni akar, így tette s adta magát. Ah, ez a szeretet szentsége!

Ma reggel esett! Mennyi esőcsepp . . . mennyi dicséret! Minden csepp indulatosan lejön s édesen ömlik el; minden csepp egy kis nyelv — dicséri az Urat, ki fölemelte s szárnyra kapta s most mint áldást küldi le! Mily immenz, végtelen dicséret! Minden csepp suhogása egy édes hárfahúr megrezdülése; minden cseppnek erdők lombján koppanása millió dobok ünnepi pergése. Ah, hogyan örülök s tapsolok, hogy ez így van, e töméntelen húrnak, dobnak, csengésnek a piszok-világban! — A királyt Tihanyba vitték s az ország rángatózik; indulatok járnak, — szomorú motívumok, a

magyar királyságot sirató bűgások ! S az a korona? Mintha koponya, üres karika volna, s rúgják vagy gyerekek játszadoznak vele ! Tisztelet, emberek, tisztelet ; legyetek a hagyományok színvonalán ; ne csüsszatok le, mikor a korona ügyét s klenódiúmat tárgyaljátok, öltözzetek föl ünnepi ruhába, a nemzeti bánat gyászába, a nagy fájdalmak komolyságába. Hiszen az enyészet angyalának szárnyusuhogását hallom e nemzetgyűlés termében. Csonka ország, fogoly király, s még csonkaságunkban is mi rákényszerítve, hogy alkotmányunkkal ellenkezzünk !

Okt. 29. Mily áldott jó gondolatot ad az édes, eucharisztikus Jézus a szentmisében, mily áldott gondolatot : imádkozzál s misézzél a Budaórsnél elesettekért — kiket nem ellenség, hanem testvér ölt meg Magyarország tragédiájában ! Lám s ha most ünnepeket ülsz, 40 éves ordinációd évfordulóját, s megköszönöd, hogy az Isten úgy vezetett, hogy a nagy kloakától megmentett — s az élet pocsolóyától, melyben hempereg intelligencia, házasság, nemi élet : akkor imádkozzál e szegény prostituáltakért. Az egész világ egy prostituált ; a Kain-bélyeg rajta. Így is igaz : odi profanum vulgus . . . s amit az afrikai Ágoston a «massa damnationis»-ről mond. Szent, fölséges pesszimizmus, mely pokolt hisz, de azt is úgy, mint Dante mondja :

Giustizia mosse il mio alto Fattore
Fecemi la divina potestate
La somma sapienza e' l primo Amore.

Isten a végtelen szeretet, vele szemben az örök rossz, melyet a teremtett szellem visz be a világba ; a világ sine Deo = pessimum !

Nov. 8. Voltam Szegeden nov. 6. az «Ébredőknél» ; úgy látszik, ott sem ébrednek igen. —

A szakramentumok nekem erőforrások, s nemcsak arra kell ügyelnünk fölvetelükben, hogy mi mit tegyünk, hanem arra, hogy mit tesz s mit akar tenni Krisztus : mi hajtja őt, mily indulat, mily hév és kedv és erő. A kihatás vegre is tőle van. Úgy látszik, hogy a kihatás kevés, s hogy többet kellene kapnunk. Ez erőforrások mint a víztelt hegységből omló patakok — vidék csupa bugyborékoló, tiszta vizekkel ! Az igazán kevés, hogy mit teszünk mi, hanem hogy bennünk mi történik. Ezek a krisztusi behatások olyanok mint a tavaszi természet, mely dagad, színt változtat, rügyezik. Itt is így

dagasztó, rügybontó erőknél kell lenniök. Már most erre jó a reflexió, hogy Krisztus Urunk mit akar. Hogyan keresztel s ken föl? Come gusta il signore di cenar con noi? Ezt a szimpozionot megüljük vele; a fő mégis csak az, hogy come gusta, milyen az ő kedélye, lelke, kiömlése, milyen a szeretete? Okvetlenül a caritast kell kifejtenuk magunkban: Deus caritas est, et qui manet in caritate . . . Krisztus e caritast adja, vagyis kelti bennünk. Erre kell vigyáznunk, hogy keltse. Az kell, s annak kell történnie, mert a szentség, a szakramentum, az tűzhely, az tavasz. Isten jár bennünk «in horto deliciarum». Úgy hiszem, hogy érintésétől fakadnak a belénk oltott erények gyökerei: a hit, remény és szeretet. Gustat Deus, gustamus et nos. A religio megindul a mély tiszteltet, dicséret indulataiban; imákban, fohászokban áradok. A szeretet örül, kigyullad, lángol és buzdul. A Szentlélek hét ajándékai fakadnak: a sapientia nagy gondolatokat ad; csodákozik, ámul, hegytetőkön jár és mélységek fölött. Gyönyörködik az Ūrban, az ő szépségein s nagy lelkén! Iszik s töltkezik . . . Hát ezt kell észrevenni, ezt kell kapni. Ezt adja az Ūr; de nem tálcán, hanem konziderációban! Wir müssen dabei aushalten, dass sich in den Sakramenten das Leben und die Kraft Christi ergiessen. Csak azt igényelem, hogy erről nem kellene beszélni, hanem ezt kapni . . . Ne okoskodjunk, hogy a tűz így, hogy úgy, hanem lángoljunk s égjünk s égessünk.

Nov. 9. A nov. 8-i nehézségre, hogy a szentségekben Krisztus miért nem árasztja ki áramban, hódítva kegyelmét, azt felelem, hogy az inkább technikai erő módszere volna: az a kipattanó tavasz, azok a dagasztó befolyások, azok az áramlások. A szellemi életben pszichével van dolgunk, s annak más a módja. Erői s tehetségei = életek; azok tehát nevelődnek. Ott mindenütt fogékonyság, hűség, kitartó munkásság kell, s nem lehet elgondolni, hogy Isten így hasson «ex machina». Hiszem, hogy hat; de eszmények módjára teszi. Nekem fogékonyan kell megnyitni lelkemet, s azután kooperálni kell — fideliter, perseveranter!

Nov. 10. Egyszóval a krisztusi páthosznak nem felel meg az, amit ad. Ha igaz, hogy sitit sitiri, gustat gustari, optat optari, timet timeri, expectat expectari, festinat festinari: ennek nem felel meg az, amit ad. Neki adni, emelni, tüzesíteni kellene. Úgy kell tehát gondolni, hogy amit ad, az

mag : kell jó föld hozzá ; szikra, nem pocsolya kell hozzá. Általában azt gondolom, szemlélve a népeket, hogy azok is olyanok mint az ég zónái ; van Lappland borókákkal s van Frankenland fenyesekkel s van Karszt földalatti folyókkal s Itália s Corfu s Szicilia s az Archipelagus mirtusz s borostyánfa szigetei. — A fogékonyság szemben áll a páthoszhiánnyal, az apatheióval. Cigányok, fellah-k hiába kuporognak a piramisok s a beduinok Balbek tornyai alatt. No meg a török hiába foglalta el Konstantinápolyt, attól nem kapott ihletet. Azaz kapott, de nem fogadott be ihletet. — Azt gondolom tehát, hogy ily turáni környezetben sokat kell dolgozni, imádkozni, hevülni, agitálni, hogy jobban induljanak meg a népek — a béresek, a bamba, lomha lelkek. Nem is lelkek, hanem anyagiságban fuldokló lélek-potenciák. Hi qui Spiritu Dei *aguntur*... Ipse Spiritus obsecrat *gemilibus* inenarrabilibus... Tehát a márványhoz kéz, a maghoz föld, a szikrához szalma s pozdorja is kell.

Nov. 19. Giossa Carducci sátán-himnuszának egy strófája : Salute o Satana, O ribellione, O forza vindice Della religione ! — Ebben az exploziv fortyogó olaszban van meg a kereszténység gyűlölete. Ki hinné ezt ! Ezt a himnust énekelték 1887 aug. 27-én a római Teatro Umbertóban.

Nov. 22. Mit hallani szózatot, biztatót, édeset az Oltári-szentségről? Ah, mily tüzes, csóvás, sziporkás szavak : Venite, comedite panem meum et bibite vinum, quod miscui vobis. Relinquitte infantiam et vivite et ambulate per vias prudentiae (Prov. 9, 5. 6) Igazán mintha pörölyöznék a lelket : hagyjatok föl a gyerekeskedéssel, azzal, ami játék, ami bárgyúság, és éljetez és meneteljetez ! Éljetez, ne tengődjetez ; és menjetez, ne ógyelegjetez, ne ténferegjetez ! Mintha pálmák ágaiból hallatszának e szavak, s azok a száltörzsek, azok a lengő, ívelt levelek kommentálnák S ismét : Omnes sitientes venite ad aquas . . Audite audientes me et comedite bonum (Izai 55, 1. 2) Képzeld el a gesztust : sitientes — az élet vágyával ; venite — jönnek, s a vizek felett hallgatóznak ; isznak s eszmélnek . . nézik a smaragd, az azúr folyásokat. Audite audientes — akik figyelmesen, feszülten hallgatnak s mohón s szomjasan isznak. Feszült s szomjazó lelkek !

Nov. 24. Liliom-erdőmből jövök . . Kápolnám falait lilimok borítják. Ezek szimbolumok ; mert hisz különb erdő az én erdőm : szó-imáim, fényeim erdeje. Különb erdő az

érmek erdeje, mely ez édes tabernákulumot körülusogja. Majd lábujjhegyen, minden neszt kerülve, a könnyűség öntudatlan gesztusával, puha léptekkel kerülgeti, majd lelkes, ujjongó táncban perdül körülötte s örül az életnek. Ah, ez különb erdő . . . S minden édes tabernákulum körül van így ; mert «míg a király pihen, a szeretet s a hűség nardusza illatozik neki » S azután mily zene . . . mily tüzes és átlátszó s ragyogó zene . . . olyan «límpidezza africana» ; azután meg az a mély értelmű, az élet tragikumától s a heroizmustól megszólaltatott s hordozott wagneri zene . . . De ez is mind szimbolum, mert a lilium is csak az, s a psalterium, a cythara is csak az ; csak jelzi azt a másikat, azt a fölségest, mely a szívben zeng s hullámszik s föltör s ujjongó akkordjaival magával viszi s sodorja a világot. Ahogy a gyorsvonal irama magával ragadja a leveleket s papírdarabokat, a tollut s a szemetet : úgy ez a «hosanna in excelsis», ez a lengő s vad táncban az Úrnak hódoló lelkiség magával ragadja a világot, az időt, a tért, a csillagokat, holdakat, Andromache-ködeit, a saturnusi gyűrűk megperdülnek tőle. A lélek, az isteni szeretettől inspirált s megrészegített lélek ünnepli nászát, boldogsága glóriás ünnepét. Hosanna ! Hosanna . . . na !

Nov. 25. Ah, milyen mélység a szentjánosi szó : «Aki eszi az én testemet . . . az bennem marad s én őbenne». *Marad* . . . Két vendég, én és ő, én nála, ő nálam. Két otthon : az enyém s az övé ; s az övé enyém, s az enyém övé, s mindezek fölött az, hogy *marad* . . . marad. Maradni akar, úgy rendezkedik ei. De jó, be jó és édes vendégmaradó szándék ; nem is vendég már. Akárcsak azt mondaná : aki eszi az én testemet . . . abból én leszek . . . azaz ő én lesz !

Nov. 26. Dávid király bizonynyal «fura szent» volt keresztény felfogás szerint ; de aranyos lelke volt s meleg szíve, azt a nem szent és pasás keretből is kiérezzük. Pl. a tánc «teljes erőből» az Úr szekrénye előtt, azután Mikolnak adott válasza, hogy «alábbvaló lesz még inkább mint volt» és «alázatos lesz az Úr előtt», mely bepillantást enged vallásos s áhitatos lelkületébe. Mikor lélekről ítélünk, azt úgy kell kiemelnünk a történeti milióból mint a drágaköveket a befoglaló sziklából.

Dec. 6. A karlsbadi forró vízsugár szökell föl szemeim előtt, annak zenéje s csengése zúg fülemben ; a mélység lökő ereje ugratja s fölküldi benne hevét s gyógyító erejét. Ah, ezek

a szökő, forró, zengő vizek ! S az a sugár, s az a tiszta cseppekké, gyöngyökké szétválás ott fönt, mikor a sugár gyöngybokrétává válik, s mikor a legfelsőbb visszahajlik s hátraesik. Ennél a sugárnál érzem át a föld eroszát, azt az áramló, feltörő erőt ; a katlanok, a föld gőzkazánjainak lüktetését, a vulkánok hevét, a megolvadt bazaltsziclák feszülését. Hogy tudnék e forrásnál imádkozni, eszmélni s elmélkedni . . . hevülni, forrni s szökni. Ah szent vizek, misztikus vizek, mélység heve, gyönggyé vált melege ! Imádlak nagy Isten-ség ! S ilyen forrás, heves szökés, vulkáni izzás, mélység, feszítő energia az Oltáriszentség . . . Úgy nézem szökését a csillagok közé s hevét, mely olvaszt köveket s világot, szirteket, keménységeket . . . hideg lelkeket. Ah, miért nincs a tabernákulum a karlsbadi csarnokban, hol nem lámpa égne, hanem az áldott forrás szökne — szimboluma a szeretet meleg mélységeinek s a magasságokba törő boldogítási vágyanak. Vagy a Brandner-Tal sasfészke előtt kellene állania egy magas tabernákulumnak, a völgyből kiemelkedve ; s ott se égne lámpa, hanem a hívek a sasfészekből kiemelkedő, szárnyát feszítő sast látnák s szívük repesne s szállna . . . et volabo et requiescam ! Édes Jézus, adj hitet ! — Igen, adsz ; a te adományod az, de meg kell fognunk ; a levegő is Isten adománya, de lélegeznünk kell ; a kenyér is, de rágnunk kell ; a fény is, de a szemünket nyitnunk kell ! Igen . . . Deo gratias !

Dec. 18. Sokszor úgy tetszik, mintha alig volna fogalmunk a kereszténységről. Néha a vallásos megérzésnek hulláma vetődik át rajtam s elborít, s akkor megérzem én is jobban a keresztény lélek mélységeit. Mi az a fenékhullám, ha harminc méter magas is, a tenger mélységeihez ! Ezek az Úr Jézus lelke ; a hullámok pedig a kegyelmek, melyek lelkéből kiindulnak s minket elborítanak. Igaz az, hogy a szenteknek volt egy titkuk, melynél fogva tudtak szívből alázatosak s buzgók s önzetlenek s tiszták lenni, s az az Úr Jézus Krisztus. Aki belemélyedt s érzéseit megtanulta, az tudott erényes motívumokat s nagy erkölcsi erőket magában megtapasztalni. Ilyen pl. Betlehem s a kisedben megnyilatkozó alázat, az az örvény, igénytelenség, szegénység, hová az Istenség szállt ; az a kioltása minden csillagnak s fénycsillámnak, mely a nagyságot elárulta volna, az a radikális exinanitio, humiliatio, hová a Logos került. A «forma servi», a «forma parvuli» — mily szédítő mélységek, mily hegyvidék ! Ah, ehhez kell szoktatni a mi megvakított szemeinket ; nézni kell s mérni kell a le-

ereszkedés e mélységeit. Félre szavak, elkoptatott, zsurnaliszta szemét; félre értelmetlen fogalmi pozdorja! Uram, vetközz ki minket e silányságokból, e világias ránk kényszerített zagyvaságból. Lássunk frázis nélkül: Isten gyermek, szegény gyermek lett! S azután nézzük a mi testvéreinket, szentjeinket, mint közelednek s mit merítenek e forrásokból! Milyen lelkiségeket! Mily dallamokban szállnak föl itt pacsirtalelkek! Mint omlanak szeretők az Isten ölelő karjai közé! Mint baktatnak magányos útjaikon e hegyvidék magasságaitól vonzatva azok, kiknek megnyílt szemük, s kidörgölték a fogalmak, a téveszmék pókhálóit szemükből. Szent, szent alázat... imádó, hódoló lelkület... Isten trónja elé vannak érzelmi fonalaiból a legvirágosabb szönyegek szöve! Ah, az én lelkem is itt, errefelé jár; alázatos mint a régi betlehemi furulyás, az utolsó kis pásztor. Mit gondolt ez a gyerek a jászol előtt? A naív csodálat, az öntudatlan eszeveszettség az én lelkületem is. «Bámulom és fel nem foghatom»; ah... igen, ezek is szavak imakönyvekből; de amit az ember megél alázatos megsemmisülésben, az nem szó, az tett, nagy tett! Az Isten gyermekeinek imája nem fogalom, hanem élet, tapasztalás, mit szóba foglalni nem lehet. Sőt a szó, a kopott szó néha akadály. Talán azért van ellenszenvem az imakönyv-írás ellen. Nem, nem, a szó nem kell! A szó hazug, mert üres. A szó látszat, mely mögött a vékonyka valóság az absztrakt fogalom! Pedig nem ez kell, hanem a valóság. Mi az? Amit átélünk!⁹

Dec. 25. Tegnap a fegyházban kihirdette Kövess főügyész az amnesztiát. A foglyok nem tudtak róla; meglepetés volt nekik. Kővé válva, a képtelennek tartott hírrel szemben, szinte bambán néztek; megállt az eszük. «Nem értitek, szabadok vagytok, elmehettek... az ajtó nyitva van... mehettek.» A prédikációban rámutattam a mi nagy amnesztiánkra, melyet az egyház ad, s ma is ad az apostoli áldásban. Bűneinket megbánjuk s meggyónjuk s Isten megbocsát; de hátra van az ideiglenes büntetés. A rabok is megbánják s meggyónják bűneiket, de a büntetést el kell szenvedniök. De ime, jön az amnesztia, a büntetés-elengedés, a valóságos búcsú... Ah, Uram Jézusom, édes kiseded Megváltóm, válts meg egészen... bűntől s büntetéstől, a gyónásban s a búcsú által! Mily érdekes, szinte juridikus eleme a búcsú a katolikus tannak. *Αμνηστία* = feledése a rossznak. Felejts, ne vedd, ne tartsd számon. Te édes gyermek, te

ugyancsak felejtesz dicsőséget, s tapasztalsz keménységet . . . segíts!

Betlehem hegyoldalait benőve látom karácsonyfákkal.. milliókkal, s gyertyafények lobognak e tündér erdőkben . . . Azután látok gyermekeket térdelni Betlehem vidékén; hegyein millió gyermek térdel s imád s örül . . . — Gyermekek, mi mindnyájan, kik gyermekekké lettünk azáltal, ki gyermek lett értünk : édes gyermek. A barlang nem dobsinai ; melegét lehel, pietást ; ki van bélelve angyalarcokkal s szárnyakkal ; a barlang szája előtt állnak gyönyörű nők : a hit, a religio, az áhitat, a tisztelet, s táncolnak karban a lelki örömök s vigaszok. Ah mennyi harmónia ! S ott elmélkednek s hallgatóznak próféták, szentek, költők, dalnokok, muzsikusok, festők . . . «Wohl ist dem Sänger, dessen Ohr gelauschet hat an fremder Welten Tor !» Wir lauschen und erschauern und erglühen und singen ! Io, triumphé !

1922

Jan. 1. Laus Deo et dulci Domino meo, Jesu Christo, cui me appropinquare ex corde gaudeo. Mi az élet értelme? Az örök élet. Azt is mondanám: az elmúlás, hogy az igazi jöjjön felénk. Jöjj, jöjj, Uram! Ez a világ a kábulatok, a bányúságok, a torzulatok, a törpeségek, az elfajulások világa. Isten úgy nézheti mint nagy rachitikus kórházat. Az egyenes vonal, a lélek stílusa, a limpidezza, a dialektikai s logikai higiena, a szellemek eugeniája nagyon ritka. Csodálatos bütyköket, daganatokat, utálatos fakadásokat, született gonosztevőket mutat föl a lélek világa. Azután mily menaszéria ez?! Ludak, kacszak, tyúkrok! S mit esznek, mivel táplálkoznak, mit vesznek be, — mitől púposodnak, dagadnak, nyálfolyásúakká, gödhösökké lesznek; mily moslék, melyet tudomány s kultúra kever! No és az irodalom!

Jan. 16. Ma megint írok; írhatok is, mikor félsötétben visszajövök az én liliosos erdőcskémből, e rózsaligetemből, ahol az Úrral tárgyalok. Eltárgyaltam azt is, hogy nekem kell az első adorátornak lennem; hogy ki kell nyújtózkodnom lélekben az egész diecézis fölé; rá kell omolnom. A lélek azt bírja, az ki tud nyújtózkodni Dobogókőtől egész Baracsig! S azután, ahol ez a kifeszített lélek éri az Oltáriszentséget, ott sebe támad, rózsa nő ki belőle, kiszökik az érzelmek égbeszökő gejzírje, s imád s örvend és lejt és énekel, és — «tota deficit». Kiadja a lelkét.

Jan. 17. Meghalt R. Gy. Meglátogattam a kórházban. Olyan rezignáltan nézett, mint szárnyatörött madár. Mondtam neki, hogy gyónjék meg. Mint a partéből látom, nem tette.

Jan. 18. Nagyon köszönöm az édes Jézus fölvilágosításait Tököl, Kelenvölgy s hasonlókban. Mimóza akarok lenni fuvallataidra! S azután ami eszembe jutott a szentáldozásnál, az, hogy mily impetust kell mindig gondolnom a kegyelem részéről. Mihelyt az akarat csapját megfordítom. Mint az a 15.000 lóerős motor Csepelen; csendes, de óriási erő feszül benne,

ha a csapat eltolják, árad belőle : ez a képe a kegyelmi erőknek. Nagyon megragad, hogy milyen a rólam való isteni kép, mely szerint Isten gondolt s akart engem : Ez az a Dorian-Grey-féle rettenetes gondolat, hogy az eredeti szép kép mint változik el, csúnyul el, torzul el. Nem volna bátorságom ezt a revelációt megérnem s önmagamnak, ahogy Isten gondolt, szeme közé nézmem. Pedig ez történik a halál után ; ez az epifania, ez a leleplezés, ez az összehasonlítás, confrontatio ! «Conformes fieri imagini» — mondja Szent Pál : ez több mint hasonlóság ; az a «con» és «form» = egyforma. Az csak akkor lesz, ha a lelkem és a Szentlélek egybeolvad, s ha én ő leszek. Nagy, hatalmas szavak. Grandis sermo . . . égető Logos . . . áthasonulást teremtő erő ! «Was das Heil vermag» — olvastam — das Heil, die Ewigkeit . . . die brennenden Kohlen. A vivus sermo et efficax et penetrabilior gladio ancipiti, mely lelket boncol !!!

Jan. 18. Teljesen világos előttem, hogy a küzdő feleket nálunk nem így kell elgondolni, hogy katolikus vagy protestáns, hanem világtörténeti s elvi szempontból csak így : katholicizmus vagy szocializmus. Mert a revolúció, az ősi szakadás voltaképp a katholicizmus elleni támadás, a kereszténység elleni támadás volt. Ezt nem szabad szem elől téveszteni ; ez nem azt jelenti, hogy a protestánsok nem keresztények egyénileg, de a keresztény elv, a keresztény blok nem a protestantizmus, sőt azt a protestantizmus tagadásba vette. Ez a szembeállítás : katolikus és protestáns szinte anachronikus, valami elkésett s inkább mesterkéltséget s nem őszinte distinkció. Aki őszintén, úgy értem, jóhiszeműleg csinálja, az nem nyúlt vissza a tulajdonképeni elvre : *a revolúció mibenlétére*. Én is szoktam a katolikus és protestáns kooperációját hirdetni, amennyiben ezidőszert ezzel is megvédhetőnek gondolok egy-két pozíciót.

Jan. 19. Nem rettenetes ez a tapadás a földhöz? A tűz megemésztette a két banyát, aki nem akart az égő házból kijönni, mert ott volt kincse. Lelkük nem volt, csak pénzük. Hát Volánszkyék apósa, vagy vén rokona, aki púpja alatt a ködmönében 38.000 forintot akart sírba vinni? Leánya a kiterített apa púpja alá nyúlt s úgy emelte ki a csomagot. Heu, heu miseri amplexati sunt stercora !

Jan. 27. Nem keresem, följegyeztem-e már, amit a multkor egy szegedi festőművész-ismerősöm mesélt, hogy ő

Tolsztojhoz elment. Mindenét eladta, nagynehezen odajutott. Az állomáson még elosztotta pénzét s gyalog beállított Tolsztojhoz s felajánlta magát s mindenét Tolsztoj ideáinak megvalósítására. Tolsztojt kellemetlenül érintette a művész berontása (németül beszéltek); nem tudta, hogyan védekeznek a tola-kodó ellen, akit «zum Teufel» kívánt amúgy léleken. «No, de mit akar — mondá — mi jön eszébe? Hát mit csináljak én magával? Itt nem élhet, nem maradhat.» A művész is fejtegette az idealizmust, de csakhamar látta, hogy más az idea s más az élet. Tolsztoj nem volt Asszisi szent Ferenc s más szent sem. Ő írt és írt, de azt nem élte, ahhoz nem volt ereje. Nem is volt beállítva, hogy komolyan vegye s tegyen ideái szerint. Azok az ideák hozzá repültek, ő azokat felfogta, de a nagy úr, a gróf az íróasztalnál csinált belőlük hűhót, de azok nem csináltak belőle embert. Olyan más idealista-féle, akinek nincs meg az «élet» kegyelme. Beszél, ír, tárgyalt; de nem él. Nem radikális, hanem dilettáns. — Művészem fölszedte nem a sátorfáját, de a könnyű batyúját s otthagya Tolsztojt s mondta nekem: azóta ezek a nagy írók s nagy nevek merő tehetetlenségek s ürességek nekem. — A szegény ördög — értem Tolsztojt — azután végleg megkergült, mert nem bírta sehogy áthidalni azt a nagy úrt a sok ragyogó szó s a teljes tetthiány közt... Melior est dies una in atriis tuis...

No és Nietzsche... das Tier, amely hörgött s horkolt, mikor a mellékszobában olvasták Zarathustrát?! No és Voltaire, ki a serblit kiitta kétségbeesésében és szertelen, vigyorgó dühében? Szép kultúr-társaság!

Jan. 30. Hogy a szent kereszt alatt mi van, mi folyik s hogy mily láthatatlan nagy valóság s jelenlét halmozódik... nem hegy, piramis és dóm, hanem hegyvidék, montes super montes. Mi legyen az? Lelkek tűzfolyama, vagy gyönyörűség-kertje... Lelkek, kik itt életre ébredtek s szépségbe öltözködtek s a vonalak s az alakok, a színek s színezések, a fények s a tüzek szépségét sugározzák! S mily hangok, énekek, dalok, mily Glóriák és Credók s mily «assumpták» és tilinkó és Énekek énekéből való motívumok! Ah, Uram, e nem hallható csengő, zengő hősies világ! De azután? Ott a Szent Szűz, a legszebb, a sponsa és amica; az a külön hegyvilág, az a külön bűvös sziget. Ami itt folyik: megváltás, forró vér, epedés, az mind a Szent Szűzért van. Krisztus úgy szenved mint aki elsősorban s csak egyedül érte szenved; azután jönnek a szentek... aztán a prolik... a massa, a gente! Ah, igaz kiválóság min-

denütt van; arisztokrácia mindenütt; a démos, az a ringy-rongy. Igaz, hogy Krisztus ezekért is meghalt; de sok arisztokratikus vonás van mindenütt! A praedilectióban, a predestinációban!

Jan. 31. Most megint csinálunk választójogot s emeljük a népet. Isten segítse e «darukat». Folyik a szó jogról, egyenlőségről, szabadságról. De ami a sajtó érdekkörébe jut, az eo ipso vásári lármába fül. A sajtó arravaló, hogy felvilágosítson. — No, ez merész állítás. Tessék megnézni ezeket a sajtókulikat, ezeket a fejletlen, éretlen hadonázó tökmagokat; nekem ezek úgy festenek, mint a verebek a mi nyárfánkon őszi estéken. Ez a fülsiketítő s verébgégeket repesztő csiripelés, ez a veszedett rángatózás, ugrálás... No hát élvezzék a koncertet. Ha nagy problémákról van szó, akkor a hivatlan tollszárrágók nekik mennek s ki erről, ki arról az oldalról bök rajtuk. Hasonlók a jóllakott egerekhez, melyek a diókat már nem rágják ki, de zörgetnek velük. Minek is a problémák kemény héját nyitogatni; elég, ha zörgetünk velük!

Jan. 31. A nemzetgyűlés, főleg a keresztény egyesülés pártja teljesen felfordult; föloszlik. Oka ennek a vezetés hiánya, a teljes szervezetlenség s a sok klikk. Mindenki vezér s tesz a maga feje szerint. Ily társaságban a tömegpszichózis pusztít, s kiszámíthatatlan buta állásfoglalások lepik meg a gondolkozót. A szájhősök s fecsegők természetadta fegyvertelensége itt szabadon s gyepöltelenül vágat, s a parlament igazi «fecsegde», Schwatzbude. — Stupid like a commission, mondja az angol és Schiller: «Jeder, sieht man ihn einzeln, ist leidlich klug und verständlich, Sind sie in corpore, gleich wird ein Dummkopf daraus.» Azért gondolom, hogy dehonosztáló papnak a képviselőség. Nem illik a tógához, hát még az evangéliumhoz!

Febr. 1. Báró K.-ék kis leánya, kik különben igen jó benyomást tettek rám, sok mindenfélét hallván az öregebbek beszélgetéseiben Dantéről, ezt kérdezte édes anyjától: Mama, hogy hívják azt a fürdőhelyet, mely a pokol s a mennyország közt van? érti ez alatt a tisztítóhelyet. Érdekes fölfogás, mely a környezetnek idegenszerűségét is mutatja a keresztény hittől.

Febr. 7. Memoria passionis az Oltáriszentség. A passio Domini mégis csak a legnagyobb esemény, s nagyobb, mint a vízőzön s mint a világháború; s az emberiségnek ezt kell

legmélyebben lelkébe vésnie. Folyton emlékezni, hogy mit szenvedett az Úr s minden vércseppjét külön imádni, külön liturgiával. Bruxellesben van a Szentvér-kápolna s Párisban a töviskoszorú-kápolna, s az egyházban van a nagy áhitat olajillata. S Jézus is mily pietással volt a passzió iránt! Istenem, mily pietással! S hogy az Oltáriszentséget «in memoriam» passionis rendelte. Lehet-e finomabb vonatkozás s emlékeztetés s figyelmeztetés? Minden liliumom, minden rózsám kápolnám falain s a Butzenscheibenek mindmegannyi sziporkázó napja mind ezt ünnepli s a dómok, s a vizek a templomos hegytetők körül!

Febr. 17. Hál' Istennek, megszabadultam a nemzetgyűléstől. «Ó istennő — mondotta Demosthenes — hogy a három legcsúnyább állatot választottad ki kedvenceddé: a baglyot, a kígyót s a démoszt!» Ez az utóbbi egy dekadens piszkos társaság, konglomerát minden szenvedélyből, butaságból és komikumból. Jól mondja a német, hogy «dummer Teufel»; minden ami komisz, az buta is; a legraffináltabb zsidó is buta. De én démosz alatt nem is azokat a jóérzésű csizmásokat értem, hanem az uborkafára mászó akarnokokat. Ó demokrácia, te buta ördögpofo, mikor fordulsz majd föl? De mit helyette? Aztán még egyet sajnállok, azt a szép, gót palotát, melybe beleállítják a makói zöldségpiacot. Ó szép ház! Wie schön wäre Italien ohne Italiener und das herrliche Parlament ohne all das Kraut, das dort gedeiht. Éljen a demokrácia! Tu autem Domine miserere nobis!

Febr. 25. Nálam járt K. gr. s elmondta, hogy olvas egy statisztikát, mely szerint 1900—1910-ig a kivándorlás 1,300.000 volt, de a bevándorlás — hál' Istennek — 1,000.000 felül, tehát csak 300.000 körül. S ezt a liberálisok nem látják, hogy Magyarország veszte! Jaj, de rettenetes! hogy az agy is úgy megkérgesedik, hogy nem lehet az igazsághoz hajolnia s azt elérnie. Ilyenkor látom, hogy minimális az elfogulatlan ismeret.

Márc. 6. Ignem veni mittere . . . Tűzben álljon minden, a világ s mindenki, én is. Tűzben, hévben, szeretetben, buzgóságban! Mikor úgy serceg a száraz bokrokban a tűz, s oly nagy erővel szikrázik föl a lángja, akkor úgy érzem, hogy ilyennek kell lennem; ily bátornak, lelkesnek s hevesnek. Licht- und Feuer-Natur. Kivált ha rossz papokra gondolok — ezek a jég-

csapok, ezek a hógombócok ; ez a pizsok nép az eucharisztia himes tavaszi virányán ; az örök szépség s szeretet csillagai alatt görényutakon járnak !

Márc. 9. Imádkozni, a lelkemet kiárasztani, tüzes vágyak esőjével bepermetezni — ezt szeretném a világgal. S azért mikor harangoznak, s a harang lüktetése kilöki magából a hullámokat, a hanghullámokat, oly szeretettel gondolok arra, hogy azok véglegletnek a városon, behatolnak zárt ajtón és ablakon s kiöblögetnek falat, bútort. Bevetődnek zsidóhoz, pogányhoz, s locsognak s locsolnak ; s akkor eszembe jutott, hogy beléjük kavarom a narduszt, az arómát, a parfümöt — beléjük kavarom s keverem a lelkemet, a hitet, a szeretetet, a Krisztus iránti szimpathiát, a kompassziót s azokkal az imádságos hullámokkal, azokkal az illatos vizekkel hintem s öblítem végig a világot. Oly hullámok ezek, melyek nem ütköznek falba, s fába, hanem csak lelkeken s szíveken lesz hangos loccsanásuk. Érzésekké válnak. Deus meus, ad te de luce vigilo — ad te sono, vocifero cum omnibus campanis Ecclesiae ! Mily kedves volt nekem, mikor a januári sötét estén a vonat megállt Borsosberinkén, s hallottam a sötétből felém csengeni az esti harangszót. Így is s mindenképen imádkozunk. Akkor a campana nem «aes sonans».

Márc. 25.^r Ma végre megértettem valamit, amit eddig észre nem vettem amúgy igazában. Megértettem, hogy miért szeretem annyira a vadrózsát, azt az elegáns, szépnövésű, lengő derekú csipkerózsát. Hát ebbe szállt Mória hegyén a szent tűz ; ez előtt térdelt Mózes, ez hajlongott s rengett a tűz fuvalmában a «szent földön», in terra sancta ! Az örökké szép csipkerózsza. Nos és aztán : itt a szimbolizált valaki : a vadrózsás Szűz Mária. Az Annunciata — már benne ég a tűz, s el nem égeti ! Megmaradt érintetlenül, megmaradt szent, szabad, független földnek, szűznek. — Sokakra szállt az Isten ereje, sokakat hevített, s kitört lelkük gondolataiban s alkotásaiban világtörténelmi magaslatokra. De senki sem kapta Istent úgy, mint a Szent Szűz ; s ezért ő lett nem művésze, hanem remekműve Istennek. — S azután a nő lett az ; férfi nem lehetett ; tabernakuluma, osztenzóriuma a Szent Szűz Isten-anya ! Őt, Krisztust, nem férfitól kapta, hanem Istentől ; a nő kapta, s így legszebb lett. Ez az erosz vitte őt a csillagok közé. Istené lett ő is, s az ő egyesülése szebb mint minden ének. Az Énekek éneke a férfi s nő szerelmét s egyesülését éneklí, s abban látja

szimbolumát a lélek Istennel való egyesülésének ; de mily ének énekelje a Szent Szűz egyesülését? Ah, az már nem szimbolum, az páratlan s egyetlen valóság. Március 25-e, ez az Isten éje, ez a Szent Szűz éje. Afferuntur regi virgines — ime a háremi kép ; ez is szimbolum ! De itt több van : affertur regi virgo — unica !

Ápr. 3. Heil Juda ! A derék S., zsidó vallástanító, mivel most rabbi nincs, beszédet tartott a zsinagógában az aranyborjúról, s buzdította híveit, hogy ne csaljanak, ne uzsorászkodjanak etc. Lett erre nagy gezéresz Izraelben. Nü — mondták — nem fizetjük magát ! Nem adunk magának 60.000 K-t ! S miért nem hagy minket keresni? ! Ó, Izrael, te vén tetű, már patkány se vagy az én szememben. S ezekről mondják, hogy a vallás tartja őket. A vallás nem tart, mert nincs ! Sz. G. is ezt mondja.

Ápr. 4. Itt járt P. Lassberg. Jó, kedves, finom ember. Beszélte, hogy az étkezõben szemben ült egy franciával s beszélgettek franciául. Aztán kérdezte az idegen : úgy-e, ön angol? Nem, német vagyok, felelte. Azután egy szót sem szólt hozzá, s nem fogadta köszöntését. Azt is mondta, hogy az eminenciás urak a konklávében mily barátságosak voltak s a teljes béke érzéseit ápolták tereferelés s ebéd közben. No meg azt, hogy mennyi adót fizetnek Itáliában, még a vino dei castelli romani is lirákba kerül. Hej, de más világ volt abban az évben — most nem tudom, melyikben — mikor így volt hirdetve : per bere 10 minuti : tanto e tanto ; per bere una mezz'oretta : tanto e tanto, vagyis mikor a bort óraszámra lehetett «innya» !

Ápr. 12 Ma tíz éve elsüllyedt a Titanic ! Nagyszerű szentáldozással zártuk le a lelkigyakorlatokat. Mondhatom, még emelkedõben vagyunk. Ez az egyetemi templom valami tradicionális szellem szentélye lett nekünk, s a vashollók kint a rácson kínálgatják évek óta a próféták és szentek kenyerét.

Ápr. 18. Jellemző esetet hallottam tegnap az ifjúsági ösztönös pszichére nézve. Itt egy szerencsétlen, kosztot adó özvegyc elcsábított egy VIII. osztályos nála lakó fiút s élt vele. A fiú elszáradt s végre egy más jó fiúnak megnyitotta szomorú lelkét ; a többi közt ezeket mondta : Nem lehet, hogy Isten legyen, aki ily ösztönöket adott az embernek, melyek alatt annyit kell szenvedni. Ő már nem hisz. — Ez a típus. Ahe-

lyett, hogy imádná az Istent s folyamodnék hozzá, aki az ösztönöket teremtette, de az ösztönök ellen a lélek s a szép, erős, a nem fonnyadó, hanem a virágzó, a nem megbukó, hanem a tanulmányokat jelesen végző, a nem meghódoló, hanem a fölényes élet gátjait és segítségét is megadta, ahelyett a posványba gyáván beleakadva, tagadja őt. Igen, a posványban az ördög van, rothadás s a szifilisz pokla van ; a gyermektelen s ivadéktalan nemzetek sivataga terül el azután a posványon túl ; igen, igen ! Hát József hogyan tett Putifár feleségével? Hát Aquinói szent Tamás a hozzá beeresztett kéjnővel? Hol az erős kar? Hol a tűzhelytől kiragadott égő zsarátnok? Hol a küzdő lélek? O quam pulchra est casta generatio cum claritate, immortalis est memoria ejus ! De van más oldala e szomorú éremnek. Mily kegyelem a tiszta légkör ! Hogy kell az ifjúságot óvni ! Mily rettenetes dolog, mikor X. azt mondta nekem, hogy a bérmlás napján a kapott pénzzel bordélyházba ment ! Hát van a csörtető vadnak, van a vérszopó görénynek ily éjjeli útja, mint az ilyen léleknek ! Ah, Mária-tisztelet ; ah, kongregációs munka !

Ápr. 19. Mily szent, édes, csendes öröm tölti el a lelket húsvétkor. Ez az a győzelmes megnyugvás a nagy diadal után, ez az a mindent engesztelő szeretet s belőle fakadó béke ! Pax et gaudium in Spiritu Sancto ! Még rokonszenvesebb lesz nekem Szent Péter, mikor őt Szent Jánossal nagy izgalomban, szinte rémületben futni látom a sírhoz. Mi történt? Mit halunk? Föltámadt, üres a sír? Még zűrzavaros az érzések, az örömök s szenvedések folyása, az a katarakta, mely a lelken végigzúg ! Ragadja őt a mély szomorúságba s fájdalomba merültet új remény, érthetetlen nagy remény, örök remény. Képzeteit a Golgotáról, a véres, a rettenetes képzeteket fölzavarja s háttérbe szorítani akarja vakmerő gondolat, hír, jóhír, de hihetetlen hír, hogy ő a győző, s nem ők. A sötét éjt nem villám hasítja, hanem hajnalpír, egy diadalmas, le nem törhető, vissza nem szorítható hatalomnak, az invictus solnak kibontakozása. Nem rózsaujjú, de candidus et rubicundus s amellettt vértől bíboros szép hajnal hasadása ! Futott a jó ember, szedte a lábát ; a szíve vitte volna, de az ina nem úgy bírta, mint Szent Jánost az övé. S aztán ott megállt, zihált a melle s villogott is, meg könnybelábbadt a tekintete ; bement a sírba s látott összehajtott lepedőket.

Ah, emberszívek, mi játszódott már le bennetek? ! Mily csodás poklokat, még csodásabb mennyországokat hordoztok

magatokban. Egy ilyen mennyország a húsvét; megérezése annak, hogy Jézus bűneinket elvitte s Isten örök, boldogító bocsánatát nekünk meghozta. A dicsőséges Jézus hozza ezt, mikor mondja : Pax vobis . . . Ego sum . . . s lehel s Szentlelket ad, első adományul, amit hozott : a bűnök bocsánatát. Mily szép és mély, hogy a sacramentum poenitentiae a dicsőséges, lelkeket vigasztaló, őket a földön az édes béke mennyországába állító Krisztusnak rendelése. Az eucharisztia nagy szeretet a búcsúzás szomorúságában, a pocnitentiae sacramentum a lelkek szabadítása a győzelmes Megváltó fölüeny érzéseinek keretében ! Édes Jézusom, ezt a lument is köszönöm.

Ápr. 20. A szellemi világ, de meg az egész érzési, gondolkozási, költészeti, művészeti milió, melyben vagyunk, voltakép annak az ismeretlen léleknek akciója, az élete. Mi pl. a látás? az a fény s világosság, mely a szemidegben gyúl ki, mert hiszen az nincs kint ; kint csak az ingerlő behatás van. Ah, hiszem ! Ah lux ! Nagy újság s újdonság, mely a sötétből, a koponya teltségéből sugárzik ! Ott bent sötét van, csak kint van világos ! Pedig dehogyan is, bent van világos, kint sötét ! S úgy vagyunk minden mással : ésszel, művészettel, zenével, költézzel : Más és más világosságok, melyek ott bent kigyúlnak. Minden attól a belülvaló, csoda-organumtól függ. «Steht ein Minstrel mit der Zitter !» Mi is ily minstrelek vagyunk, rezgő lélek, rezgő fények citerája a lelkünk ! Egy talajból fakad mind e szépség s változatosság ! A fények ugyanegy lélek fényei ! A mélység villanásai. Ez a talaj s mélység a lélek. Innen vannak a megérezések, az inspirációk s a kigyulladások... s az igazi ember az, aki megérti magát, s e csodavilág fakadásait nem töri le, hanem egybeköti egy csokorba ! Tudomány, művészet, erkölcs először sejtelmesen, a mélységből gyöngyöznek s az újságnak ígézetével s a titokzatosságnak kultuszával takaróznak ; valahogy papi ornátusban öltözködve tűnnek föl. A líra az Istenség érintéseitől lesz beszédes ; átlag mind religiosus stílusban jelentkeznek, szolgálva a Fölséget ! Az inspirációk meg épen a «numine afflata poesis, architectura, pictura, musica, artes» szimbolumaiban jelképeztetnek helyesen. Enélkül a festészet a fény s a színek technikája, a képek studiumok, az egész művészet utánzattá válik. Nincs bennük lélek. Erről is mondhatni: elvesztette lelkét, vagy a technikai haladás lelkébe került. — «Also Kunstreich über sich, Erdenreich unter sich, statt Analyse und Asphalt.»

Ápr. 22. Tegnap tudtam meg, hogy H. M. egész éjjel térdenállva imádkozott értem, mikor 1919 februárjában a vármegyei protestáló gyűlés után, ahol K. J. gróf tartotta beszédét, a szociáldemokraták el akartak cipelni engem is. Caritas plus anhelat, quam valet; ast hic valuit. Isten áldja meg őt!

Ápr. 28. Jól emlékszem, gyönyörű nap volt 1880 ápr. 28., mikor Schiltz-zel San Giovanni e Paolo-ban voltam; ő misézett, én ministráltam; azután hazaballagtunk. A genius loci-t mindig meg kell hívni, mikor az ember valahová megy; néhol olyan, mint az őrangyal, mindig velünk van, akkor is, ha nem hívjuk; pl. Rómában, ha jársz a szent helyeken; máskor s máshol hívni kell. Ezt mondtam ápr. 25-én a Zeneakadémiában az Ottokár-hadiárвахáz koncertjén is... hívni a géniuszt! Hát amikor a géniusz elének jön! ah, «ich folge dem Genius, der mir winkt». A megelőző géniusz — a Szentlélek!

Ápr. 29. Tegnap nálam járt a nyugatmagyarországi banda-vezér, P. Nagyszerű dolgokat beszélt, azt is, hogy az antant-tisztekkel hogyan bántak, hogy a francia ezredest le-hivatta — ő volt egymagában Sopronban, 150 fölkelője pedig kint a városon kívül. Az azt üzente, hogy jöjjön ő fel hozzám. A P. erre azt válaszolta: «Csak jöjjön le az ezredes, még pedig mindig mindjárt». S lejött az ezredes úr alázatosan. Elmondta, hogy meghagyta az antant-tiszteknek, hogy ne távozzanak. Erre ők: «de hiszen akkor internálva vagyunk». «Hát igen», mondá mosolyogva. Az utcán leköpték, nevelték őket. Hozzá folya-modtak, hogy védje meg őket. Aztán éjjel fölverték, vizitál-ták, igazolásra szólították az antant-tiszteket s konkubinái-kat. S ez a győzedelmes «pokk» ezt mind eltűrte; ezek a hő-sök; egy se mukkant. Hát van-e hősiesség ez tisztesség hit és erkölcs nélkül? Főelvük a bőrük, a nyomorult, kiévezett s kiégett bőrük. «Pellis nostra quasi clibanus»; nincs ezekben lélek. Én tudom, hogy a nyugati kultúra bête és canaille!

Ápr. 30. Megholt Beöthy Zsolt. R. I. P. ! Valami nagy tudós lehetett «in der Silberstecherei» s más rokon tudomá-nyokban. Ezzel a jeles úrral volt alkalmam találkozni. Hál' Istennek, hogy kikerültem a gimnáziumban nagy alkotásának, Irodalomtörténetének magolását, s hogy Szvorényi 114 lapját srófoltam csak be; e szakmából bizonyára ez is elég. — Nos és aztán láttam Zsolt barátunkat 1907-ben vagy 1908-ban a «szabad-oktatás» kongresszusán Pécsen. No, ez volt mulatsá-

gos szituáció! Láttam a nagy komáromi filológus soványságán libegő bugyogójában, amint szaladgált jobbra-balra s tördeli a kezét, ő, a kormány képviselője, akit nevetnek a szociálista, zsidó intellektüellek. No hogy ilyenek is vannak, s hogy még egy egyetemi tanár sem imponál nekik, akinek irodalomtörténetére ők fittyet hánynak, s akiknek történeti materializmusához viszont meg ő nem ért. De a dicső kormány idők-megértését is jellemzi, hogy mikor világnézetek ütközéséről van szó, akkor egy komáromi nemes embert s filológót küld ki. Bizony ennek a bugyogója ott még tágabb, ő benne még soványabb lett. Hogy szaladgált az hozzánk, keresztény szociálistákhoz, s megsegítettük. Azt gondoltam, hogy hálás lesz érte, s hogy ha találkozunk az Akadémiában, tán meg is köszöni. Úgy látszik, hogy nem zárt szívébe.

Sőt! történt, hogy 1921-ben a Dante-évben az Akadémia ünnepélyes ülésén Dante Istent imádó Commediájáról szólva jól levágtam Madáchoth, akiben a pietásnak s a Fölség tiszteletének egy szikrája sincs. Ez olyan stílszerű «Divina Commedia», melyet káromkodó ember írhat — tele szemrehányással az Úr ellen s lepocskondiázásával az ég s föld Teremtőjének. Hlatkyt ez a szemtelen hang inspirálta a Weltendämmerung megírására. Kimenetkor találkoztam Beöthyvel. Hideg, ignoráló tekintetet vetett rám s elsietett; azt gondolta, azaz hogy nem gondolta, hanem érezte: Mily idegen hang ez a M. Tud. Akadémiában; nem ért ez az irodalomhoz; nem tanult nálam bámulni — blazirtságot s káromkodásokat. De azért nyugodjék a nagy férfiú. — Olvastam, hogy mikor első tárcáját bevitte egy hírlapi potentáshoz, s öt forintot kapott érte s egy ajánló levelet, ez utóbbit mindjárt a folyosón feltörte s elolvasta; az állt benne: «K. B., itt küldök neked egy fiatal író. Kérlek, tedd el spirituszba». Gondolom, hogy az öreg író is már bent van a magyar irodalomtörténeti tudományosság spirituszában! Nichts für ungut; azért imádkozom érte is.

Máj. 5. Másodikán elzarándokoltam Márianosztrára, gyalog Szobróról, szép májusi délutánon. Mily ünnepem volt ez nekem, s mily kiséretben haladtam? Fényes génuszok, meleg, sugárzó emlékek! Áhitattal s illattal volt tele a levegő. Nem lehet azt leírni. Nem országúton mentem, hanem hímes réten, s aranyos virágok égtek körülöttem s annyi bájjal s meleggel néztek rám, kedves testvérek szíves arcát láttam belőlük felém fényleni, s a madárdal s a patak csobogásából felém csengett régi gyermeknevetés, édes kacagás. A hála, az imáadás

elfogódottságával róttam lépteimet, ki nem fejtett, valahogy túlságosan összepréselt lelkem régi évei élményeit, aggodalmait éltem át. A paradicsom — mondja a Kelet — a kardok árnyékában van ; — hát talán erre jó volt a sok kard s az árnyék, ez alatt húzta meg magát az ifjú pap tisztasága s paradicsomi öröme. Mert igazán azt élveztem akkor. Mily egyszerű s naív volt itt minden ; Böhm apó s pipája, mely reggeltől estig lógott fogai közt, szívbeli jósága s inkább aggódni, mint örülni tudó lelke, s Dominika főnöknő s Klotild nővér, ki 61 évig volt Nosztrán s Speciosa nővér s Sarolta nővér s azok a karácsonyi énekek ilyen stílusban : «Kit szült nekünk a Szűz a szénán». Itt csupa naívság s tisztaság lakozott. Hát én bizony gyalog jöttem erre ; de voltaképp térden csuszva jött a lelkem, sok évtized imádása, hálája ! S a pacsirtákkal énekeltem s a hegyekkel emelkedtem s a patakkaival lassan folydogáltam, mert kár kimenni e völgyekből a hiúság vásárába, amit világnak hívnak . . . Máj. 3-án prédikáltam, aztán fölmentünk processzióban a Kálváriára, ott miséztem : délután 4-kor föl a Kopaszra ; ott elvesztettem lila kapuciumomat ; jó helyen ; a Kopasz tegye föl villámverte fejére ! Gratias agimus Tibi ex toto corde ! Másnap prédikáltam a fegyházban a Szent Szűzről, ki a szép szeretet, az Isten-félelem s a szent remény anyja. Szeretni Istent s a lelket, Istenben magunkat s magunkban a fölséges Urat. S szent reményben, lombot, virágot fakasztó tavaszban élni. Ez az a feszítő erő. Semmi sem fér a bőrébe a szent remény évadjában : életünkben. Tavaszkor nem fér bőrébe a fa, a bokor, a gyökér, a bimbó s a rügy ; s akiben szent remény dagad, abban nem fér bőrébe a lélek, a szív, a kedély ; pattog, nyílik, fakad, nő ! Aztán hazamentem 4-én reggel gyalog s Poliákovics Ignác sírját megáldottam, — no meg az öreg Luczenbacherékét.

Máj. 5. Hogy a nemzetgyűléstől megszabadultam, föl-tűnt még jobban, hogy mennyi a hiúság az ilyen gyülekezetekben. Hiúság vezeti a fölszólalók átlagát. Hiúság az a sok szófosztás, az a sok egyéni érvényesülési vágy, az a mindenféle fészkelődés, sok üres fejnek piederasztáira-állítása. De a nem-üres fejekben is mi minden motoszka, mert végre is nemcsak szóról, szavalásról, de szereplésről van itt szó. A parlamentek a hiúság színpadjai s vén rókák s irreális idealisták s cégért kereső vagy mázoló fiskálisok s mindenféle üres ember köt itt csokorba pipacsot és csalányt. Ah, mi ezzel szemben egy jezsuita noviciátus, egy Sacré Coeur-ház, a kedves nővérek

aranyháza és sok filiálisa, a Collegium, egy jó szeminárium? ! Lehet-e lelki realitások tekintetében ezeket bármely parlamenttel összehasonlítani? Már a gondolat is profán.

Máj. 6. Még valamit Nosztráról. A likvidálók közt 1919-ben természetesen ott is zsidók voltak. Volt azonban egy jó zsidó, aki a főnöknőnek szívességeket tett, pl. póstára vitt leveleket. Voltak betyárok, kik folyton azzal fenyegetőztek, hogy fölrobbantják a házat. S tényleg loptak valahol nagy láda ekrazitet s azt cipelve hozták. Be akarták vinni a fegyházba, de a portán a lépcsőkhöz ütődött a láda s felrobbant s a két cipelőt odamázolta a falhoz ; egy zsidót odavágott a sodronykerítéshez s az kérte a nővéreket, hogy kereszteljék meg őt ; megtörtént s úgy halt meg ; a jó zsidó pedig rendes útján, a póstán volt. Ezek a nővérek a hit s evangélium szellemét sugározzák.

Máj. 23. A papokra rosszul hatnak a tiszteletlenségnek bamba s kellemetlenül buta megnyilatkozásai. Tegnap pl. a keresztjáró processzió előtt a városházát tatarozó kőművesek nem vették le kalapjaikat, hanem tovább dolgoztak. Ez egy olyan jellemző bemutatkozása az idevaló kellemetlenül buta pimaszságnak, mely nem tudja tisztelni mások érzéseit. Hiszen valaki nem hisz pl., de azért nem sért. No, ez a csőcselék e részben a műveletlenség teljes durvaságával rakódik ki. Én is beszélhetnék sokat erről tapasztalataimból. De nem ezt akarom, hanem azt, hogy mennyire szükséges a fölány az ilyen esetekben. A mi örömünket a mi kincseink fölött semmi se boríthatja el ; azt a csicsergő, azt a lejtő, azt a palotás örömet, azt az ujjongását a léleknek, melyet magunkban hordozunk s élvezünk : Tanto è il ben, ch'io aspetto, che ogni pen' mi par diletto . . . az umbriai pacsirta szava, mikor megvetették s az utcán nevtették, s a lelke mégis énekelt, trubadúr volt. Az Úr Jézus terít nekünk s asztalához hív s refectio spiritualist készít, lelkileg fölűdit és megelevenít. S ezt szembe kell állítanunk a marha-emberek vigyorgásával s a kellemetlenül buta és bárgyú bögöcs viselkedéssel. Ezt az utóbbit a szociáldomokrácia züllő, szellemi söpredékére értem. Ah monsieur, vous ne connaissez pas *la race maudite* — II. Frigyes szava.

Máj. 26. Sajátos kedves teremtés ez az egyik Z. baronesz. Elmondta, hogy nem voltak vallásosan nevelve, de hogy a szíve húzta s húzza Istenhez. Hogy jól tud imádkozni s nagy

bizalma van Istenhez. Elmondta, hogy egyszer alá kellett volna gyújtani a kályhában, de a forgács leégett s a kemény fa nem fogott tüzet; nem volt már gyufája s betette a kályhájuk ajtaját s szívből kezdett imádkozni — jó soká. Aztán visszanezett s látta, hogy lobog a tűz. — Ezek Szent Zita és Nothburgák csodái!

Máj. 31. Tegnapelőtt s tegnap megint nagyon levert voltam, mert nagy a szárazság, s nincs eső; imádkozunk, s az Isten nem ad. A meteorológiai intézet pedig hirdeti, hogy ilyen maximum, olyan minimum, s hogy eső nem várható. Régóta nagy depressziója ez a lelkemnek, de nem a gazdasági érdek miatt, hanem a vallási lelkület miatt. Mi imádkozunk, s a természet megy a maga útján. Ez rendkívül lehűt s elkedvetlenít, valami Isten-távolt teremt. Sokfélekép akartam már ezt legyőzni: úgy hogy buzgón s kitartóan imádkozom, vagy úgy, hogy simpliciter nem törődöm vetéssel s kenyérrel, követve az evangéliumot, hogy ne szorgoskodjunk, mit eszünk s mivel ruházkodunk. Most meg azt gondolom, hogy csodákat rendesen úgy sem lehet kérni, s az esőt adó Isten talán csodát tevő Isten, ami ellenkezik az egyház érzéseivel; azt a metafizikai magyarázatot pedig, hogy Isten az ő örökkévalóságában imáinkat is látva s azokat számbavéve rendezte be a világ folyását, nem nagyon ízelem s kedvelem. Így mondom, arra is gondoltam, hogy a szükségesen fizikailag lefolyó dolgokért talán egyáltalában nem kell imádkozni, azokat fogadni kell, illetőleg elviselni. Azonban ezúton az egész fizika valahogy ki van véve a nagy Isten szeretetének s a küzdő s szenvedő ember érzéseinek szférájából. Mindent összevetve azt látom, hogy a szív imádkozni kényszerül s tegye azt, imádkozzék s fohászcodjék, kérje az Urat, de a fizikai lefolyást ne akarja érzései s igényei szerint eligazítani. Az egy darab világ, melynek törvényei vannak. Kizárni azonban a jó Isten intézkedéseit még a fizikában sem kell. A három babiloni ifjú mondása világít nekünk: Isten a tűz ura is, s ő parancsolhatja, hogy ne égjünk; de lehetséges, hogy azt akarja, hogy megégjünk; tegyen, ahogy neki tetszik, de mi hozzá hívek maradjunk. Mi pedig azt mondjuk: az Isten erőt adhat, hogy vetéseink meg ne égjenek, de ha nem ad, legyen úgy, amint akarja; mi imádkozunk és szeretünk és bízunk; a szívünk virágos s ily gondolkozástól mindig harmatos.

Ez megint mutatja, hogy a lélek vágyai, igényei, pl. arra, hogy le ne hűljön szeretete s hogy meg ne fogyatkozzék

hite, nem találnak elégséges magyarázatot a tudományban, sem a theológiában, sem a fizikában ; de mivel itt két egymásra nem illő, hanem egymás fölött álló szféráról van szó, nem szabad azon megütközni, hogy a kettő nem klappol ; hanem okos eligazodással és tapintattal mindenáron a felsőbb szférára legyen gondunk, hogy az el ne csenevészdjék.

Jún. 1. Ma esőért ajánltam a szentmisét s úgy képzelem, hogy lelkem, mint egy tüzes gömb száll ég felé, kérvén az Isten irgalmát az ő Fia által, s hogy Fia is könyöröggjön nála s adja Szentlelkét s ami a lelket szimbolizálja, jó felhőket, s a májusi esőt, ami elmaradt, adja júniusban. Természetesen, hogy szomorú lelkem megakadt a komisz világon, melyről az Úr mondja, hogy Szentlelkét s igazi áldásait, «mundus non potest accipere». Igaz, arra a májusi eső is csak úgy kell mint a baromra, fölüdül és bőg ! Lelkemet halálosan sebzi ez a nagy érzéketlenség, ez a barom-stílus. Szegény emberiség, ki segít rajta?

De mi lesz az európai kultúrával, ha a Szentlélek, ha a lelke elment? Nekem úgy látszik, hogy elment ; mert az európai emberiség már nem hisz, s nincs a szentségek vételében s nincs a törvény megtartásában. Ahogy a lelke szétment, úgy bomlik minden más szervezete : az állami szervezetet a demokrácia s a parlamentarizmus teszi tönkre, mely népakaraton, vagyis gyűlölködésen, pártoskodáson, tömegösztonökön, hiúságon épül. Lehet-e komolyba venni azt a parcelláját az észnek s a jóindulatnak, mely a kortesvilágba s a parlamenti fészkelődésekbe szorult? <Bomlik> a *tevékenység szervezete*. Az ember mindenestül a munkába van beállítva ; ez erőinek s tehetségeinek szférája, oly szükséges, mint az élet maga. Nos, ezen a téren rettenetes a rianás ; a természet lázad a kín ellen, hogy a munkás s a műve idegenül állanak, sőt ellenségesen egymással. A mű másé lesz, s a mű nyomja s kínozza az alkotóját. Kínja, nem kenyere, kényura, lánca, szerencsétlensége.

S *minden bomlásnak gyökere* magában az emberben van, aki kivette magát Isten alól s így önmagával, a lelki igényeivel, a lelke boldogító érzéseivel, az örök vonzásokkal ellentétbe jött. Ki segítsen valakin, ha a vére föloszlik, hát még ha a lelke föloszlóban van? A modern emberről lepattantak az abroncsok, a nagy eszmék ; a nagy gravitáció leoldódott, s az Isten Szentlelke helyett saját maga bugris s buksi s bárgyú lelkét emelte trónra ; azaz dehogy ; nem volt ott már trón, ott nem volt rend, hanem anarchia, őrzőgő vagy jóllakott

szenvedély. Ő lélekben a forradalmak bestyéje s a degradált s kultúrából kivetkőzött bolszeviki lett.

Jún. 1. A kereszténységnek kurta gyökerét <a magyar talajban> s a magyar népnek durvaságát s vadságát jól magyarázza Georg Agricola. De bello adversus Turcas, (Lipsiae 1594. pag. 8.) írja : *Necesse itaque est, ut homines, in quos Turca dominatur, maxima ex parte non ita post multos annos plane impii et belluini evadant ; atque non modo innocentem et sanctam vitam, quod christianos decet, sed ne civilem quidem, quod homines rationis compotes, agant !* A török hódoltság vaddá és bestiálissá tette a népet ; azután jött a nagyúri adminisztráció s a folytonos szegénység.

Jún. 23. Jézus Szíve ünnepe . . . a szívek ünnepe. A nagy Szív centruma a szíveknek, s csak természetes, hogy megérik vonzását. Ah, Szent Szív, vonzz, húzz, ragadj, sodorj minket lángoló szereteted lobogó viharával. Viharok járnak Szívedben s törnek ki. Minden tabernákulum nem hogy örök lámpa, hanem égre törő, lobogó vulkán. Ah, mily fölséges vulkános hegyvidék a katolikus egyház ; még Alaskában is vulkánok égnék : az eucharisztíák. Ő, eucharisztia . . . Hogy szeretlek nagy, tüzes Szív, s hogy csodálom halálhoz hasonló csenededet, lekötöttségedet ! Hogy nem törsz ki magadból, nem gyújtasz meg minket, mint a babiloni kemence meggyújtotta a hitetleneket ! Ha pedig a világot nézem, a csirkefejeket, a kaka-sokat s kappanokat, hát ezek a hitetlenek, ezek a közönyösök annyit értenek az Eucharisztia csodáiból, mint a csirkék, tyúkók s kakasok a világ s a teremtés csodáiból. De mit tegyek én? Hogy énekeljek s imádjak s ujjongjak s rivalogjak s hagyjam magamat ragadtatni a szeretet áramától? Szent, szent, szent az Oltáriszentség ! Az egész Jézus s a jézusi áldás, erő és élet itt közlődik velünk.

Jún. 24. Akinek eucharisztíája van, annak nem szabad keserűséget beengednie szívébe az emberek ellen. Mikor azt az általános tiszteletlenséget s gyűlölködést látom, mely megüli a proletárság lelkét, a Pathos der Distanz mint megvetés jelentkezik bennem is a canaille iránt. Nekem ugyan nincsenek azok az édeskés érzelmeim, hogy minden embert, az utálatos neveletlenséget, a Fölségesnek taposását simogassam — annak a jól táplált s szépen frizirozott újkori Krisztus-arcnak nem vagyok barátja ; annak a «neálljatokellent a gonosznak» sem, mely mint orosz kvassz tálalódik a világ asztalán ; de elkesere-

dés, gyűlölet, megvetés ne fészkelje magát szívembe. Ezek szenilis vonások! Foltok s ráncok!

Jún. 25. Ma a vásártéren miséztem. Örülök, hogy a családok, lopások, hazudozások, a káromkodások «fórumán» tehettem; azt gondolom, ott lángol föl a Szent Szív s pernyévé égeti az emberi szemétdombokat. Ott szökik föl a tiszta vizek forrása s visszafordulva sugara millió és millió áldást hullat vízgyöngyeiben a porra! Igen, porra, melyből a lélek, legalább a szellemi elment, s maradt a vérrrel kevert por, a homo animalis. No, hát az Úr így tesz; tűzzel, hévvel, vízzel, tisztasággal győzi! S mily elégedett lehet, mikor így a vásártéren szeretete végigcikázhatik s végiglángolhat! Jó, édes Uram, te vagy az egyetlen s az igazi; de meg is látszik még a piszok világban is. Neked vannak legszebb házaid s dómjaid, legszebb helyeid s képeid, neked vannak legszebb énekeid, a te barázdáidból nő a legszebb búza, a te nyájadban a legszebb bárán yok, Ágne sek bégetnek, a legédesebb szőlő a te tőkéd en fakad, a legjobb fák a te gyümölcsösödben, füge, melyet szeretsz s keressz, a te fügefádon terem, s liliomok s pálmák s olajfák a te kertedben lengenek. Szent Szíved lángjai lobogó pipacsok, szent tested sebei muskátlibokor s rózsák nyiladozó ajkai! Mily szép vagy édes Jézusom — itt a fátyol alatt: «liliosus et rubicundus»; milyen a termeted, ez a néma szépség, s a teint-ed . . . áttetsző bőrödön az élet színeiben pirosuló s fehérülő, fényeskedő véred. Te tudod, hogy nekem a szépség szeretetét adtad, de csak morális tündöklésben, áttetsző lelkiségben! Te vagy a legszebb . . . Speciosus inter filios hominum, s anyád «speciosa inter filias!»

Jún. 26. Úgy vagyok az Oltáriszentséggel szemben, mint aki rémséges szakadék fölött áll s az abyssusba néz. Georgergben oldalt sétálván, láttam a legnagyobb mélységet, mely közvetlenül lábaim előtt nyílt meg; megrendültem s elfordultam . . . Ily mélység fölött állok s járok állapotszerűen mindig, mikor az Oltáriszentség elé lépek. Rémséges örvények! Hál' Isten, állapotszerű ez érzésem. S ez örvényekből száll ég felé folyton a legalázatosabb adoráció párafelhője; virágzó fák, s fenyők illata töltötte be ott is az örvényt!

Júl. 2. Az én kedves ünnepem . . . a szőke szép Madonna, amint siet föl a hegyek közé. Reggel a nap, este a hold sarlója köszöntötte, s illatfüstölőként lengett minden virág, s ének szóban adta ki örömét a madárvilág. — Hogy milyen erő a

hit ereje, azt a bolsevik keleti egyházüldözés mutatja; a nép csődül a lelkek vigaszához, s mikor disputát rendeztek, ez történt: Néhány hónappal ezelőtt Moszkvában a szovjet-vezetők és az egyház képviselői között nyilvános vitát rendeztek. A terem zsúfolásig megtelt hallgatókkal. A szovjet szónokai terjedős beszédekben igyekeztek bizonyítani az Isten létezésébe vetett hitnek a haszontalanságát. Azután egy pap kért engedelmet a felszólaláshoz, akinek meg is engedték, hogy néhány pillanatig beszélhessen. A pap röviden ennyit mondott: «Atyámfiak! Krisztus feltámadott», és a kijelentésre fölragyogtak a szemek, s a hatalmas tömeg zúgó morajlása válaszolt: «valóban föltámadott».

Júl. 10. Ah, hogyan némultak el a mi embereink, a harcokban kiáltók, a bátrak, a vezérek! Hogyan némultak el a német centrum toronylakói, a nagy szócsaták vívői; elszálltak, azaz, hogy elbújtak a sasok, a sólymok. Azt gondolták, hogy milliók követik, s azok elváltak; másfelé szaladtak. Hol vannak a mi bátor szónokaink? A Swobodák, az Andlau-ok? Hol a német egyetemi tanárok? A kongresszusok cavagli di battagliai? Elnémult ligetünk, s romok közt lézengünk. Tél lett, s lefagytak virágaink. Ilyenkor magába fordul az élet, kifelé épen csak hogy piheg, s a nyilvánosság terét elfoglalják a kajdászok, a butaság szószátyárjai s az abnormális észjárások szofistái. Be nehéz az ily élet! ez a gyöngyelelkűség; ez az erőtlén szónoklás; ez a blazirtsággal határos veszedelem-nemlátás némely híres emberben! — A legtöbb nagyon szenved s tudja, hogy a sötét éjtszakának vértanúságát szenvedni, mikor tanúságot tesz a rend, a gondviselés, a szeretet Istene mellett, de nem lát belőle semmit. A Deus absconditus csendes vértanui vagyunk... de hányan leszünk s hányan maradunk?

Júl. 11. Ahogy mi kezeljük a végtelent — azt a gyerekesen emberiesítést! Hogy akar, nem akar, hogy kérem s nem ad, hogy miért nem ad esőt, mikor úgy kérjük? Adhat s nem teszi. Hát miféle konok akarat ez? No aztán interpretáljuk, magyarázzuk, húzzuk, csúríjuk-csavarjuk; de hát végre is adhat, de nem ad. S az Oltáriszentségben az a nagy szeretet hogyan lángol, vágyik; de az se ad. Mily különös; teheti, de nem teszi. Miféle szeretet ez? S jó úton jár akkor ez az emberke-érzékenység, ez az édeskés nyávogás? — Hát igazán jobban tennők, hogy az Urat ne ily emberi közelségbe, ne ily emberieskedésbe hoznók bele. Nem lehet vele úgy bánni,

mint «egy jó» emberrel. Gondolom, az eucharisztikus közelségnek nem szabad kiváltania ezt a bizalmaskodást; az isteni az eucharishtiában sem olvadhat meg s nem párolog el. Minden Istenhez való viszonyunkban van egy fenék, kemény ellentállás, melybe ütközünk, s melyet így fejezek ki: Isten ő, Krisztus ő, tud rólunk, köztünk van, de mint sacramentum. Ezt a kenyeret nem lehet megemészteni s magunkévá tenni, hanem a kenyér esz meg minket.

Aug. 22. Lelkem túlárad szent szeretettől. Istent, a végtelent, óceánját a hangoknak, színeknek, mélységeit, szépségeit, magasságait az igazság(nak), jóság(nak) és szépségnek szerethetem, járhatom; örvénylek az egyikbe be, a másikon ki, sine fine! Őt szeretni, nem azért, mert jót ad, nem azért, mert boldogít, hanem önmagáért, azért az immanens fölségért, hogy hozzá közöm van s közöm lehet. Én a gyűrmányából való vagyok, s örülök neki, hogy van, hogy ilyen! Nemcsak akkor szeretem, amikor virágozik s csattog s kéjtől reszket a természet szépségeiben s színeiben. Szeretem őt akkor is, ha az én világom csikorog, ha züllik s tönkre megy. Szeretem őt a történelem katasztrófáiban, a rossz emberek gyűlölködéseiben, az üldözés kegyetlenkedéseiben . . . szeretem mindezek fölött. E szeretetemhez nem ér föl baj, szenvedés, kellemetlenkedés, világ s világszakadás. Nem ér föl, tehát magasabban vagyok, fölötte vagyok, s föléje kerülök! S ez a jó; oly lovas vagyok, ki mindenek fölé kerülök, felhők, villámok fölé. Ó Uram, mily lélekfölny, bennszülött nemesség, mily hivatottság világ-átkarolásra s világ-föle-emelkedésre! Gyerünk, emelkedjünk, nyilaljunk föl s ússzunk fönt! Ez a magasság való a lélek istenies tüdőjének. Másutt nem győzi szusszal! Föl, föl, föl! Mi húzhatna le?

Aug. 25. P. Színek lelki gyakorlatokat adott a klérusnak. A lelkiismeretről mondta, hogy az vagy olyan mint a kerti pad, melyre az ember zsebkendőjével üt s mondja: tiszta, vagy olyan, mint a márványasztal, melyet reggel leporolnak, de egy-két óra múlva az ember végighúzza rajta ujját s mondja: poros. A finomság teszi.

Ha valaki eljönne a másik világból s minden csodát megtenne, millió beteget gyógyítana, kevés kenyérrel ezreket táplálna, tengeren járna gyalog, halottakat támasztana s mondana valamit: hinnénk-e neki? Nos, ecce hic!

Valaki szölejét jól gondozta, sok pénzt fektetett bele s

gondot s fáradságot, s jött egy jégeső s tönkre tett mindent. Másnap kimegy s látja, ott még a jég, nem olvadt el. Fölveszi s látja, hogy gyöngyök, drágakövek. Hát mi esett, jégeső vagy gyöngyeső? Ez is, az is. Az a természetben, ez a természetfölötti rendben, ha keresztény szemmel nézzük. Örök gyöngyök esője... ki ne akarna belőle. Így ha a mostani szárazságban nem esik s elhervad minden, azt gondoljuk: a világ ugyan hervad, de a lélek virulhat!

Bocsánatos bűn = rossz. Azt tenni nem szabad; ha minden jót elérhetnénk, ha a poklot kiüríthetnők, nem szabadna elkövetni.

Aug. 29. A mélységeket, a De-profundis mélységeit érzem. Mi olyanokban élünk. Ez a nagy árok északkeletről délnyugatra, melyben a Velencei tó s a Balaton fekszik, s az a másik árok, mely Moórtól s Várpalotától a Duna felé terjed, a Sárrét, itt találkoznak. Mélységek, pocsolyamedrek; mélységek, melyek nem örvények, de béka, keszeg, potyka-medencék, piócák, csiborok, infuzóriumok nyüzsgő sárfészkei. De e mélységek a morális életet véve örvények, káromkodó, irigy, kaján, szívtelen népség manóival telve... E mélységek hangosak, de Istennek némák; az ördög vihogásától hangosak s a lelkek szennyvizétől bűdösek. Ah mélységek, legyetek hát hangosak az Istent-szerető, őt imádó, szent végzéseiben megnyugvó lélek fohászaitól; az ördög huhogását s a pletyka békabrekegését váltsa föl az esdeklés alázatos hangja; a sárból gyöngyök világitának feléd, s a váladék s a szívek s szájak mosléka helyett az Isten-szeretet s az engesztelés könnyeinek kristály-ere kígyózzék végig a megszenteltélt földön! Ah szent öröm, áldás, győzelmi érzés emelkedő feszülő szárnyai! Ó, áldott az Úr, hogy szívet adott s szeret-hetünk szívet, s szemet, a könnyek, a gyöngyszivárgás forrásait! Ki apaszthatja ki azokat? Kicsoda?

Szept. 2. Az én oltárom az én hegyem, s kápolnám hegy-vidéken. Látok csúcsokat, hegyeket hegyek fölött; a fölség, a nagyság, a végtelenség hegyeit, melyekről az imádás, a tisztelet s hódolat lila párázata s gyorsan emelkedő felhő-szárnyak szállnak az ég felé. E hegyeken van szálfraerdő, — szép, nagy, nemes gondolasok s érzések vonalai; — a bozót, a kúszó bujaság, az érzések rendezetlen flórája, az lent van; abból kiküzdöm magam. E hegyeken járok s gazdag forrás-
saikból merítek; e hegyek kristálytartályai győzik, mert fel-

hők döntik hátaikra s hegyoldalaikra dézsával a vizeket. S e hegyek sziklateste ép, erős, s ami leválik róluk törmelék, az ott lent por, sár, szemét lesz. Aki leválik a fölségről a tiszteletlenség által, abból törmelék lesz. A fölséghez a tisztelet, a csodálat, a hódolat tapaszt, vele egybeforraszt. Boldog lélek, ki e hegyeken jár és lakik. Jézus az Oltáriszentségben e hegyek első lakója, a magasságok járója, szirtek sasa, sólyma! Csak a tisztelet emel. Annak, ki tisztel, megnyílik a szeme, hogy lássa Isten dicsőségét s hallja himnusát; sőt ő maga lesz az Isten éneke. Ah, igen, Isten énekelni akar, remekelni akar, művész lenni akar; hát ne spárgát s kócot, hanem hűrt adjatok neki, s ne törmeléket, hanem csengő sziklát hozzatok neki. Uram! mily boldog vagyok, hogy imádkhatlak, áldhatlak s hogy kezeidben lant, s vésőd alatt formaszomjas márványkő lehetek! Adoramus Te!

Szept. 4. A komoly, nagy munkát végezni szentmise alatt és után, a nagy tisztelet, a mély hála szolgálatát; azután a gazdagon feltörő forrásokból a sajtározást a szomjas, tikkadt, haldokló lelkek hosszú sorainak. Aki nem imádkozik, az nem sajtároz; az áll és bámul; de aki látja a hegyekből kitörő forrásokat s a tikkadt világot, s megérti, hogy neki kell állnia s a vizeket felfognia és adnia és merítenie és ki nem fáradnia: hej az nekigyürkőzik és mereget és nyujtogat, és ad és ad s ki nem fárad. — Hát Pilisszentlászlótól Baracsig mit tegyek? Sajtárral nem szaladok, de a lelkem áldott felhővé, olyan szürke, hamvas kilométeres dunnává válik s nem pihét, hanem esőt csepegtet... önt s önt a «terra invia et inaquosa»-ra! Ah, ez a Magyarország «terra invia et inaquosa». Tehát ezt tenni akarni, dolgozni. Domine dulcis et potens et communicans Jesu!

Szept. 10. Gyönyörű napom volt Bodajkon Mária-neve napján. Délelőtt a templomi áhitat, délután szeptemberi aranyos napfény és a csurgói fenyves illata. — Áhitat sok van; az egyik neve a Szent Szűz inspirálta áhitat; áhitat, melyet szorgalmaz a fölség s a lelki igénytelenség, a lélek alázata. A Szent Szűzet, ezt a tiszta bájos leányt az Isten úgy kikészítette, annyi szépséget, ártatlanságot, oly lelket, kristálylelket, oly tiszta forrás-szemet adott neki, azután pedig fölemelte királyok királyságának fölötte álló méltóságra. Akit így kiemelt, az azt átérezte, szeméből az az imádó, hálás, tapadó, szimfónikus lélek nézett s világított ki Ura, Istene,

mindene felé. Milyen mély, tiszta dzsindzsa, milyen tiszta bodajki tó, s hogy érzi, hogy ancilla Domini! Imádkozni, átérezni a Szűz áhitatát, alázatát, nézni azt, csodálni mint a vizeket, fényeket, szépségeket, virágokat, alkonyokat, hajnalokat, tavaszokat, éjjeleket, holdtöltéket. Hogy emelkedik mint a pacsirta, hogy szárnyal mint a galamb, hogy tapad s kúszik, mint az örökzöld a százados fán! Imádkozni . . . a szemével, a lelkével nézni s látni s a szívével érezni s örvendezni és szenvedni; gyermekét szíve alatt hordozni s az édesanyai keblet tabernákulumnak nézni s azt vinni magában hegyen-völgyön, s Isten előtt állni s az anyaszentegyház előtt — «turris eburnea»! A gyermeket szeretni s a gyermek sorában saját sorsát, s a gyermekben azt a hüvelyt látni, melyben a kard, a szenvedés lappang, mely szívét átszegzi. Ah, édes Szent Szűzem! Olvasóm, gyöngysorom, csillag- és rózsakoszorúm, kristályforrások sora, a szent szeplőtelen szépség igézeteket szóró napja!

A Szent Szűz az Isten műremeke, jól kidolgozva. S bár Isten nem fárad, mikor terem, de mint minden műremek, alázatos és töredelmes munkát szemléltet. A műremekek mind alázatosak és töredelmesek; sok, sok munkába, részletmunkába kerülnek; ki vannak dolgozva színekben és rajzban. S mind sugároz nagy szépséget s hitet a szépség szentségében. Ah, ez az igazi szépség, a szakramentális szépség, mely Istentől való s Istenre utal s róla beszél s tanúskodik. Ő lakik benne s sugárzik belőle. Így nézem a Szűzet, s így nézek minden szépséget; nem szép nekem, ha nem szakramentális! Az asszony szépségét is így nézem! Csak ha szép lélek van benne, akkor élvezem; ha nincs, elfordulok tőle; akkor élvezhetetlen nekem, csinált virág, nincs gyökere. A gyökérből való szépség, az élő szépség, a lélekből fakadó s azt sugárzó s azt meg nem tagadó szépség az én ideálom!

Szept. 14. A vallásos élet mint Istennel kapcsolódás, mint fölfelé irányulás, mint az eszmények megragadása és önfegyelem; azután mint Szentgrál-szolgálat, hűség és frontállás; mint a nemtelennek, alacsonynak leküzdése és folytonos gyakorlat; mint külön és kiváló lét, mint differenciálódott érzés és folytonos finomodás — óriási szellemi munka, effort intellectuelle et morale. Munka a belső élet, pl. az ima, az elmélkedés, a szürkeségből s kelleltlenségből való kiemelkedés; munka az önfegyelem és szép magatartás; s ettől a szellemi munkától átlag szabadulni kíván, vagy ha nem is

vallja be, de öntudat alatti igazodással eltolódik az ember. Istenem! ily lelki magaslatokon élni s ily lovagszolgalatot — modernül: ily frontszolgalatot végezni; vértetben így letérdelni s a kardra két kézzel fogva markolatját rátámaszkodni s mondani: Tu adesto! A karácsony, húsvét s pünkösdök «pondus aeternum»-a alatt állni, s azt mint gránitoszlop belső megrendüléssel állni s e teher alól ki nem vonulni, magát ki nem vonni — ah Uram, nincs szó, nincs fogalom, mely ezt győzze! Ezt csak a töredelmes, alázatos szív teljesíti, közelíti meg, aki töri magát s próbálgat fölfelé jutni. Hegymászás ez; vagy ha repülés, hát csillagokon tútra. Ott már csak a fény sugar nyilalása győzi, galamb-, sólyom-, lélekszárnyak kifáradnak; e tengert, e mélységeket nem győzik.

Ah, hogy állok s érzek én sokszor, mikor az égholtra nézek, e merész barokk-ívezetre, e tért teremtő építésre, e végtelenségeket ívbe szorító s akkor is csak szimbolizáló remeklésre. A nagy építőmester, aki ezt kihúzta s felhúzta s aztán kitöltötte kékséggel, fényekkel, bodros felhőkkel s virágdísz-prémbe vagy menyasszonyi fátyolba takarózó földdel . . . Gyökeret ver a lábam s könnybe lábhad szemem ez architektura remeklésétől. Nézem, csodálom; úgy hogy a fölség borzalma remegteti meg lelkemet . . . Azután e csodákhoz búcsút járok; csupa szent hely minden fa és bokor és szikla itt körülöttem, s csodálat az énekem, a csodálat zenéje; liturgiája a silentium . . . lelkem az ámulattól elnémul. Ah, ez a zene mily jó és szép; ah, ez a szimfonikus csend, mikor minden csodálat a silentium áhíthatába olvad . . .

Uram, Uram, imádlak, csodállak. Csodállak, vagyis megsemmisülök; csodállak, vagyis szinte lángsugárban szökik ki a lelkem feléd, az alkotó, lelkem kigondolója, lényem konstruálója s igazi megértője, a lelkem megértője, szépség s hatalom igényének kitöltője, lelkem andalítója, örök célba fölszívója s viszont lelkem imárottja, szerelmese felé! Feléd, kiből lettem, kitől van szemem, napsugár-szomjam! Feléd, kitől való szépség-vágyam, kitől való fülem s figyelésem a fények, a vonalak, a termetek, a hangok zenéjére. Nézek, Uram s figyelek, kifeszülök, hallgatózom, fülelek s eltelem . . . Iszlak, Uram, szépségem, jóságom, világosságom forrása és vágyaim kitöltése, túlcordulása. Ah, te szuverén fakadás s te diadalmas túlcordulás. Te duzzogó és dagadó és gyönyöző s fényeket lövelő ősiség, végtelenség! Szeretlek s csodállak! Mit tettél e csodákkal telt világban, hol minden

pillantásom áramlattá s minden tudatom imádássá, minden léptem gyökerezéssé, minden szemléletem elragadtatássá válik — mit tettél, mit állítottál ide be külön lelkem, bűnös, az örökkévalóságot meg nem látott, sőt ellefejtő lelkem számára?

Mily remeklő, lényedet sugárzó, új kinyilatkoztatásokkal léptél elém! Tüzes s alázatos vágyak s töredelmes hosszú utak „prófétai előkészítése után egy gyönyörű szép leány kristály lelkét választottad ki s oda szálltál s véréből testet öltöttél s testvér és tejpajtás s kenyeres-szolgatárs lettél s úgy jártál, hogy megint szerepet cserélt ember és világ. Eddig az ember ámult a világ remekein, belenézett misztériumai mélységébe s reszketett a meglátások kéjes borzalmától: most a világ ámult az emberen, azon az egyetlenen, aki Isten volt. Érezte súlyát: a *pondus aeternitatis*-t s le akart alatta törni; érezte szíve hevét s perzselő vonzalmaitól el akart benne égni; érezte nagy áldott lelkét; megérezte hivatását, azt a szeretetet, mely őt küldte, s azt, melyet hozott magával, s ügyelt s leste genialitását, szíve kiáramlását, a legmagasabb örök hegyekről a tiszta vizek omlását s azt a frisséget s üdéséget, harmatos lélekvirágzást körülötte s általa. S aztán... aztán... jaj, a szó megint elhal... azaz, hogy nem; vagy igen? De ha a szó el is hal, de a fogalom épen a nagy érzéstől dagad, duzzad s teljesen tartalmas lesz mint a mag a nedves, meleg földben; tehát aztán szenvedett s meghalt, de értünk halt, vagyis megváltott mindenén — ezen a drága pénzen: szenvedésén, könnyén, vérén, vérehullatásán, leszegezett-ségének égő kínján s utolsó szomjas epedésén s megadó fejelehajtásán, lelke-kiszakadásán, ezen az egyetlen, páratlan áron megváltott... Igen! Így remekelt; a lelkek értékét, az élet értelmét, a nagy bűnt, az esést, az Isten fölségét s irgalmát, s a nagy remény értelmét s az örök dicsőség nap-sugaras diadalmas fölényét így mutatta be. Ah, ez sikerült neki. Hogy térdelünk e szent kereszt alatt s száz világok rettenetes súlyaként érezzük, hogy mivel adózunk neki. Ah, itt mindenkinek egymagának kell az imádás, az eszmélés liturgiáját végezni — külön-külön. Itt a világ s a milliárdok s a nemzetek s a történelem nem számít; annak itt nincs helye; itt csak én meg ő... Ő találkozunk!

Szept. 15. Vizek, források, vízerek... Heilbrunn und Tragös, valahogy háttérbe szorultok a bodajki kinyilatkozató meglátás mögé. «Vidi aquam» — Mária neve vasárnapi

napsugarait tükröző, kék kristály, olvadt lapis lazuli-forrást. Ott a molnár kútja, az a nádas mellett. Azt látni, azokat a bugyborékoló kék vízgyöngyöket vagy zöldes smaragd köveket nézni . . . s azt a tisztaságot s átlátszóságot . . . Szent Szűz, tudom, neked tetszik Bodajk! Ez a víz, ez a dagadó drágakőkebel a tóban, a kútban, a nádas mellett! Azok a tükrözések, fényességek, színezések, árnyalatok . . . s az a töredelmes, alázatos nézés, mellyel a «látó» ember nézi. Töredelmesen, vagis töri magát, hogy fölfogja ezt a szépséget; töri magát, hogy fölvegye ezt a teremtő remeklést! Itt Isten dolgozik, ecsetvonásait csodálva nézem; idomító hullámvonásait, a keze járását szemlélem. Letérdelek e vizek mellé s úgy imádlak e kinyilatkoztatásaidban, géniuszod felém-loccsanásában, arcod fátyolának el-ellebbenését látom . . . ah, megint egy vízfodor, egy rajz, egy fényes árnyalat; ah, megint egy egészen új színelőmlés a palettán! Paletta ez a tó s e forrás tükre, s a nagy festő itt élvezi színei keveredését, a tükrök, a hullámtükrök elárnyékolását s aztán kacagó színekben kigyulladását. Ő élvezi . . . igen, öröme . . . Ah, mennyi lehet az öröme! S én alázatosan nézem s résztveszek bennük — szerény, kis, piszkos famulus.

Szept. 17. Ma kezdődik a lelki gyakorlat Csobánkán. Őszi napsugár, hűvös párázat a platánok alatt s itt-ott egy elsurranó fekete fátyol. Isten világosítsa fel őket! No és az én hegyeim csendben mint nagy gyertyatartók állnak; a lelkem, a szeretetem a mécses, a fehér gyertya rajtuk. És hitem s szerelmem s azok a sötétzöld jegenyék lenge némaságukban a pilisszentkereszti szél áramában, s az erdők szőnyege kiterítve az Isten oltárain! A teremtést úgy nézem mint Isten trónját, s alulról fölfelé számtalan lépcső vezet, s minden lépcsőn állnak teremtmények belső értékük, finomabb, több életük arányában — azok, akik vannak, s a létből egyre többjük van; azután az emberek, akik nemcsak vannak, hanem orcájához a királynak hasonlítanak, s ezek közt ismét fokok fokok fölött: azok, akik látnak, akik fölismernek, akik szeretnek s átszellemülnek. Ime tőle, a legmagasabbtól valók, s arra, hogy a legmagasabbhoz, föl a hegyekre jussanak... Excelsius . . . Hogy már itt vele tele legyenek, tiszták, világítók, lángolóok, s aztán a legmagasabbat érik el. S szeretet, teremtő, magát megosztó, széles lelki rokonságba kiöntő szeretet, s azután fölvonzó, fölszívó s örök élet erejébe s dicsőségébe minket bevonó szeretet. Ó! szeretni téged, mily elő-

kelőség, mily képesség, mily képlet és törvény, mily erő és tartalom, mily kincs és szépség, mily boldogság!

Szept. 19. Itt vagyok az édes Jézusnál a szentmise után, s a lelkem alázattal néz föl rá s várja: mit tegyen? Mit akar a nagy Úr tőle? Hát szeretetet akar. A pap szeresse az Urat minden miséző papért s minden áldozóért s minden misehallgatóért. Szeresse s mondja: tegyetek jobban! Úgy tegyen, mintha belefújna a tűzbe s mondaná: égj jobban... jobban! Úgy állok itt mint nádas előtt. Száraz nádas a világ. No ez kapóra jön nekem. Nádas Pilisszentlászlótól Baracsig s Bakonysárkánytól s Szaártól Beséig. Száraz s suttog, a szél jár benne, a Szentlélek. Édes Lélek, mit akarsz? Úgy-e, hogy meggyujtsam?... Én vagyok a tűz. Fulgebunt justí et tamquam scintillae in arundinetis discurrunt. Hát ha nem is vagyok «fulgens justus», de scintilla discurrens a szívem, epedő tekintetem, suttogó ajkam, mely azt lihegi: igen, Uram, imádlak, szeretlek minden templomodban, nagy nádasod minden nádszálában s égni s égetni, gyujtani akarok. Képzeljétek az égő nádas, a szertepattogó szikrákat, a futó, szökő tüzeket... Uram, az én nagy nádasom lápos vidék fölött terjeng; de muzsikálj benne s gyujtsd meg.

Szept. 21. Tiszta fehér, szakadozott felhők siettek reggel fejem fölött el; ah, mily hadak s mily utak, mily mezők, mily tengerek! Folyton bámuljuk a tengert; ah, hisz az csak szimboluma az égnek; aki mindig a tengert nézné s tudná, hogy még a színét is az égtől veszi, áhitattal várná a pillanatot, amikor a valósághoz fölpillanthatna, föl a képtől a nagy realitáshoz, a nagy szépséghez. Az ott fönt az átszellemült tenger; no és rajta a duzzadó vitorlájú hajók — a lelkek hajói. Azok ott fönt úsznak s néznek s gyönyörködnek. Ah, mily látványok, mily kilátások, mily nagy kinyilatkoztatások! Itt Fehérváron nincs hegy; de vannak felhők, a magasságok úszó szigetei... felhők... lengők... zászlók... kárpitok... Velük szállok...! A nagy ég redői, a nagy tabernákulum kárpitjai...!

Sziklakőn voltam s a gyümölcsöst néztem a vár alatt! Aranyos almák, körték a haragos lombban! Azután Bodajkra szaladtam át s megnéztem a malom mellett a kutat; de már sötétes volt; a fenekére mégis láthattunk. S jaj, ez a sok kristályvíz az itteni csatornákba, a pizokba jut! Az ezüstös homokkal játszó források ideöntik a szépséget. S innen a

Nádorcsatornán, a Sárvízen át jut a tóba s aztán a Dunába s aztán a tengerbe. Ott megint lapis lazuli-vá válik, ami itt fönt smaragd. Áldlak, Uram, vizeidben, forrásaidban, mélységeid lüktető kristályaiban! Ah, ez a te képed, szimbolumod... Te, te vagy a vizekben. Jól teszik, akik lenéznek, s azok az igazi látók, kik a kútban a Szűzet meglátják! Hogyne látnók őt meg!

Okt. 1. Vasárnap, rózsafüzér ünnepe. A természet hullatja díseit s magába tér s az egyház imára hív — magunkba. A Szent Szűz lábaihoz telepszünk, s ő imádkozni megtanít; Soubirous Bernadettet is, minket is. Ő az áhitat anyja. Az áhitat Isten megérzése, az Isten közelségétől való megremegés; az áhitat elfogódás, ellágyulás, kinyújtózkodás, áhítózás. Nézem a muskátlit, virágát: zöld szárból tolódik ki... a bodajki forrást a mélységből... a rengő vetést — s áhítatos vagyok. Elfogódni! Oly idegen, nem ismert csodavilág vándora, bűvös erdő járója vagyok. S aztán? Nézem az én misztikus rózsámat, szépségbe öltözve, kiöltözve; nézem a turris eburneá-t, a fölséges asszonyt s élő monstranciát; s nézem koronáit, szőke haja diadémjait... Istenem, ájtatos vagyok... elfogódott...

Ide gyertek! Maga nekem áhitat, mondta valaki. Jaj, ő, a Szent Szűz nekem áhitat, mondom én. S aztán olvasót mondani azt jelenti, hogy szemével nézni, a lelkén át nézni... világaival, szemével, fényeivel, érzelmeivel; nézni a szent evangéliumot, titkainkat: megtestesülést, születést... ünnepeinket ülni! A Szent Szűz a karácsony angyala... Aztán a Sarlós Szűz Mária, a hold sarlója az égen, s aki szép mint a hold, a hebroni emelkedésen; s aztán, aztán az a gyertyalángok hosszú láncaiba foglalt Gyertyaszentelő Szűz Mária! Ki tudja ezt fölérteni? Nem lehet fölérteni, de szeretni és festeni és énekelni lehet. Én is festő vagyok; ideáломot festem, az én turris eburneá-mat; szeretem és nézem és festem, mikor az olvasót mondom. Csak őt festem minden ruhájában, kosztümjében, foglalkozásában, föllépésében: imája közben s elragadtatása közben, mikor először hallotta az égi melódiát: Ave Maria; mikor a názáreti ház eresze alatt s az ajtóban áll s mikor tesz-vesz, s kipiroslik és fényeket vet szeme. S akkor is, mikor Jézusát szolgálja, dajkálja... kíséri első csodájában s végső menetében. S akkor is, mikor a föltámadott átöleli őt, s mikor elbúcsúzik harmadszor. Először búcsúzott Názáretben, mikor apostolnak indult, azután Zöldesütörtökön, mikor áldo-

zatnak indult, s végül mikor fölment, s a magasból még egyszer lenézett a föld legszebb virágjára, az igazi Margaritára, anyjára. Hát csak úgy nézek s festek s pihegek s szeretek s éldelgek. Minden szín beszédes és mézédés, s minden vonás a szépség dalát zsongja . . . Ave Maria . . . gratiosa, Domini sponsa . . . Mater nostra ! Succurre, ora, adjuva, leva, gratifica, salva ! salve !

Okt. 4. Az individualitást jól definiálják : totum in se et aliud ab omnibus. Különös idegenség — aliud ab omnibus. Ez először hidegen érint, de aztán mintegy szubstrukcióját képezi a nagy kapcsolatoknak, a szeretetnek, annak a vonzalomnak, mely a csepp-aliud-ot a többihez vonzza. Idegenség s mohó vágy néz ki az individuum szeméből. Neki lenni és szeretni kell ; szeretet legyőzi azt, ami «aliud» ; nem tűri, hogy legyen más és más ; legyen minden egy ! Bármint szeretünk azonban, az «aliud» megmarad ; akárhogy akarjuk a szétválasztó ködöket s falakat szétszedni, megvan az aliud. A tökéletes szeretetben, míg s mikor az van és ég, akkor s addig az aliud megszűnik. Az isteni szeretet a legtökéletesebb, mert abban az Isten bennünk s mi benne vagyunk. Azért «otthon», «magánál» az ember igazán csak a legintimebb szeretetben, tehát Istenben lehet. Ha egy vidéken átutazom, hol minden hegy-völgy s minden fodra a vidéknek beszél, minden fa integet s a folyó, patak rám mosolyog, — ott otthon vagyok. Ha pedig teljesen idegen vidéken járok, ahol nem szól hozzám semmi, nem vagyok otthon. Aliud, aliud az mind . . . Összekötő füzérek . . . fényszalagok . . . selyemszálak kapcsolódnak s fonódnak körénk . . . Jaj, be édes és puha ez mind. De e részben is az Isten-szeretet a legművészbib ; minden levél, fűszál cseveg ; szó szövőszékén a mester, s hinti színeit gyönyörködtesemre. Szeretem a takácsot, a selyemszál-sodrót, a fényeket gyujtogatót . . . az én lelkem lelkét, éltem belső tüzet ! . . . A szeretet enyémé tesz mást s szerető világot, otthont ; a lelkem hazáját teremti.

Okt. 14. Megfog a gondolat, hogy a lelkemmel járjam át világomat, — a mindent, ami körülöttem van : helyet, várost, kertet, falukat, réteket, ligeteket, a moóri s a bodajki vízekeket, a Gaját, Csókakőt, ezt a piszkos, nádas Velenceitavat s a gránit «hegyeket» Sukoró körül. Meg kell látnom őket, megismernem . . . a lelkem kinyilatkoztatásaiává válnak, s élém döbbenjenek. Eddig objektumok ; de szubjektív alakításaimmá kell válniok. Le kell őket lepleznem, igazi,

reális szépségükben meglátnom. Akkor lesznek enyéme s akkor szeretem őket. Tőlem távol állnak, míg csak így vannak, ahogy ökörnek, tehénnek; míg ily szóttalanok s míg nem énekelnek s míg szépségbe nem öltöznek — szekularizált világ: Isten, lélek, himnus, szentség, misztérium nélkül; mundus, de nem kozmosz, hanem az az elpártolt, az a mocskos, az a vérbajos, állatias világ, mely kivetkőzött az Isten-fiak noblesse-éből! Ha ártatlan szépségükben lépnek elém, akkor megszeretem őket.

Ezt a kozmosz-feltámasztást sürgeti a kultúra. Nézzetek facies-eket... évezredek; nézzetek az idők alakító munkáját. Nézzetek a flóra kellemét, a gráciát, a földre tapadt s éggel kacérkodó életet... ah a nagy misztérium előmlését, a gyógyerőket, az entelechiákat az útszéleken, az árkokban... ah, a nagy patikát, a csoda-laboratóriumot s azt a soknevű nagy rokonságot s sógorságot a nimfák, a sellők, a manók közt... s az mind itt! Mily keveset tudunk róluk s belőlük! Aztán a misztériumokat a források, a duzzogók, a dzsindzsák körül; ah, hogy akarják elrabolni s szekularizálni a misztériumot a vizek földalatti tisztulási világából. Tisztító tűzön megy át a lélek, s tisztulási földalatti világokban bujdosik a víz, míg a dzsindzsák fehér homokjából kigyöngyözik. Kérdik: honnan jön? hogyan? De hallgat, s ez a misztérium.

S a nagy történelem emléke, mely mint láthatatlan jelenlét van körülöttünk. Ahol még ősi sziklavarak s falak állnak, ott mintha szédült tűzhelyek köveit látnók... S ahol úgy a csókakői váralakú szorosban járunk, ott még a lovas vitézek patkócsattogását halljuk. De a történelem olyan mint a Csepegőből való kődarab a püspökkertben. Hány év bükkfalevél-rétege van itt egymáson?! Mind néma, kőforma, de látni erezetüket! Mennyi emlék, szellemjárás, lélekküömlés; mennyi lélekbujdosás mindenfelé. Ez is szellem, a történelem szelleme. A lelket meg ne öld. Ti lélekgyilkosok, kik kiöldösítetek a lelket! Semmiféle lelket ne öljetek. Ne szellemtelenítsétek el a világot. Magatok ellen vétkeztek! Nos és ha mondom, hogy a legnagyobb misztériumot ne törüljétek le róla: az isteni facies tükrözéseit, a meleg, örök nyomokat, az örök értelem csillámaikat, a nagy boldogság elhaló énekeit... Ne szekularizáljátok el! S a rajta járó embert ne tegyétek bitanggá.

Okt. 17. Úgy érzem, hogy öntudatra, szebb, mélyebb s lángolóbb öntudatra kell ébresztetni a létet, az ember, a nemzet

létét ; nagyobb tartalmakat s feszüléseket s lendületeket adni nekik. Úgy gondolom, hogy mindennel, ami van, az Isten-szeretetet fűtsük, s az Isten-szeretettel az életet szellemesítsük meg. Ez legyen a fomes vitae, spiritus coelestis. Ez az életélíxír !

Okt. 17. O sancta Trinitas, o individua unitas. Ah, az az ősi minden-egység s azután a minden-élet, az actus primus, perpetuus, sine potentia omnem potentialitatem exprimens . . . Élet, erő, öröm, gyönyör és? és? — háromság. Ah, mily megváltó s megnyugtató szózat : Szentháromság. Mily emberi, mily emberi ! amilyen a szeretet, a barátság, a szerelem, a társaság. Szentháromság, édes élet, kedves élet ; nem magány, hanem közösség ; társaság, házasság, barátság ! Mindezeknél a bemutatkozásainál a kedves életnek kedvesebb valóság ! Nem tudom, hogy mi az ; de szeretet nélkül hiég is minden, s nincs áram és folyam és erő és öröm ! Nálunk, embereknél azt mondhatnók, hogy ez a végesség s a korlátolt-ság s a nemiség következménye ; de ime nem ilyen okok vannak ott fön, s mégis ott is kell az élőnek más és más : az Atyának kell Fiú s az Atyának és Fiúnak kell Szeretet ! Mi volna a $\nu\sigma\varsigma$ a $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ nélkül ! S mi volna a $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ a $\nu\omicron\varsigma$ nélkül ? Mi volna a *rend*, a *törvény* szellem, ihlet, áramlás nélkül ? De hasonlóképen mi volna az áram, a roham, a lobogás forma s mérték nélkül ?

Régóta vonz a teljes Szentháromság ; de mondhatom, hogy vonzalmassá a végtelen élet e titkát a szeretet pszichéje tette. Ah, — mondom — Háromság az örök szeretet vonzó-dásainak, az örök élet más és más folyamának, az egynek s benne a szükséges másnak, az életnek s a változatosságnak kifejezése. Isten, örök, végtelen élet ; egység belső háromság-ban szétáradva, édes viszony, minden baráti, szerelmi viszonyt fölszíva s örök viszonosságban kiáradva. Mindig adni s mindig visszakapni, mindig elkülönülni s folyton egymásba olvadni — mily élet ! De ehhez több kell : három. A Fiú öröktől fogva az Atyától születik ; a teljéből, elragadtató atyaságából, örök szépsége s fölsége áradásából ; s a Szentlélek, a $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$, a szeretet dagálya s apálya, az örök lélekzés s egymás keblére borulás, a lélek fölszívása s kilélekzése. — Ah, Uram ! adoranda Trinitas et dulcissima vita, generans aeternaliter, spirans et connubium — folyton egyesülő élet. Ez az örök, szép, szent erosz, melynek a mi nemi eroszunk csak szimboluma . . . Bocsd meg e hasonlatokat, hiszen te csináltad ezeket. De hát az ember eltorzítja őket. Én nem a torzalakulásokat, hanem a tiszta szeretetet értem.⁹

Okt. 25. Mi mindennek örülünk, aminek az Isten, a teljes Szentháromság. Ez örül magának; a föld, az élet összes örömei áradoznak benne. Az ősi örömök: a lét, a közlét, az örök nemzés és adás, az örök egyesülés és kapcsolódás, az atyaság, anyaság, szerelem, barátság. Ah, mily hegyvidéke az az élet s az öröm, az öntudat magaslatainak! Azután örül műveinek: *a)* Krisztusnak, ki oly érthetetlenül beletartozik ember-természetével az örök Szentháromságba — mint átízített fénycsomó a nap tüzeiben! *b)* az eucharisziának mint folytonos létnek, s a szentmisének mint folyton megújított s megismételt aktusnak. Ez az Istenség öröme: minden oltár, szentmise, áldozás. Mily bizalommal s szeretettel kell a Szentháromság ez örömeire gondolnom! Bizalommal, hogy dicsőségét s örömét látva benne, imádhathjuk, áldhatjuk, magasztalhatjuk ez úton bízva. Minden consecratio a Szentháromság öröme. Ah, Uram! Intra in gaudium Domini, mikor misézem; tapsolok neki s fölnezek s kérdem: tehát örömdobban járok, örömd forrását fakasztom itt! A Szent Szűz s a szentek világa — búbáj és szépség országa. Isten szereti s örül rajtuk. A mindenszentek nagy apothéozisa Isten remekléseinek, örömnapja!

Okt. 30. Santa Trinita ai Monti... ordinációm szent helye. Ott, hol a Trinitás hegyen áll; ott, hová irántam való szeretetében — tizenegyen voltunk — legmagasabbra emelkedett; ott, hol szeretete mint Johannisfeuer a hegyen lángolt; ott, hol az én csipkebokrom égett — ott mondta az Úr: jam non servus, sed amicus, s rám bízta az eucharisziát. Evoé, Evoé! Jubilate... plaudite... exultate...! A Szentháromság a nagy világgal szemben szeretetének fölcúcsosodó helyén állt, mikor azt teremteni akarta; s ha szándékainak gyönyörteljes szentélyébe nézek, azt látom meg, hogy a lelki világ miatt, tehát Jézus, Mária s a szentek miatt, no és a legmélyebb szándék fenekén ragyogó ideál végett, Jézus végett teremtett minden. Mint mikor planiroznak hegyet s utat építenek s nagyszerűen öblös s fodros Scala della Trinitá-kat raknak a hegyoldalban s kerteket, hogy aztán templom álljon fönt, a magasban: úgy a Szentháromság ideálja, ami mozgatta, amit szeretett, Jézus fölséges alakja, a világ gyöngye s koronája. Ez a lélek a maga teljes fölszerelésében mint Megváltó, az előretudott bűnös emberiség kereszten meghalt engesztelője, a kereszt, a kín, a halál átszellemesítője és legyőzője. Ezért a Krisztusért volt minden, lett minden; a teremtő

szeretet punctum saliens-e a Krisztus iránti szeretet, a vágy s a lelkesülés szívéért s szíve után. A nagy eszmény, mely világított s indított teremtéseket, Jézus lelke s szíve volt. Mi pedig a teremtett világok porszeméi, föl-fölragyogó kvarc-szeméi. Mi a teremtő Fölség uszályának s himes szépségének túltöltései, mi lettünk végette, miatta ; mi lettünk, ahogy lesz a sziporka a fölsistergő rakéta nyomában . . . Mi vele . . .

Most érzem, hogy a szentmisében föl-fölemlítik azt, hogy az isteni tetszés, a szent Fölség öröme s kedvtelése legyen áldozatunkon, hogy a kehely «*in odorem suavitatis*», azután hogy a «*dona, munera accepta sint*»; hogy a *hostia acceptabilis*; hogy «*propitio ac sereno vultu*» nézzen ránk az Úr ; mert kiéreztek, hogy a Fiú szerelmes Fia, kiben kedve telik, kire gyönyörködve néz, kiben öröme van, ki fényével eltakarja a sötétséget s fölséges szépségével minden rütságot ; ki az Isten szeme fénye . . . Hah Trinita ai Monti, magasba, végtelen szereteted magaslataira emelkedett szent fölséges, végtelen élet ! gyönyöreid, örömeid kinyilatkoztatása, bravúros művészi remeklése bemutatása a te Fiad ! Gaudium aeternum . . . Trinitas ! Beneplicitum imum, profundissimum, Trinitas, fruere Teipsa . . . et anima dulcissima Christi et mihi propitiatio propter illum !

Okt. 31. A toblachi gróf Hilduf tömlöcbe vetette Hugbald gróft s megfélekezvén róla, éhen halt. Azután mintha villám ütött volna bele, egyszerre eszébe jutott 14 nap mulva. Lement a torony zárkájába s ott találta nyakában a láncot s összezugorodva az éhhalál borzalmaival arcán. Megrendült s leoldatta a láncot. Kardját szegre akasztotta, a láncot saját nyakára kovácsoltatta, várát elhagyta s ment Rómába s a szentföldre penitenciát tartani . . . Ah, ez erős lelkek s e kemény utak !

Nov. 13. Dies funestus. Az Akadémiába indultam d. u. 1½5-kor <Meller> R.-val ; kicsit panaszkodott, de jól kilépett. A Ritz-nél megfogta egyszerre a virágtartó párkányt s leereszkedett, kettőt-hármat lélegezve. Én egyik legjobb emberemet veszítettem el s gazdaságilag kiszámíthatatlant. Imádkozom, s imádkozom érte, ahogy azt a hit s szeretet sugalja.

Nov. 17. A jó H. 13—14-re nem aludt, mert — mondta — ünnepélyes lelki állapotban van. Ily nagy érzések mellett az ember nem alszik. Nem azért, mert izgatott — bizonyára az is ; hanem sajnálja az időt, melyben az érzések nyugovóra

térnének. Én sem akartam aludni, mikor fölszenteltek! Ki fogja a mélység s az édesség s a szent öröm áramai elől magát elzárni? Ki fogja a szférák énekeit elnémítani s a legszebb tavaszfakadást elfojtani akarni?! Ez a vigilia fogalma s pszichéje! Ah, szent ecclesia, te, ki aludni nem akarsz, ki rá nem érsz, kinek szíve oly tele van szentjeiddel, fölséges ünnepi hangulatoddal! Te vigiliás adoráló! Te édes!

Nov. 28. Imádom Uramat, a nagy Urat, akinek beszéde is tett. Nincs ajka, csak végtelen hatalma... Sault leüti a porba, s szól hozzá. Azok nem fogalmak, azok illetések, érintések, akarás-áramlások. «*Tremens ac stupens*» áll ilyenkor az ember; Isten dolgozik benne. Nem szól, hanem érinti a lelkét. Ha nem érinti, akkor is vannak fogalmaink, de az nem élet. Viri autem illi, qui comitabantur, *stabant stupefacti* videntes lumen, audientes vocem — az Isten nem illette őket. Mikor lélek szól a lélekhez... mikor az érinti... szent, szent...

Az ember erről is okoskodik, hogy miért csak Saul, s nem a többi? — Ah, Uram, azt gondoltam, hogy az emberek ítéleteivel szemben az vigasztalhat, hogy nincs a világon ember, kit úgy megítélnek, mint ahogy Istent ítélik, kritizálják s elégedetlenkednek vele! Ki tapasztalta meg az Isten eljárásának különbözőségeit jobban mint Szent Pál, kit az Isten fölemelt s szólt hozzá, mialatt másokhoz, kik mellette álltak, nem szólt (Rom. 9, 20 21. Rom. 11, 33 etc.).

Dec. 2. Jézus vére lángol felém s leheli bűvös ihletét, azt a meleget, melyet az Istenszeretete gyújt benne, s mely egy világ fölmelegítésére jött hozzánk. Viruló rózsák, puha ajkak, tiszta lelkek, gyönyörű erény-flóra serken gyöngyöző cseppjeiből. Ez a vér a Szent Szűz ereiből... A Szűz a szent vér forrása, abból ömlik a *praeclarus calix*ba, Jézus szívébe. A Szent Szív az Isten kelyhe; abból iszunk. Ezt a kelyhet emeljük ég felé. Mikor a kelyhet iszom, Jézus puha ajkát csókolom... Van-e ilyen édes, piros, puha, szenvedélyesen szerető, viritó ajk?! Erről az ajkról szívok mézet, tejet. Jézusom! tejem, mézem, édes borom, rózsamálím — főleg pedig vérem! A vértől az élet, a szépség, az öröm. Éneklő, csengő vér. Ah öntözd s tápláld lelkemet, s ami azokban nő és fejlődik: nézeteinket, érzéseinket, felfogásunkat, erkölcsiségünket. Akik vérbajosak, azoknak nemzetségében eltorzulást mutat az erkölcsi érzés is. Mintha megvolna gyöngítve s mételeyezve. Ezt állította J.-né a sógorságáról, melyben igen

jóesű, de perverz erkölcsű emberek vannak. Dialektikájuk jó, de erkölcsi alapjuk s théziseik förtelmesek. Ezekben a látás hiányzik, a limpidezza, a végtelen horizont — Dein höchstes Tun ist dein Empfangen ; de ehhez is a szubjektum korrektsége kell. Ha ez piszkos, förtelmes, degenerált, akkor az Empfangen is el van rontva. Azért kell magunkat a tiszta, nemes s elfogulatlan természet szerénységébe s realitásába állítanunk. Tiszta tükörnek <kell> lennünk, melyről szikrázik a napsugár; nem állott, piszkos ganajfészek-, csatornák s árkok vizének, nem posványos malactúrásban, tehéncsülkök nyomában összesűrűsödött víznek lenni!

Dec. 2. Jön a megváltás . . . a szent vér már összeszűrődött ; az isteni szikra a Szent Szűz alázatának hamvából ki-kicsillan . . . A kehely kész, a vér benne, Jézus szíve ; a Szent Szűz szüzessége s anyasága a veluma, azzal van leborítva. Most már lassan letakarják, azaz a vélumot leemelik. Nincs erre szó és kép : ide csak le kell térdelni naív gyermekséggel, naív kis testvériséggel, áhitattal s lángoló szemekkel s meleg, rózsás arccal s imádó szívvel. A kis Jézus . . . mennyországunk, megváltásunk jön . . . jön . . . Biztos!

Dec. 6. Szent Pál megtérítéséről meditéltam. Ah, Istenem, az a húsvétja s pünkösdje Szent Pálnak Damaszkusban. Ő ott támadt föl, ott árasztotta el a Szentlélek ; ott volt pünkösdje ; ott beszélt nyelveken, ott lángolt . . . S az a ház in vico recto, s az a szent éj, szent hétnek csütörtökje, nagy-péntekje s szombatja ; s hogy szakította s dobtá tűzbe a főpapok levelét, s hogy lett ő eleven levél. Istenem, ki gondolt erre a mozgalmas damaszkusi isteni életre? Hát Damaszkus is Jeruzsálem lesz, ha a Szentlélek lelkeket támaszt halottakból s meggyújt. Ah, te gyujtogató, lélek-gyujtogató! ha valaki megrakja a forgácsot s a száraz fát, te belényilalsz s fölgyujtod. Édes Lelkem, nekem az egész világ csak forgács s aprózott fa ; az életem s munkám aprózott fa, szépen fölrakva, de te vagy a lángom. Édes lángom, én tűzimádó vagyok, Téged imádlak «fons vivus . . . ignis . . . ignis » Jézus vére is tűz, az láva, folyékony tűz, égő folyó ; de hát a tűz benne te vagy, mint lelkiség és szeretet. Édes lángom, tüzem ! gyujts meg ; égjek ; hevem, izzásom sugározzék belém s belőlem ! Édes galambom, tudod, mi most az élvezetem? Az, hogy csókolózom Jézussal oly édes s tisztelettől átitatott csókkal ; akkor mikor a szent kelyhet iszom ; az a lágy kis hullám, mely onnan felém nyúlik, édes, puha ajk . . . illatos

ajk . . . minden fűszer és illat és mámor van benne. Ah, így kell szeretni s így kell csókolni, térdenálló, szomjas, pünkösdi lélekkel. Ez a csók örökélet s édes-édes élvezet.

Dec. 14. Ma kezdjük az egyetemi templomban az ifjak konferenciáit. Veni Sancte Spiritus! A szentmisében az a gondolatom jött, hogy ahogyan Wotan fiait meg lehetett ismerni a szemük érc-csillogásáról: úgy az eucharisztianak a tiszta fénye kell, hogy meglátszassék azok szemében, akik azt évtizedeken át szeretettel veszik. Jézus leleményes, istenileg művészi, teremtő szeretete — annak csilláma van a lelkeken.

Dec. 19. Ha fölemelem a szent ostyát s a kelyhet, úgy látszik, mintha az egész mennyország a barokk-festészet csengő, jubiláló, lángoló magatartásában fogadná; együtt forr, lángol, lejt, leng és énekel! Egyetlen minden színben lángoló s minden lejtésben s lengésben ünneplő gesztus. Azért szeretem a barokk-művészetet; ezt a színekben s alakban s lendületben megrögzített dicséretet. Laus Deo — ezt hirdeti, s ezt éjjel s nappal s főleg napsugárban. Ez a művészet: a lélek akcióban való a boltívekre, melyek oltárok s eucharisztia fölött ívelődnek! Ez a nagy csengő, lobogó, dicséret. Homo creatus est ut *laudet* Dominum! Azért oly találó, hogy a barokk-művészet kifejezést nyert al Gesù-templomban, Szent Ignác sírja fölött. Az íveken repülnek, szavalnak, lángolnak, énekelnek az Isten angyalai. Uram, mily fölséges dicséret, mily énekkar, mily orchestrum az ott fönt, az örök szférák közt, ha ily gyönyörű képekben tudja az ember is az Isten dicséretét elképzelni!

Hát a szent ostya s a kehely körül ily tripudium, ily laus et gaudium örvénylik. Minden Úrfelmutatás a dicséret s ének örvényeit kanyarítja föl az égbe. Ez örvényekben lelkek s szellemek, angyalfejek, angyalarcok keringenek s angyalajkak kiáltják világgá a dicsőült teremtés imádását s hálaadását. Jó papok, nézzétek ez örvényeket, melyek csillagok közt szakadnak s keringnek az ég felé! Nézzétek, a Sacramentumból mint kiinduló pontból törnek fölfelé! Nézzétek, mennyi genialitás s művészet, s mennyi erő és hév s a szívek lángolásának mily viharja adja ki azokban erejét! Ha az mind úgy kőben meredne s testi szépségben kifejezést nyerne s csillogó szemekben s lelkes pihegő ajkak zenéjében gyulladna ki! Mit látnánk akkor? Ah, testvérek, legyetek látók, legyetek

meglátói az Isten pompájának. Elhiszitek, hogy nem férne belétek, bármily kerekre tágulna ki pupillátok? Legyetek hallók, meghallói a szent zsongásnak, az ezer citerahúr pengésnek; meghallói a suttogásnak, az örök szerelem s szerelmes vallomásainak s gerjedelmeinek.

Most karácsony lesz, tehát kinyilatkoztatás; fények jönnek közénk, lángok és sziporkás szikrázások. Testvérek, lássuk meg az Urat, az édeset, «a világító gyermeket»; világít a lelke! Testvérek, karácsony lesz, tehát kijelentés, szent titkok kitárása, vallomás, suttogás! Azt hallani kell. Azért van csend, hogy füleljünk s hallgassunk. Hogy is mondják? «Cum medium silentium teneret omnia et nox in suo cursu medium iter teneret» — mikor minden elcsendesült, mikor az éjtszaka is a sötétség s a csend rengetegébe hatolt bele, bele a közepébe, akkor «sermo tuus de coelo, a regalibus sedibus venit», akkor jött az Isten megmondani, ami a szíven volt. Eljöttél s megláttalak, te édes világító csecsemő. Eljöttél s meghallottalak, te suttogó, gögicsélő «infans»-om, aki mégis «fans»; jaj, de mennyire! Hogy tud a lelkemhez szólni! S hogyan; mit mond? Nagy dolgokat; álomba illő elgondolhatatlanságokat; biztató megnyugtatókat s boldogító szeretetvallomásokat. Elmondja, hogy mindig rám gondolt; hogy nem túrtóztette magát tovább; hogy fölszakította az ég kegyelmeinek óceánját s hogy most nem víz-özön, de fény-özön, méz-özön, csók-özön lesz, lesz s így marad s nem lesz lefolyása.

Ah, a gyermek életfakadása az örök élet földön való napkelete s ez a dobogó gyermek-szív annak a vérnek a forrása, mely üdvözít! Édes kehely, Jézus Szíve, tele vagy, te öntöd ki magadat a nagy menyegzős napon . . . Jézus Szíve, szent forrás, örök életek, miriád lelkek üdvözülésének szent forrása: ah, szent barlang, hol e forrás fakad, ah, szent sziklák, hol az üdvösség vizei szökkelnek ki! Szent karácsony, veled úgy sem végezhetek; te mindig fölemelsz s új lendületet adsz. Így vagyok, míg élek s így leszek, ha majd ünnepelek ott túl, az örök karácsonyban, a mézédessé szeretet s a csókos boldogság s öröm hazájában. Evoe! Evoe! Io triumphé!

Dec. 28. Aki az Úr Jézust szereti, az szokell, mint a hegyek s halmok, s tapsol mint az erdők a szélvészben, ha elgondolja, hogy ő az Úr Jézust imádkozhatja a szentáldozás után magába térve s mégis kiömlve, minden miséző pappal, minden áldozóval s azok őrangyaláival s Szent Mihállyal, az

Oltáriszentség arkangyalával. Ezek az oltárok is hegyek; jaj, de felszöknek felhőmagasságokba; ezek a miséző s áldozó lelkek is tüzek s tűzvészé, égbeccsapó lángokká növekedhetnek! Ezek a lelkek s érzéseik is erdők, ligetek, harasztok, s azokon végigzúg s muzsikál, aztán meg végig tántorog a megindultság szele. Hogy izeg-mozog, leng, tántorog, támo-lyog itt törzs, ág, gally, levél! Jézus, Jézus, ne mondd, hogy nem volt itt senki, aki nem szeretett, aki nem énekelt, aki nem égett érted s nem gyúlt ki s nem gyujtogatott... Itt vagyunk és élünk és szeretünk s égünk.

Dec. 28. A túloldalon van az én karácsonyi, angyali karom. Barokk angyalok; ah, kedves angyalaim, lehetnek-e önök mások? Vannak-e gót és román angyalok is? Nem, az angyalok lengnek; az indulatok, az emóciók szelében, a szeretet szélvészében állnak; azaz, hogy lendülnek s repülnek. Arcuk ég, sugárzik — facies ejus sicut angeli: spirantis, candentis, fulminantis. Lelkük olvad; szemük, ajkuk, arcuk forró s édes s mélységes élet gödröcskéje, nyílása, tűzhelye. A barokkban van a fény, a tűz, a glória, a tánc, az ének, az öröm, a győzelem! Laus et honor, et benedictio et gaudium, pózban, gesztusban, tekintetben, lendületben; s amihez ér, az mind azzá s olyanná válik. Biztos, hogy a mennyország barokk-stílusban van tartva. Az Alleluja, a Glória, a Kyrie, a Benedictus, a Sanctus, a volantes Seraphim, Cherubim — mi legyen az más mint pathos és actio?!

1923

Laus Deo Patri et Filio et Spiritui Sancto. Mély hódolattal imádom s üdvözlöm Uramat. Lelkem nem vesz alakot, nincs művészi kép színekből s vonalakból, amibe belenőnék, hanem hangok, zene, muzsika, szimfónia az, amihez hasonlít. Szín és vonalak túlmerev és bamba közeg; de a hullámmzó, a harsogó, az áradó, a jubiláló, az égbe kivillanó hangok és vegyületük s kötésük, párosodásuk, vonzódásuk s szétrebbenésük, együttelejtésük, öleléseik s föl-fölkacagó s jubiláló vágyódásuk, sóhajaik, fohászaik, vulkánszerű kitöréseik, izzó epedéseik s szétbomló imádásaik . . . ! Ah ezt tegnap este élveztem megint, s elolvadt a szívem s lelkem, hogy ez az igazi művészet, az igazi láng és életöröm és hullám és vijjogó dicséret. Ez az igazi barokk! Minden ilyen kavargó, lendülő s szárnyaló, minden ilyen vakító és harsogó hang-özön barokk-stíl. Laus, veneratio, jubilus! . . . Ah, Szent Szűzem, hogy fejezte ki tegnap az esti litánia, hogy mit jelentenek címeid! Mi mindent lehelt azokba s gyujtott ki azokban. Hogy örültem ez édes bugyborékoló érzésnek s hangok fakadásainak! Különös, nekem is beadták, hogy a barokk-stíl aposztazia s elfajulás. Lehet mindenben ilyesmi; de a barokk voltaképen az erős, aktív kiindulás s az élet erejének, örömének kifejezése. A jubiláló, ezer tónusban vibráló élet s akció. Ezt nézem s látom a barokkban. Azért oly különös, hogy Vignola mester Szent Ignác sírja fölött a jubiláló barokk-templomot emelte. Homo vocatus est, ut laudet Dominum, s a művészetben a legcsengőbb laus, a legharsogóbb jubilus a barokk.

Jan. 3. Külön hálát adok a reggeli csendért, azért, hogy a reggeli ködben magam lehetek Jézussal s elmondhatok neki mindent. Lelkem előtt tornyosulnak a világ, az ország, az egyház, a papság, a hívek s hitetlenek bajai — jönnek felém mint az Óceán hullámai. Mit csináljak velük? Azt mondja őrangyalom: mondd meg Neki; szólj neki róluk! Tárd föl! Ah, Uram, egész lényem nyelvvé lesz s imádó s epedő ajakká; szól, suttag, beszél neked. Imád téged minden oltáron, min-

den szentmisében, minden áldozóban. Szemeim előtt elvonulnak falusi templomaink Pilisszentlászlótól le Baracsig s Vajtaig; mindenütt imádlak s mindenütt kiáltok hozzád. A haldoklókért is, a betegekért, a szegényekért! Mindnyájukért! Uram, valakinek ezt meg kell mondania — az imádás s könyörgés nyelvén, hogy azután te intézkedjél ezekről a nagy üdvözítő akarás nyelvén! Te, édes!

Jan. 18. Akik sokszor áldoznak s mindennap miséznek s lelküket szent örömek izgalmával telítik, azok okvetlenül «más» kifejezést nyernek még arcukon is. Lehetetlen, hogy ez a mély, szent s édes öröm, mely annyiszor átfut rajtuk s vérüket mozgásba s idegrendszerüket szent remegésbe hozza, nyomtalanul elvesszen. Nem, annak nyoma, e szent áramoknak árkaik vannak, s ezek az árkok a lélek sugárzásaival telvék. A Prima is mondja: «et sit splendor Domini super nos»; hát a leglelkibb splendor az eucharisztikus egyesülésből jön. Az a szent öröm, az a béke s az Isten tetszése átjárja a durva testet s a tompa kifejezéseket. Igen, Uram! A te tetszéd tudata s az a fölött való öröm, az az őrangyal két szárnyának zománcain tükrözik s onnan megint a lélekre verődik. Tetszeni a Fölségnek, ragyogni a tetszés tudatától, törni magát a szent tetszés után, s megdermedni a nem-tetszés vagy éppen visszatetszés gondolatától: ezek új, boldogító hatalmak s nagy ethikai erők, melyeket birni, fölgülemlyíteni s érvényesíteni kell!

Jan. 21. Mennyi dicséret, imádás, áldás, megszentelés, kérés hatalmas folyamai szakadnak ki szívémből e napon s árasztják el a diecézis oltárait, mint gátszakadásakor a Duna, Tisza habjai körülnyaldosnak mindent. S azután mikor a kehely fölött elsuttogom azt, qui effunditur in remissionem peccatorum, akkor megszáll nemcsak a könyörgőnek alázata, hanem a bizakodónak öntudata. Ez nagy, isteni hatalmi tény, az az effusio sanguinis in remissionem! Istenem, ez az isteni erő, ez a pozitív állítás, ez az irgalmas akarás... Nemcsak alázattal, de bízó s bízni tudó tudattal kell a misében imádkozni; mert tudjuk, hogy itt a nagy misztérium, az erő, a bűnmegtörés, az égbe fölézés, a világváltás misztériuma! A nagy állítások, új világok, új tartalmak, új foglалások állításai: Hoc est corpus... Hic est calix sanguinis... qui effunditur... per ipsum... est tibi Deo... omnis honor et gloria; s ami aztán lelkünkben tovább cseng mint egy

barokk-templom ívei alatt: et exaltatio et gaudium et felicitas et tripudium... Evae! Alleluja! Ah, mily tudattal, világgyőzés, lélek-hajnalhasadások, napkelték, tengerdagályok, napnyugta-bíbor és -lilaszínek s égő egek zsarát-noki tüzeinek, pompájának tudatában lép az egyház, vagyis minden pap az oltárhoz! Santa Maria Maggiore karácsonyi Szűz Máriás oltára s az Al-Gesù oltára s a Sacré-Coeur pompázó oltárai csak szimbolumok Nagyhantos, Pilisszentkereszt, Zebegény oltárai számára; de a belső fény s az átlátszó márványok csillogásának értelme megvan minden falusi templomban. O sacrum mysterium, in quo Christus sumitur!

Jan. 22. Az égen egy nap egy a hajnalhasadás, a nap lámpájának s az élet tűzhelyének kigyujtása; de az anyaszentegyházban folytonosak ezek a kigyujtások. Az oltárokon, a szentmisében kigyullad az a tűz, melyet az Úr hozott s itt hagyott s akarja, hogy égjen s gyujtson. Folytonos, szakadatlan égbetörő lélek s szív-kigyulladás a szentmisék sora. Ah oltárok, hogy el nem hamvadtok, s tiszta terítők, csipkés-abroszok s damasz korporálék, megnézlek, nincs-e égési foltotok. Ah Uram, nagyon szeretlek! Ez a tűz lelkem melege s vérem forrása s szökellő hulláma; úgy lejt, úgy táncol mint a Niagara folyó, mielőtt lerohan. Az egész csupa mozgás, iramlás, vonzódás, önfeledés s odaadás a mélységnek... Jézusom, szereteted mélységei vonzanak, s mi táncolva megyünk s lejtünk! Nincs az a friss, fürge leány, aki így siklik s akinek lelke úgy, oly könnyen lejt. A keresztény temperamentum a nagy mélységek vonzásával van telítve. Van a lélek oly omló, oly folyó, oly lágy, oly simulékony s formás mint a víz; arra való, hogy folyjon, menjen, táncoljon s ki ne fáradjon s siessen s hömpölyödjön az örök mélységekbe. Lám, lám, ez a lélek, ilyen a lélek.

Jan. 22. Il purissimo lenzuolo della santa Umanità (Da Ponte) — ezt a tiszta, damasz abroszt, a szent-emberséget vette magára a Verbum; ez az ő «stola albája». Ily tündöklő s omlékony gyolcs, amibe takarjuk azokat, kiket szeretünk, az imádság. Lélekből, érzések, indulatok szálaiból szőjük s ráborítjuk arra; belegöngyölítjük a nekünk kedveseket. Mily jelentős azért, ha a nő sált köt annak, akit szeret vagy meleg takarót. Ez is «scutum bonae voluntatis». Az Isten szeretete a pázsitban, az erdőben, a vetésben sált körít nekünk; legmelegebb sálja a napsugaras levegő.

Jan. 24. Rank-fürdőben, Abaujban — hallom — egy gejzir szökik métervastagságú sugárban, azelőtt rövidebb, most már hosszabb időközökben. Ah, az én gejzirom, az én misém s áldozásom, a gratiarum actio! Itt szökik föl a lélek földalatti, örök nyomásoktól s fölségnek vonzásaitól. S magával ragad kristályöntésű vizeket, játszi, lepergő cseppeket, s földet és sarat és követ, s mindezt kidobja s fölveti, — mindent, ami piszok és sár és ösztön és rendetlenség, s mindent, ami teher és kő. Ah, a szegény bűnösök s az agyongyötörtek s a betegek s az agyonstrapált, örömtelen asszonyok s az élet-kulik és piszok-kulik s az elidegenedett keresztelt lelkek s a zsidók s a hitetlenek! Ime az anyaszentegyháznak s a Szentléleknek a terhei. Nyomják őt; érzi a nyomást s nyög alatta; rémséges súlyok — föld és hegyek. De azután itt a gejzirok vidéke. Itt is, ott is egy, s sorba a világon. A szellemi világ hegyvidék és forrásvidék és gejzir-vidék, ahol a lélek, a szeretet küzd a rossz ellen. Szent gejzirom: Jézus Szíve; kis gejzirom: Jézust szerető szívem! Ilyenek legyünk. Aquae salientes . . . élők is, szökők is, égbetörők is!

Jan. 26. Miért van a szentmise? azért, mert az ember, amint egymaga nem győzi az életet Isten nélkül, — hogy is s mit is győzzön nélküle? — úgy nem győzi a kiáltást, nem győzi az imádást s a bűnök s a lelki rémségek terhét. Mikor misézni megyek, lélekben magam körül látom a világot, azt, melyet nem ismerek, s azt, amelyet ismerek, látom, hogy el-kisérnek szerettem, az egyház, a haza, a lelkek gyötrelme s kínja. poklok és mocsarak — ez mind jön velem. Nincs a nyit-rai Matka bozán annyi koldus-kirakat, mint az oltár lépcsőinél a szenvedés s nyomor végtelenbe nyúló sorai. Akármilyen szép az a templom, s patyolatos fényű s lengő csipkés az az oltár, az igazi perspektívában, mely az áldozatot bemutató papnak nyílik, látja az országot, a kereszténység, az egyház-megye, a város és falu kínjának, lelki-testi bajának szimbolumaikat. Ah, Uram, mily látvány, mily fürtelem és bűz! Ah, Uram, látod, mint vánszorgok e teher alatt, e sötétségek rémitő megtapasztalásaitól! Én kiáltsak s én emeljem e terhet? én állítsam meg e mozgó mocsarat? e kloakákat én tisztít-sam? a vérhaj penészflóráját én irtsam? Ah, Uram, e pusztaság elkínöz s elgyötör s e teher összezúz! Nyelvem szájamhoz tapad, s szemeim fénye kialszik. Én? Én? Nem Uram, világos, a világ s a lelkek kínja, a fürtelem s a sivatag ordító nihiliz-musa rossz címhez fordul, ha tőlem kér s vár valamit. Magam

is, mint az elgyötört vándor e poklok útján, mint az eltikkadt s fölzaklatott kedély az ellentmondások szikláí közt feléd epedek : forrásom, tavaszi pázsítom, anemonás Zobor-csúcsom ! Te vagy, aki kellesz ! Te hírsz ezzel ! Te kiáltasz, s meghallanak; s bocsnatot kérsz, s adnak. Kik? Az a három, akinek általad és veled és benned mindezek dacára, poklok s kínok, mocsarak, kloakák, vérbaj-penészflóra dacára, végtelen a dicsőséged, az örömed, a kitörő vigasságod, a csengő, zengő, ragyogó boldogságod, — az imáandó Háromság, a boldog, örök élet, öröm és vígság. Amen.

Jan. 31. Gratias pro universis ! Az Isten személy is, valaki is ; de ugyanakkor minden : az igaz, a jó, a szép, a magas, a mély, a hatalmas stb. Ha valakinek azt mondom : ó, te fölséges, tiszta, magasztos, fényességes, mégis csak oly valakiről mondom ezt, aki valami is, vagyis egyoldalú, távol a tökélytől. Ő, ha okos, azt fogja mondani egyoldalú dicséretre : Igen, te lángnak, zseninek nevezesz, igen, ragyogónak s fölségesnek ; de ez mind csak egy csepp lángolásról, ragyogásról, fölségességről igaz ; ezzel szemben általános kijelentéseid semmitmondó valóságokra vannak akasztva, s így nem igazak. Ime, mikor pedig Istenről van szó, ott a nagy végtelen valóságba kapcsolódunk ; nézzük a hegyeket : hatalmasak ; fölkapaszkodunk a napsugár arany fonalán, ezen a csodatrillázáson, s hagyjuk sütni magunkat ; szívjuk a tüzet s azt az égi emanációt, irradiációt ; nézzük a forrást s iszunk belőle ; a terebélyes fát s árnyékában pihenünk ; szóval valóságokat élünk s élvezünk.

A dicséret a megtapasztalt valóság visszatükrözése, az irradiáció visszasugárzása. Mi nem mondani, énekelni akarunk csak, hogy sanctus . . . Dominus, hanem mi látjuk, hozzáemelkedünk. Mi neki tetszeni akarunk, mert ez azt jelenti, hogy jók, szépek akarunk lenni. Erre a valóságszerűségre, erre az ontológikus alapra kell állni, ha nem akarjuk, hogy emberszerű beszéd, retorika és udvarszerűség váljék a dicséretből s tiszteletből. Isteni az, ami végtelen. Bennünk isteni az, ami több-valóság. Ez az alapja, s ezt azután személyes viszonyra kell változtatni dicséretben, vagyis örömteljes, pacsirta-főlemelkedésben — érezvén a valóságot, hatalmát, s erejét s örülvén a fölött, hogy az ott mily nagy, s hogy húz minket . . . minden érzésünkben, a tisztelet- s szeretetben is a nagy valóságot érezni, azon örülni s azzal kapcsolódni. Így elvész az ima, imádás, dicséret ceremóniássága, s megcsendül

benne a nagy valóságok emberszava. Emberi — természetesen, más nem lehet; de nagy, szükségszerű korrektúrával, mely kiküszöböli az «ars ventosa»-t, a «pacta litterarum et syllabarum»-ot, vagyis a szóbeszédet, az üres pózt s gesztust. Embernek kell lennem, de az emberiből ki kell emelkednem, mikor Isten felé megyek. Magammal viszem szókinccsemet és hódoló tiszteletemet és kottáimat, térdeimet és karjaimat, ezek nélkül Istennel szemben sem lehetek; de toto coelo más lesz a tartalom!

Febr. 3. Az az édes képzet vissza-visszatér, mikor a kelyhet veszem s a szent vér az ajkamhoz loccsan, hogy akkor Jézus puha ajka nyomódik ajkamra. Ah, mily csók, az örök szeretet s az üdvözítő barát csókja! Azután pedig a kehely végtelenségig tágul, s ajkam előtt a tenger, a tej-tenger, a méz-tenger, s belém akarna ömleni . . . No, de mit fogadhatok belőle? Mit, mennyit?! Csak úgy ízelem s nyelem s egyesülök vele, ki Minden! Itt állok, s szemem rámered, s lelkem örömujjongva kel föl, mint a tengert üdvözlő nap: «Du sollst die Sonne sein! Du sollst mit deinen Strahlen Das farbenlose Meer der ganzen Gottheit malen!» Ah, Uram, mindenem! S hogy fekszem neked Tenger, s mélyeidbe iparkodom . . . s hogy meritek belőled, kristálytiszta, feneketlen dzsindzsám! Hogy meritek sokak számára — eszeveszett politikusok, széjjeleső házások, parázna papok, kislelkű tökmaglelkek számára! Mily meritésekkel! Mily kiindulásokkal a mélyből! Sokszor gondolom, hogy a lelkek sivatagába, az alélt s tikkadt vándoroknak innen kell juttatnom életet, frisseséget . . . erőt!

Febr. 6. Tele van az ajkam csókkal, tele van a szájam ízzel, tele van a szívem vérrel, tele meg a lelkem tűzzel. Miséről jövök. Ah, hegyvidékem és gyümölcsösöm, májusi s júniusi s júliusi kertem . . . Ah, zuhogó, lángoló, harsogó s vakító élet az erő s szépség formáiban. Tegnap Agatha . . . Istenem, Agatha, a mamilláját sirató görög leány, kit az apostol gyógyítani s buzdítani jött, ki a mamillát siratja, de az életét odaadja. Agatha, régi szerelmem, úgy állsz szemeim előtt, ahogy «expansis manibus in carcere». Azután ma Titus, az apostol öröme s vigasza; azután Romuáld, a sötét középkor nagy világító embere; azután . . . azután . . . Hát ki tud ünnepeket csinálni, ha nem az Úristen, s hol van ünnep olyan, mint az egyházban a harsogó, táncoló, diadalmas élet folyama a «fluminis impetus laetificans viritatem Dei»? Ah, mily öröm, hogy forog és táncol, hogy perdül s karikázik s zuhog itt az

élet, mint a Niagara s mint a Traun, mikor esik, s a schladmingi patak. No meg a Tarpatak ! Io triumphe ! — Mit csinálnak a világ szilénjei, faunjai s manói s blazirt, monoklis kutyálkodói ! — Evoe !

Febr 17. Egyre jobban látom, hogy a nyomorék s aposztata kereszténység rombadöntésére szolgál a zsidóság. A zsidóság hozza a kereszténységtől meg nem lelkesített, már nem is pogány, hanem elmiazmásított érzületet. Emberileg szólok : kár volt a kereszténységben eltérni akarni a nem-keresztényt, a kereszténység-tagadást. Annyi ez, mint az organizmusban eltérni a hulla-vért, az üszköt. Ez az üszök most terjed. De erre azt kell felelni, hogy ez az üszök csak a kereszténységtől aposztatált gondolat s érzés repedéseibe hatol, s ha nem lennének repedések, a poloska csak fönt bűzlenék, s az organizmus megküzdene vele.

Febr. 18. Ah, a páthoszt, az izzást, a hevületet s a lendületet sohasem szabad kifelejteni Krisztus lelkéből Szíve csupa láng. Ő folyton benne van az ő baptizmusában, hiszen mint jelenben kérdezi a Zebedeusoktól . . . «et baptismo, quo ego baptisor, baptisari»; igen, de a Megváltó lelkében a lelkesülés s a győzelmi érzés dagálya emelkedik. Az ő lelke az igazi «aus Deo», egy folytonos ascensio. Ez az igazi barokk lendület; hegyvidék, hol minden hullám égre csap. Ah, mily zene, mily szoprán égbe-lendülések s az orchesterek mily széles körben lejtései, mint a sasok szárnyuk libbentései nélkül meghúzott körei — nagy, féktelen s akadálytalan szabadságban. Ezt ne felejtjük ! Ha Jézushoz hajolunk, meghalljuk szívében a légszebb glóriákat s sanctusokat s hozsannákat. Ott vannak a harsogó s a vakító fények, színek s hangok zuhatagjai s az a milliő ezüsthúr s az a fölséges citera-pengés. Azután itt a szent öröm a megváltás diadala fölött, az égkapu-nyitás mámoros boldogsága fölött, a nyomában mögötte elnyúló léleksávok fölött — a szépség s az erő arany s ezüst pántlikái az ő babérkoszorújában.

Milyen exultatio ez? «Abraham, pater vester, *exultavit*, ut videret Deum meum, vidit et *gavisus* est». Végig a világon, a nemzedékeken ! Öröm, szent öröm, dicsőség. Krisztust csak úgy képzelhetem, mint győzelmes embert, a lélek diadalainak öntudatában, kinek angyalok szolgálnak. Nem mint összeaszott anachorétát, nem mint savanykás aszkétát, hanem mint filius hominis-t : albus et rubicundus et floridus. A kereszténység óriás kimutatása a tragikumnak, az élet alacsony-

ságának s fölségének s e két elem rettenetes ütközésének, de egyszersmind páthosz, erő, lendület, hatalom! Krisztus egy mennyországot hordozott magában s menyegzős úton volt. Szent Pál írja, hogy mi volt szándékában: ut faceret sibi sponsam sine ruga... Oly finom tej-piros teintű menyasszony utáni járásban járt... Azt szerette, s hogy az a menyasszony olyan legyen, amilyennek akarta, azért szenvedett. Egy nagy erosz dolgozik benne. Danténak s gondolom, minden művésznek az ő művészte a szeretője, égi szeretője, s mikor alakot adott neki szerencsésen, akkor menyasszonya lesz. Az Úr Jézusnak, a nagy alakító, új világok s új emberiség reneszánszán dolgozó művésznek van ideálja — ah, Pál apostol, köszönöm; magamtól nem mondanám a profánok miatt — s ő tudja, hogy szenvedése által égi szépségű menyasszonya lesz, s az jön feléje, mikor a keresztfán kiadta lelkét! Ah, mily feszülések, mily szárnykifeszítések.

S aztán még valami: a páthosz győzelme s teljesen átütő s eltérő ereje! Ah, ez a himnus ércsengése! A legtöbb ember ugyanis, ha nagyot gondol s aztán alakít, alakításába a konkrét anyag törésföldjén vagy háborgó hullámain keresztül nem bírja az ideált áthozni. Valahogy olyanok, mint azok a madarak, melyek a tengereken szállva a virágos oleanders mirtusz- s rózsapartokhoz nem tudnak elérni. Tényleg ez volt a XIX. századi romantikának végzete, s gondolom, hogy kevés művész nem érzi magát e részben romantikusnak: nagyot, a legnagyobbat akarta, de messze elmaradt. Jézus nem! Igaz, hogy sok lélek elveszhet, de az ő jegyese, a gloriosa Ecclesia, sine macula et ruga, az szebb nem lehet. Ő pedig a fényes, bájos, győzelmes Isten-ember! Speciosus forma a regina mellett.

Febr. 20. Nincs édesebb s mélyebb s kéjesebb öröm, mint az én szentmisém, áldozásom s hálaadásom. Igazán itt valósul, hogy «aetificat juventutem meam». Azt gondolom, hogy higienikus szempontból is ez a folytonos «devari super se», ez a lendület és tűz, mint életfolyam szalad s szakad át a lelken... hegyi patak, mely zeng és énekel, és táncol. Moóron farsangkor az ifjak kimennek az utcára «juhajzen», s a kisebbek kérik apjukat: «Vater, lass mich hinausgehen juhajzen». No hát ilyen «juhajzen» cseng a lelkemben. Mintha csak a Sonnenschein-alpon ugrálnék a fűszeres, napsugaras, lilakékes levegőben. Uram, mily kicsiny más öröm ezzel szemben — morzsák, kéményből kiszálló szikrák! *Evoe! Io triumphé!*

No meg aztán a nagy pompa a tisztítóúz tárnái szájában! mint a tokodi vízbefúlt kőszénbányánál. Nem tudom, hány lóerős pumpa akarta itt a vizet kiszívni: úgy vagyok én; pumpálok. Jézus szeretete hevével kiszívom a lelkek keserűségét. Gyertek, gyertek; muszáj! Óriási erő szív föl titeket! Majd meg szárnynak, repülőnek látom magam; az egyház, a haza romjai, a lelkek terhe, a nagy lapály, az intelligencia elidegenedése az üdvözítő, megváltó hatalomtól! Hej! Da braucht's ein Juhajzen, dass Berge und Himmel wiederhallen! Itt kell megfeszülés, bátor, nagy akarás! Neki! föl! följobb! Io triumphe! Mikor az Üdvözítő szárnyai elének tárulnak oltárainkon, terheljük meg azokat! Elbírnak! mótörök! de milyenek! Juhajja!!

Febr. 21. Hát még valamit! Petőfit ünnepeljük. Ez a géniusz a magyar szabadság hullámain fölviijogott mint a vízimadár a háborgó tengeren s pompás akcentust adott az érzésnek. De mélység nincs benne. A családi érzés is olyan hausbacken jófiúság! Hát az eucharisztia körül vijjogó s vilámló sasokkal szemben mi ez a kiskőrösi színdarabjelentéskihordó? Herr in deinem Reich! Da muss ich auch juhajzen! Hiszen az Oltáriszentség zsenialitása mint a tenger a kiskőrösi pocsolyákhoz! Io triumphe!

Febr. 9. Van egy sajátos örömöm, most hogy megtudtam, hogy a Szent Donát-kápolnában az Oltáriszentség őriztetik s így az Öreghegy is Szent Mihály citadellájává válik; szárnyas alakja, mint fölségesen ünneplő öröm s dicséret bodrosodik ott fönt. Azután Sukorón, azután Nadapon, azután Juobán és Isztiméren és Szenttamáson — a mi tűzhányóink. Laus et honor et adoratio et colles aromatum . . . Én, Uram! mily csengések s villanások a magasból! A te Fiad misztériuma az imádás felhőjében. Sinai és Tábor és Golgota és Olajfák hegye mindegyik: Montes sancti!

Márc. 10. Akarom a nagy valóság megérzését, az örök súlyoknak, Istennek, Krisztusnak, segítségének a megélését . . . Úgy térdelek le az Oltáriszentség vétele után, mint aki nem bírja el s önmagában megrendül, s azután mint aki e valóságok érintésétől az élet s az emberek kicsinyes illeteseiből kihámlik, mint a tulipán tavasszal a tavalyi levéltakaróból; azután mint aki itt áll a nagy vizek forrásainál, a lüktető élet-erők s vérerek szívénél, s néz s merit. Merit nem is pohárral,

de vödörrel, s önti, amerre lát piszkot s szennyet s szárazságot s sivatagot. Ah, források, ah, vizek, ti új fölséges elemek, ti alázatos hatalmak, ti feltartóztathatlan fölszívódások s magasba szívárgások és szöktetések! Ah, vizek, kegyelmek, Isten életkitörései, — fényes tengerek; zivatarok, de mindig tiszták s tisztítók! Ó, szent hatalmasságok! hogy emelkedtek dagályban s lesztek még mélyebbek attól, hogy magasabbak! Kegyelem, isteni élet... hajcsövesség, szívcsövesség... Kegyelem, szent vizeim, forrásaim, tarpatakjaim s tengereim. Kegyelem, szent vizek, harmatcseppek s könnyecseppek Jézus szemén s a Királyréten fönt Murányvár vidékén. Mit mondjak? azt, hogy szeretlek, nagyon szeretlek, iszlak, élvezlek, s dagadok a bimbó dagadásával, a kitörő élet ujjongásával, azzal a csendes, mély lélekrivalgással! Ezzel lehet imádkozni, úgy igazán nekidőlni, mint az evezőnek, mint a tutajkormány-nak s lendíteni. Ezzel lehet úgy nagyon bánni; nagyon, már t. i. nagy szeretettel; mert ezen múlik. A bánat olyan, amilyen a szeretet; nem is a bűn nagysága, hanem a szeretet nagysága szítja azt. Szeretek nagyon, tehát nagyon érzek rosszat, amit tettem — érthetetlenül, s minden ösztönöm s örömöm s boldogságom ellen. Úgy kell bánni... nagyon kell szeretni!

Márc. 22. Fölséges nap, amikor az Úr Jézus bevonul a lélekbe mint tavasz és erő és öröm és egészség; mikor az élet tengere mint dagály behat s fölhat a tengerbe siető ereken s patakokon s folyókon, föl a lélek hegyeibe. Ah, szent élet-érzés... örök élet-megérezés... ah, szent lendület... bátorság s odaadás... Azután oly jó, ha a hegyi vizek a hegyek temperamentumával s zöld vizes színeikkel a Dunába érnek, ha ki nem fáradnak, ha a fenyvesek emléke zöldel mélységükben, s ha a csobogó, szökellő hegyi patak tempóját megérezni még rajtuk. A Vág már nem ilyen; a hegyek e bátor táncosát a lapály elálosítja; a Garam azonban inkább az! Ah, temperamentum, ifjúság, szeretet, formaszépség, üdeség, föl nem őrlött életerő... Szent misztérium, édes kenyér, te ilyen lelkeket nevelsz; s gondolom, hogy szentségi kegyelmed az aktuális szeretet s bensőség lévén, annyira segíted az ifjú temperamentumokat! A rózsahegy templomban voltam először az Oltáriszentség előtt, az első szentmisén; s ott tovább vágat neki a Zsebrádnak a Vág... Hát a lelkem a hegyen találkozott a misztériummal; nézte azt naív gyermekszemmel s nem értette, hogy mennyire veszi bele magát az a szeretet,

mely hegyekről jön s a hegyeket nem felejt; sőt megérezni rajta a legunalmasabb laposságban is a hegyek tempóját. Azért megyek bátran s bizvást — mint aki hegyről jövök lendülettel s a hegyek energiáját érzem.

Márc. 29. Oltáriszentség rendelése.. Nagy, geniális mű .. monumentum. Páratlan. Lehet monumentális egy dal: Stille Nacht... Közelebb hozzád, Jézus... Lehet monumentális egy mű, szobor márványból, kehely aranyból. Minden virág monumentális mű. Hát az Oltáriszentség? ! Ki nem fogyok bámulatból, elragadtatásból. A nagy tudatú mester gondolataiban, a fölséges öntudat súlyának nyomása alatt kell e teremtést s alakítást nézni... Scimus, quia a Deo exivit et ad Deum vadit... Vos me dicitis Deum et Magistrum... sum etenim...

Ápr. 1. *Speculantes gloriam transformamur in imaginem ejus a claritate in claritatem* (2 Kor 3, 18). Akik Krisztust nézik, azok elváltoznak, hozzá hasonulnak. Gondolatai átszűrődnek lelkükbe, érzései, erényei. A claritate Christi in claritatem transformamur; vagy pedig fokozatosan: egyre több világossággá. Ah... ego sum salus, vita et resurrectio... Qui factus est nobis Sapientia a Deo et justitia et redemptio et sanctificatio! Nézem; érzem, s aztán próbálom s gyakorlom. Két útja az ismeretnek: per rationem, elmélyedés, gondolatátvétel által, vagy per sapientiam = sapere vagyis ízlelni, próbálni. Gustare et videre... Pál is nézte Krisztust: Ego sum Jesus, s ez égő lángoszlop előtt lerogyott s nézte... itta, vette. Elnyelte őt a láng — a nagy Jézus! Szent Péter is: non doctas fabulas sequentes, sed *speculatores facti illius magnitudinis* (2 Pet. 1, 16.)... Tehát «speculantes gloriam» és «speculatores celsitudinis». A nagy tények... Ő tényeket beszél, nagy valóságokkal, hatásokkal... Főleg pedig a szent szeretet hatalma s röpte s a vita aeterna örök tavaszi páthosza. Vita aeterna — aki azt átérzi, az transfiguratur! Mily páthosz a tavaszban, hát még az örök életben... Mily erosz, vagyis törekvés, bizsergés, gyöngyözés, fakadás!

Ápr. 3. *Homines expectantes...* lehetnek-e azok, kik itt forrón szeretnek, kik édesanyák, atyák, jegyesek? Úgy legyenek-e, mint sátorban vagy mint állomáson, vagy mint villamos-megálló? Olyan legyen-e otthonuk, mint melyben összecsomagolva mindent, várják a hordárt? Az nem lehet. Ez

a föld a mi földünk, s a lelkünk forma corporis, agyagostemester, fazekas ; neki kell agyag, a limus antiquus paradisiensis. De azért megvan a vonzalom, az örök elmenés-tendencia. Úgy vagyunk földünkön, mint a holdunk ; az is ide gravitál s körülöttünk forog ; de amellett a földdel a nap felé siet ! A föld is a nap felé, s a nap s a bolygók nem tudni hová. Azért nescientes quandonam erit depositio tabernaculi nostri, aeterna ambiamus tabernacula !

Ápr. 5. Karlsbad meleg forrás — miért épen ott? De ha ott, miért nem lehetne itt, itt a szívben meleg, forró, duzzogó?! Ah, hát lehet-e másképp? Jézus bennünk ; Jézus lelke, szíve, melege, lendülete, lökése, vágya? Ime a meleg forrás szívünkben? Mit csinált a latorral a kereszten? Mit csinál hát velünk? Legalább svungot ad ég felé, hogy bizzunk s törjünk, magunkkal ragadjunk sokakat. Bergson valami élan vitale-ről regél, de az mese ; ah, az élan vitale itt van az eucharisztiaiban, s megkapjuk s átveszik a lelkek, kik sodrába kerülnek. Evoe ! Evoe !

Ápr. 7. Ah, eucharisztia, mit írnék rólad s édességedről s fölséges tapasztalataimról veled szemben? Folyton föl-föltör szívemből a hála s imádás érzete irántad, Uram, ki ezt gondolatban alkottad s a valóságban a szeretet remekévé rendelted ! Hogy letörtél minden emberi gondolatot és számítást ; hogy jöttél föl új szereteted világának látóhatárán tündökölve és lángolva ! Hogyan törtél össze minden akadályt, mely közénk s közéd állhatott volna, s azt okoskodta volna ki, hogy így nem lehet, úgy nem lehet, ez nem illik, az sérti a Végtelet ! Ah, ezek a cogitationes timidae . . . Te pedig eljöttél s elhíttál s asztalodhoz ültettél, s azt mondtad : egy család vagyunk, kik egy asztalnál ülünk bizalmasan s eszünk A család szentélye tűzhely, az ezen készülő étel, a confarreatio, *bensőleg összejűző s egymáshoz kötő* jelentést nyert. Ah, eucharisztia = confarreatio ; étel Jézus szíve tűzhelyéről, mely által bensőleg kötődünk Krisztushoz ! — A régi magyarok is Ukkó poharait itták szerződéseik megkötésekor.

Ápr. 18. Panis, quem ego dabo . . . ah az, melyet ő ad. Anyánk sütötte — az otthon kenyere ! A katonák meghatottsággal ették a lövészárokban az otthoni kenyeret. Mikor azt ették, otthon voltak ; együtt azokkal, kiket szerettek. Panis de domo paterna . . . panis de coelo . . . omne delectamentum habens . . . A halhatatlanság s az erő illatával !

Ápr. 26. Esztergomba készülök, az én hazámba. Ott adott Isten otthont s ott állított a munkába, abba a jól moderált munkába, melyben az egész és a rész lebeg az ember szeme előtt, s hol az ember el nem vész a dolgában. A munkának olyannak kell lennie, milyennel a lélek folyton kapcsolatban van, melyet ő lelkesít meg. Lélekkiletés, lélekkiradás, lélekadás legyen a munka. Ahhoz pihenni s lélekezni s lelket megint koncentrálni is kell bírni. Baj az, ha a munka a lelket agyonnyomja, s ha az ember lelketlen gép lesz. Ez a munka nem az övé — idegen neki ; a terméke nem az övé, nincs rajta gondolata s tetszése. Ehhez a lelki fényhez, e tetszéshez pihent, magát szívesen adó lélek kell. Akár szellemi munkában — képzelem az újságírást s a lelketlen részletes kutatást s számitást — akár a gyári munkában a termelő lélek eltompul s meghal Ezt a gyászos állapotot nehéz elviselni ! Ki is viselje el a halált, akármily formában? Goethét is rémítette a nagyváros élete — már akkor ! Mit szólna most a tántorgó, kábult, perverz ideg-, izom- s lélekrángatódzáshoz ; ezekhez a felhajtott s a munka kényszerében cammogó tömegekhez?

Entbehrst du drin Unendlichkeit und Sinn, So ist dir nicht zu helfen. Azután : Von Euch verlangt man eine Welt zur Welt. Vagyis nektek kell világot a világba vinnetek, a világot kitágítanotok — lelketek expanziós erejével. Du sollst die Sonne sein, du sollst mit deinen Strahlen Das farblose Meer der ganzen Gottheit malen. Az Isten világát s azután a mennyországot — minden ígét magában friss erőben hordozni.

Ápr. 29. Ah die realen Mächte des Lebens ! Domine non sum dignus, ut intres, sed tantum dic verbo et *sanabitur*. Ahogy a világ csodáihoz, Pöstyén, Karlsbad, Héviz forrásaihoz megy a beteg, úgy én az Oltáriszentséghez. Az árkok tele az Isten gyógyító leveleivel s a nagy ég tele az élet hívogatásaival, s mi cammogunk itt gyöngék s nyomorékok ! Qui si sana ! Itt vannak erők, életrevalók ! Ez a mély hit, nem is az, hanem a meglátás, az átérzés, a megfogás kell hozzá, hogy megrendüljünk, s hogy az eucharisztia mint reális hatalom lép elénk. Hiszen az unott csavargó, ki az árokba dől s nyeli az országot porát, azért nincs megrendülve s azért nem rogy térdre, mert nem lát ; mert nem veszi észre az Isten erőt s az Isten gyógyító csodáit, melyek körülötte az útifű s a zsálya s a cickány misztériumában környékezik ! Ah, én is útszélien pihenő s pihegő vándor, aki úgy lelkendezik erő s egészség után s ismételtelgeti azt, hogy «*sanabitur anima mea*» ; én, ki oly pietással

tudok állni a forrásoknál, s lüktetésükből s vízfodraikból zene s elragadtatás lesz lelkemben : én is átérzem az eucharisztia misztériumát, a gyógyító erőt, a csodafüvet, az ígéretet ! Én a religiót reális hatalomnak nézem, Jézust s kegyelmét realitásoknak . . . sanabatur anima !

Máj. 5. Fölséges nekem az első húsvét miliójét és indulatos, izgalmas életét szemlélni. Mily háborgás, mily rémület, mily örületes cikázások s hullámlások ! Asszonyok sietnek a sírtól, arcukon rémület és öröm, szemük tele angyaláttal ; apostolok szaladnak s lihegnek ; Magdolna a szeretet bachchansa ; ólmoslábú tanítványok . . . szomorúság . . . ; aztán lángoló szívek, kinyilatkoztatások, megismerések, haza-áramlások ; aztán feszült várakozás s megint «lélek-látás», de nem testtapogató. Mámoros szemek ocsudása, tétova léptek, elragadtatás, szent öröm ! Tele rémülettel van a világ, a természet, az ész a Föltámadottnak sírja körül. Rémület, hogy van (I), hogy él, aki meghalt, hogy fénylik, hogy a természet törvényeit töri . . . Christus est ! Ego sum . . . vivit . . . vincit . . . Pascha Alleluja !

Máj. 6. Zászlószentelés a Ranolderban ! Nuncius misézett. — Én a húsvét levegőjében, a «conturbati et conterriti» emberek, a szaladó és lihegő és feldult arcú emberek forgatagában élek. Mi van? Mi lesz? Az «ascendentes cogitationes» közt, az agyrémek, a fantasztikus képzetek közt élek . . . S azután a nagy állítás leszögező s egy világ alapjait odahengerítő megérzésében s futó, szaladó, karikázó, iramló emberi fantasztikában megállít az «Ego» s az a «sum » Ez az, ami a földet összefogja s égig ér és dómokat épít !

Máj. 9. Lélekalatti erők emelkednek, löknek fölfelé, feszítik világom kérégt s látókörét. Szeretek nagyon — kimondhatatlanul. Individuum ineffabile . . . ah skolasztikusok, nektek az általános fogalmakra orientált ismeretelmélet miatt, — nekem a lélek miatt, a mélység, bensőség miatt ! Lehet-e tüzetesen definiálni a pilisszentkereszti forrást, ott a romok előtt, a diófa alatt? S a bodajkit? Nem, az is, ez is individualiter és kizárólagos konkrétsággal fakad, szuverén individualitással. Úgy fakad s lobog lelkem. Az oltárhoz járulok s veszem Krisztust, testét s iszom vérét, s tele van a szám borral, vérrel, tüsszel, mennyei források erejével. S a lelkemet öblítem s kiégetem s minden savanyúságát kimosom s bacillusos oldalait kinyalja a tűz. Tűz . . . vész . . . bor . . . sav . . . alj . . . villám ! Mi van

még? Krisztus pünkösdi lelke. Ah, Uram, dalosod, szerelmesed vagyok ; minden szirontáktól kivirágzik lelkem, — arany pártaszirom-levelekké, nagyszerű, vert arany-kehellyé! S hegyek közt fekszik váram, Gralburgom, s onnan nézek és szállok . . . S ha jön felém valaki, a magasból megyek feléje le — mindig felülről, Jézusom! Zöldarany hárslevelű tabernákulumom . . . az élet szövvénye s misztériuma lengeti a leplet ágai közt . . . Itt ülök, jobban akarnálak szeretni téged, s szeretném, ha tulipán színek egymásba olvadása, az a finomság, mellyel egybefolytak, volna lelkem érzéseiben s megérzéseiben. S azt a nap, a te szemed sugára festi s olvasztja ; s a te lelked pünkösdi sugára ne bírná? Ah, tulipán, versenyre kelek veled ; te izgatsz s ingerelsz s azt mondod : nézz belém, ha én az élet s a lélek alsó szikrája így produkálok neked finom érzés- és szeretet-motívumokat, te nem bírnod? Te halhatatlan lélek? Tulipánom, csókom rajtad s szemem gyönyörűsége . . . Köszönöm suttogásod, szépséged s finomságod akcentusait. Igen, én is szeretem a művészt, az alkotót, a nagy élet-élesztőt, a virtuózt — a Creator Spiritust!

Máj. 14. Tegnap lezajlott a katolikus nap — pompás esőben. Itt volt X . . . Ez a külső keret ; s a belső? Az én Szentlelkem, melytől a lélek puhul és hajt, lángol és lobog, fakad és folyik, termékenyül, alakul, átlátszó és tükör! A Szentlélek igazza, istenivé tesz, átjár és bennünk lakik. Istenben mi, s a Szentlélek bennünk! Ő a mi országunk, s mi az övé. Az ő háza, szentélye, fészke . . . itt pihen és költ és dobog. Ő a punctum saliens! Itt az otthonod a lelkem — inhabitans Spiritus! Nem vendéglő, nem szálló, nem heverőhely, nem átmeneti pihenő, hanem otthon . . . «A mi házunk», ezt olvastam Monor körül. «A mi házunk», mondja a Sancta Trinitas a lélekről! Mily távol <esik> a protestáns «justum declarare» a sanctum facerőtől, s ennek megint bensősége nemcsak a gratia, a donum, hanem a Donator maga. Nemcsak a vízsugár, hanem a forrás! Erről nem lehet disszerálni, ezt átérezni s birlalni s élvezni kell!

Máj. 21. Veni Sancte Spiritus! Ha a méhecske gazdag mézforrást talál, pl. hársfát vagy nagyon mézes virágú berket, teleszi és issza és szedi magát hímpporral és nektárral és visszarepül a kaptárba és jár és dörgölődik és testecskejével át-mászik a sorokon, s azok észreveszik és követik, s elvezeti őket oda, ahol ők is merítenek és gyönyörködnek . . . In odorem

unguentorum tuorum trahe me . . . bonus odor Christi ! Ez az, aminek kell megéreződnie rajtunk : az élet, a szép élet parfümje. Jobban meglátni : nagyobb tisztelettel ; jobban megszeretni : nagyobb hajlékonysággal s fölvevő képességgel, készségesebb idomulási hajlandósággal. Ez a testimonium de Christo : a) a Lélek ilyenekké tesz, Krisztus kegyelmét, erejét s szépségét visszatükröztetőkké ; b) minket arra képesít. Ó a művésznünk ; rajtunk mutatja, hogy mit tud ; ad világosságot, hogy lássunk, hogy Krisztus szemével lássunk, ítéletével ítéljünk, a jó s rossz közt különböztessünk, a fölséges, igaz utakat jelezzük, a fölfelé törő irányt képviseljük, a szép életet bemutatassuk . . .

Más : Filius Dei venit et dedit nobis *sensum*. Mi minden ez a *sensus*? Mi mindent adott s váltott ki bennünk az Úr? Olvasom, hogy mikor a méheknek új királynéjuk megjelenik, a régi attól fél, hogy megölik ; de ketten nem maradhatnak, hát pártütésre kell gondolni. Mindegyiknek pártja támad, de hogyan? Hangot ad, magasabbat vagy mélyebbet, s ugyancsak a másik.

Máj. 25. Arguet mundum de peccato et de justitia . . . Megfedd, hogy piszkosak vagyunk s távol tőlünk a reális, az igazi Isten-szerűség. Az előbbire gondoltam, hogy a kis kutyákat rá kell nevelni arra, hogy Zimmer-rein legyenek, s nekünk : Kirchen-rein und Altar-rein und Geist-rein kell lennünk. — Azután a justitia az a reális szentség . . . az a valóságos ! Nem szó, nem érzés, ötlet, hangulat, hanem res ; tehát élet. Az, amit élünk s teszünk, az van oly realitás, mint a kő, a föld, a Duna. Akár ködben áll, akár napsugárban ! — A fogalmak, a gondolat mint ismeret s emlékezet még nem realitása annak, amit gondolok s képzelek. Realitás az erény akkor lesz, ha valóságba, életembe állítom ; pl. föltétlen kapcsolatom Istennel, rendületlen hűségem, reális alázatam s bizalmam, hűséges, megbízható voltom, tisztaságom.

Máj. 30. Ó, áldott a lélek, mely magára talál s önarzába nézve, a végtelenséget megpillantja. Ah, itt látni az igazi tengert : a végtelent. Mi fődte el tőlünk? Talán hegy, erdő ; talán hogy síkon éltünk bár, de távol tőle? ! Igen, ez az, távol tőle ! Istenem, lehetséges az, hogy az ember önmagától, lelkétől, mélységeitől távol éljen? Lehetséges az? ! Lehetséges az, hogy a fölséget, a magasságot, melyben áll, ne lássa, s hogy a helyzetenergiák meg ne mozduljanak benne? Igen, lehet ! Hegye-

ken is vannak állóvizek ; de mily energiák pihennek bennük ! Ha úgy egyszer megindulna a Lüner-See ? ! S épen úgy lehetséges, hogy az ember kápát húz a lélek sólyomszemére s hogy lefojtja a fényét s tüzét s hamuba rejti ? ! Ich halte mir aber auch wie Goethe lichte Punkte und lichte Menschen fest, das Übrige mag quirlen wie es will und kann ! — Ma, az Oltáriszentség nagy ünnepe előnapján iparkodom megtalálni lelke-met s az országot, mely bennem van, s az utat, melyen járok, bár csak az árokszálen, távol a tülekedőktől, hogy megérezzem, hogy mi ő nekem, s hogy mit hoz s mit ad szentségében. Hogy mily fényt áraszt tükörlelkemre s mily királyi ruhába öltöztet országomban s mily zsálya-, pipacs-, kakukfű-szőnyeget borít utamra, az árokszélre ! «Mert az életet két kézzel megfogni — S a pálmaágot büszkén kicsavarni — Még méltatlan kézből sem tudom ; — Enyém az árokszél a szent úton !» (Harsányi Kálmán.)

Jún. 4. Tegnap volt a huszárezred zászlószentelése. A nap égetett a kaszárnya udvarán. Sz. gróf hozzám jött s mondta : «Mégis csak kellene csinálni valamit s szólni az Úristennek, hogy adjon esőt, — hisz így tönkre megyünk megint». Ez a gondolat kísért ; mintha engem küldtek volna az Úristen elé : te menj, te szólj ! S érzem is, nekem kell szólnom . . . nekem. A szent oltárhoz így is lépek . . . terhelten egy világ bűneivel s szükségeivel . . . Kérem az Urat : segíts ! S ha úgy állok ott s azután a szentmise után hálaadást tartok, jár bennem a sok vágy, gyötrődés és epedés, s mint ahogy a gyapjúsákban oda fordul a súlypont, ahol a beledugott ólomdarab van : úgy az én imádkozó lelkemben az értékek eltolódnak, más valutát kapnak. Azt súgja a lélek : imádkozzál a veszedelem ellen ! De mi a veszedelem ? Lelkek vesznek el, száradnak el. Imádkozzál ! Száradjon el inkább minden vetés, s száradjanak ki gyermekeink erei inkább, semhogy egy lélek vesszen el ! Istenem ! Istenem ! Sőt inkább pusztuljon el a világ, inkább, mintsem hogy egy bocsánatos bűnt kövessenek el ! Igen, így van s így legyen ! De, Uram, engedd megfordítanom a nyársat, nem Fölségeddel, de irgalmaddal szemben : Mennyivel több lélek vész el a nyomorúságban s többet vétkeznek az inségben ? ! Ah, Uram, te tudod . . . respice et fac . . . respice et adjuva !

Jún. 8. Jézus Szíve ünnepe : Ignem veni mittere . . . S mi-ben hozta a tüzet ? Szívében . . . Ah, tüztartó ! Szívében a fényt, szívében a tüzet. Du sollst die Sonne sein ! Du sollst

mit deinen Strahlen, das farbenlose Meer der ganzen Gottheit malen ! Du sollst das Feuer sein, du sollst mit deinen Garben die festgefrorene Welt zur Frühlingstochter salben ! S mi megyünk nyomában, mi gyujtogatók ; nekünk is ugyanazt s ugyanúgy kell akarnunk : gyujtani s tüzet magunkkal hozni, az arravaló tüzet szívünkben. Ez a vágy égessen : égjen a világ a Krisztus tüzében ! Az egész világ ! Hej, két-harmad még meg sincs keresztelve ; csak egy Istenben hisz (törököt, zsidót beszámítva) ! Milyen lehet Jézus Szíve vágya ; mily örök előtt áll ! mily tüzek feszengenek benne ! Gondolj a selmeci kohókra ! A tűz megvan, de szét kell vinni s szét kell szórni ! Égjünk s ne okoskodjunk, hogy hogyan is lesz ! Égjünk s gyujtsunk, s ne kérdezzük, hogy miért nem ég a világ ?! Azzal a mélységes tudattal járjunk : okvetlenül tüzet viszek, tehát gyujtok s égetek ; mindenekelőtt pedig magam égek. Ah, ebben nem akadályozhat világ, elfogultság, babona, bűn. Ah, én égek, én szeretek s hevülök. A csalogány magának dalol, s a költő magának énekel, s a méhecske magának szívja a nektárt, s a forrás magának fakad ; s aki szeret, magának szeret, s aki ég, magának ég és lobog és dalol — magamnak s Jézusomnak s vele s benne !

Jún. 8. A Niagara nagyszerű folyam ; tiszta a vize s temperamentumos, nem fél a mélységektől s hanyatt-homlok rohan meglelkesülése, gyönggyé s szívárvánnyá való változása felé. Ah emberiség, ha úgy látnám folyamodban ezt az eroszt s ezt a páthoszt s véredben ezt a lendületet s vágyat a megboldogulás, a tökéletesbülés, a megtestvérülés után ! Hisz van az emberiségben sok-sok jó, szép és nagy ; de aztán ? Hát keresek ennek följát a Niagara körül s megtalálom ; jóval a vizesés fölött csatornába vezetik a vizet s azok megkerülve az esést magát, gyárakba szaladnak, hogy csak megint jóval az esés mögött ömöljenek a folyamba. Ezek a vizek is kiadják energiájukat, hajtanak, löknek, forgatnak, ízzé-porrá zúzódnak, piszkosak lesznek, minden színt játszanak ; a technikát szolgálják s a pénzeszsákokat töltögetik. Így vannak befogva az emberiség őserői a politika agyarkodásaiba, Ábrahám utálatos ivadékaiknak uzsora- és vérszopásába, önzésbe, piszkoba. Szinte látom, hogy azok a tiszta Eriető-vizek mint borzadnak és megremegnek a piszoktól, mely beléjük keveredik, s az emberiség józan érzése is, amikor magára talál s örületes hepciáskodásából kicsit eszmél, elundorodik önmagától s siet ősi gravitációi erejében a jobb, tisztább felé. Hogy veti ki magából a piszkot, hogy tisztul ! Ah, ha felejtteni is tudna !

Istenem, hogy miért kell az undorító élettapadásokon, poklonkon keresztül-átmenni! Ah, hogy ily géniuszok, hóhér pribékek szenvedélyek játszhatnak velünk! Chimérák ülnek meg, belénk vájják karmaikat, s mi visszük őket!

Jún. 19. A bűn az, ami Istent tagad, támad, sért. Rettenetes . . . s ami fölvertezi haragját, s fölkelte a végtelen Föliséget, fölborzasztja az óceánt, föltornyosítja hullámaikat; azért van pokol: nem az emberi érzés, hanem az isteni ítélet önvédelme, állítása, érvényesülése. Én a kutyát nem értem, s épen azért az másképp tesz mint én, s erre azt mondjuk, hogy az ösztönét követi; az Istent sem értjük, s azért az is másképp tesz mint én, s poklot kanyarít. Ah, az emberi gondolatok nem futják, mikor a nem-emberit, az emberen kívülit, a világot, a végtelent fölérteni akarjuk: *timidae cogitationes* . . . A világ energiái is minden számon s mértéken felül valók: non sunt ad usum delphini. Az a mozgási energia, mellyel a föld mozog, az a súly, mellyel hegyek s tengerek nehezednek, az óceán nyomása: mindez nem emberi mérték. Nos és a végtelennek mi fogjuk előírni, hogy így meg úgy? Ez a csipás, hájas, unintelligens tekintet, a homo animalis, a bête értelmi éle? Ez a szúnyog-szívónyelv, ez fogja az óceánokat fölhörpinteni? Il y a plus de distance entre tel homme et l'autre comme entre tel homme et la bête! Hát még ha theológiai misztériumok feneketlenségére ereszkedünk?!

Júl. 2. A szent vér hónapja, a legtüzesebb hónap; a vér, az élet, az erő hava. Szent vér — mi minden az? De végre is ez az a res, melyről el kell mondani, hogy *elementum materiale redemptionis*. Az Isten s Krisztus s az emberiség megváltásáról s annak történeti eszközléséről gondolkodva, ezt a piros, rubintos drágaságot nézik. Krisztus az Üdvözítő, s váltásául a vérét adta. A vérkiontás jelezte, hogy életét, hogy magát adta; de a res, amit adott, az a vér! O sanguis realis et regalis . . . Sang-real . . . a szent Grál: kincse a világnak; az új piros nap, óriási energiák napja; protuberanciái millió mérföldekre szöknek; fakulái, ah, fáklyái izznak és lobognak. Vérét adta nekünk zálogul; ez a mi zálogunk, hogy boldogulunk, hogy élünk halál, pokol dacára! Szent vér, ah, hogy földagadt árja a Szent Szívben; hogy áramlott szét Krisztus ereiben; hogy fűtötte szavait, képzeletét — ez a predestinált anyag, melyhez a legtöbb érdem és kegy kötve volt.

Ah, szent res, real, regal sanguis, hogy nézek rád, legszentebb, leglelkesebb isteni lélektől, isteni vágyaktól leg-

átjártabb szent res. Darabja a teremtésnek, melyben Isten remekelt! Hány barackfa- és almafa- és mandulafa- virágban, lilimban és rózsában remekel! Kiválasztott materiák gyönyörű formák hordozására! Ah, mily kiválasztott, lapis pretiosus, melyet Michelangelo Pietává faragott... Ah, mily kiválasztott falak, melyekre lehelte a Sistina remekeit; ah bűvös ablakfülkék s holtívmezők, melyeket géniusza halhatatlan szépség virágaival hintett be... Ah, van a materiában is kiválasztottság... Ah szent kő, véres kő, Szent Lőrinc megsült teste nyomait hordozó kő... Ah, szent fa, szegek, lándzsa, melyek kint is, de nekünk örök pietás ingerlő eszközeit is jelentik... S azután hát a szent vér! Maga az a vér, az melyhez az örök érdem lelkének öntudata s annak minden szépsége kötődött; melyben villogott az örök szeretet, a legszébb emberi lélek legmélyebb érzése. A kegyelmek lánc, a szépségek koszorúja innen fonódik, innen indul ki a Szent Szűzön s a kánon szentjein s az évezredek csodáin át...

Szent vér, szent Grál, onixból, aranyból; ah, az csak szimbolum; de hogy kegyelte a középkori áhitat a szent Grált, mit épített s mit faragott, s mit kalapált ki számára! Mily várat, mely templom is volt, épített neki költészetében! A hűség-, a szentség- s a gyakorlati Krisztus-követésnek mily gárdájával övezte! Mily magasba emelte tornyait, s tornyainál még magaszosabb lelkiséget nevelt szolgálatára! Szent Grál... szent Grál, én is szomjazlak s imádlak! Szent Grál, te bűvölsz engem is; te vonzasz; megyek, édes és fölséges! Szent Grál, mily hegyi patakok s folyamok ringnak le folyton hegyeidből; mily dörgések rengetik lavináid zuhatagaiban sziklafalaidat! Szent Grál, mily illatos erdők lehelik az élet lelkét a világba — először feléd, hozzád s onnan leereszkedve kapjuk mi.

Szent vér! egy csepped több mint minden... A világ s a teremtés csak remek foglalat ennek az eleven s folyékony drágakőnek számára: egy cseppnek a Krisztus véréből. Belőle vibrál a tüzes szeretet perzselő sugara! Ah, milyen az energiája! A lelkek váltságát adja millió világok bűnei-, förtelmei-, rémségeivel szemben. Legyőzhetetlen, kiolthatatlan, kimeríthetetlen a tüzes energiája. Isten gyülemlyítette, Isten gyujtotta ki azt. Ah, imádjuk, áldjuk, szeressük; bizzunk örvendezzünk, jubiláljunk! Nagy az Isten, végzetetlen, azért ily nagyok a művei! Fölséges alakító és költő, teremtő és konstruktor; s ebben telt kedve. Hát ezt nézni s meglátni s élvezni kell s fölolvadni benne. Vér, vér, vér, ah, de tüzes vér;

vér — rokonvér s isteni érdemet fölszívott vér ; a mi vérünk : Frater et sanguis noster, ki e vér erejében (erőt adva neki) a lelkek paradicsomát formálta ; különbet mint Fra Angelico... de olyféle tisztaságban, szépségben, kellemben s ezüst harsonákat fúvó muzsikákban. Vér, vérünk, megváltásunk, örök életünk. Ez a bolygó «terra» nagy szellemi fakulája ; ez leng s lobog rajta, mint zászlaja az admirális hajónak a bolygók, a csillagok hajórajában. Ugyan mit tettél, Uram, ilyesmit más világokban?

Júl. 2. Isten a bűnt végtelenül gyűlöli . . . Isten gyűlölete ! mily megsemmisítő indulat, mely poklokat gyújt ! Mit lehet ez ellen szembeállítani, aminek realitási tartalma fölérjen — realitást az Isten gyűlöletének realitásával szemben? Mily hatalomnak kell annak lennie, mely ezt a súlyt elbirja? Az a szent vér ! Mily láncnak vagy attrakciónak, mely a szétlökött világokat egybefűzze? Szent vér ! Szent vér . . . lávafolyam. A világ eljegesedett ; morális jégkorszakba fagyott bele . . . E rettenetes légáramok most is járnak — most főleg — s megfagyasztanak minden irgalmat. Mi a pogányság? a magába zárkózott, morális jégkorszak ! Ime a szent vér mint lávafolyam nyúlik e jégfalak felé . . . olvaszt... A föld, a lelkek földje föllélekzik . . . A lávafolyam lehetete más levegőt lehel : meleget, bizalmat, békés fejlődést !

Júl. 7. Minden attól függ, hogy mily világot hordozunk magunkban, s mik annak a súlya s az energiái s csillagai. Pondus aeternum salutis, írja Szent Pál ; örök mázsák, súlyok, melyektől fölbillen minden egyéb. A nagy realitások, . . . quod est ; azzal szemben a látszatok világa, a harmatos pókhálósálak szövédéke, a szép föld nyakéke !

Lelki világ, isteni gondolatok fényei : beatus homo, quem tu erudieris Domine et de lege tua docueris eum, ut mitiges ei a diebus malis . . . hogy megkiméld, hogy elviselhetőkké tegyed neki a rossz napokat. A nagy fények : aki a lelket látja . . . Pl. gyönyörű a szőlő, s májusi fagy van s a lélek túlsúlyban van: nem okoskodik, <nem> káromkodik, alázattal meghajlik. Vagy gyönyörű a vetés, érik a búza, már júl. 6-a van s este a jég tönkreveri s ezeken a kékes, vörhenyes felhőkön s ezen a pocskékká vert vetésen át az ember lelke néz . . . a lelket agyon nem ütötte . . . Vagy szép, kedves feleség s három gyermek a kis fészek fiókjai s az apa örömei, s az apa elmegy reggel s este holtan hozzák haza, s ezen a nagy gyászon át az össze nem tört hit kis lámpása ég ; azt ki nem oltottuk !

Justus ex fide vivit, annyit tesz, hogy a *fides* az erő, a bélyegző, a stílus, a képlet, mely az életet, a cselekvést igazítja, fölegyenesíti, az ascensio vonalában megtartja, fűti. Mondják: elég a morál! Nem, nem! A morál is igazodó, törekvő, élethullámokat hasogató igyekvés. S mi tartsa és fűtse azt? Csak a res, a realitás, az energia, a helyzetenergia, a pondera aeterna et alta, quia coelestia. Ha a gőzgépet jól megcsináljuk, az nem elég, mert még gőz kell bele. Energiák mindenhová! A napba és a lélekbe is. A napot jéggel fűti az Isten: a lelket kristálytisztá, jéghideg vagyis józan, megteveszthetetlen elvekkel. — Hogy a lelkiismeret helyes legyen, ahhoz igaz ismeret kell; hogy érzékeny, finom s kedves legyen, ahhoz készség, érzék, élet, receptív természet kell, vagyis érzések, érzelmek, hangolódások, buzdulások.

Ex fide vivit — kinek a hit fényei nagy valóságok: nem fogalmak, hanem megtestesülések. Bennünk testesülnek meg a nagy igék: kedélyünkben, érzéseinkben, akarásunkban, jellemünkben, egyéniségünkben. Csak a megtestesülések élnek. Megtestesülés nélkül a fogalmak holtak, — árnyszerűek, — gyöngék. Justus = kiben a hit megtestesült, életvalóság lett. Krisztus = megtestesült Ige. Justus = megtestesült isteni fény, isteni jó! Pl. földön élni, de úton lenni, útfélen, szent úton. Földön élni = a relativitást tudni, nemcsak annyiban, hogy a föld ennyi kilogramm s ily gyors az irama (25 km másodpercenként), s fordul a nap körül 365 nap alatt; de az Uranus fordul 10.000 nap alatt. 27 év ott egy év. Aki itt 70 kiló, az a napban rettenetes monstrum, s a pehely is mázsákat nyom... Idő, tér, súly relativitások. Szétszakítjuk a relativitásszerűt s más világokba gravitálunk. Kinőni a világból... Justus = hit és erény megtestesülése. Más mértékek, más motívumok. Az állat az ösztönös psziché megtestesülése; a természetes jó ember az értelmes jóindulat megtestesülése; de a krisztusi ember a krisztusi jóságé. Pl. a hegyi beszéd etikájáé, hol a motívum ez: mindent a belső jóért, a több lélekért. Vagy pl. amilyen a tékozló fiúról szóló parabolának emberi tévedésekkel, de isteni jóakarásokkal telített pszichéje! propiciens de longe (hát ki-kinézett arra felé); misericordia motus (elérzékenyült)... Vagy a jó pásztoré s annak belső, mennyei örömeé... magis erit gaudium in coelo super uno peccatore. S aztán Szent Szívének érzése... rohamos, sírból, azaz, hogy örök győzelemből hozott életárama... a tavaszi fagy és éjszakák démonjai ellen.

Aug. 21. Ma megragadta lelkemet : «És a seregek Ura minden népnek e hegyen kövérségből szerez lakomát, a szüret, a velős kövérség, a seprű nélküli bor lakomáját» (Isai. 25, 6). E hegyen s hegyláncon : az eucharisztia hegyein. Ezek a kereszténység hegyláncai, a mi oltáraink. Mily Magas-Tátracsoport ez a Fehérvár... csúcs csúcs mellett... föl az égig! A hegyláncok végig a Sárret lapályain. Az eucharisztikus szem ily térképet lát : hegyvidékeket mindenütt. S e hegyen a convivium pinguum, így fordítom : a jóllakóké ; medullatorum : a szív gyönyörúségeig jóllakottaké ; convivium vindemiae : ah szüret, a régi szüreti mulatság s hozzá a vindemiae defaecatae, hol színboron mulatnak, szívgyönyörúségen s szemnek s inynek lángoló színboron ! O sacrum convivium...

A hegyeknek van súlyuk... ah, azok nyomnak a latban ; s elmozdíthatlanok, ha át is fúrják őket ! Nos és ilyen az eucharisztia-hegység : lelkemben súly s elmozdíthatlan erősség. Minden fölbillen vele szemben : inség, gond, drágaság, kín... Ah, Uram, mily nagy dolog, megérezni súlyodat s szakramentumaid hegyláncait, s látni lent a hinárt s a bozótot s a lelkiismeretek szövedékét, a sárga paraszt-lelkeket, a lumpokat, a nyegle, kiaszott, kipréselt citrom-, a lagunákon úszó szemét-embereket ! De mily érzés, fennköltség, nagy stíl kell belénk ; mily nagy szent akarás, mily kifogyhatatlanság jóságban, iparkodásban, vágyban, gyakorlati szeretetben !

Még tegnapról valamit. Sz. prédikált s elmondta, hogy a gyémánt szén, s a topáz, a rubin ilyen agyag s a smaragd ilyen magnéziás föld s a türkiz ilyen oxid, olyan oxid. Igen, föld az ember s elete, s drágakövek lesznek belőle, ha úgy jegecesedik, vagyis ha a rend felsőbb törvénye érvényesül ; ha a szándék tisztasága elrendezi, ha átlátszóvá teszi az életet.

Aug. 25. Szent Lajos ünnepe. Nézek a hegyre, mely szuverén lelki stílben emelkedik előttem. Tett és alak és teremtés és világ. A breviárium lapidáris vonásai rajta : «mare cum ingenti exercitu trajicens» — hah, a keresztény lovagok érzelmei ; ez a tenger a tenger fölött ; ennek a fölséges Gaulois-kereszténységnek égre csapó hulláma, mely szégyelte s nem tűrhette, hogy a szent föld szaracént uraljon ; tehát megy, Isten jár vele, az egyház áldása, a belátás, a szükségyszerűségek bevillámlása. S azután? «primo praelio Saracenos fugavit, sed cum ex pestilentia magna militum multitudo periisset» — hah, mily csalódás egy bátor vitézre, hogy így pusztul el — ! «victus ipse et captus est.» Mily mázsás kövek ezek !

szavak! hah, hogy elbírja a lélek! Idegenszerű vidéken, idegenszerű napsütésben jár a rab-király! S azután évek mulva? «*Sed cum iterum transmisisset bellum Saracenis illaturus — megint? s nem józanodott ki hitéből, az «Isten is akarja» tévhitből, a nagy agyrémességből? — «jamque castra in eorum conspectu posuisset, pestilentia decessit»,* elhívta őt is a fekete szolgáló, a rettenetes bőr- és csont- és kelevény-alak, a pestis. Azt mondta: ki ez itt? Egy frank király botorkál itt; kardja is van, páncélja is; na hát, pozdorja és csont és hamu vagy, rothadj meg. A természet pestise így beszélt; de az őrangyal s Mihály, archangel, azt mondta: Isten útjain jár, kereszttel a lobogója, a keresztes had jele a mellén, az egyház harcosa, nagyhitű, tengerekkel, vészekkel szembeszálló hős, így pusztuljon? Botrány lesz? De az Isten mondta: ezt a legnagyobbat kívánom tőle, az ilyen hőstől, lelkem ihletett hőségétől, hogy így szolgáljon, s feketeségen, szörnyűségen, rémességén, abszurditáson, tehetetlenségén győzzön. Akarom, hogy a legnagyobbat állítsa a fényes középkori szellemóriások kirakatába, a teljes megsemmisülésben, hóbortban, a szaracén kacajban, a hitetlenség megmakacsulásában az alázatos hitet a provideáló Istenbe! Seregei, tört zászlói, üres hajói... romok, romok fölött a törhetetlen hitnek dómja, a nagy állítás ködbevesző, de égbe emelkedő hegye. Ő az, aki «*pestilentia decessit in illa oratione: introibo in domum tuam; adorabo ad templum sanctum tuum et confitebor nomini tuo.*» Neki más ház, más templom nyílt meg; egyiptusi napsütések s letört hadseregek éjjelei fölött más napkeletek!

S ez a bízó, hívő tekintet s ez a stíl s ez az őserő, ez világít; most mindenből ezt kell kiemelni. Az egész világ hüvely, s a természetfölötti élet magvait kell kihüvelyezni belőle. Hogy győzünk-e vagy nem; hogy a szentföldet elfoglaljuk-e vagy nem; hogy pogány lesz-e úr fölöttünk, ez mindegy. Egmagasságokról int a hit s a nagy életmetamorfózisok útja... az itt lent küszik a hegyek oldalán s tele van szakadékkal, lavinaszakításokkal, ördögugrásokkal (Teufelsprung a Gothardon).

Istenem, Istenem... hitem... Gondviselőm s megsemmisítőlésemben főlemelőm! Úszom én is a gondolatok, a vágyak, a korszerű eszmék s törekvések áramában, küzdök szent célokért, szentföldért, hazáért, vérért, meleg életért; de lesz-e győzelmem? Az mindegy; hogyha csak úgy állok s úgy esem el, hogy akkor is azt mondhatom: *introibo in domum tuam... adorabo ad templum sanctum tuum.* Ha

szemeim szent örök templomok ragyogó keresztjét látják, s ha vándorutamon a szent templom kapujához érhetek! Az életet ily lélekkel telítem; mert az is csak «vas», edény; legyen «vas pulchrum et electum» a belső tartalomból. — Ha azt mondanák; de mirevaló, hisz tán tévedsz? erre feleletem: ha van Isten, minden egyéb intellektuális abszurditást <= nehézséget> (Gondviselés) ez örvény nyel el. Ő végtelen, van és szeret; no aztán a módja nekem abszurd lehet; de végtelenségének abszurditásaim tuskóiból emelek oltárt, s azon égek el, «et introibo... et adorabo...!» Még ha agyrem volna ez, akkor is gót dómja volna a pszichének; aranyborjúk körül szökellő potrohos, pufók, nyálas manók kis világából, lapályból emelkednék föl... Hochenschwangau sziklák fölött, Magyar bácsi kertje a Gyerar-patak szakadó agyagpartjain! De így, hogy van Isten és szeret, abszurditásaim szakadékai, érdességei, kegyetlenségei, rémitései közt és fölött emelkedik templomom, hűségem lovagvára, andalgásaim zárt kertje! Isten, Isten segíts, hogy el ne késsem a hit s hűség e templomát építeni!

Aug. 27. Búcsúozom Szent István ünnepétől; tőle nem; hiszen kápolnám az ő régi bazilikája helyébe esik bele. Itt zsong, itt méléz, itt gyullad ki a hagyományos áhitat! Az idén Sz. prédikált; én azt mondtam volna: Az evangélium a kiosztott mnáról kemény; jelenti a kooperáció, az operáció szükségességét. Élet = akció; szellemi élet = nagy akció; nagy hívés, szeretés, akarás: a folytonos akció. A szentek lelke = hevülés, törekvés, térfoglalás; hódító, harcias lelkület. Ez a szentnek szelleme. E bűvöletet (fascinatiot) érteni, érezni, osztani kell. Tenni, cselekedni, alkotni — tervszerűen, célszerűen; nagy, rendezett akarattal a pogány, féktelen, szertelen akarat, a füstjét levágó, földön mászó földi irány helyett. Tehát a nagy irányok s a nagy akarások lelke. Ezzel teremtett Magyarországot. Óriási mű s megfeszülés! Vezeti őt a nagy hit. Ez az ő meglátásának világossága. Más napsütés, mint Turán és Etelköz és a pogány puszta fényei. Ezeknek is van lelke, lehe, szenvedélye, de nem konstruktív; legföljebb tengő élet. A ragadozó madár tekintete... a száguldó paripa lehelete... Új világ, új célok, értékek hierarchiája... Puszta. kő s álmos ember;... de aki égi lajtorját lát s megijed: *terribilis est locus iste*... Puszta, csipkebokor, méléző pásztor, ... de aki a csipkebokort tisztán látja: a földet szent földnek ismeri föl. Puszta, ház nélkül, csak

sátorponyva terül rajta ; út nélkül, itt-ott szekérkerék széles nyoma . . . vágások . . . s azután alba ecclesia, fehér faragott kövek boltívekbe rakva s csipkékké s virággá faragva . . . Nagy életkonstrukció, — nagy látomás . . . hívás és meghallás . . . vonzás és iramlás ! Igen, új világ ! Napsugara Krisztus, orientációja örök élet, biztatás, az, hogy szeret . . . és . . . gondot visel. De végtelen, nem-ember . . . Értékei nem a föld s a boldogság itt, hanem esetleg mindennek megtörésével a lélek. Új világ, új hegyek, forrásvidék, gejzirok, titkos, szent források mint erdőkben, a csobánkai «Bründli» vagy a mexikói s a pilisszentkereszti : árnyékban, csendben ; az a miliője, s az élete a mélységek lüktetése. A zene és ima ! Oltárhegyek . . . s körülötte források . . . vizek . . . kegyelmek ! Végtelenül gyönyörű emberség . . . Krisztus a szíve, a lelke ! S ez mind középkori kiadásban, a hit realizmusával ! Ezt a világot hordozta s azután alkotott. Népet, életet szervezett : a tekintély hatalmával. Tekintély, mi az ? A nagyakarás ! A nagyuraság. A nagy hatalom : csak egy az Úr s egy a parancsoló akarát. Tisztelet neki, hódolat s rend . . . Korona e faszcináció fényében . . . ! Tisztelni intézményeinket . . . mi : corpus Coronae Sancti Stephani ; a nemzet, mely Szent István koronáját hordozza s tagjai a testületnek . . . S intézményeket : házasság, család, otthon ; aztán erkölcs . . . Nép, melyet becsülni, nevelni, emelni kell . . . Mi most nézzük az alkotmányt : készen áll ; mint ahogy nézzük a kölni dómot a lapos Rajnaparton s Michelangelo festményeit a Sixtina boltján !

Jelleme kemény és gyengéd volt. Nem pacifista, hanem paedagogus-rex, iudex-rex, vindex-rex. Kard és bot, jogar ! Középkori büntetések . . . S gyengéd ; irgalom, könyörület, áhitat a Szent Szűz iránt, Alba Ecclesia királynője iránt. Homo Dei . . . gentis . . . ecclesiae . . . Ha szeretjük a hazát, szeressük őt, tiszteljük. Szeressük művét.

Aug. 31. A művészet, mely alakot ad hangban, alakokban a szépnek, a megsejditettnek, a fölségesnek, mely kinyilatkoztatásokat nyújt egy felsőbb, szebb világból, a vallással, az örök szép forrásának kultuszával rokon. Mindkettő az örvény szélén ül ; érzi a vonzásokat, a szükségességet, az igényt a szebbre, jobbra, s az egyik a meg-meglátottnak alakot, a másik önmagát adja. Kiterjeszti karjait, kinyújtja magát mindkettő : a művészet, hogy el-elfogjon egy-egy fényt vagy hangot ; a másik, hogy beleolvadjon az örök szépségbe s szentségbe. Azért a művészet is tisztít, finomít s nemesít s

emel; s még inkább igaz, hogy azért a művészetnek sehol oly helye, mint a vallásban. Ha ennek liturgiát keresünk, azt csak a művészetben vagy vele kapcsolatosan találjuk meg. — A művészet a tudományt is segíti, mert hangol s a megértésre alkalmassá tesz. Sie gibt «die Erleichterung (hangulat) der Erkenntnis der Ideen der Welt als ihren wahren Endzweck»; segít minket a világ mélyebb felfogására.

Szept. 3. Ah, meglátás és megézés, lelkem e két lefoglaló gondolata s orientációja. Az öntudat reagáljon, s észre s magába vegyen. Arra való, hogy telítettsek, hogy gyulladjon s lendüljön. Csodálatos preokkupáció: a nagy valóságok meglátása s megézése. Azt szeretném, hogy nagyságukban, újságukban, imponáló fölségükben omoljanak rám. Ahogy megérik némelyek a földben a vizet, a szenet, az ércet, azok sugárzatát, úgy érezze meg a lélek a nagy realitásokat: Istent, lelket, túlvilágot. De hiszen még a villamosságot sem érzi; mily szerény, öt kis csappal vagy horoggal ellátott valaki az ember. Horgász fényeket, hanghullámokat, pici olajcseppeket. Hát az Úr, a szellemi nagyvilág? Erre való a kedély s a természetfölötti szerv, a hit belénköntött s ah — bennünk eltemetett tehetsége. Virtus infusa... az ilyen meglátások a természetes hatásokon túl fekvő belénk-ömlések, azok a nekünk adott igazi megtapasztalások! Krisztus az Oltáriszentségben, Isten jelenléte... hívásai; akarata, a föladatok, mikbe állít, a nagy várakozások... Locus in quo stas, terra sancta... Itt vagy, örök hívások közt állsz, rádióaktivitások, azaz gratia-aktivitások sugárzatában, az örök élet tavaszi vagy őszi, hólepte, széljárta vetésével lelkedben... az Isten-szolgalatnak téged mindenütt környékező liturgiájával. Jársz úton, utcán, szobában, istállóban, konyhában... kötelességeket teljesíteni; ah, s amikor ily érzületre szert teszesz, a közönséges élet színterein is úgy jelensz meg, mintha templomba lépnél, s épen gyujtogatják az oltáron a gyertyákat s várják a csengetyűszót s az orgona megszólalását... A világ s az élet s a köznap lelket vár, mely különb fényeket hozzon s gyertyákat gyujtson s liturgiát lefolytasson s ünnepet csináljon. Ezt a lélek tudja, az a nagy hivatott Isten-szolga. — Azután az érzések megérezője akarok lenni, ... a vonzások, a tűrések, a ragadtatások. Megérezni az örök súlyokat — pondus aeternitatis... Ha a holdkórost húzza a hold s könnyű neki mászni falon, póznán, hát engem nem húz? Én csillagkóros, mennyország-kóros vágyak embere... Trahe nos...

Tegnap voltam Pákozdon iskolaszentelésen s ilyeneket mondtam.

Szept. 5. A meglátás, a látniakarás szférájába tartozik a szentpéteri szó : «non doctas fabulas sequentes, sed gloriam speculantes», — a Tábor-hegy, s akik látják az Urat, — kiknek szemén átverődik a lelke, a végtelen fölsége. Ide tartozik a limpiaszi csoda. Sokan látják a haldokló Krisztust. A keresztfa fakép, de ők a képen, vagyis a lelkükben látják. A keresztkép csak jelez, de a meglátás a lélekben megy végbe. Ez a hit pszichológiája : a fogalmak képek ; a fogalmak csak jelzések, de a nyomukban kigyullad a hívőben a látás. Lát valóságot, átérez, megtapasztal. Minden keresztkép, minden credo és tudás róla csak limpiaszi keresztkép ; a hit, a megtapasztalt fölség azután a belső látás. — Nem kívánkozom Limpiaszba ; elképzelek magamnak templomot a virágzó kövek országában (Hispania, Italia) ; hány ember jár ott is bambán ; olyan kereszt mindenfelé van, de az a kegyelem, mely érthetetlenül ahhoz a kereszthez van fűzve, itt is kigyulladhat a «látó lelken». Ahogy nem kívánkozom a Sion hegyére, a «nagy étterembe», az Úrvacsora termébe (mit is csinálnék ott, mikor török foglalta le?) ; itt van az én oltárom, kápolnám, a «sacramentum (mysterium) mirabile», amit bámulni, ámulva nézni, amibe elmerülni, amin elmélázni kell, magát felejteni ; azután a nagy szférák szemléletében elsodródni és látni, nézni, megint látni. Én viszem a látó lelkemet az oltárhoz . . . mindegyikhez . . . Nincs a helyhez kötve ámulatom, szemléletem, elme-rengésem. A kereszt rajta nem a limpiaszi, de a lélek, mely ránéz, az a limpiaszi meglátások lelke, a Krisztus szimpathiája, a veleszenvedő s küszködő s haldokló. A korporálén nincsenek vérfoltok ; a bolsenai csoda itt nem ismétlődik, de nem is kell ; s az orvietói dóm aranyozataik homlokzata sem ragyog bele a lelkembe s nem muzsikál hitet s eragadtatást ; de az se kell : csak a paténán s a kelyhen vannak az örök lámpa vörös fényfoltjai ; kis emlékei nagy csodáknak. Ami azonban ide is kell, az a látó hit, a hívő nagy látás a lelkemben előmlő jézusi vér s a nagy pietás, áhitat, bensőség ! Mily különös, hogy a látás e kegyelmét mily áron s munkával kell kidolgozni és elérni ! Bele kell magunkat törni, — mondjuk, beleszuggérálni. A pszichikai folyamat abban áll, hogy az absztrakt fogalmak meg-megtelnek érzéssel ; a drótok, a vezetőkek kigyulladnak az élet hevétől ; a szép üvegszerviz, a «*vasa pulchra et electa*» megtelnek tüzes bortól. Érzés,

érzelem, élet . . . ! Különösen a fogalmakban legkevesebb az élet. Azok csak elvont, fölöttünk járó, légies formák. A világ megértését adják, de az élet meleg s erős valósága az érzésben vibrál! Régi meggyőződéselem az intellektualista túltengés ellen.

Szept. 14. P. B. tartott nagyon kitűnő lelkigyakorlatot a papságnak. Isten áldja érte! — Volt egy ügyvéd, aki szegény emberek perét ingyen vitte, s akiét vitte, attól jó siker esetében csak egy virágszálat kért s azt eltette a szekrénybe. Mikor nagybeteg lett, azt mondta: fejem alá azokat a száraz virágokat tegyétek, akkor jól pihenek. — Az anyaszentegyház két oszlopra támaszkodik: az imádkozó s az irgalmas szívű emberre, hívőre!

Hogy a bűn mily rossz, azt a kereszten látni: halálos, poklot, végromlást hozó rossz. A tüdővész-bacillus addig nem nyugszik, míg meg nem eszi a tüdőt; az üszök is így, a tűz is így dolgozik. A bűn is, még az Isten Fiát is elrontotta — halálba vitte. A bűnt magára vette s meghalt; hát aki magába veszi . . . S a bűnben látni, hogy Isten mily nagy fölség, mert a bűn azért oly rossz, mert Isten oly jó. Szent . . . szent . . . azért van pokol . . . ! (Nézd Chaignon szept. 14.)

Jézus lehel apostolaira; leheli a megváltás lelkét, az örök szeretet lelkét. Accipite Spiritum Sanctum . . . quorum remisistis etc. Nagy és fölséges dolog Ez pálmája; ez zsákmanya: a lelkek mentése . . . Alleluja . . . Pax . . .

Hogy kell bánni a bűnt? Ibo ad *patrem* . . . Nem gondolja, hogy nehéz lesz, megalázó . . . ad *patrem*! Hát mi? ad *patrem*, a quo omnis paternitas.

A szakramentum teszi . . . nem én! A hatalom. Krisztus emeli a terhet . . .

Szept. 15. Rettenetes embersorsok . . . azok ott a szent kereszten s a kereszt alatt . . . a Máriák, a Jánosok, az ördögök s a rothadt nép . . . Zivatarok, fekete éjtszakák rémséges ítéletnapján járunk ezekben, mindegyikben úgy megfelelőleg: az imádott Krisztusban, a szent, fájdalmas anyában, a feldult, szerelmes Magdolnában. Ah, hogy ez így van, hogy Isten így akarta, hogy a lelket, e szikrát ennyi sárba s viharba ültette! Hogy az Úrnak ajkára az Eli-Eli-sóhajtást adta . . . S annak az édes szűznek szívébe ennyi keservet! Ó érzi, mi a bűn s mi az Isten . . . mily végtelen! Az ő gondolatai s járásai is mint a folyók a sivatagban elvesznek . . . *exspirant cogitationes* . . .

Minden lélek, mikor elnyúlik a végtelen felé, akármilyen óceánbőségű, egy kis szétdőrsölt vízfolt. Ah, ő imád; sie begreift auch nicht... aber sie berührt! Más a tengert átfogni s más a csigahéjjal belőle meritgetni. S az ő hite mint nagy fájdalom áll a szent kereszt alatt. — Ott lett anyánk a szülés fájdalma a szent kereszt alatt, a pietá anyasága! S úgy értem, hogy a szent kereszténység azt el nem felejtette, s hogy a Monte Senario barlangjából a «dugubris vestis» libériájában az ő szomorúságának nagy kultusza indult világgá! Ah, testvérek, jól beszéltek... Benitius Fülöpök s mások, ti a szív trubadurjai, az örök szent fájdalom siralmainak észrevevői; ti, tik felelgettek a Szent Szűz «Thren»-jeire; ti, máriás jeremiások, szerviták! Mily nemes szolgálata ez a középkornak; ti, a fájdalmas anya lovagjai!

Ein jeder Christ hat ein grosses Herzeleid: des Heilands Kreuz, sein blutiges Antlitz, sein dorngekröntes Haupt, sein flammendes, durchbohrtes Herz! Dies Leid schweigt manchmal, dann wird's wieder auf einmal laut! Ach, wie laut! Und die Jungfrau, die hat ihr inniges Mutterleid. Non tacet pupilla ejus... Így megy végig az életen, s a Golgotán a látomásból rémséges valóság lesz. Quis medebitur illi?!

Szept. 16. A limpiaszi csoda egyre jelentősebb nekem. Nézni, úgy hogy lássunk, — hogy fölértsük a valóságot, azt a mélységet és tüzet, melyet a szent kereszt jelez. Igazán csak jelez. Látni a kínt, az epedő szeretetet, a nagy excesszust, a nagy égretörést; látni az emésztő rémet, a bűnt, mely végez Krisztussal; látni a szeretetet, mely itt vívódik; a hit szemével, a hit fényében a nagy valót. Nos, hogy lássunk, disponálni kell magunkat! Aki hegyre iparkodik, óriási munkát végez... intendere, contendere, extendere...! Összeszedni magunkat, kell, ez az intentio et contentio... Azután az önmegtágadás, az áldozatkészség valamiféle hangolása. A simili simili elv s az: wäre das Aug nicht sonnenhaft. Intelligit, qui diligit... et illi nihil horum intelligebant et erat verbum istud *absconditum* ab eis!

Szept. 28. Szent Vencel az én affectuosi sancti-m sorába tartozik; az adoratio, a devotio, a pietas angyalai járnak vele. Szereti, imádja a szentségi titokban rejtőző Urat, a nagy misztikus szeretetet, a végtelen jót s örvényét, mely incselkedik velünk s hitünkkel s szeretetünk lámpáskáival s lángocskáival. S mi úgy felkészülve járunk s állunk az örvény

szélén; érezzük vonzásait az *«inenarrabile donum»* jóságos felénnyúlásait, s várjuk, hogy elnyeljen. Ah, Uram, Uram . . . mit mondjak még? Te az örvény s én a bolyongó lélek, aki játszik a végtelennel. De inkább te játszol velem . . . te kapsz föl s eresztesz el . . . te küszöl hozzám s vonulsz vissza . . . érintlek, de meg nem foghatlak. Úgy játszol mint a tenger a parti csigahéjjal. Oly kicsi vagyok, csak csigahéj; fogalmaim pozdorjaszálak, érzéseim a tengerparti homok kvarc szemerjei. Mi kerüljön ki ebből? Minden, csak játék lesz; a szeretet játéka, de kapcsolatban a tengerrel, a naggyal, a végtelennel; s kezelni kell téged finom tapintattal, hisz, ismétlem, fogni nem foghatlak meg. — Mily pietás a szentben, ki az eucharisztia kenyérmagvát veti, aratja, őrli s az eucharisztia borát szűri? ! Mily tapadó s elragadó szolgálatok. Szövi a fátylát a szent titoknak, szűri a folyékony tüzet, melytől a lelkek gyulladnak. Az ilyen embernek fagyban is meleg a lábnyoma; belőle való a meleg a hidegben! Az életet, az érzőt, a látást, az érzéket hozza, az átható, a mélységbe behatoló tekintetet, az élet ez erejét az Úr adja. Jól kér, aki kéri: *ut videam* . . . életet, fényes, világító, bevilágító szemeket kér; mert látni mi mindent lehet, csak szem legyen hozzá! *Gloriam speculari* — ah, mily élvezet! *Bonitatem speculari*. Ahogy a belénk öntött melegből vész a fagy, úgy a belénk öntött világosságból a sötétség. A lélek nemcsak szem, melyre a külfény hat, hanem lámpás-szem, kis napocska! S az Úristen gyujtogatja azt.

Szept. 29. A szellemek harcában Szent Mihály a vezér. Annak az ősi szellemharcnak, melyet ő vívott Luciferrel, hullámai el-elömlenek s el-elkanyarodnak fölöttünk; azért nagy pietással kell a küzdőknek az arkangyal iránt viseltetni. *Princeps gloriosissime, Dux coelestium exercituum, Ecclesiae admirabilis, grandis excellentiae et virtutis Rector*; ezek aztán a címek, s nemcsak címek, de hatóságok, vagyis hatók, erők. Az arkangyallal kapcsolatban van mindenki, aki az Isten országáért küzd; de jó lesz ezt átérezeni mélyen. Ha lankadunk, ő oldalba lök *«et suscitavit me, quasi virum, qui suscitatur de somno suo»*. S ha elkalandozunk s tévutakra fordulunk, *«a coeli errantem semita, ad coeli viam revocat»*. Gondolom, hogy az angyali hierarchiák fény-beszédeire kell ügyelnünk. Ők megvilágosítják egymást; szavaik fények, beszédeik fölvilágosítás. Ez is egy csodálatosan szép gondolata a katolikus theológiának!

Szept. 30. A szentségi Jézus a mi örömünk. Kell az, hogy a szentáldozás szent örömeiket váltson ki bennünk; hiszen a kemény Szent Jeromos s a gyermekded Szent Berchmans János ugyanazt mondja: «Hoc solum habemus in praesenti saeculo bonum, si vescamur carne Domini.» (Cap. 3. Ezech.) S a másik: ó, édes Jézusom, mim volna a földön a szentáldozáson kívül, ami örömet s megnyugvást adna». Igen, szent öröm, lélekteltség s kicsordulás! Az onnan van, hogy Jézus, a fényesség, édesség, fölség, szépség jön hozzám, s a lelkemben csak szent örömet váltanak ki. Ha a Jézus szent neve litániáját mondogatom s érzelmekké szétszedem, egyik fölség a másiktól gyullad, egyik szépség a másiktól pattan. Csak hozzá kell látni szétszedni azokat. Scitis, quid fecerim... Vos me dicitis magistrum et Dominum, et bene dicitis... Dicitis me radicem, fontem, lucem, donum inenarrabile... Dei virtutem et sapientiam... ostensionem spiritus et virtutis... et bene dicitis... Scitis, quis fuerim... quid fecerim. Megérteni, hogy e titkos forrásból fakadt az evangélium, annak minden gyönyöre és gyöngye, fényessége és édessége, a corpus mysticum szűzies bája, szentjeiben égbe emelkedő fölénye, szűzies hava, fénye...

Mily lelkek! Ah, mily lelkek... a gyökért dicsérik a színek, a szirmok, az illatok! Mily lelkek! Az egyház is emberi társadalom, Krisztustól alapítva, de emberi, történelmi formákba szorítva, s dogmái s törvényei vaspántok, bástyák; de a pántokon fölviszlik a szentség szabadságában s a szépség ellentállhatlanságával a lélek lángadozása! Mily lelkek! Nehéz az egyházat megreformálni zsinatokkal, törvényekkel, de igen, lehet és kell lélekerők kigyulladásával. Tiszteljük III. Incét, V. Kelemt s III. s IV. Pált; de hát ezek a tartályok; a lélek eleven erupciói Szent Ferenc, Szent Katalin, Szent Ignác... Ezek a benzín-tartályok, lökőerők s kigyulladások! Hát Jézusból, a donum inenarrabile-ből jöttek elő! Scitis, quid fecerim vobis... Ah, akiben ez a gyökér, annak szent öröme van! Tovább: mennyi forma, mennyi művészet?! Hogyan fontak lenszálakat csipkékké, hogyan faragtak ki virágos lombos köerdökké sziklákat; hogyan olvasztottak hangokat dalokká, énekké, hogyan keverték mély fényekké festékeket... ott fönt Brabantban. Hogyan építettek templomokat, dómokat; s az ihlető gondolat s az alakító akarat, az mind innen, e forrásból <való>. Most tán romok, s a romok fölött erdők misztériuma borong, s csak a forrás maradt vissza... Csendes romok forrásai, hajdan imádság, buzgó-

ság szentélyeinek forrásai ; ah, szent források, berkek, aranyzöld fényekkel telített májusi bükkerdők, csendes hegyoltárok, melyek körül az édes illatok lilás párázata ömlik ; ti gyöngyszimbolumai annak, ami Isten-szeretet, inkarnált szeretet, evangélium, kegyelem. Scitis, quid fecerim vobis ! Hah, ha tudatra ocsúdunk, hogy mink van s mik vagyunk ? S ha ízeleljük s élvezzük, s belénk szakad a természet, a művészet, a kegyelem életárja ? ! Ez Jézus, neki örülök, átkarolom, énekelek, dúdolgatok.

Lehet-e, hogy ne csendüljön meg szent öröm, ha elgondolom, hogy a «Dilectus meus mihi et ego illi.» Az öröm forrása és áradása az odaadás. Krisztusnak adom át magam . . . mindenestül. A szeretet gesztusa az odaadás ; a szeretet páthosza élvezni az odaadást. Csak ő, csak neki, csak tőle. Neki élni ; motívumot, gondolatot csak tőle. Ami a világban ér, nem imponál ; bokámig föl nem ér, mert talpamtól fejem búbjáig övé vagyok. Hogy keveslenek, hogy nem értékelnek, hogy pletykáznak és kefélnek : haj rá, haj rá ! Hozzám föl nem érnek. Akinek a szeme oly magasba akasztva, a nagy Jézusra, a tökéletesre, az Atya gyönyörére, a színében elváltozotttra, aki ha nem is Táboron jár, de látomása a dicsőséges Krisztus, s az világít neki, ki minden filozofálásán át a nagy factumot rögzíti ; azután aki a szeretőre, az Úr Jézus szívére gondol : hát annak fuvolázhatnak, pletykázhatnak, orrfintoríthatnak ; ő «evasit», «et excessit» et gaudet et jubilat ! Amen !

Szegény világ csak egy nyelvet ismer, s minden deklinációja s conjugációja a korona, márka, dollár, font körül forog ! Mít gondoltok, ha annyiszor emlegetnök Jézust, a lelket, a kegyelmet, az életet, a szépséget, a fölséget, mint ahányszor a sárga, halvány sarat s a piszkos, zsíros fogású papírfoszlányokat, s ha oly mohón fordulnánk templom, Oltáriszentség, kegyelem források felé, mint ahogy a börze, a Danubius, a Kereskedelmi bank részvényei felé ? !

Okt. 1. Vágyódni a nagy jó, a fényes, erős, boldog élet, a minden után : ezt a vágyat oltotta belénk, ez az ő kapcsa bennünk, ezzel húz, vonz a lényünk befejezetlen s befogadásra képes voltával, a teremtésnek, a végesnek öblösségével. Ah, mily tehetség : Istent szomjazni, akarni, vágyani, várni ! S ez minden szívből van s a zsoltárok éneklik. De mi van velünk, mikor a végtelenség szélére, hol az ember útja kanyarodik, kijött a nagy Ismeretlen s ide ült emberül, Jézusban ? ! Ah, hogy dagadtak a keblek s gyúltak ki a lelkek, megteltek tejjel

a mirigyek s csordulnak s dagadnak s locsognak a vágyak patakjai s pattannak a bimbók, s lehelik az epedés, a kábulás, a félrebeszélő szeretet ihletét! Hát aztán az evangélium titkos forrásai, a szakramentumok... Az isteni hegyvidék bűvös forrásai s nevezetesen a mirabile sacramentum hegyvidéke... Ezek a szimbolumok, az ingerek, az árnyak... járó-kelő árnyak... ezek a fényfoltok, tarka szegfű-színekben!... Istenem, az ószövetség vágyai a szeretet, a szerető vágy indulataivá lesznek az Oltáriszentség felé beállított lélekben. Az eucharisztia a latin egyházban itt-ott «desiderata»-nak hivatott. A lélek örök vágya Isten. Ez itt fokozott: édes s ízlelő s édes mámorban ölelő szeretetté lesz. — Mondják, hogy az ember ne vágyódjék más után, csak Jézus után: nekem jobban tesz, ha mondják: a megtisztult s fegyelmezett lélek minden öröme, emléke, benyomása, édessége, passziója, élvezete... régi gyermekségünk útjain andalgás, rózsahegyvi hídon bandukolás, a Vág tiszta vizében ficánkoló pisztrángok szemlélete, a losonci egyházban gyermekszemmel széttekintés stb. stb.: ezek mind ingerek, mind kigyulladások, mind illatáramok az egyetlen, az Úr Jézus felé. Ezekkel s ezekben szeretem!

Ha úgy állok az oltár előtt a szentmisében s elgondolom a világokat, az idegeneket, a másokat, más arkangyalok oltalma alatt állókat, más fogalmi konstrukciókkal, más idiómával... ahogy a kivándorló kis hazájából más hatalmasságok országaiba vonul, ahol máskép néznek, beszélnek, éreznek, idegenben, s kell neki passzus, kell más pénz, más hitel — idegenben...! Hát én, a csillagos világokba kívándorló, hol szedem a más nyelvet, az ott is értékes értéket, a hitelt? Csillagos világokba kivándorló lelkemnek a mi Urunk Jézus Krisztus adja a passzust, vérével van írva, a kincset; ott is ér, sőt ott jobban értékeli; adja a hitelt, végtelen, kimeríthetlen hitelt. Ott ha kopogok az Úr Jézus nevében, nyitnak portát s megismernek s fölvesznek... portae aeternales... tabernacula aeterna! Annál is inkább, mert az nem kaland, nem szerencse-próbálgatás, hanem mindnyájunk útja.

Van bennünk kíváncsiság is, s sokszor új világok fölfedezője s sarki utazók vágya lep meg, ha elgondoljuk: új világok, végtelenségek s új teremtések, új életek... Istenem, a teremtő s boldogító Isten sodra el-elkapja lelkünket, s kérdjük: «miért nem megyünk? Mit várunk itt? Mit ténfergünk? Gyerünk!» De mégis várni kell: az itteni feladatok is isteniek; itt is isteni az élet a maga módja szerint. Majd eljön s kiemel! Istenem, mi az: «majd», mikor örökkévalóságról van szó?

PROHÁSZKA OTTOKÁR

Okt. 2. A szellemi világok ünnepe, a megvilágítások hierarchiája, a boldogságok, erők s szépségek életfokozatai! Stumm schläft der Sänger, dessen Ohr gelauschet hat an ewiger Welten Tor. Csak elragadással nézek föl, föl és feljebb . . . Szentáldozást jól végezni, szívvel-lélekkel a dolognál lenni a Krisztus bevonulásánál, a krisztusi fény kigyulladásánál, a nagy világok kiemelkedésénél, s azután részemről a fogadásnál, a szent csipkebokrok lángbakapásánál, a hegyek élém dobbanásánál!

Szent Tamás szerint lehet habitualiter ezt végezni, vagyis a kegyelem s a kapcsolat s a teltség lehet ontológiailag bennünk, vagy mindez actualiter cseng meg. Az Úr ez utóbbit akarja, mikor mondja: Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Emlékezetem nagy jelenvalóság legyen. Jelen legyenek bennetek mint nagy hegység, mint éjt hasító napkelet, mint tavaszi életkeringéstől nyujtózkodó gyökér, mint nagy csendek zenéje. Jelen legyenek bennetek mint «*excelsa cogitatio filiorum Dei*», mint «*Dei virtus et Dei sapientia*», mint «*ostensio spiritus et virtutis*». Jelen mint beatus redemptor, mint ab inferis resurgens, mint gloriosus ascensor! Jelen legyenek mint a ki nek szívébe öntsétek ki minden gondolatokat, bajokat . . . Jelen mint bizalmatok határtalan tengerén veletek hajózó, mint ki mélységek fölött vezetlek . . . Jelen, mint ki az egyház berkeiben a hét forrás körül veletek járok, s lelket öntök belétek . . . Jelen vagyok emmausi utakon is s megvendégellek kenyérrel és szem-megnyitással! In mei memoriam! Amit rólam tudtok s hisztek, az mind jelenvaló legyen s az énekeljen bennetek . . . S ami kép s hasonlat van rólam, az emelkedjék föl: töltsön el titeket . . . Memoria multat mond, de nálunk az emlékezésből aktuális megélés s megtapasztalás lesz. Ahogy ő valóság bennünk, úgy ezek a memóriák átpattannak szemléletekké, figyelemké, jelen applikációkká, odaadásokká, jelen mai reggeli ünneppé. A memoria mai napi, mai reggeli ünnepem, a multból mint lepelből kibontakozik, ez lehull róla s itt van, s én átkarolom a jelenvaló Krisztust.

Hát ez a különbség a habituális s az aktuális szentáldozás közt; a habitus az az ontológiai élet, az aktus az öntudatot betöltő élet; a habitus a memória, az elmosódott, ködös mult, míg az aktus a memóriában megelevenedett jelenvalóság; a habitus a mag, a gyökér, a virág a májusi éjék álmaival, míg az aktus nem a régi, az elmúlt május, hanem a való, a jelen május szépsége, kéjes, mélységes, illatterhes szerelme!

Memoria, ex qua praesentia, praesens vis, fortitudo, gaudium, jubilus erumpit. Memória, mely megszólal, memória, mely hangoz, színes, mozgolódó, alakuló, emelkedő, szépséget, mosolyt s életet árasztó jelenlétté lesz. Memória, melyből az örök szertőnek két szeme csillan meg, s arca színesedik meg, s alakja domborodik ki, s két karja tárul elénk, s meleg kezét kézfogásban s meleg, puha ajkát átkarolásában érzem. Exsurrexi et adhuc *tecum* sum... Memória, melyen át kell törni, mert csak ingerül, csak fátyolul, csak halkan mozgó, még nem beszélő ajkul szerepel... Memoria historica, de mely voltaképp azt mondja, hogy a régi praesentia mostani, itteni szent valóság. Memória, mely tulajdonképp azt mondja: ne menj vissza hozzám, hanem maradj itt s vedd észre, s légy itt mindennel: szemmel, szívvel, ajkkal, lélekkel, s imádj s tisztelj s örülj s vigadj s kérj s meríts!

Ah, megszűnt a memória, s a hatalmas, édes, nagy valóság karol át, emel föl s visz... Velem, bennem van! Krisztust veszem s figyelmemmel, éberséggel, érdeklődéssel, feszült odaadással, őt imádó, neki térdet hajtó áhitattal, határtalan bizalommal, sürgölődő, meríteni akaró mohósággal mozgolódom körülötte. Majd megmerevülök imádkozó elragadtatásban, majd meg szokellek, tapsolok, örülök; nagyon-nagyon, szívből örülök!

Okt. 3. Három szó ragad meg az orációban de Ss. Sacramento: Deus qui nobis sub Sacramento *mirabili*... ita nos corpus et sanguinem sacri mysterii *venerari*, ut redemptionis tuae fructum in nobis *sentire* moreamur. Ez a sora a vallásosságának: *mirari, venerari, sentire!* Kezdet, folytatás, virágzás! Mirari mint valami újat, nagyot, meglepőt, soha meg nem szokhatót; venerari mély hallgatásban, elfogódottságban, megilletődésben, beszédes csendben; hol a sejtelem, a homály, a nagy lepel beszél a végtelen Fölség közvetlenségében. Erre az öntudatra, ebbe az érzésbe beetalálni magunkat... Ez sacramentum = titokzatosságtól megkörnyékezett öntudat... láthatatlan valóságok érintése, illette... csend, hallgatás, nesztelenség, láthatatlan jelenlét ránk borulása, s ez beszél. S én? audiam, quid loquatur in me... Mintha a kölni vagy a limburgi dómban állnék, vagy a Bösensteinon vagy a Pribiczen vagy a tési májusi napsugaras bükkősb... Egészen így, hisz itt domborodik a végtelen szeretet és hit...

S az Úrnak biztosan szava van. Az én szavam: mirari, venerari; az ő felelete: sentire...! Csak így értem azt,

amit ajánlanak: sich einem tiefen Schweigen überlassen; de ezt active, vagyis csodálva, mint ahogy silentiumban, kifogyván szavaink, csodáljuk a dóm, az erdő, a vidék szépségét: itt Jézus lelkét, nagy akaratát, nagy szívkiáradását, nagy pedagógiáját, nagy világfoglalásra kiindulását, s ugyancsak nagy kötelességünket s boldogságunkat, mondjuk, szerencsénket, a praedilectio érdemtelen kiömléseit <csodáljuk>. Deus mirabilis, Jesus mirabilis; Sacramentum mirabile; anima mirabilis, sors et vocatio mirabilis, Sacramenti gustatio mirabilis; locus mirabilis, altare, templum. A fórumon áll a templom: San Lorenzo in mirandis. Minden katolikus lélek az Oltáriszentség előtt: anima in mirandis. Hát jól csodálkozni s megint s még csodálkozni s ki nem fogyni! Memoria mirabilium, a koncentrált csodálkozás az egyház kultusza az Oltáriszentség iránt.

Okt. 4. Az Úr Jézusnak nyelve, szólása van az Oltáriszentségben; van kifejezése; ez végre is nyelv. Elénk állítja fölségét titokzatos, igénytelen egyszerűségben, ragyogó lelkét, kedélyét méla nesztelen csendben. Csend és fátyol az ő gesztusa. Azután magát adja, egészen s oly kimerítő művészettel; egy nyelés, egy korty, egy édes csók — s benne az egész Isten! S készséges és folytonos és közvetlen a jelenléte és bizalmas a közelsége. S a hozzá-fordulás s az őt-megtalálás s az a szemtől-szembe nézés... S azután azt fejezi ki, hogy velem van — no igazán, ez már csak ki van fejezve, s hogy értem van itt, s hogy enyém lesz mindenestül, kegyelmestül, érdemestül.

Már most e «kifejezéseket», e kijelentéseket megfelelően fogadom: mélységes tisztelettel, ceremóniás keretezések és selyempapírba való göngyöltések nélkül. A rámbízott fölségnek megbecsülése, megtisztelése bátor, elszánt öntudattal tölt el. Csak bízd magadat rám, hódolatom, Isten-féltő imádatom az én liturgiám! Azután érzem a fölséget; ah, hogy nézek e hegyekre! Azután a mélység — ah, hogy gravitálok beléje, úgy, mint ott a georgenbergi szakadék szélén! S mily párbeszédem van a bodajki tóval: il me vise, je le vise: — nézünk egymásba s átfolyunk... Hogyan nézek az ősi rózsák színpompájába: én beléjük, ők belém ömlenek. S mit felelek a csendnek, az erdőnek, a síkságnak a Szent Donát-kápolna hegyéről? Mit felelek? elcsendesülök s elnyúlok s a végtelenségben elhalok. S mit felelek a csillagos égnek? Nézek, bámulok, emelkedem, lelkendezem! Ah, mily beszédes csodálkozás s mily sokatmondó nemszólás s mily hatalmas lélek-élváltozás?!

Jézus szava tehát az Oltáriszentségben nem hanghullám, hanem óriási tények, nagy szimbolumok s jelentőségek. Csupa jelentés, csupa kifejezés, csupa akció. Több mint a szó; mert az a fogalomra irányul, ezek pedig a lélekre borulnak rá. Olyanok, mint a természet s a művészet beszéde; ezek a benyomások, a megérzések hatalmával hatnak; az absztrakt fogalom helyett a konkrét kép: pl. e fogalom helyett, hogy szép vagy, végtelen vagy, fölséges — van a virág vagy a Madonna, a tenger vagy a csillagos ég, az erdő s az alkonyat. Ezek beszéde a nagy valóságok benyomásai lelkünkre. Értsük ezt meg: itt is titok, csodanagyság, mélység, odaadás, közlés, jelenvalóság, intimitás, megragadó közvetlenség, szuverén fölényesség és naív természetesség áll velünk szemben. A titokzatos nagy tények! Ah, hogyan fogjam s kezeljem őket?! Ezt a csodavilágot, ezt a gazdag s egyszerű Niagara-jótét-ésést?! Ez lelkembe nő bele; belém veszi magát s a katolikus szentségi pietást, a titok csodavilágának megfelelő érzelmi világot ébreszti. A titkot megélem... bennem föl-pattan.

Azt is gondolom, hogy minden titok, az incarnatio, a redemptio, a sacramentumok olyan titkok, mint a magvak. A szemnek ezek titkok, — de milyenek: ez a hajnalka-mag; ez az őszi rózsza pihécske; ez a tulipán-mag; nézem, forgatom, nem értem; de aztán a meleg, nedves földben s a napsugár radióaktivitásában a titkok felpattannak. Hát a föld a lélek, s a napsugár a kegyelmes érzélem, s a valósága a titoknak, a megtapasztalása az érzélem! Mirari, venerari, sentire!

Okt. 14. Prédikáltam ma egy hete a Bazilikában a katolikus kongresszus alkalmából. Tárgyam volt az Oltáriszentség: a Sacramentum mirabile; a res mirabilis, a nagy jelenlét.

Ha az Óceánon úszunk s mondják: itt 2600, — itt 8000 m mély a tenger, s mi a lány habok fölött, a hajó oldalán végig ingerkedő hullámok, a sistergő vízbarázdák ezüst fodrain... Ah, mily jelenlét — a mélység jelenléte. S fönt, az égre nézek — a mérhetetlenség jelenléte! A titokzatos lét, a nagy, kerek-szemű kérdezősködés: mi ez? Nem fér szívembe a tisztelet; de mint folytonos térdhajlás, olyan a lelkem gesztusa! Isten van bennem — szerelmesem... Bámulom magatartását s azt az iramot, az indulat iramát, hogy ezt a szeretetét csóknál csókosabban fejezte ki. Eszlek, Uram! — Kenyered vagyok,

mondja ő; belédhatolok; karjaidba vetem magamat... Gondolhatod, milyen a lelkem szerelme?! A Szentlélek mint éltető s mozgató megtalálta paraboláját s jött mint Spiritus vehemens... A vehementia ugyanaz az Isten Fiában; de a szeretetnek más a stílusa, s azt a legbensőbb egyesülés maradék nélkül való kifejezésében alakította meg számunkra. Jövök hozzátok, kebletekre; ajkatokat keresem... a lelkeket akarom elfogni; sőt belétek hatolok, odaágyazódom; véreteké, melegetekké leszek. — Ezt az iramot érezni — sentire: az ölelés, az elmélyülés, az egybeolvadás szenvedélyét... Ez több mint a Niagara; külön mint a japáni földrengés tengerárama. Ott is a mélység keverődött föl s kavardott meg, Istenem, hát itt? talán csak 8000 m mélység? Nem, külön! Hát ezt átéreznem kell, vagyis az elragadtatást, Krisztus szeretetének hevét, az ő meleg leheletét, a világnak a szentáldozás hevével pehelyszámba menő elfűvását meg kell tapasztalnom... Mi ez mind: világ, föld, egek, hegyek, óceánok — mi ez mind, ez az energia és indulat az Isten Fia zöldcsütörtöki szerelmi kitörésével szemben?! S bennünk a világ s az Óceán cseppé s pehellyé s minden tudomány s művészet üres csigaházak gyűjteményévé lesz a Deus praesens-től! S Boná-val mondják: quid possunt docere libri, quod non Deus praesens melius doceat. (c. 6.)

Mindezt a fölfogás élénksége, a megragadó érzék, a mélységes átérés közvetítse s jelenítse s hozza tudatunkra! Megvan itt a kifejezés; de szem s élet legyen hozzá. Érzéseimben mozdul meg a 8000 m mélység; lelkemben tárul ki a mérhetlenség; a fölség tiszteletben tükrözik; a jelenlét megérezsége s tapasztalattá változik. A nagy valóság más cseppvalóságokat elnyom — opprimitur mundus a majestate! Én nézem ezt ki; én hallom ezt ki; én neszelem ki; én csalom s hívom ki; én alakítom ki; rajtam gyulladt ki; az én földem reng; az én tengerem mélysége lázong s csap föl az égre. Ah, igen, a Krisztus földje s óceánja s Niagarája az ember lelkét szimbolizálják, s a szakramentumok s szimbolikus beszédük s fluidumos áramaik s mélységből való lökései ezt a közeget, ezt a nagy res-t keresik; másra nézve nem léteznek; másba nem ütköznek s így energiájukat ki nem fejtik. Ah, lelkem, Szentföld, tiszteletet, kegyeletet, hódolatot lehelő levegő; lelkem tenger, csendes mélység, de mily világokat söpör, ha megindul! Lelkem szenténekek, szerelmes dalok s zsoltárok néma gramofonos korongja... Mi minden van beléd karcolva s pontozva s pihen benned;

s ha volna, ki azt dalra keltené?! No, de hiszen ezt teszi az Úr: a szentáldozásban rád hajlik, s megered a nagy, mély megindulás, az Isten-ivás, a lélek-megnyitás! Ah, mily boldogok, istenülők, világgyőzők vagyunk... mirantes, venerantes, fruentes.

Okt. 16. Az Oltáriszentség egyszersmind folytatása annak az Isten-tiszteletnek s Isten-dicsőítésnek, melyért Krisztus jött. Jézus Krisztus azért jött, hogy a nonpluszultóját állítsa a világba az Isten-imádásnak. A szeretet excesszusa ez; a kitörése, a végtelenségbe kinyújtott fakulája annak a hévnek s akarásnak a erőmegfeszítésnek, hogy az Isten legfölségesebb dicsérete töltse be a világot. Deus Deum adorat — a legszebb napkigyulladás, a színek bűvöletes tengere, a mélységek s magasságok zenéje, minden virág, levél, forma, szépsége ittasult ajksucsorítása; minden géniusz álmának, vágyának egybefolyása; a nagy barokkfény- és színáramok és sikoltozások zenéje áramlik Krisztus lelkéből, a nagy kedvtelést megtalálóból, az örök utakról idevetődött egyetlen trubadúrból, az Énekek énekének egyetlen hivatott énekeséből! Hát hogy a dicsőség, dicséret, imádás, ének el ne némuljon, ezért van Oltáriszentség, szentmise, titkos jelenlet... oltárkö, a nagy isteni aktusok lüktető sziklája, a zengő szikla... Ezért folyik s ismétlődik meg mindenütt a szentmiseáldozat! A nap protuberanciákban virágzik ki s excesszusai az égő fakulák: a földnek protuberanciái hegyek s oltárok, s lobogó fakulái az Úr Jézus szíve lángjai. Lángtengerek suhogásai... tűzoszlopok örök sötétségbe belemeredései... Ah, Uram, a te oltáraid mily titkok, mely látomások színhelyei; elborítják lelkünket sejtelmekkel, villámló fényekkel, 8000 méter mély tengeroszlopok nyomásával... s mégis élünk s térdelünk itt előtted... emberek nagy hitben, az örök szeretet indulatosságának villámló rángásaiban. Húzasz, sodorsz, elragadsz!

Most értsük meg Krisztus öntudatát az utolsó vacsorán: Jesus, quia omnia dedit illi Pater in manus... Omnia: mint hatalmat, s omnia: mint nagy elvégzendő teendőt... omnia: amiért küldte, azt, hogy az Istent emelje a lázadó bamba világ trónjára; azt, hogy megdicsőítse; azt, hogy lángterekkel világítson eléje s utat szakítson mocsáron, sötétségen s Istenfeledésen át az imádásnak s virágos, örök szép hódolásnak. — Et quod a Patre exivit, még pedig ezért: a tisztelet s Istenmegérzés s Isten-vágyás nyomain; lüktetésekkel, küldeté-

sekkel arra, hogy a világ Isten-temploma legyen, s himnusok olvadjanak föl s el benne, miket szeret az Úr. — Et ad Deum vadit . . . s nemcsak maga megy, hanem magával visz. A kapcsolatot a végtelennel, a boldog étellel megcsinálja. S tudja, hogy aki megérti s hozzászegődik, abban e tüzek kigyulladnak, s e vizek beszakadnak, s ő is zengő húrocska lesz, vagy ha nem több, hát pókháló tele a harmat gyöngyeivel s a napsugár szivárványaival. Az is imádó, Krisztussal imádó, tehát szentségi imádó; — az is áldozatot bemutató, azt a világszomjat Isten után kielégítő, tehát miséző s misét bemutató áldozó lesz, az is az ő testének tagja, égő sejte, feszülő életcseppje lesz . . . Per ipsum et cum ipso et in ipso adorans, gratias agens, supplicans, propitians . . . ! Jézus . . . mily világ, mily napok, csillagok, hegyek !

Azután surgens a coena, coepit lavare pedes . . . Két misztérium : a) a tisztaság s az ártatlanság ; a tiszta vizek, a ragyogó s világító vizek titkos jelentése . . . A vizek szenvedélye : lemosni a piszkot s lecsapni azt mindjárt . . . A nagy vágy az átlátszóság után . . . S b) a nagy alázat. Mi ez? Miért ministrare s nem ministrari? miért a testvérek lábaihoz? A nagy radikális Isten-állítás miatt, a nagy radikális önmagából-kikelés s Istenbe mindenestül való kapcsolódás miatt; a nagy, egyetlen, abszolút célkijelentés miatt : Isten minden, ember teljesen hódoljon. Embernek nem jár semmi ; sem első hely, sem ülőhely ; sem kitüntető előkelőség, sem társai fölé emelkedés — soli Deo honor ! Az alázat ezt a nagy realizmust, ezt az abszolút hódolatot, ezt a radikális végcél-szerűséget hirdeti. Az alázat mint lehelyezkedés, mint önkiüresítés, mint megvetendőség, mint utolsó helyen meghúzódás csak szimbolizálja ezt a hierarchikus törvényt és rendet ! Aki az alázatot vagy épen a megalázást s megvetést szereti, annak lelke frenetikus győzelmi éneket harsogtat az égbenyúló lépcső legalsó fokán ; az látja az angyalokat jönni-menni, s látja, hogy neki nyujtják a lantot, mely csak az alázatosnak, az Isten abszolút fölsége meglátójának s minden dicsőséget neki vindikálónak ujjai alatt zsendül meg.

Hát ime szimbolizmussal, tapogatódzással, álomból félálomba dőlésekkel, öntudati szűkületekkel, ösztönös karkinyújtásokkal van tele az emberélet. Csak abban lesz igazán gazdag, ki e felsőbb világ prelúdiumait ájtatosan hallgatja s a keresztény erényekben is a lélek tipegeseit s tapogatódzásait nézi. — Így a «ministerium» által igazabb, mélyebb, magához tértebb s gazdagabb lesz mindenki ; mert a természet s a

kegyelem útján, mondjuk, az Isten cselédeinek útján jár. Más út nem a mi utunk; az nem út, az céltalan csúnya, kamasztoporzékolás. A «*ministri Dei*», a «*ministerium Dei*» a mi utunk, s a mi levegőnk, s az alázat ebbe állít bele... helyünkre, utunkra, egészséges levegőnkbe...

Okt. 17. Katholikus érzés... misztikus világ. Nem látomások, elragadtatások, hanem a lélek öntudata, az ő lelki-világa nézeteivel, hitével, hajlamaival, mely nagy vágyak s metafizikai irányítások levegő-áramában hosszan elnyúlt s fölfelé törő lángokban lobog. A Szentlélek levegő-árama, élenye szítja azokat. Életre lobbannak!

Blüh' auf, gefrorener Christ, der Mai ist vor der Tür,
Du bleibst ewig tot, blüest du nicht jetzt und hier.

(*Cherub. Wandersmann*)

Okt. 25. A lánchídon mentem át. Teljes szélcsend volt, s egyetlen egy hullámfodor sem mutatkozott a hatalmas folyam tükrén. Az se látszott, hogy folyik, csak valami ideges mozgásféle villogott felületén. Mily erő, mily árok, mily nagy út! Nagy út a «Fekete erdőtől» a Fekete-tengerig. Biztos út, csak a parton végig kell menni, oda érünk a nagy vizekhez! Mély árok, legmélyebb árka a keletre hajló Középeurópának; minden, ami lefelé lejt, erre megy! S erő? hah, mozgathatna minden kocsit, autót, vasutat, fűthetne minden kályhát, tűzhelyet, gőzgépet; világíthatna ezer országnak... Dinnyésen, Isztiméren a Duna világítana, csak vezetékek kellene hozzá. No meg átváltoztatni ez erőt!

S mikor így lépkedtem a hídon, szimbolumát láttam a folyóban az Oltáriszentségnek: a legnagyobb erőnek, a legmélyebb ároknak, a biztos történelmi kapcsoló útnak: a *coenaculum* termétől a mai miséig. Mély árka az Úr Jézus megáláztatásának: Betlehemtől a passzió felé, a tanítványok lábait mosó póztól a kenyérszine alatt lappangásig... Mély árok, lejjebb s lejjebb s folyton a mélybe lejt. Ah, Úr Jézus, te nagy életfolyam, mely úgy vonzasz mindenkit, kit az Isten nagysága meglegyintett, ki a fölség borzalmától megremegett; te szívből alázatos Úr, te már nem az árokszálon haladsz szerényen, nem tülekedve, hanem az árokban... «Mert az életet két ökölre fogni, s a győzelmi pálmát büszkén kicsavarni a méltatlan kézből sem tudom — enyém — az árokszél a szent úton.» A te utad az alázat árka, széles, mély árok, — folyam-lélek medre! Mily erő, lelkek világát termékenyítő s öntöző

s égbe emelő! Ah, mit mozgat, mit melegít, mit gyujtogat s mit tisztít? A világ terhét s piszkát tisztogatja, mosogatja. Mily erő, hogyan vonz és leköt s átkarol! S mily csendes erő, nem is loccsan! *Mysterium fortitudinis et victoriae!* S azután a nagy kapcsolat századokon át föl a Krisztushoz! In mei memoriam... Ezt akarja... A *mysterium* az Ariadne-fonál századokon, tereken, bozótokon, zónákon, filozófiákon s kultúrákon át. A Duna szalad Württemberg, Bajorország, Ausztria, Magyarország, Szerbia, Bolgárország, Románia, Törökország határain át; mily világok, nemzetek, életek s érzések! s ő, a nagy Duna, a folyó ugyanaz, s odavezet a csendbe föl s az Óceánba lefelé. Jézus szívéből, a misztikus, alázatos szeretetből föl a boldogságba... Istenből Istenbe...

Okt. 27. Sanctissima, gloriosissima Trinitas! Előbb ezt nem hangsúlyoztam s nem tudtam vele mit csinálni, de most egyre jobban gyullad ki lelkemben az isteni élet tengerhullámozása, a világok apadása s dagálya, a beata Trinitas. Kedvem telik az Élet óceánjainak e dagályát nézni s alázattal hinni. Ah, igen, hinni s azt hitemmel, csodáló, bámuló, imádó lelkemmel megtisztelni — nagyon, nagyon élvezni azt, s örülni neki. Élni azt a szentjánosi szót: *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit...* igen, úgy ahogyan lehet s amennyit birunk vele s belőle! Az *Unigenitus Filius* s az emberi ajk s a fogalmi pókhálóvilág... igen, amit ez elbir a nagy végtelen valóságból; ezt szívesen veszem, s főleg azután azt is, ami ezek nyomán buggyan, fakad: az érzés világát, a tiszteletet, hódolatot, a szent örömet. Igazán tengerpart nekünk a mi mentalitásunk, s a valóság tengere hullámozik s dagad köröttünk, s úgy örülök a fölénységnek, a megsemmisítő fölénységnek: *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram...* (Jób 36, 26); nem is vincens, hanem csak úgy, mint egy gyorsvonat vágatása nem ismeri a szembenálló őszi falevelet... elrobog, az pedig fölnyilall s aztán kalimpálózva ismét lehull. Örülök, hogy mily gyerekszesély tölti el a lelkeket, kik ezt hallják s okosan elfogadják; csigahéjjakkal tengerek partján. Örülök, hogy oly nagy, nagy az Úr...

Okt. 28. A Niagara lejtését érzem, a nagy kegyelmek évfordulójának, az ordinációnak vonzalmait. Ah, Uram! Nincs az isteni szeretetnek jellemzőbb kifejezése, mint Bernini Szent Teréziája, — itt a szemináriumi templomban is! Az a végleges kimerültség annak átérzésében, hogy mi az Úr

Jézus szent szeretete, a keresztje s öt piros, tüzes szent sebe. Kapitulálunk; értelmünk s a szívünk is felmondja a szolgálatot; teljesen legyőzött s megsemmisült existenciák vagyunk. Úgy indultunk ki, hogy szeretünk s szeretetet viszonzunk, no, de a lángok első fölcsapódása pernyévé hamvasztott; úgy indultunk, hogy felfogjuk örök szeretetének fluidumát, no de mi lett velünk? E folyam iramától elégett vezetékünk. A teljes képtelenség, a végleges kimerültség, a fenékig-égés, a holtta szeretni-akarás — az van e képen és minden keresztény lélekben. Kitérjük karjainkat a leomlanak; mit is csinálnánk a keresztre szegezett karok feszülésével szemben! Kíáltani akarunk, ékesen szólni kívánunk, s ajkaink néma reszketése s rángása az egyetlen kifejezés, amit kihozunk... Látni akarunk, s szemünk villanásait ráontani a szeretőre akarjuk; de könnybe lábbadnak.

Igen, nem győzzük — az idegek elszakadnak, a vezetékek ellobbannak, a géppuskák csövei kigyulladnak, az ágyúk elrepednek, a puskapor vizes. Nincs szív, ideg, ész, szem, ajk, mely e szeretetnek feleljen! Ime, Szent Ferenc stigmái, s Szent Teréz, az amore languens Teresia ájulásai, s Pazzi Magdolna kiáltásai a szeretet után s az emberiséghez, hogy szeressen, s az örök szeretethez, hogy nem szeretik. Ah, szentek, ti, kik tüzet fogtatok a pünkösdi tűzcsóváinak zivatarában... szentek, becsületünk megmentői, szentek, ti a mély érzések igaz megérzői, ti, kiknek volt szívük, hogy legalább elájuljanak s néma trubadurjaivá váljanak az örök szeretetnek! Szentek, testvérek, dicsőségünk; szentek, lelkek, vigaszunk s az Isten szíve s tekintete pihentetői... Szentek, ah, veletek szeretni s ájulni akarok! Veletek!

Emberek, kiknek minden lapos és ordináré; emberek, ti a blazirtságnak s alávalóságnak gőzhengerei; emberek, ti hájbakötött lelkek! Hát nem peckelitek föl szeméiteket az Isten csodáinak meglátására, az Isten hegyláncainak megbámulására?! Emberek, hát azért van lelketek, hogy karikatúrává bambáskodjatok s a Fölségest egy-két idegingerrel letárgyaljátok?! Emberek, meneküljetek az elbutulás s az elállatiasodás rohamos folyamatából, az elizaposodás s elanyagiásodás mocsárterjeszkedéséből. Nézzetek magatok köré! Szentek vannak köztetek, égbe törő lelkek, nagy tettek megcselekvői, tiszta folyamok megindítói, nagy lelkivilágok kitérői... Emberek, vannak csillagok s örök sarkok; s ti is azok felé vagytok igazítva. Elkoptatok; igaz, — hajótok roncs, s koldusai lettetek a bennetek rosszul fejlett hitnek s

győzelmes tavaszi ággá fakadni nem tudott reménynek... Elkoptatok — koldusai, angolbetegjei lettetek szüleitek lelketlenségének s bűneinek... Egy ősi bűn marta gyökér véznái vagytok... Ah, igen, igen... Ezt az istállót Herkulesz nem tudná kisöpörni... De van külön valaki, aki az Úr Jézus!

Emberek, tele van a világ nagysággal, fönséggel, hegyekkel, égre csapó, égre járó hullámokkal... Tele Istennel és szeretetével; de ahhoz szem s érzék s lélek kell. Az most nincs. Azaz, hogy föl kell kelteni; mert van, de beteg, s megijedt s kislelkű lett. Örök igazságok, álló csillagok, a konstrukciók szférái s ívelő ívei s boltjai s az örök célok, mind megvannak, s Krisztus, s a nagy kérdésre: *pete tibi signum, mi kell, mondd meg, megvan a felelet: az Isten Fia bizonyítja a keresztfán, hogy Isten végtelenül szeret...* A nagypéntek bűbája, bűvölete, édes-bánatos szerelme — szintén a végkimerülésig... Istenem, Istenem, szerelmem, mindenem, hozzád emelkedem mint a legyecské a napfényben s ott úszom, s jó nekem.

A legszentebb hely, melyen Isten tekintete pihen, a Kálvária, az örök istenemberi szeretet tűzhelye. A legnagyobb nap az a péntek, az az áprilisi tavasz; a legszentebb fa a keresztfá... De ugyanígy a legszentebb helyek az oltárok, a szentmiseáldozat szent kövei... Petra electa... itt adórálnak a kerubinok s szerafinok s itt hodrosodnak az isteni tetszés, szent öröm s ujjongás, illat és mámor felhői, nagy stílben, barokkban, s belenyomulnak az égbe. Minden oltár fölött ily baldachin, nem homályosabb s nem kevésbé illatos a Tábor tündöklő, tavaszi felhőjénél... Sanctus, Sanctus, Sanctus, Kyrie ischyre!

Nov. 5. A Szentlélek az Atyától és Fiútól származik; ő az örök valóság kapcsa: a végtelen lét logikai kifejezése, a «Deus de Deo»; nem árad ki s nem szeparálódik, hanem magába, az Atyába tér vissza, vagy mondjuk, hajlik vissza. A Szentlélek a kettőnek egyesítése és egysége. A végtelen valóság mint végtelen élet az örök, való önkifejezésben megszereti magát: ez a Szentlélek. Kifejezni magát = Fiúisten; szeretni magát = Szentlélek. — Valahogy úgy látszik, hogy minden élet = valamelyes bölcsesség, kifejezésre hozva a létet; csak akkor boldogul igazán s nem veszít utat, ha a valósággal s önmagával az ismeretet, a fogalmi világot a szeretet, a szép élet, a megézés s megtapasztalás köti egybe. A szinthezis nemcsak az alany s állítmány logikai egybeillése, hanem egy

új elem, a szeretet inspirálja. A logikus részleges, szétszedett mondásokba osztja ki és osztja szét a valóságot; de a valóság nem ilyen objektív szétforgácsolódottság, hanem kozmosz, rend, egység, s ezt a szeretet, a harmónia lelke fűzi egybe. Szeretem s tisztelem a szintézis, az egyesítés, az egybekötés lelkét, a Szentlelket. Csodálom s élvezem művészetét, remeklő genialitását, egységesítő munkáját. Általa vannak a formák, vagyis a sok együtt; általa lesznek a szervezetek, a testek s testületek, a rendek s hierarchiák, a kozmosz s a szférák. Így a Szentlélek az Atya lelke, a Fiú lelke, a mindenség lelke, — a közös szeretet, melyben minden egy lesz s közel egymáshoz s egymást tartó s egymást támogató s boldogító.¹⁰

Nov. 9. Kultúra végre is sok befektetett munkát jelent s fejlődési folyamatosságot. Hát magyar kultúra! ha nem találunk, ez előbb lefektetett elv alapján, ne csodálkozzunk! Hogy hol tart a magyar nép, azt Fejérmegyében észlelhetni: Sárkeresztúron még élnek azok, akiknek apáik szegény-legények, vagyis hivatásos tolvajok voltak. Amikor a hercegfalvai kormányzó, Vajda (volt apát) Sárkeresztúron át hajtott, tisztelegtek nála e bandafőnökök s biztosították, hogy szabad az út Fehérvárig. — Pauer püspök látogatásakor ugyanott (Magdiccsal) megjelent két tagbaszakadt, széles gatyájú betyárféle, s a püspök kérdésére, hogy mi újság? biztosították öméltóságát, hogy míg ők itt vannak, nem lesz baj. De kellett is adni birkát, lisztet, malacot a betyárcéhnek. Ki is mentek a temetőbe, s a püspök kérdésére Saly espereshez, hogy hogyan van az, hogy csupa gyerek fekszik itt, azt felelte ez: Bizony, méltóságos uram, a felnőttek átlag Illaván meg a vármegyházán halnak el! Hej, be lassan szüröngözik a világosság e ködgomolyokon át!

Nov. 15. Epidemia = tartózkodás, eljövétel; egyszerűsmind azzal az értelemmel, hogy mint idegen vagyok valahol! A rosszról, a maláriás szúnyogokról, a pestises patkányokról ezt helyesen mondjuk, s azok mint idegenek jönnek valahová s tartózkodnak ott. Így vagyunk a téves nézetekkel, az agyalkonyatokkal, a hóbertokkal, az agrémekkel: jönnek s megszállnak, de csak mint idegenben, s az élet küzd ellenük; az igazság, a valóság ellenzi a megszállást. Még kevés van belőlük, nem tűnik föl; de mikor veszély támad belőlük, akkor harcba szállunk ellenük. Ily agrémek: a szabadság,

a testvériség, egyenlőség ; a kultúra, a sport, a liberalizmus, a demokrácia, a szocializmus. Ezek lelki epidémiák. Ilyen a sajtószabadság, a parlamentarizmus, a népfőlség ; nemzeti életünkben a zsidóság, a külföld-imádás, az angol bódulat. Ilyenek a fobiák : a kereszténységtől, a katholicizmustól, a szentségtől való vonakodás. Ez epidémiák ellen küzdenünk kell ; a kóroanyagot ki kell vetnünk, a szérumokat használnunk.

A modern világban a legfertőzőbb tényező a sajtó : egy-egy kiadóhivatal és nyomda valóságos mocsár, melyből a maláriás szűnyogok rajai emelkednek ki s szállnak szerteszéjjel. A jó, tisztességes sajtónak ezzel szemben szérumnak, oltóanyagának kellene lennie. Annál inkább, mert az élet, az agyegészség, a gondolatvilág tisztasága gyöngye hatalom, mely alig védekezhetik s állhat meg, ha magára marad. Nagyon sok a tévedés forrása s erősek a beszüroknözések ; sok az elhomályosodás lehetősége. Kevés az igazán szép arc, szép lélek ; épenúgy kevés az igazán egészséges lélek ; a lélek-egészség nagyon rosszul áll ; ahhoz igaz, nemes, tiszta világnézet s erkölcsi érzés kell. Már most ezt látván előző koraink, védeni akarták az igazságot, a lelki egészséget a baktériumok ellen, először cenzura által, aztán elnyomás által, rendőri úton. Ez nem sikerült, vagy csak alapvető tanok s tételek körül. — Úgy látszik, hogy csak immanens eszközökkel lehet a bajnak elejét venni ; ezek : a) az Isten által rendelt igazság hordozója, az aranygyertyatartó, az egyház s rajta a lucerna lucens ; b) a másik a kulturális munka, az apostoli, fölvilágosító törekvések : Scriptis scripta opponenda. Ennek az utóbbinak az előbbire kell támaszkodnia.

Vannak a periodikus epidémiák mellett nagy, folytonos epidémiák, ezek a concupiscentiák. Az aranybűvölet, a széptest-bűvölet, a góg : a césarizmus, imperializmus, kapitalizmus, hedonizmus. Mindegyik e hatalmak közül csinál mocsarakat s ránk zúdítja a szűnyograjokat. Láttuk a háborúban az arany hatalmát mint elsőrangú intézőjét a népek egymásrausztatásának, a gyűlölet szításának, s ezt az alávaló munkát a sajtó által végeztette ; látjuk most az éhhalállal való küzdelmekben a pénzért, az aranyért való tülekedést ; s e piszokkavarodásokban s nemzedék letörésének e fergetegeiben a legmocskosabb fickó a sajtó !

Nov. 18. Szent Tamás-jubileum ! a meglátó és az összes egybenéző ; a nagy és szép színházakat megcsinálóé.

Dóмок ezek . . . gyönyörű alkotmányok ! S én bámulom az összefüggést s az égbenyúlást s az oszlopokat s az íveket ; de főleg az inspirációt . . . a lelket. S mi az? A nagy láthatatlan valóság meglátása ; a nagy tenger megpillantása . . . a nagy hegyek vonalának szemmel követése . . . Ezt teszi a lélek ! Tamquam videns ; azután adorans ; sentiens ; contemplans ; deficiens ; languens ; ardens ; raptus . . . Az Istenség tengere ; a végtelenségé . . . a fölség hegyei, aki azokat mássza . . . A sok megtört, diskurzív, betűsoros, papíros-tudás helyett a látás . . . Aki a mélységek fölött kúszik, aki a vad természettel érintkezik s küzd vele ! Aki a lavinák dörgését hallja, a nagy, erős, eleven szózatokat . . . Akit megfog s emel, majd meg lenyom a magasság, a nagy jelenvalóság . . . Akinek a sötétség sejtelmes . . . tele van lepezett szépséggel, mint annak, ki egy domban novemberi éjben virraszt : nem lát semmit, de tudja, hogy itt mily csoda, néma, láthatatlan szépség alszik . . . Ah, igen, olyan az, mint aki még nem látott volna erdőt tavasszal, Alaskából jött, de sokat olvasott, hogy milyen az, s ide kerül kemény télben s mást lát, de tudja, hogy mi jön. Alszik a világ, — s csak nyög, de majd feltámad. — Vagy olyan mint Andersen királyleánya, ki a tenger mélyén van ; látja a világosságot, de nem látja a napot s a napnyugtát. Más világ, láthatatlan, s mégis a miénk !

Nov. 30. Tegnapelőtt ültük Szent Tamás szenttéavatásának 600. jubileumát. — Engem ez alkalommal megragadott a gondolat, hogy mily híven fejt ki — tán nem is ex industria, de önkénytelenül, vagyis inspiráltatva a Szentlélektől, az ethika mibenlétét, mikor azt mondja : *motus creaturae in Deum*. Ez az éthosz az egész természetben megvan — materialiter ; azután a szabadakaratban — formaliter. Elgondoltam, hogy az Istenség éthosza a Szentlélek . . . *motus Dei in Deum, spiratio* . . . Ah, mily fölséges szubstanciális éthosz, maga az isteni élet, mely önmagába hajlik vissza . . . A creatura így van elindítva : Istenből Istenbe ; fölismeri eredetét s célját, s aztán siet abba vissza. A tökéletes éthosz az lesz, mely minden tendenciában, kinyújtózkodásban, elérni-kiindulásban ezt öntudatában hordja. A javak, az akarati kinyújtózkodások pontjai, terminusai azok csak szimbolumok, jelek ; jelzik az utat. Csak transzparentek, az örök jó képei ; csak ingerek, ideiglenes tanúsítványok . . . Ha ezt tudjuk s ha törekvéseinkben úgy cselekszünk, mint akik a Szentlélek nagy visszaömléseit a Végtelenbe utánozzuk . . .

Édes Szentlélek, a te áramlásod elkap s elsodor engem. Aki zúgó, vágató, minden energiát felülmúló, a bolygók iramlását meghaladó iramodat kontemplálja, az megérzi, hogy mi a szeretet s az örök vágy, az örök lélektörtetés . . . Most úgy vagyunk, mint a megfagyott Niagara : a helyzetenergiák lógnak a magasban ; de ha feloldódnának, ah, mily örvendező, repeső, föltartóztatlan omlással omlanának, szakadnának a mélybe! Örök szent éthosza az isteni életnek, Szentlélek ! ah, te indulatok tengere ; te a mélységek vonzása, te a végtelenségnek önmagába-szakadása ; te a célba törő energiák össz foglalata ! *Ex affectu universitatis adoro Te, admiror Te, amo Te ; desiderio tui fugio ad Te.* Boldog ember, aki ezt a motust mint legtisztább s legmelegebb éthoszt érzi. *Il'uc feror, quocunque feror,* mondja Szent Ágoston. S ez az éthosz a caritas, a Szentlélek bennünk. Nem lehet ezt a Lelket, lelkünk lelkét, lelkünk velejét eléggé szeretnünk. *Ethos divinitatis, motus divinitatis in seipsam, rape me, trahe me ! Trahe !*

Dec. 2. Advent ! Folyton siratom a kereszténység rémséges aposztaziáját. Szakad minden . . . part és kötelék, s a lelkek széthullanak. Hol van az anima Ecclesiae?! Az összetartó kapocs? a nagy közreműködés? Végre is égre nézni könnyeborult szemmel s nagyon kérni ! Hiszen eljön, ki a föld színét megnyitja, s van bennünk is hit és érzék ; s ha mindenki csak a házanépét fogja s viszi, már is jobb lesz. Sok-sok keresztény család tűzhelyén ég a szent tűz ; abból nagy lángoszlop lehet, és a sal terrae és a lux mundi széthintve és pislákolva és kihatva az emberiséget járja át. Ah, éljünk a szent advent borzalmában, a nagy felelősség tudatában, tele részvétellel a romló világ s a veszendő lelkek iránt, s éljük azt az egész, komoly, fölséges kereszténységet. Advent van, menjünk ; induljunk ki . . . Advent van a jövődöt véve is, menjünk Krisztus elé ! Ma van a hitközség eskü-letétele . . .

Dec. 3. Szinte nem bírom el az Oltáriszentségben Krisztus közelségét — *sub his figuris latitantem Deum* ; inkább behúnyom a szemem, s azokban a távlatokban jobban elfér számomra. A hit úgysis a láthatatlan jelenvalóság érzeke ; itt van az Úr ! Szent öröm, de azután elcsendesedés, eltűnés ; a végtelennek liturgiája a csend és a homály ; a tiszteletnek miliője, levegője a csillagtalan, végtelen éjtszaka. Ebben elmerül s elcsendesül s szinte megsemmisül a lélek ; azután pedig az öntudatra ébredés borzongása fut rajta végig, s ajka s szeme

nyílik, s feltör a lelkéből az imádás s az öröm egybefont sugara, a hajnal hús s borzongós homályában, szintelenségében az örök napsugár! S így vagyunk nemcsak az Oltáriszentséggel, hanem az isteni jelenlét nagy szakramentumával, a világ s az élet, az öröm s a szenvedés leple alatt jelenlevő Istenséggel. Behúnyom a szemem, s akkor látom a misztériumot, a láthatatlan jelenlevőt. Tamquam videns sustinuit, mondja az Irás; ah, talán úgyis tamquam obcaecatus et ita illuminatus sustinet... A hit a jelenvalónak, a láthatatlannak megérezése, megilletése. A hit a szent éj, mely tele van végtelenséggel, s azután föl vesszük e láthatatlannak ránk-hatásait... ut et Deus manifestetur in corporibus nostris... Minél többet belőle s minél közelebb hozzá!

Dec. 5. Aki az oltárnál naponként hallja: Misereatur tui omnipotens Deus, annak kell alázatosnak lennie. Irgalomra, kegyelemre beállítva... végtelen mélységek fölé... tehetetlenül... kapkodva... dadogva... egy rettenetes hatalom polipkarjai közt... a bűn s a mulandóság kámzsájával nyakában! Egész lényem mint a csepp, mint egy sapkaszél... mint egy nyikkanás! Mit csináljak velem? Absztrakt gondolataim tehetetlenségét, árnyszerűségét, elkapatott-voltát mindenütt érzem; azok úgy bevilágítanak efemer és viziók-életem mélyébe, azaz dehogyan, hanem lényegébe. Borzasztó ez a tudomány, ez a tehetetlenség!... Azt mondja valaki: ha kimegyek a természet pünkösdi ünneplőjét élvezni s látom az ezernyi-ezer pázsit-ékességet, gallypompát és bokordízt... s annak leírására egy szavam van: zöld! Mit csináljak? elnémulok én, az intellektuel. Mit csináljak? egy csöpp vízzel kifejezzem a tengert, egy sapkaszélel a levegőöveget, egy nyikkanással a beethoveni szimfóniát?! Ah, mit látok e fán, a zsenge zöldön, a haragosabb levelen, a napsütötten, a zöldes árnyékok fátyolai mögött? Látok, látok; de kifejezni? hah, azt nem tudom. Fényeket ki tud kifejezni? az alkonyi ég színeit, a homályba merülő vagy az ébredő erdőt, a végtelenség kékségét, a szentjános-bogárkák méceit, a sötétben világító macskaszemeket, az alvó bokrok s virágok bontakozó színeit?

Dec. 25. Szent, édes karácsony! Édes Jézus! Hogyan bírja el idegzetem, hogy ezt a mondatot kimondom: hol a gyermek Isten? Villamáram, mely minden vezetékét eléget. Nem bírjuk el! Beszakad a lelkünk alatta. Pedig ez az Isten fia; egylényegű az Atyával! Ő mondja meg, mit takar a

kis gyenge test, a gyermek színe, a kisedet tehetetlensége. Állunk a barlang előtt s kérdezzük : ki vagy? Messiás? Próféta? Illés? Minek tartják őt azok, kiknek nem lett világos a szemük az Úr Jézustól? Minek tartják Straussok, Nietzschek, Marxok? ezek a sötétségbe lehajolt üstökösök? Némelyek ennek, mások annak — geniális embernek, prófétának. De minek tartjuk őt mi? Te vagy Krisztus, az élő Isten fia ! Ah, boldogság, boldog meglátás, nagy kinyilatkoztatás fogadása : Krisztus az élő Isten fia ! Ezzel a boldog, meglátó lélekkel meggyünk hozzá a barlangba, s gyermekek leszünk nagy hitben, nagy színhézisek igénytelen megcsinálói ; nagy alkotóvilágba más világot, gyermekbe Istent helyező hitnek vallói. A mi hitünk, hogy a barlangban Isten született. A mi nagy fölemeltetésünk, hogy belénk oltódott, hogy megnemesített : emberséget, embert, édesanyát, gyermeket, családot s örök szent vágyat, azt, mellyel Isten s a végtelen felé nézünk. Most kiegészítést, befejezettséget kapott az emberiség. Az a nagy erdő, mely csupa törzs volt korona nélkül, nem tudott kihajtani ; vagy há tudott, letört az ág, s az új életvágy s életkiindulás égő s élő kín lett. Rózsa volt, melynek tövisei nem a száron, hanem a virág szirmai közt voltak, hogy ezeket széthasogassák. Önmarcangolók, önkínzók voltunk . . . Ah, édes, kis ág, — oltóág, új élet !

Ez a jel : találtok egy kisedet : pólyákba takarva . . . Ugy-e különös, úgy-e sajátos jel? Olyan, mint a nagy szegénység, mely szemet szúr ; nagy igénytelenség, nagy fölány s felsőbbesség, mely föltűnik : jel ! Isten jele ! Isten úgy jelentette magát, hogy szegény, kis gyermek lett. Ah, szent hieroglif nyirkos barlangfalak háttérével ; aranyos, csillogó szemű gyermek ! Igen, ez igazán jel ; jel, hogy a Fölség kiüresítette magát ; jel, hogy benignus et humanus. Apparuit benignitas et humanitas Salvatoris ! de Isten Fiában való hit Isten-fiakat vezet, hosszú, fölséges sorban ; qui non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati . . . ! A toll szöke, ugrál kezemben.

Azután eljött a gyermekben a Megváltó. Ő megvált bűntől, ő szabaddá tesz ; ő a mi erőnk ! A hit eligazít nagy eszmények, nagy cél felé, új rend felé. Az ég tényleg megnyílt, s az Istenség csodálatosan közölte magát . . . Istenedés napfény-foltjai hulltak s hullanak a világra ; egy elváltoztató életáram, — azt kegyelemnek hívják. Ezt azonban tisztára Isten adja, s ember meg nem szeresheti. A kő nem lehet növény, a növény nem állat, az állat nem ember, az ember nem Isten.

De ha ilyesmi történnék, ha az élet úgy beleszóné magát, hogy a kőnek szirma nőne, s a növény mozogni s ágálni kezdene s az ember istenülne: ez csak a Teremtő szuverén játéka lehetne, ludens in humanis divina sapientia rebus! Hát igen, ez felsőbbségülés; ez a belső átlényegülés, ez a szent metamorfózis kapja meg az embert. Kapja és viszi! Az erkölcsi étellel is úgy vagyunk: tiszták nem lehetünk s mégis kell lennünk; akarunk is, de ezt az a lelket átszövő, átlényegesítő erő, a kegyelem teszi. Betlehem, a nagy bizalomra s reményre ébresztő, hogy az ember istenileg élhet: nem saját erejéből, de Istenéből; s Isten akarja ezt.

Ah, barlang, azzal a nagy barlangszájjal, kiáltsd világgá: emberek, Isten akarja, hogy szentül éljétek s erre titeket fölbiztatni, erre magával ragadni jött az Úr, az Isten Fia. Köztetek van, köztetek; értitek? Mint egyik közületek; testvérték; oly közönséges, oly mindennapi, mint a csecsemő, a gyermek, testvérték! Nem elszigetelt fényben s főségben, nem! hanem istállóban, alomszalmán, jászolban. Értitek ezt a közelséget, e közvetlenséget, ez összeforradást? Ezt a jó életet Isten adja; ti nem birjátok; de ő adja; eljött s adja... Értitek: ez leszen a jel... Felhozom a hindu, keresztény misszionáriust, kit Tibetben a lámák halálra ítélték s verembe dobtak, melynek fönt szűk nyílása volt s ezt vasajtó zárta. Bedobták oda s akkor egy karja is eltört... Ott feküdt s tapogatódzott... hullák, rém bűz; leszegezte őt a tudat, hogy innen ki nem jöhet; nincs hatalma... itt elrothad. Ime, a mi sorsunk: a világa verem; mi nem boldogulunk; de... de az Isten megteheti! A misszionáriust is kihúzta onnan éjjel valaki; angyal, ember — nem tudni. A mi világ-
vermünkéből nézzünk az Üdvözítő felé — a barlangba! Ah, ily közel van a nagy segítő, s megváltó; ily közel: velünk! Velünk... enyém! Birok, birok... mert ő akarja s teszi. Te is birsz; te harmadik, te is, te is... Senki sincs kivéve: isteni nemzedéknek kell itt sarjadnia. Nem az, hogy én csak távolról, a szent kereszténység bagázsija, valami kis koldus kísérelje, ki a mennyország ajtónyitáskor beosonhat... Nem úgy! Senki sem legyen úgy! Ti «gens sancta», «populus acquisitionis», ti nem túrt existenciák, nem Mitläuferek vagytok. Mindenki a centrumba, az életbe, Jézus közvetlen közelébe való; mindenki! Így visz az áram, mely a barlangból kiindul: Der Strom, in dem ich bade, ist Überlieferung und Gnade. (Goethe.)

Ezzel a hittel s reménnyel borulok le a jászol elé: Mit

akarsz, édes kis Jézusom? Pénzt, ruhát, lakást, lelkemet, szívemet? Úgy-e, még ez utóbbiakat sem elsősorban; hanem bűneimet, aggodalmaimat, gondjaimat, keresztszejmet, kislelkűségemet? Úgy-e, ezeket akarod? S a bűnöket elveszed s eldobod s a gondjaimat magadéivá teszed, s azok már nemcsak az enyéim, hanem a mieink: enyéme s tieid! S úgy-e, azt akarod, hogy így együtt vigyük? Igen, veled s érted élek!!

Dec. 27. Az Úr Jézusban a nagy misztérium ereszkedett le. A misztérium az Isten, s elrejtőzött a gyermekbe; leereszkedett az istállóba, a szegénységbe, az élet igénytelenségébe; a keresztre feszítette magát s az Oltáriszentségben lappang s az egyházban, mint misztikus testében jár és szenved és küzd. Tehát így lett az Isten köztünk. No már ez felelet *a)* azoknak, kik kérdezik, hogy lehet-e a vallás tömegmozgalom. Ha úgy értik, hogy való-e mindenkinek, ki a nagy, névtelen tömegben számít, azt felelem, hogy igen; s ez a misztérium karácsonyi bemutatkozása. Nem kell neki intellektualizmus s elvont fogalmi világ, hanem a nagy konkrétumokkal dolgozik. Ahogy dolgozik fűben, virágban, csillagban, tengerkékségben s az égbolt aranyában, s ez mindenkinek való: úgy dolgozik Betlehemben s Názáretben stb.-ben. — Át kell érezni; a misztérium a szívünket fogja meg; mindenkinek szól. A tömegemberhez is, csak nézzen és lásson. — Aztán felelet *b)* azoknak, kik a gondviselést nem értik. Van gondviselés, s van kín, szenvedés. Gondviselés szeretetet mond, s e részben sokszor nagyon is nem látjuk azt. A szeretet is olyan misztérium, mint Isten Betlehemben. Megvan a szeretet, de nem látni; ahogyan a csecsemőben Istent s a barlangban a mennyszágot nem látni. Nem, sehogy sem látni, de valóságosan ott van. A szeretet van a betegségben, a halálban, a veszteségben, a gondban, kínban, sikertelenségben s szerencsétlenségben, egészen úgy, mint Isten Betlehemben. Hitemben megfogom a csecsemő-Istent, a síró Istent, s hitemben megfogom a keserű, a könnyrefakasztó, a gyermeket, apát, feleséget, testvért elszakasztó szeretetet. A szeretet úgy jár a földön áruhában, mint az Isten az emberi természetben. De ahogyan teljesen eligazodtam a csecsemő Jézussal szemben, úgy igazodom el az örök szeretettel, s eligazodásom megadás s bizalom lesz. Bármi történik velem, azt az Úr vagy pozitíve akarta vagy megengedte, tehát tud róla. És sohasem kételkedem, hogy ami történik, abban Isten-szeretet ne volna.

De ki kell hámozni a keserű héjból az édes magot, a nyilálló szenvedésből s a megrendítő veszteségből a nekem való értéket ; s ez az lesz, hogy teljesen odaadom magamat az Úrnak s híven kitartok mellette s úgy fogadok mindent, mint az ő kezéből.

Ezáltal jön le az életembe a misztikum, a nagy szeretet. Ez felülről jön s nem alulról ; ezt nem ember gondolta el, hanem Isten jelenti ki. Ezek azok a «schöpferischen Urkräfte» ; ez az a «élan vitale» és «vie jaillissante». Ezek azok a «veritates non diminutae», a ki nem forgatott igazságok, az el nem kommentározott eszmei valóságok. — Az emberi ember, az ösztönös, a világias ember, az másképp gondolja ; az a maga benyomásai, igényei, vágyai, képzelete s ösztönei szerint gondolja, de a misztériuma az életnek másképp állítja őt be. Felülről kell az embert eligazítani, nem pedig alulról. Az ember nem lehet készen önmagával s életével, ha csak érzékeire vagy kedvesen elgondolt háztartására bízna magát. Mondjuk, hogy a lovat sem kantározzák a farkánál, hanem a fejénél, s ugyan-csak rossz beállítás az életnek, ha az ember a felsőbb világosságot kifújja s vakoskodva indul el az élet rengetegének !

Édes Jézus, e nagy bölcseséget kérem ; a szeretet misztériumát értsem ! Értsem azt, hogy bajban, kínban te vagy itt, te vagy velem, s hogy a kint s bajt szent megadással vegyem. «Salvum me fac Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutae sunt veritates in filiis hominum.» Ah, ezek a «capite diminuti», veritate diminuti et caritate homines ! Szegény ördögök ! Mikor térnek észhez? Veni Domine Jesu !

Dec. 30. Sok érthetlenség és szenvedés körülöttünk, virágnyílás és hervadás, sok fény- és szem- és lélekkialvás . . . rémséges sorsok. Mit veszettek családok s egyesek, s mily keresztet szakadtak nyakukba ! Mi volt sok otthon még tavaly ilyenkor, s mily árnyak lopóztak azokba ! S azután felülről is mennyi érthetlenség : hogy ez mind történik, ahogy ezt Isten tudja s küldi vagy engedi ; s hogy az Úr szeret, nagyon szeret s hogy gondunkat viseli . . . Jaj, Istenem, mi lesz a sors, s a kételkedő ész boszorkakonyhájában mind-ebből mit csinálnak majd ? ! Hogyan szövögetik az árnyakat éjszakákká s a küzdelmeket odaállítják lélekgyilkolásnak s a bajokat gyűlöletnek s a világból poklokot gondolnak — a pesszimisták. S aztán mások mást, a kiszámíthatatlan s ellenőrizhetetlen ötletesség s nagyot-gondolás kapkodása szerint ! Csináltak is a világból ! Ah, mit csináltak ? !

De aztán jött valaki egy nagy képeskönyvvel a hóna alatt s nem beszélt sokat, hanem mutogatta a képeket s nemcsak képeket, de életvalóságokat, s élénk élte az életet, a keserűt s az édeset, a sötétet s a fényeset, a csendest s a háborgót, a mosolygót s a kereszteset. Elénk élte s kért, hogy higgyünk neki. Ne háborodjunk s ne zúgolódjunk... S miután élt 30 évig csendesen, föllépett s beszélt, s aztán, mikor a legnehezebbre került a sor, megint alig beszélt, hanem bement a sötétségbe, a sötétség hatalmasságainak órájába; bement és tett... s a keresztet elviselte s a fejét meghajtotta, s az utolsó szava is egész napsugaras régi lelkét, onnan a genezáreti partvidékről s a názáreti halmokról hozta emlékeztünkbe; mert mindenek dacára Atyát emleget; vagyis nem változott meg felfogása a töviskoszorú alatt sem, s hiszi, hogy ki nem tépnek egy hajszálat fejről, s a kereszten négy seben függve nem vonta vissza, amit egy szép áprilisban mondott, hogy nézzétek a liliumokat, úgy-e szépek, Isten a gondozójuk; s nézzétek a madarakat, úgy-e dalolnak s nincs gondjuk, Isten az etetőjük; no és ti kételkednétek a meztelenségek ruházójában s a víg lelkek sugalmazójában? Úgy-e nem?

S így már merek gondolkozni és szólni és hirdetni Szilveszter napján: Testvérek, sokat vesztettetek? házatok fölött felhők tornyosulnak? otthonaitokban gondok ülnek, hivatlan vendégek... gyermekeitek... üzleteitek... gazdasági viszonyaitok! Ah, ezek nehéz, súlyos dolgok s gondok, malomkövei boldogságtoknak! Betegek vagytok, vagy vannak betegetek, sötét, kilátástalan a helyzetetek? szegények vagytok? nincs ruhátok? Látom, kikandikáló ingetek foszlott — takaragtjátok...

S mégis az Úr Jézus nagy képeskönyvét nézve s nem filozofálva most már merek gondolkozni és szólni s hirdetni, hogy bármi történjék, Isten szeret minket; tud rólunk; ő küld vagy megenged mindent, s nekünk azt lélekkel kell fogadni s azzal a hittel, hogy ez tőle van. Küld jót, sokat, s ezért hálát adni, s küld rosszat s azt alázattal fogadni...

A sok jót szívesen meghálálni... mennyi az! Ah, mennyi?! van szemem, lábam. Nincs repedt csigolyám.

S a rosszat nagy hittel, hogy ez is az Úrtól <jön>. Ezt az Úr Jézus hagyta ránk: a nagy letörésben, mikor ráborult az éjtszaka és mikor könyörgött: Atyám, ha lehetséges... akkor mondta: tedd hüvelyedbe kardodat; vagy nem hiszed, hogy Atyám tizenkét légió angyalt küldhetne nekem? Így azon-

ban mást küld! ő küldi a pribékeket, ő az ostorokat hátamra, ő a tövisszuszorút fejemre; ő terít le a keresztre s szegeztet le. Értesz magyarul? tapogasd meg a tenyeredet; ő a tenyereimre téteti a vasszegeket, s hajtja át húsomon; s csontjaim közt... Ah, ezt mind ő teszi... s a javamra teszi.

S a javam épen ez, hogy ezt hitben megfogom s magamat megalázom s a bűneimért elviselem, s türelemben mélyebb, tisztább, csengőbb lélek leszek.

Ez a nagy misztériumnak kijelentése s kihirdetése s megvallása, hogy Isten van mindenütt s ő van bennünk s van velünk, ha nem is értjük.

S itt megint a legnagyobb Isten-velünk misztériumára kell visszanyúlnunk. Azt mondta az angyal: hogy az Isten lejött s az Üdvözítő köztünk van, annak az a jele, hogy talál-tok egy kisdedet, jászolba fektetve! Ez az Isten... Ez az a felismerhetetlen Isten. Épen úgy van az isteni szeretettel: lejött, itt van, köztünk van; tudjátok hol van? A szegénységben is, a barlanglakók közt is, a meztelenségben is, a fűtelenségben is, a lábbajban is, az asztmában is, az idegsorvadásban is, a csigolyarepedésben is — mindenütt; higgyétek... alázattal! Ez az isteni gondviselés misztériuma. A születés misztériuma az istállóban, a megváltás misztériuma a keresztfán, a gondviselés misztériuma a gondban és a bajban. Ő már így szokott járni köztünk, úgy ismeretlenül, vagyis a hit sötétjében!... Hinni ezt!

S még mit? Egy nagyot s jót! Szent János a nagy letörések estéjén a lelkek rengésében lehajtotta fejét az Úr keblére. Ezt ő megengedte; hát tegyük ezt!

1924

Jan. 1. Uram, mutasd meg arcodat! Látni akarlak s többet venni tőled s meríteni belőled, mint eddig. Aki csak a maga fogalmaihoz ragaszkodik s nem fogadja el a másét, az olyan, mint akinek a nap hátulról süt, s így mindig saját árnyékába lép. Nem lelkünk s énünk vetületeit akarjuk, hanem a közvetlen fényt! Ezt add, Úr Jézus! Dein Empfangen soll sein deine grosse Tat! Keyserling, filozóf is írja, hogy ő nem enged vitatkozást előadásai után; ne úgy hallgassák őt, mint akik felelni s feleselni s el nem fogadni akarnak, hanem úgy, mint akik szívják s beveszik azt, amit kapnak.

Ha a forrásnál ülök, nem turkálom föl iszapját, hanem belenézek s élvezem tisztaságát s megtisztulok benne. Csendesítem a lelkemet. Én fölkaavart vagyok, az nem. Ah, Uram, fogadni, venni akarlak!

Jan. 5. Úgy gondolom, hogy lelkem ebből a világból, a tél e mélységeiből a másik világba úgy nyúlik át, mint a föld mélyeiből a forrás. Csendesen lüktet s meg-megremeg a víz tükre . . . titokzatos megremegés, megérezések és adások; ad gyöngyöket. A másik világba átnyúlik s ott fakad fel a lélek; s megremegései az imák és vágyak; s a lelkek úgy nézik, mint mi a forrást: tiszta szemében gyönyörködünk s bársonynál lágyabb fodor-elsimításán elsimul minden aggodalmunk!

Különben is az a vágyam, hogy fölkaavaram a más világot, azt a szenvedőt, s belopok napsugárt, erdei hús s illatos légáramokat; átdobok virágokat, s selymes erdőszéli pázsitok puhaságával takarom a rideg sziklákat... Szeress és táncolj; táncolj, énekelj, örülj, hogy ezt mind teheted s élvezheted. Io, triumphé!

Jan. 12. A régi hinduk éltesebb korukban erdőkebe vonultak, hogy maguknak éljenek s az Istennel kapcsolódjanak; ah, a mi erdőnk, szent berkünk a templomok, ahol Krisztus vár ránk misztériumában. Szent, titokzatos berkek, csalitok,

pagonyok . . . telve misztériummal. S ők tegyenek túl rajtunk? Nem, mi megfoglaljuk a nagy végtelen realitást! Itt a nagy realitás: s a realitással kapcsolódunk, azt fogjuk.

Az erdőkben források, de mélyek, s kellenek, kik merítenek; puteus altus est! Vannak-e igazán köztünk merítők, kik a mélybe leérnek? Az erősek tulajdonképpen az igazán értelmesek; mert mit megyünk kutakhoz, ha nem érünk le hozzájuk? A kereszténység olyan hegyvidék, tele forrással és kúttal; de meríteni kell belőlük! Uram, úgy térdelek le mélyen meghajolva s alázatomban megtörve, mint aki merít, mint aki lenyúlók és húzók vedreket s erős karral fogom; az arcomba loccsannak, s párázatuk is frissít, s nyujtom, döntöm ki . . . Ah, de merítő kedvemben vagyok, mikor ide letérdelek! Úgy nézek le megbűvölten, s látom a mélyben az eget. Itt-ott néha egy csepp a kezemben tartott vederről leválik, a tükörbe esik s összetöri magát; de az ég megint elsimul, tört darabjai egybeolvadnak. Ah, hogy nézek az égi mélységbe, az élet elemének kimeríthetetlen szülőméhébe! Ah, itt körülöttem a hőség, a tikkadtság, a fáradtság, a por, az izzó aszfalt, a végtelenbe nyúló országút, a piszkos utcák . . . a világ s a fáradt ember, a lelki sivatag, a homok s a szétpattogott, meztelen sziklák; s jaj, ezek mind szomjaznak, de meríteni nem tudnak. Ógyelegnek, letérdelnek, ajkaik mozognak, de egy teremtő gesztussal a mohón meglátott kútba lenyúlni s a vizet kihúzni s a vödört a szájhoz illeszteni s inni . . . inni . . . inni, s éledni, azt nem tudnak. S tovább adni a sok rokkantnak, piszkosnak, blazírtnak; a sok szétpattogott kő-léleknek; a sok kiszáradt szív-kórónak; s adni s kéjelegni, hogy adunk s folyton adunk s öntünk s döntjük az élet és erő és frissesség vödreit, az arany- s ezüst-vödöket . . . a teli vödöket!

Szent kereszténység, tudod, mi vagy szememben? Zárt források s mély kutak vidéke; kútgémeink, szivattyúk, kötelek s vödörök nélkül . . . Nincsenek vödreid s kútgémeid, s ahol van egy-egy gém, az ostora hiányzik; s azért a szárazság s a fonnyadás gyötri s töri szép világot! Szerezz magadnak, nevelj magadnak merítő lelkeket! A világ szép atlétákat nevel, acélos, ruganyos karú, combú, hajlékony testű ifjakat, kik a szépséget éljék, s az arénát s a diszkoszt s a lapdát s evezőt szeressék. Édes egyház, a te atlétáid, a te merítőid, az arany-vödör-kezelők, a virtuózok, kik a mélységeket értik s kik lenyúlnak s emelik ki az élet friss elemét, hol vannak?

Szent egyház, tudod mi vagy szememben? Szép matróna egy-két elkésett, lassan le-leiparkodó könnyel arcodon. Elkésett könnyek; a maradék, a nagy emóciók fáradt gőzének lecsapódása... Szent egyház, legyenek gyöngyeid, legyenek könnyeid, ne csak cmlékei s maradványai a régi, hevülő érzéseknek! Érv rá küzdelmeid közt sírni, meghatottságtól, szent örömtől, elmélyedéstől. Lelked olvadása könnyeidben pezsegjen. Érv rá szeretni... érezni... élni... virágot ültetni s gondozni... Érv rá örülni, énekelni! Érv rá! Ne neheztelj, hogy neked mondom, hisz gyermekeidről értem, azokról, kik tied s kiket régen úgy hittak, hogy szentjeid... Szentjeid — Istenem, mily megremegtető, nekünk idegen szó. Szentjeid? Nem különös? Hol vannak azok, s kik azok? Hát ezek itt, itt mindenfelé; itt e házakban, sikátorokon, műhelyekben! Ezek azok? Jaj, Uram, ezek furcsa szentek; talán csak olyan szentek, hogy régi szentek nem-szent maradvékai? A nevük a régi... de más nincs a név alatt a régi-ből. Ah, Uram, úgy-e érted, hogy a szemeim megtelnek könnyel, s hogy úgy érzem, hogy ezek nem elkésett s maradvék könnyek, hanem az örök ifjú s szép egyháznak szívéből gyöngyöznek; az övéből, mely anyám; hisz én is volnék az ő szentje, szentje, úgy mint régen mondták, nem ahogy a kánoni szenttéavatások értik; régi, szerény szentje, s így sírok s élek s éldelek s meritek s íszom; s fogom a vödröt s nyujtom s döntöm... döntöm; a pusztá homokját akarnám lefogni!

Jan. 13. Még egy karácsonyi gondolat. Deus erat Verbum, Christus est Deus, s ami van más ilyen, ahol az állítmány «Isten», édes keveset ad. Mert hiszen az végtelen, és felfoghatatlan és kifejezhetlen; s hívó s hitetlen, Szent Tamás és II. Frigyes megegyeznek: Il est bien plus difficile de parler de Dieu que de l'homme, mondja II. Frigyes; és Szent Tamás: magis nobis manifestatur de Deo, quid non est, quam quid est. Ah, hol, mennyire elesik képzeletünk s fogalmaink műhelyétől az időtlen és tértelen «actus purus» s az unitas ineffabilis.

Megfordítva, Krisztus nekünk azért az, aki, mert az Isten benne ember lett s adja magát benne. Akik emberek, próféták, szentek, nem érnek föl a végtelenhez s nem bírnak kapcsolatot teremteni közte s köztük; de minden kapcsolat és elvezetés és odautalás helyett Krisztusban van az Isten. S ez a mi teljes megnyugvásunk.

Szent Tamás állításával szemben állok a jászol előtt ; az jár fejemben, az, hogy nem tudom, quid est Deus ; elréved szegény fejem tekintete, mint ki a nagy ürességbe néz ; de ha a gyermekre nézek, hamar eltolom azt a birkózást a képtelennel : oda nyúlok az én szemléletemhez s az én világos tudásomhoz s mondom : Deus Christus est.

Hogy irtózik ettől zsidó, török, ősi képzelet- s kedélyszegény szemíták népc ; ők, kik a végtelent fogalmi ábrázolásba szorították ; ők, kiknek Isten végre is egy historikus, Sionban trónoló dührágta bálvány volt, vagyis csinálmány, fogalmi tálolmány. Képet fából, kőből róla nem volt szabad csinálni ; de csináltak fogalmakból s képzetekből, s lett olyan harcos Isten, kitől azt is lehetett kérni, hogy a csecsemőket a kőhöz üsse s loccsantsa szét agyvelejüket.¹¹ A mi érzéseinknek lett igazuk, annak a természetes, édes ösztönnek, hogy az Isten ember lett, vagyis, hogy a Krisztus az Isten. Az érthetetlen, az örök, a végtelen sub specie oculorum — infantis! Kell, hogy az időt s mindent sub specie aeternitatis nézzük ; de az csak olyan, mint egy elfinomodó s elmosódó fogalom, mely csak irányt ad, de nézést, tartalmakat nem ad. Mi más a Deus sub specie oculorum !

Ez az az erős alap, melyet az isteni kinyilatkoztatás a történelemben beleépít, mely nélkül mult és jövő érthetetlen volna. A mult a maga vágyaival az elérhetetlen Isten megközelítése után, s a jövő a biztos emberideál s ideális élet kezelhető mintája s mértéke nélkül. Mult és jövő egy fénybe s világosságba olvad a jászol előtt. S lelkünket nagy, lelkes hálaérzés szállja meg. Nem hihettük, hogy így lesz ; pedig így kellett lenni ; s ha ez nem lett volna, hiábavaló minden ; s ma is valami ilyenféle ellentmondó keménységgel s föl-szabadító szabadsággal találkozunk néha lelkünkben, mikor kételkedünk, hogy igazán Isten a Krisztus, azután meg a teljes megbizonyosodás tekintetével nézünk rá s azt mondogatjuk : igen, hiszen csak ez kellett, s enélkül nem lehattunk !

S ez a természetes, kedvesen emberi- isteni úgy jött le, hogy nem a hatalmat s nem az imperiumot kereste föl, hanem megmaradt ott, hol nem az erőszak s a hatalom, hanem az ember s kedélye s belső világa, a kedves-erős emberélet s embervilág él s küzd s vágyik s szenved. Adjátok meg az Istennek, ami Istené — mondotta, — s a cézárnak, ami a cézáré ! De lesz-e még valami a cézáré, ha az Isten maga jön le? Ő azt megoldotta, ezt a problémát ; a cézárt hagyta a cézárságban, maga pedig bevonult az «Isten országába»,

mely a lelkekben s a lelkek kisugárzási szférájában épül föl! Evoie!

Ha pedig valaki kérdi, hogy értem-e azt, hogy hogyan van az, hogy az Isten Krisztus? Azt mondom, azt nem értem; de a Krisztust látom, értem s követem. A szent mithosztól az emberélettől, a misztériumtól a kereszténységet elválasztani nem lehet; hiszen azáltal nem mélyebb s nem igazabb lenne, sőt elromolnék. Az Úr nem azért jött, hogy a lehetetlent adja, hanem azért, hogy az Isten nagy, fölséges szeretetét közvetítse.

Jan. 19. Ein köstlich Wort: «Stercora sua meditantur scarabaei».

Jan. 27. Isten a legjobb atya — mondja Tertullian; s Jézus a legjobb fiú — gondolhatjuk mi hozzá. S a legjobb atya úgy vezet, ahogy kell s a legjobb fiú oly kegyeletesen bánik szüleivel, ahogy kell; s mégis az érzelmes s a testi embernek mily nehéz a gondviselést elfogadni s a jó fiút szüleivel s anyjával szemben megérteni. Mi botránkozunk a szenvedésen, vesztésen, bűbánaton, betegségen, gondon, szegénységen és halálon. Folyton fölsziszeg s fölünkörödik a lelkünk: hát szeretet ez... s miért nincs csoda... s miért esnek ezek a karácsonyéji misére menők a hóviharban szakadékbba... s miért nem jelenik meg az Isten anygala s nem vezet jó útra? S minek ez a betegség és baj, s mi lesz a három árvával, kiknek Isten elvitte atyjukat? Szóval a mi hitünk befűl az érzéki ember nézeteibe, s a kis pislogó mécsvilágot elnyeli a sötétség; a test, az érzelem, mint ránk omló hullám, mint hegyoldali görgeteg eltemeti a hitet, hogy mégis van Isten, s atya és szeretet.

Mi nem értékeljük a szenvedés és küzdelem s a szeretet lelkeket nemesítő szerepét. A mi nézeteink műhelyében nincs véső és kalapács. Mi nem látjuk, hogy mi mélyít, tisztít, átlátszósít, hogy mitől leszünk szebbek léleekben. Mi csak a nyögést s a kalodát látjuk, s a lélek győzelmes motívumait s a kalodák adta lendületeket nem méltányoljuk. Mi a vértanú alakja előtt azt hangoztatjuk: minek ez? Miért nem jött az Isten anygala? Minek e kín? S miért nem mondjuk: ah, fölséges győzelem, megdicsőülés; ah, nagy tanúság arról, hogy van más s van több s van különb! Ah, csodálatos lelki világok távlata, kristály-mélységek villogása, levegő örök élet s erő virányairól, rózsás, bíboros, lilás színpompák!

Nekünk a lelket kell állítanunk ; kínban, bajban többlelkűségre iparkodnunk ; Istenhez kin-fölényesen, kin-győztesen, éj-győztesen, kísértés-győztesen ragaszkodnunk, Istent a mélyből kiemelnünk ; a nagy effort morale-t megcsinálnunk, a Quand-même-et! Még ha így is, kínban, nyomorban : akkor is állítjuk, imádjuk. A legfőbbet mindennel szemben, farkaszemet nézve a sötétséggel s kinnal, meg kell vallanunk ; a legdicsebbet mindenek *dacára* tiszta, szép, művészi fogalmazásban kell néznünk, s ami föld sarat, s emberiség akár államban, akár egyházban szemetet, piszkot dobna rá, szeplőtelenül néznünk s tiszta ajkkal csókolnunk.

Ó szatócok, felcserek, butoncok, fuserék ; ó ti torz alakok ; manók és ficamatok ; ti göklerek és bócherek ; ti butoncok és tudósok ; ti, kik kupáitok szerint, macskazugok s jajok motívumai szerint, vagy legalább nem mentesen azoktól konstruáltok világokat : nem látjátok-e, hogy szélütött kézzel akartok kötni csipkéket s hályogos szemmel eligazítani görcsöves szövedékeket ?! Hagyjuk ezt, Isten nevet, az angyalok kacagnak s az ördögök hasukat fogva röhögnek . . . Ez aztán a tragédia s komédia ! — Tu autem Domine, miserere nobis !

Jan. 28. Az, hogy tele vagyunk magunkkal, fölfogásunkkal s kultúrimádással, mit Welt- und Erdenseligkeit, az okozza, hogy a nem-emberin annyira ütközünk s folyton konfliktusokba kerülünk. Főleg, hogy az embernek nem megy úgy a sora, ahogyan gondolta s nem áll mindenütt rendelkezésünkre egy csoda, egy Deus ex machina. Ezzel szemben a legmélyebb bölcseséget tárja elénk a kereszténység, mikor a lelket s az embert áldozatok világába állítja. Az áldozat nélkül nincs tisztult s emelkedett lelkiség ; az áldozat s az alázatos, megadó szenvedés nyitja s kövezi az élet aszcenzióját. Nincs nagy élet áldozat nélkül. Az ütközés s a szenvedés nem elég ahhoz, hogy a lélek fajsúlya érvényesüljön s a khaosz fölé kerüljön ; ahhoz a szenvedésnek átélt, hogy azt mondjam, öntudattal átélemzett tartalma kell. Test és lélek együtt van ; a lélek ütközik és szenved a fizikai, fiziológiai s társadalmi s ethikai rendben ; de a szenvedés s ütközés önmagában véve nem emberiesedett s nem lelkesedett meg ; az hatás csak s visszahatás. Hogy lelkesiedjék, ahhoz az kell, hogy az ember a lélek irányát szolgáló lökő s emelő erőt hámozza ki belőle, vagyis hogy ne a lelket összezavaró, azt az anyagba s keserőségbe fojtó erőnek szerepeltessük,

hanem fejlesztő erőnek! Ha a természet fölépítésében minden valamiképp a felsőbbet szolgálja, akkor végelemzésben a lélekre irányul s azt akarja kiemelni. Ebbe az irányba s szolgálatba, kell, álljon a szenvedés is.

Sőt ha eziránt megbizonyosodunk, hogy a szenvedésnek is sorba kell állnia s nem lehet exlex erő, akkor arra a belátásra is jutunk, hogy a szenvedés tényleg nemhogy bontó s robbantó hatalom, hanem ellenkezőleg, épen arra beállított, mert nagyon is alkalmas a lélek szolgálatára. A szenvedés kultúrhatalom lesz úgy az egyes embert, a lelkivilágot, mint a közt véve. Ez utóbbit azonban már csak az előbbiről visszahatólag, mintegy visszapattanva teszi: a tulajdonképeni hatása a lélekre, az egyes ember lelki világára irányul.

A szenvedés nagyon alkalmas a több-lelkiség kifejtésére, a magábaszállásra, a tisztulásra, az érzéki szövedékből való kiszakadásra, a mámor, az ösztön csalfa játékaiból való kijózanodásra. Az ember mélyebb, bensőségesebb, tisztább, egyensúlyozottabb, s mit mondjak még többet — az ember lelkibb lesz. Isten felé, saját szférája felé emelkedik; lehell sok bilincs, sok sulyok.

Schopenhauer a nagy realitást rosszul állította be; nála az nem jó, nem sikerült a lét: önmaga kínja; s azért aztán a kötelesség s a tendencia a nemlét, az a jó s a legnemesebb erény: a létnek, az öntudatnak részvéte a lét, vagyis önmaga fölött. Ez a részvét mély, gyökeres, fojtott fájdalom, lángoló kín. A szenvedésben a lélek nem győzhet; sőt minél látóbb, annál inkább sötétedik el. Nálunk a szenvedésből lelket emelő, szárnyait növelő erő lesz. Istenhez visz. Qui reliquerit domum vel fratres aut sorores . . . vagy akinek elvételik ez mind, s aki ezáltal szabadabb, vér s test kötelékeiből kiemelkedett lesz, az egy más életet hordoz magában. Úgy vagyunk ugyanis, hogy a lelket borítja a test, s a lelkiségnek ki kell hámozódnia, az örök élet szikét ki kell magából hajtania.

Erre semmi sem alkalmasabb mint az, ami a testet, a vért s a világot s a kultúrbálványokat tőri! Hát éljünk a tudatban, hogy nekünk nem csodák kellene, melyek a rosszból kiszabadítsanak, hanem a rosszat áldozattá elváltóztató lelkület. Az emberre rávág a rossz, s az ember akkor észbe kap; fölismeri, hogy messze van hazája, szférája, s indul feléje.

Jan. 30. Az európai kultúra, tehát az európai kereszténység elhervad; ezt mondják, s igaz lehet. Miért is tartson valami

örökké, amiben annyi az emberi, sőt az isteni elem is emberileg nyilatkozik meg? De az ilyen, nagy komplexumokat összefogó fogalmakban ugyancsak alaposan kell distingválni. Mert mi is hát az a kultúra, s mi benne a keresztény? A kultúra a szép, tiszta lélek s hatalma alá hajtott világ; természet-tudás és ügyesség által fölhasznált természet; a rossznak letörése, az embernek való lét megteremtése s javítása. De a gyöngyszeme s a gyökere az Istenbe akasztott s önmagára reflektált s ráfordított lélek; az igazán szép, isteni élet: az, hogy érteni s alakítani s hódítani akarunk, hogy a természet bikáját szarvánál fogni s szolgálatunkba szorítani kívánjuk, az minden kultúrában van, jóllehet az elrontott brahmin vagyis a buddhista kultúrában még ez sincs. Tehát a keresztény kultúra fajsúlya a lelkeség, bensőség, isteneség; ez kombinálódik munkával s társadalmi fejlődésekkel, s ezekben is ő az ethikai punctum saliens! Igen, ez a kedves kép: a punctum saliens! Ez a krisztusi lélek s a krisztusi élet, s ez élet s e lélek kiáradása s térfoglalása!

Ezt hirdeti az evangélium és a názareti ház! Az ember a világ értelme és gyöngye, s csendes, munkás, nyugodt vagy fáradtságos, küzdelmes, szenvedő élete a világ értéke. A föld s a lét csak kagylója e gyöngynek. Amit itt kifakasztunk s kialakítunk s színezzük, amit úgy magunkba s magunkban átélünk: az a világ értéke s az igazi kultúra!

Már most, elveszhet-e, elhervadhat-e ez? Ami körülötte s rajta alakult s képződött, az egész jogi, társadalmi, gazdasági rend, az elveszhet; de az az érték nem! Ha van valahol egy remek kőház, s benne terem s arany, ezüst bútorok s szépen terített asztal, porcellán- és üveg-szerviz s evőeszközök fehérezüstös fényben s bor kristálypalackokban és olaj csillogó karaffákban, s a tengerből jön egy fenékhullám, olyan mint hajdan Cadixban, melyről azt írják, hogy felmászott a város falain s bástyáin s elpusztított mindent: igen, de úgy-e ha tengerek pusztítanak is, a fajsúlyok meg nem változnak, s azok szerint van az elhelyezkedés. A tenger színén úszni fog az olaj, a fajsúlya önti oda. Így vagyunk a keresztény kultúrával.

Soha sem tetszik nekem, ha a történelmet képekben adják s ítélnék fölötte nagyjában. Történelem-e Xerxes, Perikles, Marius, Augustus, Cleopatra, Pompadour, Brutus, Wallenstein, Luther, Danton, Robespierre, Napoleon, Bismarck?! Lehet-e ezekkel nemhogy azonosítani, hanem még-csak képviseltetni is az emberiséget? Az élet a jóságban,

jóindulatban, hitben, bizalomban, tisztességben, gondban, keresztben, hűségben, türelemben már csak jobban nyilatkozik meg, mint ezekben a felfújttörténelmi bajazzokban, buffókban s elótáncosokban? ! A történelem az élet folyama, s tartalma s értéke a lélek — művészetben is, technikában is, társadalmi rendben is, gazdaságban is, de elsősorban *lelkiségben*.

A lázadások is, a sztrájkok is ezt segítik. Mert ha nem bír keresztültörni épen az evangéliumi program, az élet magva, akkor boronálják vasboronával az áprilisi, a nyilni akaró vetés göröngyeit. Istenem, segíts... s értsük meg; s legyünk bizalommal s tegyünk !

Febr. 3. Rejtett életnek hívják a názáreti ház életét szemben a nyilvános étellel, a külvilág előtti szerepléssel, fővonalásokkal, gyógyításokkal, tanításokkal. De hát bár-hogy hívják, az az igazi élet : az actio immanens, az öntudat, a teltség, bensőség, a fakadások, ömlések, áradások, meleg-ségek, emelkedések világa. Ha valaki az Oltáriszentség előtt Sárosdon térdelve, azt akarná még oda : a kölni dómot, a Szent Pétert, a sixtinai énekkart s az ezüst harsonákat — jaj, Istenem, hiszen ez mind ebből van, ebből nőtt . . . gyökér-ből, szívből, tűzből ! Mit akar? Mit akar? Hiszen itt az Úr ! A szívben van a mélység s a túlcsonduló bőség, a szépség s a szárnyalás ; itt a tűzhely s a kohó ; itt a szent csipke-bokor ! Ha ég, akkor is szép ; de ha nem ég s májusi reggelen pókhálószálain ezüst gyöngyös szívérványok izznak, hát az is szép, nagyon szép ! Ha a szív legyűr rosszat, kint, s ha oly tűz, hogy szent szeretetben fölemészti a csutkát s a tarlót s a közélet dudváját, s ha úgy küzd a hideg önzés, a lemondások szikes talaja ellen s egyre lobogtatja a győzelmes jónak zászlaját : Istenem, hát hol legyen külön élet? !

Ez a kultúra alaptétele : az Isten, az igazság, jóság, szépség szerint berendezett belső világ az élet ; s azután jön a másik : a külvilág, a természet s a társadalom berendezése ugyanez elvek szerint.

Az evangélium az elsőt nyomósítja, mert az mindig, mindenkinek, minden zóna alatt kell és lehetséges ; azután azért, mert ez a főelv s az élet tartalma és elsőrendű célja ; s mert az ember, a magából s céljából kieső ember rendesen ezt nem szokta becsülni ! Sőt ki az, s hány van, aki becsüli? !

Febr. 4. Az életet alakítani s azt jobbá, szebbé, neme-sebbé tenni, az élet szenvedélye s táncos kedve. Ez megvan,

s azért ha reggel felébredek s belém csimpaszkodik sötét gond s aggodalom s mások kínja s nyomora, s ha mint chiméra rámszáll a földi lét s szívja véreimet, s úgy vagyok vele, hogy tántorgok alatta: hej, futok a hegyekre, melyek fölött az én napom kél, az eucharisztia!... Katholikus templomok, ti csillagos szent hegyek! az Oltáriszentség a ti csillagotok. Jó jel, reszket, csillog s biztat, s hív, arra a mi utunk! — S azután a világot emelni! Kultúránk vész, mondják; nyomorúság van benne, életereje vész... Mindig erőlködni s a jobbat akarni! S azután mondják: a fajt kell nemesíteni, a vérét, az idegzetét, a kedélyét; eugenia kell s szelekció! Hogy milyen lehet, nem tudjuk, de amit lehet, azt tegyük. Amerika minden szeszt tilt; hát a dohányt is lehetne; hát a rossz lakást; hát a férfiak vizsgálatát a házasság előtt... S mily jó a testedzés és nevelés s a rossz levegő-üldözés s a láрмаelleni kultúra... Hej, csillagom... eucharisztikus, friss, temperamentumos emberek e munkában! Rajta!...

Febr. 5. Agatha... sancta, dulcissima soror! Ma megint angyali örömök szöktek a szemembe. Szent Agatha rettenetes szenvedése, melyet nagy szeretete dacára szinte félt, hogy elviselhet, quia agonem suum Domino commendavit, angyalok öröme lett — gaudent angeli in passione ejus. Ah, Uram, hogy szívja föl szemcikben az örök, nagy szeretet a világ keserűségét! Mint ahogy a tájfun tengereket kavarr föl vízszlopokká, úgy a te szereteted a szenvedés keserű tengereit, s ők csak az erőt, s a hűséget s a szenvedő lelket látják. Ah, mily dicsőséges, alakító, teremtő formák, Urkräfte, az erények, melyek a földi létet, ezt a materia primát, szépségbe öltöztetik. Minden forma szubstanciálisról azt hiszik, hogy meghatározó, alakító, sajátosságokat adó: nos, az etikában is vannak ilyen formák s alakok, azok az erények! Ily hős, hódító, alakító, világot uraló formán, ily bravuros lelken s lelkeségen örülnek az angyalok; vagyis ez a szellemi világ triumfusa! Io, triumpho! Nagy, győzelmes, önkényes, szuverén barokkság az etikában! Az Assumptán is «gaudent angeli»... a «poenitentiam agens peccator» is az ő örömük! Ezek a felsőbb, szép alakítások!

Lelkem mélyéből gyöngyözik föl a hódolat, az imádás, a mély elfogódottság, a bensőség, az áhitat. Nézem a világot; olyan az, mint a Csikóvár völgyei télen; nem látni a szépséget, a színeket s leheteket; pedig megvannak, pihennek a mélyben. A forma-alakító csodaerő nyugszik. S ah, mit

tud kankalinjaiban, harang- s gyűszűvirágjaiban s abban a névtelen, ihletett pompában, érintetlenségben s eleganciában ! Uram, imádlak, őserő, ősforrás, összépség, ősfenség, minden ! Édes !

Febr. 6. Valamit írjunk az eucharisziáról? Ah, újat, mint fogalmat alig, hanem mint szívből fakadó meglátást s mint érzéktől s tapintattól sugallt megkörménykezést ; valami olyan elfogódott s elérzékenyült, lábujjakon való kiszaladást a szent helyhez ; valami oly karikára tágult két naiv szemmel való nézését az égő csipkebokornak s a locsogó s omló lökésekben áradó forrásnak, a mélységeknek. Újat mondani? Új éneket dalolni, hacsak nem úgy, mint ahogy tartják a Canticum novumról, hogy mindig új, s a forrás mindig új, s a folyó mindig új. Valami új lendületet, új vágatást, mint ahogy az Inn folyó vágat Passau fölött ! Haj, huj, hej, hij, ez aztán az áram ! Hát tegnap úgy az eszembe szökött, hogy ilyesmit lehet tenni ; hiszen jobb szeretem az Urat most, mint a 90-es s a százados években ; hogye, jobban is, nagyon is !

Hallom, hogy mily piszok darabokat adnak itt s tele a színház ; csak úgy csődül rőfögve a «kultúrközönség» a fekete léjú s bűdös mocsárba ! Ez nem birkaúsztató, ez malacdelelő ; ott vakaróznak s ott pőfög a testiség s a pokol gázait eregeti az agyvelőkre. No, meg haszontalan papokról is értesültem, s nagyon sírósan lágy s elérzékenyült lettem ; de a kápolnámban, mintha csak a «fluminis impetusba» ereszkedném, úgy megyek. Az isteni élet árama, a nagy vágatató folyó egy-egy partdarabja az eucharisztikus oltár ; parti szikla, s ez örvényben forog, pezseg, siklik, vágat, ütközik, gyűrűzik, tölcsérik s tajtékzik az isteni, a krisztusi élet.

Nézzétek, az egész krisztusi életdagály itt áll szemetek elé s a temperamentuma, a tüze, mélysége s a mélység irama s az örvény s annak sodra. Itt halljátok a zúgást, a pezsgést, a feltörő s összetört hullámok sziszegését. S itt a hatalmas úszók s evezők ; itt a szentek irama s lángolása ; tüzesek e vizek s a tűz folyton a víz reflexeit veti a tükreire . . . Egy-egy hullámozó láng s lángoló hullám mindenki, ki az iramra rátalált, s benne s vele törtet előre. Agatha, a görög lány, a naív hős, az édesen s féltékeny bátorsággal szerető ; Agatha, kit nem tör meg kín, s ki börtönében kitárt karokkal agonem suum Domino commendavit — mennyi alázatos, édes gyermekdedség s bizó, esdeklő könyörgés van ebben. Johannes Matha

s Petrus Nolascus s Felix Valois s a Baleari szigetekről fekete köpönyegén Barcelonába evező Raymund . . . Mily kultúra, tisztaság, szeretet és áldozatkészség! Omnes isti se pro redimendis in pretium daturus dictitabant . . . Ez a dictitura, ez az álmodozó, nagyot akaró szóbeszéd, melyben nem tudunk hinni; ők is csak úgy hiszik, hogy szeretnék, ha úgy volna, de hát akarja-e azt az Úr? Akarja-e, méltóztatik-e neki elfogadni tőlük ezt a pretium, ezt a mercedem, csak magukat . . . s azt hegyébe minden másnak. No és még odébb látni Raymundus Nonnatust, az eucharisztia szentjét, az élő váltságdíjat, az Úr legékesszólóbb néma hirdetőjét, — lakat volt a száján! és a többi, hah, a többi, az égbe törő, égő tűzhullámok . . . és a többi, a többi . . . A szó elhal az ajkon, de a szem néz, s folyton csak néz s nem telik be s folyton újat lát . . . megint újat, még újat. Mit szóljon? Nincs arra szó! S ez mind az eucharisztia árama, árama s temperamentuma! Hát ne győzzem az életet s a disznókat s a piszkot s a förtelmet s az oltár szikláit megmászó bujákat? Ne győzzem? Kislelkű legyek és szontyorodott? Ugorj az árba; üsszál, evezz . . . Hadd a fenékhullámot elsöpreni a piszkot, a sarat s a bűzt; hadd nyalja végig a lapos lápot! S lelked mindig ezzel a felsőbbbséggel s csillagokba emelkedő tudattal nézze s kezelje a világot!

Minden misztérium egy-egy megnyiladozása a sötét mélységnek, melyből világosság int felénk; egy-egy távlatnyílása a végtelenségnek, mely elénk lobban s közelséget hoz. Tapintom, érzem, lefoglalom s élvezem. Isten és misztériumai — másképp nem is lehet, s előttük a tágra nyílt s epedő, égő ajkkal felé reszkető lélek. Isten és csodái, másképp nem is lehet; ha a természetben, a világon kívüli módon jön s beszél s kezel, akkor már ez is egy új rend a szellemi világban a természetadta erőkön s igényeken túl, s a fizikai világba pedig bele-belenyúl s jeleket ad; ezek a signa, a csodák. Isten misztériumai és Dei signa valami két korrellát dolog; a természetfölötti Isten-járás nyomai; világító árnyak a misztériumok, Isten-nyomok a természet útjain a signa Dei. Ezeket alázattal vesszük s csodáljuk. Csoda történik akkor s azoktól a lélekben, csodálkozik s hálát ad s érzi Isten közellétét.

De mit mondjunk akkor arról az egész természetfölötti, szellemi rendről, az Isten-közellét, az Isten-odaadás, az Istentől-lefoglalás, fölemelés, meglelkesítés, átizzítás s boldogítás rendjéről? Mit? Csodáljuk? Hát a csodák őserdeje

előttünk s körülöttünk ; a csodák, az áldások, az erők, a fények, a boldogságok, fölavatások, egyesülések, átadások rendje ! Rend is, meg mindent meghaladó, szabad, szuverén akarat s kiáradó tengerlét ömlése. Mit ezekről a csodákról ? A kegyelemről, az Isten törzsébe való beoltásról, a fiúságról s a vérnek istenfiúi származásáról, a szépségről, melyben a gratia diffusa ajkon, arcon, szemem elnyeli a szolgáló-típust s fölragyog a szépség csendes diadalában ? Mit a lélekzésről s a levegőről ? Istent szívom, lélekzem ; s öntudatomban, mint a levegő a tüdőben meleggé s életté, úgy ő s levegője isteni erővé s készültséggé s ihletté válik ! S mit a cselekedetek isteni gesztusáról, az érdemről s Isten-tetszésről s a közönséges élet, de keresztény élet tükrein járó reflexekről ? Nos, és a vérjegye, nem a szemben a csillám, hanem a lelken a karakter, a krisztusi jel, a keresztségben, bérálásban, ordinációban odalehelve, s mégis úgy beleégetve, hogy a pokol tüze sem veszi ki s az égi dicsőség sem homályosítja el ! S végig az életem s a történelmem s az emberiségem az az odakötöttség a Krisztus keresztjéhez, hogy a Golgota lett a világ sarka, ott fordul, s az a napja, s attól él s éled, s Isten lesz a megmondója s a kinyilatkoztatója az utolsó ítéleten. Ott meglátjuk, hogy a szent vér és áldása és tüze mint ette bele magát a világba s mint emelte azt. Nos és azután . . . azután ebben az Istenséggel érintkező természetfölötti rendben a köztünk élő Krisztus, az eucharisztia. Mint csoportosul körülötte mint láthatatlan, fajsúlyok < szerint > rendező erő hatásától minden abban a természetfölötti rendben ! Az eucharisztia a központ, a súlypont, az isteni élet mélységeinek lüktető forrása ; vagy tengersizem vagy óceán. Memoria mirabilium ; a misericos et miserator Dominus itt adta ki erejét s koszorúzta meg az eucharisztia fehérségével s a szent bor tüzének fényeivel örök szeretetét.

Febr. 8. Ah, édes, fölséges Johannes a Matha . . . te jó felfogója a korszerű, isteni áramlatoknak ! Úgy örülök, hogy megértetted, hogy mit viselhet, mit nem szemrehányásképen a szent kereszténység. Mert, hogy vannak lovagok s dámák s viadalok, hagyján ; de hogy vannak keresztény rabok a móroknál, s ne törődjünk velük, az nem lehet. Édes angyal-látó. Hol is pihensz te ? S. Thoma a Formisban ? !

Mélységes tisztelet az Oltáriszentség iránt ; azt el nem engedhetjük. Szent isteni udvar ez ; convivium, ahol az Úr ül elül, s az ég királynéját, a tarkaszínú s aranyos ruhás,

napsugárdiademás nagyasszonyt el nem mellőzhetjük : astitit regina a dextris. Nos és a kis, parányi, elfelejtődött s abbamaradt szellemiségű s akarat-nevelésű vendégecske, az utcáról fölszedett, sánta, púpos, mafla vendég, ez az ücskös, bugris, az tán — a sinistris? Hát a többi udvar? A szentek s az álló s szárnyukat mozgató kerubinek ; ezek a parafrenieri-k ott az udvarban, a nagy Isten udvartartásában. Van ott tartás és fönség ; s tisztelet s finom modor s provence-i udvari levegő ! Nos és mi ebből a nem-szimbolum? Az, hogy az ember szemlesütve, magábafordulva misézzék s úgy hajtson térdet, mint aki imád, s úgy terjessze ki karjait a Dominus vobiscumnál s hajtsa meg fejét, mint aki kis földi kerubim, s akinek ösztönösen lebben szét a két karja, mert a szíve lendül ! Neki is szárnyai vannak : öröm, készség, udvariasság, finomság, figyelem ; indulna, de csak a szárnya mozog, a lába gyökeret vert ! S még valamit. Max Müller : «Wie empfinden wir die Vorzüge unserer Heimat lebhafter, als wenn wir aus der Fremde zurückkehren, und dasselbe ist bei unserer Religion der Fall». Hát menj zsidó templomba, menj valami más, rideg imaházba, s azután gyere, ahol az Oltáriszentség tisztelete sugárzik falakról, kövekről, patyolatról, virágról s főleg ragyogó, áhitatos arcokról ; hol a szemek mint mély kutak, s tükreiben az ég reflexei villognak . . . Isten és lélek találkozása.

Febr. 18. Tibi silentium, laus ! Ha összehasonlítom az Oltáriszentséget a gyermek Jézus tanításával s a szent-áldozást Simeon gesztusával, mellyel a gyermeket szívéhez szoritotta, előnyben érzem magam. A gyermek a messiásságtól olyannyira van, mint a szent ostya a Krisztus valóságától ; az az igénytelenség, ez a test és vér szinte megtévesztőbb, mint az a kenyér, mely mögött Krisztus áll. S egyáltalában a hit csodál, elragadtatásban néz, szemlél, örül, lángol, de emberi bizalmasság- s otthonosságban. Én itt térdelek s nézek, mint néztem a sankt-georgenbergi mélységet, de ha széléhez mentem volna, elszédülök . . . Nézem az Urat, mint a hegyeket, s tudom, hogy ez több itt ; de az idegzetem nem bomlik föl. Én a limpiászi keresztre is úgy néznék, hogy mondanám : ne, Uram, ne tégy csodát ; csodállak én így is, a hit s nem a fölzaklatott idegek csodálásával ; csodállak s örülök, mint a tengerparton, mint a Bösensteinon s a lomnici csúcson. Csodállak s élvezlek. Úgy-e, Uram, ez a jó? Nem kell nekem villámlás és csodák látása ;

a hit csodálása otthoniasságom, s bizalmasságomat nemhogy zavarja, hanem emeli. Silentium Tibi laus, mihi dulcis adoratio et harmonia — cythara!

S aztán a másik elem, ami környez, s ami megnyugtat: bűnösségem penitenciás átérzése s gyarlóságom mélybe húzó szégyenlősege. Ah, Uram, érzem, hogy ki vagyok s hogy méltó nem vagyok; de hogyha így érzek, akkor tisztulok s neked kedvesebb vagyok. Poenitens silentium Tibi et Angelis gaudium; mihi dulce solatium. Hát csörgedező patak az érzésem; friss és kifáradni nem tudó; szökellő és tisztuló és pajkosan csevegő, s örül, hogy nem bámulják, hanem hogy a szépség sugárzik rajta. Amen!

Silentium Tibi laus; az a silentium, mely tele van csodálkozással; azok a néma ajkak, melyek a szív teltségétől meg-megremegnek s indulnak mondani valamit s aztán megint csak megállnak s néznek s néznek; de mit is mondjanak? Kinek mondjanak másnak, mikor Istennek oly ékes-szólón hallgatnak. Laus, laus gloriosa silentium! S lehet-e erről egyáltalában beszélni, erről a nagy, különös, páratlan helyzetről? Azt mondjuk tán, hogy «zöld», mikor pünkösdi napsugárban a Margitszigetet nézzük? S azt, hogy «szép», mikor a tengert szemléljük s azt, hogy «magas», mikor a csillagos eget nézzük? Ah, hallgass s ámulj s szeress, de azt nagyon!!!

S folyton nézni... és nézni; mert «a thing of beauty is a joy for ever», ami szép, az gyönyör mindörökre. A szépség, az erkölcsi szépség életben, formában kifejezve — élvezéseért érdemes élni e világon. Erre felé hajt a lét, a formák láncolata, míg a szellemi világban mint öntudat és élvezet és öröm fölébred. A szellemi lét az öntudatos lét, melyen a lét két főirányban tükrözik, mint igazság s mint jószág és szépség!

Aki csodálkozik, az be van töltve; csodálkozás betöltöttség; de olyan, hogy folyton árad s telik. Mondjuk, «nem tudok betelni»; inkább az igaz, hogy tele vagyok, s nem fér belém, túlcsoordulok...

Febr. 25. Komolyba venni, mint végtelen valóságot és súlyt megérezni, mint végtelen energiának, vagy mondjuk csak egy hatalmas tűznek az erélyét, az iramát, az indulatát megérezni: ezt akarom az Oltáriszentség előtt. Tudom, mi a különbség látás és hit közt bennem. Rendületlenül hiszem s tartom a lelkeimmel Krisztust a jelenlevőt, de fátyolon át,

a tekintély, a fogalmak, az akarások szötte takarón át. Itt van, de pszichológiailag mily távol! Az oltár, a deszkák, a fal, a rézgyertyatartók közel vannak, ők a valóságok; de a Krisztust elfödi a misztérium, a nem látott lét, s lelkemben a látás, az eleven valóság helyett a pszichika fogalom- és akarás-konstrukciója. Mi más a Traunstein, ha előtte állok, s mi más most lelkemben a büszke hegy?! De a hegy képe a távolban levő, meglátott valóságé, míg a hit egy komplikált pszichológiai, logikai és akarati konstrukció. Ah, mily távol a természetes, a látó és érző embertől! Lourdes és Limpiász a távoli valóság előretörése, de szintén csak jelek, signa arról a transzcendentális, misztikus valóságról. Jelenések, csodák, meglátások, villantások . . . Ami pedig a mi életünkbe közvetlenül befoly s mégis isteni, az a kegyelem! . . .

Édes Jézusom, a tavaszodó nap sugarai sziporkázva és kigyulladva törnek meg a kápolna ólomkeretes lencseformájú üvegkarikáin; ezek izznak s vakítnak! Szébb ez, mint Szent Péter sírja körül az a száz olajlámpa! Égi sugarak emberi elragadtatásban!

Márc. 2. Ma arról meditáltam, hogy az Úr Jeruzsálembe ment föl, et praecedebat et stupebant sequentes et timebant . . . az az Isten mélységeibe, a saját lelkébe merült ember, hogy az ott hogyan ment! Világos: embert feledve s az örök misszió gravitációjával; nehéz szívvel, de szeretve, bátran, bizton. Ah, Uram! Nem a természetet hajtott téged, hanem a felsőbb szeretet. Az embert a könnyű, az édes vonzza; te más attrakciók erejében jársz . . . Te első akarsz lenni — szenvedők, vértanúk, szegények élén . . . te nagyvezér, te alázatos Lázár és Jób és jó lator! S azután, hogy példát adj, hogy bámuljon a világ — stupebant rajtad, sebeiden, kereszteden, az Istenfia kínszenvedésén; és utánozzon — sequentes. Így kell a kereszt alatt s előtt állni; stupere et sequi . . . Nem lehet ebből kifogyni, hisz tenger itt az érzelem. De a fogalmak gyöngeségét itt érzem kimondhatatlanul. Mi más az, mikor átszegez a compassio s magával ragad a stupor, s hűségessé tesz a sequela Christi Domini. Sok helyen van szó, hogy intellektualizmus vagy voluntarizmus s a fogalmak szerint az első az előjog, a vezetés! De ah mily hideg, téli éjek holdvilága . . . ügyis csak holdvilág «incerto lumine lunae»; de amit ad, az absztrakciók pontozott vonalai, leheletszerű indikációk! Szent, isteni, erős élet te, te csont és vér és test és meleg és ajk és szem és könny és mosoly . . .

Élet, meleg, szép valóság, ah, hogyne volnál te a fő, a cél ; a törekvések, vágyak, a próbálkozások s kísérletezések hívogató, vonzó csúcspontja ; te nagy valóság, te élet és erő és ének és egészség ! Hányszor sírtam én ezt el, te ösztönös, érzelmes, akaratos meleg valóság ! S neked adom a koszorút ! Kinek is adhatnám az ember Isten, a szenvedő Szerető előtt? Kinek? Kinek? Az a valóság, az dönt. Hát a valósággal való kapcsolódás mint kép és értés, épen csak prelúdium az a valósággal való azonosulásra, a tetre, a nagy egybeforkolásra ! Élni el ne felejtsetek ! De hogy éljetez s kiismerjétek magatokat, lámpásra van szükségetek ; a lámpást össze ne törjétek semmiért. A lámpás nem teszi ; mi tesszük, erényes, szerető akaratunk ! Formáló, teremtő akaratunk ! Tisztuló, alakot öltő s a lelket szépségbe öltöztető akaratunk !

Márc. 5. Domine, doce nos orare. Igen, add a lelked melegét, azt a nagy belső világot, meleget, meglátást. Vedd összetett kezünket, melyet égre emelünk, a te kezedbe, hogy a te szíved lüktetését, véred hömpölygését, lelked lelkendezését érezzük egész ujjaink hegyében. A te meleged láng legyen bennünk s kiáradjon körénk ; még a levegő is hullámokban mozogjon s a föld is megmozduljon, s élni kezdjen ami holt, merev s élettelen. Amit nézünk, az ránk nézzen ; ami mozdulatlan s élettelen, az megmozduljon. Ha lelkünk ég s a szemünk a belső világosságot szikrázza ki, akkor úgy is lesz ! A keresztrefeszített körvonalai élednek, vonásai meglelevenednek, ajka nyílik s csukódik ; remegve emeljük föl szent oldalsebéhez kezünket, s a mell emelkedik, nehezen lélezkzik, a szívbeli tehertől, a világ, ah, — az én terhemtől. S ahogy a szeme rámszegeződik, az üdvözítő, szerető áldozat szeme s a nyakán az inak megfeszülnek s csapzott haja alatt a halántékon az erek megdagadnak, Istenem, ki győzze ezt ! Forró csókot nyomunk sebeire ; ah, már tudunk imádkozni !

Filius Dei venit et dedit nobis sensum új, felsőbb érzéket, belső látást. Henrik Hertz költeményében a vak királyleány látóvá lesz s akkor nem ismeri ki magát a dolgokban ; úgy hiszi, hogy az a világ, melyet ő tapintásból ismert, s mely az övé volt, elveszett. Ah, természetesen más a szem s más a tapogató ujjhegy ! A mi érzéki, a mi intellektuell, érzékek öt hidján a valósággal kapcsolódó ismeret-világunk korlátolt valami ; sajátosan határolt ; de lehetnek más érzékek, felsőbb érzékek, s akkor kiesik a másik, alantasabb világ . . .

Vannak köztünk, kik azt a «sensust», az új érzéket ki-

fejlettebben bírják, s akik látnak, s amit lehet, kimondanak. De úgy vagyunk velük, mint Pál apostollal, ki a harmadik égbe ragadtatott s látott csodákat, de nem jelenthette ki azokat; non licet homini loqui! Miért! Mert non potest eloqui. A misztériummal úgy vagyunk, hogy fogalmaink szinte kivetkőztetik azt, s emberi fogalmakkal dolgozni kényszerülvén, analógiákban, tükrözésekben hozzák hozzánk közelebb. Akik hallják s értik, tisztában vannak a mondatokkal, de hol tartanak a tárgytól! A misztériumot meg kell fogni átérzéssel, feneketlen tisztelettel, a szférák magasságaiba s a mélységek távlataiba vesző tekintettel, az elragadtatás ön elveszésével. Istent s a misztériumot az egész lélekkel kell megfogni. A léleknek tehetsége az értelem, de ez csak nyitány, s azon át szakad s ömlik az élet.

Deum nemo vidit umquam, Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. Ő elmondta, amit látott. Úgy voltunk vele, mint akik egy messzelátóba nézőt körülvesznek; az néz, szeme éle különb mint a környezőké, s néz s néz s csak szagatott hangokat, a csodálat, a meg-megújuló bámulat, az öröm s élvezet indulatszavaival szól arról, amit lát. Tisztelettel érdeklődve környékezzük; ő lát, ő elmondja nekünk.

Az utolsó vacsorán ülünk. Sokat tett, sok csodát... de az első intézményt, amit a világba állított, amit ő ide behelyezett, ami nem volt s csak tőle van, azt itt rendelte: ez az én testem... ez az én vérem; a folytatólagos Krisztus, a Krisztus-folytonosság, a Krisztus-megmaradás itt. Ő maga, a főmisztérium; az emberfia, aki Isten... az Isten csodálatos epifaniája, világhalépése, az emberfiának észbontó, történelmi józanságában s közvetlenségében, az ember a maga testi gyöngeségeivel, verejtékével és szagával, körmös kezével, öt-öt lábujjával... Bármily fölséges, de ember. Ha színpadon látjuk, ha nem szól s hacsak átmegegy, átvonul, mint Claudiában, jó; de különben csalódás. Mert Istent várunk s embert látunk!

Óriási misztérium... Igaz, hogy patak fakad nyomában, evangélium; de nagyobb a misztérium. Isten gondolta, akarta, itt fejet hajtok. Nos és utána? Mi jön utána? Ráduplázott, hatványozott misztérium; az, hogy ő itt. Ő... Ő... Mászt nem mondhatok. Kis templomban, mosdatlan, kuszhajú, fázós, szellőzetlen szobák s dunnák szagát árasztó, foltozott gúnyájú, szegény emberek közt, egyszerű oltárokon, két gyertyavilágnál fölemeli a szent ostyát a pap: Krisztus van itt! Krisztus ő maga s adja magát; bensőségesen vesz-

szük s esszük, annyira a mienk, óriási misztérium! A téli nap lassan bontakozik ködpólyáiból, az élet forgalma megindul, s kiki munkájára tér; de mit hord s élvez, ha hiszi, hogy Krisztust vette s vele imádkozott...!

Az európai kultúrán ez a misztérium borong: a közeli Isten, a testvér Isten, a kenyér Isten... Ki törülhetné ezt le róla? Fénynek, mint a sarki fény, éjben bíboros-violás fölség! Árnyak olyan, hogy átverődik minden fényen s csillogáson... a misztérium árnyéka, s az emberek ki nem bukhatnak belőle. Mi nem lehetünk hellének, sem hinduk, sem inkák, még ha hitetlenek is vagyunk; a hit világosságát s a misztérium árnyékát el nem kerüljük.

Márc. 6. Valaki, aki sokat vesztett, így ír: Wieviel mir auch Gott genommen, drei köstliche Dinge hat er mir dafür geliehen: die Verachtung der Eitelkeiten der Welt, den Sinn für die kleinen Freuden des Daseins und die Erkenntnis wahren Menschenwertes! Die Poesie soll man nicht im Leben suchen, sondern soll sie ins Leben hineinlegen. (Am Kreuz, Wilhelmine v. Hillern.)

Márc. 8. Mi a tragikum az életben? Az egész ember, az, hogy fölérti a jót s a fölségest, de nem teszi s romokkal van tele a világ! a) Nehéz konstrukciók, nem tiszta fogalmak, sőt óriási dzsungel... ingoványos őserdő; b) gyöngé lábön álló, holdvilágos, jégvirágos alakulatok a fogalmak; mély ismeret, mely tart s kitart s mely ellenáll, ritkaság; mihelyt a valóság beletoppan, a vérhullám, az indulat, ah igen, a valóság, az let, szétfoszlik vagy háttérbe szorul. Mikor van oly ismeretünk, mely háborgáson s csábításon s ködökön át nyilall s verőfény volna? c) Csűr-csavar az indulat s az ismeret s úgy tesz, mint a fa hajtása, mely bármiképen is a meleg napsugár felé fordul; d) az élet s így a szép élet sokoldalú: egyéni és társadalmi, testi és lelki, hivatásbeli és buzgalmi. Mindenféle körök vágják egymást benne, s igazi ember csak az, ki magát azokban föltalálja s debitor est omnibus. e) No és a szenvedély fajdkakas-dürrögése, az ösztönök, a baromi lét és kéj őrzöngése, ahol már azt sem mondhatni, hogy video meliora, proboque; deteriora sequor!

Ez a tragikum! No és aztán a kín, szenvedés. Mindez két irányba hatott: Plátónál a más világba való kimenekeedésre, ahonnan elszakadtunk: a szépség, jószág tűzhelyéhez. Schopenhauernál a lét s élet gyűlöletére, s ami legnemesebb

telik tőlünk : a *részvételre!* S nálunk : alázatra, penitenciára s bizalomra, hogy Isten megbocsát s megsejít s üdvözít.

Márc. 13. Az ember, mint kis láng a sötétségben, s mint nagy igények s jogok kikiáltója a kegyetlen s rideg anyagban, mint élet az élet-ignorálásban s- tagadásban, mint értelem s észszerűség az értelmetlenségben, mint új mértékek öntudata a brutalításban! Sinn zwischen Unsinn, und Leben mitten im Leblosen, und Gefühl und Zartheit zwischen Steinen, was soll das werden?! Man soll den Sinn wahren zwischen Unsinn, und das Licht nicht ausblasen in der Finsternis, und die Seele nicht aufgeben in dem Unverstand und sich und seine Ansprüche behaupten trotz all dem Schrecklichen, das über den Menschen einbricht. Man soll in Liebe und Geduld vorangehn. Ach, wohl dem, der diese Einfalt des Geistes sich in dem bunten Wirrwarr der Welt bewahrt!

Darum sage ich : sich, seine Seele fühlen, sich leuchtend, schauend wissen, den grossen, hohen Schatz, der da in der Erde, im Fleische begraben ist, und der zu heben ist.

Und die Welt als das, was ganz anders und verschieden ist, und verständnislos, brutal oder mechanisch und physiologisch wirkt, als den Widerspruch, das Niedere betrachten.

Und aufmerksam hinauslugen in die Finsternis nach den richtigen Wegen, und sehen und ausfindig machen die Schwierigkeiten, Gefahren, die Blödnisse, die Zerrüttungen und Fallstricke, den Schein und die Irrungen, denen der Einzelne so wenig gewachsen ist.

Und unverzagt vorangehen und sich der Liebe erinnern, die Treue hält und auch mit verschlossenen Augen ihren Gott, die Schönheit, das Licht schaut und selbem folgt.

Igazán az élet, mint egy tőlünk független elem, melyben mi is részesek vagyunk, de nem ismerjük. Olyan, mint a tenger, melynek szigetein lakunk ; ki kell ismernünk. S az egyes ezt a munkát nem győzi ; s ah, hogy megbánja, ha a nagy tradíciókat megvetve saját magába, fogalmaiba gubasz-kodik ! Istenem, kitart-e az ily tákalmány?

Ápril. 23. Az Úr születésének legmélyebb motívumát az angyali himnus zengi : Gloria. Tehát Isten dicsérete ; valami zengő ujjongás, mely a világot betölti ; a nagy dicséret, mely a kis Jézus szívébe zárva új registerjét húzza ki minden kultusznak s liturgiának. A legédesebb, legájtatósabb s leg-

esengőbb dicséret, az ő Fia dicsérete. Páratlan, egyetlen pacsirtadal, solo, melyet a leghősiesebb s legszeretőbb énekes mutat be. Nem kellett neked, Uram, már vér, áldozat és állat; Megtestesültem, a Speciosus inter filios hominum dicsér téged. Miért? hogy van, hogy e lelket, e szívet adtad neki, hogy ily dicsőséges homlokot, ily fényekben úszó lelket s a szeretet tüzében égő szívet adtál neki. Ő a te legszébb műved; a mű dicsér, az öntudatban hozzád emelkedő s a legédesebb, legfőlényesebb érzésekben áradozó tudat. Ah, ily dicséret!

S azután a másik ujjongás, mikor föltámadtál, mikor a te lelked a limbusból eljött az angyalok s a kiszabadított lelkek dicsőséges sokaságától kísérve. — Egyszer egy holdvilágos estén úgy kilenc óra tájban kimentem a csobánkai villából az árvaház hegyére s láttam nagyszerű eget. Túl a Dunáról a pomázi völgy fölött egész Pilisig s azon túl egy homályos hosszú sáv húzódott s jobbra-balra báránnyelűkötől két szárny, mintha pelyhes dudorodások és tollak volnának. Egy holdsugaras fehér szárnyú kerubim lebegett fölötünk. Lefeküdtem a földre s néztem e remekművet. A Krisztusnak dicsőséges lelke, két kerubimszárnyal, az angyalok s a lelkek két sokadalmával . . . kijött a limbusból s a sírhoz jött, s azok látták, sírtak s imádták; megtörődtek s hálát adtak. Ah, a két szárny lecsuklott; de azután a következő pillanatban kitárult s kifeszült s lelkes remegésben hódolt s szintén glóriát énekelt, mikor Krisztus dicsőséges lelke testével újra egyesült s azt átjárta s kigyujtotta s ragyogóvá s halhatatlanná, romlatlanná s gondolatgyorssá, szellemiramúvá tette. Őt szent sebe mint napok, feje s homloka tövisszúrásai mint csillogó gyémántok, szeme s arca s ajka a boldogság tükrévé s a mennyország ígézetét sugárzóvá lett. S ekkor csendült meg a dicsőséges Krisztus ujjongó himnusa, az a második laus, az a páratlan dicséret, az a jubilus, melyet az Isten megdicsőült emberré lett Fia zendített meg . . . a legszebb triumfális ujjongása a teremtésnek, mely benne volt, benne gondolatá, érzésé, örömmé, életté lett. Gloria! Gloria!

S a harmadik ujjongása a fölséges Krisztusnak, mikor az oltárokon az eucharisztia színeibe öltözködik s mint misztikus imádó, hálát adó, dicsérő hódol az Úrnak. Ah, az álruhában, misztikus fényekbe öltözötten járó adoráló! Valahányszor beöltözik az áldozat színeibe, végigcseng és zeng egyházon s égen át az ujjongó, elragadtatott, exsztatikus Üdvözítőnek dicsérő himnusa; elsősorban megint arról, hogy

ő van, s hogy így van s ily misztériumos diadalokban végig-énekelheti a világon az áldozat himnusát. Neki telik benne legnagyobb öröme, ahogy Betlehemben a gyermek Jézus szívébe zárkozott a legnagyobb dicséret a fölött, hogy ő van ; ahogy a szent sírnál a diadalmas Krisztus felujjongott azért, hogy ő van, s hogy ilyen, s hogy így dicsérhet s örülhet : ugyanez a motívuma csendül meg itt az eucharisziában más modulációban, de azzal az örök boldogító s olthatatlan pathosszal. Ujjong, hogy van, s hogy itt van s itt dicsér s ujjongó himnusával visszhangoztatja az egeket. Az ő vágya az imádás, az ő szenvedélyes, érzésteljes öröme a hódolat, melyet ad — citharae citharizantis ; sok pengő s csengő húr harmonikus, álmodozó, fölébredő, mélyen letompított s megint örömríadalomban kitörő éneke! Krisztus akar áldozni, mert akar énekelni, dicsérni ; s ezt a misztikus, földön feltörő áldozati liturgiát gondolta s rendelte el. Ő szomjazza, hogy gyakorolhassa !

Ápril. 24. Olvasom Goethe-Ackermann beszélgetésekben : a papfülemüle, melynek fészke van a kalitkában, ha kibocsátják, visszatér hozzá. Szimboluma az Oltáriszentségnek : az Úr Jézus, aki ascendit super omnes coelos, ki a kalitkából, az anyag rácsaiból s tömlőceből, visszatér ide, táplálni kicsinyeit ; in finem dilexit.

Máj. 1. Tele van napfényvel, égi kékséggel, fehér szállongó felhővel a világ . . . a szent ünnep ! Szent öröm kell ; az öröm emelő, telítő s lendítő érzés ; az erő, a jólét, az egészség, az egyensúly érzete. Öröm, valami felülkerekedő s az egész embert győzelmi fölényvel eltöltő érzés . . . Öröm, az élet és lendület fölcsapó hulláma.

Ezt az örömet először is a hit adja, a fölényes, minden fölé emelkedő öntudat. Istentől kinőve, Istennel kapcsolatba, feléje terelődve, belé áradva !

Azután ezt az örömet a készség adja, az a ráeszmélés, hogy mi a dolgunk, a vágyunk, hivatásunk. Soknak erre vagy arra van kedvük : mesterségre, tanulásra, művészetre . . . Életcéljuknak élnek, keresetüknek, családjuknak ; s mi lelünknek, látásainknak, bensőségeinknek, dalainknak, táncainknak, szárnyalásainknak. Nos elegit Deus in haereditatem sibi, hogy rajtunk felragyogjon, bennünk énekeljen.

Azután adja s bírja a szeretet. Az tűz, az új elem, az átváltoztat, kivetkőztet s felöltöztet, szétárad s átszelleme-

sít! Ah tűz, tűz! S bármit dobunk rá, megbirkózik vele! Kővel is, ércel is; mind tűzzé lesz! A tűz új folyamat, mondjuk, új erő. Ha van szeretetem, vagyis tüзем, akkor bírom. A napi munka, foglalkozás, gondok, kellemetlenségek, gyarlóságok olyanok, mint a tűzre dobott avar, kóró, paréj, pozdorja, lim-lom; kicsit lefojtja a tüzet, de azután ki-kitör, majd itt, majd ott, fölcsap s átvetődik s felnyilall s körülnyaldossa azt, ami nedves s ami ellentáll, de végre is győz. — Ah, az Isten-gyermek tudata (hite), a nagy utak vándorának tudata (hite), a nagy világosságok látása (hite), a mélységek, bensőségek tudata (hite), aki az Istent magában hordja... S azután az aureolás ember (laetitia sumpsit super capita), s azután a nagy kincsek, az Isten haereditásának titokzatos földje, kincseket rejtő föld. Terra sancta! Mióta a lelkem szent föld lett, a Szentföldre nem vágyom; mióta a szent kereszt áhitata s a részvét forrása csörgedez bennem, Limpiást nem nélkülözöm; mióta a Szent Sűz lábainak rózsáját csókolom ájtatosan, Lourdesba nem kívánkozom! Regnum Dei in vobis... Üdvözlégy Jézus királyom, Szűz Mária, királynóm, üdvözöllek országodban, szívemben... Ez az Isten országa.

A vallásosság a nagy tudatok s érzések járása s uralkodása a lélekben; a nagy kapcsolatok s vonzások megérzése. Rendületlen alapokon örök célok tengelyei szerint való fölépítése a lelki világnak; világ, melynek monumentális vonalai s napja s harmóniája van; világ, mely világos, erős, igaz és szép. Világ, melyben lélek van, alakító, megszellemesítő. Világ, mely a rosszat legyőzi s újí, mint a nap-sugár az éjtszakát, s a meleg a telet s a megértés s jóindulat a félreértést s neheztelést. Világ, mely tiszta s átlátszó, s melynek feneke is nem sötét, hanem azürkék. Világ, mely életet, fényt, erőt, örömet, győzelmet, végtelenséget s örökkévalóságot jelent. Világ, mely szemben áll azzal, amit Szent Pál mond: «mert a bűnnek zsoldja a halál, az Istennek pedig ajándéka az örökélet a mi Urunk Jézus Krisztusban» (Rom. 6, 23). Van-e nagyobb kár és siralmasabb helyzet, mint ha minden, ami igaz, jóság, szépség, erő s élet s öröm lehetne, holt, alakatlan, s épen ezért unalom és kín és járom? Mert úgy van, hogy az élet, erő s öröm lehetőségeinek tömkelege formátlanul s öntudatlanul pihen, mint a fagyos januári földben a természet minden vonalával, alakjával, rajzával, színével s illatával... egy bűbajos világ az életelenség boszorkány álmában. Nem kár ezért, ha mindig

így volna, ha a Niagarán s a Tarpatak szikláin, a hajdan leomló s áradozó víztömegek mint zöld jéguszályok függénének, ha minden folyó s patak fenéig fagyva aludnék, ha a tengerek gleccserekként merednének, s jég borítaná a földet s ami alatta pihen?

Sok lélek világa ily képtelen kín és szegénység; egyéniségük biológiai adat s külvilág lenyomatai, érzéklések, fiziológiai ingerek s folyamatok; látások, tükrözések; munkájuk öntudatos gépmunka, életük fogalmi zűrzavar, vágy, ösztön, szomj, küzdelem s csontrágás, amit élvezetnek mondanak! Akik néznek, de nem látnak, s akik ahová néznek, ott kioltják a színeket, elmázolják az alakokat. Akik gondolkoznak is, fogalmakat nyernek, szétválasztják s összekötik, állítanak és tagadnak, de a mélyebb értelmeket elkerülik; nem az állítás, hanem a tagadás vigasztalan útján járnak. Akiknek nincsenek ünnepeik, s a legnagyobb mélység, az élet, a lélek nem mond nekik semmit. S legkevesebbet pedig a feltüremlett óceánok, kicsi türkisz-pocsolyák s te magad, a netovább.

Máj. 17. Egy protestáns misszionárius Judeában furcsán járt. Mikor háza verandáján hűsöl este, meglátta egyszerre a tigris, mely lassan jött fel a kert lépcsőin. Jó gondolata támadt a megrémült embernek. A verandán énekoktatásra harmónium állt, odaszaladt s rázendített a korálisra: *Wie soll ich dich empfangen, Und wie begegn' ich dir?* — A tigris elszaladt!

Máj. 28. Elképzelttem, hogy mentek föl április végén vagy május elején az apostolok, a tanítványok a galileai hegyre. Hej, az volt a hegymászás, szökellés! Anemónák, harangvirágok harangoztak, a lombok allelujázta, a madarak énekeltek! Hej, hej, be szerettem volna ott lenni! Mons Galilaeae!!! Jézus hegyvidéke: Betlehem, Názáret, Nyolcboldogság hegye, az éji imádság hegyei, a Tábor, Golgota, a mons Galilaeae, s az Olajfák hegye. De annak úgy kellett történnie; Jézusnak hegymászónak, hegyeken imádkozónak, hegyen színváltozónak, hegyen szenvedőnek s hegyről az örök hegyekre átszállónak kellett lennie! A hegyek hullámok, emelkedések, magasságok; a hegyek a léleknek örömben, ittasságba való elváltozásainak helyei; a hegyek szárnykifeszülésekre lökések; a hegyek a végtelenségbe indulások kikötői; a hegyek partok, hol a vidék, a teremtés tengere csobog vagy

hullámokban zajlik . . . A hegyek a föld pihegésének nyitott ajkai, a vágyak kitárt karjai, az égre néző természet kitarulásai. Az ember csak győzze szemmel, ajkkal, tüdővel, szívvel! Mit lehet hegyeken járva átélni, tapasztalni! S az én hegyeim? Az én hegyeim az oltárok, az eucharisztia! Mily magasságok s távlatok s végtelenségek. A szemembe s a lelkembe fények hullámai csapnak . . . tengerek a lelkembe! S ah, hogy tágul a tüdő s a szív! Ah, hogy emelkedik a lélek. S mily misztérium mindaz, mibe itt az ember mint hegy-csúcsról köd- s felhőszakadáson át a vidékre, itt az Isten szeretetébe s jóságába vet <tekintetet>. Itt is parton állunk s tengerek hullámai gördülnek föl s megint s ismét s újra s kifogyhatatlanul. S ah, hogy az emberek ezt nem látják s nem hallják, s hogy nem ragadja el őket?! Mily szédítő szeretet az eucharisztia; az, hogy Krisztus van itt, itt, itt . . . Ő, Ő maga! Mily Himaláják! Ezzel a tömeggel el lehetne borítani Európát; ebbe a tengerbe elmerül minden nagyság, művészet, genialitás, szív és lélek, hatalom, édesség, erő, öröm, mint a pitykő. Édes titkom, bűgő galambom, némán zúgó tengerem, mérhetetlenségbe ingerem, elszédülésem, elolvadásom, megsemmisülésem!

Máj. 31. Mi a kontempláció? Quid statis aspicientes s folytathatjuk, admirantes, suspensi, attoniti, delectati, extatici, egy más világot nézve, abba elmerülve, azt csodálva . . . világot, csillagosat, liliomerdőset, olivzöld fényeset, tavaszi bükk zölden aranyosat. Világot, nagyot, mélyet . . . Minden bokor Moria csipkebokra lesz; s a fák<ból>, a törzsekből misztikusan ezer levél finomságában reszkető élet . . . S a hegyek? Ah, a hegyek . . . S a tenger? Ah, a színek, tükrözések s a fények sima táncterme . . . Ah, ezek a lejtések, ezek a mosolyok, kigyúlások s elszongások!

Kontempláció, mely az igazi világot látja, azt, melynek ez valamiféle alakja; kontempláció, ott-tapadás, ott-maradás, ott-ragadás. S azután e világba azzal a kontemplált fénnel szemünkben visszatérés. Ide kell találni . . .

Kontempláció — et ipsi adorantes, s azután: «regressi sunt in Jerusalem». Ah, mily piszok fészek s mocskos fickók bolya volt nekik ez a szentnek nevezett szennyes város! A világ ilyen: csúf s rossz szagú testek, kigőzölgések, undok leheletek, potrohok, bűdös tüdők s még csúnyább lelkek nyüzsgő ember-bolya!

Jún. 3. Olvastam Mereskovszkinál, hogy lehet az érzést agyonütni nemcsak nacionalizmussal, hanem esztétikával is. Egyáltalában tehetséges tehetséggel a diszharmoníát vivén bele a szükséges szisztémába! Ha művész lett volna olyan a trójai mezőn, hol a kígyók megtámadják Laokont és fiait, ki mikor látja a rohamot s a jajveszékélő népet, csak egyre adja fejét: nézi az izmokat; nem veszi észre a nézők szorongatását, a részvétet s borzalmat nem érzi; nem moccan meg érzése, hogy segítsen; s az őrjöngő s imádkozó s kiáltozó emberek közt ő az érzéketlen, néző s látó szobor. Ő látni akarja a vergődést, a fájdalmat, az izmok duzzadozását, az elgyötört formákat, a rémület s fájdalom kifejezését. De mindezt csak úgy nézi, mint anyagi formát, fényt s árnyat, dudorodást, rángatózást. Nem sír: a könnyek elhomályosítanak szeméit; nem jajdul, nem indul meg: az indulat megzavarhatná észrevevéseit. Nem, ő csak szemlélő; nála azért van minden, hogy képzelete megteljen, s ez visszafojt szenvedélyt, érzést, akaratot. Ah, Istenem, hát vannak ily emberek? Ime a l'art pour l'art-féle elv illusztrálása, amennyiben ki akar emelkedni erkölcsből, amennyiben az erkölcsit vissza akarja szorítani, s egyáltalában azt a bűnt követi el, hogy a részletember, annak valamely tehetsége, elfojtsa az egész embert. A többi nem jut szóhoz. Az, hogy valami igaz-e vagy nem, jó-e vagy nem, tiszta-e vagy nem, nem nyom a latban. Mit szólnánk ahhoz a Laokoon-szemlélőhöz? Ember-e az? S igazi művész-e az? Vagy a művészet igazán csak természetellenes hypertrophia, mint a tömés által hízott lúdban a kilós máj? Helyes-e az, ha a genialitás üti az igazságot s Byron-féle örülteket produkál? Helyes-e az, ha a genialitás elfojtja a lelkiismeretet, tapossa az erkölcsöt s Nietzschékkal szaggatja az erkölcs, a hit láncait? Helyes-e, ha az esztétika, a szép forma erkölcstelenséggel, alávalósággal, bűnnel töltekezik? Ha a bájos alak, a kellem feledtet lelki szépséget, mértéket és zenét? Ezeknek a fel fogásoknak hibája a fölépítésben van; ezek mind nabukodonozori szobrok: agyag lábakon drágaságok; aminek lent kellene lenni, az fönt van s megfordítva, s így az eredmény a rom-ember, a semmi-ember, de aki — s ez a nevetséges — konstruálni, teremteni akar. L'homme n'est rien, l'oeuvre est tout. S az oeuvre nem az embernek köszöni létét? S van-e benne valami, ami nem az emberből való? S lehetséges lenne, hogy a legnagyobb oeuvre, az ember quantité négligeable legyen produktumaival szemben? Az igazság ez: l'homme

est son oeuvre, önmaga Isten kegyelmével saját maga műve, s ez a mű méri őt; a többi «rien», vagyis játék.

Jún. 5. Ugyan mit ettek ezen a Romain Rollandon? Nekem semmi élvezetet nem nyújt. De hát talán másoknak? Habeant sibi. Tegnap olvastam Michelangelót tőle. Erre csak egy megjegyzésem: ha az ember ezt olvassa s azután összehasonlítja Michelangelo leveleivel, az ugyanazt a benyomást teszi, mintha a püspöki kápolna stilizált, sovány, szögletes oroszlánát összehasonlítja a valóságos oroszlánnal. Agyonstilizált, egyes sajátságok szögletekké s élékké való kibökődése; azt a benyomást teszi, hogy az nem igaz, hanem csinált dolog. Az egész karakter egy gyúrmány!

Jún. 7. Ma nagyon hívtam őt, — tehát a nevéen hívtam — Paraklét, hívott a neve. Ahol nem hívják, ott a nevét nem ismerik. Csak azok állnak szóba vele, akik vágnak s várnak s hívnak, akik ajtót, kaput nyitnak. Ah, lelkem, Szentlélek, ma megmondtam neked, hogy mit gondolok, akarok, kívánok, sürgetek egyháznak, papságnak, embernek, nemzetnek; elsőhajtottam neked, hogy csoda kell. Csoda! «Signa petunt» nemcsak a zsidók hajdan, de a keresztény nép. Jöjj, «ostende Te mundo!» Rettenetes a világ; a birkanyáj pathológiájával baktat a poros úton. S tudod, mi fáj? Hogy győzelmes arád oszlopát s szobrát ledönthette a prágai csócselék! Nem kívánom, hogy a csócselék egyetlen mosdatlan nadrágosának a hajaszála szenvedjen; de ezt túrni?! Ne vedd lázadásnak, sőt tudod, hogy imádlak s folyton hirdetem: ut justificeris in sermonibus tuis, azért történik s úgy történik minden. — De, de, ismét de, kell nekünk több lélek, több erő, több győzelmet arató s a világot emelő lendület. Imádlak, Szentlélek; úgy szeretnék elolvadni tüzedben s elmerülni s föl-oszlani tengeredben! Nem mondom, hogy megsemmisülök, de azt mondom, hogy a végtelenség súlyát érzem, s hogy esem a semmiség fajsúlyával a feneketlenségbe. A végtelenség lenyom, s a semmiségem gravitációja ragad! Így imádlak... Ez is áram, melyben úszom; ez is vihar, mely ragad. A mi viharunk, a mi áramunk, a «caro», a «mundus», az «animal» antipód helyzete s tendenciája, a teremtmény polaritása!

Jún. 15. Sancta Trinitas — a végtelen élet a «vera et una Trinitas», az «una et sancta Deitas», a «sancta et una Unitas».

A lelkemen zúg végig, mintha az egész világ egy orgona volna, a laus Dei ; feltör s bűg bennem lét, öntudat és vágy, mintha a mindenség egy bűgő gerlice volna. Gondolom, hogy a keresztény ember lelke «feu et flamme» a Szentháromság ünnepén, s bár Szent Ágoston szerint «vita haec nostra caeca et mortalis», ezt is érzi, de annál inkább megérzi, ami oly sejtelmesen s hatalmasan mered rá a teremtés fátyolain át! S ilyenkor érzem, hogy mennyire kongeniális nekem Szent Ignác: homo creatus, ut laudet Dominum ; vagyis azzá kell lennie «laudatorrá», élő laus-szá... Lennie tendenciája az öntudat alatti természetnek is, s a kereszténységben ez diadalmas öntudattá lelkesül. Úgy gondolom : «terra creata ut floribus tegatur» (nem dudvával), «aqua ut limpida decurrat (nem sárosan) ; marmor, ut formam induat» (nem hogy porrá legyen, törmelékké), organum, ut sonet... (nem hogy repedten por borítsa) ; nos és a «cor», ez a terra, ez a fons, ez a marmor, ez az organum??!! — Ah, arra valókká kell válnunk ! Az az igazi ember, aki az Isten dicsérete s dicsősége ! Sok alakuláson, elváltozáson, kísérleten, törésen, emelkedésen át, de feléje s beléje elváltozva... Színváltozva ! Adoramus, laudamus, invocamus Te! Mi lesz majd ott? Ha már ez a bolygó s fölötte a holdsugártól áttört felhős ég, ez az igazi rokokó-templom boltív, ez a hatalmasan felgyúrt s felhők zajlásában pompázó ég, ezek a néma holdvilágos éjek, ezek a verőfényes napok így dicsérnek s így zendítenek meg lelkünkben himnust és glóriát... Ha már itt is örvények ragadnak el s táncolnak a lelkesülés s élvezet s öröm tölcseireibe bele; mi lesz ott? ott? Ah dithirambikus, maniakus öröm és Io triumphé! — «In potentia majestatis adorare unitatem», a leghatalmasabb fölség s a legfölségesebb hatalom, vagyis az élet s a valóság a három személyes önállóságban fejlík föl, ebben árad ki s magasztosul föl ; s ez őserdős, s himalájai-őstenyészetű szépség- s mélység- s varietásban, melyből valók a világ színei, formái, illatai s modulációi, imádjuk mi az Egységet, az egyszerűséget, a limpidezát s az átlátszó bájít. Tudunk-e égni, lobogni, lelkesülni a Fölség kinyilatkoztatásának Niagarájában? Ah, hisz ez az ima!

Jún. 18. Nagyszerű konspektust hord magában a hívő ember: Istent látja. «Si justum est in conspectu Dei»... Minő más nagy valóságok közt mozog az, aki Istent, lelket, örökcélt, kegyelmet, Isten-fiúságot, örök értékeket lát, kit ezek körítenek, ki azokba ütközik!...

Aug. 21. Az öröm, mely szívünkben a szentmisében kigyúl, egy mindent átjáró, elárasztó érzélem; nagyobb, mélyebb minden másnál, akár öröm, akár szenvedés legyen. Mindent beföd s elönt, felejtet vagy háttérbe szorít. Ha van bajom, ah, mi az, mikor az Isten engesztelő, szívét s irgalmát elfoglaló áldozatot mutatom be? Ha van lekicsinylésem, mi az, mikor Krisztus így fölemel?! Ha mások háttérbe szorítanak, Istenem, mily szárnyaló fölemelkedésben részesít az Úr? Ha van gond s aggodalom, legalább a szentek-szentjénck duzzogójában szétolvad az! Igen... igen!... Ez az a gaudium triumphans? Mikor a világot legyőző Io triumphé szakad ki az emberből. Gondolok édesanyákra aggodalmaikkal gyermekeik iránt — félre, most az oltáron folyik a Krisztus actiója; a szegény családokra — félre, elnyel a mélység szédítő reverenciája. Gondolok küszködő Z. bárókra, kik idealizmussal s korrektséggel vértelve itt is, ott is kikopnak, most Kanada felé orientálódnak — félre, az adoráció égnilyadozásában, a veneratio megkövült, de érzésteljes merevségében itt az Úr!

Aug. 22. Io triumphé... Exulto! A szentmise mint áldozat a mi ájtatosságunk, s ez áldozatból eszünk. De ez áldozatot s munka theológiáját ki kell mérítenünk, azaz, abba bele kell mélyednünk, abban elmerülnünk. Aki azt hangoztatja, az az imádás, meghatottság, megrendülés, hódolat, bizalom, ragaszkodás, hála, szeretet, alázat és megsemmisülés, s azután az öröm, a diadal, a krisztusi életközösségben való boldog felgyulás érzelmi árnját, annak a folyamnak minden zsilipjét megnyitja. Jézus az isteni irgalom ajándéka, Jézus a mi adományunk, ajándékunk, áldozatunk, Jézus felé fordul arcunk, s mikor égre néz, Jézus vérpárazatán át az üdvösség csillagai gyúlnak ki szemében, s az a kék mélység, az a feneketlenség s végtelenség mint tele óceánja az isteni szeretetnek vonzza. De ez nagy munkának a kikészített világa. Annyit kell fáradni, égni, finomodni, míg az ember a szentmisét így megfogja! Ez nagy mű, a szentmiséről való ez a mentalitás, melyet meditálva, megtörődve, szárnyalva lehet csak elérni. Az egész liturgiát ki kell dolgoznunk, lelki értékévé tennünk, élménnyé, abban az áldozatban való részesedést, a szentáldozást mint evést (valóságos evést), táplálékot, erősödést, Krisztussal egyesülést, elváltozást, a cibus grandium-hatás megérezését átgyúrunk, magunkkágyúrunk. Csak ha ez a lélek környékez s ha ez sugárzik belőlünk, akkor lesz a liturgia is kifejezés, jelentés, hódító

fogalmak fogása számunkra. Beleállni abba nem elég; az egyéni, személyes, belső tevékenységtől nem ment föl. Meghathat mint látvány s emlékeztetés; de nem lesz igazán a mienk. Akik a liturgiát most sürgetik, kell, hogy a meditációt róla, a csendes elmélyedő behatolást beléje s óriási jelentési tartalmaiba is sürgessék. Ah, mint kell földolgoznunk az áldozat adorációs jelentését, azután a megváltási erőt s a Jézus megváltó tekintetét! s ezt a liturgia nem készen adja, hanem csak úgy mint a könyv sorai, jelenti; ezeket a jelentéseket felfogjuk, megérteni akarjuk. Maga a liturgia keretében megismétlődő valóság, a krisztusi áldozat is misztérium; s ebbe a titokba hittel s szeretettel, gondolkozva s hitben az akciót megvilágítva kell behatolnunk. Vagyis megint csak személyes elmélyedés.

Ennek a személyes elmélyedésnek tere az egész hitvilág, s ezt sehol sem nélkülözhetjük. Természetes, hogy a szent-áldozás a mise része, s legjobb, ha a misében áldozunk; de sohasem nyomatékoznám a liturgia gyorsan lepergő akcióját s a megváltás, adoráció, Krisztushoz ragaszkodás gondolatainak s érzelmeinek a liturgia imádságaiban való gyors váltakozását az elmélyedő meditáció rovására. Ezek nagy tartalmait a liturgiában is a meditáló, élményező lélek tevékenységéből bírjuk, s ezeket föl kell öltönnünk, ha a liturgiát jól akarjuk végezni. Már ezeket el kell hoznunk magunkkal, azért van a praeparatio ad missam; s ugyancsak ezekbe kell a szentmiséből kilépve elmélyedni, ezért van a gratiarum actio. S nagyon is kell ezt a személyes elmélyedést sürgetni s nem mondani, hogy a szentmise maga a szent-áldozásra való előkészület s a postcommunio a hálaadás; ez sok kárral járna.

Tehát a liturgia rászorul a földolgozásra, tartalmakra, s azokat említi imáiban, de készen nem adja.

Aug. 26. Visszafelé haladva az élet s a lét folyam-óceánjain, a folyó óceánokon az ornatus, a selectio művein, az élet filogenezésén, a természet kialakulásainak ditirambjain, a katasztrófákon, suttogva a fák lombjai közt a zefirekkel s elandalogva az ő fejlődésük álmos messziségek azürkéségébe vesző vonalain... Végigmenve a geológia rétegein, a megmerevült élet mauzoleumain, a trachit, bazalt, gránit hegyek ormaiba, a mészkősziklák oldalaiba vésett karcokon, bándukálva a hegységek szakadékaiban, a föld mélyreszántott redőiben s egyre vissza-visszaszállva, vissza-vissza millió

évek multjába s a multak multjába: amikor odaérünk, hogy Isten teremté az eget s a földet, s a föld üres s csúnya vala, sötétség borítá azt — ott akadunk valami újra. De milyen novumra? Mert addig láncok s kötelek s kötések egymásutánja — hogy a láncszemek mily fémből s mily nagyok, s a kötél mily kenderből vagy lenszálból szövött, az ugyanaz s egyféle. De itt, itt, hol mondjuk: «Kezdetben teremté Isten, ahol a lét, az élet tudata, ahol a kiindulás, a beállítás pontja... ah, a punctum saliens, a *minden!* Úgy mondjuk, hogy silentium (dehogy is az, hanem az örök Verbum, sermo fortis et efficax), úgy mondjuk, hogy teremtő, művész, mintha üresség lett volna, hiány lett volna, pedig dehogy, hisz ő minden; a világon csak kis szálak, szirmok, szökővízsugarak, cseppek, karikák, víztölcsérek, füstkarikák, s ott van az a Minden, aki akar... s abba vagyok belekapcsolva. A fizikai létem milliányi, trilliányi közvetitőn át hozzám vezet. Testemben: az elemek, melyekből állok, s melyek mind tőle, közvetlen tőle valók; a lelkem is közvetlen tőle. De az alakja a testnek, a katarakták vízcseppje, most ezekből a tömecskekből áll, aztán szétfreccsen s más szinthezisbe lép. A lelkem befektetve a fizikai s történelmi lét s fejlődés harcaiba mint a vaskábel az óceánokba, de lüktet rajta át az isteni kapcsolat és élet. Ah, Uram, tőled vagyok, hozzá tartozom, minden valóm tőled függ... Kell azonban a végtelenség, az abszolútuság, örökkévalóság elérhetetlen transzcendentizmusába valami kinyilatkoztatás, konkrét valóság, idő, élet, fejlődés, küzdelem... S az a teremtés, a világ, a történelem; s abba is beleállította a lelkét — az istenit: *Krisztust*. A «transcendens» konkrét lett — *ember lett*.

Az imádás, a hódolat, a teremtés ujjongó emelkedése, égbe szökellése, a nemzetek tapsa, a bizalom, az öröm, a testvériség, az istengyermekség temperamentumán át török meg mint prizma a napsugár. Per umbras et symbola, per speciem et speculam megyünk feléje. Nincs elég képünk, szívünk, hangunk: szívárványai a színeknek s orchestrumai a hangoknak... A metafizika világosság, megtörök a teremtés prizmaín, húrjain, orgánumain. Rajtuk emelkedünk föl, a színeken, a napsugár e bájos árnyékain, a hangokon, a hanghullámok e megzenítésein... föl hozzá, s ott metafizikát iszunk, elbódulunk a végtelentől, megvakíttatunk a fényáramtól, s leszaladunk, menekülünk a teremtés virányos-árnyas utáiba, lugasaiba, csobogásaiba, dalaiba... Ah, Uram, s itt megint álmodunk rólad, dúdolunk neked, szövögetjük

szálaidból képeidet...: «Aus Morgenduft gewebt und Sonnenklarheit — der Dichtungschleier aus der Hand der Wahrheit» (Goethe).

Aug. 26. Isten ad — jaillissement az egész világ: áradások, óceánok ömlései; Isten ad — adja a képét s remekbe készült hasonlóságot, valóságosságos allegoriákat, s a teremtésben magát in imaginibus et umbris! Igazán évolution créatrice folytonossága..., s aztán adja magát *Fiában*, s aztán a *Szentlélekben*, s aztán akarja, hogy mi ezt mind visszaadjuk neki: a *teremtést*, a *Fiát*, a *Szentlelket*... hitben, imádásban s áldozatban, a tüzes maríriumos szeretetben. A teremtés s a természet szétfolyik... umbrae, imagines, s köztük a botorkáló metafizika: a megfoghatatlannak fogalmakba fogása, s aztán a történelemben a *valóságos* Isten: a Krisztus. Ő megcsinálta a liturgiát... azt az egyetlen a szent keresztfán, s azt a másodikat, a történelmen végig folytatandó liturgiát, a legmélyebb imát s imádást...

Aug. 27. Ah, aki azt érti, akit az csak meglegyintett, hogy mit jelent: Deus meus et omnia. Aki a fölség villanásait vagy éjtszakáit megérezte s a magasságok temperamentumát s fölemelését, az élet s érzés kigyulásait s a mélység vonzásait, ah, akit az úgy mint fényes, kékségbe vesző s elolvadó álom megszállt, az a Deus et omnia, s akin az az effectus universitatis átnyilall, amit G. nővér érzett, s ugyanakkor a lefogott s félrevezetett teremtés csikorgását hallotta: az úgy sejtelmesen sejti az Isten-tiszteletét a levegőnek, a csillagos szféráknak, a föld rétegeinek, a tenger mélységeinek, az eltemetett évszázadoknak, az árnyékká foszlott nemzedékeknek. De ez mind csak egy oldala a valóságnak; a másik oldal a Fölségnek megfelelő Fölség, az áldozati, az imádó Fölség, az emberiségbe öltözködött legnagyobb áldozó s imádkozó áldozat s imádás, a természet csikorgását himnusszá változtató, a tehetetlenségét megváltó liturgia: a sanctum sacrificium... a hostia pura, sancta, immaculata, a Krisztus! Aki által itt tűz gyullad ki (Illés oltára)... itt kiváltódik isteni tisztelet, isteni hála, isteni engesztelés... Aki által «creas»: teremtesz láthatatlan, Isten mértékeit, igényeit, fölségét megértő világot, misztériumot; «vivificas»: életet, erőt, épséget, lendületet, örömet, éneket, s ki által, kiben s kivel a Szentháromság összes dicsősége isteni stílusban s mértékben kigyullad s fogadja az imádás s áldás adóját.

Isten Istennel szemben, Fölség istenítő dicsőséggel szemben . . . Végtelen hódolatot szomjazó, saját végtelenségének örömétől ittasult Istenség s az óceáni mélységeket kitöltő s kielégítő hódolat s imádás s örvendeztetés. *Silit siliti Deus . . . silit adorari, silit frui et ut frui amur illo!* Ah, nagy szó: *dignum sacrificium, digna adoratio . . .* Ez Krisztus jelenléte az oltáron . . . Hic «vita est abscondita cum Christo in Deo» (Kol, 3, 3).

Szept. 3. Szent hónapom — melyik nem az? Aug. 31-én Máriaremetén voltam s ott láttam Pilis-hegye új profilját. Nem győzöm nézni!

«Fides christianorum, fides impossibilium», mondja Tertullian. Mily képtelenség, hogy Isten úgy szeret, hogy emberré lesz. Teremtett s eleresztett, s mentünk, s hagyott s gondoltuk: üsse kő . . . Jaj, pedig dehogy, más a tény. Eljött s lejött s egyikünk lett s itt élt! Azután áldozatunk lett s szenvedett s meghalt. Mi ez? Nagy felgyúlás, fölkostrás, odaadás és hev, hevület; magába akar fölvenni s azért akarja, hogy együk mi őt; ha bennünk lesz, fölperzsel. S most itt tartjuk a testét, s külön a kiömlött szent véré, s úgy vagyunk, mint kik szent örületben járunk, megállunk, magunk elé nézünk s könnybe-lábbadt szemünket az égre emelve suttogjuk: *hostia sancta, pura, immaculata . . .*

Ezt meg kell élni, tapasztalni; ettől kigyúlni s megint elolvadni s áttetszően tisztává, fehérizzásúvá hevülni. *Pondera aeternitatis . . .* az isteni valóság, a lélekre ereszkedő végtelenség; mire támaszkodják, mibe akasszuk? emberi gondolatok száraz gallyaira? Hová tereljük? kiszáradt vízfolyások trachit-köves medrébe? Hová?! *Fides impossibilium, incomprehensibilium, investigabilium* — ha hegyeid alá kerülnék, mivé nyomnának össze? Ha tűzhányóid lávakohóiba esném, mily pernye s buborék lenne belőlem? Ha elégnék s hamvaimat az óceánok mosnák szét, mennyi kerülné belőlük, ha szétoszolnának, ide, oda?

S Istenem, ezeket a végtelenségeket szavakba foglalják s gondolják, hogy mondanak róluk valamit! Hát igen, hiszen mondanak; de mit fognak ezek a fogalmak; ha mondom: tér, távolság? De mi van bennem, mikor a földet járom s gondolok arra, hogy mily távol vagyok Amerikában a Pilis-hegytől s a holdtól s a csillagoktól? Vagy ha azt mondom, hogy idő, s azután életemet veszem, a napokat, éveket, hatvanhat évemet. Hát mit föld ez a kis föld, a foga-

lom a valóságból? Inkább csak rovatot jelent, amelybe a valóságot így vagy úgy beállítsuk. De aki a valóságot éli, akiben az árad s tör előre mint élet, aki nem a merev, absztrakt eligazításokat nézi, hanem a gördülő, lüktető, formákat öltő, sziszegő, lendülő, ütköző életet tapasztalja, annak az ész mint organum az absztrakciók lámpájával világít (van neki ily műszere), de ő maga s léte s élete, az a valóság, az a történés, a folyam, az áram. Azt a műszert az élet csinálta magának, lett benne, mert kell neki, jó neki; de az öntudat, az értelmes — mondják inkább — a szellemes élet tudata, az nem absztrakció. Az a tudat, amit sensus intimusnak hívtak, az nem absztrakció, de nemcsak sensatio, de szellemi aktus, mely a konkrét valóság<nak> s állapotainak tudata; annak a léleknek tudata, melynek van értelme s absztrakciója, de van más tudata.

Vivus est sermo Dei — mikor az, amit a fogalom jelez, bennem valóság, engem eltöltő valóság, bennem van, vagyis én-emmé, öntudattá, önéletté lesz, melyet élek, érzek. Mikor a fogalmak valóm tartalmaivá, önadottságommá lesznek, — nem is jól mondom, hogy azok ezekké lesznek, hanem, hogy az, amit azok jelentenek, bennem mint adottság jelentkezik. Et efficax — mikor Isten bennem, nagysága bennem tisztasága, szentsége, szeretete bennem, tehát én valahogy; mikor azt átélem, s visz s eltölt s ragad engem... Et penetrabilior omni gladio ancipiti (Hebr. 4, 12).

Szept. 26. Az Isten felé való orientálódás a lélek öntudatának egészsége s egészséges öntudata. A természetnek is kell már keresnie az Urat; nemcsak várnia a felsőbb kegyet, mely abban van, hogy a hitet mint ajándékot kapja. A természetben rejlő teológiának ki kell virágoznia, ez az energia aztán tért nyit a kegyelemnek. Valami sajátságos egymásután van az erőben, s bár Isten nem köti magát e létrához, de úgy látszik, hogy az a dolgok rendje. Többször sirtam, hogy Isten, miért nem nyúlsz a békanyálas mocsárba s nem kavarod föl s nem dobod szét vizeit s nem kotorod ki ágyát s nem szárítod ki s azután bocsáthatsz tiszta vizeket bele; de most úgy látom, hogy a természetben lappangó teológiát kell fölébreszteni s azt, ami bennünk végtelen s a végtelenbe van bele állítva, aktuálni. Így mondja Szent szienai Katalin: «mibennünk nincs más végtelenség, mint a vágy s a szív lendülete». Istennek szerinte valami *végtelenképen* kell szolgálunk, mivel Isten végtelen, s a tisztelet s szolgálat módjá-

nak ilyennek kell lennie: «or vous n'avez d'infini, que le désir et l'élan de votre ame». (De l'eucharistie à la Trinité. 103 l.)

Ha az ember hisz Istenben, kell, hogy mély tisztelet s hódolat s készség telítse, azután bűneinek összezúzó érzete s a segélykiáltás!

Szept. 26. Az eucharisztia körül leng, hullámoz a szent öröm atmoszférája. Az a Krisztus fölényes s áradó lelkéből való; ebből a nagy himnusból, mely a megtestesülésben fölszengett minden világon át s fölött. Az erős lét mint öntudat s a teli lét mint erő és élet úgyis öröm. A túláradó, a győző élet annyi mint öröm. A szebbnek, jobbnak fölénye, felülkerekedése, diadalmas térfoglalás annyi mint öröm!

Az Isten annyi mint élet, mely minden, s mint öntudat annyi, mint öröm. Örök, végtelen ujjongás — ein ewiges Jauchzen, de egyben, egy végtelen kifejezésben!

Az Ige az isteni létnek kifejezése, kiáradása s azután a mindenség s teltség indulatának visszacsapása, visszaáradása. Öntudat, mely meglátja magát s önmagát átkarolja, visszarántja s élvezi. Atya, Fiú, Szentlélek = végtelen, öntudatra ébredt s magától örömittas lét s élet: odaadás, s visszaáradás; mint minden élet-mozgás prototípusa: distolé, systolé... az élet árad s örömben visszaárad...

S a teremtésben Isten adja magát, kiárad s műveiben fölseng az isteni tetszés, az isteni öröm. A teremtés Isten képe, tehát ki van árasztva rá a szépség s az öröm! Az ember is erre van irányítva: a természetben s a természetfölöttiben az öröme.

A történelemben Krisztus a megtestesült öröm; lelke mindenből, ami munka és kín volt, kiemelkedett; ő úgy győzte fölényes lelkülettel, mindent átfogó szemlélettel, hogy látta s élvezte is az Isten győzelmét mindenben, ami hiány s nem öröm. Benne tehát a fájdalom is öröme változott. Embri érzéseiben megtapasztalt minden diszharmoniót az Olajfák-kertjében való véres verejtékig s a kereszten való lélek-elsötétedésig; de lelkének felső, szellemi része, azt mondanám csúcsai kimeredeztek minden bajból s fölértek az Istenség jubiláló szférájáig. A passzió rettenetes elhagyatottságán kívül, melyet magára jönni engedett, Krisztus lelkét nagyinak, kiemelkedőnek, diadalmasnak kell gondolnom, melyben minden keserűség s könny, fájdalom s áldozat örömmé, győzelemmé olvadt föl. Ő tudta, hogy minden Isten dicsőségét szolgálja, s az ő embersége koszorúját halhatatlan szépség s érdem babérából köti.

Ez a devolutio s ez az öröm lehet s legyen is bennünk. Sohase legyen a fájdalom egymaga bennünk; törjük át a magburkot: ott a fájdalom kemény héja alatt rejlik a szépség, a virág, az élet szent titka, mint mag, csira. Lelki életünk okos fegyelmezettsége erre is kiterjed, hogy a fájdalom s baj alatt s fölött s mögött az igazi életörömöt tudjuk s azt a Szentlelket hírvuk, kiről az Úr: orabo Patrem et alium Paraclytum mittet vobis, ut *maneal* (Ján. 17, 16). A teremtésben föl-fölcsendül... a léttel, a szépséggel az öröm.

Az Isten-tisztelet a nagy öröm. Milyen az óceán s az erdők s a hegyláncok s a csillagos égbolt, vagy a bodros, féktelen, alakító tombolással telített felhőzet kultusza, szeszélyes, játszi tomboló, ordító, dörgő bravurja az alakító géniusznak? Ah az a bőség, az a tengere a vonalaknak, fényeknek, tükrözésnek, az a csendbe olvadó millió hang, az a lefojtott zene, s az a végtelen pihegés s vágy s az a sikolya az örömnék! «KérjeteK és megnyeriteK, s örömötök teljes leszen» (Ján. 16, 24).

A zsolttárok zenéje, a citera s az ujjongó lélek ezt a kultuszt hirdetik. Szent Pál is (Fil. 4, 4).

Az Úr Jézus az ő örömét emlegeti: «hogy az én örömöm teljes legyen bennük» (Ján. 17, 13). Azt kívánja nekünk akkor is, az utolsó vacsorán. Érezzük meg ez óriás (gigas) érzéseit; alkonyatkor is gigasz ő, felhős égen, mennydörgés mögött is.

S gondoljunk az egyházra. Ez átvette az Úr Jézus lelkét; vérévé vált, s azért énekel. Liturgiája az ünnepek fölcsendülő öröme, azokat üli, vagyis örül, bármily sorsban s sorban legyen; az ő napjai ünnepek, az ő éve ünnepek, sokszoros glóriás emlékek, hatványozott örömük sorai. Él örömben.

Fiai s leányai, azok a tizenhárom próbások, azok az édesanya arcából vágott, azok az édesanya szemé csillanását szemekiben hordozó igaziak örvendő lelkek. Mind egytől-egyig! Az öröm titka bennük nyilvánult. Kinyilatkoztatásai ők a mélységeknek... Ah, ezek az ellentállhatatlanok, győzhetetlenek; ezek a hódítók, apostolok, ezek az élet-úttörők; ez a repülő had s mosollyal s búbjájjal s kellemmel győzni tudó szépség (Nehem. 8, 10).

Szept. 30. Istent minden jó benyomás, minden jótékony s fölemelő életinger öntudatában szeretjük. Szeretjük a friss, örvendező létnek érzetében, a természet szépségében, az öröm s a lendület boldogító érzéseiben, az emelkedett, lelkes öntudat

ünnepi perceiben. Ez az elit-élet sejteti velünk, hogy mire valók vagyunk, hogy mily tartalmakra, mily érvénycsülsékre rendelve: a szép, harmonikus, erőteljes, virágzó emlékekre, mondjuk, boldogságra. Mi a boldogság — kérdezte Serao Matild a savojai pásztort? — «Egészség, békesség», volt a friss felelet — de felelet hegytetőkön s a napsugarban adva.

Érezzük át, hogy tudatunkba lépnek bizonyos tartalmak, élethullámok; a végtelenből jönnek, minket körülzajlanak, s ami hullámot a mi kis, egyéni életszerkezetünk, ez a kis rádiófölvévegép, organon, fölvehet, az tudatunkba lép. Mennyi hullám, ami körülöttünk ívelődik s siklik tovább s nem fogjuk föl; de néhány s olyan, melynek hossza nekünk való, bennünk életté lesz. Istenem, amit Szent Katalin írt az Istenség óceánjáról: O Trinité éternelle, vous êtes une mer sans fond, ou plus je me plonge, plus je vous trouve! Ezzel az óceánnal <szemben> áll az ember, amint az a természetben adja magát! Nekünk az is óceán sans fond; ki tudja kimérni, ki bírja fölfogni, magába venni!? Megbűvölve állunk, mikor egy-egy új csoda karikára nyitja a szemünket, s a csodálkozás mint egy gátját áttört folyam özönlik ki-be rajtunk! Ah, a mi csendes jégsarki lelkünk, mikor a megszokás érzéketlenségében s fagyos érdeklődéstelenségében <áll>, mikor jég és fagy, göröngy és rög körülötte minden . . ., de ha aztán megint feléje hajlik a nap s szétszedi a jeget s beleolvasztja a tűz szféráinak titkos energiáit, s megmozdul s szivárog s zsendül s ébred s fakad s éled minden; ah mikor hűsvétot ül, föltámadást a természet s csodálkozni nem tudó halálból fölébred nagy csodálkozásra a lélek; mikor megtelik meleggel s fénnel s mikor látni s szeretni tud — ah, hogy jön ilyenkor az Isten, a lét, az élethullám, a nagy tartalmak tárása! Mit látunk akkor meg új s mindig örök bölcseségből, szépségből, új adatokból! Isten ad s adja magát. Érezzük, hogy ő jó s végtelenül gazdag s hogy kimeríthetlenség a lét óceánjai s az élet hullámai benne; s ki tudja, mily felsőbb s ismét felsőbb szellemek — ezek a különb fölvevő organumok — mily csoda meglátásokban részesülnek, s mily hullámok gördülnek rájuk?! Mindenki közülünk mondja el a «Cherub. Wandersmann» strófáját magának önmagáról: Du sollst die Sonne sein, du sollst mit deinen Strahlen das farbenlose Meer der ganzen Gottheit malen. Te vagy az a fölvevő készülék, neked kell a végtelen egyszerű, teljességes lét kiáradásait a szem bűvös idegzetén, a fül

csoda érzékenységén színpompás, harmoniás világgá változtatni.

De tovább, Isten többet adott; magába az emberi lélekbe, a mi szellemiségünk szférájába új, felsőbb kiáradást teljesített. Finomabb s gazdagabb tartalmakat teremtett. A lelket hangolta föl s ideális fényekben mutatta meg magát s a szívet fogta meg: telehintette magasabb s természetfölötti tüzekkel. Ő a kereszténység mentalitását s érzésvilágát teremtette meg, s mint ahogy a napsugárban fényeket s színeket adott s a tűzéből ízeket, illatokat, formákat, édeséget, mézet s élvezetet pattantott elénk s megtöltötte azokkal a szemet, a szájat, a szívet: úgy ebben a lelki világosság árában s ebben az égből hullámzó érzelmi tűzben új világot, a természetfölötti rendet teremtette meg. Itt is van öntudat, tartalom, lendület, érzés, tűz, szeretet; s ezt úgy jellemezzük, hogy Isten részeseivé tett végtelen tökélyű életének s a teremtményt, az embert a fogadott-fiúság gazdagságába, éneklő, győzelmes szeretet-öntudatba állította bele. Amit itt nézünk, az nem hegy, tenger, nem csillagos ég, nem holdvilág-árok, nem májusi harmatos reggel, hanem emelkedett lelkek, lélekkvárások, lélekkinyilatkoztatások, léleklendületek, léleknemesség, lélekkristályosság és mélység, lélek-gazdagság folyamai; s amit hallunk, azok a szeretet himnuszai, a megtépett s kegyelembe fogadott lelkek gerlicébúgásai, az elragadtatás, az imádás, a hódolat nagymiséje; orchesteron, melyben az érzések minden hangja egybefoly; s amit ízlelünk s szeretünk s amit szeretve szeretünk s amitől gyulladunk s ami elragad: az a lélek tiszteletének, hálájának, hűségének lobogása, égbenyúló lángok suhogása... Szép, szent, gazdag új kinyilatkoztatás s befogadás, kigyulladás — új világ!

Ezt a világot a szellemi szférában Isten adta, ráadásul a másik fölé; s úgy adta, hogy több s nagyobb szeretetből szakadt ki belőle.

Ah, természet(nek) sötétségéből s semmiségből előhívott szikrás és fény- s tűzáramos, láthatatlan kis pontokból hegyekké formált s óceánokban hullámzó s égboltban új világok tűzesőjében világító világa, szép vagy, csodállak! Te vagy az Úr királyi palástja; de ha a Teremtő arcába nézek s a természet fölött kiáradó szellemiségbe s lelkiségbe tekintek, próféta vagyok, ki világ fölött új világot s az elragadó szépség rónája fölött külön szellemi szépségek, alakok s egyéniségek s belőlük kiáradó lelkiségek óceánjait

látom. S ezekben az óceánokban, rajtuk, áramaikban emelkednek föl a lelkek a kettős teremtés, a természet s az isteni élet — kegyelemnek hívják — Urához. Ezekben a fényáramokban villan meg az Isten ; meglátjuk őt s ezekben a tüzekben gyúl ki az «istenült lelkek» szeretete.

Nov. 9. Miért nem állhatna itt egy fényes, mesés, Grál-várakra emlékeztető templom? itt a mocsarak közt, a csigabígas sárrét peremén? Hiszen állt is már itt ilyesmi, szép, fölséges építmény! itt köveket rovátkoltak román kapudíszekké ; itt hajolt meg alázatban Isten fölsége előtt a művészet s a szépség. De hát azt nem tehetem, nem tehetem, nem futja a pénz. Mást azonban tehetek : mit? tüzet rakok az Úr Jézus oltárán, tüzet lélek, szív erdőiből, tüzet terebintuss olajfákból, tüzet illatos cserjékből, kéjes, földet átnyaláboló s égre csapó tüzet ; lángokat, kacagó, táncoló, harsogó, villogó lángokat, s szellemek, szerető lelkek érzelmei e lángok. Ah, azt tehetem ; no, enyém a világ !

Nov. 10. Többször fölvetődik a gondolat, beszéd közben is : a hegyek, a hegyek... nincsenek ; nem mehet föl a hegyekre... Ah, Istenem, hegyek? Az Isten magaslatai vesznek körül, végtelenbe nyúló hegyek, szakadékokkal, örvényekkel, fenyvesekkel. Csak úgy tornyosulnak egymás fölött... Ah, ezek az óriások, a nagyság, moles, a hatalom szimbolumai! Itt vannak az én hegyeim: itt van az Olláriszentség, Isten, a valóságos Krisztus, a kenyér helyén ő maga ; itt az ő életének flórája, itt a szépség s az illat mámor, itt a bűbáj, a pompa entuziazmusa, ami úgy ki van öntve egy virágzó júniusi vidékre, s amit föl kell ébreszteni, hogy öröm és dal és elragadtatás legyen. Itt a fák bokrétái s a bokrok zöldfényes paravánjai mögött az élet s az öröm angyalai ; ingerkednek, hívogatnak ; kézenfogva húznak : gyertek, mi vagyunk, nézzetek a szemünkbe halhatatlanság átél kis lángjai — ah igen, pislogó, kialudni készülő lángok. Uram, Uram ; Istenem, hegységem, hegyláncom ; magasságom ; alta ara oltárom ! a megsemmisülés liturgiájával, önáldozásával szeretnék imádni ; a hit s az életfolyam fenéig kiüresítésével, fenéig, feneketlenségig akarnálak áldani. Csodállak s kövé merevedem, élő, érző kőszobroddá — egyet tesz : néz... néz, egész lénye a nézés, a látás ; másra nem jut, már egy gondolatra sem... Nem, ne is legyen ; hisz a gondolat, az emberi ; de a csodálás, az az emberinek

fölfüggesztése, mikor csak az isteni foglal el mindent... Azért Domine, Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum — tu ipse, in universa terra! Kiömlöm mint a víz, s föl-szív a föld, a világ mint esőcseppeket az országút pora... Uram, ez az én liturgiám... Nem bírok veled, s mégis birkózom veled; birkózom, mert te nem eresztesz el engem, te, a végtelen nagy szerető Isten... Hát rád omlom, kiömlöm — te szívj föl engem magadba, életedbe, boldogságodba! Ah, örök élet, a véges kis valaminek végtelen attrakciókkal elragadtatása abba, aki Valaki és Minden. Imádlak, Uram! Ah itt vagy hát hegyem, hegyláncom, napsugárban, az ég gyönyörében, a minden szép entuziazmusában fürdő világom. Itt vagy hegyem s ezüstszalagokban, aztán vígan szökellő, morénás sziklákon mohos palástokat dagasztó áramokban elsikló kegyelem-patakom, Tarpatakom, szépem, malachitos uszályokban királyi palástodat kibontó bűvészem, Uram, te tudod, hogy szem és szív vagyok — tele veled!

Nov. 28. Hálából az őrangyalnak! Tegnap este még asztalomon láttam egy karácsonyi kéziratot, azután kerestem, mindent szétszedtem, de hiába, akárcsak a föld nyelte volna el. Hol van? Nagyon rosszul hat lelkemre a keresés, s a szám íze is rossz lesz tőle. Ma reggel megint csak teszke-veszek, nézek, de hiába. Azt mondom ekkor magamban: «De kedves őrangyalom, legalább ilyenkor tégy nekem jó szolgálatot». Hiszen úgy tiszteltem, szerettem, áldom a «felicis ignes», a szellemeket; úgy szerettem a szépségüket — Cecilia angyalát! Erre kihúzok egy fiókot, melyre nem is emlékeztem, hogy néhány nap óta nyitva volt-e, s ott látom a kéziratot... Ah hála, angyalom, mindjárt imádkoztam is. De egy érdekes élményem volt ezzel. Mikor láttam az iratot s megéreztem, hogy angyali kegyelem, ez úgy tűnt föl nekem, s az volt az érzésem, mintha valami nagyon nagy mélységből jönne, vagy ha magamat lent nézem, hát valami nagyon magasból. Épen csak hogy valami fáradt hullám loccsanásaképpen... Isten, szellemi világ; ah, az, az a másik világ, az a messizi világ. Vannak kapcsolataink, de rendkívül messziről hallatszük, mintha telefonon üzennének valamit a holdból. Imádlak, Uram, angyalaiddban; imádlak végtelenséged e teremlett szépségében; e napsugaras, erős friss élet harmóniáiban. Ah! Uram, köszönöm. Amen!

Dec. 2. Tegnap voltam Tatán, ahol 300.000 köbméter víz buggyan föl naponként a triaszi s liaszi mélységekből. 300.000

köbméter! Fölkiált csepp lelkem ennyi tömeg láttára! Nem szent-e s titokzatos e hely, cz a föld s a mélység? Nem csodások titkai s a vizek útjai? Azután Walter J.: Isten nagysága a természetben olvasom, ha parányiakká olvasztjuk a csillagokat s távolságaikat, úgy hogy a nap egy jókora gömb, azután egy-két méter távolságba gondoljuk a földet, a bolygókat, mint mákszemeket s borsókat s ribizkékét, s azután az első álló csillagot képzelnök el hasonló méreteken, hát az már nem 1—2 méterre, hanem 3000 km-re, tehát valahová a Kaspi-tenger tájékára esnek.

Ah, nagy, nagy, nagy az Úr, a seregek Ura Istene! A legmélyebb imádásban az exinanitioig kell mennünk, s akkor is nincs arány! Nincs arány! A fölség tisztelétén fordul a lélek egészséges vallásossága s áhítata. Semmit sem igényelni, joggal, érdemmel megtámogatni, elvárni, követelni... a megsemmisülés, a semmiség lévegője, a szférák fölötti mélységek csendje, az exinanitio s a silentium a fölséges Istenhez kapcsol. Nézem titkaidat, utaidat, műveidet; nézem az éjtszakák lángnyelvét; az ékesszóló, orchesztrális silentiumot... Domine, Domine... rex coelestis... Bele-nézek a föld kérgébe, az építménybe, e számíthatlan évezredek megkövült folyamába, vagy a tatai törések ügyeletes, szorgalmas szivárgásaiba, csörgedezéseibe, kis kataraktáiba; vagy a most csendes tufák száraz meztelenségét nézem, a vízszerűt, régen öntözött nimfa-padokat! S úgy elszáradok, s oly kicsi leszek, s ez érzésem az albám s a tunikám s a stólám, s e gondolatok lángjelek s cikázó fények. Ah, öröklámpája az Istenségnek, sötétség, sötétségek éjtszakája — mit csináljon a kis szentjános-bogárka itt, mit csináljon? Ah, viselkedjék stílszerűen, s ahol az éjtszakák a gyertyák, s a sötétségek a napsugarak, oltsa ki kis lámpáját s ne akarjon tudni s látni, hisz nem bír vele; hanem tiszteljen, imádjon, hódoljon. Nem való ide szem s látás, rossz helyen applikálnók az absztrakciókat; ide az élet, a lét, a mélység, a végtelenség megérzése kell. S ne szóljon, ne neszeljen, ne csikorogjon, s ne morogjon, s ne nyögjön <ott>, ahol a silentium az Isten-tisztelét orgonája.

Érted ezt a stílust? Úgy-e, hogy más világ? Alles Vergänglichliche ist nur ein Gleichnis... Jelek... világosság... sötétség... Ah, a világosság édes-keves a világban s a világ-úrben, hanem uralkodó hatalom a sötétség: az Istenség dómja, királyi palástja, s oltárának gyertyái a lobogó éjtszakák. Ezek azt huhogják belénk: Nagy, nagy, nagy... fölség,

fölség, fölség... végtelen, végtelen, végtelen... telve az ég s a föld az őt takaró sötétséggel! Dicsősége ugyanis legnagyobb, ha megvakít. Léted világít mint nap, de szemünk bele nem tekinthet. Ah, én édes éjtszakám, én liturgiám, az én, örök fényektől megvakított lelkem sötétsége; én liturgiám; én dómom s oltárom, én örök lámpáim: fogadd hódolatomat. Akkor látok valamit, ha nem tekintek feléd. Tudom, hogy ezer éjszakák fénysugár vagyis emberi gondolat át nem járt rétege takar. Ezer méteres triasz-liaszi sziklák sötétsége néz le rám, hódolatomra, alázatomra; önmegsemmisítem zsoldárait hallgasd! Villog, villog egy kis reflexió gyertyafénye, s utána végtelen sötétség... megcsendül a hódolat kis kápolnási csengője; azután csend... csend... végtelen csend... Uram, léted egy-egy éjtszakája az én gyertyám, azt gyujtom meg s elmerülök benne... s ez éjtszakában kinyíló virág az én imádatom! Akinek virág kell, nem hord rózsaberket; a látni vágyó napba nem tekint. Így imádlak, ezer s millió éjtszakák éber tudatában! Így semmisülök meg s még folt sem vagyok e színtelen vakságban. *Majestas Domini in nebulis!*

Dec. 13. Nagy szív, nagy lélek, ahhoz millió kell — talaj és klíma, no meg az isteni mag, a nagy hivatás expanzivitásával. Nem fejlődik ki a lélek, ha macskazugolyos nézetek és kényességek közt tengődik — ahogy az élet nagy pulzusát nem érzi, ki a trencsényi kis faluban, széljárta, vesszőfonatos s sárral kítapasztott galibában születik, ott él és meghal. Hej, ha a hadak útján járt s a föld s a világtörténet leheletét s a forgalom ütőerének lüktetését megtapasztalta volna! Van sok ilyen előnytelen elhelyezkedés — magok a tövisék közt.

Arra kell iparkodnunk, hogy az Isten világosságának, a verőfénynek s a pünkösdi égi fuvalomnak kaput s ajtót nyissunk; s azáltal a lelket a legistenibb indításoknak s hangolásoknak kitegyük... Szabadon, szabadon, bizalommal s vágyódva!

Igy pl. a szentek közösségébe vetett erős hit a Krisztus testének erős pulzusát érezteti meg velem. Ő a fej s én is a testben test; s a vére lüktet bennem, s a nagy közösség öntudata az élet, a lélek térfoglalásának vágyát érezteti meg velem. Tegyek róla s imádkozzam — ezért is, azért is: a megholtakért, az élőkért, akik elém s utamba vetődtek. Hah, hányan vannak s mily élettelenek! Mily távol a krisztusi élet

melegétől, a lelkeket fölépíteni tudó vér szférájától! Hány vörös vértestecske van? öt liter vérben billiók. S ha egymás mellé tennők lapjaikat, kitennének 3250 négyzetmétert, több mint egy kat. holdat! Hát a Krisztus misztikus testében mily életáramok, mily építőerők, mily elevenítő megújítások! Csak bele kell állnom, s megéreznem, hogy én is vihetek éltető elemeket; hogy tódulhatok be és föl és le s imádkozván sokakért, Krisztus meleg életének hullámvázát érzem! Egy anya levelet kapott a harctérről: sokakat látunk imádkozni: Mama, maga erre nem tanított, s mi nem értünk hozzá! A fiúk elestek. A mama kétségbeesett, aztán szanatorium, és tehetetlenkedés. Most buzgó katolikus s ugyan miért? mert fiaiért imádkozhatik *bízvást*. Ezt itt kapta.

1925

Febr. 5. Agatha, soror gloriosa... agonem Domino commendans... dulcis flos! Gondoljunk bátran a szent kereszténységre, hogy az mit mond, mibe állít bele. Gondoljunk utána merészen, amit úgy gyermekarccal s szemmel mond. Hát többet mond, mint amit az ázsiai s hellaszi szép álmok s félrebeszélések mondanak nimfákról, driádokról; többet mint a mesék virágokról s csillagokról; többet mint amit a görög filozófok, Anaxagoras s Plató s az ős Pythagoras a muzsikáló számokról, mértékekről s azok megszemélyesítőiről, a muzsákról s a delfi templom ércalapokkal fődött tetején álló keledónokról, a szárnyas, leányarcú madarakról. Többet, s mit? Hogy Isten emberré lett s hogy mint csecsemő szűztől született, s angyalének hirdette, s csillag gyúlt ki s vezette hozzá a napkeleti bölcseket. Azután egy nagyszerű lelki kitárulás: éthosz, irgalom, szeretet; parabolákból kitörő fénynyalábok, Isten országa; sok csoda; de az élet telve erővel és lélekkel, férfiassággal és jó érzéssel; s azután egy rémséges halál, a nagy ellentét, a nagy ellentmondás, a lefojtás, a letörés, a vég, s azután megint új kigyulás — halálból, sírból, sötétségből új szent éj. Mielőtt pedig elment, perpetuálta, folytonossá, jelenlevővé tette köztünk létét az eucharisziában, s tekintélyét s áldozati akcióját az egyházban.

Hát nem mesés, nimfás ez mind? Sőt több!

Ime az örök misztérium s a végtelen s az örökerős, szép, tiszta valóság igaz kinyilatkoztatása. Azok álmodoztak s egyes szimbolumokban tapogatóztak. Ők is misztériumot láttak: a lét, az élet, a tarka valóság, az öntudat, az örök vágyak misztériumát s azt alakították.

Megszűnt-e a misztérium? Nem énekelnek már nimfák, múzsák a berkekben, nem kandikálnak ránk forrásokban? Megszűnt-e a szférák zenéje, vagy nem mélyült-e ki inkább? Vagy nem nőtt-e meg a csoda? a végtelenség fönt s a mélység az ionok s az irradációk anyagörvényeiben?

Bizony, ha gondolkozom, hogy sötétül el világító éjt-

szakába a fogalmak állványain bolygó kis fény, hogy lazul alattam a talaj, a kapcsok engednek, a csavarok görbülnek, a mestergerendák kilépnek csapjaikból . . . akkor körülnézek ! S a tények, az élet áramában keresem a segítőt : a pozitívet . . . «az Istentől *igazolt* férfiút»; (Ap. Cs. 2, 22) «mivel napot rendelt, melyen megítéli a világot azon férfiú által, kit arra rendelt és *igazolt* mindenek előtt *fellámasztván őt halollaliból*» (17, 31.).

Ápr. 26. Ma megyek Szolnokra : Istenem áldj meg ! Ma nagyon megkapott Da Ponte : «Con che mi rincorrerò a confidare in Dio, benchè sia io stato gran peccatore, disponendomi colle orazioni e col fervor della vita à ricevere i suoi doni» . . . Mi vár rám? sőt mi áll előttem : a Krisztus misztikus testébe belekeresztelt s Szentlelkével megitatott hívő előtt, akiért Krisztus a keresztfán meghalt, s ki e legnagyobb tett s Isten-kiáradás által engem lefoglalt? Itt állok az Oltáriszentség fölséges realitása előtt . . . Ah, hogy ez res et realitas legyen, az a hatalmas, erős, bensőséges Isten-jelenlét ! Ez donum Dei ; ezt megélni, ebben fölszívódni, ezt tapasztalni ! S mi vár rám a föltámadásban, s a halálban, a fölszabadulásban, ez új nyitányban ! Ah, zene-nyitányok, hangok remeklése és ünnepe és kigyúlása és szípor-kázása ! Imádok . . . ünneplek . . . s diszponálok magam colle orazioni ; tüzet gyujtok és nézek és sejtök és átolvadok ; szóval feszülök és nyúlom. E col fervor della vita . . . a háborgó, dagadó és bugyborékoló élet . . .

Máj. 22. Ó én szent könyvem, kinyitlak s rád lehelem a lelkemet. Lelkemet, mely a lelkét keresi, az édes, erős Szentlelket, aki úgy jár és bűg és zűg és gyujt. Isteni Lélek, hol jársz? Ki becsül téged úgy mint én? annyira? Ki tart rólad oly sokat mint én, akár a csillagokra, akár az útszéli árokba nézek . . . az én ambuláns patikámra? S mivel nem mondhatok erre nagyobbat s nem érezhetek megtisztelőbbet, hát mondom : itt vagyok, elmegyek hozzád, hogy meg-lássalak ! Ott majd kitöltesz s betöltesz neked-valóbban? Itt nem birsz velem ; azaz én nem bírlak el téged. Sár és agyag vagyok . . . útkaparó s péklegény nemzetség úgy a mult század 30-as éveiből? ! Édes Lelkem, egész lényemmel imádlak s vágyom utánad !

Jún. 3. A görög szavakba rejtett filozófia. Főleg amit tegnap olvastam, a μεταρροθυμίαν ; azt mondanám : más

mértékre, más taktusra hozni. Igazán azon múlik. Magnetizálás abban áll, hogy a vastömecek más rendbe, a villamos áramok árakai mértéke szerint helyezkednek el, azért kapcsolódnak a sarkcsillagba. Nekünk is a krisztusi βούθος szerint kell rendezkednünk. Ép olyan mély az ἀναστοίχῃν = egymásután állni, újra állni: ἀναστοιχεισόμενοι = reelementati (στοίχος, elementum). Talán a zene, a rithmus is azt teszi: μεταρρυθμίζει τὴν ψυχὴν; csodálatos befolyása a zenének, a szép ritmusnak a lélekre . . . magnétizál = rendbe hozza a tömeceket, hogy a folyamok s áramok átvonuljanak rajtunk. A lélek átlag sok zavarnak van kitéve; a próféta Elizeus is fölindulásában előbb énekest kért, aki melódiájával rendbe hozza szétszagगतott lelkét.

Jún. 19. Jézus Szíve: szimbolum, Isten-alkotta relief. Én is úgy állok itt mint Szent Pál: tremens ac stupens . . . A nagy kinyilatkoztatás-émlékeztető jel, az örök szeretetnek, a földre vándorolt Istennek sorsát szimbolizáló kép, mű, alkotás. Ez is olyan mint Betlehem s a kereszt . . . A XVII. században való meglátás! Ez a meglátó, Szent Margit is «tremens ac stupens», s mi is . . . ! Itt tövisek közé került s sebes lett a szív! A szeretet! Ime a lángok a csipkebokor erdejében . . . a föld az erdő, a tövises erdő, s azok itt járnak. A tövis-erdőbe tűz kell, a szeretet; az nem égeti el a töviseket, hanem győzi őket. A földön ez a lélek beöltözése: tövis és láng. A tövis itt terem, a láng lejön.

Szent Pál sötétségét, konokságát, vakmerőségét, bűnöségét, szóval éjtszakáját az égi tűz fölszakította s belevillámolt lelkébe . . . tűz! Láta az ő világát összeroskadni, s mintha szalma volna, fölperzseltetni, perjévé válni, semmivé. Ahogy ő gondolta . . . ! Ah, Uram, ahogy az ember gondolja? ! Mit jelent az? Mi a garancia? Hogy kellene várnom a fényeket felülről, mikor itt lent, a tövisgondolatok erdejében járok? ! Ez azt, az ezt gondolja; az egyik így, a másik úgy. Mit nyom az a latban? Ah, az emberi gondolatok töviserdeje . . . s hány akad bele és elvérzik. S ami szintén kár, hiányzik a töviserdőben a szépség. Ezek a gondolatok szűrnak, böknek, véreznek, de nincs virág rajtuk. A természet ereje tövisse alakul. S a másik tövis a szenvedés, a kín, a baj — ah, mily töviserdő. Ne okoskodjunk, hogy miért, minek s hogy hogyan engedheti ezt az Úr? Semmit! Hanem tegyünk róla, hogy a tövis közt tűz égjen: szeretet! «Én nem okoskodom — mondta tegnapelőtt gr. Z. M. felesége, — hanem azt teszem,

ami neki jó és kedves». Istenem, tövis hogy ne legyen, az nem lehet, de hogy több s nagy szeretet legyen s hogy az ember ezt értse, s hogy magát ez értésre s átérzésre s a szent szeretet hivatása megértésére méltóvá tegye. Hogy ezt a misztériumot értse: a tövist s a tüzet...

Sokszor álmélkodtam a damaszkusi kapu előtt én is, s lettem «tremens et stupens» világok összedülésén, megsemmisülésén, illúziók, délibábok, vélt heroizmusok szétszakításán. összetört remények s emberek kihalt fényeinél, elmúlt világok békaegérharcainak szemléleténél, alávalóságok, tobzódások kihűlt krátereinél, milliók vére s rothadása bűzében... Van itt értelem? A tűz, mely ég és világít, irracionális, a szeretet az. A sok érthetlenségbe bele van állítva egy új elem és erő, *a szeretet*. A racionáció, az okoskodás tövisbozótban akad meg; de segítségül jön a tűz, a szeretet. Arra felé nem hatolhatunk előre; az olyan mint a «Berg Kemel» (?) Belgiumban vagy Verdun a poroszoknak; nem lehet előremenni erre felé; de legyőzni új hatóval lehet: a szeretettel. Istenem, tégy méltóvá engem e nagy *teltre*, arra, hogy igazán szeressek! Az én világgőző *telttem!*

Okt. 18. Nem lehet eléggé tudatára jutni a realitásnak, a valónak, az életnek. Az úgy van, hogy elkruosztásodik, megkérögül mint az aludtvér! Az aludt élet is olyan mint az aludt vér: formát ölt, nem folyik s már nem vér. Aludt vér nem vér; aludt élet nem élet. Csak az élő élet = élet. Az élő élet pedig élet, élés, akció, mozgás, érzés. Magasan fogalmak, kérges, formák fölött: az érzés! A fogalom a megaludt érzés, a megaludt élet, úgy értve azt, hogy mikor az élet pl. a vallásos, igazán élet, mozgás és érzés, igazán mozgató, hevítő, kitöltő élettartalom, mit megérzünk s mi boldogít, addig tele a lelkünk vele, s tapasztaljuk, erősödünk tőle; ez a meleg, bensőséges, áramló valóság fogyhat meg: lüktetése lassú, lágy, gyöngye, kihagyó, s végre megszűnhetik, s akkor marad még a fogalom, az ismeret, a száraz forma...

Az már nem élet. Ha összehasonlítok egy lelkes noviciátust s átlagos uraink egy-egy kaszinóját, mely szintén a tekintélyek híve, a nagy keresztény eszmények lelkes adorálója, de nem él a keresztény hitből: itt megvannak a fogalmak, ott az élet... Az intelligencia lelki életének ez a processzusa: megaludni, a lüktető, hevülő, boldog élettudaton s Isten-kapcsolatokon túladni; ha nem is teszi készakarva, de külön figyelem s beosztás s kultúra nélkül

okvetlenül beáll a hűlés, az áram-lassulás, az élethaldoklás. Megmaradnak fogalmaik...! S ezek nemcsak aludt életformák, de akadékok, koloncok, mert életnek látszanak, pedig nem azok. Sőt veszedelmek, ha folyton sürgetik a tiszta fogalmakat, precíz ismeretet s azt gondolják, hogy ezzel meg van adva az élet. Nincs megadva, sem mint meleg, erős élettartalom, sem mint hatalom, erő és morális.

Vonzások, mozgalmak, hatalmak, lendületek kellene, véráramok, alkotó, alakító folyamatok, gyakorlat s akció kell. Élő, lüktető, eleven, folyó vérár kell.

Csodálatos, hogy hogyan indul meg a vallásos életben a jeges, merev fogalmak mellől s körül s alatt új életfolyam. Valami új megézés fakad föl valahol — ez mindig a lelkes, szerető élet talaján, a szentekben; s az a megézés belecsap a megévő fogalmi konstrukciókba, s azok újra kigyúlnak s vezetnek; azaz hogy azok a régi helyükön maradnak, s az élet váj magának új árkot s gyújt ki a fogalmi rőzsékben új tüzet.

Ettől vannak azok a nagy meglátások, a komolyba-vevések, a valóság következetes áttétele s átvitele az akcióba. Ilyesmí történt a XIII. században. Addig a nyugati egyház mint ezt a keleti mai napig teszi: az eucharisziában a kenyeret, az áldozatban való résztvevést, az együttézés s együttélés kenyeres testvérületét, az egy oltár s egy áldozat s az egy asztal és egy kenyér nagyszerű szakramentális valóságát látta. Hitte, hogy Krisztus valósággal jelen van, de a kenyér formájában s a kenyér rendeltetésével s az étel s az evés föladatával, beállításával; azt venni, abból enni, az áldozatban résztvenni kell, s erre volt berögzítve: amit Pál apostol mondott, hogy Krisztus a kenyeret vette s mondá... s magát kenyérül adta. A kereszténységnek áldozata s oltára van, s valamint mindenkinek Istent imádni, őt szeretni s azt az áldozatban kifejezésre hozni kell, úgy kell mindenkinek e kenyérből enni. Ez a kenyérvétel s kenyérevés oly természetes mint a miatyánk, mint az ima s az Isten-szolgálat. A kenyeret el is lehet tenni, ha marad az asztal-bontás után; azt el lehet vinni, abból ha kell megint, adott alkalommal enni lehet. Ime a fölséges realizmus: Krisztus valósággal, de mint áldozat, mint kenyér és bor, a hívek áldozata és étele.

A másik óriási realitás: a valóságos Krisztus e fogalmakba volt lekötve; azokon át nézte, hitte s kezelte őt az egyház. Történt aztán, hogy a hódolatos, tiszteletes és

szerető megézés megeredvén úgy tett egyszerre, mintha újat látott volna meg, mintha egy óriás hegylánc dobbant volna s egy feneketlen mélység nyílt volna meg előtte. A nagy realitás új megézése, a vele való kapcsolódás új kitapogatósa; új felcsapó áram, élet, öröm, boldogság, diadal... Lelke előtt kitérült az égbe nyúló realitás, a valóságos Krisztus, az élő, a köztünk sátorozó, velünk érző, munkát áldó végtelen élet kiadása. Mint a mennyben dicsőséges fátyol nélkül, itt ugyanaz a dicsőséges, élő Krisztus lefátyolozva; de itt van, ő az. A kenyér színe a takaró. Ha a takaró mutatja is intencióját s hogy álruhában s inkognitóban van itt s nem a dicsőség villámlásában, de az őt felismerő községnek ez óriási erővel markol a szívébe s érzéseinek új megnyilatkozásait követeli. Észre kell vennie a nagy jelenlétnek adoráló jelentőségét; az ünnepi csendet, az imádás, hálaadás perpetualizálását. Megriadt a krisztusi magánytól, az érző, szerető szív kapcsolatainak hiányától. Eléje léptek, hogy a titkosan de valósággal jelenlevő királynak udvartartás jár, szolgálat, szeretet, viszontszeretet. Fölcsendült a szívekből egy szent nagy öröm; kitört... s ünnepelni akart, folytonos nagy, boldogító ünnepet. Ő van itt, trónra kell emelni, az oltárra tenni, arany, ezüst, gyöngyös, drágaköves, gyertyafényes, virágos mezbe foglalni!

Ő van itt; s most az történt, hogy a kenyeres szakramentum, melyet vászonba kell takarni s eltenni az éléskamrába, most a titkos, győzelmes szeretetnek s a minden akadályt legyőző isteni jelenlétnek, az elszakíthatlan édes kapcsolatnak lett szent titka. Nemcsak kenyér, melyet eszünk, hanem fölséges valóság, jelentős egyéni viszony, s az egyéni jelentőségen túl az egész nagy misztikus testnek, a testnek a fejjel, a fejnek a testtel való kapcsolódásának szemmel látható szimbolizálása. Krisztus van itt; velünk van, szakramentálisan vagyis titokszerűen van; de van, s az csodálatosan öntudatunkra hozza azt, hogy az egyház s Krisztusa, a testület és a feje a szent egység s összetartozás ünnepét üli, abban folyton él, azt élvez.

Igy indult meg az egyházban a XIII. században az Oltáriszentség imádása; így jutott a kenyeres szakramentum az éléskamra szerénységéből a templomok központjába; az oltárszekrény ünnepi sátrába. Így emelték ki Isteniszteletekben az Oltáriszentség trónjára, így vitték utcán, téren végig, s ülték a szakramentummal járó hódolat ünnepét. Az Oltáriszentség e liturgiája új epifánia lett; öntudatra

jutott, Jézus lépett bele mint közeli Isten «Deus appropinquans».

Dec. 8. Hogy a Szent Szűz mit kért volna Istentől, ha mielőtt volna, a hivatásából, a nagy vonzásokból, az örök tervekből, az Isten Fia eljövetelének s kellő fogadtatásának a gesztusából vennők szavát: biztos, a szeplőtelen fogantatást kérte volna. Lelkem tiszta, édes, meleg, egészen tiszta, átistenült legyen... Ah, mit tegyek, mit készítsék az Úrnak, mit? Magamat... Magamat? Úgy, úgy, mint ahogy neki tetszenék legjobban? Úgy-e úgy...?!

Dec. 24. Ha a karácsonyfa tűzben égne s el nem égne, s ha bámulattal odaszegeződnék lelkünk, s néznénk megmerevedve s mégis szent élvezettel telítve, ha damaszкуси kapuk előtt elragadó élményekben volna részünk s porba omolva s szétomolva mondanók: ki vagy Uram? s hallanók: én vagyok Jézus, az Isten örök Fia... ha közeledését érezném mint reggel, mikor a természet májusa fölött fölkel a nap, vagy mikor ólmos felhőkbe burkolózik a júliusi déltáj, vagy mikor bíbortüzek gyúlnak ki s lila omlatag palást redőiben búcsúzik az est... s megérezem őt s csodálom s mosolygok s borzadok és könnyek szöknek szemeimbe...

Azután üdvözlöm az Úr Jézust — ezt az oltárt, ezt a harmatcseppet, mely belénk oltódott; tiszta élet csermelyét, mely a világtörténelmen áthalad, mindenki aki iszik, tisztul; az örök szomj az igazi szépség, átlátszóság után itt iszik s enyhül; s az élet vágya s az erény itt locsolja föl leveleit s indítja illatait; s aki piszkos lett, itt mosakszik, a lelkét mossa; s aki magát látni, s mikor meglátja, a csúf vonásokat levetni tudja, az belenéz tükrébe...

S az a nagy erős, qui praedestinatus est Filius Dei in virtute, kit predestinált s fölszerelt, fölvértezett s fölavatott erővel, lelkiségekkel, fényekkel s szépségekkel belül, s természetet adott neki, gyermektestet, arcot, szemet, ajkat, mosolyt, bűbajt, vonzalmakat, hódító ígézetet, ki megszállta lelkünket s telítette szemünket; s kinek gravitációja alatt áll a világ, az is, mely nem ismeri, az is, mely megtagadja s kicsinyli; az is, mely nem hisz, s régi hite szentélyének romdarabjaival hajigálkozik feléje... Az a nagy erős, ki a sátánt egymaga legyőzi, kinek ez az erő jutott az örök szent szándékok predestinációjában; kinek szájából villámlik az ige kardja s patakzik az éltető, erős ige... Az az erős,

ki behat a szívek s lelkiismeretek mélyébe s ott szel szét s választ szét velőt csonttól és lelkiségi szöveteket . . .

Az az édes gyermek, ki az Isten Fia, ki született az örök Atyának a Szent Szűztől, ki minden atyaság és eredések forrása ; kitől való minden alakítás s teremtés öröme s kinek az időben ez a Fia lett . . . Az antiquus dierum, az élő örökkévalóság itt van jelen, a századok, ezredek, milliárd évek egy aktusban való összefoglalása, s méri s számítja, hogy mióta van Fia itt : kilenc hónap óta fogantatott, s ma született. Az újszülött örökkévaló, a gyermek Isten . . . Ha egy százados torzonborz tölgynek egy makkja volna, s az leszállt a földbe s kihajtott s levélkéit pirosas zöld pompában bontogatja : a százados élet fia . . . Ha az óceánokból egy gyöngycsepp kiválnék s egészen tisztán s átlátszóan reszketne egy rózsaágon, s a tengerek mélységei azt néznék s néznék szeretettel s tisztelettel s mondanák : te mi vagy? Mi te vagyunk s ősenergiánkat beléd oltottuk . . .

1926

Dec. 28. S ezt most egy év múlva folytatom. Ezt az itt említett nagy tettet átélnie lehet mindenkinek. Ez a tett s annak átélése a kereszténység. Előbb én is ahhoz a nézethez hajoltam, hogy a vallás nem lehet tömegmozgalom, mert hogy műveltséget, bensőséget, finomságot föltételez; de azután a meditációban észrevettem, hogy szó sincs róla, mert a pásztorok s a szegények hivatalosak... az utcákról kell hívni boldog-boldogtalant.

Tudom az okát is, hogy miért nem a művelteké a vallás; azért, mert a vallás nem fogalmakban, de élményekben áll, s az evangélium pláne csupa tett, azt látni, élni kell; pl. Betlehem, a Megváltó-küldés, a nagy szeretet, az eucharisztia-evés, a kereszt, a föltámadt Krisztus. Nagy tények átfogása, a várás, Krisztus-várás... Hoc et illud verbum, quod factum est!

Sőt az intellektuellek épen ebben nem mesterek; ők a faktumokból kigöngyölitik a fogalmakat s az absztrakciók spanyolfalai mögött lelkinyugalmukat élvezik.¹²

1927

Jan. 15. A belső szenvedések, elsötétülések, szárazságok, hangulatlanságok, kedvetlenségek, kiszólások ; világösszeomlás, életüresség . . . Mikor a lélek s a hit s annak mécese egymagukra maradnak, s minden, ami segít s ami rezonál, a háttérben elvész ; a sötétség elnyeli . . . Mikor minden jóleső s emelő tényező hallgat, milyenek e lelkesítő távlatok, biztató érzések, buzdító képek . . . Mikor a természet fölrukkol a teremtés analógiáival, hangjaival, zenéjével . . . Mikor édes benyomások nyomulnak belénk s elfoglalják szívünket . . .

ÉLET KENYERE

A nagy titok tornácában.

Új ének a nagy titokról.

1. Valami újat kellene már írni az eucharisziáról! Újat, nem mint fogalmat s tant; azt nem lehet; hanem újat, mint meglátást, mint finom megérezéstől s tapintattól inspirált élményt! Rá kellene találni titkos utakra, az örök szeretetnek új megkönyékezésére, utakra, melyeken elfogódva s elérzékenyülve, csakúgy lábujjhegyen közeledünk a szent helyhez. Valami olyan karikára nyílt két szemmel való nézéseket kellene eltanulnunk, mint ahogy néznek a szentek az égő csipkebokrokra s mint ahogy megrögződnek nem-szentek is erdők sziklapadja alatt fakadó forrásoknál!

Igen, jó volna valami újat mondani; de lehet-e azt egyáltalában? Nemcsak lehet, hanem annyira lehet, hogy régít, avittat mondani amúgy igazában egyáltalában nem lehet. Ahogy nem lehet a tegnapi életet ma élni, — az volt s nincs, — s ahogy nem lehet a tegnapi éneket énekelni, úgy nem lehet az Oltáriszentségről tegnapit s régít mondani, hogy az igazán mondás, vagyis lélekkifejezés s lélekkirámlás legyen. Az ének, ha igazán ének, akkor érzelemfakadás, s ha most énekelünk, hát most fakadunk; az egészen új lélekáramlás. «Énekeljétek új éneket», mondja a zsoltár, azt a mindig új, mert ma és most fakadó éneket, — fakadatok a forrásnak azzal a most kibuggyanó bugyborékolásával, — folytatok a pataknak azzal a most lendülő iramlásával; — a fakadás, a forrás, a folyás mindig új.

Ennek tudatára kell a hívő, szemlélődő s szerető lelkeknek jutniok, s akkor meg van oldva a probléma, hogy újat mondunk s éneklünk s tapasztalunk s megélünk az eucharisziáról. S erre a naiv s közvetlen s folyton fakadó s áramló lelkeségre szeretnék rámutatni, a mindig újra; a körülöttünk s bennünk fakadóra, a minket hívogató, s emelni, vinni s elsodorni akaróra, a krisztusi s eucharisztikus életfolyamra, melyet lehet ugyan csak tudni s nézni is, de az nem igazi magatartás; hanem azt élni s átérezni, a mélységekbe ereszkedni s

az áramban tényleg úszni kell. Mert akinek erről csak fogalmai vannak, az nem más, mint a lelki életnek múmiája, melyen az életnek formái s látszatai vannak, de maga nem él. Nem fogalmakról, hanem életről, tehát akcióról, folyásról van szó, melyben mi is folyunk s úszunk s esetleg vágatunk, mely majd csendes réti partok közt folydogál, majd sziklás ágyában törtet, forog és pezseg, ütközik s gyűrűzik, tölcserzik s tajtékzik, néha olyan, mint az Ipoly a kemencei hegyek lábánál, máskor meg olyan, mint felhőszakadáskor a Vág a Zsebrád hegye alatt vagy az Inn folyam, ahol Passau felé vágat.

A krisztusi, eucharisztikus élet is élet lévén, magában az Úr Jézusban is ilyen folytonos, folyamatos akció, s bennünk is ilyen szüntelen s meg nem szakított életfolyam. Ez életfolyáson nem változtat az, hogy nincs mindig öntudatunkban, mert folyik az bennünk öntudatunk nélkül is előbbi öntudataink erejében (virtualiter) vagy egész szellemi berendezkedésünk irányzata szerint (habitualiter). De bárminő, akár ebben, akár más alakban legyen is bennem, ha élet, akkor akció és folyam; ha pedig az, akkor újság.

S én erre a folyamatos s folytonos életáramra s folyamra szeretném rásegíteni, azaz hogy ráébreszteni az eucharisztia nézőit, a róla való fogalmak birtoklóit; azokat, akik tudnak és emlékeznek, de voltaképen nem tudnak, mert nem éreznek s nem élnek. Ha tüzet fognak s megrendülnek, ha csodálkoznak s imádnak, ha az örök gondolatok s érzések gyökereiből az élet s a fakadás indításait veszik, ha szeretnek s lelkesülnek, akkor élnek, s akkor az a folytonosan új életáram viszi őket.

Újat írni tehát nem jelent egyebet, mint tényleg mindjárt megindítani az érzést, megéreztetni az ingereket s a mélység energiáit, a vonzások erejét, s ezzel elérni azt, hogy éljünk, vagyis hogy újak, fakadóak, kigyulladóak s énekes lelkek legyünk.

Újat írni azt jelenti, hogy tenni, hogy az áram sodorjon író s olvasót, hogy az író is áram, s az olvasó is hullám, — hogy az író is tűz, s az olvasó is láng legyen a tűzben, — hogy a papír s a betű eltűnjék s ahelyett «fluminis impetus»-szá, áramló életfolyammá váljanak betűk, szavak, sorok, mondatok s gondolatok, s hogy a mi akciónk ne abban merüljön ki, hogy tudunk, hogy értjük azt, amiről szó van, hanem hogy az érzelmileg, tapasztalatilag megízelve s átélve a mienk legyen, hogy mi necsak olvassunk, hanem mint egy fölséges Wagner-operában átéljük s mindenféle művészeti ingerkiváltás által

teljesen magunkévá tegyük a már nemcsak előttünk lepergő, hanem bennünk lefolyó eszmei tartalmakat.

Hogy megértessem magamat s jól megvilágítsam azt a mindig új s mindig folyamatos szellemi életet, melyben én is úszom, sőt melynek én is lejtő hulláma vagyok, szemünk elé állítom azt az óriási természetfölötti életáramot, mely a kereszténység folyamagyában végighömpölyög a földön. Az is mindig új s mindig más. Azután ez oly folyam is, melynek tükrén a vérnek s a liliosos fehérségnek, a tűznek s izzásnak reflexei váltakoznak. Szienai szent Katalin szemével nézem s önfeledve s elmélázva vele ismételvegetem : vér és tűz, tüzes vér, véres tűz. S nemcsak ez, hanem víz és tűz ; hullámzó lángok s lángoló hullámok törtetnek benne a világ sivatagjain s őserdőin keresztül.

Mi is ez áramban úszunk. Senki se mondja, hogy nem lehet olyan, mint azok a temperamentumos hullámok s lángadozások. Igaz ; senki ; csak az lehet olyan, kinek Isten ezt a mértéket szánta ; de hogy az áramban mi is lendüljünk, s hogy lelkünk, ha nem a «felicis ignes» közé — Dante nevezi «boldog tüzeknek» az ég lakóit — legalább a «felicis scintillae», a «boldog szikrák» közé tartozzék, hogy izzék és égjen, azt igen, azt az Úr akarta s akarja.

Szabad-e néhányra rámutatnom, kikről az élet, az akció, a tűz és lendület ingerét vennünk lehetne, — azokra az égő csipkebokrokra, kik végig a történelmen égnék s el nem égnék, s kiktől világos a világ? ! Szabad-e rámutatnom a fölséges görög lányra, Agathára, a szentre, a hősi naivára, aki ilyen lelke szerint, de nem a színpadon, hanem a martiriumban. Hogy tud édesen odasimulni az őt segítő Istenhez s az őt börtönében meglátogató Szent Péterhez, — hogy tud félénken s aztán alázattal nekibátorodva imádkozni ; kitárt karokkal nem azt kéri, hogy Isten őt börtönéből kimentse ; nem azt kéri, hogy szüzi mellét le ne vágják s a kutyáknak oda ne dobják, hanem «agonem suum Domino commendavit», alázattal ajánlotta Isten kegyelmébe s őt megerősíteni tudó erejébe az ő küzdelmét, a szenvedését.

Hány ily lángoló hullám csapott föl a magasba a 300 éves keresztény martiriumból ! S ha azután nyolcszáz évet ugrunk a középkori lovagias szellem világába s nem indulunk el Parzivalal a szent Grál vára felé s nem is a kereszteshadak égő folyampartjai mellett vonulunk, hanem a lovagias s áldozatos léleknek azon megnyilatkozásait vesszük szemügyre, melyekből a lelkek megmentése, a lelkipásztori gond és szomj csap

felénk, mily óriási kitöréseit csodálhatjuk itt a lelkeségnek! Azokat értem, kik nem a Krisztus sirját akarták elfoglalni, hanem a szent élő templomait akarták a mór rabságból visszahódítani.

Az is egy boldog, lelki járvány volt; valami epidémia, ennek a görög szónak találó értelmében, t. i. valami idegen, nem földi, hanem máshonnan jött s közénk telepedett s itt tértfoglaló hatalomnak hódítása. Egy természetfölötti, égi lelki-ség térfoglalása. Nem ilyen-e az egész kereszténység? ! S elvonnak előttem ezek az «epidemiás» alakok: Johannes a Matha, Petrus Nolascus, Felix Valois s a Baleári szigetekről fekete dominikánus köpönyegén Barcelonába evező Raymundus a Pennafort . . . s ezren, sok ezren utánuk . . . S ezek egyet akarnak, egy epidemiás gondolatot akarnak megvalósítani, «omnes isti pro captivis seipsos in pretium daturus dicitabant». Ez a «dictitare» olyan álmodozó, nagyot akaró, de hitelt nem találó szóbeszéd; a világ azt föl nem fogja s nem hiszi; ők maguk is csak úgy hiszik, ha Isten őket megsegíti; mert ezt nélküle akarni sem lehet. Akarja-e aztán ezt a nagyot az Úr, hogy valaki vagy épen százan, sőt ezren nemcsak pénzt adjanak a rabokért, hanem önmagukat adják cserébe s hazaküldjék testvéri csókkal a kiváltott szenvedőket, — hogy az Isten ezt akarja-e, hogy tetszik-e ez isteni Fölségének, azt csak alázattal kérni s remélni lehet. S ez epidemiának volt 7000 vértanúja. A modern ember eszeveszetten csapja össze kezét e véres, lángoló folyam fölött. Igaz, hogy az autók egy év alatt Északamerikában 14.000 embert gázoltak el; no, de ezek áldozatok, melyek meghalni nem akartak; de azok hősök, kik úgy szerettek, hogy meghaltak. Ez a különbség egy egész világ.

S e sorban még csak egyet említek, a fölséges Raymundus Nonnatust, ezt az élő váltságdíjat, ki a mórokhoz került rabságba, de úgy hogy akart, hogy hazaküldött valakit, s ő maradt helyében s úgy beszélt s térített, hogy a mórok lakatot vertek felső s alsó ajkára s így aztán heroikus némaságban hirdette az Urat. Lakat volt a száján, de sugározta az Urat! És a többi, az a többi, ki akár ebben az «epidemiában», akár másban lett a nagy folyam lángoló hulláma. Egymás után vetődnek az égre más-más tűzben s színpompában égve.

Ez az a mindig új folyam, mindig új hullámokkal, a mélység vonzásainak mindig új temperamentumával telítve. S ismétlem, e folyamban úszunk mi is s vagyunk új hullámok, — nem a régi hullámok tükrözései, nem is csak a régi hősök

«Nachempfinderjei», nem, új hullámok vagyunk s új megélőí s megtapasztalói s megszenvedői annak a nagy égből szakadó s földön tértfoglaló s itt folyton terjedő lelki epidémiának.

Mi oly milióben élünk is s oly levegőt szívunk is, mely a mindig új életet, az új életre való fölrebbenést s abban való elindulást szolgálja.

Egy szóval jelzem e körülményt: mi a misztériumok földjén élünk ; a nagy, szent titkok világában, melyek az életnek, a folyton megújuló életnek legerősebb ingerei és stimulansai. Az életet tényleg ingerek folytonos kisülése jellemzi. Új élet ott lesz, hol folytonosan új ingerek hatnak ránk. Minden fa, mely a virágfakadás színeiben lángol, — minden virág, mely a szépség kigyulladása, — minden cserje, rózsató, szegfű, margarétabokor, melyre a nap ráönti arany sugarát, — akár egy-egy égő csipkerózsa-bokor volna, telítve van a lét titokzatosságával s ismeretlen erők kibontakozásával. Tüzeső fölülről s formák s színek bugyborékolása s gyűrűzése alulról. S ezek mind beszédes s kíváncsiskodó misztériumok. Valami «fascinatio nugacitatis» jó értelemben véve e szót, csap felém. A misztériumok faszcinálnak csacska némaságukkal. Mindegyik elem dobban s szemembe néz s kérdi : mit gondolsz, mi vagyok? Vagy tán ki? S értem azokat, kik nimfákat, driadokat, manókat láttak lépten-nyomon, szóba elegyedtek velük. Ez a földből kinövő élet, ez a formáit bontogató szépség, ez az aranyszőke hajszállaít ágak s lombok s levélkék fésűjén lengető láthatatlan fej, — ez a szuverén hozzáértés, ez a rajzhibák nélküli művészet, ez a gixereket soha sem csináló dallamosság, ez az erdőszélen s mezőn s májusi kertekben s virágos ablakokban álló nagymise s a harmóniáknak az a harangzúgása és csilingelése, melyben az égbolt a nagy harang s minden virág egy-egy harang, mindez nem inger-e, nem hat-e ránk, nem ébreszt-e, nem áll-e szóba velünk, sőt nem erőszakoskodik-e, kérdést ad föl s követeli, hogy feleljünk neki? Ah, igen, ez az a körülötünk borongó s cikázó misztérium ! Oly közel van hozzám, hogy szinte érintem s tapintom, lefoglalom és élvezem. Ime, Isten jár itt a misztériumok aranyos, tarka, napsugaras, virágos köntösében, s mi mindig lába nyomaiban járunk. Isten és titkai s misztériumai közt járunk ; mily páratlan s fölséges «via sacra», a szent titkok közt kanyargó út. Tehát ingerek, folyton új életet, új csodálkozást, álmétkodást, megdöbbenést meg-meglátást ébresztő út . . . ingerek és új élet útja.

De e nagy természetadta misztikumon kívül s e fölött vannak más ingerek is. Azok közvetlen az Isten arcáról su-

gárgzó kinyilatkozások s lélekvonzások, új igények és remények ébresztése s új erőknek, melyeket kegyelmeknek hívunk — reánk kiárasztása. Ez a természetfölötti rend, melyben már nemcsak virágos fák, rózsafák, mézes akácok, olajos topolyák s virágbokrok állnak, hanem gyönyörű lelkek, égbenövések, tisztaságok s égő szívek, szóval az Isten gyermekei, akik mi vagyunk.

Ez az a felsőbb, az igazi misztikum, a kereszténység rendje és világa. Itt már a természetfölöttiség őserdeje környékez meg minket : csodák és áldások, szent erőforrások ; itt fények járnak és boldogságok, hegyről jönnek, hogy fölvezessenek ; itt fölavatások folynak és átadások ; itt az Isten törzsébe való beoltások történnek s az Istenfia véérének belénk átömlesztései. Itt az Isten nemcsak közel van, hanem odaadja magát, nemcsak jár körülöttünk, hanem meglelkesít s átizzít s boldogít. Mi hisszük, hogy a kegyelem, a megszentelő malaszt által Isten természetének valamikép részesei leszünk s annak következtében valahogy vállalnunk kell, hogy amint mondjuk : «homo sum, nil humani a me alienum puto», ember vagyok s ami emberi, az nem idegen előttem, úgy azt is kell vallanom : «Filius adoptionis Dei sum, nil divini a me alienum puto», Isten gyermeke vagyok, tehát közöm van az egész Istenséghez. Az egészhez ; jöllehet csak hasonlatokkal s képekkel emelkedhetem a végtelenhez ; de azért enyém ő, s én az' övé ; közöm van fényeivel, meglátásához, boldogságához, dicsőségéhez, erőihez, kegyelmeihez. Isten a gyökerem, a virágom, az erőm, a levegőm, a napom, örömöm s boldogító reményem.

Pál apostol mondja : «Ő benne élünk, mozgunk és vagyunk, amint némelyek a ti költőitek közül is mondták : mert az ő neméből is vagyunk». (Ap. Cs. 17, 27 28.) Vagyis ő benne van létünk, életünk és mozgásunk. A «benne» kifejezi azt a benső viszonyt, melyben az ember Istennel áll. Nekünk ugyan külön létünk, erőink s tehetségeink vannak, s azokkal élnünk kell, hiszen arra valók ; de egész létünk s legigazabb meglátásaink róla a végesség s a folytatás benyomását teszik. Megtapasztaljuk azt a föltétlen függést, amennyiben mindenünk tőle s érte van. S az, hogy «érte van», a szellemi s erkölcsi világban lép elénk, s megvalósul főleg a kegyelmi rendben. Szent Pál ismerte Aratus, ciliciani költőt, az ő földiét, kinek szavait idézi, de Kleantesnél s Pindárnál is találtak hasonló fölséges kijelentések. Ez az a titokzatos levegő, mely körül foly s melyet lélelzünk. Nem vesszük észre, hogy benne vagyunk, mint ahogy nem vesszük észre külön ráésmelés nélkül, hogy

az atmoszféra levegője környékez, melyet léleczünk s melyből az élenyt, a tüzet vesszük.

S mit mondják a nagy titokról, az erkölcsi életről, mely a közönséges, szürke életből isteni értékeket s örök érdemeket emel ki?

A kegyelem új elv, új, valóságos principium, melyből másféle értékek fakadnak, mint a természetes jóságból s tisztességből. Ez egy más gyökér, tulajdonképen maga az Isten, a Krisztus, s a mi öntudatos kegyelmi ténykedésünk egészen más, felsőbb szférába való fakadás. Mi ez elv által természetfölötti, tehát isteni szépségű moralitásba öltözködünk. Valamiképen kilépünk a természetnek, bármily művelt legyen, energiaköréből s új energiák játékanak organumaivá leszünk. A teremtmény, az a termés-természet, visszalép, s más viszonyoknak s más erőknek hatáskörébe jut bele. Már nem teremtmény csak s a nagy szuverén Fölség szolgája, hanem intimusa, fogadott fia. A «*gratia diffusa in labiis*», az az arcon előmlő kegyelem elnyeli a szolgaság vonásait s más szépséget, az Isten-hasonlatosság szépségét önti rá, mely Isten-hasonlatosság új energiákat ad s hozzá érdemszerző értékességet.

Az Isten intimusainak — szabad így neveznem a megszentelő malasztban élő embereket, hogy kiemeljem az Istenközeltség s Isten-barátság viszonyát — az Isten intimusainak természetfölötti cselekedetei egészen új érdemfémjelzéssel bírnak. Isten elfogadja érdemül az örök életre a kegyelem állapotában végzett természetfölötti cselekedeteket. Ez az ő nagyúri, bőkezű gesztusa, hogy úgy akarta, hogy nemcsak belső szépséggel szereli föl cselekedeteinket, hanem az örök érdem értékével gazdagítja azokat. Bármilyen jelentéktelen s szürke legyen tehát a kegyelmi állapotban élő hívőnek élete, azért abban itt is, ott is nemcsak az Isten-tetszésnek, hanem az örök érdemszerzésnek reflexei gyúlnak ki.

A német mithológiában az Isten fiait a szemüknek acélszállámos fényéről ismerjük meg. Ez mithosz és szimbolum; de a mi theológiánk szerint, az Isten fiainak tényleg valami krisztusi karakterjük van, melyet három szentség, a keresztség, a bérmálás s az ordináció energiája éget beléjük, még pedig annyira, hogy a pokol tüze sem veszi ki s az égi dicsőség sem homályosítja el azokat. Ime, mily misztikus, természetfölötti erővel, szépséggel, érdemmel s karakterrel fölszerelt, fölséges nemzetség ez a keresztyény közösség, mely a világtörténelembe beleállítja az új életet, s a természet pompájának finom szövete réhímezi az isteni, de lefátyolozott szépségnek vonásait.

Végelemzésben ez mind az Úr Jézus szent vérének megváltó ereje s új életet s új erkölcsi szépséget széthintő áldása. Az erkölcsi világnak, tehát a legemberibbnek a Golgota lett sarka, s a kereszt lett tengelye. Ott fordul minden; ott kel föl a nap, s csak az Isten a megmondhatója, amint lesz az utolsó ítéleten a kinyilatkoztatója annak, hogy az öt rózsában kivirágzott keresztfa mint verte szerteszéjjel a világban a lelki-ségnek, a megújodásnak, az üdvözülésnek őserdő-gyökérzetét. Ott s akkor meglátjuk, hogy a szent vér és tüze mint ette bele magát a világba s mint emelte azt.

Nos és azután? Mi jöjjön azután? Csoda-e, ha ebbe az Istenséggel érintkező természetfölötti rendbe beleállt az eucharisziában köztünk élő Krisztus, s ha maga köré mint a misztériumok súlypontja köré csoportosította a hit s az élet titkait? Csoda-e, ha a misztériumok ködéből, az Isten csodáinak felhőjéből, melyben élünk s úszunk, kigyulladt az eucharisztia fehéren izzó korongja, a «memoria mirabilium», az Isten természetfölötti tetteinek összefoglaló központja és súlypontja és gyúpontja? Csoda-e, ha a misztériumok szentföldjén, mely pedig a mi szülőföldünk, kifakadt az isteni élet mélységeinek lüktető forrása, — nem tudom, csendes erdők tengerszeme-e vagy a végtelenségek parttalan óceánja, — a kenyér és bor színében jelenlevő Úr Jézus? Csoda-e, vagy mivel a csodáknak is van stílusa, nem kellett-e, hogy a kegyelmi rendben magát közlő, azután értünk megtestesült s föláldozott Istennek ilyesmit kellett tennie, nem kellett-e végre magát úgy adnia, hogy együk, igyuk, éljük, hogy amint kicsiny lett kimondhatatlanul, úgy hódítson meg s emeljen föl s változtasson át magába maradéktalanul? ! Nem stílusa-e az Istennek, hogy ki minden, az mindnyájunknak kenyere is, ereje s vére is s győzelme is legyen? Igen, igen; valahogy így kellett annak lennie; nos, és azért így is van.

Imádó zsenialitás.

2. A katolikus áhitat az újabb korban egyre jobban az Oltáriszentség felé fordul, s azok a világraszóló eucharisztikus kongresszusok még a profán világnak is jelzik e fordulatot. Nemcsak tüntetések, hanem szükségszerű megnyilatkozásai a legnagyobb erkölcsi testület indulatjának.

Ha kérdem, hogy az egyház áhitata miért fordul most oly nagy nyomatékkal s lélekgravitációval az Oltáriszentség felé, nem mondhatom, hogy azt a hitnek vagy a teológiának valamiféle új reakciója vagy orientációja okozza, mert hiszen

ilyesmiről most nem tudunk; azt sem mondhatjuk, hogy a liturgia föléledése s kivirágzása búvóli meg a katholicizmust s fordítja az Oltáriszentség felé a figyelmet; hiszen az áldozatbemutatásnak szent liturgiája eddig is az Isten-tisztelet előterében állt, s ha van manapság örvendetes liturgikus mozgalom, azt magát inkább okozatnak mint oknak kell tekintenünk. Az okot tehát másban kell keresnünk, s a mozgalom egyetemességének s az egyház életének, misztikájának megfelelőbbet nem találhatunk, mint ha azt az egyház Lelkének, a Szentléleknek tulajdonítjuk.

Az a természetfölötti genialitás, melynek új intuíciói s megérzései vannak, mely új meg új kiáradásokban új szellemi világokat teremt s termékenyít az egyházban, az fordítja az eucharisztia felé az áhitat indulatját.

Genialitás az egyházban — úgy örülök e fogalom ideplántálásának; újkori kifejezés ugyan, de egy ősi, nagy theológiai realitást jelent, melyet a kátéban a Szentlélek hét ajándékának hívnak.

Hétféle genialitás a kegyelmi rendben, melyek különböznek a megszentelő malaszttól, a segítő kegyelemtől s a léleknek rendes s rendszeres készségeitől vagyis érényeitől, mint ahogy különbözik a genialitás a léleknek robotos s szisztematikus tehetségeitől, a fogalmi kategóriákkal dolgozó észtl s az ész diktátumai szerint elinduló akarattól.

A tudomány s művészet történelmében is a nagy fordulatokat a geniális meglátások s megérzések okozzák, azok indítják meg s adnak lökést rendkívüli energiájukkal az élet irányainak. Épen úgy a hit világában s a természetfölötti életben is a mélybe lenyúló s a világot megmozgató indításokat a genialitás végzi.

Ily genialitások — mondom — azok a lelki tehetségek és valóságok, melyeket mi a Szentlélek ajándékainak hívunk. Ez a szó, a Szentlélek ajándéka, épen nem szerencsés, mert általános, s nemcsak nem mondja, hogy miről van szó, hanem ellenkezőleg ellapósítja a gondolatot s eltávolít a helyes értelemről, nem hogy közelebb hozna hozzá.

Ha kérdem, hogy mik tulajdonképen azok az ajándékok, micsoda a mivoltuk s az alkatuk, azt kell mondanom, hogy a megszentelő malaszt állapotában élő léleknek természetfölötti s a malasztból mint valami valóságból organikusan kinövő szervei. Sajátságos tehetségei s belső érzékei. Nem érények, milyenek a három isteni s azután a négy erkölcsi érény; nem is olyan értelmileg meghatározott s gyakorlat

által megszerzett készségek, melyek folytán az ember a jóval s rosszal szemben célszerűen jár el ; nem is azok a rendkívüli lelki állapotok, milyenek az elragadtatás, a víziók, hanem felsőbb rendű genialitások, melyek a Szentlélekjárás szervei bennünk. A Szentlélek bennünk fakad föl s általuk árasztja a lélekre azt a hét életáramot : a bölcseséget, megértést, tudást, jótanácsot, erősséget, áhitatot, Isten-félelmet.

Csodálatos elgondolás az, ha szemeink elé állítjuk a léleknek azt a fölnevelését, melyet a Szentlélek teremt bennünk abból a célból, hogy kapcsolódhassék velünk, s hogy e természetfölötti érzékek révén kiáraszthassa reánk az élet áramait.

A genialitás a legmagasabb lelkiesség, mely fogalmi mechanizmuson s okoskodáson, az értelmes eligazításon túl s ezek fölött él, lát, akar, teremt s alakít bennünk s általunk. A genialitás nem az észről s nem a tudománytól való, s épenúgy nem szerezhető be sem tanulással, sem okoskodással vagy gyakorlattal ; hanem az más valami lelkiesség, melynek a közönségesen okoskodó s diszkurzív értelem fölött való meglátásai, megérzései s megélései vannak. Nem geometrikus konstrukciók révén fogja meg tartalmait, hanem azok fölött érvényesül.

Ilyen genialitásoknak nézem a Szentlélek ajándékait. A regisztráló s sémákkal dolgozó értelem, tehát a filozófia s a teológia nem igen tud velük mit csinálni, de a lelki életben s a teremtő művészetben, a szentek pszichéjében s a misztikában oly természetes a helyük, hogy alig van nagy mozzanat nélkülük. A kartéziusi s a *more geometrico* a világgal leszámolni s maradék nélkül mindennel elkészülni akaró tudomány mindig értelem-párti s mindent sémákba akarna elraktározni ; azért pl. a *geniuszra*, az intuícióra, a megérzésre nincs kategóriája s átlag nem viselkedik méltányosan e titokzatos szellemi tünetekkel ; de még a *modern teológia* s az új skolasztikus filozófia is valahogy elhalaványítja, az a Szentlélek ajándékainak, ez az intuíciónak valóságait. Szent Tamás ezt nem tette. Szent Tamás nagyon *distingvál* erények, tehát a ráció és hit szerint kinevelt készségek s a *dona Spiritus Sancti* közt. Ez utóbbiakat is alaposan tárgyalja, fejtegeti s minden egyébtől megkülönbözteti. A modern korban a teológiának eziránt sokkal kevesebb az érzéke. Szent Tamás amily szorosán tud ragaszkodni az értelmes rendhez az erkölcsstanban s az értelemből tudja kiemelni mértékeit, épen oly nagy szabadsággal jár el az «ajándékok», mondjuk csak ki bátran, a genialitások elismerésében, s azoknak tulajdonítja a Szentség-

nek s a kifogyhatlan isteni életnek az egyház történetében meg-megújuló áramlásait.

A természetfölötti életnek spiritus rectora a S. Spiritus, az ő szervei a genialitások, s ezek révén árasztja el az egyeseket s az egyházat a maga lelkeségével. Az ethika, a korrekt élet, a tisztesség s az erény az értelem biztos útjain jár, de az élet hatalmasabb, közvetlenebb, teremtő és gyújtó indulatját a Szentlélek fuvalma viszi s éleszti.

A szentek mind e genialitással vannak telítve, s e genialitás révén nem az okoskodó észnek s nem is a diszkurzív vagyis fogalomról fogalomra, ítéletről ítéletre kapaszkodó methodusnak vannak alávetve, hanem kapcsolatba vannak hozva közvetlenül a Szentlélekkel. Ez adja nekik az intuiciót s a buzdulást. A Szentlélek e szervek révén szállja meg s foglalja le őket, s így lesznek ők «numine afflati», az Istenségtől megszállt, megelékesített s áttüzesített lelkek. E genialitások révén csap le beléjük, mint a szélvész a vitorlákba s játszik rajtuk mint organumain.

Az Oltáriszentség felé forduló s kigyuló áhitat e genialitásnak intuiciójából s buzdulásából való. Hosszasabban időztem e pontnál, mint nagyon korszerű problémánál, mert gondolom, hogy ahogy nekem nagy örömet okozott az intuíciónak méltánylása a filozófiában s a «Szentlélek adományainak» mint genialitásoknak beállítása a theológiába: úgy örömet okoz ez másoknak is s mély tisztelettel tölti el őket Szent Tamásnak theológiája iránt, aki oly intellektuell hajlamú s ugyanakkor oly finom megértéssel viseltetik a psziché mélységei s a theológiának misztikus homályai iránt.

Ismerjük hát el, hogy az egyház nagy áhitatfordulata az eucharisztia felé a katolikus lélek genialitásától, tehát a Szentlélek indításától és sugalmazásától való!

Emmanuel.

3. Mi egy nagy történés szemlélődő hitében s igézetében állunk; hisszük s át akarjuk élni, hogy Isten emberré lett. Ez az Isten-közléseknek, az Isten-megnyilatkozásoknak miniket térdre készető legédesebb bemutatkozása. «Fortiter et suaviter» lép az Isten a maga teremtésébe; belénk, világunkba hatol, a lét gyökeréig hatóan; addig, ahol a vér, az élet fakad, ahol a szívdobbanás ered, abba a leglágabb intimitásba, az ösztönös, édes élet rebbenéseibe, az édes anyaság titokzatosságába s onnan a lét ez édes misztériumában lett egyik közülünk s onnan indult ki.

Tekintsük meg a misztériumot, az örök szent titkot az ő földi útjain. Úton van s mindenféle állomásokat tart s mindig ugyanaz marad : a nagy titok, a nagy érthetetlen, aki mégis mindig ingerkedik velünk.

Mi a kereszténységben ennek a titoknak fölséges kinyilatkoztatásait vesszük, melyeket tetszett neki csodálatos történelmi képekben megjeleníteni.

Vegyük a legnagyobbat, a kereszténység alapját s velejét, az Úr Jézus Krisztust.

Ő a végtelen s mégis valaki, ő a határtalan meghatározott, ő az örökkévaló tökéletesség kis mag lett, magzat, csecsemő. S mintha végtelen Istenfiú nem volna, föltalálta magát otthonosan a test és vér, az érzelem és szívdobbanás litkos világában, melyet a «funiculi Adam» a minket egybekapcsoló érzelmi fonalak s szálak hálózata borít. Van anyja s nagyanyja s nagyatyja s nagynénjei s nagybácsiai, nagy vérrokonsága,¹³ s ő a nagy idegen, a végtelen nem-ember úgy néz itt körül, mint aki otthon van, — sőt mint ki édesanyja keblén csüng és szopik és élvez s örül. hogy van !

Istenem, hát ennyire közel és intim lett s mienk lett ! S így lettünk vérrokonok a Logos-szal, így jutottunk vérközösségbe vele s egy életnek s egy történelemnek s egy megszentelt sorsnak nagy világáramába.

S minek tette ezt? Mire való e gyermek, ki Isten Fia? A Goethe-i szó itt is beigazul: «Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis». Minden csak szimbolum; ez a gyermek is az; ő pláne a legmélyebb s legkifejezőbb szimbolum. Valóság abban, hogy az Isten tényleg megtestesült, de szimbolum is. Jelzi a páratlan közelséget, a hozzánktartozást, az egybeforradást, a közös természetet, az élet- s a lét- s a cél-, s az erő- és örömben való közös részesedést. Jelzi az egész kegyelmi tant, hogy mi is az ő természetének, az isteninek részesei vagyunk, mint ahogy ő a mienkben részes s igaz ember lett. Ő egy közlünk; ő is az életáram egy hulláma, az életszövedék egy csomója, a titkosan szökő pontok egyike, egy kis «punctum saliens», olyan, mint mi; de azonkívül még más is, az örök s végtelen Istenség második személye. S erre nézve lesz ő nagy jel; jelzi azt, hogy viszont ebbe az isteni természetbe mi vagyunk beoltva, vagy az belénk !

Ez a teremtő s alakító Istenség a megtestesülés kiadásában tehát szimbolizálta az intimitást, a közösséget, az együvé tartozást, a testvériséget, s sürgeti mindezzel azt, ami mindennek mélyén s alapján feszül, ami a gyökér-

zetben dolgozik s a szép és szent életekben kivirágzik: azt, hogy mi Istenéi vagyunk, hogy hozzá tartozunk, hogy nélküle el nem lehetünk. Hogy atyaság, anyaság, mátkaság, barátság s az Énekek énekének szerelme, vágya és szomja mind csak kép, s jelzi azt az intimitást, mellyel a lélek Istent átfogja s átfonja, s azt a radikális szükségességet és vágyat, mellyel az övé. Hiszen ezek a felsorolt lelkiségek is, az atyaság, anyaság, mátkaság, az mind tőle s belőle való. Ezek mind csak szimbolumai a mi vele való közösségünknek, ami tőle való eredésünknek s funkciós voltunknak s függésünknek, a mi beléje való gravitációnknak, a mi beléje való szakadásunknak. Ő az örök s ő a végcél, belőle való az élet s a boldogság szomja s ezeknek a vele való boldogító egyesülésben való kitöltése.

S menjünk ez úton tovább.

Tehát ez az istenemberi csecsemő is szimbolum; jelzi a világ s a lélek nagy misztériumát, az örök szeretetet, mely egyesülés és egység és teltség és túlsordulás. Ez a nagy misztérium az, melyet a szentírás jelez, mikor mondja, hogy «Isten a szeretet», s mikor megérteti velünk, hogy túlsorduló szeretet, aki azért teremt, mert szeret. Isten a világot is szeretetből teremtette, s jól mondja egy egyházatyja: «Deus creando aliquo modo exstasim passus est». Isten extázisba kerülve teremtett. Végtelen szeretetből teremtett: «Diligis omnia, quae sunt, et nihil odisti eorum, quae fecisti, — nec enim odio aliquid constituisti et fecisti». Szeretsz s azért teremtesz; szeretetből s nem gyűlöletből teremtesz. Úgy szeretett, oly kimondhatlanul, oly fokozottan, oly bensőségesen, hogy a szép világ gyönyörű képes vásznát remeklő gesztussal elénk kigördítette, s azután is szeretett s a természet fölébe egy új szellemi világot, a kegyelmi rendet állította s abba azután legnagyobb extázisában önmagát mint csecsemőt beleteremtette. Úgy szerette Isten a világot, hogy ember lett, mienk lett, valaki közülünk lett, belénk olvadt, anélkül, hogy felemésződött volna.

Mi ugyanis azt a végtelen radikális szeretetet, mellyel mi az Úrból valók vagyunk s hozzátartozunk s beléje szakadunk, megérteni nem tudjuk, s azért azt inkább csak jelekben s szimbolumokban vesszük. Az evangélium is mondja: «Ez lesz nektek a jel: találtok egy kisdedet, pólyákba takarva, jászolba fektetve». Csodás, faszcináló jel, hódító és gyullasztó jel, hogy az Isten gyermek lett, hogy a jászolban fekszik a gyermek, ki Istenfia s emberfia egyben. Itt is mondha-

tom: «Deus exstasim passus est incarnando». Szó szerint magánkívül lett, önmagából kilépett. «Qui cum in forma Dei esset... se ipsum exinanivit» (Filip. 2, 7).

Ime a nagy jel, mely az Isten szeretetének örvényeire mutat rá. S mi az örvények szélén gondolatlanul ácsorgunk, s csak mikor e jelekből a mély értés s megértés valamiféle megvillanásait vesszük, akkor kapunk fejünkhöz s szinte belémeredünk. Extázis extázist szül. Ő vonz e formákban, mondjuk inkább e formák alatt. E formák neki organumai is; művei is, remekei is, de organumai is. Azokkal vonz a mélybe, hol minden azt zsongja: úgy szeretett, úgy szeretete a világot... «amat animas», szereti a lelkeket... úgy szereti!

Tovább megyek. Ezt a jelző szeretetet hordozta az Úr végig életén. Lelke áradozott; itt is, ott is kivillant fényessége s ki-kitört egy-egy tűzlángja s adta magát s lelkét, s ezek a csendülések s kiédesülések, lelkének parabolás megzenésítései mintha nemcsak mondások, hanem fogások, édesgetések s vonzások volnának, melyeket csak az ért meg, aki megteszi azt, amit jeleznek.

Szóval jelek! Az egész krisztusi élet a jelzéseknek abba a szakába tartozik, melyről az Irás mondja: «Videte et gustate, quia suavis est Dominus» (Zsolt. 33, 9), tapasztaljátok s ízleljétek meg, hogy az Úr erő, zamat, tűz, öröm. Fogalmak, parabolák, tanok ezt csak jelezni tudják. S mikor aztán felkészült legnagyobb extázisára, a szeretet kigyulladására s önfelemésztődésre; mikor készült oda, ahová, mint mondotta, mikor elér, az egész világot magához vonzza; mikor szenvedni készült azon az első zöldcsütörtökön este, szeretetének e legnagyobb extázisa előtt megint egy jelet szerzett, mely megértette velünk, hogy mily intimen tartozunk mi együvé, mennyire egymásba olvadva, egymásból s egymásért élve. Istent s emberségét adta nekünk kenyerül; akart bennünk élni s akarta, hogy belőle éljünk.

Ime a jel. Ez is extázis és organum! Az ő extázisa s kitörése felénk s lefoglalása lelkünknek s egész valónknek.

Nézd e jelet: kenyér. Kenyered vagyok, életed és véred és meled és heved és enyhülésed s fölfrissülésed... úgy szeress! Egész valóddal, mert végre is egész valód belőlem van s belém iparkodik! Te úgy tartozol hozzám, mint ahogy tartozik hozzád a véred, szíved dobbanása, a levegő s lélekzésed, tested melege s vérkeringése... oly mélyen, oly gyökeresen, oly egyetlenül s egységesen.

Ime, a nagy jel, az eucharisztia s ami benne rejlik s moraj-

lik s feszül, az istenemberi élet, még pedig nem az, mely az Úré, hanem, mely a mienk ; mert az a jel azt az életet jelzi, azt, hogy aki engem eszik, értem s belőlem él !

S ha e sok jelen végignézek, a nagy misztériumnak jelein, éledegye mondom el a költő szavait :

«Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis,
Das Unzulängliche, hier wird's Ereignis ;
Das Unbeschreibliche, hier ist's getan.» (Goethe, *Faust.*)

Ne ijedjünk meg a szent kereszténység nagy szimbolumaitól, a nagy titkoktól, hogy a csecsemőben az Isten Fia, a Logos, a valóságos személy, s hogy a kenyér színe alatt a valóságos Krisztus van jelen. Nézzünk ezekre gyermekarccal s gyermekszemmel ; mert bárhová fordulunk, a nagy misztérium épen úgy néz ránk s akarja, hogy vegyük s éljük.

Mi mindent mondtak a lét misztériumáról, a természet tarka jelzéseiről az ázsiai s a hellén szép álmok, mi mindent beszéltek s félrebeszéltek s szóltak nimfákról, faunokról, istenekről s istennőkről s a nagy Pánról ! Ők látták a misztériumot s álmodoztak róla. S mily sok szépet hallunk a filozófiának tiszteletreméltó papjaitól, Anaxagoras- és Plátó- és Herakleitostól s az ősi Pythagorastól, kinek a számok s a mértékek muzsikálnak, s ki a törvények megzenésítőit a műsákban látja s a delfi jósda háztetején ülő leányarcú madarakban, a keledonokban !

Mindennél több ez, hogy az Isten ember lett, s Krisztus jelen van az Oltáriszentségben. Értem azért, hogy a művészet miért hordott össze a dómokban mindent, ami alak, szín, hang, szépség van ; értem, hogy miért éled föl s él műveiben a fauna és flóra, s nem elég neki ez mind, hanem kombinál mesés világokat, a fantázia őserdőit. Hát nem mesés, nimfás, műzsás s keledónos ez itt mind ? !

Ime, az örök misztérium, a végtelen Isten, aki ily tiszta s édes valóságokban kinyilatkoztatta magát nekünk : egy csecsemőben s egy édes falat kenyérben. Azok a mások álmodoztak s tapogatóztak az élet, a tarka valóság, az öntudat s az örök vágyak misztériuma körül : míg mi egy nagy kinyilatkoztatott valóságot imádunk, de amely szintén le van fátyolozva. Megszűnt-e hát a misztérium ? Nem énekelnek-e még a műzsák a berkekben s nem kandikálnak-e még ránk a nimfák a forrásokból ? Megszűnt-e már a szférák éneke, s nem csattogtatják-e még azok az éneklő s szemlélődő

leányarcú madarak szárnyaikat fölöttünk? Vagy tán inkább elmélyült minden, s teltebb s túlcsondulóbb lett tán minden? Talán nem tűnt el, hanem inkább megnőtt a csoda? Talán megnőtt a végtelenség fölöttünk s a mélység alattunk, az az álló csillagok, ez meg az ionok s irradációk örvényeiből!

Igazán éjtszakák borulnak ránk, s jól esik a mi nagy misztériumainknak betlehemi istállólámpásával s oltáraink előtt égő öröklámpájával bolyongnunk s rövid éltünk s örök rendeltetésünk tekervényes ösvényére rávilágítanunk, s amellet épen ezen misztériumok körében s erejében ki-mondhatatlanul boldogoknak lennünk!

S most oda értünk, ahol a mi misztériumunkból Sacramentum, vagyis egy kiható, minket megragadó s cselekvő s aktív misztérium lesz, amely tudniillik megteszi azt, amit jelez. Jelzi a legintimebb bensőséget, jelzi a radikális, a lélek legmélyében eszközölt életegységet, jelzi a természetből ki-emelt életnek isteni behatásokba való állítását, vagyis azt, amit kegyelemnek s kegyelmi állapotnak hívunk. A megszentelő kegyelem által mi az isteni természetnek valamikép részesei leszünk; lelkünk új, belénk oltott tehetségek hordozója lesz, s ezek által rá leszünk képesítve halálunk után Istennek színről-színre való látására s ennek megfelelő boldogságra.

Ennek a természetfölötti lelki állapotnak megteremtését célozza e világi éltünkben minden: Krisztus, egyház, evangélium, szentségek, s ennek a nagy intimitásnak, ennek a bensőséges átistenülésnek a szimboluma a csecsemő a jászolban s az Úr Jézus a kenyér színe alatt. Szimbolum, mely Istenhez tartozásunkat s Istennek bennünk való életét jelzi.

A csecsemő a jászolban s Krisztus az Oltáriszentségben az Istennek bensőséges vonzalmait jelzi s azokat az örvényléseket jelenti, melyekbe a végtelen Isten minket besodorni akar.

Isten intímusa!

4. Nagy hit ez, a lélek fölmagasztalásáról való fölséges hit. Szinte örületes gondolat, hogy az Isten intimitást akar, hogy a lelket fölszívni akarja, s mivel megsemmisíteni nem kívánja, hát kitölteni s lénye mélyéig áthatni akarja azt. Van aztán ennek a lélek-elárasztásnak s ennek a lélekfoglalásnak hosszú útja, melyen a lélek tisztul s alkalmassá lesz szenvedés, küzdelem, önfegyelmezés, lemondás által az Istentől való lefoglalásra; vannak kegyetlen tisztulásai, amikor az a Szentlélek jár benne, aki «az Isten mélységeit is kutatja»

s így felkutatja az emberszív s emberélet mélységeit is s tisztít s éget s nyes és alakít s dolgozik azzal a karddal, melyről Szent Pál írja: «Mert az Isten beszéde eleven és hathatós, áthatóbb minden kétélű kardnál és beható az elme és a lélek, az ízek és velők eloszlásáig s megítélője a gondolatoknak és a szív szándékainak» (Zsid. 4, 12). Mindent átjár s mindent megtisztít az Úr Lelke, minél jobban s mélyebben foglalja le a lelket.

Ez a lefoglalás az Isten célja, s ez a kegyelmi rendnek értelme. Ez egyszersmind azoknak a nagy kijelentéseknek az értelme, melyeket szinte nem szokás komolyba venni, amilyenek: «Ez tudniillik az Isten akarata, a ti megszentelések, hogy megtartóztassátok magatokat a paráznaságtól . . . nem a kívánság ösztöne szerint . . . és senki meg ne nyomorítsa s meg ne csalja atyjafiát . . . mert nem hívott minket az Isten tisztátlanságra, hanem szentségre» (I. Tessz. 4, 3), s ami még komolyabb: «Szentek legyetek, amint én szent vagyok» (Lev. 19, 2). Ezek végtelenségek, melyek minket vonzanak s elnyelni akarnak, s mi bármily tökéletlenek vagyunk, nem mondhatjuk, hogy nem nekünk valók, s hogy mi bűvkörükön kívül állunk. Ki állhat a nap vonzási körén kívül itt a földön, akár lilium, akár varangyos béka legyen; minden belőle él. S kire nem illik az a szó, hogy «mi pedig hittünk a szeretetben» (I. Ján. 4, 16). Mindnyájan ebben hiszünk s mint igézetet hordjuk magunkban, amely igézet gyakran s sokaknál néma, mintha meg volna törve, de máskor meg fakadó s dagadó életerő, mint az áprilisi gyökérezet.

A léleknek ez a bensőségbe s Isten nyomaira való terelődése nemcsak az evangéliumban, hanem az őszövetségben is kifejezésre jut, még pedig a leggyengédebb érzelmekbe öltöztetve.

Előbb nagy lelki békét akar az Úr bennünk teremteni és elveszi tőlünk bálványainkat úgy, hogy még a nevüket is elfelejtjük. «És szövetségre lépek — folytatja — javatokra a mezei vaddal, az égi madárral és a földi csúszómászóval . . . és magamnak eljegyezlek téged mindörökre, eljegyezlek igazsághan s ítéletben, irgalomban és könyörületben». (Oz. 2, 17. 18.) Nagy szó az, hogy az embernek bálványai ne legyenek, vagyis vonzalmaj, szenvedélyei, passziói, melyeket Istennél többre becsül s hódol nekik, s ha annyira kiábrándul a vétkes mámorból, hogy még a nevüket is elfelejti! Az ilyen természetfölötti tisztulás után a lélekbe bevonul a szeretet, az a mindent rendbe hozott s mindennel leszámolt, diadalmas

szeretet. Ezt az igazi bensőséget, ezt a benső, intim viszonyát a léleknek jelenti a megszentelő kegyelem, mely által Isten fogadott fiai, Jézus testvérei s a mennyország örökösei leszünk; ezt jelenti az életközösségnek fölséges szimpozionja, az a vacsora, melynél egy kenyéren élünk Krisztussal, — ő maga a mi falat kenyерünk. Jézus a saját maga életébe foglal minket; mert egy kenyér, egy élet, s ha egy élet, akkor egy érzés, egy bensőséges, elszakadhatatlan öntudati kapcsolat. Ozeás ezt jegyességnek hívja, hogy jelezze az egységet s a bensőséges, meleg élettartalmat. «Eljegyezlek magamnak — úgymond — mindörökre» (2, 19). S ennek a bensőséges életegységnek kivirágzása a tisztaság, az öröm, s az erő, melynek érzelmi dagályában fölényesen kiemelkedik a lélek s megcsinálja finom érzéssel azokat a nagy, de nélkülözhetlen szintheziseket Isten és világ, test és lélek, akarat és ösztön, szép lélek és szép test közt, s harmonikus szép, keresztény életben hozza kifejezésre a két világnak, ennek itt s annak a siron túl, igényeit. Nem tartozik-e ide az Énekek énekének víziója, az elragadtatás szépségittas látomása: «Kicsoda az, ki feljő a pusztából, gyönyörűségekkel bővelkedve s az ő szerelmesére támaszkodva». (8, 5). Ilyen az a lélek, melynek gyökeréből nemcsak a természet szerinti életerő, hanem az Isten kegyelme, vagyis akciója virágzik ki, s mely a legbensőségesebb szinthezise Istennek s a világnak, testnek és léleknek: az Isten gondolatait kiváltó s a természetes s természetfölötti erőket egyesítő s aktiváló ember.

Ezt a bensőséget s egységet hirdeti Szent Pál: «Élek én, de már nem én, hanem Krisztus él bennem. Hogy pedig most a testben élek, az Isten Fiában való hit által élek, ki engem szeretett és önmagát adta érettem» (Gal. 2, 20). Vagyis, az én életemet itt a földön beárnyékolja s fölségével faszcinálja az a nagy hit, hogy Krisztus halála áldozat és váltság. E faszcináló s minden mást háttérbe szorító, fényes gondolatvilág, ez engem megülő és lefoglaló mentalitás által lesz Krisztus az én valómnak éltető lelkévé, kinek magamat teljesen átadom.

Tovább, nekem ez a váltság a legnagyobb jótétemény, mért bűnhocsánatot s tisztulást, szépséget, megigazulást s boldogságot csak ettől várok s remélek, ezeket már itt a földön is veszem s élvezem.

Ezek azok a hit fölséges, bűvös hatalmától megszállt s faszcinált lelkek, kikben a bűnös ember, az az «én» mintegy kialudt s kik más ingerek s szükségességek s parancsok alatt

állnak s Krisztusba való beoltásukról s vele való megfeszítetésükről s eltemetésükről beszélnek. Életük övele oly egységes s bensőséges, hogy ami rajta s benne véghez ment, mindannak rajtuk is véghez kell mennie.

Ezek azok a nagy Krisztusnak, az egyetlen s igazi Úrnak büvölete alatt álló lelkek, akikben ott világítanak eligazító világosságul s szűrő verőfény gyanánt Krisztus sötét, csodatevő, mágusi szemei, azok, melyek az ősi mozaikokról néznek ránk, vagy azok, melyeket ugyan csak egyesek láttak, azok a limpiaszi keresztről megsemmisítő kínban s fölemelő komorságban ránk világító szemek. E szemek alatt mindenki alázatos, hódoló szolga lesz, — szolga? dehogyis, hanem a démon szolgaságából fölszabadított testvére a Krisztusnak. Ezek a nagy szabadosok Krisztusnak szabadságába, az új ember szépségébe öltözködtek, miután az Úr magával vitte s a keresztre feszítette bűnös természetüket tévelyeikkel s bűneikkel együtt.

Ezek azok a felszabadultak, kik tetté váltották az Apostol szavát: «Ne uralkodjék a bűn halandó testetekben, hogy kívánságainak engedelmességedjete . . . hanem mint feltámadottak a halálból, adjátok magatokat az Istennek . . . A bűn rajtatok nem fog uralkodni, mivel nem a törvény alatt, hanem a kegyelem alatt vagytok» (Rom. 6, 12). Ők a felszabadultak, a megváltottak az örök győzőnek nyomában, akik mennek végleg is majd föltámadni vele!

Ilyesmi hát az a Krisztusból s Krisztussal való élet: új szellemi világoknak belénk szakadása, az öntudatunkban világító mágusi, prófétai s örök bírói krisztusi szemeknek büvölete, a rabszolgáknak a nagy démon hatalmából való kiszabadulása, s az abból fakadó diadalnak s örömmek érzete s annak az egyetlen s legfőbb diadalt ülő Krisztusnak, a föltámadottnak belénk mint birodalmába való bevonulása. E fölséges Isten-kinyilatkoztatástól, azoktól a mágusi s imperatori szemektől s a világot váltó s átalakító erőktől lesz bennünk új élet, — leszünk mi krisztusiak.

Kellett ezt hosszasan fejtegetnem, hogy megértsük, mi az a bensőséges s Krisztustól belénk átültetett élet, mint mentalitás vagyis hit, mint akaratirányítás, vagyis törvény és hódolat s mint fölszabadulás és szabadság, vagyis bűnös természetünk letörése s bűneink bocsánata a krisztusi áldozat s váltság erejében.

Az Úr ebbe az élettudatba akar minket beleállítani, mikor a megszentelő kegyelmet adja s ugyancsak ebbe az

élettudatba akar minket belenevelni, mikor azt akarja, hogy az ő, a hit gondolatai legyenek a mi gondolataink, s az ő életiránya s életgyakorlata s az ő érzésvilága legyen a mi élet-tartalmunk.

Azt mondtam, hogy ezt az Istenhez-tartozást s Istennek bennünk való életét jelzik a nagy «jelek», a csecsemő a jászolban s az Oltáriszentség, az Úr Jézus a kenyér színe alatt.

Most csak ez utóbbinál maradok. Aki az Oltáriszentséget veszi, az az Úr Jézusnak testét is s lelki világát veszi, s ennek vételére kell iparkodnia. A szentáldozást jól végezni azt fogja jelenteni, hogy az ember szívvel-lélekkel a dolognál van, ennél a nagy hatásnál, Krisztusnak belénk-ereszkesedésénél s az isteni erőknek bennünk való megszállásánál. Ezt a megszállást mint valami nagy benyomást akarom venni. Mint aki valami nagyot s fölségest meglát s annak igézete alatt áll. Különb ez, mintha most, mikor e sik vidéken állok, nagy hegyláncok dobbannának élem s elragadtatással szemlélném azokat. Krisztus jön hozzám fényeivel, s bár már a megszentelő kegyelem állapotában vagyok, mikor őt fogadom, ez a kegyelem bennem megnő épen a Szakramentumnak a bensőséget, az intimitást, az egyesülést s a lelki egységet szimbolizáló jellege folytán.

Bensőség, intimitás, egyesülés szeretetet jelent, — a szeretet hozza ezeket, s viszont ezek gyullasztják ki a szeretetet. Erre való tekintetből a teológusok azt tanítják, hogy az Oltáriszentségnek jellegzetes aktuális kegyelme a kigyulladó, a föléledő, az öntudatunkba lépő szeretet. Tehát a szentáldozást is úgy kell végeznünk, hogy az aktuális szeretet érzelmére mi is magunkat fölkeltsük s egy aktuális szeretetnek érzésével lépünk az Úr Jézus elé, vegyük így csókját és ölelését. Az Úr Jézus elé nem is virággal kezünkben, hanem az égő csipkebokor egy tüzes, virágos ágával kell lépnnünk, lelkünk lángba-
borulásával.

Szent Tamás szerint a szentáldozást vagy úgy lehet végezni, hogy az ember a szeretetnek potenciájával, vagyis a megszentelő kegyelem állapotában lép az oltárhoz s veszi az Úr testét, vagy úgy, hogy az a szeretet tényleg megmozdul s kigyullad bennünk; az előbbi esetben a szeretet mint habitus, mint készültség s készség van bennünk s azt nem érezzük; az utóbbi esetben pedig mint aktus, mint tényleges érzés és lendület. Az Úr Jézus s mi is bizonyára a szeretetnek bennünk való tényleges kigyulladását és megcsengését akarjuk. Hogy is ne kíváná ő ezt, ő, ki mondta: ezt cseleked-

jétek az én emlékezetemre. Nem olyan fogalmi emlékezet csak, melyet az ember konstatál, hogy van ; nem is emlékezet mint kép vagy emlék ; hanem emlékezet mint nagy, de letakart jelenvalóság, mely azt a régi érzelmi s indulatkört, s azt a nagystilű régi történet, az utolsó vacsorát, a búcsúzó szeretet lázában égő Krisztust, a természet s annak miliójét dobantja elénk, akarja, hogy hangolódjunk s tegyünk szerinte. Inficiálni akar, melegíteni, meggyújtani akar. Ez az emlékezet bennem nem gondolat, hanem élmény lesz ; nyújtózkodik a lelkem öntudatom mélyeiben (majdnem azt mondanám, mélyei alatt), mint a gyökér a tavaszi nedvek keringésétől, s fehéredő szürkéségek jönnek felém, mint mikor hajnal kezd lenni az éjszakában. Ez az emlékezet itt és most letakart jelenvalósága annak, aki «*Dei virtus et Dei sapientia*», — aki a «*beatae passionis, nec non et ab inferis resurrectionis, sed et in coelos gloriosae ascensionis*», a boldogító passziónak, a világot, poklot s földet megrendítő föltámadásnak s a dicsőséges mennybemenetelnek pirosan égő, fényektől lángoló rózsasójtét hullatja ránk. Ez az emlékezet letakart jelenléte annak, ki a mi tapogatózó Isten-ismeretünk mélységei fölött velünk jár s az egyház berkeiben fakadó hitforrásból (a hét szakramentum) meríteni buzdít, s lelket önt belénk. Ez emlékezet olyan, amilyen az emmausi úton vándorló Krisztusnak jelenléte ; érezték melegét, melytől szívük gyúlt meg ; akkor is, amikor nem látták s nem ismerték meg ; mikor aztán ettek az általa megáldott kenyérből, akkor nyiltak meg szemeik.

Ó mily csodálatos szó, ez az «*in mei memoriam*», az én emlékezetemre ! Mintha azt mondaná : amit rólam hisztek s tudtok, az mind jelenlét legyen bennetek s énekeljen bennetek, — s ami szép s hasonlat van rólam, az mind materializálódjék meg s töltsé ki öntudatokat.

Az «emlékezet» ugyan multat mond, de tudjátok, milyen mult vagyok én ; történelmi rendben, igen, mult vagyok, de különben tegnap és ma s ugyancsak örökké vagyok s élek s éltetek, s akarom, hogy bennetek aktuális megélés s megtapasztalás legyenek. Tény, hogy valamint az 1900 év előtti Krisztus a Szakramentumban jelenvaló, úgy mindezek a «*memoriák*», ezek az emlékezetek szemléletekké, odaadásokká, örömökké, megtapasztalásokká pattannak át, — s bennünk ma és itt ünnep lesz, Krisztusét tapasztaltuk meg. Az ő «emlékezetéből» ma reggel lett ünnepem ; a multból mint lepelből kibontakozott az Úr ; lehullt róla ezredéves történelem tarka takarója s elem lépett dicsőséges, mai mennyei mivoltában,

s én fogadtam s átkaroltam s a lelkem gyökérzetébe szállásoltam el : a nagy, a csak neki való s neki készített vendégszobába.

Hát ez a különbség a két szeretet közt, mellyel áldozni lehet ; a habituális s az aktuális szeretet fölkészülése közt. A habitus a lélek pszichológiai, tehetségszerű fölkészültsége, azt mondhatnám, az ontológiai élet ; az aktus pedig az öntudatot betöltő élet. Ott a memória inkább csak az elmosódott s ködös mult, míg az aktuális szeretet a memóriának meglevenedett valósága. A habituális szeretet olyan mint az élő mag, az élő gyökér, melyben rejlik a virág s a májusi szépségnek álma ; míg az aktuális szeretetben nem a május álma s a virág sejtelme, hanem az édes valóság, a kifeslett május szépsége s mélységes s illatterhes szerelme boldogít. Emlékezet ez, melyből a jelen erő, öröm, ujjongás s boldogság élethulláma szökik föl. Emlékezet ez, mely megszólal s megmoccanó s feszülő s magát erősnek érző életet teremt belénk. Emlékezet, mintha olyan fényes ködnek párázata lenne, melyből az örök szeretőnek két szeme csillan meg s arca színesedik meg s alakja domborodik ki s két karja tárul elénk, s kinek meleg kezét a hűség kézfogásában s meleg ajkát a minket fölmagasztaló szeretet kiáramlásában érezzük. Tehát ez az emlékezet telítve van jelenvaló tapasztalatokkal, s a szakramentum színei, melyek a jelenvaló Krisztust takarják, mintha csak inkább ingerül, csak fátyolul szolgálnának ; olyanok ezek a színek, mint egy épen megszólalni kész ajk, melynek még nem hallani hangját, de már látni rajta az intelligencia izgalmát. Minden szentmise az ősi utolsó vacsorának emlékünnepe, de a szakramentális Krisztus jelenvalóságával ; minden szentmisén ott borong egy nagy szent emlékezet, mely azonban önmagával ellentétben azt mondja nekünk : én nem azért vagyok, hogy a multa mutassak, ami most nincs, hanem azért, hogy a multat a jelenbe áttegyem. A multat jelenvalóvá teszem s azt mondom : ne menj vissza a multa, amennyiben a valóságos Krisztust keresed. Az volt, de nemcsak volt, hanem van, s itt van. Maradj hát itt s vedd észre s függj rajta szívvel-lélekkel, szemmel s ajkkal s tiszteld s imádd, s örülj neki, kérd, s meríts belőle.

Ime, mily különös emlékezés, melyben hatalmas, édes, nagy valóság karol át, emel föl s visz minket előre. Őt, a jelenvalót veszem figyelemmel, éberséggel, érdeklődéssel, feszült odaadással, őt imádó, neki térdet hajtó áhitattal, határtalan bizalommal, sürgölődő, meríteni akaró készséggel. Néha meg-

merevülök imádkozó elragadtatásban, majd szökellek, tap-
solok, örülök, nagyon-nagyon, szívből örülök.

A kegyelmi rend betelődése.

5. Az Oltáriszentség a kegyelmi rendet csodálatosan megvilágítja és mintegy befejezi. A kegyelmi rend a consortium divinum, valamiféle részesülés az istenségben ; vagyis egy bizonyos lényiségnek közlése által a mi emberi természetünk felsőbb aktusokra képesítettik ; mi másképp látunk, felsőbb érdemre méltó jósággal cselekszünk, emberi szeretetet meghaladó szeretettel szeretünk. Mindezt a megszentelő malaszt lényisége által. Ezt a szót lényiség azért használom, hogy kiemeljem, hogy a megszentelő malaszt valami dolog, entitás, realitás, melyet Isten belénk önt. Átala a mi hitből fakadó értelmi életünk istenszerűsége tesz szert ; s ez az, amit a theológia deiformisnak mond. Magában véve ezt nehéz elgondolnunk ; mondjuk nehéz volt elgondolni az ószövetségben, ahol az emberi elgondolást semmiféle analógia vagy szimbólum nem támogatta ; de az újszövetségben vagyis a Logosnak megtestesülése után e nagy titoknak szembeszökő magyarázata és kifejezése támadt, mert az Ige egyesült a természettel, emberré lett, azáltal mi testvéreivé, tehát Isten fiaivá lettünk ; közel hozzá, egy életközösségbe fölvetettünk, s ez a közösség érthetővé teszi, hogy a lelkünk egy a természetet meghaladó lényiségben részesül, mely az életközösségnek megfelelő életakcióra képesítsen.

Valóban semmi sem magyarázza meg azt, hogy Isten gyermekei vagyunk ; tehát nemcsak teremtményei ; s hogy az isteni életközösségbe fölvetettünk, tehát nemcsak az emberi természetnek megfelelő aktusokra, hanem magasabbakra vagyunk beállítva — mint a megtestesülés. Ki ne látná, hogy a megtestesülésben az emberi természet mindent meghaladó módon kapcsolódik s kötődik össze az istenséggel, s hogy következőleg minket testvéreivé s ezáltal Isten fogadott fiaivá emelt s avatott föl. Jobb szemléltető képét nem találni a kegyelmi rendnek, annak, hogy csodálatos magasba emelttünk a megszentelő malaszt által, amilyen magasban fölemeltett az egész emberiség az Ige megtestesülése által. Két nagy hit találkozik itt s fonódik egybe : az, hogy az ember Krisztusban az Ige lakozik, s az, hogy a megszentelő malaszt állapotában levő emberben a fogadott Isten-gyermek méltósága rejtőzik.

Már most ennek a kapcsolódásnak azt mondanám a foly-

tatása s újabb, csodálatos kifejezése s érvényesülése s egyszerű mind befejezése az eucharisztia. Az eucharisztia vételében a Krisztussal való egység és kapcsolat nyer kifejezést : Krisztus egyesül velünk s azt a közelséget s kapcsolatot s egységet, mely közte s köztünk fönnáll, tanusítja s nyomatékozza s megújítja. Minden áldozás megújítja azt, hogy egyek vagyunk s közösségekben élünk. Minden áldozás egy törekvése Krisztusnak a velünk való egységre ; kifejezése, hogy Krisztus a fej s mi tagjai . . . egy test . . . A kegyelmi tan, hogy Istennel kapcsolatban vagyunk, az eucharisztiaiban folytonosságát, új meg új megerősítését találja. Az Istennel való közösség az eucharisztiaiban megkoronázódik, az egy test és egy fej, a közös élet valósága szembeötlő lesz. Egymáshoz tartoznak, kik Krisztust veszik, ahogy egymáshoz tartozik a fej s a test. A tagokat nem lehet a fejtől elválasztani s a Krisztussal egyesülőket a Krisztustól.

Új érzék.

6. Az én problémám az, hogy azt a láthatatlan, misztikus valóságot, az eucharisztikus Krisztust megfogjam ; az, hogy a látszatokon át a láthatatlan valósághoz, ahhoz a lappangó szubstancialitáshoz elérjek s azt birtokba vegyem. Ehhez új érzék, új szem, s ugyancsak új miliő, új etherhullámmás és sugárzás kell. De hiszen van ilyesvalamink. Szent János írja : Filius Dei venit et dedit nobis sensum . . . ez egy drága szó, ez a «sensus» ; valami olyasmi, hogy nemcsak fogalom, hanem érzék, valamiféle szellemi érzék, mely az Istenséggel s titkai-val szemben való eligazodásainkban vezet ; felsőbb érzék, egy befelé fordított látás. Azzal mi új világot s valóságot látunk. Szemeinkkel látjuk a látszatokat ; de a látszatokon túl vannak a láthatatlanságok, s azokat az a drága «sensus» megközelíti.

Hogy ez hogyan történhetik, arra jó gondolatot ad Henrik Hertz költeménye a vak királyleánnyról, aki aztán meggyógyult s látóvá lett. S ugyan mit látott? teljesen ismeretlen világot. Addig csak arról a világról volt fogalma, melyet érintés által, tapogatással ismert volt meg, most az ether hullámaiban fürdő világot látta. Azt az ő előbbi világát elvesztette s helyébe lépett ez a másik. De végre a tapintás is csak a felületek világát s a látás a színekbe öltözött világot adja, s a valóságos világ mindkét esetben láthatatlan. Ez a hasonlat aranyat ér s szinte nem is hasonlat, hanem a felsőbb ismeretnek az alsóbbal való megvilágítása ; amennyiben a fogalmi megismerésen túl az a «sensus», melyet Isten a hitben

adott, s az az új megvilágítás, melyet a kinyilatkoztatásban ránk áraszt, a durva tapintással s a köznapis tapasztalattal szemben egy felsőbbrendű s valamiképen párhuzamos megismerésbe állítanak minket bele. A vak királyleány megtapogatott világa háttérbe lép a látó királyleány szín pompás meglátásától; épen úgy az érzéki tapasztalat s a fogalmi megismerés világa mögött és fölött egy láthatatlan világot láttat a hit.

Ez a misztérium világa, nagy, láthatatlan valóság, sőt mindent meghaladó valóság. Ezt a valóságot komolyba kell vennem és iparkodnom kell súlyát megéreznem. Úgy kell előtte térdelnem, mint ősi, isteni energiának letakart forrásánál, mint egy hatalmas tűznek spanyolfalakkal környezett hullámzó, sugárzó energifolyamánál. Tudom, mi a különbség látás és hit közt. Én rendületlenül hiszem s érzelmeimmel s akaratommal megfogom a letakart, láthatatlan Krisztust; de a takarót, melyet tekintély, fogalmak s a hit aktusában szereplő akarások szőnek egybe, le nem vehetem róla. Pszichológiailag távol van tőlem, mint a látás a vak királyleánytól: a környezet is megtévesztő, akár olasz márványtemplomokban, akár kifagyasztott falusi templomainkban álljunk, róráte-miséken, hová el mer jönni a mosdatlan, kuszahajú, szellőzetlen szobák s dunnák szagát magával hozó, foltozott gúnyájú s lyukas csizmájú szegénység is, mert sötét van s nem látják s meg nem szólják. De hát ez mind föld, világ, lét s megtapogatható s érzékelhető valóság; a misztérium azonban mindezen túl van.

Vannak köztünk, kik azt a drága «sensust», azt az új érzéket, kifejtettebben bírják s kik a láthatatlan valóságot lelkükkel fogják s élvezik; de ha beszélniök kell róla, végre is a fogalmak indikációs erőlködéseiben akadnak meg. Úgy járnak, mint Szent Pál, aki a harmadik égbe ragadtatott s csodákat látott, de ki nem jelenthette azokat; gondolom, egyszerűen azért, mert azokról közönséges fogalmak s a szóbeszéd hiába beszél; azokat a látásokat vaksággal kifejezésre hozni nem lehet. Úgy vagyunk a misztériummal, hogy azt fogalmaink szinte kivetkőztetik s fel nem öltöztetik, s így azután analógiákkal s tükrözésekkel, «per umbras et imagines» iparkodunk azt megközelíteni. Akik fejtegetéseinket hallják s a fogalmakat értik, azok az állításokkal is tisztába jönnek; de hol tartanak akkor még a láthatatlan valóságtól?! Ott, hol a vak királyleány, mikor még csak beszéltek neki az ő megtapogatott világának szín pompájáról, erről a finom, ujjhegygel meg

nem közelíthető valóságról. Aki a misztériumot meg akarja fogni, annak azt az intellektuall világon túl való imponderabilitások behatása alatt — ezt mondom hitnek — azután mélyeséges tisztelettel s készséggel, a szférák magasságaiha s a mélységek feneketlenségébe vesző tekintettel s az elragadtatás önmegtágadásával kell megfognia. Az egész lélekkel. Az értelem a lélek egyik tehetsége ; de ez csak csáp, mely tapogatózik s felsőbbre előkészít ; azt mondanám, csak ouverture, nyitány, melyen át mint kitért öblön szakad belénk a mérhetetlen szeretetnek csodavilága.

Ne hagyjuk el még a fölséges kilátások e magaslatát ; sok mindenfélét láthatunk meg itt még !

Azzal a nagy mondással, hogy az Isten Fia eljött s érzéket adott nekünk vakoknak s nem látóknak, van egy más rokon kijelentése a Szent János evangéliumának, mely így szól : Istent senki sem látta meg, a Fiú pedig, ki az Atya ölében van, az mondta el nekünk. Ő elmondta, amit látott, s mi körülálltuk s hallgattuk, hogy mit mond. Úgy voltunk vele, mint akik egy távcső körül állunk, s egyikünk belenéz, s mialatt néz, azalatt csodálkozva s szinte lélekzet után kapkodva elmondja, hogy mit lát. A meg-megújuló bámulat, az öröm és élvezet indulatszavaitól megszakított beszéd az az elmondás. Minél tovább hallgatjuk pedig, annál kíváncsiabbak leszünk ; mi is szeretnők látni azt, amit az a távcsöves lát. A szellemi világban az a távollátó s mélybe látó s a látszatokon átlátó valaki az Úr Jézus Krisztus. Ő meglátta a misztériumokat, ő tud róluk s elmondta nekünk ; mi pedig jól tesszük s üdvösségesen intézkedünk, ha szavát fogadjuk.

Igy ülnek körülötte az utolsó vacsorára apostolai, s az utolsó vacsora termének ablakaiból nyíló távlatokban milliók és milliók hallgatják az Urat, hogy mit mond. S ő ott föláll s kezébe veszi a kenyeret, azt a megtapogatható, kérge, színes süteményt s azt mondja : «ez az én testem», s ugyanígy tesz a kehellyel s azt mondja : «ez az én vérem kelyhe, mely tiértetek ontatik ; ezt cselekedjétek az én emlékezetemre». Óriási misztérium ennek a Krisztus-folytonosságnak, Krisztus-megmaradásnak titka ; de nem nagyobb, mint az a Krisztus maga, aki ember s ugyanakkor Isten ; ember a maga sajátlagos emberi természetének gyöngeségeiben, s egyszersmind a végtelen örök, személyes életnek epifaniája ! Nagyszerű ember, de ember. S ez az ember az Isten Fia, vagyis a személyes örök lét s élet !

Melyik nagyobb misztérium? Az-e, hogy az ember Isten-ember, vagy az, hogy az az Isten-ember a kenyér s bor színében

lelkem vőlegénye? Ezzel nem bajlódom, hanem meghajtom fejemet s tudom, hogy Isten akarta ezt is, azt is.

Az európai kultúrán ez a misztérium borong, a közeli Isten . . . a testvér-Isten . . . a kenyér-Isten. Ki törülhetné ezt le róla? Fénynek ez olyan, mint a sarki fény megközelíthetetlen bíboros-violás fölsége; árnyak pedig olyan, mint az éjtszaka. A misztérium árny is, fény is; árnyéka is világít, s az emberek ki nem vonhatják magukat e világító éjtszakából. Mi nem lehetünk hellének, sem inkák, sem hinduk; még ha hitetlenek is volnánk, akkor sem kerülhetjük el a hit világosságát s a misztériumok árnyékát. Mi a megtestesült Igének kegyelmi miliójében s levegőjében élünk s kultúránk s kedélyünk s világnézetünk ezt a közeli, velünk vérközösségben, rokonságban álló Végtelent sugározza. Az Isten Fia, a Logos közel jött hozzánk; beleszötte magát az emberélet, az érzelmek, ösztönök, a vér lehe szerinti kapcsolatokba. Belénk s közénk akart nőni, — fogantatni és születni akart. Azt tette, amit a megközelítés s egyesülés tekintetében csak Isten tehet, t. i. hogy a személy egységében, a legbensőségesebb egységben egyesült azzal a konkrét emberi valósággal, mely a Szent Szűz véréből formálódott. Gyermek, unoka, rokon s testvérünk lett, s ez mind szimbolizálta azt a közelséget s azt a szoros odatartozást hozzáunk. S ugyancsak ez az intimitás jelzi a kegyelmi tant, mely szerint mi fölvetetünk az isteni életnek valamiféle közösségébe, mely intimebb, mint a szülő s a gyermek szeretete, mint a férfi s a nő szerelme, mint a fölség s a szépség varázsa, mint minden nagy érzés, öröm és élvezet. Ezek a viszonyok s ezek az érzések is csak szimbolumok, melyek szimbolizálják azt az intim, bensőséges közelséget s Istenhez-tartozását a léleknek. Mi hozzá tartozunk. Ő az ősök és a cél; ő a gyökér, mi fakadásai vagyunk, melyekben az ő lüktető élete s szépsége kivirágzik.

Tehát a közellevő Isten s a teremtést átjáró Isten s a velünk testi közösségbe lépett Isten, ez volna a kereszténység lelke, mely lépten-nyomon érzi az őt szerető Végtelennel vonzását. Theológusai egy nagy, fölséges szót kockáztatnak e szerető viszonynak ecsetelésére, mikor mondják: «Deus creando, aliquo modo exstasim passus est», hogy az Isten extázisban, a szeretet kitörésében s extázisában teremtetten a világot. Ugyanezt a nagy szeretetkitörést kell a megtestesülés okául adnunk: «Deus incarnando se exstasim passus est». Az Úr Jézus maga, az a kedves, barátságos «forma servi», melyben megjelent, — az az ő lelke s a világnak általa kivilágosodása, — az az ő sze-

retetreméltósága, s általa a világ tenger kínjának kiédesülése s kedélyének kicsendülései, az örök igazságoknak parabolás megzenésítései tulajdonképen extázisok, édesgetések és vonzások. S végül jött aztán az a nagy extázis, az ő áldozata, s az is a gyengéd, figyelmes bensőség előkészítésében ; ünnep egy édes vigiliával, mely a világnak öntudatára hozza az intim összetartozást, velünk való bensőséges egybekapcsolást : az eucharisztia.

Ime az Isten gondolatainak strukturája, ime a kereszténység stílusa, az «*extasim passus Deus*».

Azt kérdeztük, hogy melyik a nagyobb misztérium, a megtestesülés-e vagy az eucharisztia? S annak következtében, melyik az elfogadhatóbb? A felelet erre a kérdésre ez : «*úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adá*»; úgy szeretett, hogy az örök Logos emberré lett s evangéliummá s kenyérünké lett.

Ez az «*extasim passus*», ez az extázisba eső Istennek stílusa! Ez az egész nagy történet, melyben Isten emberré lett s kenyérünké lett, az Isten-áramlásoknak s Isten-közléseknek minket térdre késztető, csodálatos bemutatkozása.

Adoráló lélek.

7. Mennyire szimbolum az Oltáriszentség — nem arra nézve, hogy csak jele a valóságos Krisztusnak ; ez nem az egyház hite. Krisztus valósággal jelen van. De ahogy így jelen van, lefátyolozva és a kenyér színe alatt és ebben a térbeli közelségben s ebben az áhitat, az imádás centrumában ; ez az egész konstrukció tele van szimbolummal.

Szimbolum a térbeli közelség, mely jelzi a léleknek s az életnek Krisztushoz való közelséget ;

s azt az intimitást, melyet megérezünk, ha csendes kápolnába tér utunk ;

s szimbolum a kenyér, a bor színeinek fátyola, mely áthatatlan s mely a páthoszáat a distanciának öntudatunkra hozza ;

szimbolum a kenyér s bor színe, s azt enni, inni kell, hogy tápláljon — ingerel minket ;

szimbolum az Oltáriszentség tanának ez az istentiszteleti s áhitatbeli centrális helyzete, hogy figyelmünk feléje irányuljon s az áhitat árama mintegy szoros mederbe szorítsa, feléje tóduljon ;

szimbolum ez a nagy konkrétság, melyben az áldozat folyik, mikor ezeket az ajándékokat és adományokat (haec

dona) hozzuk, s itt letesszük s szívünket, lelkünket hozzájuk tapasztjuk s úgy adjuk ;

szimbolum, hogy az a jelenlét : Krisztus itt fogadja az imádást, áldást... hogy céltáblája szerető tekintetek nyilainak... hogy Isten-imádás s engesztelés, hálaadás és könyörgés általa <van>; ő fődözi ezt az egész nagy folyamatot ;

s ha *szimbolum*, jelzi, hogy mit tegyünk ! Ezeket át kell élni : Krisztus közelségét — nem a misztériumét : ez térben teljesen érzékelhető — hanem a Krisztusét ! s hogy az átélés erejében a vágy utána mint nagy kielégülés váljék boldogsággá... a szeretet átélésére. A régi, köztünk járt s most köztünk jelenlevő Krisztus szeretet-áramában járjunk mi is ! Ő akkor is misztérium volt : az emberben rejtett az Isten, s azt nem látták, de hitték s mondhatták : ah, mily közel... itt néhány lépésnyire van, sőt érinthetem ruháját, kezét, testét. Szerette őt, aki látta, s imádkozta, aki hitte. — Itt az Oltáriszentség egy másféle misztérium, itt nemcsak az Istent, de az embert sem látni ; de a jelenlét, a közelség megvan ; s én a Krisztust úgy élem át a misztériumban, mint a Messiást élte át a meggyógyult vak a Jézus-emberben, mint Magdolna az Isten Fiát a föltámadt Krisztusban. Ők is hittek s szerettek s boldogok voltak s kielégültek. A mi misztériumunkban kettős a fátyol, azt mondanám, hogy a láthatóság gyökkivonásában adja magát a valóság !

A Krisztus utáni vágynak e misztériumban is át kell hajolnia a kielégülés boldogságába ; s az Oltáriszentségnek ez a pszichológiája, hogy ebben megnyugodjunk.

Lehet, hogy néha, mikor ez elmélyedés után fölnézünk, keveset mondónak, üresnek találjuk, s akkor a szív teltségét s kielégülését véve, a szimbolum azt látszik mondani : Maradj a lelkedben, az Oltáriszentség, a nagy misztérium azért van, hogy benned legyek, nálad lakjam. Itt vagyok mint objectivum, ott nálad mint a tied, kit megéltél, birsch s tapasztalsz...

Az a titok, mely áthatatlan, a távolságot jelzi, mely a végtelent a végestől elválasztja ; óriási páthosza a távolságnak... az örök szent titok, de ezt az ontológiai távolállást a szeretet legyőzte s közel van hozzánk az utólérhetetlen. Ez az utólérhetetlen mindenkit térdre kényszerít, s mert fölség, tisztaság, szépség, maga felé ragadja, vonzza a lelkivilágot : a tisztátalant, hogy tisztuljon... az alacsonyot, hogy szépüljön ; de ezt mind a szeretet, a bizalom, a szent remény útjára irányítja...

Szimbolum mint jel, de egyszerismind hatékony jel, mely megteszi, segít megtenni azt, amit jelez. S ezt természetesen a lelkekben. Ezekben gyúlnak ki a fölséges hatások, ezekben virágzik ki a kegyelem. Igazán elfogódva állunk az affectuosi sancti távlatai előtt. Mily sorok, mily őseredeti, isteni arcok és hangulatok és erények és jelleme! Mint egy virágzó, zengő, éneklő erdő, a gyökerhatások s a napsugárzéstörések csodakoncertjében. A gyökérvilágban beleolvad s a napsugárzéstöréseiben isteni energiák szikrái égnek bele e lelkebe ; ez a kegyelem műve.

Csodálatos az a változatosság, mellyel az Isten behatásai vagy a Krisztus-kép tükrözései váltakoznak a lelkeken. Amily sajtáságos és különböző a psziché, oly változatos az a tartalom, melyet a szentségből merít, s az az élet, melyet kiszó . . .

Magában a szimbolumban, a misztériumban nem lehetnek, nem tudom, miféle csodajelek, hanem a lélekjelek, a megéreztetések a lélekben lesznek mindenféle változatban. Az Oltáriszentségben vett kegyelem váltja azt ki a lélekben, akinek mi kell az Isten rendelése s a Szentlélek vezetése szerint. Hiszen oly sokféleképen mutatja be magát s oly különféle utakon vezet, aszerint, amint a tisztulás vagy a megértés s az intim közlekedés s az izzó szeretet stádiumában állunk, aszerint, amint a bűnbánat boldogító kínja gyötör s az aláztatott bukott lelkek sorában van helyünk. Ezt a kint szeretettel elfogadni, és szeretettel győzni a szegény sor szegyenét s átérezni a szépségbe vágyó lélek kielégítetlenségét s győzni az érdemtelenység érzését ! Krisztus szeretetének micsoda ereje s kelleme kell hozzá, hogy fölemeljen lelkeket, kik mintha egy világ súlya nyomná őket, úgy görnyednek. Ez az érzet mélységes, fájdalmas szeretet ; rabság is, tehetetlenség is, majdnem bátortalanság, ha magukat nézik, de csupa erő és melegség, ha azt veszik, amit venniök kell, s amit Isten úgy ad, a lelkek világának konstruktív erőit.

S ahogy van bűnőktől tisztulás, úgy van a finomodásnak, megfélemletésnek, tökélyesbülésnek, hasonulásnak tisztulási folyamata, melyben az ember hibáit, gyarlóságait látja, egyre világosabban észreveszi s azután a nagy esemény, tökélyesbülés indulatját érzi: Estote perfecti, sicut Pater vester . . . Mint a jó Atyátok, s úgy ahogy akarja, az örök szent fölség, mélység, bensőség indulatjával. Az örök szépség pszichéje a tenger áramában . . .

Istenem, mi lehet az? S ennek a léleknek lüktetéseit s

ennek a tengernek áramlásait vesszük, s azok emelnek . . . s ezekkel betérünk a mi köznapi életünkbe az istenülés hihetlen igényével s az Isten-tisztelet s a dantei paradiso szféráinak kultuszát átvive magunkkal . . .

A nagy misztérium körül látok mindenféle lelki típust, — nem is típusok azok, hanem más-más eredeti alakítások, — észreveszek különböző lelkiséget, a lelkiség módszereit, különböző életszentségeket, melyekben Isten közli magát. Ami életet mi, a szentek közössége, kicsinyek és nagyok a tökéletességben, az Oltáriszentségből táplálunk, az más és más bemutatkozása a természetfölötti életnek, gyakorlatba átvi tele az elveknek s más-más centrális idea körüli energia és gyakorlat-csoportosítás.

Ennek a nagy változatosságnak a föltüntetése s azoknak az energiáknak, melyek a szentségekből s így elsősorban az Oltáriszentségből a lelkekbe áradnak, kellő elképzelésére két részletet, jobban mondva két különböző lelkiséget szeretnék ide rögzíteni; a naiv, elvonult, zárt kerti virágnylás lelkiségét, s a küzdő, bátor törhetetlen világgyűrás történelmi nagyságait. Az egyikét Lisieux-i szent Teréz <képviseli>, a másikat a középkori küzdő, harcias, trónokat emelő vértanú királyok s lovagok mint Anjou IX. Szent Lajos . . .

Mit jelent ezeknek a misztérium, a krisztusi élet mily methodusát s praxisát váltja ki bennük?

Emlékezetbe hívom : az Oltáriszentség szimbolum, tehát jelzi, hogy az Isten-közelség s a nagy jelenlét s velünk-lét szinte borzalmas valóságai, azután Krisztusból való táplálkozás nagy igény-támasztása az élet formálását véve, mit vár tőlünk, mily Isten-megközelítést, mily Krisztus formálást bennünk, mily megértéseket, mily kiindulásokat az élet apró-cseprő jelentéktelenségei s harcai s kísértései között. A nagy kérdés s a feszült várakozás: hogy ugyan mit hozunk ki mi a felületre?

S ime Szent Teréz lelkében az Isten képe a jó Atyáé, nem a Sinai-hegy dörgő Jehovája s nem a Végtelenség s az utólréhetlen tökéletesség, a metafizikai mélységek s sötétségek örök elve, s nem az ineffabilis s a Dominus, kinek lábai előtt a világok mint a homokpart a tengeren, nem is az örök bíró, ki ítél s kinek tekintetétől elsorvad minden élő . . .

Nem ezek, hanem az Atya, akire át lehet vinni minden szeretetet s gyengédséget s bizalmat; s méltán, hát nem szimboluma-e minden édesatya az örök atyának, annak, ki mennyekben van?

Menjünk tovább, milyen az a Krisztus-kép, mely Szent Teréz lelkében kialakult, melyre a lelke szövetéből s érzelmei színeiből tellett? Hány kép: Szent Pálé s a krisztológia theológiájában harcoló s a bizánci Krisztus-kép felé hajló szentatyáké? S Szent Ágostoné, kinek érzelmes, szenvedélyes szívinspirációi a bűnbánat párázatán át, könnyes szemén át nyilalltak a nagy Mediatorhoz . . . Hát Assisi szent Ferenc átszegzett repülő szeráfja s Szent Domonkosnak a nagy herezisektől megtépett s a tudományos harcok hevében érvényesülő Krisztus arca? Szalézi szent Ferencnek a széthajló kultúrák nagy színhézisei fölött álló tiszta, békés Krisztusa . . . Nos és Szent Teréznek s régi nőszentjeink a szeretet hevét el nem viselő epedésének jegyes-arca . . . És Lisieux-i szent Teréz Jézusa ki? a gyermek Jézus a jászolban, a gyermek édesanyja körül Názáretben a gyermek, kiből hogy a nagy Megváltó, a csodatevő, a tanító, a próféta s vértanú legyen, azt mondanám, arra nem telt Szent Teréz 24 éve. Neki csak a gyermek kellett, kit nagyon lehet becézni. (Lettres 20).

Krisztus tette és az egyház hite.

Az utolsó vacsorán.

8. Korai volna az Úr Jézus életében szívének valami kapcsolata s az összetartás külső jele után tudakozódni, s valami ritus, a komunitásnak sacramentuma iránt érdeklődni. Hogy Máriával találkozik, hogy Bethánia szívesen látta, s betért egyik-másik meghitt barátjához, az már csak természetes, s az is, amit az ilyen kedves fesztelen együttlétben a tisztelet s a bizalom közelsége adhatott örömet és vigaszt.

De minden történeti hűséggel <ellenkezik>, s az őszinte megérteni akarás teljes hiányából való, ha valaki a kenyértörést már az utolsó vacsora elé <teszi>, s ha azt mint Jézust ismertető s neki annyira kedves, vagy őt jellemző szimbolikus cselekvénnyé avatná; ez nem csak képzelet, de történelem-hamisítás . . .

Egészen más kép, mert intézményesen rendezett miliő a kereszténységben az utolsó vacsora. Szigorú időjelzés: *pridie*, nem kedélyes asztaltársaság és csevegés, hanem halálos komolyság s a nagy momentumhoz emelkedettség . . . Valami, ami nem képlet s nem hasonlat s nem idealista fogalom s materialista kifejezés, hanem gyönyörű, kemény szószzerintiség magyarázat nélkül, sans phrase s nagy meghagyás: ezt cselekedjétek . . . S ennek a nagy institúciónak eleven folyása, amely itt ered, hömpölyög végig a századokon. Amily igaz, hogy Krisztus volt, . . . amily igaz, hogy az Isten országát, a lelkek végtelen értékét hozta s a megváltást megtette: amily igaz, hogy szenvedett s úgy szenvedett: oly igaz, hogy «*pridie*» ezt tette.

Ezt <tette> a *coena novissimán*; az utolsó vacsora, a krisztusi lélek, erő, ételközösség, az életkenyere evésének s a kiontott vér ivásának . . . a krisztusi *Sacramentum*nak első lakomája. A *coena novissimán* a *mensa novae legis*-t terítik meg . . .

Annak asztalát bontották s az áldozati bárányt, Isten bárányának képét megették, azután terítették a *mensa novae legis*-t . . . a *novum paschat* . . . a bárányt, az igazit. —

Sokan álltak Leonardo da Vinci Utolsó-vacsorájának lassan-lassan tönkremenő freskója előtt, s úgy érezték, mintha igazán este volna, amikor leáldozóban van egy műremeke a százados civilizációnak, s mintha ez a leáldozó napsugaras műremek szimbolumául szolgálna magának a civilizáció leáldozásának, mely a műremeket megrepszttette. S a mai ember ezen meg sem ütődik, szinte természetes neki ez a nagy leáldozási folyamat, melyben bent áll minden, ami az időben áll, hiszen épen az idő hozza magával a napnyugtát s az éjtszakát is.

Minden leáldozik majd annak idején s még a szellem kreálásai és nyomai is, amennyiben anyagon vannak megörökítve.

Jó, hogy az az igazi utolsó vacsora, melyet az Úr szerzett, nem kép ; s jó, hogy azt az Úr nem a coenaculum falaira festette. Azok a falak látták ugyan, rájuk vetődtek az Úr s az apostolok árnyai, de amit az Úr itt szerzett, azt nem vonalak, gesztusok és színek őrzik, hanem az egy folytonos akció, az misztérium, mely nem kövekhez s nem is helyekhez tapad, hanem élet és szellem, olyan friss és lüktető mint Krisztus misztikus testének szíve dobbanása, olyan jelenvaló s most fakadó mint az egyház érzelmi, liturgikus élete.

Ott kezdődött, azon az estéjén a Nisan hónapnak, mikor a teli hold tavaszi fénye előmlött Judeán, hogy lámpául szolgáljon az utolsó érvényes zsidó húsvétnek, amelynek most kellett leáldoznia, mintahogy megszűnik a jelképezés, a szimbolizálás, mikor megjelenik a valóság. A zsidó húsvét, az az egészben, csonttörés nélkül sült húsvéti bárány, azok a keserű saláták, a rituális imák szinthezisést képezték a héberségnek. A szertartás magában foglalta történetét annak a nomád népnek, mely az Istentől neki ígért földet megy keresni s neki vág tengernek, sivatagnak, hogy végre is, de csakis Isten jelenlétének csodáitól segítve célt érjen. Ez szimbolum volt, és helyébe most a jelzett valóság lépett. A nagy nomád emberiség húsvéti báránya az Úr, azt is csonttörés nélkül valósággal eszi, hogy nemcsak az Isten jelenlétének, de a vele való legbensőségesebb egyesülésnek erejében célt, vagyis örök üdvösséget érjen.

Ezt a mi húsvéti vacsoránkat szerzi az Úr. Elképzeltük Leonardo da Vinci gyönyörű fejét, félig lehunyt, a kenyérre s kehelyre szegzett szemét s az egész coenaculumot betöltő fényeit az isteni elgondolásnak s lángjait a szeretet lángadozásának s kiáradását az önmagát-odaadásnak, mely-

nek nem egyszer és itt kell megtörténnie, hanem mindvégig : Ezt cselekedjétek . . . , ezt, ezt az odaadást fogadjátok, ettől a kigyúlástól gyulladjatok ki. És így lesz köztetek, ez lesz ételetek s italotok, ez forrása és sodra a krisztusi életáramnak.

Ez az a nagy keresztény húsvéti misztérium, a nagy ajándék s a nagy vigasz, a legmélyebb intimitás, a misztérium homályából kivillanó fényesség s egy letakart, de ki-kitörő entuziazmus, mely mindent győz, harcot és munkát, árulót és zivatart és ragadozót és erőt és halált s a lapos, szürke hétköznapiságban is az aszcenziót, az utat a csillagokba.

Erre az útravalóra szüksége volt s van az egyháznak. Szüksége volt, mikor fiatal volt s a pogányság közé indult s a nagy éjtszakában keresett utakat, a filozófiák álmadozásai, sötét tévelygései, az emberi gondolkozás csődjei s másrészt a bűn s a hóbort eszeveszett merényletei közt. Hányszor agonizált a jó érzés s az igazság megsejtése, a szebb s jobb élet reménye a földön. Legjobb esetben Oedipus volt, aki vakon, csak tapogatózva iparkodott előre a megnyugvás háza felé, s kit a szép Antigoné vezetett, aki ugyan nem volt vak, de szemhatára szűk volt, s még ha az örök halmok kívánsága meg is lett volna benne, de az utat azokhoz ő sem ismerte.

De van-e egyáltalában a világon valami, amit ez utolsó vacsorához mélység, bensőséges erő, méltóság, emelkedettség és átszellemülés tekintetében hozzáhasonlíthatni? Távlatai a szentségnek, a lelki erőnek, színeváltozásai a léleknek, az inkarnáció misztikus megisméltése... a nagy transitus Domini folytonossága — hisz ez a Pascha. Milyen újság, a héber vérontás s a pogány antik világ khaosza fölött mily világosság! Sokszor emlegetik Plátó Symposionját, hol Sokrates adja elő azt a legszebbet s legnagyobbat, ahová a pogány gondolat emelkedett. Vegyük csak magának a Symposionnak színhelyét, azt a heverő részeg társaságot, mely filozofálni akart, de leinni is magát. Ettől maga Sokrates sem vonakodik, hiszen ő is iszik mértékletlenül, nem ugyan kedvteléssel, de versenyt kénytelenül. Tudja, hogy társai erkölcs tekintetében hol tartanak, dehát azok a pogány erkölcsök s szokások az örök érvényű eszmények s törvények gátjai nélkül csapongtak, s az emberek a maguk szép típusának ismeretére egyáltalában nem jutottak. Sokrates nagy, szép dolgokat mond, Diotimával társalogva a szép testek szeretetéről áttér a szép lelkek szeretetére, a nagy általános szeretetre, melyben átkarolunk mindent, ami szép, a szép intézményeket, a tudást

s művészetet, s fölérünk magának a szépségnek megértéséhez és meglátásához. «S azért o Sokrates, — mondja Diotima — ha van az életben pillanat, melyet élni érdemes, az lesz, mikor magát a szépséget szemléljük. Ha ezt egyszer meglátod, az értékesebb lesz neked az aranynál, az ékes drága ruháknál, a szép gyerekeknél s ifjagnál.»

Éz szép mondás, de a milió azért mégis borzasztó volt, s ha az ember elgondolja ennek a plátói symposionnak a keretét s körülményeit s magának a nagy Sokratesnek ugyancsak nagy tökéletlenségeit, úgy lecsökken a nagy mondások kiható, gyakorlati ereje, mintha csak fáradt gőz volna. Mert aki a szellemi szépséget <dicséri>, az bizony a heterához jár társaival mulatni, s miután felöntött a garatra, támolyogva indul a hajnali fuvalmokban haza felé. A nagy ellentmondásokon alig tudunk eligazodni. Jól mondta valaki, hogy a Symposion, hol a pogányság összezezi a maga legmagasabb filozófiáját, annyira távol áll az Úrvacsorától, mint a filozófus halála Krisztustól.

Az utolsó vacsora nagyszerű fölényét és óriási szellemi hatalmát élvezni kell, s a filozófiai fejtegetésekkel egybe kell vetni az evangéliumot, azokat a beszédeket, melyeket Szent János evangéliumában olvasni. Forró láva-folyamok, ami a hevet s az energiát élteti; pedig mint P. Patrizi S. J. említi, ezeket a beszédeket Szent János a maga emlékezetében úgy találta, mint falfestményeket, melyek félig már elmosódottak. Talán Leonardo da Vinci milanói Úrvacsorájára gondolt. Itt színek mosódtak el, ott az emberi dikció küzködik a tartalmakkal s nem bírja kellőleg megfogni. Szeretet és egység, nagy összetartás és hűség, egységes élet a sokakban! Még pedig élet, melyet élni érdemes, mely nemcsak törekszik a szépség szemléletére, hanem a szépséget már itt élvezzi, vagy legalább is ízeleli. Mi más az a lakoma s az a lakodalmas nép, mely Krisztussal egyesül, s mily következetes stílushűséggel és lelkiismeretességgel iparkodik a krisztusi szépség kialakítására! Azt imitációnak, Krisztus utánzásnak, magyarul Krisztus követésének hívják; de ez a kifejezés sok félreértést rejt, s legalább is gyöngíti a viszony értelmét, melyben Krisztushoz áll. Nem vagyunk mi imitátorok s kópia-készítők, nem Nachempfínder-ek, — hanem Krisztus él bennünk az Úrvacsora erejében, ételében s szellemében. Ő hat át minket, kik őt vettük, s nem annyira mi utánozzuk őt, mint inkább ő változtat el, vagyis kiéli az ő formáit bennünk. Az eucharisztia az az új színhézis, melyben az Úr Jézus az egyesekkel

külön-külön, azután az egész gyülekezettel egy testté forrad, s éli az ő életét bennünk.

Ez a csodálatos valósága a Krisztus életének itt és most, a XX. században, még pedig bennünk s az egész egyházban valami nagy hit s nagy fölényesség és győzelem, idő és tér, történelem s annak változó formái fölött. Krisztus él bennünk, az egyesekben s az egyházban ; itt éli ki a mai világnak megfelelő formákat. Itt reagál az idők igényeire, itt fejt ki erőit a világ fölemelésére, itt teremt új alakulatokat a társadalmi élet szükségleteire. Itt bontakozik ki maga az evangélium tana, a világossága, itt bontja ki színeit, mikor a változatok prizmáin megtörik s sajátos új világításba állítja a problémákat s megsegít az azokra adandó feleletekre . . .

Krisztus él s bennünk él, tehát kifejti életét s az élet sajátos reakcióival áll bele a mai világba is. Ezt megvilágítja az a krisztusi szó : Adhuc multa habeo vobis dicere, a Szentlélek majd megtanít titeket, s ez a Szentlélek megmarad az egyházban, az élő Krisztus testében s folytatja majd művét. Az ő műve az Úr Jézus folytatott élete bennünk.

Nagyon bele kell hatolni azokba a parabolákba, melyeket az Úr magáról s rólunk mond, hogy jól átértsük az Úr folytonos életét, azt mondanám bennünk folyton megújított életét, végre is tehát a mi életünket benne.

Mi az ő magvai vagyunk, vagyis inkább az anyaszentegyház csupa mag, melyet ő vet el s melyben ő fakad ki. Mi fakadunk, de úgy, hogy az ő élete bennünk. Ő a szőlőtőke s mi a venyigék ; de a tőke fakad a venyigékben. Mikor a mag meghal a földben, azaz hogy új életre indul, akkor kalászt s búzamagot hoz, — új magot s magokat az elvetett magból. A krisztusi élet a mag, mely kihajt, folyton szaporodik s sokszorosodik, s millió s millió magot számláló kalászokban bokrosodik ; ez az anyaszentegyház. Épen úgy a szőlőtőke élete s ereje van a venyigékben. Ez a tőke 1900 éves, de az idő nem változtat rajta, új időkbe fakad bele, s fakadásai mi vagyunk. A palesztinai tőke kifakadt s belenőtt Magyarországra s minden kis hitközségbe s hívó családba s annak ifjú nemzedékébe, s azok a Krisztust veszik s a maguk módja szerint élik . . . folyton s változatosan. Nagy különbség van az életek közt, de a punctum saliens ugyanaz, a lüktető életforrás ; s gyönyörűség azt nézni, hogy mily pompában s változatosságban fejt ki a történelem, a nemzeti, a műveltségi formák közt a lehetőségeit.

Prædæ quam pateretur.

9. Az a páratlan jelenet: ahogy itt áll előttünk s meg-törendő testéről s kiontandó vérééről szól, s azt értünk; s értünk azért, hogy megmentsen a végtelen kintől. Itt a halálba induló szeretet szól és tesz... Az a nagy öntudatos szeretet a sír szélén megáll s tesz valamit. Igazán mily szituáció?! Rettenetes, kínos nap vigiliáján, mondjuk csak: a halál portájában...

Ahogy ez itt áll a halál portájában ezer előrelátott kínok töviserdejében s mondja: ez a testem... egyétek...

Megérezzük, hogy e rémség karmában kioltódik ész, fogalom... letorkolódik jog és irgalom, itt letörik az értelmes, a méltányos emberiesség, s jön a gonosz óra: hora vestra... S valahogy megéreztetni velünk fogalmak nélkül, a közvetlen érzések erejében, hogy itt igazán ebben a portában s ily nagy feketeségben csak egy hatalom van, a tűz, a szeretet. A többi nem kompetens. Az érzék meghal, az értelem fáklyája kialszik. Un-sinn mindenfelől, — hát van-e még valami, aminek itt is fénye, szava, mondani s akarni valója van? Van-e, aminek itt is útja s érvényesülése van?

Igen, a szeretet, amely meg nem hal!

A szeretet megáll a fekete portában s megfordul s ránk néz: Ne vessetek ügyet e kialvó farakásokra, az értelmet kioltó érthetetlenségekre, az utat benőtt tövisbokrokra, a lehetetlenségekre. Ez mind megvan, de ez nem minden... az élet több. Van egy győzelmes hatalom: a szeretet. Az átsegít, az átvisz, az meggyőz titeket, hogy amit az igényel, az van, annak lennie kell — az örök lét...

A mulandóságból, az értelmetlenség, illetőleg a fogalmi ismeretek lázongó tehetetlenségének árán át visz a szeretet. Bizzatok rá magatokat. Szava erős, hangja érces, közlése biztos.

Próbáljátok meg. De úgy-e mikor egy nyíló rózsát, egy fiatal teremést temetnek, mikor egy édesanya sírját kis gyermekek állják körül, mi áll ide a hantokra s protestál enyészet ellen, ha nem a szeretet?! Mily végtelenségbe nyíló távlatokat!

Ne értsetek félre, nem mondom azt, hogy gondolatainkban nem jelentkezik az örök élet igénye; de igenis, mi okoskodásunkban méltán következtetünk rá s azután kedélyünkben is, poézisünk- s zenénkben megcsendülnek a hazavágyás, a honvágy lágy hangjai... énekek, melyeket nem is mi énekelünk, hanem mintha mások énekelnének, s bennünk

a visszhangjuk jár ; de a szeretet, mikor e sötét portán áll, a villám világosságával közvetlenül áttekint a tájon, a sötétségben, s tudja, hogy ez csak éjtszaka, mely más hajnalba vezet.

S a legizzóbb szeretet protestál halál, megszűnés, elszakadás ellen, s ezt okvetlenül értjük ; de azután a szeretet hevében magát adja, testét, véré, köztünk való létét, velünk egyesülését s a nagy szeretet iramában átsegít azon, ami lehetetlennek látszik. A szeretet a portában áll, s ő, ki a nagy tagadásokat letagadta, a halált, a véget, a lehetetlenséget, nagy állítást állít a tagadásba, magát adja halál dacára, s ahogy az intuición s a megérzés biztosságával átemel minket árkon, síron, kereszten s mondta : a szeretet nem hal meg, s az élet tovább megy, úgy mondja : a szeretet, mely a halált legyőzi, — legyőzi a természetet s adja magát azoknak, kiket szeret . . .

Ime a mély értelme annak : «*pridie, quam pateretur*» : *a halált legyőző szeretet legyőzi a természetet.*

Jézus szava.

10. Szó . . . beszéd valami sajátos tünemény, a nagy emberi privilégium, mert bár az állati léleknek is vannak hangjai, s azok is kifejezést adnak örömeinek s bánatának, de az nem szó, nem beszéd ; ezek oly levegőrezgések, melyeken az értelmes s érzelmes lélek úszik. Csak az embernek van értelmes lelke s azért csak neki van szava.

A szó tehát a lélek hajója a levegő hullámán, a gondolatok repülőgépe ; s ha szépen s plasztikusan cseng, s ha nagy érzések telítik : muzsika, melyet gyönyörűséggel hallgatunk s szívjuk be eszmei tartalmait.

A legtartalmasabb szó s legfölségesebb muzsika az a szó, mely nem levegőrezgés, hanem a végtelen élet hulláma, azt mondanám önmagán visszavetődő hulláma, s melyben mindent, a végtelent önmagában kifejezésre hozta, azt kimondta plasztikusan s gyönyörűségesen, s ez az ő örök *Igéje*.

Isten így beszélt, így fejezte ki magát s lényét, így alakította ki reliefjét s kifejezésre hozta a mindent, s így adta magát önmagában, így reflektálódott a végtelen élet s vetődött át önmagán hulláma : ez az Isten Fia.

Ilyen szó és beszéd s kifejezés és közlés és odaadás csak egy van. Ilyen tartalom és teltség s ily plasztikus szépség s ily muzsikás gyönyörűség csak egy van. Mi mint végtelen, mindent betöltő szellemi óceánokra, parttalan és határtalan és felület nélküli életóceánokra, azok áramlására, dagályára

s önmagunk életáramára s életviharára gondolunk, mikor emberi képekkel s szavakkal az isteni életnek kifejezést adni akarunk.

Azután ez a Verbum leszólt hozzánk s ember lett, s annak is szava, csengése, kifejezése, beszéde volt. S mondott nekünk sokat, a legtöbbet s a legfontosabbat s a legédesebbet s legüdvösséesebbet az evangéliumban . . .

De van neki szava külön hozzánk . . . szó, mely lélekből lélekbe hat, melyet ő intéz hozzánk. Bensőnkben szólal meg ; nem levegőrezgés hozza a gondolatot s érzést, hanem az ismeretlen mélységekből — megszólal . . . Néha külső érintések működnek közre : természet, szépvidék . . . a világ misztériuma ; a fények, az árnyak s az éjtszaka játéka, s azokból sugallatok lesznek. Vagy a művészet, a hangok, a színek muzsikája, s ami abban édes és fölséges lehet . . .

Ez is misztikum — hangok az éjben . . . lépések zaja a csendben, velünk szóba álló némaság . . .

S hogy tudunk elmélyedni, emelkedni, ellágyulni s megelni, kiédesülni s átszellemülni !

E beszédeknek sajátos akcentusuk lehet.

Lehet a hatalom s fölség hangja az alázat, mélység visszhangjával, vagy a szentség s tisztaság s az érintetlenség, majd meg a szépség s szellemi bőség szava s kinyilatkoztatása a bűnösség, koldusság s alávalóság hápogásával szemben. Néha mint mennydörgés, máskor mint édes biztató szózat <száll felénk>.

Más akcentusa van az ószövetségi zsidónak, más a kereszténynek Isten-társalgásában. Más szava van Jehovának s más a megtestesült Isten-igének . . . Más szava az ószövetségi szentkönyveknek s más az újszövetségnek ; az akcentusa más . . . A próféták víziói s a mi vízióink közt, Izaiás és Szent Pál közt : «apparuit benignitas». Az isteni Fölség itt is, ott is le van takarva ; de ott a takarója fölség és borzalom : itt benignitas . . .

Apparuit benignitas . . . per modestiam . . . az a vonzó, kedves egyéniség ; s ő magáról <mondja> : mitis et humilis corde. Fölsége le van takarva, de az édes, emberséges mivolta megmaradt . . . Most is le van takarva, de a zsoltárokbán felcsendülő bizalom, a gyermek érzése atyjával szemben kifakad mint új tavaszban a zord tél által letapasztott s jégburkokba szorított élet . . . Mily szavak, ébresztő, bátorító, tisztító szavak, melyeket veszünk, mikor a szentírást olvassuk, mikor a parabolázó Úr Jézus lábai mellett ülünk . . . mikor

szent keresztje alatt bűnbánatban szétfolyunk . . . mikor a föltámadt Krisztussal az öröm extatikusai <leszünk> . . . mikor az Apostolok csel. enthuziazmusa vág belénk s elragad. Akkor azonban már más történik velünk . . . a biblián, az olvasáson, megértésen, elgondoláson túl más valaki élő szóval . . . más nyelven . . . csodálatos tisztító, hódító, fölemelő erővel szól hozzánk. Ez az Isten kegyelme.

Azt kell gondolnom, hogy a természetfölötti rendet keresztül-kasul járják az isteni gondolatok, érzések, indítások, vonzások életingerei . . . szikrák és radiációk . . . Ezek bennünk gyöngyöznek, a lélek mélységeiből, nem a természet, hanem a Szentlélek lüktetése . . .

Mit mond? Mondani lehet szóval, de lehet ténnyel, nagy jelekkel s szimbolumokkal. Lehet neki sokféle kijelentése, amit úgy értek mintha beszélne. Szólhat hozzám benyomásokkal s megérzésekkel, melyeket az elmém táruló valóság közöl velem. Sőt ez a beszéd hathatósabb, mert a szó, a nyelv a fogalmat, ez pedig magát a lelket s lelkületet közli. Így beszél a természet s a művészet; ezek is a benyomások s megérzések hatalmával hatnak: konkrét valósággal s képekkel, absztrakt fogalmak helyett. Pl. mily különbség, ha valaki szól hozzám a szépségről, vagy ha virágos kertekben járok s Madonna-arcokat nézek; ha a fölségről beszél, vagy ha a tengerparton sziklákon állok s a holdvilágos s csillagos égre nézek: ezek beszéde a nagy valóságok benyomása lelkünkre.

Már most miféle szimbolumokkal szól!

Előtte állok a nagy Fölség jelenlétében, melyet igénytelen egyszerűség takar, ragyogó lelkét a misztérium fátyola, beszédes kedélyét nesztelen csend takarja, borítja. Misztikum és csend az ő fátyola, igénytelenség a gesztusa, csend a tana.

S mégis magát adni tudja találékony művészzel. Ajkák nyílása, egy csók, egy nyelés, egy korty, s benne az egész Krisztus. S ez a készség s odaadás folytonos; a jelenléte közvetlen, a közelsége bizalmas. Mily édes ez a hozzáfordulás, a megtalálás s a szemtől-szembe-állás. Lehetne-e jobban kifejezni, hogy velem van, hogy értem van, s hogy enyém lesz mindenestül . . . kegyelmestül, érdemestül.

Én ezt mind értem, hiszen ezt látni, érezni s elvárni lehet, a fogalmak selyempapirosába való göngyölés nélkül.

S mit szólok én? Nyelvvel keveset, de abban a stílusban, melyben ő szól hozzám, sokat. Csodálom a fölséget . . . nézem a hegyeket s a csillagos eget! Mit mondanak: elbűvölve

emelnek ; s mit mondok én nekik : csodálom, újra meg újra nézem s lelkendezem s örülök, hogy vannak !

Párbeszédem van tiszta lelkével. S mit felelek a misztikus lefátyolozottságnak? Amit a hegyek csendjének s a sárrétnek szeptemberi vasárnap délután s a síkságnak a szent Donát <kápolnától>.

Ah, mily csodás csodálkozás s mily sokatmondó nem-szólás s mily bűvös lélekelváltozás ! Jézusnak tehát van szava, mely nem hanghullám, hanem lélekbe-benyúlás, lélekrebörülés.

Ah, hogyan fogjam meg s hogyan kezeljem ezt a csodavilágot ! Lelkembe hat a lefátyolozott titok, s ott felpattan mint a bimbó a napsugárban. Az eucharisztia titkának bimbóját a titok csodavilágának megfelelő érzélem, a szent-ségi pietás pattantja. Hiszen minden titok, az incarnatio, a redemptio, a föltámadás, a sacramentum, no meg mi magunk, kik az örök élet s a föltámadás temperamentumát zárjuk <magunkba>, akárcsak magvak volnánk !

De Jézus szava azért is szónál erősebb, iramosabb, mert e tettekben óriási temperamentum feszül. Mérhetetlen affektus dolgozik benne. Ő szeret — értem . . . de nagyon szeret, az egybeolvadás energiájával szeret. Kenyered vagyok . . . eszlek . . . átkarollak . . . felszívlak . . . ételed vagyok, de belém nősz ! —

Panis, quem ego dabo, caro mea est . . .

Hogy a kereszténység mennyire reálisan vette ezt a különben is reális szót «caro»,* azt abból a szép fölfogásból érthetjük, hogy az oltáron a megtestesülés megismétlését látta. Krisztus mint Betlehemben testben jelenik meg, úgy itt abban a testében ; ahogy ott szüli őt a Szűz, úgy itt létesíti őt az Isten-adta papi hatalom.

A születés terminusa a kisdéd ; a kenyér és bor átváltoztatásának terminusa Krisztus teste és vére. Krisztus testté lett, ezt reálisan értjük ; a kenyér és bor Krisztus testévé lett ezt, is.

Ezeket azért jó hangoztatni, hogy az ember az értelem-zavaró és csűrő-csavaró kisiklások ellen állítsa jól bele értelmi érzékét. —

Miért kell azt tartanom, hogy az Ige testté lőn, mikor

* Az nem is *corpus*, amennyiben a *corpus* mégis csak valami egész, valami alakot formál, nem oly darabos mint a «*caro*», mely dirib-darab lehet.

az Igét nem látom, s a kised minden nemláthatósága végtelenül távol van az Igétől?

Krisztus harmadnapon föltámadt dicsőséges testtel, s tapogatták s evett; de azután eltűnt, s ezzel a testtel fölment a mennybe. S miért nem értelmezem ezt képletesen, hogy oly valóság volt hívei előtt, halála után is, mintha élt volna?

Mit kellett volna mondania s mily kifejezéseket használnia, ha tényleg akarta volna testét s vérét a valóságban, de ily szakramentális módon adni? Talán azt: ez valósággal az én testem és valósággal az én vérem?

Valamit mégis csak akart mondani, hát mit? azt-e, hogy ez kenyér, egyetek ebből. Nem beszél kenyérről s nem borról, hanem a testéről s véréről, s azt mondja, hogy ez itt a testem, egyetek... ez itt a vérem, igyatok... Akik itt kételkedni kezdtek s az Isten gondolatai helyett saját gondolataikat tologatták be, azok azt mondják, hogy itt nincs valóságos teste s valóságos vére, hanem csak annak formája és képe, csak emlékeztetésül. De hát honnan tudják? Tegyük föl, hogy az Úr igazán akarta s így jelentette ki: mi lesz akkor a máskép értelmezőkkel? Tegyük föl, hogy akarta; kellett volna neki akkor azt mondani, hogy ez valóságos testem s valóságos vérem? De kell-e tényleg így beszélnünk? Teszi-e ezt valaki? S ha még erre az álláspontra is állnak, nem nyomatékozza-e eléggé, hogy valóságos testéről beszél, mikor azt a testet, a maga valóságos nagy funkciójában kiemeli s mondja: ez az én testem, az, mely értetek megtöretik... a vér, mely értetek ontatik. Melyik az a test? úgy-e a valóságos?

De nemcsak azt mondja, hanem tüzetesen meghatározza azt a testet: ez az a test, mely megtöretik, ez az a vér, mely kiontatik. Ez az, ugyanaz. Ez a meghatározás annyit ér, mintha mondaná: ez valósággal a testem és vérem.

Ezért a strikt meghatározásért hitt úgy a keresztény mult, s esze ágába sem jött (mást gondolni). Ez a létesülés, ez a születés, mely őt az oltáron jelenlevővé teszi, neki oly reális volt, mint a betlehemi születés.

De a végtelen Istenbe s kegyelmei elfogadásába beállított anyaszentegyház a maga Krisztus-hitével s Krisztus-vevő s birtokoló közvetlenségével az Isten nagy gondolatait a lehetőség elgondolásával el nem sikkasztotta.

Gyönyörködött az Isten hatalmában, ki Fiát emberré tette a megtestesülésben anyától atya nélkül, s ki őt az

oltáron a Sacramentumban megjeleníti valósággal megint csak mindenható akarata által. Így lett a föld, az ég, minden... Így született s föltamadott... s így születik misztikusan az oltárokon, s jelen van lélekszerűen és sok helyen!

Az evangelisták bizonyága.

11. Az első három evangélium világosan beszél; írott emlékek ezek; szent Máté evangéliumát 70 körül, szent Márk 40—70 közt, szent Lukács 60 és 70 közt írta; aki pedig mindnyájukat megelőzi a korinthusiakhoz írt levélnek mondhatni az egész keresztény tant felölelő okmányával: <Szent Pál> ezt 55—58 közt írta. De amit itt 55-ben írt, azt 45 óta hirdette s hirdette nem mint valamit, amit ő kitalált, hanem mint ami általános szokás; valamit, amit mindenki tud s min senki sem kételkedik, s mint valamit, amihez fűződik a megváltás hite, az Úr megváltó halálának emléke. Az ő apostoltársai közt ott volt Márk, ki Jeruzsálemben született, ott élt, ki az első tanítványokat ismerte. Az ő anyja volt az egyik Mária, kinek házában összejöttek a tanítványok. Ez lelkes híve volt Péternek, s lehetséges, hogy Szent Péter keresztelte meg Márkot. Tehát a jeruzsálemi, apostoli miliő környezte s kísérte Szent Pált mindenütt, és soha sem emelkedik gáncs, soha kifogás az eucharisztíának Pál apostol<tól> adott tanában.

Ez volt a keresztényeknek nemcsak hite, de gyakorlata. Az első keresztény gyülekezeteket Szent Pál így mutatja be: egy testvér-testület, a Krisztus teste, egy hitben, egy kenyéren, mely kenyér az Úr valóságos teste.

Ez a gyülekezet egy misztikus vallásos cselekményben forr egybe, mely nem társasvacsora (Brandt), nem asztaltársasága elvbarátoknak (Wellhausen), nem propaganda-estély, melyen összejönnek, kik egyet vallanak s másokat is oda csoportosítani akarnak (J. Hoffmann), nem a tanítványok hitvallása és nyilvánítsa, hogy Krisztus és ők egy testet képeznek. Hísz ez mind valamiképen igaz, s az egyház is éneklí: Ó, sacrum convivium — szent symposion, szeretet lakomája, sacramentum unitatis, pacis.

De ez mind folyomány s annak a sok áldásnak a magva, a gyökere és forrása az, hogy Krisztus van itt jelen.

Ha majd a fogalmak arra valók lesznek, hogy a valóságot megvilágítsák s a szenvedélyek korában nem arra, hogy csűrjenek s csavarjanak, akkor az a sok önkényes, ötletes, a történelmi nagy tényfolyamattal ellenkező, teljesen légből kapott

állítások semmi benyomással sem lesznek a lelkekre. A magyarázatok, melyek tagadják Krisztus valóságos testének s vérének jelenlétét az Oltáriszentségben, szerteszéjjel ágaznak, de egyet akarnak : más értelmet adni a szavaknak, mint mellyel tényleg bírnak s kihámozva a sok körülbelülségből, azt mondják : ez nem az én testem . . . ez nem az én vérem. A krisztusi szót : ez az én testem . . . ez az én vérem, a nézetek, vélekedések műtőasztalán operálják, fessegetik, lefaragják s azt mondják : ez az evangélium. Minek az? Ha egyenesek és őszinték volnának, azt mondanák : az evangélium mondja, hogy ez az én testem, de mi nem hisszük azt. A kereszténység pedig azt : ez az ő teste. Ez a szent titok is abból a végtelen szeretetnek virtuozitásából való, mellyel Isten emberré lett, s mondtuk : ez az ember Isten ; mellyel megváltott minket, s mondtuk : ez a vér a mi megváltásunk ; s ki föltámadt s mondjuk : ez az a valóságos megdicsőült <test, mely értünk vérzett és meghalt>.

Hogy az eucharisztia kezdetben inkább csak agapék, jó társak s hű barátok társas összejövetelei voltak általános vallás-émlékek szétfolyó érzelmi miliójében — mit ér az ilyen szóbeszéd a három szinoptikus evangéliummal szemben, hol Szent Máté mint résztvevő, a másik kettő mint az apostoli egyház rítusainak tanúi szólnak.

De ha az ember veszi azokat a finom elemeket, melyek az eucharisztikus lakomának jellemző vonásai, még jobban kiténik a kritizáló beszéd, mely a misztériumot eltörli s köznapivá teszi az ünnepi jelleget. Az eucharisztikus lakomában az evés és ivás büntől-megváltással, azután Szent Pálnál ugyancsak mint megváltó halállal s mint a Mester visszatérésének várásával kapcsolatos <cselekmény>. Egyetek ebből, ez az a test, ez az a vér, amely tiértetek áldoztatott . . . bűneitekért, még pedig eredményesen . . . bűnök törlésére . . . Szent Pálnál : aki e kenyeret eszi s e bort issza, a Krisztus halálában való hitet hirdeti s hirdeti a nagy visszatértét a Krisztusnak . . . Ime, a nagy realitás, az élet óriási tényeinek valósága . . . s ez így van kezdet óta. Nem emlékekről van csak szó, ami oly természetes, hogy jó barátok találkoznak, s a szívükbe markoló nagy eseményekről tereferélnek ; de azt adják itt, hogy itt a Krisztus, hogy ez az ő teste, hogy a kereszt botrányában megváltásunk történt . . . s hogy a halálban az Úr nem pusztult el, hanem eljön. Ha a Széchenyi-vacsorán, vagy a függetlenségi körök Kossuth Lajost ünneplő vacsoráján összejönnek, ott is Széchenyi szelleme jár s

Kossuth Lajos emlékezete vibrál valahogy a jelenlevőkben, s el-elmondogatják, hogy mit akartak, miért küzdöttek s hogyan haltak. Ezek a nagy emlékezések vacsorái... emlékek... fogalmak, szavak... barátság, közös akarás; de az eucharishtiában a krisztusi valóság s áldozat...

Az egyház bizonyága.

12. Az eucharisztia dogmafejlődésében, annak történetében két fix pont, vagy mondjuk változatlan adat szerepel; az egyik, hogy a Sacramentumban egy titokzatos valósággal, egy láthatatlan jelenléttel állunk szemben, — a másik, hogy azt a láthatatlant a láthatóval egyenlősítik, hogy egy aequatiót vallanak, mely szerint a kenyér Krisztus teste, a bor Krisztus vére. Ez a két adat azután egy szent akciónak, az áldozat bemutatásának keretében áll, melyet a liturgia tradicionális páthosza áhitattal, tisztelettel telít. Ez az Úrvacsora szelleme s akciója, melyről Szent Pál ír a korintusi levélben; ez a keresztény közösség asztala, a *τραπέζα*, melyen ételáldozatot mutatnak be s melyből mindnyájan esznek. Azt, amit ettek, Krisztus testének, s amit ittak, Krisztus vérének hitték, s ezer éven át kétség erről nem támadt, s ha itt-ott a misztérium magyarázatánál meg is csillant a racionális analízis borotvaéle s felvetődött a kérdés, hogy ez hogyan is van s hogyan is lehet, beható szétszedés helyett a csodás dolgokra utaltak, melyek a természetben is láthatók, s a csodákra, melyeket az evangélium elénk ad.

A nagy hit tehát az egész egyházat eltöltötte, de a tan maga befejezetlen volt az említett két adaton és a liturgiának mint mindennapi vagy vasárnapi végzésén kívül.

Ezt a racionális tartalmat markáns vonásokkal emelték ki a századok folyamán végig az egyházatyák s egykori írók, a liturgiák s könyörgések, milyen például Serapion imádságoskönyve a IV. századból. Ezek szerint a Sacramentumban a történeti Krisztusnak, annak, ki Kafarnaumban szólt a zsidókhöz testének és vérének vételéről, s ki halottaiból föltámadt, s ki most is megdicsőülten él, valóságos teste s vére van jelen. «Láthatod — írja Szent Athanáz — hogy a levíták mint hozzák a kenyereket s a borokelyhet s a testik le az asztalra. Míg az «invokációk», a könyörgések meg nem kezdődnek, nincs ott más, mint kenyér és bor; de miután elvégeztettek a nagy s csodálatos imák (*μεγάλοι και θαυμαστοι ευχαι*), akkor a kenyér a mi Urunk Jézus Krisztus testévé s a bor az ő vérévé válik.» (Ad nuper baptizatos.) Ugyanazt a testét adja,

melyben a kafarnitákkal beszél : «Azt a testet, melyet a világ váltságáért adni fogok, azt a testet, melyet *hordok* (ἡ σάρξ, ἦν ἐγὼ φερῶ), ezt és a vért adom táplálékul, de szellemszerűen, (ὥστε πνευματικῶς), vagyis nem fizikai határoltságban, hanem szellemszerű létezés-módjában.

Ez a πνευματικῶς figyelmeztet Szent Ágoston rokon-gondolatára, aki az eucharisziában Krisztus testének jelenlétét vallja «in ipsa veritate», tehát valóságosan ; de bár nem adja pozitív megoldását azoknak a kérdéseknek, (tam magna quaestio), hogy hogyan adható annyi soknak s mégis osztatlanul megmarad az égben, mégis az a reflexió lesz itt helyén, mely szent Ágostonnak felfogására mutat a megdicsőült Krisztus testéről. «Ki bírná azt elgondolni, hogy Krisztus teste nem szellemszerű lét módjában támadt volna föl, ha pedig így támadt föl, hogy mégsem szellem, hanem szellemszerű test volt.» (Epist. 205, 2.) Ime, amit Szent Athanáz πνευματικῶς-nak mond s Szent Ágoston «corpus spirituale»-nak nevez, ez az a valóságos, most is létező Krisztus, aki a szentségben ilyen szellemszerű testiségben jelen van.

A titokzatos, objektív valóságnak hite az apostolokon kezdve föl Jusztin és Szent Irénen, Tertullianon s Szent Cipriánon, a keleti s nyugati egyházatyákon át megszakítatlan vonalban húzódik át a századokon. Látjuk, hogy hogyan vívódik a nyelvvel, a még nem kész kifejezésekkel, a durva s mondanám, darabos kijelentésekkel csinál magának dialektikai formákat, de magához a gondolathoz, ahhoz, amit hisz és tart s kifejezni akar, kétség nem fér. Az emberi gondolat s a fogalmak korongján készült szavak nem értek föl a misztérium természetfölötti valóságához. A hívő lélek szívesen meghódolt s megtette a nagy lépést, hogy elfogadta s átkarolta s titkos valóságot, de mikor gondolkozni s okoskodni kezdett, gondolatai nem futották s nyelvezete tele lett idegenszerű segédszóval, mindmegannyi rárakott folttal. Ez a küzködés s nyelvvel való birkózás is mutatja, hogy a kereszténység azon a bizonyos első zöldcsütörtökön az utolsó vacsora terméből magával hozott valamit, amit az akkori szóbeszéd csak vajúdvá s kapkodva tudott kimondani. Ez nem a zsidó rítus s a húsvéti bárány áldozata volt, hanem más valami ; valami, ami egészen új s hallatlan volt, az a nagy hit, hogy a kenyér = test s a bor = vér. «Cette équation, dit M. Réville, est antérieure a Saint Paul, du moins antérieure à la rédaction de la première épître aux Corinthiens, elle ne peut pas être considérée comme une invention du Paul, qui se serait glissée dans la tradition

consacrée par nos évangiles synoptiques.» (P. Batiffol, Etudes d'histoire et de théologie positive.)

Íme, a titokzatos egyenlősítése a kenyérnek a testtel s a bornak a vérrel, ahogy azt az Úr Jézus az utolsó vacsorán tette s íme, teszem hozzá, e titokzatos rendelkezésnek áldozat formájába való beöltöztetése, mert a test s a vér külön adatik s a test is értünk, a vér meg épen sokak bűneiért ontva jelenítetik meg előttünk. Az az egyenlősítés is reális, s ez az áldozati jelleg is épen olyan ; s ezt nem lehet kimagyarázni azzal, hogy Krisztus ezt nem mondta, vagy hogy a tanítványok egymásra teregettek itt távolálló felfogásokat ; nem, ezt nem lehet mondani, egyszerűen azért, mert e teregetéshez, ez elmagyarázás-hoz nem volt idő. Ahogy az Úr kilépett az utolsó vacsora terméből, s keresztútjára lépett, úgy indult ki az apostolok után az első egyháznak szent áhitatos Isten-tiszteletében a világ útjaira az eucharisztia. Ez az, amiről Pál apostol írja, hogy ő azt vette s kapta, tehát ki nem találta, s hogy ő azt tovább adja, amit különben maga körül a már megalakított egyház-községekben látott s ami a kereszténységnek mint közösségnek istentiszteleti s testvérületi kapcsa volt. Az élete estéjén, a nagy váltságadás vigiliájában álló s tanítványjaival az utolsó együttlétet ülő Úr Jézus ezt adta, magát adta az eucharisziában az egyháznak. Aki addig velük volt történeti személyiségében, azóta velük lesz szakramentális s «pneumatikus» jelenlétében.

A keresztény élet tanúsága.

13. A két afrikai, Tertullian és Szent Ciprián az eucharisziának áldásait s erejét a gyakorlati életben akarják látni; annak energiáit kívánják adni s a hívekben föléleszteni. A nagy, közelfekvő motívum a krisztusi életre s a világ legyőzésére az eucharisztia. Az eucharisztia az a «reale quid», az a «sanctum quid», mely tűzfok és forrás is, mely lángoszlop és erőtartály, s ehhez a realitáshoz kell fordulnunk, akik az életet alakítani s a pogányságot legyőzni s annak helyébe a kereszténységet a világba állítani akarjuk.

Tertullian a pogány s keresztény életszokások ellentétének kiemelésében gyakran az eucharisziára reflektál. «Ad uxorem» 200—206 körül megjelent művében említi, hogy a keresztény asszony, mint szokás, kezeibe kapja az eucharisziát s haza viszi s elrejtí otthon, de nagy veszedelemben van, mert a férje kíváncsi a titkolózódásra s tudni akarja majd, hogy mi az, amit ízlel minden más étel előtt. S ha megmondja neki, elhiszi-e, hogy ez a Krisztus teste, s mivel nem ismeri a

kereszténységet, nem gondolja-e, hogy talán méreg? A pogányság ellenkezik a kereszténységgel; bele van szöve az életbe, a szokásokba, de sajátosan s sértően ütközik léptenyomon a legszentebbe, az eucharisziába, melyet minden keresztény kezébe kap s azt a szent gyülekezetben magához veszi, abból haza is visz, azt otthon reggel éhgyomorra veszi. Azt kell mondani, hogy a keresztény élet át van járva az eucharisziával, ez az az élesztő, melyet az élet nyers szürkéségébe belekevernek.

A színházak s arénák jeleneteiről így ír: «Hogy is fest az, hogy valaki az Isten szentélyéből az ördög gyülekezetébe megy, égből a posványba? hogy kezeivel tapsol a bohócnak, melyeket Istenhez emelt? hogy szájával, mely a «sanctum», az eucharisztia fölött (mikor magához vette) ament mondott, ott a gladiátort dicséri, s hogy «εἰς αἰῶνας ἐπ' αἰῶνας»-t (per omnia saecula saeculorum = minden időn át, örökké) mond nemcsak Istennek s Krisztusnak, hanem más egyébnek is».

A keresztény tudatban ott él az eucharisztia, a «sanctum», s a keresztény élet követelményeit a közéletnek azzal való ellenkezéseiből kell megtudni. Így korholja a szobrászokat, kik keresztények lévén bálványokat készítenek, s mi ebben is a megdöbbenő? Az, hogy kezeikkel, melyekkel az Úr testét érintik, testet adnak a démonnak. Elmondja a katonáknak, hogy hogyan keresztelkedtek, hogyan mondtak ellent az ördögnek, s aztán háromszori elmerítés által hogyan születtek újjá s azután tejet és mézet izleltek — ez karthagói szokás volt az Oltáriszentség vétele előtt. Azután áttér az eucharisziára, melyet az Úr «tempore victus» a vacsoránál rendelt, s melyet korán reggel «antelucanis coetibus», mikor kakaszókor összejövünk, a püspök s papok kezeiből veszünk.

Az eucharisziára való tekintet igazítja el s lelkesíti meg az életet. Hogy a keresztény mit tegyen, mit ne, hogy hová menjen, hová nem, hogy mily pályát s élethivatást válasszon, milyen nem, hogy kivel kössön házasságot, kivel nem, azt mind eldönti az eucharisziára való tekintet. Azok a nagy ígázat alatt álló emberek fognak új alakot adni a világnak, kik «dimissi e dominico», a templomból kijönnek «gerentes secum ut assolet eucharistiam», s magukkal viszik szokás szerint az eucharisziát.

Ez a titkos valóság független a hívőnek hitétől, mert nem az adja neki a tartalmat, hogy mit hiszünk róla s hogy a hitben mit s mennyit fektetünk beléje, hanem tartalma maga az Úr Jézus, ki Ciprián szerint csodák által is kimu-

tatta, hogy a méltatlanul áldozóban meg nem marad. Egy kis leánynak bizonyára pogány dajkája, a bálványok áldozati levesébe mártott kenyérdarabot ad s az lenyeli; később a kis leány a keresztény *ἑσθία*-ba, áldozat bemutatásba kerül s a diakonus neki is egy-két cseppet ad az áldozati kehelyből, de a gyermek a «sanctum Domini»-t, az a szent dolgot nem bírja magában tartani, s nagy erőlködéssel kihányja. A «sanctum Domini» egy szent, titokzatos realitás, mely nem attól függ, hogy mit gondolok róla, s melyben szent misztérium rejlik, melyet nem hitem tesz bele.

Csak a nagy szent realitásba vetett hit magyarázza az afrikai kereszténységnek Szent Cyprián által képviselt buzgóságát s aggodalmát, hogy mert gyarlók s gyöngék vagyunk, e forrásból igyunk. «Kérjük Istent, hogy adj a nekünk a kenyeret mindennap, nehogy ugyancsak mi, kik most Krisztusban vagyunk (ellentétben a bálványoknak áldozó, tehát elbukott keresztényekkel), s kik mindennap áldozunk, valahogy Krisztus testéből (az egyházból) súlyos bűnök folytán ki ne váljunk.» (De orat. domin. 18.) «A haldoklókról nem szólva az egészségeseknek kell a szentáldozás, hogy kiket a szent harcra buzdítunk, azokat ne hagyjuk fegyvertelenül és meztelenül kiállani, hanem Krisztus testének s vérének oltalma alá, helyezzük . . . Mert hogysis akarhatjuk s buzdítjuk is őket, hogy a keresztény hitvallásért vérüket ontsák, ha tőlük, a küzdőktől, Krisztus vérének megtagadjuk? S hogyan kívánjuk, hogy ők igyák a vértanúság kelyhét, ha őket előbb a gyülekezetben Krisztus kelyhének élvezetére a szent közösség jogán nem bocsátjuk?»

Az elme hódolata.

Fogalom és titok.

14. Oly fontos a helyes perspektiva nemcsak a festészetben, hanem minden látásban ; az ismeretek körül is, mindenütt, hol világosságok, fények s árnyak s azoknak ellenőrizhetlenül finom homályai járnak. A hit is ismeretforrás. Ha másnak hiszek, ki nekem indiai állapotokról beszél, akkor ismerek látás nélkül, vagyis az elbeszélő ideáit fogadom el s megtámasztom a hitel-érdemlősség motívumaival. Ha pedig Istennek hiszek, akkor egy teljesen más valósági fokon, azaz hogy minden létet felülmúló s minden valót felölelő szférából kapok közléseket. Ezek a fogalmak csak analógiák ; nem is lehetnek mások, mint hasonlatosságok, melyekkel a végtelenség tükrözik a véges teremtésben. *Vestigia, umbrae imaginis . . . in speculo, in aenigmate.* Az apostoli szó a legmerészebb, pedig nincs benne túlzás, mikor *aenigmata* vagyis rejtvényeknek mondja a végtelenről, Istenről s az isteni dolgok-ról való ismeretünket.

Rejtvények, tükrözések, homályok s árnyképek . . . ezek a mi metafizikánk s teológiánk garnitúrájának címkéi ! S másrészt mégis valóságokról valók s valóságokat jeleznek ; de mennyire ! Hiszen a rejtvényes, a tükrözéses jellege a mi ilyenféle ismereteinknek nem a dologi rend tartalmi szegénységétől, hanem tartalmi túlaradozásától van. Onnan van a kifejezés s a fölkarolás s megfogás gyarlósága, mert nem bírunk velük. Kicsinyek mértékeink, halványak ideáink, kis keretűek a témáink azoknak a mi tehetségünk s készülségünk határain s keretein túl fekvő valóságoknak fölértésére. Úgy vagyunk e részben ideáinkkal, mint poharainkkal, melyeket a vizes vödörbe állítunk ; van bennük ugyan víz, de nem mérik azt föl, mert körülöttük és felettük is van víz ; a víz elborítja őket ! Hát ha nem vödörről, hanem tengerről, óceánokról, parttalan vizekről volna szó !

Aki a metafizika s a hit világába tér, annak ezt az eligazító reflexiót nem szabad szem elől téveszteni ; olyan az, mint az iránytű a hajón !

A mi kategóriáink a végesség valóságának megfogására s kezelésére valók. Mindezek a fogalmak, milyenek : állag, személy, természet, cselekvés, tér, idő, az értelem manufaktúrájából valók ; made in germany helyett a lényegükbe van beleírva : made in human intelligence ; az emberi ész műhelyéből való formák. Ezekkel a formákkal dolgozik a belénk öntött természetfölötti készütség, a virtus et habitus fidei ; s lehet velük dolgozni, de mindig azzal az okos reflexióval, mely tudja, hogy mit érnek s mit bírnak el, mikor egy más szférába, a valóság nem véges, hanem végtelen világára alkalmaztatnak.

Veszem most a hitet mint erőt s megszemélyesítve azt, úgy mint a formákkal dolgozó munkást.

Ez a munkás tartalmakat vesz, melyeket nem az érzékekből merít az ész s ugyancsak nem az absztrakciók műhelyében preparált, hanem melyeket abból a felsőbb szférából, az isteni kinyilatkoztatásból kapott. Ezek a tartalmak pl. az Isten végtelensége s ugyanakkor személyisége, sőt három személyben való léte, a második isteni személy megtestesülése, az Oltáriszentségben a szubstanciális fizikai testnek nem térbeli léte, s ami ilyen titok vagyis kapott, de föl nem értett valóság áll velünk szemben. Először is ráeszmélni kényszerülünk, hogy ez mind van s hogy nem lehetünk oly önkényes filozófok, hogy kereken kijelentsük, ez nincs, sőt ami még eszeveszettebb, hogy nem is lehet. Istenem, mi az, ami lehet s ami fejünkbe nem fér? ! Ismerem-e én a lét korlátait, hogy meddig terjednek ; amit ismerek s ami közvetlenül is világos előttem, hogy az első lét korlátolt nem is lehet, tehát hogy végtelen. Azután bevilágít nekem az, hogy adhatja magát, s hogy kifogyhatlan variációkban, különféle tökéletességi mértékekben adhatja magát, s ezt világnak s világoknak hívják.

Ebben a világban aztán állunk mi szerény fazekasok, kik az edényeket, a valóságból való meregető készülékeket formáljuk, s akik tényleg meregetünk velük, s söntésünkre ráírjuk, «tudományok kimérése korlátolt mértékekkel». S becsületünkre válik, ha ezt a kimérést tisztességgel, precíz, exakt módon, nagy lelkiismeretességgel gyakoroljuk és — szerényen. A szerénység meglesz, ha végignézzünk magunkon s a mértékeken, az iccéken, pinteken s deciken, melyekkel dolgozunk.

S mi lesz azzal a metafizikai s felsőbb valóságokat tartalmazó szférával? Már mondtam, az igazi ember tisztelettel s hódolattal gondol arra, ami mértékeibe bele nem fér, de bizonyára nem mondhatja, hogy eddig s ne tovább ; nem mond-

hatja, hogy azok e materiális világba bele nem nyúlhatnak, bele nem ereszkedhetnek ; hogy azok a valóságok élénk nem dobbanhatnak, hogy közléseiket nem vehetnék. Azt nem mondhatjuk, hanem úgy vagyunk velük, mint a röntgenmeg más sugárzatokkal, melyek körülöttünk s bennünk járnak s mindenén áthatolnak, mintha az anyagi világ, az, ami szerintünk súlyosan van, nem is léteznék. Szentigaz, egy saját-ságos ellentmondás van már ebben a hasonlatban : a súlyos, vaskos anyag, s ami azt tapintja s tapogatja, az érzék, s ami arról levonja az absztrakt képeket, az ész, azt mondja : mi vagyunk igazán ; az a saját-ságos anyagtalán sugárzat pedig úgy tesz, mintha mondaná : ti nem is vagytok, ti bamba, lomha, térhez, ellentállás bilincseihez kötött lelkek ! Én vagyok igazán, kinek számára ti akár nem is volnátok.

Igy vagyunk a metafizikai s a természetén túl fekvő valóságok világával ; azokkal, melyek a három térfogatú tér nehézségein túl, a tértelen lét szférájában <vannak>. A teret emlitem, mert ez oly jellemző kategóriája az anyagnak, s a belőle való kilépés elképzelése pedig oly jellemző kategóriája annak, ami túl van rajta. Ebben a világban a mi kategóriáink igazán az aenigmata, umbrae et imagines vékonyságára fanciesalodnak.

De bármily vékonyak legyenek, mégis manővrüzünk velük, s ezt azért, mert kell, mert rászorulunk az öreg Scipió mondását variálva, mely szerint : «navigare necesse est, vivere non est necesse» — s a mi mostani tárgyunkban : cogitare necesse est, vivere non est necesse ; magyarrá fordítva : míg élünk, bármily korlátolt legyen is életünk, gondolkozunk, reflektálnunk kell.

Lóbázzuk hát meg ezt a mi analogias mécsünket, értelmünket értem, mikor a természetfölöttiről gondolkozik, s figyeljük meg, hogy mi lesz a módszere ez értelmi beállítá-sában.

Módszereinek, vagyis magatartásának első szabálya az lesz, ami a teli vödörben álló pohárnak. Nem tagadhatni le róla, hogy mérték, s azt sem, hogy tartalma van, de meg kell éreznie azt is, hogy inkább csak jelez, hogy ami nem fér bele, az tömérdek sok.

Vegyük pl. a mi söntésünk egyik mértékét, a személyiség fogalmát. Minden, ami személy, az valamiféle jellegek s saját-ságok, no meg ami a fő, a különállás által önmagába szorított valami, ami másokkal, kik szintén így formázott valakik, szemben áll. De éppen azért, mert ilyen, hát korlátozott va-

lami. Már most ama felsőbb, ami sémáinkon túl fekvő világból való értesülés szerint az istenségben van személyiség, sőt hogy a végtelen lét három személyben virágozik ki. De az Isten korlátolt nem lehet, s így nagy problémánk, nemcsak a három személynek, hanem egyáltalában az Isten személyiségének elgondolása.

A mi mértékünket, ebben az esetben a személyiség sémáját, úgy kell az Istenségre alkalmaznunk, hogy a személyiségben kimondott tökéletességet állítsuk, míg a fogalomban involvált tökéletlenséget, a korlátozást az Istenségre ne alkalmazzuk. De nemcsak ezzel vagyunk így, mikor a végtelenről szó esik, hanem így vagyunk minden fogalommal, mely az életre, az aktusok egymásutáni folyamatára, az ismeret specializálódására vonatkozik; mivel az Istenségben élet, mely folyamatot, egymásutánt, potencialitást s aktuálást jelent, egyáltalában nincs. Erre nézve azonban kitűnő gondolatot pendített meg a zsolttáros, ki az istentelenek káromlásában, hogy az Isten nem lát, mert nincs szeme, nem hall, mert nincs füle, csak úgy mint mi, örök problémát lát s arra úgy felel: «Értsétek meg esztelenek a nép között, és bolondok valahára okuljatok: ki a fület plántálta, nem hall-e, s ki a szemet alkotta, nem lát-e? . . . Az Úr tudja az emberek gondolatait, hogy hiábavalók!» (Zsolt. 93, 8 9). Folytathatnók e nehézséget: vannak-e Istennek gondolatai s meglátásai, mikor nincs agyveleje, s tud-e, ismer-e, ítél-e, mikor nincsenek külön-külön fölprózott fogalmai, nincsenek meg benne azoknak ítéletekké s theóriákká való összeférceléseik sem. Érdekes, hogy a zsolttáros természetes jó érzéssel tapint rá a helyes megoldásra, mintha azt mondaná: a pozitivum, ami ezekben rejlik, az megvan benne, de a forma, ez a bizonyos forma nincs; de az nem baj; sőt ez épen a végesség s az emberszerűség formája. Ebből ki kell lépni, ha Istenről gondolkozunk. S itt megint átérzem ismeretünknek énigmás, umbrae et figurae országából való jellegét.

Ezzel az ismerettani fölkészültséggel s az emberi végességen hangolt szerénységgel eszmélek rá az eucharisztia titkára is, nevezetesen arra, hogy Krisztus teste térben való kiterjedés nélkül van itt jelen. A tér- s a kiterjedésből tehát ki kell lépnem s valami e kategóriák által le nem bilincselte, tehát szellemszerű szabadságban való léthez emelkednem.

Scientia saporosa.

15. A hit nagy realitásokkal, csakhogy letakart realitásokkal dolgozik, a nagy, való élet adataival, milyen Isten, lélek, isteni energia, isteni mozgás, krisztusi jelenlét s az életnek a lélekben legszebb formái. Ezeket azonban nem mint tiszteletreméltó imponderabiliákat kell kezelni, hanem az élet folyamába, az akció sodrába s áramába kell állítani. Más szóval, ezeket élni s megtapasztalni kell; csak így lehetnek mieink igazán. Csak a megélt, a megtapasztalt valóság hatalom igazán; csak az tartalom és kincs.

Ez a különbség az élet s a fogalom, a kép s az emlékezet, a statisztia intellektuel beállítás s a meleg, tartalmas élet-elindulás közt, hogy ez jelenvaló valóság, a jelenvalónak megragadása és élvezése, amaz pedig csak képe vagy emléke a nem jelenvalónak. Életműködés ugyan ez is, de csak mint a valóságról való levonat; míg a másik, az a valóság, vagy mit mondjak, a másik, az a tulajdonképeni élet, mely valósággal van teli. Az intellektuel beállítás az merev és rögzített, az sémákkal dolgozik, mintha herbáriumot forgatna s nézné az élet skeletjeit, a szárított virágokat; míg a tapasztalati élet, az az a folyó, ütköző, magának árkot vájó, égő, kínlódó vagy boldoguló akció. *Vita est actio immanens . . .* az élet mozgás, folyás, önmagába térő, önmagát kialakító, kitöltő mozgalom, dagály és apály, folytonos kisülés és megtöltés. Mikor valami nem ily agáló, agítáló, folyamatban előretörő akció, akkor az nem élet, hanem csak a neve, vagy a képlete. Mi tele lehetünk az akció, az élet képleteivel s képeivel, de lehetséges, hogy nem élünk. S alkalmazva ezt a hitéletre, mi tele lehetünk a hitéletnek, annak a sajátos szellemi akciónak a képleteivel s fogalmaival; tudhatunk mindent, az egész theológiát s filozófiát, s ettől azért még sem lesz bennünk élet, vagyis azok a valóságok, melyeknek fogalmait bírjuk, nem lesznek bennünk folyó, keringő, minket megtöltő, bennünk ki-kisülő erők. Egy szóval mondhatom, nem lesznek bennünk vér!

Nagy szó s a legtalálóbbs kifejezés. Hogy az élet kicsoda, azt a vér mondja meg. Úgy vagyunk az étellel mint a vérrel. A vér addig vér, míg folyik s lüktetésben van; mihelyt megállt s megaludt, már nem vér többé. Az aludt vér megkérgesül, kemény formát ölt, de nem vér többé. Mily csodálatos reveláció ez: az élet is, mely megkérgesül s megállapodott formát ölt, melynek nincs folyása s lüktetése, mely nem hoz folyton újat, már nem élet. Az aludt élet nem élet; a szellemi világban csakúgy mint a fiziológiaiban, sőt abban sokkal inkább.

Nem furcsa dolog, hogy az ember mondogassa magának : csak az élő élet az élet? S mégis szükséges, hogy ne érzük be a megaludt formákkal, a fogalmakkal s az ismerettel, hanem hogy az akció folyamában legyünk, hogy ne érzük be az absztrakciókkal, melyek nem az időben s nem a valóságban állnak, hanem egy időtlen, tértelen, vértelen milióban. Az ilyen megkérgesült formák s fogalmak kristály mindensége alatt folyik s lüktet az élet, a megtapasztalt s megérett s átélt valóság.

Térjünk át ezzel a megérzéssel a vallásos nagy valóságok, a titkos isteni erők s energiák világába. Nekünk itt is nem fogalmak, az a megaludt élet vagy jobban mondva, az a nem-élet kellenek, hanem azok a minket ingerlő, minket kitöltő s mozgató hatalmak s hathatóságok. Élettartalmak kellenek, melyeket érzünk, melyek mozgatnak s melegítenek, melyekkel a világra, a környezetre reagálunk s annak alakítására erőt s inspirációt nyerünk. Mikor aztán az a meleg, bensőséges, áramló valóság fogyni, mikor lüktetése ki-kihagyni kezd ; mikor nem ingerel többé s lassankint kialszik, akkor vész s kialszik az élet maga, s marad az élet váza, a száraz forma, a fogalom s az a hit, mely nem él.

A hitnek folyamatos, ingerlő, lökő s áradó energiának vagyis életnek kell lennie ; akkor élünk belőle. Mikor a hit csak tudat, csak ismeret, akkor kristály, séma lesz, tűz, ingerek, lélek, erő s öröm nélkül.

Mintahogy az organizmusok elmeszesednek s az erekből kimarad az életfolyam : úgy tapasztalható meg az intelligenciában a lüktető, feszülő, ingerlő eszményiségnek s elsősorban a legnagyobb eszményiségnek, a hitéletnek fogalmakká s sémákká száradása.

Hasonlítsunk össze e lelki folyamatnak jó átérzése végett egy lelkes noviciátust a mi városi közönségünk kaszinójával. A mi művelt urainkban is van hit, van fogalmi garnitúra, tisztelni akarják az eszményeket, ellene vannak a tekintélyek lerontásának, a társadalmi destrukcióval szemben sürgetik a konstrukciót, de a kereszténység mint nagy lelki tartalom, mint örök súly és hajtóenergia, mint inger és töltés és kisülés, mint tűz és lelkesülés, mint entuziazmus nincs meg, vagy mondjuk, kevésben van meg. Az ész, az értelmi készütség, az áttekintés kristály távlatai, a fogalmak, a sémák üveg-szekrényei megvannak ; de az élet ingere, a jelenvaló lendület, a fűtés és gőz feszültsége, az akarat kitörései, az érzések melege és muzsikája, a pax et gaudium mint jelenvaló élet-

áram : az nincs meg ; mi logikusok, dialektikusok, statiszták vagyunk, de nem élünk.

Az intellektuel irányzattól megalszik s megfagy a lelki-élet. Kár, hogy ez történik ; nem is szabadna annak történnie ; de így van. Ezt a helytelen lehülési s haldoklási folyamatot elősegíti s sietteti azután még egy más tünet, mely a vérmeg-alvás s az élethaldoklás folyamatával rokon s melyet materializációnak neveznek.

A szellemi étellel szemben tért foglal a szellemiségnek ellenlábasa, az anyag, az elanyagiasodás. A szellem, mely tulajdonképen az élet gyökere és titokzatos hordozója, azzal volna megbízva, hogy az anyagot telítse, azt informálja s az életre képessé tegye. Az anyagnak azonban ez az állapot munka és mozgás, s természeténél fogva a restség törvényé-nek hódol s túl akar adni az energiákon. A hőt kisugározza s lehül ; a mozgást elfogyasztja s megáll. Valahogy ez a materializáció folyik a szellemi világban is ; az emberek két tendencia befolyása alatt, az intellektualizmus s a restség befo-lyása alatt túladnak a lüktető, hevülő energiákon, az erkölcsi feszültségeken, a magasztos élettudatokon, az Isten-kapcsolatokon, s intellektuel statiszták lesznek, kikből az élet elvo-nult. A fogalmak s az eszmények is megmaradhatnak, de nem fűtenek s nem mozgatnak, mert nem erős s meleg élettartal-mak s nem hatalmak, hanem sémák.

Ezzel szemben hangoztatjuk az isteni valóságoknak azt a rendeltetését, hogy eleven erőkké s átélt tapasztalásokká legyenek, másrészt pedig az élet igényét, melynek meleg, lüktető véráram, erők, mozgalmak, kiszülő ingerek, lendüle-tek és tüzek, bensőség és boldogság kell. Így lévén meg-konstruálva az élet általában s a szellemi, tehát a hitélet is, lehetetlenség, hogy ez igény ne jelentkezzék, s hogy dacára az elanyagiasodásnak, a szellem át ne törje a ráfagyott kér-get s ne indítson a lélek s az élet revindikációjára mozgalmakat. Látjuk ezt a történelemben. Időnként s helyenként föl-fölfakad egy-egy új életfolyam, valami új megézés s átérés belescap a fogalmi konstrukcióba, abba, amit tudunk, s azok újra kigyulladnak, meleget s lelket árasztanak, s megindul az élet folyama.

Ettől vannak azok a nagy meglátások s komolyba-vevések, azok az új súlypont-áthelyezések a külső világból a belsőbe, azok a nagy öntudatra-ébredések, a föladatok megérezése s megvalósításukra törő mozgalmak. A nagy misztérium a hitnek sémáiból valamikép, mint folyékony

áram indul meg s új árkot váj fölfogásnak, lelkesülésnek s gyakorlatnak.

Ez mindnyájunkban végbemegy, mikor a hitet, a nagy dogmát mint valóságot vesszük, azt mint valóságot kezeljük, szóval azt átéljük.

Mikép történik megint ez? Úgy hogy a fogalom folyósítatik, akcióvá válik. Az eucharisztziának bennem akcióvá kell válnia. Ezt akarta az Úr Jézus. Ő nem ad az eucharisztziáról theológiai vagy filozófiai rendszert; ez már csak az intellektív lélekre tartoznék; nem ad értelmi levezetéseket s nem állít a hit filozófiájának a pszichológiájának végtelenbe nyúló távlatába, hanem adja magát, magát, ki az utolsó vacsorán szenvedni képes ember volt, most pedig a dicsőséges, átszellemült Krisztus, — adja magát mint letakart valóságot s mint kenyeret, s akarja, hogy vegyük s együk, hogy jól essék nekünk ez az ízes kenyér, s kiváltja gyakorlatban azt a szentírási szót: *gustate et videte . . . Izlelni, érezni, erősödni, élvezni.* Boldog Pierre Julien Eymard írja: *Dieu a voulu, que nous connussions beaucoup par impression; il a mis en nous un instinct non raisonné, qui nous fait distinguer le bien du mal, le vrai du faux; il a mis en nous la sympathie et l'antipathie. Or dans le travail de la connaissance de Notre-Seigneur, nous sentons d'abord sa bonté, et de là, nous allons à ses autres qualités, plus par contemplation, par vue, par instinct, que par raisonnement.* (La divine Eucharistie. II. serie 80. l.)

Eszméljünk a szentek útmutatása szerint, a nagy adottságra; ne okoskodjunk, hanem vegyük észre, hogy szemben állunk egy nagy titokkal, a mélység, fölség borzongató s megint az áradozó szeretetnek meleg valóságával. Ezt csodálva szemléljük s elragadtatunk s megérezzük az élet s a lét titkainak levegőjében, melyet lélelzünk, ennek a páratlan, titokba burkolt jelenlétnek valóságát. Mi a többi misztériumra is így ébredünk rá, azt mondhatnám, hogy föliadunk tőlük.

Öntudatunk egy világba néz bele, mely csupa kérdőjel, csupa titok. Szürkületben állunk, melyben a lét úszik s mi benne és vele. Elmondhatjuk a költő szavait:

Hogy elmúlt, el, egy hosszú, nagy élet
S most jön az ég és én az égtől félek.
Csillag nem rezdül; de jár a kísértet.
S nem az élet szép, de azok az árnyak,
Amelyek új feltámadásra várnak,
Nem tudni, minek, de fel-feljárnak.

(Kiss József, *Titok.*)

Az egész lét és az egész élet takaró alatt van ; a szentatyák fátyolról (siparium) beszélnek s a misztikusok álomról, melyből a lélek kelti föl a létet. Bennünk ébred valami-kép öntudatra.

E misztikumban, mint megfelelő s nem idegen milióban áll az isteni, nagy misztérium, a krisztusi jelenlét. Lelkünknek különben is szükséglete a közellevő, a jelenlevő s mindent betöltő Isten. Valahányszor a lét titkára ébredünk, mindannyiszor a titkon jelenlevő Istenre is van igényünk s azért öntudatlanul is feléje orientálódunk s utána vágyunk. Ez tehát lelkünk természete és szükséglete. A titkosan jelenlevő Krisztus, az eucharisztia annak a nagy lét- és világtitokzatosságnak s a benne való láthatatlan Isten-jelenlétnek a párhuzamos vonala. Isten velünk s Krisztus velünk. Ez a titokzatosság a mi elemünk ; ebben úszunk. Mikor a világ tudatára s előre sodródó éltünk árára gondolunk, akkor ezt a sajátos nagy titokzatosságot, mint valami konkrét adottságot át is éljük. Igen, ez van, ez valóság ; nem mondhatjuk annak a spenceri «ismeretlennek», hanem inkább letakart, meg nem látott, de megérezett valóságnak neveznök. Ez a titokzatosság tehát létünk járuléka, s valósággal impresszionál minket. Mi az Urat ez impressziókban vesszük. Dieu a voulu, que nous connussions beaucoup par impression», ez az a találó szó, mely oly sokat: érzést s életet mond !

Az eucharisztia tehát mint titokzatos krisztusi jelenlét a természet titokzatosságába állítva, úgy veszi ki magát, mint csendes, fölséges hegyi vidéken emelkedő Grál-templom. Körülötte a csend s a fölség természetes Isten-tisztelete, arannyal s napsugárral telített boltjai alatt pedig ugyancsak a tisztelet s imádás liturgiája egy szent titok körül, mely azonban nem a természettől való, hanem külön a titkokban velünk játszó Isten műve.

A mi utunk a misztériumok hegyláncai közt vonul el, s szinte stilszerűnek látjuk, hogy az egész lét s világ s élet s küzdelem misztikumának megérezésére e nagy Sacramentum, a misztériumok apotheózisa mellett halad el.

Jézus van velünk, mondja a hit. Hol, merre van? — kérdi az ember. Itt, e titokban, lefátyolozva. Ah, igen, feleli, hiszen le van itt fátyolozva minden, tehát ő is. Nekem elég, hogy itt van s velem van. — Ezt a hit misztikuma megélésének mondom s ugyanakkor a misztikum nekem-valóságának. A végtelen tökélyhez, a Fölséghez nem vezethet a látás, hanem csak a titokban, a misztériumban való vele érintkezés.

Valaki azt gondolhatná, hogy ez az érintkezés keveset ad, hogy csak inkább fogalmi kapcsolat, melyben az ember elgondolja, hogy igen a misztikum a világ s az élet szükség-szerű járuléka, s azon magunkat túl nem tehetjük; azonban tévednénk, ha a lét e penombrás jellegét szegényesnek s tartalmatlannak gondolnók el. Hiszen e homályban jut tudatunkra a végtelenség, mely másképp be nem mutatkozhatik, s lesznek hangosak lelkünk legmélyebb igényei a teljes átadásra s hódolatra, s ott gyúl ki az a páthosz, melyet Szent Pál énekel meg a hitről szólva a Zsidókhöz irt levélben, s ott gyullad ki az az entuziazmus, melyet az Apostolok cselekedeteiben helyeslőleg s megértőleg élvezünk.

Némelyek fantáziának, képzeletnek nézik, <s arra utalnak, hogy> lehet helytelen hit is, de a hit általában a lélek legigazabb szava, legmélyebb érzése a nagy szükségem. Vele érintkezem.

«Baucoup de personnes ne se doutent pas de l'importance de la foi, parce qu'elles ne savent pas ce qu'elle est; elles la confondent avec la fantaisie où l'imagination, tandis qu'elle est la voix d'une puissance intérieure en communion avec l'omnipotence.» (O. S. Marden: Les miracles de la Pensée 74.)

Vannak nekünk a hit titokzatos, penombrás világában más megérzéseink s megtapasztalásaink is. Lelkünknek ösztöne s igénye van a jóságra, szépségre, a harmóniára s boldogságra is. Figyeljük csak meg magunkat, hogy hányszor telik meg ez igényekkel s vágyakkal a lelkünk, s mint vetődnek föl a lélek öntudatlan mélységeiből az élet e bodros hullámai. Ezek nem okoskodások, hanem a valóságot megérező, az igényeket s szomjakat kielégíteni vágyó ösztönös kinyújtózkodások. Lent, az öntudatlanságban vannak az élet e forrásai s azokból vetődnek föl, hogy az öntudatban valamiképpen kielégülve elsimuljanak.

Mily édes s igényünknek megfelelő misztérium a közellevő s jelenlevő Krisztus, s mily nagy attrakcióval hat reánk, a jóság s szépség s harmóniák igényeitől feszülő lélekre. Úgy érezzük, hogy mindaz, amit igénylünk, mint megtapasztalt jóság, szépség, mint harmónia és ének, mint megnyugvás és béke omlik ránk s ömlik el rajtunk. Ezt érezzük és éljük, ebben gyönyörködünk s megpihenünk. Ez a mi megtapasztalásunk. Izleljétek s tapasztaljátok meg, hogy a lélek éhes és igényes, s hogy az Úr édes és kellemes, és megenyhít s megnyugtat.

Ez a lelki tartalom nem fogalmi ismeret, nem filozófia, nem theológia, hanem meleg, erős, tisztaságos élet, mely átölel mint hullámzó aranyzuhatag s emel s visz.

Úgy kell vele szemben állni mint a napsugárnak arany- vagy a tenger hullám-zuhatagával szemben, vagyis nem kell okoskodni s érteni akarni, hanem abban fürödni s azt élvezni kell.

Az emberek folyton a fogalmi ismeret igézete alatt állnak s abban a hitben élnek, hogy azzal van megadva s azzal kimerítve az élet értelme s tartalma. Pedig ez nem igaz, mert az élet súlypontja a valóság megélésében fekszik. Ebből szakad föl mint az élet egy ága a fogalmi ismeret is, mely végre is arra való, hogy az életet szolgálja s minket a valóságba állítson.

Eszméljünk csak : nekünk ismeretünk van édesanyánkról, családuknkról s otthonunkról ; de nem ez az ismeret volt az, melynek révén kapcsolódtunk ez édes valóságokhoz, hanem megfordítva történt ; mi a családban éltünk, mi otthon voltunk s az édesanya szeretetét élveztük, anélkül, hogy reflexíve tudtunk volna róla. Ezek a valóságok adták magukat, s ez az igazi ; a fogalmak csak később lettek osztályrészsünk, s baj volna, ha a fogalmak az édes valóság helyébe ültek volna, vagy ha csak mint a régi szeretetnek emlékei maradtak volna meg bennünk. Ezt a bajt akarjuk elkerülni Istenhez s Krisztushoz való viszonyunkban. Órizkedni akarunk a legmélyebb valóságnak, a vallásos életnek elracionálódásától, nehogy fogalmak, metafizikai képletek és theóriák maradjanak bennünk. A végtelen, a fölség s jóság, a szépség tényleg megvan, s mi szemben állunk vele, mint ahogy az édesanya szeretete, s jósága szemben állott velünk. Ez volt az az értékes valóság, az az édes élet. Akkor is megvolt, mikor fogalmilag nem is tudtunk róla, s azután is, mikor a tapasztalásból kialakult a fogalom. A valóság benyomásaival, a szolgálatok s áldozatok melegével közölte magát. Így van ez az életnek egész vonalán. Már most az is világos, hogy a vallásos életbe tiszta fogalmak kellenek s hogy Istent, Krisztust s intézményeit előbb meg kell ismernünk, mert azok nem oly közvetlenül adott valóságok, mint az édesanya szeretete ; de emellett hangoztatni akarom, hogy a fogalmi ismeret mellett lelkünk fönt említett igényeiben s szükségleteiben s ösztöneiben a vallásos életnek oly áramai jelentkeznek, melyek minket a megézés révén is kapcsolnak Istenhez. Azután pedig azt hangoztatom, hogy ezeket az áramokat s kapcsó -

dásokat meg kell élnünk ; azok fölségét s szépségét illik ízlelnünk s élveznünk. Át kell magunkat ezeknek adnunk s azokat úgy kell élveznünk, mint ahogy élvezünk fölséges hegységeket, vagy csendben álmódó holdvilágos éjtszakát.

Ne maradjunk tehát az eucharisziában letakart nagy valósággal szemben sem a fogalmaknál s a tudatnál, hogy itt van, hanem fogjuk meg azt érzéseink, igényeink, ösztöneink, szimpatiaink közvetlenségével. Így azután nemcsak a hitből vett ismeret, hanem a lelkünk érző része is világít majd az Oltáriszentség előtt. Ha lelkünk e szükségleteivel lépünk ide, akkor vagyunk abban a lelki készütségben, melyet a lelki élet tanítói sürgetnek s a szentírás tekintélyével támogatnak, t. i., hogy az ember ezekről a nagy valóságokról necsak a hitre szorítkozva ítéljen, hanem a hit megtapasztalására is. Teljesen igaz bold. Pierre Julien Eymard szava : «On veut juger Dieu par la foi seulement. Mais goutez donc, vous jugerez après. Et si les incrédules voulaient se mettre dans la disposition de bien recevoir Jésus-Christ, il comprendraient bien plus tôt et bien mieux que par toutes les paroles et tous les raisonnements. L'ignorant, du reste, qui communie bien, en sait plus que le savant plein d'érudition, qui ne communie pas». (La divine Eucharistie. II serie 82. l.) Mi legyen az a több tudás, mely a tudatlanban van s a tudásban esetleg nincs? A megtapasztalás, az élet árama.

Hít és hitnek titka.

16. Szent Bernát, Szent Tamás, Szent Bonaventura nyomában, a szentatyáktól eltekintve, két megismerést különböztetünk meg a természetfölötti, kegyelmi életben ; az egyik az okoskodó, szemlélődő lelkiség, mikor az ész s a hit fényénél elmélkedünk Istenről s szándékairól s műveiről s eszerint mélyedünk el teljesebb fölismerésébe. A másik, melyet gyakorlatinak s tapasztalatinak neveznek, s ez a «sapientia» vagy «scientia saporosa», s az a tapasztalásokból s megizlelésekből s megérzésekből való lelkiség. Lehetetlenség ugyanis, hogy a legnagyobb valóság csak a fogalmak absztrakt világában lépjen felénk s hogy meg ne illesse s föl ne hevítse szívünket. Ami van belőle bennünk, annak Szent Tamás szavai szerint van édes, vonzó s gyönyörködtető oldala is. «Habet rationem boni appetibilis et amabilis et delectantis.» (2, 2. qu. 81. art. l.) Ilyenek a Szentlélek járása bennünk, s a fölvilágosítások, a föl-fölfakadó érzelmek s a szent szeretet édessége. Ezek adják a gyakorlati megismerést, s erről értelmezik a szentírás sza-

vát : «gustate et videte, quia suavis est Dominus». (zsol. 33, 9.)
 Izleljétek s fogjátok, tapasztaljátok meg, hogy édes az Úr !

Mindkét utat el kell ismernünk s mindkettőn szívesen járunk, mert kölcsönösen megvilágítják s kiegészítik egymást. Sőt ha még más s több módja is volna az Istenhez közeledésnek, mindegyikét örömmel kellene igénybe vennünk, lévén az Úr végtelen s az ember bármennyire nyúl is el feléje, mégis csak oly kicsiny, akárcsak egy kis víz-csepp, melyet széttörtünk az asztalon. Megérinteni bírjuk, de átfogni nem. Más a tengert átfogni s kimeríteni, s más csigahéjakkal belőle meregetni. Mi is csak csigahéjakkal meregetünk, de minél többször s minél öblösekkel tesszük ezt, annál jobb.

Ezzel a mélységgel s ugyanakkor fölséggel szemben úgy érzem magamat, mintha nem is egymagam, hanem hárman ülnék a lét örvényének szélén. Az egyik a művészet, mely a szépnek keres alakot s művészi formákba szeretné öltöztetni a megsejtett fölségnek kinyilatkoztatásait ; a másik a vallás, mely a titokzatos létnek s a kinyilatkoztatott igazságnak s ennek nyomában a végtelenbe ki-kívánckozó életnek forrásaihoz kívánczik. Mindketten érzik az örvény vonzásait s hallják a mélységek hívásait. Érzik a lélek kényszereit, a szépnek s jónak szomját, s ez édes gyötrelmek alatt a lélek megadja magát ; a művészetben megbűvölt kifejezőjévé, a vallásban pedig szívvel s lélekkel hódoló s imádó funkciójává válik a végtelennel.

Ott ülnek s le is néznek a sötét feneketlenségbe, meg föl is tekintenek a fények végtelenségébe. Ki-kitárják karjait majd a mélység, majd a magasságok felé ; az egyik, hogy el-elfogjon egy-egy látomást, egy fénysugárt vagy melódiás szót, a másik, hogy csodálkozzék s imádjon s beolvadjon az örök nagy teremtetlen valóságba. A teremtett valóság mindkettőjüknek csak lépcső és tükör, tehát máshová, magán kívül és fölfelé utal.

De hát ki az a bizonyos harmadik, — mert háromról tettem említést — hogy ott ülnek az örvény szélén? Az délceg, bátor ifjú, aki nem igen ül, hanem inkább jár-kelel s kutat s búvárkodik ; köveket dobál a mélységbe s füle a visszhangra. Néha gondolja, hogy az örvényt nemsokára kitölti, máskor meg bosszankodik s lemond merész reményéről. Azután megint gerendákat hord össze s át akarja hidalni az örvényt s úgy diadalmaskodni a mélység fölött. Vagy ignorálni akarja s nem néz feléje. Néha mélyebben hajlik

s ereszkedik le a meredek partokon s fölhoz érdekes csigákat, új csillámokat, eddig ismeretlen virágokat. Ilyenkor nagyokat kurjant s visszhangzik nagy mondásaitól az egész művelt világ, s csodálják s ünneplik eszét, bátorságát s küzdelmeit, s úgy hiszik a kultúra nagy piacán, hogy talán mégis csak sikerül neki úrrá lenni a mélység fölött. Ezt a délceg s bátor s nyugtalan alakot tudománynak hívják.

A másik kettő nyugodtabb s csendesebb, elmélázóbb s elmélyedőbb, mint akiknél nem a fogalmi világban, hanem a megérzésben s a megtapasztalásban van az élet súlypontja. Át akarják élni a titkot, úgy hogy arról necsak fogalmi ismeretük, hanem meglátásuk s megérzésük legyen. Ezek nem annyira észre, mint inkább szívre venni akarják a Föliséget s nem fogalmakat tükrözni, hanem a nagy valósággal megtelni s kedélyükben kigyulladni hivatvák.

A művészetről most nem szólok, hanem csak a hit vilá-gával foglalkozom. S nem is definíciókkal akarok most bajlódni s tanokkal, tehát a fogalmi világgal, hanem azzal a valósággal, mely hitből való élet. A fogalmi kategóriákat tisztelem, tudom, hogy azokra is szükség van, de mivel a fogalmak is az élet végett vannak, hát azokon keresztül törni s a mögöttük s alattuk lefolyó nagy folyamatosságot, az életet szeretném megfogni ; mivel azt a «scientia saporosát», azt a «sapientiát», a megízlelést, a megtapasztalást keresem.

Először is konstatom, hogy a kegyelmi rendben a hit nemcsak értelmes akarat és megadás és hódolat, hanem hogy az formális tehetség, a léleknek organuma, egy belénköntött természetfölötti erő és készség, melyet a theológia «virtus infusa»-nak nevez. Ez az organum közvetlenül intellektuális ugyan, de természetes, hogy visszahat az egész lélekre, s az egész lélek, a kedély, az érzés is meg-megremeg lüktetéseitől. Lehet oly erős, hogy kiárad gondolkozásra s érzésre s cselekvésre egyaránt, s ilyenkor az egész életet saját szellemével tölti el s sajátos stílusában építi föl. Akiben ez megvan, arról azt mondjuk, hogy bírja a hit szellemét.

Ha a pszichében keresek neki valami hasonlatosságot, utalnék arra a sajátos érzekre, mely egyes emberekben megvan, másokban nincs, melynek erejével megérzik a föld mélyében járó vizeket vagy rejlő érceket. Van bennük valami-féle készség ez elemek sugárzásának fölfogására. Épen úgy gondolom, hogy a hit belénk öntött készsége, mondjuk márkánsabban, a Szentlélek által belénk oltott organuma erejében van a lélekben tehetség s készség az Istennek, túlvilág-

nak, a Szentlélek-járásnak, az isteni vonzásoknak, s tárgyunkat véve, az eucharisztikus Krisztusnak s jelenlétének, áldásának s szeretetének megfogására. Hiszen ezek a rejtett valóságok bizonyára sugárzanak, s ahogy van radio-aktivitás, úgy gondolhatom, hogy van gratia-aktivitás is, melynek megérzésére belegyakorolhatja magát a «virtus infusa» organumával fölszerelt psziché. Erről is el lehet mondani Szent Pál szavát: Resuscita gratiam Dei quae in te est! Megvan benned, de keltsd föl s műveld ki, hogy akciója s neked általa gazdagabb életed lehessen.

A másik dolog, amit a «scientia saporosa» irányában állítok, hogy bár a hit is fogalmakkal dolgozik, de ezek a fogalmak a valóságtól messze elmaradnak. «Per umbras et imagines» olvassuk Newman kardinális sirján, vagyis hogy az egész ismeret inkább csak képek és árnyak, mondjuk indikációk, s hogy a léleknek valamiképen át kell rajtuk törnie s a valóságot magát meg kell tapasztalnia. A jelzett valóságnak mint lelkekre boruló, imponáló, sőt azt mondanám engem megremítítő újságnak kell a fogalmi begöngyölésből megnyitkoznia, — mint fölséges valóságnak kell elem dobbania, hogy tisztelettel, csodálattal, ámulattal s lelkesüléssel teljék el egész valónk. A közönséges szavak, a megszokott állítások, a sokszor elrecitált krédó valahogy szétpattannak, s egy nagy reveláció öserejével lép elem a tőlem 2—3 lépésnyire az Oltáriszentségben jelenlevő Krisztus. A nagy újság, hogy ez van, a szörnyű valóság, — a szentatyák «tremendum mysteriumnak», félelmetes titoknak hívják — hogy a dicsőséges Krisztus van itt, megragad s szinte kővé, megkövült adorátorrá merevít.

E felfogás nem idegenszerű a theológiában. Általános egyházi tan, hogy a kenyér s bor színei alatt jelen lévén a dicsőséges Krisztus, ezek a színek indikációk, vagyis jelzik a szakramentális létet. Jelzik, hogy rajtuk túl van egy más szféra, egy titokzatos, de valóságos létnek, a térben ki nem terjedt, szellemszerű testnek szférája, melyet ha fölfogni nem, de illétéseit megtapasztalni lehet. Ezek mint megrendülések, s mint a csodálat s az entuziazmus elragadtatásai vonulnak át rajtunk.

Hogy e megtapasztalásokról szóló állításomat az egyház tekintélyével megtámogassam, másrészt meg, hogy azok tárgyalásánál áttekinthető rendben járjak el, hivatkozom az egyháznak imájára, mely így szól: «Isten, ki nekünk e csodálatos Oltáriszentségben szenvedésed emlékét adtad, engedd

szent tested és véred titkát úgy tisztelnünk, hogy megváltásod gyümölcsét szüntelen érezzük». Ez imádság markáns szavai: «a csodálatos» szentség, a titkot tisztelő s a megváltást érző lelkület. A lélek tapasztalatai: *admirari, venerari, sentire, csodálni, tisztelni, érezni*!

Az első a csodálkozás, mellyel a nagyot, azt az újat nézem, melyet meg nem szokhatok soha. Elém lép mint egy borzalmas kinyilatkoztatás. Valami hasonlót érzünk, mikor az óceánjáró hajóról a víz sima tükrére, a lágy habok s a zizegő vízbarázdák ezüst fodraira nézünk. Kedves, közönséges színek, akár egy darab kenyér; de ha aztán azt halljuk, hogy itt két-ezer, ott háromezer méter mély a tenger, egy titokzatos, borzalmas jelenlét, a mélység jelenléte borul a lelkemre. A víz játszi tükre háttérbe szorul, de a mélység kitérül s vonzza lelkemet. Én már csak azt látom, azt nézem. Nagy valóság nekem s megrendülve csodálom. Így állok az eucharisziával szemben. Nem 2000, nem is 8000 méteres mélység, hanem végtelen feneketlenség örvényének szélén állok; ebbe is bele lehet szédülni. Két-három lépésnyire van tőlem, akárcsak az óceán mélysége; s ahogy nézem ezt, úgy nézem ezt. Minden csodálatos nekem. Csodák környékeznek, a «Deus mirabilis», «Jesus mirabilis», «Sacramentum mirabile» s ugyancsak az «anima mirabilis», «sors mirabilis», «vocatio mirabilis», «locus mirabilis». Csupa csoda s velük szemben a csodálat. Hát jól kell csodálkozni, s megint csak, s ha telik tőlünk, még jobban csodálkozni. Az anyaszentegyház kultusza az Oltáriszentség körül egy koncentrált csodálkozás.

Ez a csodálkozás szétrepesztésig tágítja ki lelkemet, mert amit így látok, az alig fér belém. Máshol is megvan ez; de itt kiválóan. Hogyan nézek az őszirózsák bolyhos színpompájába? Én beléjük, ők meg belém? Hogyan nézek a hegyek kékes-lilás párázatába? Hogyan a bodajki tó zöld vizébe? Hogyan föl a csillagos égbe? Nézek s elcsendesülök, de lelken-dezem s élvezek s átélem ezt a beszédes csodálkozást s ezt a sokatmondó nemszólást, ezt a titokzatosságtól megkörnyékezett öntudatot!

Úgy vagyunk a tisztelettel is. A tisztelet igézete egy nagy, mélységes meghódolás. Örülünk, hogy elfog, hogy megbűvöl s magával ragad s hogy elakad s kifogy a szavam. Mint mikor kifognak szavaim a fölség s a szépség kultuszában. A legnagyobb s legmélyebb kultusz az aktív hallgatás. A lélek csendbe merül, mert ezer hang tölti ki s minden szól benne. Tisztelem azt a megcsodált nagyot, ami itt lefátyolozottan áll

előttem. Tisztelem Jézus lelkét s nagy akaratát, tisztelem nagy szívkiáradását, tisztelem pedagógiáját s világfoglalásra kiindulását, s ugyancsak boldogságomat s szerencsémet, hogy a praedilectio meg nem érdemelt árama ragadhat s vihet engem.

Tiszteletemet gyengéddé teszi e titokzatos jelenlét jelentősége s megérezése annak, hogy mit is akar velem e letakart jelenlét? Úgy hat rám, mint a szótlan természet s művészet, a benyomások s megérezések hatalmával, — úgy ahogy hatni szokott a virág, a Madonna-arc, a tenger, a csillagos ég, az erdő s az alkonyat. Ezek beszéde benyomásokból áll. Értsük ezt meg. Itt a Sacramentum tiszteletében is a jelenlét, a magátadás, az intimitás, a megragadó közvetlenség, a természet minden törvényein felülemelkedő fölényesség s a naiv természetesség hat lelkünkre, s én azokat veszem s szent elfogódottsággal kezelem s élvezem. Beleveszi magát ezek nyomában a katolikus szentségi pietás s a szent titok csodavilágának megfelelő érzelmi világ. Úgy állok itt, mint a Niagara vizzuhagának ívezete alatt; nem a víztömeg szorít le, hanem a tisztelet hajlítja meg térdemet.

Ez a csodálkozás, ez a tisztelet csupa érzelem, csupa élet stapasztat, s ez az a folyam, melyet nem a fogalmak hídjáról nézni, hanem amelyre rászállni kell, hogy vigyen! Hová visz? Egy fölényes s szuverén s uralkodó érzésbe, az egyházi ima szerint «a megváltás gyümölcsének megérezésébe». A «saporosa scientia» itt a «redemptio saporosává» lesz.

Ez az erő s a diadal érzete. Megérezzük az elragadtatást, Krisztus megváltói szeretetének hevét, az ő meleg leheletét, másrészt meg a világ értékeinek a Sacramentum fölségével szemben pehelyszámba jövő elfűvását. Mi ez mind? Mi az ég, a világ, a föld, a hegyek s óceánok, — mi ez mind? Ez a világban elraktározott energia és indulat az Isten fiának az eucharisziába fektetett, zöldcsütörtöki szerelmi kitörésével szemben? ! Ennek megértésétől bennünk az óceán cseppé s a világ pehelyé, a tudomány s művészet üres csigahéjak gyűjteményévé válik. A jelenvaló nagy Isten mindent háttérbe szorít s Bona kardinálissal mondjuk: «Quid possunt docere libri, quod Deus praesens non melius doceat?» (Miss. Sacr. c. 6.)

Mindezt a fogalmakon áttörő, mélységes érzés közvetítése vigye be tudatunkba. Van itt nagyság s mélység, de legyen hozzá szem és szív! Érzéseimben mozdul meg az Óceán sokezer méteres mélységeit meghaladó eucharisztikus mélység, lelkemben tárul ki a mérhetlenség, tiszteletemen tükrö-

zik a fölség s a titkos jelenlét édes tapasztalatommá válik. Ah, mily csoda-élet az, mely ezt kinézni s átélni képes ! Pedig az eucharisziával épen ezt a nagy, bennem létté változó s dagadó valóságot kell magamnak kinézniem ; ezt kell előhívnom s kialakítanom. Így lesz lelkem szentföld, melynek levegője a tisztelet, kegyelet és hódolat ; majd megint tenger, csendes mélység, mely azonban világokat söpör el, ha megindul, vagy szent énekek, szerelmes dalok s himnuszok néma, gramofonos korongja. Mi minden van a lelkünkbe is karcolva s pontozva, mint abba a gramofonos lemezbe, s fölcseggne belőlünk, ha volna valaki, aki a néma dalokat megszólaltatni tudná ! No, de hisz ezt teszi az Úr. A Sacramentumban fölénk hajlik s megereged a nagy megindulás, a lélekmegnyílás, az Isten-ivás, s mi istenülők s világgyőzők leszünk. Mirantes, venerantes, fruente, csodálkozók, hódolók s élvezők vagyunk.

Igy gondolom el magamnak a «scientia saporosa»-t, mely megtapasztalásokban fogja meg a fogalmakból ki-kitörő valóságot. Az élet ez áramában a fogalmak oly zsilipekhez hasonlítanak, melyeket a víz nem visz el, hanem mindenestül elborít s elsiet fölöttük.

Van a kenyér s bor színeinek s a színek mögött rejlő nagy valóság megtapasztalásának illusztrálására még egy hasonlatom, melyet a limpiászi kereszttről veszek. A limpiászi keresztkép tulajdonkép csak fából faragott kép, tehát jel, s aki ott a meglátás kegyelmét kapja, az az élő Krisztus szenvedését látja. Borzasztó kegyelem az ; látni az arcon s ajkon égő szenvedést, az izmok feszítését, az erek kidomborodását, az ajkak szedres szomját s a verejtéktől csapzott hajnak árnyékát, a legrettenetesebb agónia rémületét ! De a keresztképen magán nem történik semmi, csak a szemlélő lelke látja ezeket. A keresztkép itt csak jel, mely jelzi azt, amit a léleknek látnia s éreznie s megtapasztalnia kellene. Ez a meglátás a virtus infusa kigyulladásá s annak akciója.

Ime, alkalmazzuk ezt a mi tárgyunkra. Mi szemben állunk az eucharisziával, melyről fogalmaink vannak, vagyis tudjuk, hogy Krisztus itt valóságosan jelen van. Már most ezek a fogalmak csak képek, mondjuk, jelzések ; de ha a kegyelemben részesülünk, akkor nyomukban kigyullad a nagy, csodálatos meglátás. Az Oltáriszentség színei is a limpiászi keresztképhez hasonló szerepet játszhatnak, vagyis külsőségek ; de ha megvan a látás kegyelme, akkor itt is kigyullad a lélek s meg fogjuk tapasztalni a kenyér színeitől jelzett nagy valóságot, a jelenlevő Krisztust.

A meglátásnak s megtapasztalásnak ezen igénye legyen lelkemnek lefoglaló gondolata, melyet minden oltárszekrény előtt megvalósítani akarok. Nem kívánkozom Limpiászba. Hány ember jár ott is bambán s érzéketlenül, s másrészt hány keresztkép áll mindenfelé körülöttünk! Az a kegyelem, mely oly érthetetlenül fűződik épen ahhoz a keresztképhez, az kigyulladhat a mi keresztjeink szemléletében is a «látó lelken». Ahogyan nem kívánkozom a Sion hegyére, a «nagy étterembe», az Úrvacsora termébe; hiszen az eucharisztia oltárát, a «mirabile sacramentum» tabernákulumát mindenfelé megtalálom s mindegyik előtt, akár csak a Sion hegyén, ámulva s bámulva magamat ott felejthetem. Minden ily oltár előtt elmerülök az anyagi léten túl fekvő nagy szférák szemléletébe; minden ily szent helyen látok és nézek, s megint csak látok és nézek s nem fogyok ki belőle. Ide az oltárhoz hozom el látó lelket, az aktuált, vagyis akcióban levő «virtus infusát». Ezt viszem magammal minden oltárhoz, ahol a titokzatos Krisztus jelen van; mindegyikhez. Nincs csak egy helyhez kötött ámulatom, szemléletem s elmerülésem. Nekem minden tabernákulum hegység, melyet mélységek környeznek s mindenütt hallom, hogy «*locus, in quo stas, terra sancta est.*» (Exod. 3, 5.) Minden oltár nekem szentföld; — ez igazán a legkevesebb, amit mondhatni róla. A kereszt az oltáron nem a limpiászi ugyan; de a lélek, mely a keresztet nézi, az igen, a limpiászi meglátások lelke, — lélek, melynek valóságos «virtus infusája» van s mely annak erejében áttör a színeken s a jeleken s úgy érez, mintha a valóságot nézné. Vagy ha ötszáz évre nyúlok vissza s a bolsenai csodára gondolok, mondhatom: a mi szentmiséink patyolat-tiszta korporáléin nincsenek színfoltok; a bolsenai csoda itt nem ismétlődik templomainkban, s az orvietói dóm aranymozaik homlokzata nem ragyog bele s nem muzsikál hitet s elragadtatást lelkembe: de az nem is kell nekem; elég ha a kelyhet s a patinát bezománcozzák az örök lámpa vörös fényfoltjai . . . kis emlékei nagy csodáknak, színes indikációi nagy jelenvalóságoknak. Ami azonban ide is kell, az az a látó, megérző hit s a hívő nagy látás; kell ide is az a lelkesen előmlő jézusi vér s a nyomában kigyulladó nagy pietás, az áhitat s a bensőség.

Mily különös, hogy e lelki látás nagy élvezetét oly nagy áron s annyi munkával kell elérnünk. Bele kell magunkat abba törnünk, mondjuk, beleszugerálnunk. Ez a pszichikai folyamat abban áll, hogy az absztrakt fogalmak meg-megtelnek érzéssel, — hogy a fogalmi kapcsolatok, ezek az intellektuel

vezetékek s drótok kigyulladnak az élet hevétől, s hogy a szavak — ez a szép kristály-üveg szerviz, Szent Ágoston szerint a «*vasa pulchra et electa*» megtelnek tüzes borral, mondjuk, hevülő lelki tartalmakkal. A fogalmakban ugyanis, épen mert elvontak, legkevesebb az élet, s ők maguk is inkább magasan fölöttünk járó, légies formák, melyek adják ugyan a világ megértését; de az élet meleg valósága mindig konkrét lévén, az a megtapasztalásban s az érzésben vibrál.

Annai bizonyos, hogy a hívő léleknek az a természetfölötti adottsága, a «*virtus infusa fidei*» arra való, hogy a láthatón át a láthatatlanhoz fölerjen s azt megfogja s átélje; — Szent Pál szava szerint a láthatatlant úgy megfogni s tartani s megélni, mintha látnók. (Zsid. 11, 27.)

Hit.

17. A hit nem menhely, az örökkévalóság nem pótlék a történelmi világ helyett a diszpusztált emberek részére, kik az életet elviselni s a történeten dolgozni nem bírnak.

A hit nem cella, nem kolostorkert magas falak közt, hanem egy fölségesen konstruált nagy világ, melyben poklok izznak, tisztító tüzek világítanak s utak szaladnak, ösvények s *via Appiá-k* fölfelé s lefelé.

A hit nemcsak viaskodás az anyag, ösztön s erőszak, a bűn s az ész problémaival, hanem felsőbb erők hatalmában alakítás úgyis, hogy alakítja az alacsonyot szebbé (görög művészet), úgyis hogy a szelleminek formát igyekszik adni (kereszténység). Ott a természet ölt szebb alakot, itt a megtestesülés gondolata világít.

A kereszténység szellem s lélekáradás, a Szentlélek kiáradása. Azért a motívumok «*Verbum ex alto*». Itt nem a finomodó természet s a *lumen naturae* tapogatózik forma után, hanem a lélek teljessége vívódik alakítás után. Ez a különbség a Parthenon s a kölni dóm közt. Ez a földből nő ki, s lent marad, Erdengeist; itt az égből ereszkedik a Himmelsgeist.

A hit ez a kész, teljes gazdag világ, mely inspirációit küldi. Úgyis mondhatom, mint ahogy az ásványvíz fenekéről fölfelé gyöngyöznek a légyöngyök, úgy a kereszténység inspirációi mint a napsugarak felülről jönnek. Ez nem ellenkezik azzal, hogy szívünkben jelentkeznek.

A hit munka és tevékenység. Nem ölbe tett, nemcsak kulcsoló kezek, hanem erők. Kell foglalniok, nagyot tenniök. Iramban, rohamban, hódító s térfoglaló lendületben vannak :

Regnum coelorum vim patitur et violenti rapiunt illud . . . az erőszakosok ragadják el ; tehát népfölkelés . . . hódítás . . .

A hit nagy gravitáció el a világtól, amennyiben korlát, látóhatár, vég akar lenni. Mi ezeket törjük s tördeljük. Mi tagadjuk a korlátot, a látóhatárt, a véget. Túlsúlyban van bennünk az örökkévaló, de le van kötve, paralizálva a természeti lét által, a természeti feladatok által ; de a hívóban, bárki legyen az, e túlsúly jelentkezik. Valahogy ki kell nőni a szomatikus világból a pneumába. Az édesanyának is ! Ki van jobban belenőve, beleidegződve a testbe-vérbe, az édes tejbe, a születő s szülő, magát perpetuáló életbe mint az édesanya, kinek kebléhez tapad az új élet, s kettős étellel, a magáéval s a máséval van lekötve a világhoz. S íme, vegyünk egy anyát. Négy fia volt s mind a négy elesett, s most egymaga van s azt mondja : egyedül maradtam Istenemmel, bánatommal s örök reményemmel. Egyedül? Úgyis mikor a halál leszakítja az élet egyik keretét, ott a letört keret alatt mint a rügy a hervadó levél hónalja alatt, új keret lép elő. Nem az anya, hanem a lélek, az új, halhatatlan . . .

Ez a túlsúly természetes, csak olyan mint a föld gravitál a napba s nem a holdba, mikor nap s hold szemben áll egymással s közbe esik a föld.

Valahogy oltogatjuk fiatal korban <hittel a lelket>, — aztán a vad alany alul hajt s elburjánozik. Ha a felnőtt embereket nézem : nem tagadják, de nem állítják. A pogány lélek kiüt rajtuk. Vannak szféráik életüknek, főleg nyilvános szereplésüknek, melyeken nem érzik meg Krisztus kegyelmé. Ugyanakkor azonban leng fölül a zászló, hogy ilyen-olyan keresztények . . .

A titokzatos esipkebokor.

18. A misztérium az, ami a látható mögött van. Így az, ami látható, valóságos *jel*: szimbolum, mely mögött rejlik az ismeretlen.

Ebből a szempontból nézve a világot, voltaképen minden, amit látunk, csak szimboluma, jelzése a még nem ismertnek, s csupa szent hieroglif a lét. A mi lelkünk, mely öt érzékre s belső érzékeire van bízva a valóságokkal való kapcsolódásában s az absztrakt fogalmi ismeretre, voltaképen keveset érthet igazán ; gyér világítás mellett erdőket jár, fák, bokrok, sziklák, hegyek közt botorkál . . . mondhatom, mindez inkább csak jelzés és szimbolum.

Hieroglifek közt járunk . . . minden elénk lép s kiált s

mond nekünk valamit. Pl. a növényvilág: a kemény törzsből kitolakodó rügyek, a zöld szárból élénk bontakozó s bűbajos színpompával figyelmünket fölhevítő virágdísz, mely illatot lehel felénk, s ezzel az olajjal szinte fölken és megpuhít... Fölken, hogy tisztelettel nézzünk s hogy a titkot észrevegyük, mely szépségben, kellemben int felénk...

Jól esik letérdelnem virágos bokrok közt, nézнем titkukat... Már úgy értem azt a szimbolizált, letakart erőt, valót és életet. S ilyenkor úgy érzem, mintha a finom leplek mögül nézne reám valaki—valaki nagy-nagy szeretettel s jólélekkel... Látja naiv erőlködésemet — nem is kíváncsiságomat, hanem megilletődésemet s megadásomat s a nagy tisztelet felé irányít, eligazít. Mózes felé hangzott az égő csipkebokorból: A hely, hol állsz, szent föld. De ha a csipkebokor nem égne, akkor is szent... Istennel telve... művészetével, ihletével... az isteni valóság kiáradásával...

S így megyek végig az erdőszélen s az útszélen, a poros utak s dűlők szélén; szent szálak... szerénységre intenek... az árokból s az árokoldalról a fehér lóhere, a zsálya, a szironták, a pástortáska... s ami van, a többi szent hieroglif.

Kísérnek... egyik a másiknak adja a jelszót: misztérium, szent, szép fátyol...

Ah, Uram, hogy örülök, hogy ez így van... így, így... A virágzó akácról, a fehér virágfürtök tobzódásáról, mézes illatálmairól, a vidéknek mámorosításáról, a bódulatról, a tavasz szerelméről s menyasszonyi szépségéről nem is szólok... S aztán jön a tavaszutó s szőke aranyfürtjeibe a kalászos szántóföldnek a pipacs koralljai s a búzavirágos ékkövek tűzvék... s mikor szalmává lesz s elaszik a szár, fönt, a kalászban hordja a föld, a napsugár, a felhő s a homlok verejtékének gyümölcsét s összefogásuk érdemét, s bujik a tisztessé — hogy mézet adjon télre az Istenség legcsodálatosabb kis bogarainak, a méheknek. Azalatt a gyümölcsfákon új fény-színfoltok gyúlnak ki... emlékei a virágszíneknek... ágak, gyümölcsáldással terheltek... almák, barackok...

S úgy érzem, én is valami oly adottság vagyok, melyből ki-kibontakozik az élet... a gondolat, az érzés, az érzelem, az indulat, az akarat... Vagyok én is valami adottság, valami komplikált szisztéma, öntudatalattiság, psziché és öntudat. S ebbe az öntudatba lép az a külső világ s lép az az adottság, mi a természetet alkotja bennem. S mi is, ez a kettő találkozunk s én is küszködöm magammal, a természettel, a termés-magammal s végre is csak azt konstátálom, hogy ez is

szimbolum, amit észre tudok venni, szimboluma annak az engem alkotó s bennem öntudatra ébredő valóságnak.

S így azt mondanám, hogy idegen vagyok önmagamban is s szinte megfagynék e nagy idegenségtől, ha nem érezném megint az engem körülvevő nagyság, mélység, fölség és szépség inspirációját. Ezek a lehetétek szelídítenek, simogatnak, édesgetnek, megnyugtatnak . . . Valami alkotó, teremtő szeretet lehetétét érzem, mely nem fagy meg az idegenségben. Az az idegenség nem is csupa titokzatosság, mely végességemből s korlátoltságomból való, de amely a titokzatosságban rejlő hatalmat nem idegennek, hanem rokonnak mutatja s érezteti meg. Ez a titokzatosság vonz s nem taszít . . . ez a titokzatosság elbűvöl, de nem fagyaszt. Ez a titokzatosság gazdagít s lelkesít . . .

Igen, a nagy tisztelet mellett ráébredek arra, hogy vonz . . . hogy egymáshoz tartozunk; tehát, hogy rokonok vagyunk. És pedig nemcsak úgy, hogy titok nekem a világ s titok vagyok magam, tehát nem ily fogalmi egybetartozás miatt, hanem vonzalmak miatt

Mi vonzódnak egymáshoz . . . Berket, forrást, magasságokat tisztelt a régi ember . . . a csendet . . . a titokzatos áldást . . . a főlemelő, szárnyat adó végtelen távlatot . . . Ez mind a mienk is, ezt magunkban hordjuk . . . ez a mi levegőnk. Én elmerülök a virágba . . . vonz engem . . . elragad . . . szépségével betölt . . . én szeretem, nagyon szeretem. Már most a titokzatosság ezt az érzelmemet el nem rontja, sőt erősebbé teszi, mert ingerel. Ingerel . . . tudom hogy jó s az enyém, s az, hogy elviszik előlem, az még bővésebbé s kedvesebbé teszi.

S ezen a ponton megint új felfedezést teszek: A szimbolum világ, mely a tisztelet s rokonság s szeretet benyomásait s ingereit kelti bennem, arra ösztönöz, hogy észrevegyem, hogy az érzetek s érzések s öntudatok magukban nem célok, nem magukért vannak, hiszen szimbolumok által keltett lelkiesség, tehát beleakasztanak a mögöttük álló valóságba.

Ez a szimbolizmus folytatódik a hitben, ahol a csipkebokrok nemcsak virágoznak, — ó, fölséges szimbolum, erdőszélen virágzó csipkebokor, — hanem ahol a csipkebokrok égnék s égnék úgy, hogy el nem égnék . . . lelki tűzben, ahol egy szirmuk sem fonnyad el s egy levélkékjük sem görbül meg; ahol túlvilágilag szép napok sugárzatában aranyzölddé s fényessé változik szár, tövis, lomb, virág . . . ahol a gyöngyvirágok s a zsályák . . . a kereszt s a sír . . . az emmauszi útszél

égnek . . . ahol az emberek égnek, s lángol a szívük, ahol az öröm tüzeiben égnek apostolok, a föltámadt Krisztus sebeinek érintésétől . . . ahol felsőbb fényben ég a coenaculum s az a sugárzó kenyér s a tüzes bor . . . s ahol pünkösdi tüzek járnak s ahol tüzes felhők járnak, melyek az Urat elviszik.

De gondolom, hogy ha szimbolumról van szó, hát a legbeszédesebb az eucharisztia, először mint áldozat s azután mint szentség.

A kenyér s bor színe alatt, a krisztusi jelentés, a testét s véréit külön lehozó konzekráció erejében (mintha a szó misztikus kard volna), a vérontás szimbolumában való jelenlét . . . Istenem, mily páratlan, s végtelen isteni erőket, az egész megváltást jelző szimbolum! A kenyeret s a bort s a konzekrációt megtapasztaljuk s a végtelen valóságot mögötte, a magát bemutató, Istent engesztelő s hívó Krisztust, azt jelezve tudjuk.

Ez aztán az égő csipkebokor . . . az égő kenyér s az égő kehely, a bennük égő s sugárzó, világot legyőző, eget nyitó üdvözítő valóságtól. Itt folyik az áldozat. Az örök főpap az ő egyetlen s páratlan előjogát, a nagy Isten-szolgálatot, az egyetlen Isten-engesztelést itt végzi . . . Itt járnak láthatlanul angyalok . . . az isteni udvar páratlan rituáléjának előírása szerint az imádás s hódolat egyetlen s egyedül elfogadott módjának kivitelében. A mi istentiszteletünk is sok alakban s alakításban, a zene, ének figuráiban folyik; mi is jelzünk s kifejezésre, formákba hozzuk, hogy Krisztussal együtt, az ő nagy szimbolumát a szolgálatunk szimbolumainak keretébe foglaljuk. A szent Grált így kell környékeznünk . . . minden művészet őrt áll itt . . . segít, s parafrázál, kommentál. Az oltár az alta-ara, a magas hely . . . s rajta a kehely, a kráter, melyből tüzek villannak föl, a tüzes vér lobbanásai . . . s mi a szent tisztelet misztériumában . . .

Angyalok vannak jelen . . . Ezáltal új s magasabb értékek s érzések fonódnak a szolgálatba . . . Elnézem a pécsi dóm fölséges angyalait, a résztvevő szeretet és szépség megdicsőült fájdmáival arcukon. Az a fájdalom, mely nem rútít, hanem mélyít lelket . . . Leírhatlanul kedves, gyengéd s finomabb rezgések töltik ki a szentélyt. — A megszentelés, a megáldás erői áradnak; főleg mikor a szent perc beáll; mikor a transzszubstanciáció nagy, láthatatlan csodája, mint mély megrendítő hit ül a lelkekre; akkor igen, minden csendbe merül, a hangosabb léptek is eltapogtak a szőnyegeken. Az isteni élet villan meg s a szent ostya matériáját föl-

váltja a krisztusi jelenlét; az ő teste, az ő vére van itt. Ismét egy nagy hatalmi szó a kehely fölött, s bor és víz Krisztus vérévé változnak, vagyis isteni erő szétfreccsenti s helyébe kigyullad a szent vér tüze s ami e vérrel az élet egységében áll, angyali szemeknek az ostya földöntúli fényben ég, úgy mint Mózes csipkebokra, s megérezzük, hogy a hely, ahol állunk, szent föld.

E szent földön a kegyelem áramai járnak, benne fürödnek az angyali seregek, a kontempláció, az imádás angyalai, s benne fürdünk mi is, kik a nagy áldozatot hozzuk s hisszük, hogy ez az Isten-tisztelet.

Mily nagy öntudattal mondhatja el, aki ezt ilyen szemmel nézi, a kánon szavait: Te igitur clementissime Deus! . . . s mikor az *Ite missa est* hangzik, ez engedélyre megmozdulnak, kik imádkoztak, áldottak s áldoztak, de nemcsak ők, hanem a *curia coelestis*, az angyali karok, a nagy misztérium tulajdonképeni beavatottjai, kik velünk imádkoztak, mert ugyancsak páratlant láttak . . .

Attényegülés.

19. Az a kérdés, vajjon <az eucharisztia> csak típus mint Kálvinnál és Zwinglinél és egyáltalában a racionalistáknál, vajjon csak típus, melyhez kötve van a *δύναμις*, az Isten kegyelme, tehát végre is szakramentum természetfölötti kihatással, de krisztusi jelenlét nélkül? Vajjon egy szent jelnek rendelese, melyről hisszük ugyan, hogy kegyelmet ad, de ahol a hit különösen angazsálva nincs. Mert végre is könnyű hinni, hogy Krisztus Urunk a maga emlékezetére s híveinek [való] összetartására a hozzá való szeretetben, az életközösség jelzésére ily szent lakomát rendelt. A nagy hit nem erre vonatkozik, hanem arra, hogy e kenyér nemcsak jele a Krisztusnak, hanem hogy a kenyér színei alatt tényleg jelen van az Úr, szóval az *aequatio*: a kenyér = test, a bor = vér; s következésképp, hogy itt titokban, észrevétlenül történik valami, még pedig az, hogy a kenyér elváltozik Krisztus testévé, a bor Krisztus vérévé.

Az elváltozából pedig semmit sem látni, semmit sem lehet észrevenni; a kenyeret a megáldás után is kenyérnek, a bort bornak ízleljük. S így közel áll a gondolat, hogy az, ami a megáldás után kenyérnek s bornak ízlik, az az Úr Jézustól nem változtatik el, hanem csak jelül adatik. Az elváltozás akciója elmaradna. Azonban az apostoli egyház s a későbbi egyházatyáknak realizmusa nem végzett így a problémával, mert a hit csodáit a priori ki nem zárta, a dialektikát pedig jól használta. Itt van a Krisztus teste, mondotta, mert ezt

az Úr mondja, s itt látunk s ízelelünk kenyeret és bort is, tehát itt valami ütközés van a hit s az érzék közt. Talán, hogy az, amit Krisztus Urunk a maga testének nevez, az csak a szent testnek a hatását eszközli s így típusa volna? Vagy talán úgy, hogy Krisztus is jelen van, s a kenyér is megmarad, — ez volna az inpanáció, — Krisztus testének jelenléte a kenyérben? Vagy végre úgy, hogy a lényeg elváltozik s a színek megmaradnak, vagyis, hogy Krisztus teste a lényeg szerint (*κατ' ουσίαν*) s a kenyér pedig színei szerint (*ἐν δοκίσει*) van jelen.

Már most, hogy e kérdéssel hogyan készültek el, arra halljunk egy klasszikus tanút s hagyjuk szavait kommentárok nélkül reánk hatni. Alexandriai szent Cirill így ír: «Mi az említett áldozati elemeket (a kenyeret és bort) Isten elé állítva, kérjük őt hévvel, hogy változtassanak át számunkra lelki táplálékká azért, hogy azokat magunkhoz véve megszentel-tessünk testben és lélekben. Azután az áldozár felmutatván az áldozati elemeket, azt mondja: «Ez az én testem» és «ez az én vérem», hogy ne gondold, hogy amit látsz, az csak jelkép (*τύπος*), hanem hogy tudjad, hogy a mindenható Isten ki-mondhatatlan (titkos) tette által az áldozati elemek tényleg Krisztus testévé s vérévé változtattak át, és mi azokat vevén, magának Krisztusnak elevenítő s megszentelő erejét vesszük. Mert kell, hogy Krisztus bennünk legyen Szentlelke által Isten-hez méltó módon és hogy egyesüljön, mint ahogy egyesül testünkkel szent teste és vére által, melyet bírunk az elevenítő eulogiában (eucharistiában) kenyér és bor módjára». (*Εἰς εὐλογίαν ζωόποιον ὡς ἐν ἄρτῳ τε καὶ οἴνῳ*). A tudós Batiffol e görög kifejezésre megjegyzi: «de semblant de pain et de vin, l'apparence» (i. m. 471). Nem mondja Szent Cirill, hogy Krisztus teste és vére a kenyérben s a borban «ἐν ἄρτῳ καὶ ἐν οἴνῳ» van, hanem «ὡς ἐν ἄρτῳ», mintha kenyérben, vagyis látszat szerint kenyérben volna.

A nyugat a maga realista érzékével okvetlenül az átváltozás momentumára is fektetett nagy súlyt, — míg a kelet a maga filozofáló s allegorizáló felsőbbiségével ezt a kérdést nem nagyon feszegette; jóllehet az elváltozásra, ha azt külön nem is feszegette, értékes dialektikai készletet hagyott reánk kifejezéseiben, melyeket lejjebb még említeni fogok. Azt mondanám tehát, hogy mialatt a liturgiák úgy keleten, mint nyugaton egyformán képviselték a nagy hitet, a misztériumot, addig a gondolkozás s a kérdezés a temperamentum szerint más-más problémákra irányult. Pedig a nyugat is a keletnek, nevezetesen Origenesnek befolyása alatt állt, mely

érvényesült Galliában Szent Hilár személyében, azután vercelli Szent Özsébben, kik jól tudtak görögül s számkivetésükben a keletet bejárták. Így megkapta a görög teológiának, nevezetesen Origenesnek, azt mondanám, értelmi injekciót Szent Ambrus is, s ha ő mégis feltűnően képviseli az átváltoztatás kérdésében a nyugatot, az onnan van, mert ő előbb volt milánói hívő mint Origenes tanítványa.

Szent Ambrus a maga theológiáját, azt is, mely az Oltáriszentségről szól, a milánói egyház hitéből s liturgiájából vette. Ő azt ott kapta, mikor nem püspöknek, hanem prétornak indult s azután mégis milánói püspök lett. Nem is volt megkeresztelve, mikor püspöknek megválasztották, hanem csak katechumenos, vagyis ki a keresztségre készült s a keresztség hitvallását tanulta. Ezt Milánóban tanulta, ott lett bevezetve a misztériumokba. Ebben a milánói theológiában pedig a maga teljes meztelenségében fölvetődött a kérdés, hogy mivel a kenyér= Krisztus teste s a bor= Krisztus vére, hogyan is lesz egyik a másikból? Ők ezt nem magyarázták nesztoriusi kettősséggel, hogy t. i. a kenyér és bor is megmarad, Krisztus teste s vére a kenyérben s borban van, azzal együtt van ; nem magyarázták monofizita értelmezéssel, hogy a kenyér és bor fölszívódik a fölényes krisztusi valóságba, hanem úgy, hogy a kenyérből s borból Krisztus teste s vére lesz a konsekráció, a csodatevő szó erejében. Sokszor mondott az Úr ilyen szót, pl. Kánában, hol a vizet borra változtatta, vagy Lázár sírjánál, majd a galileai tengeren, vagy Kafarnaumban s a jerikói úton : itt is mond hát, illetőleg mondat ily parancsoló, a természet rendjét áttörő s új tényeket világba állító szót, azt, hogy «Hoc est corpus meum», «hic est calix sanguinis mei». «Ami szentséget veszsz magadhoz, az Krisztus által lesz (conficitur, eszközöltetik). Ha ugyanis Illés szózata oly hatalmas volt, hogy tudott tüzet hozni az égből, nem lesz-e elég erős Krisztus szava, hogy megváltoztassa az áldozati dolgok természetét (ut species mutet elementorum). Olvastad a világ teremtéséről : ő mondotta, s lett a világ, ő rendelte, s megteremtetett : hát akkor Krisztus szava, ki semmiből teremtett, nem tudna-e valamit elváltoztatni azzá, ami előbb nem volt? Mert nem kisebb hatalom teremteni valamit, mint megváltoztatni természetüket.» «Maga az Úr Jézus mondja : «ez az én testem». Az isteni szavakkal való megszentelés előtt más a neve a dolognak (kenyér, bor), míg a konsekráció után Krisztus teste annak a neve. Ugyanígy mondja : «ez az én vérem». A konsekráció előtt másnak

mondták (bornak), a konsekráció után pedig vérnek mondjuk. S te azt feleled rá ezekre, hogy «amen», vagyis hogy így van. Amit tehát szád mond, azt valljad lélekkel, s amit hangoztatsz, azt érezze át a lelked».

Nem lehet meg nem értenünk ezeket a markáns, azt mondanám, szinte darabos eszközlési, okozási, megcsinálási kifejezéseket. Itt van a Krisztus teste, a látszat ugyanis az, hogy nincs itt; de igen, mondja Szent Ambrus, itt van, de nem látni. «Talán azt mondod: mást látok, hát hogy mondhatod akkor, hogy mégis csak veszem Krisztus testét? De fogadjuk csak el, hogy nem az van itt, amit a természet formált, hanem amit az áldás szava konsekrált, s hogy nagyobb az ereje ez áldásnak, mint a természetnek, mert azáltal a természet is elváltozik» (De mysteriis).

A római egyház latin liturgiájának kifejezései egyívásúak a milánóival; mutatják az egyszerű, kemény realizmust, mely szerint a kenyér = Krisztus teste, s ugyanakkor a kenyér elváltozott Krisztus testévé; de semmi hajlandóságot nem mutatnak az allegorizáló magyarázatokra vagy a módnak fejtegetésére, mely szerint ez elváltozást elgondolni lehetne.

A transzszubstanciáció a kenyeret s a bort mint állagot megszünteti, s helyébe lép az Úr Jézus Krisztus átváltozása: mint mikor a fa tűzessé lesz, — ha úgy képzelem, hogy a fa helyébe a tűz lép. Ez a tűz a Krisztus, kiből a hatalom, szeretet fehér sugárzása s a bor színét véve, aransyárga vagy piros sugarak törnek ki, mintha lángkardok volnának.

Igen, a kenyér és bor színei nekünk a szent Gral edénye, melyben Krisztus van; ez a mi kincstárunk, legnagyobb kincsuink rejlik bennük. — «Dona, munera . . . sancta sacrificia» — örülünk s hálát adunk, hogy e kincseink vannak, s elragadtatva nézünk föl; hisszük, hogy az eucharisztia angyala fölviszi áldozatunkat Isten színe elé. Valahogy úgy képzelem, hogy mint a méhecske teleszívja magát virágnedvvel és telerakja magát himporral s úgy repül el, telítve a virágjárás s az illatáramok bódulatával: úgy megy az Isten angyala az eucharisztikus akció, a szent Grál, a Krisztus misztikus jelenléte benyomásaival Isten színe elé. Öntudata tele van a szeretet mézével, homlokán a legfölségebb hódolat s tisztelet fénye . . . szárnyain a jelenlét fénye . . .

A nagy akció hulláma így fölcsap a szellemi világba, s eget-földet átfogó nagy megszentelő, megnevesítő erőfolyam. Ebben állnak az angyalok, akik az eucharisztia-áldozatnál a krisztusi jelenlétet környékezik . . . A magasból jönnek

s a magasba mennek, s az áhitat és hit és bensőség szellem erőivel telítik az oltár környékét, s az áldozat után elvonulnak; az ite, missa est: elbocsátó isteni udvari szolgálatukból.

A «színek».

20. A transzszubstanciáció precíz kiemelésével együtt jár a kenyér és bor színeinek megmaradása a nekik megfelelő állag nélkül. Ezek a színek a maguk nemében valóságok, hiszen érintjük s ellentállnak, esszük is, szétszedjük, izleljük s isszuk. Természetes dolog, hogy ezek valami különálló dolog, mely a másik valamivel, Krisztus testével, az ő dicsőséges valóságával kapcsolatos. Azt a finom megkülönböztetést, hogy ezek nem lényeg, hanem színek, tehát akcidensek, nem kell és nem szabad keresnünk a szentatyák periodusában; ők nem voltak peripatetikusok, mint a theológusok a XIII. század óta, de még kevésbé voltak karteziánusok vagy dinamisták, akik az esetéket csak érzékekben kiváltott benyomásoknak tartották volna; hanem igen úgy írtak, hogy a színek is valóságok, s amellet s mindenekelőtt ott jelen van az Úr Krisztus.

Továbbra nem ereszkedtek s nem feszegették, hogy a reális Krisztussal nem maradván meg együtt a kenyér és bor állaga, a színeknek különálló valóságuk kell, hogy legyen. Ők tehát realisták voltak, nekik a krisztusi jelenlét valóság, de ugyancsak az, amiben rejlik, az is objektív valami. Már csak nem gondoljuk, hogy ők a színeket illuzióknak tartották, vagy mondjuk filozófiai nyelven: nem gondolták, hogy intencionálisak.

A színek különállásáról való tan élesebb meghatározást abban az arányban nyer, melyben a transzszubstanciáció tana foglal tért a theológiai öntudatban, s természetesen előbb vívódik, hogy helyét s helyes meghatározását megtalálja.

Nehéz dolguk volt a színekkel, hogy azok mihez tapadnak, ha a kenyér és bor állaga elváltozott Krisztus testévé. Abaelard pl. azt mondta, hogy a levegőben lógnak; (<Szent Bernát disputál vele>). Ezt a tant elvetik s abban állapodnak meg, hogy a színek valóságok, melyek e misztériumban fönntartó állag nélkül maradnak, s így amennyiben azokat fogjuk, megnyomjuk vagy széttörjük, vagyis fizikai benyomások alá helyezük, ezek a fizikai hatások csak a színekre irányulnak s a kiterjedés nélkül ott jelenlevő Krisztust nem érik.

Ezek az akcidensek foglalják magukban a jelenlevő Krisztust, s így mondhatjuk, hogy jelzik jelenlétét; míg megvannak, megvan ő, — ha elromlanak, megszűnik ott lenni ő. Mert a szakramentum az Úr titokzatos jelenléte a kenyér és bor színe alatt, vagyis ez a kettő együtt: a dicsőséges Krisztus és a kenyér és bor színe alkotják a szakramentumot. Ebben az értelemben mondom, hogy a kenyér és bor jelzi az Urat; ha a jel megszűnik, ha a kenyér és bor elromlik, a jel megszűnt s nem jelezhet, s így nincs jelen az Úr.

Ha a szent ostyát tűzbe dobják, a tűz megsemmisíti a színeket, tehát Krisztus megszűnik lenni. Nem ég el, mert a tűz fizikája a jelet töri meg. Ha a borba vizet öntünk, úgy hogy a bor megszűnik, ha a bort a földre öntjük s az ott elszivárog, <Krisztus megszűnik ott lenni>.

A skolasztika megegyezett az akcidensek realitásában, precíz, határozott fogalmazást adott: minden, ami érzék alá esik, az természet s a szentségi Krisztus fátyola. A természetes színek úgy hatnak s úgy viselkednek az eucharishtiában, mint másutt, ahol ez a csoda nincs. Őket nem zavarta meg Occam s a nominalisták kritikája, kik főleg a kvantitásnak, az anyag mennyiségyszerűségének (minden ami anyag, annak részei vannak, azok mindig más és más, tehát mennyi) reális *különbözőségét* a milyenségektől (milyen a szín, a forma, az ész, a szag) tagadták.

Szent Tamás fölvette, hogy a mennyiségyszerűség külön realitás, különböző a milyenségektől, s ezt ő, az aristotelesi intellektualista erősen nyomósította. Érdekes azonban, hogy ugyanez az absztrakt kérdés fölvetődik később.

Occam és társai előhírnökei voltak Descartes-nak s a cartesiusi teológusoknak. Már ott is fel-felvetődött a gondolat, hogy az akcidensek nem reálisak; ez a kérdés az érdeklődés homlokterébe lép a Descartes filozófiájában. Ő az anyagot atomokból összetettnek gondolta, ami azután az akcidensek realitásának tagadására vezet. Szerinte a kenyér és bor helyébe lép a Krisztus teste és vére, s ez a test és vér ugyanazokat a hatásokat váltja ki a mi érzékeinkben, mint amilyeneket <a kenyér és bor>, vagyis az Isten ezt a csodát teszi.

Bossuet szimpathiával viseltetett a cartesiusi filozófia iránt s mégis óvja tanítványait, hogy ne adják ki Cartesius leveleit. Descartes filozófiáját, amely szerint a test lényege a kiterjedés, hívei s Bossuet is úgy akarják magyarázni,

hogy a lényeket tulajdonkép mint erőt s tehetséget veszi, mely erőnek nem kell mindig aktusban, azaz érvényesülésben lenni. A lélek az, mely gondolkodik, de a gondolat nincs benne mindig; az anyag az, mely kiterjed, de kiterjedésnek nem kell benne mindig lenni.

Ez már teljesen a Leibniz-tan, aki szerint az anyag végső elemei a monadok, vagyis egyszerű lények, melyeknek kétféle erejük van, — mondjuk akcidensük: az ellentállás, melynél fogva mást nem enged, illetőleg kiszorít helyéből, és a potentia, hogy kihatni, valamit tenni tud. Ezt a kettőt az Isten elválaszthatja a monadoktól, s akkor léteznék a test, de kiterjedés nélkül. Így lehetne az is, hogy a monadok helyébe, melyek a kenyeret s bort alkotják, Krisztus teste és vére lép, de az isteni mindenhatóság megtartja azokat a passzív s aktív erőket, melyek a kenyér és bor tömege, ellentállása, sűrűsége, restsége s kvalitásai.

Ez mindenesetre szubtilisabb magyarázata az anyagnak s erőinek, mint melyet a karteziánusok adnak, kik egyáltalában nem ismernek el semmiféle testet, mely kiterjedés nélkül legyen, s akiknél a kvalitások csak annak a rezgő anyagnak érzékeinkre való behatásai volnának, vagyis önmagukban nem különálló realitások. Ha ebből a szempontból hasonlítjuk össze a kartéziusi filozófiát a dinamizmussal, ez utóbbi mindenesetre könnyebben magyarázza az eucharisziát s szinte elfogadhatóvá teszi azt a nézetet, hogy Leibniz a dinamizmust már azért is vallotta, mert ezzel a katolikus s a protestáns ellentéteket kiegyenlíteni akarta.

Nekünk elég, ha e lehetőségekbe beletekintünk. Manapság, mikor a villamosság csodái közt az anyag nem hat ránk a maga súlyával s darabosságával, nem idegenkedünk ezektől a dinamista nézetektől s annyiban mindenesetre hasznunkra vannak, hogy sejtelmekkel s alázatos tisztelettel töltik el lelkünket az eucharisztia misztériuma iránt s ösztönöznek, hogy tartsuk magunkat a filozófiai divatok közt is az egyházi tanhoz s tartsuk meg azt a szinthezist, mely a trienti zsinatnak az eucharisziáról szóló 2. c.-ban (van): «Ha valaki állítja, hogy a legméltóságosabb Oltáriszentségben együtt marad a kenyér és bor állaga a mi Urunk Jézus Krisztus testével és vérével s tagadja azt a csodálatos átváltozását a kenyér egész lényegének Krisztus testébe s a bor egész lényegének az ő vérebe, mikor csak a kenyér és bor esetékei maradnak meg, mely átváltoztatást a katolikus egyház igen találóan transzszubstanciációnak nevez, átok alatt legyen». «Ennek a

szentségnek valósága rögtön létbe lép, mihelyt a konzekráció szavait elmondták a kenyér és bor fölött s ugyancsak megmarad, míg a színek tartanak.»

«Ha valaki állítja, hogy a konzekráció megtörténte után a csodálatos Oltárszentségben nincs meg a mi Urunk Jézus Krisztus teste és vére, hanem csak akkor van ott, amikor az áldozásban vesszük, nem pedig azelőtt is s azután is, s hogy azokban a partikulákban, melyek az áldozás után megmaradnak, nem marad meg az Úr teste, átok alatt legyen.»
«Ha valaki állítja, hogy az Oltárszentséget nem szabad az oltárszekerényben eltenni, hanem azt a konzekráció után mindjárt ki kell szolgáltatni a résztvevőknek, vagy hogy azt nem szabad a betegekhez kellő tiszteletadással vinni, átok alatt legyen.»

Ha valaki állítja, hogy az Oltárszentségben nem szabad az Isten egyszülött Fiát Krisztust külsőleg is nyilvánított Isten-imádással imádni, s épen azért nem szabad őt külön erre rendelt ünnepséggel tisztelni, sem pedig az egyháznak dicséretes és általános ritusa és szokása szerint körmenetekben ünnepélyesen körülhordozni, nem különben a nép imádására nyilvánosan kitenni, aki pedig imádja azt, az bálványimádó : átok alatt legyen.»

Színek — valóságok.

21. Csillagfényes szemmel, mely áthat a hüvelyeken . . . Hát igaz, minek az a sok hüvely? Valahogy azért, hogy nekünkvalóan borítsa s így juttassa el hozzánk az örök valóságot. Beleáll a világba : szellem a materiába s ami azzal összefügg, s burokból, hüvelyben, magban van : az abszolút a relatívban alakjai, szimbolumai, en face és profil képei, sajátos kifejezései vannak. S adott aktív tehetséget, mely felsőbb fényű, átható szemű, mely szúr s átvág, mely kiszedi a burokból, a materia selyem- vagy pakkpapirosából az abba csavart új valóságot . . .

Valami világ- s létfölényes erő, mely nem hallgat a felületek csacskaságára, hanem a mélységbe fúr bele. A szemek, színek, az érzékek nyelve, hangja, zsvajja neki vásár; ő a mélységek nyelvét, a szilenciumot érti, az mond neki sokat, újat . . . Ő más világok vonzásaiban áll s azoknak fényét hordozza lelkében. S azért meg nem ütközik, hogy ebben a materiális világban, e burokból, e hüvelyekben sok mindenféle el van rejtve — nem látni . . . Amit pedig lát, azon nem botránkozik.

Vegyük a három királyt. Óriási hegyei a meggyőződés-

nek s Messiás-keresésnek emelkednek lelkükben . . . az ezeket fényel besugárzó csillag az éjtszakát nappallá, a sivatagot kertektől szegélyezett úttá varázsolja . . . Mennek vakondtúrások közt . . . oda se néznek a jeruzsálemi közönynek, a heródesi huncutságnak és alamusziségnak . . . a papok papiroson- és betűn-rágódásának s annak hogy azok, zsidók és papok és ott gubbasztanak és magyaráznak. De hát lehet-e másképp annak tenni, kinek a csillag világít . . . égi jelekben beszél . . . fölszántja fény sugar-ekével a hosszú várakozás és epedés porondját. Tehet-e az másképp, ki más világok fénypostáját, híradását veszi, s ki látja, hogy igen, a végtelen, ki e földet, e világot igazítja, az még más hatókkal is dolgozik. Van neki még mondanivalója, van neki más világa, s azt a világtörténelembe beleállítja s tud szántani, ébreszteni, megelkesíteni . . .

Azért a hegyek, a belső nagy világ adottsága mozognak tovább . . . A csillag fölragyog s fölkapja s kiemeli a közöny, az intrika, a politika, a gőg, a fásultság világából s viszi nagy örömben.

S ők megint meg nem ütköznek Betlehemben istállón, jászolon — ezek hüvelyek és szimbolumok : s meg nem botránkoznak, hogy <a Messiás> síró gyermek, és szopik és tehetetlen s az édesanya szeretetére van bízva. A gyermek is adottság, relatív valami, az ember, a rabbi is az ; szentség sugárzik, szépség, bensőség, de ilyen s nem olyan, s csupa sajátosságából tevődik össze. Meglehet, hogy egyiknek kedves, másnak ellenszenves az orra, a szája, a homloka, a szemnek metszete, a hangja . . . ez mind hüvely, ez mind fátyol . . .

S át kell szűrnie a hit villámló szemének a szenvedésen . . . ezt a jeget, ezt a sziklakérget is át kell törnie. Hiszen e törpítő színek a szellemi valóságot mindenk fölé emelik : a gyermekben Istent, a szenvedésben a megváltót, az áldozatban a váltságot. Ez az átértékelése az értékeknek : a világi lét s erő lehanyaglásában az isteni akarat s szeretet útírányát látni. — A lélek diadala . . . Aranyos rózsás lába csak annyit kér a földből, a testből, az érzékből, hogy elmehessen rajta . . . hangból, levegőből, hogy mondhasson valamit . . . valóságból, hogy jelezhessen . . . Alles Vergänglichliche ist nur ein Gleichnis.

Gondoltunk-e a legbűbájosabb májusnak arra a nap-sugarára . . . arra az éterre, melynek hulláma azt a fénytengert s életözönt hozta. Gondolunk-e arra a levegőre,

melynek hullámai legédesebb énekünket megindították... Eszközök... az a sugár összetört, s az a levegő, ki tudja merre van s hol szolgál sírást és nyögést?

Mi e hüvelyeken átverődő életet éljük s élvezzük... Az jó nekünk.

S mily jól illik ide, és semmivel sem kevésbé beállhat a sorba, a jelzések, a hüvelyek, a formák sorába az eucharisztia! A hit úgy tudja, hogy itt a Krisztus valósága. A stílus ugyanaz: istálló, jászol, pólya, gyermek és — Megváltó... a rex Israel... később csodatevő, és szenvedő s tönkremenő; pergamentszerű bőrén a nagy törlesztés véres vonása, s azt hisszük, hogy Megváltónk.

S itt a kenyér és bor: a szín, a hüvely... Hogy a hüvely micsoda, az nem esik latba — a mögötte rejtőző valóság a fontos nekünk...

Az eucharisztias valóság diadalútja.

22. Ma van február 5-e, Szent Agatha napja, mikor e dicsőséges nővérünket, a soror gloriosá-t szemléljük elragadtatva, aki alázatos félénkségében s minden hóhért s prétort legyőző hősiességében valamit kérni merészel az Úrtól, — azt, hogy sikerüljön neki az ő szenvedésének páratlan viadalát győzelmesen megvívnia, mint vértanúságának aktái mondják: «agonem suum Domino commendavit». Egy fölséges görög leány áll előttünk, kinek emlőit a barbárság kése lekanyarította kebléről s akinek az ő megszentégtelenített szépségében s gyötrelmében csak egy gondja van, hogy adjon Isten neki kegyelmet s erőt — mert csak ő teheti, — hogy harcát a hitért s a szüzességért végleg megvívhasssa.

Hány van ilyen, kik a nagy valóságot, Istent s szent akarát s az élet s a lélek szent misztériumait alázatos s hősi odaadásukban ily elragadó s térdre készítő fölénnyel állították a világba, s akik minket eszmélni készítenek arra, hogy ez lenne a mi kötelességünk is; s hogy Isten felé így eligazodni s hozzá így, véres kebellet is, odasimulni: ez lenne a mi dolgunk s a mi föladatunk, a mi célunk s a mi kötelességünk is! A mienk is!

Gondoljunk csodalattal arra a világra, melyben élünk, mozgunk s vagyunk s eszméljünk arra a láthatatlan valóságra is, mely környékez s melyet öntudatunkba hívnunk folytonfolyvást a mi törekvésünk. Gondoljunk a láthatatlan valóságra, melyben hiszünk s mely oly biztos mint a halál s oly elkerülhetlen és szükségszerű, amilyen szükséges, hogy ne csak meghaljunk, de üdvözlünk is. Gondoljunk ezek kap-

csán a legközvetlenebb természetszerűséggel a kereszténységre, arra, hogy az mit mond s mibe állít bele minket. Gondoljunk mindarra, amit ily leány- s gyermekarcú vértanúk naivsága s másrészt a pokoli kínjaik komolysága mond s állít, s amit ez a kereszténység lelkünkre köt Isten- s Krisztus-szeretetről s Krisztusnak köztünk létesített misztériumairól. Szimbolumaik közt, per umbras et figurus . . . vezet el utunk. Mintha csak analógiákkal s hasonlatokkal dolgozhatnánk, mihelyt a $2 \times 2 = 4$ szférájából kikerülünk. Ezt hirdeti nekem az ázsiai s a kínai s a hellén s minden népek ősi kultúrája. Ezt a filozófia kontemplációja, ezt a szép álmok, ezt Apolló napsugárzása. Hát nem mond-e többet s szebbet s megigézőbbet (a kereszténység), mint az ázsiai s a hellén szép álmodozások s félrebeszélések mesélnek nimfákról, driadokról, a kékszemű Athenéről s Apollóról? Nem mond-e többet s különbet is, mint amit a mesék mondanak virágokról s csillagokról? Nem-e többet s szebbet is mint amit a görög filozófia kontemplációja szőtt ki szisztémákba, aranyos végekbe, Plátón és Anaxagoras s amit az ősi Pythagoras beszél muzsikáló számokról s titokzatosan megcsendülő mértékekről s azoknak megszemélyesítőiről s megzenésítőiről, a műzákkról s a delfi templom íveslapos tetején álló keledónokról, azokról a szárnyas, leányarcú madarokról, melyek meg nem öregszenek s mindig repülni s szárnyalni tudnak? Ah, hogyan! Bizony a szent kereszténység többet mond, mert szebbet is, csodálatosabbat is mond, s a mi a fő, valóbbat mond, azaz hogy valót mond. Nagy valóságot s nagy misztériumot. S most talán már túl van-e pszichénk a szimbolumokban tapogatózó mentalitásán? Nem misztérium-e nekünk a végtelen, akár a végtelen nagy, akár a végtelen kicsiny? Ne ütközzünk meg ezen, mert a végtelen mindig misztérium nekünk; az úgynevezett végtelen kicsiny, mely tulajdonképen nem végtelen, épenúgy mint mindenkifölött a végtelen nagy, az Úr, aki igazán végtelen.

Ezt az igazán végtelent nem lehet megfogni, de lehet élvezni, mint ahogy már a «végtelen» kicsinyt, mely, ismétlem, sohasem végtelen, szintén nem lehet megfogni, de élvezni igen; mert a kristályokban s a virágokban, s a megnyilatkozásaiban, élvezhetjük igazán. A «végtelen» kicsiny úgy mutatkozik be; így mutatja be láthatatlan önmagát s erőit s törvényeit. A kristályok fényei s a virágok színei alatt a «végtelen» kicsinynek örvényei nyílnak. S ez nem is költészet, hanem szóserint valóság.

S így van ez azzal a másikkal, azzal az igazi, minket környékező végtelenséggel. Az is kinyilatkoztatja magát misztériumaiban. Azt mondanám, kivirágzik s formát ölt. Mik a formái s a kivirágzásai? Ilyet sokfélélt emlegethetnénk; de az igazi végtelenség, az Istennek a legtulajdonképenibb kinyilatkoztatásai ezek, hogy ő maga az isteni életnek áramlataiban három személyű, s hogy a második isteni személy ember s csecsemő lett s Szűztől született, s hogy angyalének hirdette, mikor megjött s csillag gyűlt ki éjtszakájában s az vezette bölcsőjéhez a napkeleti bölcseket. Azután hogy évek múlva, kitérult a lelke, s lett a világon a legszentebb lélek-tárulás, mikor a Logos kiáradt emberi életben, gondolkodásban s erényben, irgalomban s szeretetben. A Logosból lett a nagy Ethos, mikor egy áprilisi reggelen fölment a nyolc boldogság hegyére s ott leült, hogy nyilatkozzék, s ettől lett ez a hegy a legmagasabb hegye a földnek s nemcsak maga a hegy lett az erkölcsi világnak legmagasabb hegye, hanem magasztosító hegy lett belőle, mert aki fölmászott rá, az maga is az égbe nőtt bele. Körülötte azután kialakult az Isten országa, melyet az evangélium fényei s a csodák kerubinjai jártak. Azután jött a nagy ellentét s a sötét ellentmondás s a kínos lefojtás s letörés, a kegyetlen vég; az a vég, mely nem lehet vég, hanem csak átmenet s metamorfózis, s mely után jön megint a fölbukás s a kitörés s a kigyulás. A halál s a sir sötétségéből, ebből az éjtszakából lett egy második szent éj, a második születése az új embernek dicsőségre, erőre s halhatatlan boldogságra. S természetesen ezzel sem lehet vége a misztériumok kitérülésének; mert mielőtt fölment az égbe, a messzefekvő országba, nemcsak helytartóját hagyta itt, hanem maga maradt itt, de úgy ahogy illett hozzá s a végtelenség stílusához, misztikus jelenléttel maradt itt közöttünk s akart keresztelni s bérmálni, áldozni s áldoztatni, bűnt bocsátani, híveit a végső «agon»-ra, a végső hajvívásra fölkenni, házasságaikat megáldani s papjait fölavatni, — ezt akarta; akart itt maradni s akarta akcióját közöttünk folytatni!

Hát nem-e mesés s nímfás, s — mit is beszélek — nem-e Logos-i, isteni s igazán emberi ez mind? ! Ha a tavasz-i primulákkal vagy őszi fátyol-virággal ékesített oltárra s a kitétt eucharisziára nézek, a két végtelenségnek, a kicsinynek s a nagyoknak szent szimbolumain mélázik tekintetem. Azt természetnek — az is misztérium —, ezt kegyelemnek, vagyis természetfölötti misztériumnak hívom. Megszűnt-e akár az

egyik, akár a másik? Nem énekelnek-e még nimfák és múzsák a berkekben s nem kandikálnak-e ránk forrásaikból s nem szólnak-e hozzánk a patakok locsogásában? Megszűnt-e már a szférák zenéje vagy nem mélyült-e ki s nem lett-e tán zengőbb azóta? Nem nőtt-e meg a csoda, — az a végtelenség fönt s az a mélység ott lent, az ionok s az irradiációk anyagörvényeiben?

Mélységesen átérzem a lét s a kegyelem misztériumait s látom azt is, hogy mily szerény, lobogó kis lámpafény az ész, melyet a fogalmak olaja táplál s épen azért, mert ezt belátom és érzem, azért keresek a változó s játsszi szimbolumokon túl nekem való segítőt, valami objektív orientációt, mely a misztériumok homályában eligazítana. A természettel szemben a muzsákon, driadokon túl meg is találom azt a tudományban, — bár az én tudományom körül zavartalanul folytatják táncukat a nimfák és múzsák, s képletek s törvények szóttesei mögül rám tekint a kékszemű Athéne, — de a lélek világában, amelytől üdvöm s boldogságom függ, nagyobb biztonságra van szükségem, mint fizikám s kémiám körül, s úgy érzem, hogy azt csak valami nagy történeti tény, valami félreismerhetlen s eltagadhatlan történés adhatná meg. Tényre, történésre, világgraszoló faktumra lenne szükségem, nem pedig theóriákra, fogalmakra s dialektikai konstrukciókra. Az én metafizikai tapogatózásomban szükségem van valamiféle konkrét történésre, valami felém nyúló, erős kézre, mely megfogjon és vezessen, és ez a Krisztus, a nagy tény s a nagy történés, — az az «Istentől igazolt férfiú» (Ap. cs. 2, 22), az a férfiú, «kit arra rendelt és igazolt Isten mindenekelőtt föltámasztván öt halottaiból» (u. o. 17, 31).

S ez az «igazolt» férfiú adta evangéliumát s kinyújtotta utánam a kezét s adja magát nekem mint kenyeret, mint éhséget oltó s édes életet tápláló elemet, s az ő szimboluma az a fehér búzaliszt-ostya, mely végre a vele s a belőle s az érte való életáramot szimbolizálja, — azt az életet, melyet ő ad s kiáraszt, s azt, melybe belesodorni s minket abban boldogítani akar.

Nekünk át kell törnünk a szimbolumokat, — hiszen azok csak jelzik a valóságot, — át kell törnünk a jelzéseket s öntudatára kell jutnunk a realitásnak s kapcsolódnunk kell vele. Mit akar az Úr a kenyér s a bor színeivel, mit jelez velük, ha nem az életet a maga egész valóságában, a gyökeres feltörekvésében, a világba való szétterpeszkedő s kivirágozni akaró indulatában? ! Mit jelezzen kenyér és bor mást, mint

életet, életösztönt, életindulatot, életerőt, életörömet s élet-diadalt? Jelzi azt az «affectus universitatis»-t, melyről az Úr szerelmese, szent Gertrúd ír; a lét indulatát, a szeretetet!

Mint ahogy a kiegészített gyepnek tengődő gyökere vizet keres, vizet vár, s ha megkapja azt, úgy issza, mint ahogy azt a lét s az élet indulata bírja; mint ahogy a napsugárban sütkérező hektikus az élet jóérzését veszi s lecsukja szemét, hogy az irradiáció ingereit zavartalanul s az élet kéjével érezze; mint ahogy az üdülőfélben levő betegnek beszélnek kirándulásokról a csúcsos hegyre s arról, hogy mit visznek magukkal elemőzsiát s hogy hol költik el, mely tisztáson, a szép kőrifa alatt, s attól a mesétől az öröm s a vágy csilláma gyúl ki szemében s a vér gyöngye hullámocskája szökik arcába; mint ahogy a hegymászó, mikor az örvény szélén csúszik, az élet lázadó indulatával ragadja meg a bokrot s a fuldokló a deszkát: — ez mind indulat, életösztön és ételszenvedély és élni-akarás és életláng-kigyulás, ez mind az az «affectus universitatis» — úgy gondolom, hogy a Krisztus eucharisztikus szimbolumából ezt mind ki kell éreznem. Az ő kezében az a tündöklő ostya, meg mindaz, amit az jelent, az élete, a szenvedélye, az irama, a mohósága, a minden bajon s akadályon áttörni-akarása — ez mind csak szimbolum. «Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis», ezt itt is alkalmazhatjuk. A kenyér s amit az táplál, a vér, az ösztön, az élet s annak minden kiágazása, az önfenntartás s annak minden vágya s terpeszkedése s megújulni-akarása, — az csak szimbolum. Jelzi azt, hogy mi van ott, mi akar az lenni s mi akar ő nekünk lenni.

Ezeknek a szimbolumoknak elgondolása fölkelti bennünk azután a vágyat, hogy amit jeleznek, azt meg is fogjuk s hogy segítségükkel megközelítsük azt a realitást, mely alattuk lap-pang, s azt megéljük s megtapasztaljuk. Mert csak a megélt s a megtapasztalt valóság hatalom s tartalom s édes kincs.

A szimbolum is csak kép és fogalom s mint ilyen elindítja a valóság felé. A valóság itt a Krisztus, ő maga s a szeretete s a velünk megosztott s bennünk a világ áramában vág-tató élete. Ő, az élet s életének folytatása és folyása bennünk folytatódik. Őt mint jelenvalót kell bírunk, őt megfognunk s megragadnunk, vele kell eltelnünk s őt élveznünk. Mert csak ez s ilyen akció az élet. Ő nem képeket s emlékeket akar s nem a fogalmak s a megértés végett van köztünk, hanem az ilyen, bennünk való, valóságos élet végett!

Mikor életről, szeretetről, lelkesülésről, odaadásról s egy-

másba olvadásról csak beszélnek, ott megvannak ezeknek a valóságoknak a fogalmaik, a neveik, mondjuk, a szimbolumaik, de ők maguk nincsenek. Épenúgy míg én csak hiszek és térdet hajtok s a fénylő ostyát csak nézem, s áldozom is s recitálom imáimat, de a realitásig, az élő Krisztusig s annak fölszívásáig s ennek a nagy realitásnak a két karommal s forró ajkammal való lefoglalásáig nem jutok: addig többé-kevésbé a szimbolumnál tartok, a históriánál s az emlékezetnél; tudom, hogy ő ki volt s hol s hogyan járt; ismerem tanait, megvannak fogalmaim róla, ezek a képek s képletek, de őt még nem bírom igazán.

Úgy vagyok vele mint az, kinek aranyat ígértek, s a csengő arany helyett papírszeletre írva az arany képletét adják neki; vagy az, akinek ígérték, hogy koncertbe vezetik s ahelyett zeneműkereskedésbe ültetik. Ah, a valóság nem fogalom, nem kép, nem képlet, nem szimbolum, hanem konkrét lét és konkrét akció. Az eucharisztia a krisztusi életközösségnek, az egységes életnek, az életnek róla reám-való s tőle belém-való ömlésének szimboluma. Ezen szimbolum alatt a krisztusi élet folyama lüktet és vágat, mint a lánchíd alatt az eleven Duna. Nekünk nem a hidat, a szimbolumot kell nézünk, hanem le kell ereszkednünk az élő, a lejtő áramhoz. Minden szimbolum valami forma, valami, amit megcsináltak, megkonstruáltak, valami, ami szilárd keret s állandó jel; ilyenek az eucharisziában is a kenyér és bor színei, melyek előttünk állnak s melyeket látunk; de a krisztusi élet, a belénk ömlő s minket ragadó élet — az más; az nem álló, merev forma, hanem akció. Az olyan mint a vér. A vér addig vér, míg folyik és lüktet és kering; de mihelyt megállt, nem vér többé. Aludt vér nem vér. Az aludt vér megkérgesül s merev formát ölt, s már nem vér többé.

Igy vagyunk minden étellel, a szellemivel is. Élet csak élő élet lehet; élő élet pedig érzés, akció, élettudat és életirányulás, vágyak, akarások, lélekreakciók mindenre, ami környékez! fogalmak, képek, keretek fölött él a megézés. Ezt érti az apostol az élet alatt s erre hív föl, hogy érezzük azt meg s érezzük át s éljük meg, amit a Krisztus átértett és átélt. S erre az átélésre s megézésre akarunk iparkodni az eucharisziával szemben is. Mi a fogalmakat szívesen vesszük róla, de nekünk e fogalmak csak szimbolumok s csak stimulánsok, mert azokon túl magát az életet s az érzést keressük, — azt a meleg, bensőséges s áramló valóságot, mely a lelket kitölti s kiárad belőle.

Enélkül fogalmaink lehetnek az eucharisztikus életről; de ezek a fogalmak száraz formák. A különbség köztük óriási, olyan mint a múmia s a virágzó leány közt. A veszedelem, hogy múmiákká válunk vallásos életünkben, mindig kíséri pszichénket; megelepszünk az eucharisztikus életről való fogalmakkal s elfelejtjük átélni s megtapasztalni a fogalmak által jelzett realitást. Ilyen az intellektualizmus neveletlensége, mikor a tudás mint önálló szuverén világ, nem akarja segíteni az életet. Megmarad magának, az élet folyama által sziklára kidobva s az elszáradás s kielégületlenség kínját szenvedve. Ül a sziklán s alatta elvágat az élet, melynek az ő életének kellene lennie, elvágatnak a mozgalmak, a vonzások s lendülések, a véráramok s hevülések élethullámai.

Ezek az intellektuális merevségek azonban néha ellágyulnak, s a jeges, rideg formák néha olvadoznak, s ilyenkor úgy tetszik, mintha az élet s az akció képlete mozgássá, akcióvá, létté váltódnék ki. Hogy ez hogyan történik, erre csak azt mondhatom: a megérezés által. Ez a megérezés kifakad a fogalmak mellett és alatt s belecsap a fogalmi mechanizmusba, s ezek a logikai képletek kigyúlnak s a merev fonalak érző idegekké válnak, s mi megint érzünk s égünk s élünk.

Megtapasztalhatja ezt mindenki önmagán is, s helyes pszichológiai neveléssel mindig ez irányba terelheti törekvését. De főleg akkor feltűnőek a fogalmi strukturák mellett fakadó e megérezések, mikor egész történelmeknek s korszakok érdeklődésének nyitnak új utat. Mikor új meglátások kezdik fölfedezni s komolyba venni azt, amit eddig is tudtunk, de valahogy elhanyagoltunk; mikor észre kezdjük venni a nagy erőknél raktáron-tartását, melyeket föl nem használtunk s mikor kínos észrevevéssé válik oktalan s ügyetlen magatartásunk, mely által annyi kincset, erőt s boldogságot elhanyagolunk, ami pedig mind rendelkezésünkre áll s szinte ingerkedik velünk, hogy mikor látjuk meg s nyúlunk mohón utána. Ez a meglátás s ez a megérezés és megdöbbenés már nem hideg fogalom, hanem meleg intuíció, már maga az élet.

Ilyesmi történt a XIII. században. Addig a nyugati egyház is úgy hitt s úgy tett, mint a keleti s az eucharisziában a lelkek kenyérét, a nagy áldozatot s az egy kenyéren táplálkozó testvérület Úrvaesoráját látta. Hitte, hogy a Krisztus ott valósággal jelen van mint a lelkek kenyere, melyet valósággal enni, s mint bor, melyet inni kell. Hitte, hogy e kenyérből mindenkinek enni kell, s hogy ez a kenyérevés oly természetes és oly szent, mint a miatyánk. Hitte, hogy ezt

a kenyeret el is lehet tenni, ha marad belőle az asztalbontás után, s azt haza is lehet vinni s adott alkalommal abból otthon is enni. Ime, az egyház hite, s e hitben a legjózanabb realizmus: Krisztus valósággal mint áldozat s mint étel, mint kenyerünk s kenyeres pajtásunk! Az egyház ezt hitte, ezt tudta; különben pedig templomaiban, fali fülkékben, szakramentáriumaiiban vagy az oltár baldachinjáról lefüggő edényekben tartogatta, s ez így volt ezerkétszáz éven át.

Azután történt valami változás; mintha valamiféle szerető megérezés s észrevezés ingerkedett volna az egyház hagyományos áhitatával, megérezése valami mulasztásfélének. Akik nagyon szerettek, s itt természetesen megint az Isten-szeretetnek médiumai, az Úr Jézus jegyesei az elsők, azok látni kezdenek az áhitat holdvilágos és csillagos egén foltokat, az éjtszaka gyönyörűséges égítéstén, a teli holdon nagy kivágásokat, nagy hiányokat, s azokat úgy magyarázták, hogy a fényes hold fekete csorbája az Oltáriszentség különös tiszteletének s adorációjának hiányát jelenti, amit ki kell pótolni. Megérezték, hogy a «Sacramentum mirabile» nem való a sekrestyékbe s a szakramentárius falfülkébe, hanem annak helye az oltár, s ott is az oltár díszhelye. Valahogy öntudatára ébredtek a hódolat s imádás meg nem szakítandó köteleességteljesítésének; valahogy nagy vízióvá nőtt meg az alázatos hit, s himnusá csendült meg az eddig néma öröm, hogy «Istenem, hisz itt az Úr». Az isteni valóság jelenlétnek új megérezése vett erőt az anyaszentegyházon, a vele való kapcsolódás diadalmas érzete mint új, felcsapó életáram, mint öröm, boldogság és diadal hullámozott s omlott végig az egyházon. Lelke elé dobbant a nagy realitás, a jelenvaló, köztünk sátorozó, velünk élő s érző Krisztus; s mintha hegylancok nőttek volna ki a földből, úgy nézték a megérező lelkek azt a titkot, melyről tudtak, de melyet addig így meg nem láttak.

Most látták! Látták azt az egész nagy valóságot, melyet az égben fátyol nélkül, itt pedig a szakramentum fátyolai alatt kell nézni és látni. Nem a fátyol teszi; ez akár van, akár nincs, nem változtat a valóságon. A kenyér színe csak takaró. A takaró mutatja ugyan a nagy király intencióját, azt, hogy áruhában s inkognitóban akar köztünk lenni, de nem gátolhatja az őt a takaró alatt is felismerő hívek térdrehullását, örvendező diadalát s föltétlen s hűséges ragaszkodásuk kitöréseit. Nekünk észre kellett vennünk a nagy, szent, fölséges jelenlétnek járó liturgiát s a folytonos köztünk-létnek járó örök imádást. Meg kellett ijednünk a Krisztus-feledéstől,

attól a magánytól, melyben az Urat egymagára hagyjuk s vele nem törődünk, mert úgy teszünk, mintha egyáltalában nem volna itt. Megéreztük, hogy a bár titkosan, de valósággal köztünk jelenlevő Krisztusnak isteni udvartartás jár, jár a szeretetnek s a viszonzásnak szolgálata. S azért megcsendült először flamand földön az ujjongó s imádó szent öröm; kitört a szívekből, s ünnepelni akart, ünnepelni az eucharisztia imadásában egy folytonos, nagy s boldogító ünnepet. Ő van itt, ő van itt, ez volt a hitvallás, a vallomás, az ének s a refrén! Ő van itt, akkor hát trónra kell emelni, az oltárra, a román s gót művészet centrumába állítani, arany, ezüst, gyöngyös, drágaköves, gyertyafényes, virágos sugárzatba.

Ő van itt . . . beszélték s énekelték s attól félrebeszéltek a szeretet szent ittasságában s officiumokat s himnuszokat s miseformulárékat írtak s ünnepeket kértek s kaptak s körmeneteket rendeztek s megérték azt, hogy az eucharisztia szent s addig külső s folytonos adorációban nem részesülő titka az Isten-tisztelet gyűpontjába került, s ahogy a szentmiseáldozat volt mindig a tulajdonképeni istentiszteleti akció, úgy állt ezentúl az áhitat első vonalában a szentmiséből eredő Sacramentum. Ott a Krisztus egy szent s misztikus akcióban föláldozza magát, itt egy titokzatos jelenlétben az akció után is köztünk marad.

Igy állt elő az egyház praxisában s áhitatában az a nagy változás, hogy az a kenyeres Sacramentum s az a szakramentális kenyér, melyet hajdan vászonba takarva haza vihettek s otthonaikban szekrényeik s asztalaik fiókaiban eltehettek, most oltárookra, fénybe s pompába emelkedett, s a minden akadályt legyőző s a szerelmesnek mindent meghódoltató szeretetnek s diadalnak lett titkává. S ez a kettő: hogy előbb vászonba csavarva éléskamrában rejtőzött, most pedig fénybe s pompába öltözve térden álló hódolatunk tárgya — az nincs ellentmondásban; hiszen most is oly természetes s édes mint a kenyér s mint lelkünknek legintimebb kapcsolata; másrészt pedig a nagy csoda, az ész s természetet meghaladó valóság, s szimboluma annak a kapcsolatnak, mellyel az egyház mint misztikus testület Krisztussal, a fejjel s vizszel a fej a testtel kapcsolódik. Így indult el az egyházban a XIII. században az Oltáriszentségnek az az alázatos és mégis tüntető imádása. Így jutott a kenyeres Sacramentum az éléskamrák vászonos szerénységéből a templomok központjába, az oltári szekrények ünnepi sátraiba. Így emelték föl Isten-tiszteletekben, osztenzoriumok koszorújában trónra; így vitték

diadalmas felvonulásokban utcákon, tereken végig a szakramentális Krisztusnak járó hódolattal. Mily különbség a két menetelés közt: a közt, melyben az ifjú Tharsicius viszi keblére rejtve a pogány Via Sacrán a keresztény Sacramentumot, s a közt, mely Chicagóban ülte 1926 júniusában a legszédítőbb s legpompásabb ünnepet, melyet ülni világon lehet, mikor hatvanezer gyermek hozsannája üdvözölte az eucharisztikus Krisztust, s millióknak az napi áldozásában a világ köré fonódott a szeretetnek s hódolatnak júniusi rózsákból s rezedaszálakból kötött koszorúja.

Az Oltáriszentségnek e liturgiája új epifania lett, amennyiben az egyháznak, de meg az Istent feledő világnak is öntudatába lépett a Krisztus, mint «Deus appropinquans», a hihetetlenül közel hozzánk álló s köztünk élő, főlészes és édes valaki.

Áldozat és áldozás.

A caenaculum áldozata.

23. Az utolsó vacsorán, a nagy búcsúlakomán az Úr Jézus a búcsúzónak, a mélyen megilletődöttnek meleg sugárzatával égette bele a tanítványok lelkébe az evangélium szellemét, a testvéri szeretetet, az alázatot, az összetartást, a hűséget; nagy élményükké tette szavait Istennel és vele való kapcsolatukról, a lelkek egységéről, arról a földön is kivirágozandó rózsakoszorúról, mely a szép s egymásba fonódó lelkek szimpompás periferiáit a központ vonzásába, az ő szent szívébe állítja bele. Ilyen rózsá-, aranyrózsá-koszorúnak képében szemléli Dante a Paradisóban a lelkek egységét s a szentek közösségét, s hasonló rózsakoszorúba akarta az Úr Jézus kötni híveit s önmagát állítja közéjük, önmaga áll a sugárzó s a lelkeket vonzó központba, de nem mint térben s időben köztünk élő egyéniség, hanem mint tér s idő fölött álló s misztikusan jelen való valaki.

Hogy mint akarta ezt, azt megmutatta, mikor fogta a kenyeret s a kelyhet s a kenyér fölött elmondta, hogy «ez az én testem», s a kehely fölött azt, hogy «ez az én vérem», «ezt cselekedjétek az én emlékezetemre». Ez azt jelenti, hogy a pap kezei közt mindannyiszor újra közénk lép az Úr, a kenyér s bor színe alatt megdobban szíve, az a «punctum saliens», melynek lüktetését megérzi mindenki, ki e kenyérből eszik s e kehelyből iszik; az a «punctum saliens», melynek lendülete felszökik az égig s a nagy misztikus krisztusi testnek, a hívek s testvérek testületének vérét megkeringeteti s fölforralja.

Krisztus mikor így a kenyér és bor megáldása által a kenyér s bor színeit titokzatos jelenlétének fátylálul rendelte, mely fátyol mögött ő megjelenik, valahányszor mi is úgy teszünk, mint ahogy ő rendelte az ő emlékezetére, voltaképp az ő megtestesülésének s köztünk való jelenvalóságának új módját állította a világba. «Az eucharisztia — mondja Szent Ágoston — az inkarnáció misztériumának kiterjesztése, amennyiben az eucharisztia révén Krisztus megjelenik a pap

kezei közt, mint ahogy megjelent először a boldogságos Szűz méhében... oltárainkon megújítja inkarnációját.»

De e rendelkezésben bennfoglaltatik még valami más is, ami elválaszthatatlan tőle, sőt ami elsőnek jelentkezik, ami abban az akcióban első helyen jut kifejezésre; a krisztusi közénk-lépés az áldozat alakjában megy végbe. A szavak azt mondják: ez az én testem, mely tiértetek adatik, vagyis ez az én megtört testem; ez az én vérem, mely tiértetek ontatik. Az én megjelenésem köztetek a szavak erejében a kenyér színe alatt mint megtört test s a bor színe alatt mint kiontott vér karakterizálódik. Én az áldozat formájában jelenek meg oltáraitokon; s így igaz s valóságos az én jelenlétem, de ép oly igaz s valóságos a megjelenésnek s a titokzatos akciónak, mely engem közétek állít, áldozatos jellege. Én mint áldozat jövök el; a ószövetségi bárány s áldozati vére helyett itt az újszövetség föláldozott báránya, a régi áldozat helyébe az új áldozat.

Rendkívüli világosságot önt erre az egyetlen helyes fölfogásra az a körülmény, hogy a húsvéti vacsora tulajdonképen a zsidók áldozati ténykedése volt; a húsvéti bárány elköltése zsidó rituális áldozati funkció. Ennek az áldozati rítusnak az atmoszférájába állította az Úr a maga vacsoráját. Adja magát mint húsvéti bárányt étkül s italul; de a rítus itt is áldozati a halál karakterében, a test s a különálló, vagyis kiontott vér képében adja magát s akarja, hogy egyik s ígyuk s ezáltal a zsidó szokás szerint az áldozatban résztvegyünk. Valamint a zsidók a húsvéti bárány vacsoráján nemesak ittak és ettek, hanem rituális, istentiszteleti cselekvést, a húsvéti áldozati bárány áldozatában való résztvevésüket hozták kifejezésre: úgy áll az eucharisztia az áldozat, az istentiszteleti evés és ivás jellegében; Krisztus közénk lép, mint új húsvéti bárány, áldozati halála jelképezve van a testnek a vértől való külön megjelenésében, s mikor mi eszszük testét s isszuk vérét, valóságos áldozati akcióban veszünk részt.

Az eucharisztia tehát a világba lép mint áldozat; első, öt megzemléltető jellege az áldozati jelleg: a megtört test s a kiontott vér párázatán át jön az Úr. Örülünk azon, álmélkodunk s alázatos tripudiummal vesszük, hogy a kenyér s bor színe alatt ő van jelen, ő maga, a régi s most dicső s megtestesített Krisztus; örülünk, hogy itt van mint szent titok, mint szakramentum; de az út, melyen jött s a jelleg, mellyel felöltve jött, az áldozat útja s jellege, mert mint test, mely

adatik értünk, s mint vér, mely kiontatik értünk, lép szemünk elé.

A szentmiseáldozat a mi áldozati bárányunknak, Jézus Krisztus testének s vérének a kenyér és bor színei alatt való felajánlása Istennek. Ezt tanítja a trienti zsinat sess.22. c. 2.

Istenem, — kiált föl Bossuet — az oltáron van a Krisztus teste, az az ő valóságos teste s az ő vére, az az ő valóságos vére; az ő teste, mely érettünk adatott, az ő vére, mely érettünk ontatott. Mily megrendítő csoda! Nekünk ugyancsak nagy csoda; de neki, az Isten Fiának nem valami rendkívüli, mint aki mindent szava erejében szokott tenni. Ha azt mondja: meggyógyultál, akkor az a valaki meggyógyult; ha azt mondja: támadj föl, akkor az a valaki él, s az élet, mely elment, megint visszatér. Épenúgy ha mondja: ez az én testem, akkor az nem kenyér többé, hanem az, aminek mondja: az ő teste. S ha azt mondja: ez az én vérem, akkor az nem bor többé, hanem az, aminek mondja, az ő vére. Külön tehát a teste s külön a vére, s a szó, a mondás volt az a kard, az az éles kés, mely ezt a titokzatos szétválást eszközölte. Ha szavait veszem, akkor azok értelme szerint itt a kenyér színe alatt csak a teste s a bor színe alatt csak a vére volna jelen; hogy azonban tényleg nem így van, hanem úgy, hogy ahol az egyik, ott a másik is jelenvaló, az onnan van, mert a föltámadt dicsőséges Krisztusban ez a kettő elválaszthatlanul van együtt. A szavak erejében tehát az a halhatatlan föltámadt Krisztus mint halott jelképeztetik, mert a szavak Krisztus testét különállóan helyezik az oltárra Krisztus véréből s külön színek alatt is. Így az oltáron a halál képében jelenik meg az a Jézus, ki a kereszten áldozatunk lett vérének kiontásával, oltárainkon pedig áldozatunkká lesz új módon a vérnek misztikus kiontása s a vérnek a «testtől való misztikus elválasztása által». (La cène, première partie, 57-me jour.)

Krisztus eucharisztiai áldozati jelképe.

24. Az Úr Jézus mint áldozat van jelen az oltáron, sőt épen az áldozati, a föláldozási akció helyezi őt közénk, t. i. a két szín alatt való konszekráció. Külön konszekrálódik a test s külön a vér, ez az áldozati Krisztus képe s az áldozat akciójának a kifejezése.

Sokat tanakodnak a theológusok arról, hogy miben kell az eucharisztikus áldozatnál az áldozat valóságát keresnünk; ezekbe a fejtegetésekbe nem megyek bele; hanem csak azt akarom kiemelni s magam elé mint fénylő igazságot tűzni,

hogy az eucharisztia az utolsó vacsorán az isteni Megváltó által mint áldozat, a húsvéti bárány áldozati asztalán, az ószövetség áldozati atmoszférájában mint újszövetségi áldozat lett nekünk bemutatva. Ezt nemcsak értjük, de izleljük s élvezzük, mikor olvassuk: «Mikor pedig vacsoráltak, vevé Jézus a kenyeret, megáldá és megszegé és adá tanítványainak és mondá: vegyétek és egyétek: ez az én testem. És vevén a kelyhet, hálát ada és nekik adá mondván: Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem, az újszövetségé, mely sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára.» (Mát. 26, 26) Vagy Lukácsnál: «Ez a kehely az újszövetség az én véremben, mely érettetek ontatik.» (22, 20) Itt a test s külön a vér, mely ontatik, mellyel mint hajdan az ószövetség szintén vérben köttetett, az újszövetség is köttetik s megszenteltek. Az utolsó-vacsora termében az áldozati vér párázata terjed szét, s e párázatot szívta magába a kereszténység, mely azóta az eucharisziát mint a maga áldozati Isteniszteletét gyakorolta.

Már most ne felejtjük el, hogy az a Krisztus, aki az oltáron jelen van mint áldozat, hogy az érez is mint áldozat, sőt hogy itt a tulajdonképeni áldozati akció, melyet a külön két színben való konsekráció csak jelez, épen Krisztus láthatatlan magatartásából folyik.

Ezt a magatartást három vonással jellemezném, először egy negatív, azután két pozitív jelleg kidomborításával.

A negatív jelleg az, hogy ne gondoljuk, mintha a kenyér s bor színe alatt jelenlevő Krisztus szenvedne; mintha teste külön volna szent véréből; mintha az áldozat a Krisztus dicsőségének pillanatnyi kioltását s dicsőségéből való kivetkőződését jelentené. Ez úgy-e mind lehetetlen. A megdicsőült Krisztus többé nem szenvedhet, többé meg nem halhat. Átszellemülten él, mint ahogy föltámadása után bemutatkozott nekünk. Így él az égben, a dicsőség, hatalom s öröm, az élet s a boldogság fényes világában. S ez a dicsőséges Krisztus lesz jelen a konsekráció által a szent ostya s a bor színe alatt. Az a Krisztus, ki ma, most él, az jön ide, úgy, ahogy van. Tehát nem szenved az ő lényében, az ő valóságában, de mikor a kenyér s bor színe alatt megjelenik, mikor az élelem s az ital színeibe burkolózik, mikor a kiontott vérnek képét dobantja lelkünk elé, akkor — s ez a második jellege az eucharisztikus áldozatnak — jelzi az Istennel szemben való mélységes megalázódását s azt az egész pszichológiai, érzelmi s kedélyi lelki világát, mely őt ez áldozati, Istent

imádó s engesztelő eljárásában eltölti. Ő átéli a kereszt-áldozat temperamentumát, mely akkor fájdalom-telített volt, most azonban mint a dicsőséges Krisztusnak itt és most fölidézett emlékezése mindarról, amit ott tett, szenvedett, amivel győzött, mindarról az érdemről, melyet szerzett s arról a glóriáról, melybe az Istent beleállította. Átéli ezt mind, s ezt a lelkületét bemutatja itt és most az Úrnak. Szemeink előtt ugyancsak megalázódottan s újra «kiüresítve» magát jelenik meg. Dicsőségéből kivetkőzik, a szentségi színek porába rejtőzik, s ahogyan a régi oltárokon elégő áldozatok hamuvá lettek s eltűntek: úgy a dicsőséges Krisztus mélységes alázatnak igénytelenségében valahogyan leáldozik, néhány morzsányi kenyér s néhány cseppnyi bor jelzi, hogy itt van s hogy így megalázódva imádkozik s kér s engesztel. Jól mondja P. Ternière: «Cet anéantisement ne vaut-il pas une mort? La victime égoragée dans les sacrifices anciens disparaissait-elle plus entièrement dans les cendres du bucher que le Christ sous la poussière des accidents?»

A három jelleget összefoglalva mondanók: Krisztus az eucharisztikus áldozatban nem szenved, mert mint dicsőséges s dicsőült Úr van itt jelen, s ugyanaz, ki az Atya jobbján ül; de, — s ez a másik: mély alázatban jelenik meg a kenyér s bor színe alatt dicsőségéből kivetkőzve s bemutatja — s ez a harmadik jelleg — azt az imádat, hódolatot s engesztelést, mely a keresztfán szívét betöltötte, s melyet most is érez, s újra meg újra bemutat. A dicsőség királya a föld poráig alázva, a színek alá rejtőzve, az élettelenység mezébe öltözve kigyujtva magában minden misében a nagy áldozati akció tüztét. Igaz, több életet mutat a földön mászó kis bogár, s jobban tüntet lét és élet mellett s hirdeti, hogy van és él, a leggyengédebb, reszkető fű-szik, mint az élettelen akcidensek leplével letakart Krisztus; de ebben a kiüresedésben az isteni erős élet óceánjának hullámai járnak s világot kiemelő s megváltó erők feszülnek.

Igy jön le közénk s így jár köztünk a mi Urunk Jézus Krisztus. Igy gyujtja ki oltárainkon végig a földtekén az ő áldozatos szívének tüztét. Ha kicsit lehúnyom szememet, s úgy félig nyitott szemmel nézem képzeletemben a világot, ki-kigyulladó tüzeket látok, miseáldozatokat; amerre a nap megy, a hajnalpirkadásokkal pirkadnak az imádat s engesztelés hajnalfényei is, de azokat a lelki világ napja, az Úr Jézus gyujtogatja; körülöttük térdel az anyaszentegyház

s issza a tüzet s a világosságot. Ez az Úr Jézus misztikus bolyongása a földön. Ez az ő nagy küldetése mint megdicsőültnek, hogy imádjon s áldjon s engeszteljen s az inkarnációt s az ő földi életének Istent imádó s engesztelő aktusait folytassa az eucharisztia misztériumában, még pedig első-sorban mint áldozatban.

Ki alkothatna magának az eucharisztikus Krisztus ez áldozati eljárásáról méltó képet? Ki bírná kifejezésre hozni, hogy a szentmisékben az imádó s engesztelő krisztusi akciónak mily hullámai hömpölyögnek, s mily áramai az engesztelésnek s tisztulásnak folyják körül a világot?

Iparkodom magam elé képzelni azt az Isten-imádást s engesztelést, mely a szentmiseáldozatban Jézus megdicsőült szívéből fakad s indul s dagad föl az Isten trónjáig.

Az eucharisztias Krisztus Isten-imádása.

25. Mindenekelőtt ne tévesszük soha szem elől, hogy az Úr Jézus az Oltáriszentségben él s következőleg, hogy lelkét s szívét egy megfelelő szellemi élet telíti; nevezetesen pedig azt kell szem előtt tartanunk, hogy mikor mint áldozat jelenik meg a szentmisében az Úr, akkor amint megtört test, mint kiömlő vér, tehát az áldozat érzelmeivel, a megtört test lázának s a kiömlő vér hevének megfelelő érzelmek töltik el lelkét. Ő mint áldozat imádni, hódolni, engesztelni s közbenjárni jön. Ő ebben a nagy küldetésben jár, amilyen nincs több; ő azokat a nagy igényeket, melyeket az Istenség a teremtéssel szemben támaszt, kielégíteni jön; ő az Istennek járó s az egész teremtéstől lerovandó imádás lerovására jön. Istenem, mily földadat, mily hivatás; de egyszersmind mily nehéz, mondhatom, izgató földadat, mely lelkét feszíti s összes erőit akcióba viszi.

A kenyér és bor színe alatt Krisztus lelke a legnagyobb akcióban van, melyet emberi lélekről csak elképzelni is lehet. Ami embereket, hadvezéreket, államférfiakat, szenvedőket és vértanúkat valamikor izgathatott, s a nagy elhatározások s népek sorsát döntő akarások nehéz pillanataiban szívükön keresztül villant, mindennél nagyobb s fontosabb lelki s kedélyi koncentrációt kell Jézus lelkéről föltételeznem, mikor az egész világ helyett Istent imád, a világ terhét viszi s poklok s boldogságok örök súlyát viszi s minden kín és gyötrellem ügyét és öröm és vigasz igényét Isten elé tárja.

Gondoljuk el azt az imádást, melyet Jézus az utolsó vacsora asztalánál s azóta minden szentmiseáldozatban

<végez>. Ő imádkozik mindenért s mindenkiért s áll az egész világ helyett.

Elgondolom magamnak a világokat, amint az Istenség-ből áradnak. Isten teremti azokat, s bennük — mert nem lehet máskép — lényének képét s tükrözését adja, remekbe készült hasonlóságokat, a legbeszédesebb allegóriákat, önmagát adja «in umbris et imaginibus» kifogni nem tudó áradozásban. Azután adja magát Fiában, hogy amint a világ tükrözteti Istent a fizikai létben, úgy tükröztesse Istent a legszebb emberi lelkeség s a legmélyebb s legtisztább emberi élet, mely az evangéliumban a megváltó szeretetben kinyilatkoztatja magát. Azután kiönti magát a Szentlélekben, a kegyelmi világ fény- és tűzjátékaiban, a Szentlélek járásaiban és műveiben: hitben, tisztaságban, átszellemülésben, erősségben, áldozatban, hűségben, a fenéig tiszta öntudat kikristályosodásában, a tüzes, martiriumos szeretetnek pihegésében, s az egész életnek fegyelmezett, bátor s okos szolgálatában.

Szóval az Istenség kiáradt a teremtésben, — megtestesült Krisztusban, s kifejezte magát a megistenült pszichében, s bár ez a kinyilatkoztatás neki dicséretet s dicsőséget jelent a maga objektív valóságában, de épen úgy szükséges, hogy ahol ez a nagy objektív valóság mint öntudat jelentkezik, ott ezt a dicséretet s dicsőséget az Alkotónak s kiáradónak öntudatos aktusokban kifejezésre hozza. Nekünk kifejezésre kell hoznunk az imáadásban, hódolatban, odaadásban azt, hogy tőle vagyunk, mindent neki köszönünk — hogy tömjénszemek vagyunk, melyek az öntudat parazsán égnek el a legfőbb hódolatnak az önmegsemmisülésben való kifejezésére.

Ezt a liturgiát Krisztus volt végzendő. Ezzel az Isten-imádó küldetéssel jött; ezt a mandátumot kapta s azt betöltötte végig az életben, de főleg abban az egyetlen s ünnepélyes odaadásban a keresztfán. Utána pedig folyik ez a krisztusi liturgia a történelemben, abban az értelemben, melyben az utolsó vacsorán rendelkezett, ahol vérontás nélküli áldozatot rendelt, s akarta, hogy ezt cselekedjük az ő emlékezetére. De hát meglep-e minket, hogy az Úr, mielőtt a földről távozott, a maga sajátos s páratlan imáadásának s engesztelésének Istentiszteletét köztünk, az ő szent s édes gyülekezetében megörökíteni akarta?

Kell-e Istent imádni? Kell-e a létben élőmlő Isten-imádási szükségletnek s igénynek valami központban kigyulladnia? Kell-e az imáadás s engesztelés e tűzének a világot körülnyaldosnia s minden érzést s áhitatot magába fölszívnia, hogy egy

nagy, égetőrő lángba olvadjon Jézus szívén? Az isteni liturgia kész, Krisztus adott neki formát véresen s egyetlen egy esetre beállítva a keresztfán, s azután a misztikus halál s föláldozás alakjában a szentmiseben. Aki a szentmiseáldozatot, akár pap legyen, akár nem, be akarja mutatni, annak azt az imádkozó Krisztust egy égő, vágyódó, magát megalázó világ központjában kell látnia, aki magára veszi ezt a tisztet s az imádás áramában magával sodor s fölemel lelkeket, egyházat, s az egész emberiséget. Az Istenséggel szemben az imádkozó s engesztelő Krisztus áll, fényesen s tüzesen, s mögötte, azt mondanám, a nagy közbenjáró- s előimádkozónak árnyékában mosódik el a világ . . .

Mi sokszor elfogódottjai szeretnénk lenni az Isten-közelségnek ; szeretnők, ha megrendítene minket a megérzése a föl-ségnek, mely oly közel van hozzánk. Élvezzük is sokszor, Istenbe merülésünk szentelt pillanataiban, mint olvad el s vész el a végtelen kékségben, akárcsak elolvadó álom volna, az egész világ. Élvezzük az Isten nagyságát a csillagok szféráiban, a föld néma, mély rétegeiben, a tenger csendes és sötét mélységeiben, az eltemetett kultúrák s évezredek tömegsírjai fölött, az árnyékká vékonyodott nemzedékek folytonos eltűnésében. Ez is liturgia ; de gyöngé szuszogás, míg a Végtelennek megfelelő imádás és engesztelés és hódolat csak az emberiségbe öltözködött Istenség hódolata lehet. Az isteni személlyel egyesült ember, az imád, az hódol s engesztel igazán megfelelően. A végtelen Istennel szemben áll Krisztus s adja önmagát mint adományt (donum), mint ajándékot (munus), mint szent, tiszta áldozatot (sanctum sacrificium) s ismét mint tiszta, szent s hibátlan áldozatot (hostia pura, sancta, immaculata). Mikor e küldetésben jelenik meg oltárunkon, akkor itt tűz gyullad ki, az ő szíve érzelmeiben, az isteni tisztet, isteni hála s isteni engesztelés indulatai által. Az Úr Jézus jön le ide, ki által ez az egész, láthatatlan lelkiség, ez a mi lelki világunk mint az Isten követelményeit s mértékeit s igényeit kitöltő szellemiség teremtetik (per quem haec omnia bona creas), ki által ember, természet s élet megszenteltetik (sanctificas), ki által bennünk erő, épség, lendület s örvendező élet énekel (vivificas), s ki által végül a Szentháromság dicsőítése s dicsérete isteni, krisztusi stílusban itt végbemegy, s azt Krisztus adja, s a Szentháromság fogadja (benedicis et praestas nobis).

Az Isten akarja e hódolatot, mert jár neki, ő lévén a teremtesnek kisugározója, de épen úgy a nagy világok áramának önmagába visszaterelője. Az Isten teremti a világot s az

kiindul belőle; de mihelyt az öntudat kigyullad a teremtésben, t. i. az ember lelkében, akkor jelentkeznek a vonzás energiái, s a teremtett világban a Teremtőbe való visszavágyás s visszakíváncózás s visszaindulás s visszaáramlás kerekedik felül (motus creaturae in Deum). Isten úgy teremtett, hogy belőle kiáradjunk s azután beléje visszaforduljunk. Nazianzi Szent Gergelynek nagy szavát, mely szerint «*διψᾷ τὸ διψᾶσθαι ἐθεός*», Isten szomjazza azt, hogy szomjazzuk őt, át lehetne vinni minden hozzá való viszonyunkra, s következőleg el lehetne mondani, hogy Isten szomjazza, hogy imádjuk, hogy szeretetét s irgalmát magunknak megszerezzük, hogy benne gyönyörködünk s őt élvezzük. Ugyanígy mondhatjuk, hogy szomjazza imádásunkat, feléje való iramodásunkat, hozzá való vágyódásunkat; nemkülönben, hogy szomjazza, hogy neki hozzá méltó áldozatot hozzunk, s neki őt kielégítő dicsőítést szerezzünk. Ezt az Úr Jézus teszi mint áldozat a szentmisében. Mondhatjuk hát azt is: Isten szomjazza a Krisztus áldozatát, azt a páratlanul «szent áldozatot, a szeplőtelen hostiát» (sanctum sacrificium, immaculatam hostiam).

Mélyedjünk el e nagy és szent gondolatokba Krisztus Jézus imádó s engesztelő lelki akciójáról, melyet a szentmisében végez, s melyet az Oltáriszentség titkának csendjében folytat, s akkor nem fog meglepni William Fabernekné, a jeles oratorianusnak szava, aki az Oltáriszentségről szerzett gyönyörű művében írja: «A szentségi Jézus életének egy félórásckája nagyobb dicsőítést s dicsőséget hoz Istennek, mint az angyalok és szentek dicsérete s Isten-imádása az egész örökkévalóságon át; mert az Oltáriszentség, az maga az Úr Jézus, az élő Istenember. Ha az angyalok kilenc kara egyesülve akarná a legmélyebb hódolatot Istennek bemutatni, — ha az Isten kegyelmének erejében megtisztult s megszentelt lelkek számatatlan örökkévalóságokon át bemutatnák intelligenciájuk s szeretetük hevében a tőlük telő legszebb s legteljesebb hódolatot, mindez nem jönne számba azzal a nagyszerű liturgiával szemben, melyet a szent ostya konzekrálásának pillanatában Jézus Istennek bemutat, mielőtt még a miséző pap ugyanazt a szent ostyát akárcsak föl is emelte.»

Az imádás, a hódolat, a hálaadás, az engesztelés, a közbenjárás e krisztusi akcióját takarja az igénytelen színek leple, — a misztikus csend a legnagyobb intelligenciának s érzelmi emelkedettségnek mélységes világát.

Az Isten-imádás nonplusultrája.

26. Az Oltáriszentség egyszersmind folytatása annak az egyetlen s páratlan Isten-tiszteletnek, Isten-dicsőítésnek s Isten-engesztelésnek, melynek véghezviteléért Krisztus a világba jött s melyet a Golgota szikláin keresztre feszítve a világok szféráiba kiáltott. Jézus Krisztus azért jött, hogy az Isten-imádásnak s Isten-dicsőítésnek nonplusultráját állítsa bele a világba. A keresztben tört ki szentséges szívéből a szeretetnek «excessusa», az az erő kifejtés, melynél nagyobb nem lehet; ott gyűlt ki s világított bele a századok s a térvégtelenségek éjtszakáiba a szeretet fakulája; onnan rezgett a világba az az akarás s az a hév, mely a legnagyobb erőfeszítéssel akarja kifejezésre hozni, hogy Isten az Úr, a Minden, s neki jár tisztelet s dicsőség, még pedig úgy, hogy ennek elismerésére a világ s a világok, az energiák és tehetségek, a szellemek s az értékek úgy lobbanhatnának el ezen a sziklán, mint egy csipetnyi puskapor, melyet egy gyermek gyufaszállal gyújt még . . . s hegyibe mindennek még az Istenfia is.

Minden az Istené . . . a teljes megsemmisülésig. Csak ő van igazán, s ez a teljes megsemmisülés az egyetlen, s örök valósággal szemben: ez az a neki járó imádás. Soli Deo honor et gloria!

A tiszteletnek és imádásnak és hódolatnak ez a liturgiája tölti ki a szentmiseáldozatot s az Úr Jézus minden szentmiséjében ezt a hevet, ezt a nagy akarást s erő kifejtést ontja ki lelkéből.

De az Úr a miseáldozat után is él és érez az eucharisztia-ban s akkor is Istent imád s dicsér. Pszichológiája akkor is az indulatok és érzések járása. Tenger a lelke; mélységek s magasságok egymásnak felelnek, s karénekeik az imádás s a szent öröm váltakozása. Az eucharisztia színei takarnak itt csodavilágot, minden virágnál, színpompánál, napkelet s napnyugat fényeinél szebbet. Hol van a barokk művészet szín- és fényárama, mely méltán szimbolizálhatná Krisztus áradó lelkének diadalmas lelkületét, — azét az óriását, aki azt úgy győzi?! Ő az Isten-dicséret Grálvárába a lét örök útjairól ideküldött Grál-lovag, ki a szent Grált magát hozza s azt a lándzsát, mely sebet csak rajta ejt, hogy aztán minden sebet gyógyítson! Ő az örök szeretetnek trubadúrja, ki egymaga tudja énekelni az Énekek énekét.

Hát hogy a földön az imádás, a dicséret s dicsőítés soha el ne múljék, azért van szentmise s Oltáriszentség s titkos jelenlét. Azért vannak oltárok s minden oltárban az oltárkö,

a nagy isteni aktusok lüktető sziklája, a zengő szikla. Ezért ismétlődik s folyik folyton a szentmiseáldozat, a nagy Krisztus-psziché tengerének egymást fölvaltató s egymásba omló hulláma.

A napnak is vannak protuberanciái, azt mondanám, excessusai, mértéktelen, szertelen kitörései, s ezekkel a fakulákkal rendez kivilágítást a rémesen sötét világűrben. A földnek is vannak protuberanciái, azok a hegyek, s azok közt a leg-rémesebbek talán a déli sarkvidék vulkánjai, melyek hónapos éjtszakákba világítanak bele. De vannak a lelki világnak is protuberanciái, lobogó fakulái, s ezek az eucharisztikus Úr Jézus szívének lángjai. Lángtengerek suhogásai, tűzoszlopoknak rémes sötétségbe helemeredései.

Ah, Uram, mily titkoknak s mily látomásoknak színhelyei a te oltáraid; elborítanak minket majd az érzés sejtelveivel, majd gyorsan tűnő s villámló fényekkel. Mintha tengerek fenekén térdelnénk, — óriási titkoknak, 8000 méter magas tengeroszlopoknak nyomása alatt mint alázatos kariatidok; ott térdelünk s szinte csodáljuk, hogy élünk! Emberek nagy hitben, kiknek öntudata azonban csak «sub coruscamine transeuntis scintillae»: egy-egy ellobbanó szikrának fényében látják meg, azaz, hogy inkább sejtik meg a nagy valóságot.

Itt értjük meg talán ismét jobban az Úr Jézus öntudatát az utolsó vacsorán, melyet az evangelista így jelez: «tudván Jézus, hogy mindent kezébe adott neki az Atya és hogy az Istentől jött ki és az Istenhez megyen» (Ján. 13, 3). Tudván, hogy mindent kezébe adott neki az Atya, mindent, a hatalmat s az elvégzendő nagy munkát, s azt, amiért küldte, azt a nagy föladatot, hogy az Istent fölemelje a lázadó, bamba világ trónjára . . . s azt a nehéz nagy dolgot, hogy megdicsőítse, amint illik s megütné a mértéket . . . s azt, hogy lángtavakkal s a lélek égbetörő fakuláival világítson előtte s utat szakítson mocsáron és sötétségen s Isten-feledésen át az imádásnak s a lelkek virágos s örök szép hódolatának . . . Tudván azt, hogy mindent kezébe adott s érezvén azt, hogy az Atyától jött ki egymaga az Isten-meglátás fényeivel s az Istenhez való vezetés küldetésével, s ahogy egymaga jött, úgy egymagában nem mehet vissza hozzá, hanem magával kell vinnie a világot, s hogy neki meg kell csinálnia a kapcsolatot a Végtelennel s a boldog étellel: ez óriási tudattól minden Oltáriszentség kavargó s duzzadó lélekmélység s forgó örvény, melynek gyűrűjébe belekerül minden imádás

és hódolat s melynek irama magával sodor minden lelket, s az Isten-szomjúhozás örvényébe ránt le magával.

Mindezt tudva s ez óriási öntudattal szívében fölkel az asztaltól, leveti felsőruháját, kötényt köt magára, vizet önt a mosdótálba s letérdel tanítványai elé s sorba mossa lábait. Ez nem tartozik a pascha-vacsorához; ez utána történt. Két nagy misztérium mint két arkangyal kíséri a letérdelő krisztusi fölséget; két szimbolum: a tálban rengő víz s a föléje hajló Úr Jézus: a tisztaság s az alázat. Ah, a tiszta vizeknek, a világitó vizeknek titkos jelentésük van. A vizeknek szenvedélye lemosni a piszkot s elvinni azt, s mihelyt lehet, lecsapni azt. Nagy vágyuk van az átlátszóság után. Azért kell születnünk vízből s a Szentlélekből s azért kell mindig vonzódnunk a tiszta vizekhez s mindahhoz, ami tisztit s amiből mi magunk mindentől tisztuljunk, ami nem lélek, nem szépség, nem Isten . . .

A víz fölé hajló Krisztus, ki magában a teremtő s megváltó Isten s a világ fölemelésére kiküldött Messiás öntudatát hordja, az alázat szimboluma. Miért térdel le a testvérek lábaihoz? Miért beszél arról, hogy ő szolga s nem úr, mikor azt mondja, hogy szolgálni jött s nem uralkodni, s utána aztán miért mondja, hogy ő igazán úr, de térdelő, lábakat mosó pózban? Miért? Azért, mert radikális elszántsággal akarta a világba beleállítani az egyetlen Urat, az Istent; nagy, egyetlen, mondanám, abszolút célkitűzést akart adni, s az Isten fölsége előtt még az olyan tudatot is, amilyen az övé, annak az Istenből-kiindulásnak s az Istenbe-visszatalálásnak s útközben a világfölszedésnek s Istenbe-akasztásnak tudatát is, letérdeltetni akarja s lábmosó-tiszti nívóra akarja süllyeszteni. Boruljon térdre minden, s kinek lelke csillagok közt jár, az mossa mások lábait s érezze át, hogy az isteni fölség méreteit még az ilyen megalázódás sem közelíti meg. Embernek nem jár Isten szent fölsége előtt semmi, sem álló hely, sem ülő hely, hanem ha volna: olyan mások zsámolyául szolgáló hely; nem jár neki az Úr nagy misztériumaival szemben sem figyelem, sem kitüntető kezelés, hanem a szolga hallgatása s tisztelettudó, készséges eljárás. Soli Deo honor!

Az alázat ezt a józan realizmust, ezt az abszolút hódolatot s ezt a radikális célkitűzést hirdeti. Az embernek utolsó helyen való meghúzódása szimbolizálja ezt a nagy hierarchikus törvényt és rendet. Azért akart az Úr Jézus azzal a mindeneket hatalmában tartó öntudatával tanítványai lábai-

hoz borulni, hogy tanuljuk a Fölséget tisztelni s imádni s az Oltáriszentségnek e pszichéjét magunkba szívni. Aki az ő példáján okulva az alázatot vagy épen a megalázást s a megvetést az ő kedvéért s saját bűneiért szereti, annak lelke frenetikus győzelmi éneket harsogtat az égbe nyúló lépcső alsó fokán ; az látja az angyalokat jönni-menni s látja, hogy nyujtanak neki lantot, mely csak az alázatosnak, az Isten fölsége előtt föltétlenül meghajlónak s minden dicsőséget neki vindikálónak ujjai alatt csendül meg. Az ilyen emberben bontakozik ki az igaz s való emberélet öntudata ; az ilyen ébred föl mámorából. Ime tapogatózással, félálomból álomba merüléssel, azután megint öntudati szürkületekkel s ösztönös karkinyújtásokkal van tele az emberélet, tehát ürességekkel. Csak abban lesz igazán gazdag, ki a felsőbb világnak preludiumait ájtatosan hallgatja s a tiszteletnek s meg nem látott bár, de megsejtett s megérezett isteni fölséget megillető liturgiának eucharisztikus benyomásait veszi.

Tudván Jézus, hogy mindent kezébe adott neki az Atya s hogy egyetlen, páratlan küldetésben járja a világot, úgy megrendül az Isten fölségétől, kit eucharisztiajában a világ végeig imádni kiindul, hogy — térdre borul s lábát mossa Judásnak is.

Áldozat-bemutató diadalujjongás.

27. Io, triumphe . . . a római győzők szólama, a triumphus motívuma, a hatalom megérezése s ünneplő, győzelemben fürdő öröme. Győztünk, — van diadalunk, van dicsőségünk ! A teli s túlsorduló lelkek ez érzete ünnepel bennem, mikor úgy az oltár előtt állok s a világ gyöngye s gyarló elemei fölött eltekintek. Feljebb állok mint minden, ami föld és világ, sőt fölötte állok mindennek, ami lelketlenség, gyarlóság s bűnösség bennem, s úgy érzem, hogy tudok ünnepelni, tudok méltán dicsőíteni, tudok méltó dicsőséget Isten számára a létből s a lélek mélyeiből kigyujtani.

Io, triumphe, mondom, ahol Isten számára dicséret s méltó hódolat kell ; ahol ki kellene gyujtani új dicsőítő aktust, páratlan dicsőséget, ott az én helyem, — ott győzöm én adással, kincssel, tűzzel, a végtelen Istennek járó imádás, hódolás s odaadás liturgiájával. Győzöm, mert van mit adnom. Van a Szakramentum színeibe rejtőző Jézusom, Isten ajándéka számomra, hogy én őt viszont neki adjam. A szakramentális Krisztus a mi adományunk, ajándékunk, áldozatunk, s a szentmise a nagy ajándéknak bemutatása, azzal a rendületlenül bízó, öntudatos gesztussal bemutatva, hogy igen,

ez az a legdrágalátosabb s Istennek legkedvesebb «munus pretiosum»; — tudom, hogy ezzel színe elé léphetek, ezt elfogadja. Az Io, triumphe valahogy ott cseng és reng az áldozatot bemutató egyházban; a mélységben morajló győzelmi öröm hangja, az öröme, hogy nem kell félnünk, Isten irgalmából gazdagok s hatalmasok vagyunk, — tudunk adni, adni kifogyhatlanul.

Pedig, Istenem, jó lesz gyarlóságunkat s másrészt Istenbe való belekényszerülésünket s e kettőből felénk meredő ellentmondást s képtelen helyzetet szem előtt tartanunk. Mi bele-sodródunk Istenbe a mi kiolthatatlan vágyunk által a fényes, erős, boldog élet, a minden után. Isten vonz minket a mi befejezetlen s végtelenséget befogadni tudó voltunkkal. Bennünk a végességnek üres öblössége mint a kiszáradt óceánok sötét örvényei; ezekbe a tengerek, abba a végtelenség fér bele. Ah, mily végzetes tehetség, mert úgy látszik tengereket elnyelni tudó szomjának kinja lakik benne. Folytonos vára-kozás, vágyódás, szomj és készség feszíti lelkünket; ez a zsoldár a mi bölcsődalunk, de egyszersmind bánatunk. A lényünkben van, hogy befejezetlenek legyünk, hogy mint ki nem épített gót dómtornyok: ezek a megakasztott szépségnek, mi az élettartalmak elégtelenségének kinját kiáltjuk világgá.

De nem maradt így végig. Az öblösségek s feneketlen ürességek sem arra valók, hogy a semmi, a sötétség lakozzék bennük, hanem hogy kitöltődjenek: a befejezetlen emberi lét is így járt; beleömlött az Isten. Nem árként jött, hanem harmatként; ismeretlenül jött s kiült vándorként a mi útjainkra. S lett itt nagy csoda: a lelkek kigyúltak, égő csipkebokrokká lettek, — a keblek dagadtak, lett sok édes tejük; a vágyak patakjai csobogtak, csengtek, ahogy a nagy hit magaslatairól szökellve lejöttek; a bimbók pattantak s szirmos ajkaik szomjaztak s epedtek s félrebeszéltek s lehelték a mámor, a boldogság illatát. S a szép természet megtisztulva egy felsőbb lét rendjébe lépett föl; új hegyvidék láncolatai emelkedtek egymás fölött az evangélium napjából besugározva s a szakramentális hegyvidék forrásaiból öntözve, mely csodák közt azután az Úr Jézus maga-magát adta, úgy hogy az egész világba álló isteni remek mégis csak az az eucharisztia, a maga fehér peplonjába takart Sacramentumával.

Ha ily gazdag s ennyije van, s ha a legdrágábbat s a legnagyobbat adnia kell, ugyan nem fogja-e ezt a peplonba csavart kincsét adni s adni — ismétlem — az Io, triumphe

öntudatával? ! Mikor egyetlen, páratlan s Istent igazán megdicsőítő áldozatot kell bemutatnia, fog-e másfelé keresni gyöngyöt, virágot, vért s életet, mikor kezében vannak «haec dona, haec munera, haec sancta sacrificia illibata», ez adomány, ez ajándék, e szent tiszta áldozat? !

E mentalitásban kell a szentmisét bemutatnunk, papnak, hívőnek egyaránt. A liturgiában az Io, triumphe öntudatának beöltözését kell látnunk. Bizvást lépünk ily értékkel az oltárhoz ; tudjuk, hogy Isten fogad, hogy szeretettel, tetszéssel fogadja ez áldozatot. Ez áldozatot mi mindnyájan ily lelkes tudattal mutatjuk be ; azután részesedünk benne, abban a szakramentális ételáldozatban ; mi valósággal esszük, táplálkozunk belőle ; vesszük a «cibus grandium», a nagyok, az erősök kenyerét, a kicsinyeket s gyöngéket nagyokká s erősökké átformáló s átgyúró kenyeret. Csak ha ez a lélek környékez, — ha ez ég bennünk, — ha ez sugárzik ki belőlünk, akkor lesz a liturgia is kiáltó szimbolumok-, kifejező s jelentős mentalitásnak gesztusa. A szentmise liturgiájába beleállni nem elég, hanem egyéni, belső tevékenységre s feldolgozásra van szükség. Meghathat minket mint megindító emlékeztetés Krisztusra s mint az Úrvacsora hasonmása ; de az, ami itt és most történik, az az Istenhez való alázatos bár, de tudatos odalépés, — az a virágos koszorúknál s illatos tömjénfüst-felhőknel kedvesebb s bájolóbb adományátadás, — annak az Isten s világ páratlan kincsének letévése az oltárra s ami ahhoz fűződik : hit, bizalom, szeretet, szent öröm, az Io, triumphe érzete . . . az a szent élménnyé lett liturgia, ez volna a szentmise bemutatásának levegője.

Most dicséretes szokás a liturgiát sürgetni, de ugyanakkor kell, hogy a csendes elmélyedő behatolást szimbolumaiba, óriási jelentőségű tartalmaiba, főleg pedig az egyháznak Io, triumphe-szellemébe sűrűsítsük, abba a nagy boldogságba s fölénybe, hogy nekünk van ily fölséges adni s hozni s bemutatni valónk.

E gondolatoktól emelkedik lelkünkben az imádás, a hálaadás, a hódolat s engesztelés ujjongó érzete, s ugyanakkor éneklő fólia gyanánt a bizalom, az öröm, a fiúság, a testvériség temperamentuma. A zoltáros emlegeti néha, hogy a népek tapsolnak, sőt, hogy a folyók s az erdők is tapsolnak, — Istenem, ha igazán kifejezésre lehetne hozni, ha megzenésíteni lehetne s színbe, csobogásba, erdőzúgásba s dalba öltöztetni a nagy, diadalmas tudatot, hogy mi a szentmisében mit adunk s mit hozunk, s a fölség s a szépség, a mélység és

érték mily liturgiáját gördítjük föl az áldozatban, akkor igazán tapsviharrá s ujjongássá kell hogy változnék el hitünk s érzésünk, Isten szolgálatunk.

Van még más elgondolásom is a szentmisének bemutatásáról, mely kiemelje ez akció fölségét s telítsen minket alázatos s mégis ünnepi, lelkes öntudattal.

Ha úgy az oltár előtt állok, s a szentmise áldozatot bemutatok s kérem Istent, hogy az ő angyala vigye föl ez adományokat az ő oltárára: akkor tekintetem ez angyalnak egeket, tehát más világokat járó útjaihoz tapad, követem azokat, hogy merre kanyarodnak, s élvezem azt, hogy mindez utak vidékén, a szférák csendjében érvényesül az a mi áldozatunk.

Akármilyen kis falusi templom oltára előtt állván s bemutatván az eucharisztikus Krisztus áldozatát, elgondolom azokat a fölöttem s körülöttem forgó vagy álló világokat, azokat a másokat, melyek nem a mieink, — azokat az idegeneket, melyek más arkangyalok oltalma s behatása alatt állnak, — a régiek gondolták, hogy a csillagokat szellemek mozgatják, — hol más fogalmi s érzelmi élet virágzott ki s nyelvek, szavak helyett fényekkel beszélnek. Az én örök életem s üdvösségem e szférákon túlra, a boldogító Istenbe gravitál. Keresztül vágódom-e rajtuk? Eljutok-e hozzá? Mint ahogy a bakonykúti kivándorló kis faluja határából Amerikába jut, egy nagy idegenségnek ébred öntudatára, hol más-kép néznek, éreznek, beszélnek, hol más pénzzel fizetnek, más hitellel dolgoznak; hol passzust kérnek s kérdezik, van-e engedélye itt lenni s dolgozni, sőt ide belépni s lélekezni. Szóval idegenben van s idegenül érez és él. Hát mi is valahogy így vagyunk, mi a csillagos földek s világok kivándorlói, s nekünk is kell passzus és ott is érvényes érték és pénz és hitel s minket ott is oltalmazó hatalmasság. Hol vesszük ezeket? Csillagos világokba kivándorló lelkeink a mi Urunk Jézus Krisztus adja ki a passzust; vérevel írta azt meg fehér szent testének pergamentjére; kincseket is adott nekem, értékeket, melyeket ott még jobban értékelnek, mint itt; hitelt nyitott nekem, végtelen, kimeríthetlen hitelt az ő érdemeiben, s ajánlást adott nekem s velem, s ez az ajánlásom az az áldozat, melyet az egyház angyala visz föl a szférák emeletein s skáláin át az örök kapukhoz, «ad portas aeternales». Hogy is imádkozunk az átváltoztatás után? «Alázattal kérünk, mindenható Istenünk: szálljon föl ez áldozat angyalod keze által mennyei oltárodra isteni fölsé-

ged elé, és add, hogy valahányan ez oltár áldozatában részt-
veszünk és szentséges Fiad drága testét és vérének magunkhoz
vesszük, minden mennyei áldás és kegyelem teljességében
részesüljünk».

A szentmiseáldozatot a szférák csendjén át Isten oltá-
rára vivő angyalt Szent Mihály arkangyalnak gondoljuk, aki
az anyaszentegyház őrangyala s Isten-tiszteletének is vezető
szelleme. Ugyanakkor ő az ősi, szellemi harcoknak győzelmes
angyala. Annak az égben kezdődő s a világtörténelemben
tovább folytatódó szellem-harcnak hullámai el-előmlenek s
elkanyarodnak fölöttünk; azokban állunk mi is; azért nagy
pietással kell viselkednünk küzdelmeink s megpróbáltatásaink
ez arkangyala, a «*princeps gloriosissimus*», a «*dux coelestium
exercituum*» iránt, ki minden győzelem és kegyelem zálogát,
az eucharisztikus kenyeret és kelyhet viszi világító fáklyául
a viharokban tévelygők s a küzdelmekben meggyöngült
lelkek előtt:

«*a coeli errantem semita
ad coeli viam revocat.*»

S mi hisszük, hogy az angyal, az a bizonyos védő szel-
lem fölviszi Isten oltárára az áldozatot. Ezt a hitet s ezt a
vágyat hordozza szíven az anyaszentegyház, azért oly benső-
séges, oly nyomatékozott s oly alázatos az imája, még a
liturgia, a hódolatos testtartás kifejezésében is. «Alázattal
kérünk» mondjuk s akkor mélyen meghajlunk, «mindenható
Istenünk», akihez kétrét meghajolva kiáltunk, a teremtések,
a függések, a létfonalak és láncok csomópontjához; «*jube haec
perferri*», mondja a latin ima, «parancsold fölvitetni ezeket».
Te vagy a nagy akarat, akarj hát s meglesz. «Parancsold
fölvitetni angyalod keze által.» A te angyalod, a te hatalmas
szellemi teremtményed, akit erre küldeni s fölszentelni szok-
tál, s akit áhitattal telíteni s így a liturgia szent menetébe,
mint az égi, örök Isten-tisztelet képviselőjét besorakoztatni
szoktál, ennek kezében vitesd föl oltárodra ezt a mi áldoza-
tunkat. A te patyolat-korporáléd, a te ragyogó cibóriumod
az ő keze, tiszta és erős, világító s értékes kéz. Erre bizzuk
rá bízást ezt az áldozatot, «a te szentséges Fiad drága tes-
tét és vérének», mert ez angyalnak lendülete van; föltalál a
magasba, a te oltárodhoz. S mikor így meghajolva, alázat-
ban hódolva, a mindenhatóság Fölségének súlyát lelkünkön
érezve, s ugyancsak mikor arcunkat s tekintetünket földre
szegezve mégis az ő «*conspectusát*», az ő arcát emlegetjük:
akkor valami mélységes tudat s megnyugvás szállja meg

lelkünket, az a tudat s megnyugvás, hogy ezt az áldozatot az Úr el nem veheti, az angyal el nem hagyhatja, — hogy azt el kell vinnie, s hogy úgy viszi, mint Habakuk angyala «in impetu spiritus», a szellemnek sajátos iramával; — hogy itt az oltár mellett áll sugárzó fölségben s szépségben s vágyódó készségben, s hogy mihelyt lehet, elviszi s fölviszi s a legmagasabb égbe viszi, hogy irgalmassá tegye s illatossá az eget. S mi, akik az angyal útjának tüzes ívét látjuk, vele szárnyra kelünk; tudjuk, hogy nekünk is nyitva van az ég, az irgalom, az engesztelés s a kiesdeklés szent kapuja. Alázatos s mégis diadalmas érzéssel nézünk föl az égbe s tudjuk, hogy ez áldozat által «minden mennyei áldás és kegyelem teljességében részesülünk».

Ez az a győzelmes tudat, mely a szentmiseáldozatban eltölt, az az Io, triumphé, melyet semmiféle imánkban meg nem tapasztalhatunk, csak a Krisztus áldozatában, annak a nagy, szent közösségnek Isten-tiszteletében, melynek tulajdonképeni áldozópapja s egyben áldozata is az Úr Jézus Krisztus.

Áldozat-bemutató lelkek.

28. A Szent Szűz a templomban amint gyermekével karján az oltár előtt áll s előtte térdel Simeon, az Isten-szeretettől hevülő agg, s odanyújtja neki a gyermeket a Szűz s ő is égre emeli s szívéhez szorítja: áldozat itt a lelkek telje... s áradozása s hevülése; gyengéd, finom lelkű előképe a nagy áldozatnak valamikor...

De ezek aztán érzik, hogy mi az áldozat s mi a kegyelme: egek nyiladozása... ember váltsága s örök boldogsága... Ah, mintha e templom körül a megdicsőülés szellemei villannának s fönt az ég felé pedig a diadal szólamait harsonáznak prelúdium gyanánt a megváltás szent harsonái...

Ah, ezek tudják, hogy mi az áldozat, a kereszt, s az oltár, s a váltság e hármasság gyökérből kinőtt koszorúja; s nem azon van a hangsúly, hogy ez ennek a gyermeknek mibe kerül, s hogy mily kínja lesz ott, s hogy milyen az a tör, hanem milyen misztériuma ez az Isten szeretetének, aki így akart s így szeretett.

Tehát isteni szeretet kiáradása... alkotása... inspiráló alakítása s megfelelő áldozati keret és koszorú és finomság a Szűzben s áhítat, bensőség, buzgalom Simeonban. Ezek fakadások, virágzó kertbübáj, elfogódottság, elmélyedések. Ott áll az a 18 éves szűzleány s édesanyja, a szeplőtelen tisztaság albájában, a lángoló szeretet kazulájában... virágos,

csillogó drágaköves koszorúval fején — a született főpap, ki áldozatát bemutatja; kinek lelke ég, szíve tűz, ajka eped, szeme tele van a megváltottak diadalmenetének víziójával, s e szépség s szentség ragyogásába foglalvák tövisek. Égő csipkerózsabokor, szépség és tövis, virág és vér, ajak és seb itt versenyt kiált. Elborulnak a szép szemek rettenetes éjtszakák látomásától, s a virágos arcra kemény árnyak esnek, mikor a világ, a kereszténység, a lelki restség fagyába rekedt lelkek tömegére néz, — a predestináció éjébe, hogy azután egy nagy Isten-imádó, az örök végzésnek hódoló odaadás s lemondás után a fagyot tűz, a borút fény s a vonagló ajkakat az örök szépség mosolya derítse föl.

Látok mást is: Valakit azok közül, akik tudtak imádni, hódolni, Isten-függésben radikális odaadással áldozatot bemutatni. Látom, Ábrahám áldozni megy, fiát viszi, kés s tűz van kezében. Lelkében pedig az, hogy mi az az Úr, a szuverén; s mi az ember, a kukac; s mi a kegyelem s az Isten lehelete, melyből bocsánat s éledés s föltámadás van... S azután látom azt a názáreti leányt s anyát az ő lelki fehérsége tündöklésében, amint tavaszi réten hozza az áldozati bárányt... az agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. Aki ezt tudja s érzi, hogy e bárány az Isten kiszemelt áldozata, nem vérszomjából, hanem az Isten-imádás, hálaadás szimbolumául kiválasztva, kinek áldozatos váltságában az Isten irgalma s az ember bűnössége találkozni akart, s a nagy bocsánat s irgalom ki akart áradni...

Ő te tapogatózó, megsemmisüléset még fiad föláldozásában is világgá kikiáltó pátriárka... ki érezted, hogy Isten irgalmán, fölségén fordulnak világok, ki atyai szívedbe is kész voltál mártani törödet a nagy szükségességnek átérzésétől, ah, te tudtad, hogy mi az áldozat!

És te világosan jövőt, Golgotát látó fehér leány, ki szintén hegyre mész, föl a templomba az oltárhoz, s ki egy páratlan tudat súlyával s a fölséges Istent megdicsőíteni tudó egyetlen áldozattal mész föl... te pásztorleánya az egyetlen Isten-báránynak, ah, te is tudod... érzed... s alig hogy elbírod a tudatot s az érzések óceánját, amit az jelent, hogy áldozatot bemutatni, még pedig érdemes, Istennek istenit, Fölségnek fölségest s Végtelennek minden tökélyt dicsőítő, magában megrendítő rezonáló áldozatot! Ah, hogyha az a Mória hegy meggyúlt volna, s minden bokor és fa és fűszál és virág, s el nem égett volna! Ha csak azért jártak volna benne tüzek, hogy az élet energiáit kifejlesszék, ami pihen

a tavaszi erdőben, a tisztásokon s az erdőszélen, s a fények is csak azért, hogy a szépség kinyíljon minden szirmon és levélkén, s ha az élet s a szépség ez ünnepétől égre lehelte volna ez a forró szerelmes élet a maga illatát, fűszerét és hevét: úgy-e be szép kerete lett volna ez a ditirambos s dionysosi lelkületnek, mely mikor áldoz, mindent oda ad, fiát is. Sőt ha nemcsak az a hegy, hanem minden hegy és völgy és rét és berek és lanka és mező úgy gyúlt volna ki, s ha az egész földből egy nagy oltár lett volna, mely előtt az az áldozatot hozni akaró, s nemcsak magát, hanem a fiát, tehát a hatványozott életöszlönt s örömet s reményt odaadni akaró lélek áll: ez mind oly alkalmi, oly stilszerű s nem túlterhelt kerete volna az áldozatnak. S ez így lett volna 4000 év előtt.

Nos és ha a pásztorleány, a szeplőtelenül fogantatott, rózsás lábú Szűzecske, mikor azt a báránykát vitte, látta volna — s alighanem látta — a szent keresztet s azután a keresztút kiindulását: az utolsó vacsora helyét s az első édes testvérületet a szakramentális Krisztus teste és vére körül s azután azt a két évezred nemzeteinek kanyargós útjaira vetődött Ecclesiát, ki a misztériumot viszi... s az adorációt, hálaadást, engesztelést, epedést, szeretetet, ájuldózást, szent örömet, egyesülést... Ha látta volna a dómokat s az Isten eleven szent templomát a tisztaság, szépség, fenség, szűziesség, készség, áldozat, kitartás isteni liturgiájában... Ha hallotta volna az öröm, az imádás szólamait, a néma lélek-zenének megzenésített ritmusait s az elhaló, epedő s a szeretőben megnyugvó s benne fölolvadott lelkek missa solemniseit: ez a keret szintén stilszerű, nem terhelt, nem nehézkes, s épen hogy jelzi s szimbolizálja a lélek ünnepi akarását, megfeszülését, erő kifejtését.

Igen, az az égő hegy s hegyek s világok s ez a szent helyen, a nagy hit s várandóság helyén élénk táruló vízió magyarázza, hogy mit jelent áldozni... a végtelen fölségest megtisztelni akarni... szent kegyét s irgalmát megközelíteni s magunkat neki adni e szimbolumokban kifejezésre jutott szenvedéllyel és páthosszal; az ószövetség a kelet megsemmisülő indulatában s az újszövetség a szépséges Istenanyának preludios, majd Szent Fiának egyetlen, örök érvényű s édeni áldozati teltségében, mely mint az eucharisztia áldozatos szelleme s illata tölti el örök emlékező liturgiáját az egyháznak: ez óriási tudatok töltik, e megsemmisülések, kigyulladások viharjai járnak az anyaszentegyház áldozatában a földön.

Áldozat.

29. Buddha föl akart világosodni, hogy mi az élet; s annak legnehezebb problémája: a szenvedés, neki nem az volt, hogy hogyan küldheti azt az Isten, aki jó és szent; hanem a szenvedést mint legyőzendő hatalmat, akadályt s adatot nézte s kérdezte: hogyan leszünk uraivá? S arra jutott, hogy mivel a mi énünk tele van szenvedéssel, s a legtöbb énünköl való, hát meg kell szabadulni attól az *éntől*. Az ember ugyanis sajátos balhitnek áldozata, kimélni akarja az ént s azáltal gondol szabadulni a bajtól, kivonni akarja magát s annál inkább botlik bele. Ime, ép ez a tévely, mely általános s szinte veleszületett. A tévellyel ellenkező irányban kell menni: aki a bajtól szabadulni kíván, önmagától szabaduljon! Erlösung ist. Erlösung vom selbst...

Ha az ember ezt a beállítást nézi, nem zárkozhatik el annak az észrevevésétől, hogy ahogyan a dolog így van elgondolva, az irányzat is, meg a lökő erő a probléma illetén fejtegetésében voltakép a *félelem a szenvedéstől*. Az embereknek ez oly kínjuk, hogy magát *ezt a bajt* akarják megszüntetni; ne legyen ez a baj, ez a helyzet, akkor lesz megváltás.

A kereszténység nem így. A bajt kiírthatónak nem tartja s nem disputál egyáltalában, hogy az ember viheti-e annyira, hogy kevés kinja, baja, vagy semmiféle se legyen, hanem a meglevő, el nem kerülhető, ki nem írtható kint kell legyőzni; felsőbb lelkület, az áldozati készség által, áldozat szellemében.

Mi az áldozat? Elviselése a bajnak s legyőzése, a föléje való emelkedés a szellem, a szeretet erejében. Formát adunk neki. Úgy teszünk mint a szobrász: nem szünteti meg a követ, de formát ad. Mi is így: nem szüntetjük azt a fájdalmat, de formát adunk; visszatükrözteti a lelket. Emberek, reálisok maradunk; a materiát, a végest, a relativitást, az elégtelenséget, szóval a teremtményi voltunkat el nem desztilláljuk, el nem disputáljuk, de fogjuk s alakítjuk.

Ez középút, ez az ember útja, ki szellemmel győzi a világot, kinek szeme nyílt, nem álmodik, de a lelke felsőbb erőkkel kapcsolatos.

Ezt hirdeti s sugározza a szenvedő Krisztus. Krisztus történelmileg szenvedésben megváltott, s minket ez útra állított: így kell győznünk, így kell áldozatot hoznunk; így kell az önmegtágadás által az untermenschlich világból az übermenschlich alakba <emelkedni>, így a világ folyásában a hitet, reményt, szeretetet, szóval a békét... Béke nincs az emberben, csak ha az alsó a felső alatt, az állati <a szellemi

alatt él); béke nincs a végzet-sorsban, csak ha a dolgok folyásában felsőbb értékeket fogunk meg. Skepszis, lázongás, elkeseredés ellen az élet nagy értelmét a szenvedésben is meg kell találni türelem s megadás, kitartás, harmónia által.

Érdekes, rendkívül sokatmondó, hogy a megváltást az Isten áldozat alakjában akarta, az Úr Jézus áldozatában, s ezáltal magának a problémának megoldását adta. A legnagyobb nehézsége lévén az embernek a kín s a szenvedés, a kín s a szenvedés legyőzését az üdvösség nagy művének végrehajtásában adta, s ezzel a világnak a legnehezebb s a legnagyobb leckét.

S jöllehet ez a nagy példa világít mint emlék- és emlékeztetés, a katolikus egyház magát ezt az áldozatot megüli az eucharisziában. A szentmise nemcsak emlékünnepe, nemcsak áhítatgyakorlat s elmerülés annak szemléletébe, ami a Golgotán egyszer történt, abba, hogy a kegyetlen sorson, embergyűlöleten s fanatizmuson mint győzött. Az ilyen emlékünnepe a nem-katolikus keresztények úrvacsorája is mindenféle változatban Zwinglin s Calvinon át Lutherig. A katolikus egyház azt a tősgyökeres, azt az embernek kemény s érdes fogású természetfölötti valóságot tartja s adja, hogy Krisztus úgy szeret most is, mint akkor az utolsó vacsorán, oly lángolón és tapadón s hogy az történik, ami ott történt, s akarta, hogy történjék, hogy azt tegyük, amit ő, kezünkbe vegyük s mondjuk: Ez az én testem, mely ti érettetek adatik, s ez az én vérem, mely ti érettetek ontatik . . . A test itt adatik, a vér itt ontatik, itt és most. Krisztus a mi áldozati bányunk, a mienk itt, mint volt az utolsó vacsorán: azután végig a világon.

Mi bele vagyunk állítva, vagy jobban: a Krisztus áldozata van beleállítva a világ áramába, a történetbe; mint tényező, mint erő szerepel ma és tegnap; mint erőtelep minden oltár . . . mint készséges isteni kéznyujtás felénk, hogy így éljünk s küzdjünk, szenvedjünk és győzzünk!

Azért kell nekünk, magától értetőleg, Krisztus áldozati szellemét, mint életgyőzést s életharmonizálást vennünk s életünkre ezt a Krisztus-kihatást ráborítanunk.

Mi e felhőbe lépünk, ez atmoszférába, e nagy erők sugárzatába. Mi lélekkel formáljuk a brutális, a fizikai, biológiai valóságot.

Örök és mindig új áldozat.

30. Az emberi lélek, akár pogány, akár keresztény legyen, közös vonásait jellemzi Szent Pál: prius quod animale. Ezt a

szót úgy érthetjük, hogy lesznek pszichikai vonások a vallásos életben is, melyek közések, ilyenek az ima, az áldozat, az Isten-tisztelet. Ezek mindenütt vannak, s ez az ösztön teremt magának templomokat, nagyszerű alkotásokat, sziklatemplomokat Középpindiában, Dekanban, Ceylon, Elephante és Salcette szigeteken, vagy a Szent Péter-templomot, az Agia Sophiát s Szent Ilona-bazilikát Konstantinápolyban, a párisi Notre Dame-ot és Sainte-Chapelle-t, a jaákai templomot s a kassai székesegyházat, a kölni, limburgi, orvietói, milánói dómkokat; emel oltárokat, farag szobrokat s kialakítja a hiten a művészetet s a művészettel megnesemíti a hitet.

De minden attól függ, hogy miféle hit s fölfogás s erkölcsi igazság sugalmazza az imát, az áldozatot s a vallás szolgálatában álló művészetet. Nem botránkozom azon, hogy a pogány is imádkozik, az is hoz áldozatot, az is épít templomot; tudom, hogy ez az emberlélek igénye; még kevésbbé következtetek így: mivel a pogány is imádkozik, én ne imádkozzam, vagy mivel a pogány is hoz áldozatot, én ne hozzak, vagy mivel a pogány is vallásosan ihletett képzeletéből, vagy a fölfoghatatlannak s titokszerűnek költészetéből merített szépséggel nemesíti Isten-tiszteletét, én ne tegyem. Megszüntem tán ember lenni, mivel keresztény vagyok? Hanem igen, törekedjem arra, hogy ezek az ősi tendenciák új tartalmakat hordozzanak, s azokkal teljenek meg s azoknak adjanak vallási életünkben kifejezést.

A kereszténységnek is van áldozata, s azt az Úr Jézus állította a világba. Keserves kinszenvedése s halála áldozat volt, váltság a világ bűneiért. De rendkívül érdekes, amit az utolsó vacsorán művel, a zsidó áldozatnak, a húsvéti báránynak bemutatása után. Azt a termet akkor az áldozat lelke telítette. Nemcsak Jézusnak hálaáldozata, melyben nagy rabságból való szabadulását ülte, hanem Istennel való közösségének, Istenhez való tartozásának tudatából kiszökő öröm és diadal ünnepe itt. Egy más áldozati motívum árama sugárzott Jézus lelkéből. Neki holnap kell a világot váltó áldozatot hozni, melyet minden más áldozat csak jelképez, keserveset, de diadalmasat, Istent emberrel kiengesztelőt, az örök üdvösség kapuit megnyitót, föld és ég kapcsolódását, az örök holdogság diadalát.

Ez a terem akkor kiszélesedett s az egész világ egy nagy templommá lett csillagos kupolával, s nem is templommá, hanem kohóvá, Jézus Szive, a szeretet lángoló, lángjaiba a világot befonó tűzhelyévé; az évezredek magaslatai eltörpül-

tek az örökkévalóság távlatainak szörnyű méreteitől s Jézus Szíve szeretete sóhajtott végig rajtuk, mint az örök halmok kívánsága. . . S ebben az áldozati érzésében veszi a kenyeret s megáldja: egyetek ebből, ez az én testem, mely tiértetek adatik, ez az én vérem, mely tiértetek ontatik; ezt cselekedjétek.

Nekünk meg kell érteni, hogy mit is teszünk, mikor áldozatot hozunk, tehát mikor a szentmiseáldozatot bemutatjuk, — azt a gondolat- s érzésvilágot megközelíteni s magunkévá tenni.

Először is minden áldozat csak szimbolum volt, jelentette a szív s a lélek áldozatát, mellyel az ember önmagát adja. «*Sacrificia corporalia exprimunt interius sacrificium cordis, quo homo spiritum suum offert Deo.*» (1. 2. qu. 102. a. 3.) S lejjebb ugyanő: «*Ad rectam ordinationem mentis in Deum pertinet, quod omnia, quae homo habet, recognoscat a Deo tamquam a primo principio et ordinem ad Deum tamquam in ultimum finem.*»

Minden áldozat jelenti az Úr végtelen fölségét, jogát és hatalmát fölöttünk s azért áldozatot a szó igaz értelmében csak Istennek mutatunk be. Akár a megsemmisülés legyen a szimbolum, akár valaminek följánlása vagy odaadása, az első, lényegét alkotó jellege az áldozatnak az, hogy «*solus Deus.*»

A másik jellege, hogy az áldozat bizonyos akció a följánlt tárgy körül. Hozhatunk mi áldozatokat érzéseinkben, hajlamainkban, szenvedélyeink letörésében vagy szenvedéseink elviselésében, s erre figyelmeztet az apostol a Római levélben 12, 1.; s ugyancsak áldozatnak hívja a jótékony-ságot. (Zsid. 16.) Ezek áldozatok a szónak tágabb értelmében; de a szó szoros értelmében vett áldozat az egy akció bizonyos dolgok körül. Szent Tamás írja (2. 2. qu. 85. a. 3.): «*Sacrificia proprie dicuntur, quando circa res Deo oblatas aliquid fit, sicut quod animalia occidebantur et comburebantur, quod panis frangitur et comeditur.*» Azért kiváló teológusokkal így határozhatjuk meg az áldozatot: «*oblatio rei sensibilis a legitimo ministro Deo facta per realem immutationem ad agnoscendum supremum ejus dominium nostramque subjectionem.*» Áldozat alatt olyatén felajánlást, oly akciót értünk tehát, mely által a dolgot magát vagy megsemmisítjük, pl. az állatot megöljük, vagy a szimbolizált célra alkalmassá tesszük, pl. az állatot megsütjük, megfőzzük, a lisztből kenyeret sütünk s azt följánljuk, mert így válik a dolog a mi életünké s a mi életünk fönntartójává, tehát

igazán a mienk, melyet aztán Istennek nyújtunk s kifejezzük vele, hogy övéi vagyunk.

Ebben volna a különbség a tulajdonképeni áldozat s más felajánlások közt, pl. ha az oltárra virágot teszünk, ha gyertyát gyújtunk vagy alamizsnát adunk. Ezek is szép szimbolumok; jelezhetik kegyeletünket, hódolatunkat, szeretetünket s készségünket Isten iránt, de nem áldozatok a szó szoros értelmében; mert az áldozat jellege, hogy a dolgot magát készítjük el azzá s olyanná, amilyen alakban azt Istennek átadni kívánjuk, hogy az Isten azt úgy vegye s használja, s élvezze, mint ahogy mi tesszük.

Kemény, antropomorf vonások ezek, melyeket nemcsak hogy nem enyhítek, hanem kiemelek, mert végre is emberi szimbolumról van itt szó, tehát egy konstrukcióról, egy cselekvésről, mely szimbolizálni akar. Minél naivabb s bensőségesebb a szimbolum, annál jobb, minél közvetlenebb s gyengédebb s érintetlenebb érzéseket ébreszt, annál inkább való nekünk. Nekünk való, ha Uramnak valamit készíthetek, valamit neki drágává, kedvessé elváltoztathatok, ha neki ajándékot adhatok, — ha asztalomhoz hívhatom, ha az étel, ital, s élet közösségébe vele léphetek. Tudom, hogy ő nem eszik, nem iszik s nem élvez; de hisz nem is arról van szó, lévén ez az evés s ivás s finom étel-felhasználás is csak szimbolum, mely végre is a föltétlen hozzátartozást, a vele egy életet s benne való fölmagasztalást jelenti. Tudjuk, hogy nem adhatunk neki semmit, lévén minden az övé, s hogy nem vér és sistergő zsír s nem kenyér és bor kell neki; de nekünk kell az, hogy külső jelekkel, szent misztériumokkal megközelítsük őt. Nekünk kell az, hogy neki valamit adhasunk, neki valami kedveset nyujthassunk, jeléül annak, hogy ő az Úr, a Végtelen, az örök és végcél, az élet s a boldogság.

Szent Tamásnak s a régi theológusoknak tanában tehát ez a két jellege van az áldozatnak: valami, amit adunk, ez az egyik jelleg; s valami, amit úgy adunk, hogy azt elkészítjük s Isten részére szentté tesszük, azaz sajátjává tesszük, — ez a másik jelleg.

Ez a meghatározás minden áldozatra illik, a destrukció, elégetés, kiöntés, megölés révén, vagy az Isten számára való elkészítés, bemutatás, tulajdonítás útján.

Térjünk át most a szentmiseáldozatra. Az egyház tanítja, hogy a szentmisében áldozatot mutatunk be s magának a szentmisének szövege utólérhetetlen magyarázata e hitnek.

Vegyük sorba: fölajánljuk a kenyeret és bort. Ezek a mi

adományaink, melyeket az oltárra teszünk, s melyet «szeplőtelen áldozati adománynak» mond a felajánlás szövege: «Fogadd el, szentséges Atyánk, örök mindenható Istenünk e szeplőtelen áldozati adományt, melyet én, méltatlan szolgáló bemutatok Neked». S ismét a borra vonatkoztatva: «Üdvünk kelyhét bemutatva, arra kérjük, Urunk, kegyeségedet, hogy a mi üdvünkre s az egész világ üdvére édes illatul szálljon isteni felséged színe elé». Ez a kenyér és bor a mi «adományaink», a mi «ajándékaink», a mi «szent, sértetlen áldozatunk», s «esedezve kérünk, kegyelmes Atyánk, Urunk Jézus Krisztus, szent Fiad által, fogadd kegyesen és áldd meg» ezeket. Mi ajándékokat hozunk, mi adományokat adunk, mi áldozatot mutatunk be s kérjük: «Uram, kegyeskedjél ez áldozatot mindenható áldásod teljével megáldani, megszentelni, helybenhagyni s átváltoztatni, hogy törvényed szerint éljünk».

Az áldozatban adtak, adományt, ajándékot hoztak, azért a szó: «oblata», a felajánlt dolgok. A püspök, a pap elfogadta azokat s elmondta az oratio super oblata-t. Az adományokat meg kell szentelni, kérni kell, hogy a pap kezéből Isten ez áldozatot elfogadja; kérni, hogy Isten azt szívesen vegye, hogy Isten azt megszentelje s magának kedvessé változtassa.

Lássuk lélekben azokat, kik a szentmise áldozatához járulnak, kik kenyeret hoznak s vörös bort kancsóknak, kik ezt az oltárra teszik, akár szegény, akár gazdag, s kik tudják, s ez adományok elváltoznak, Krisztus szent testévé s vérévé lesznek, hogy bizonyára szívesen fogadtatnak.

De ők is ép ez öntudatban bizvást járulnak; ők, az áldozat bemutatói mind, akik ez akciójukban nincsenek izolálva az oltártól s a paptól. Így tett Ábel, ki a bárányt hozta, így Kain, ki a föld termékeiből akart adni, így Ábrahám, ki mindenét, fiát akarta föláldozni, így Melchizedek... Ezek mind adnak adományt, ezek azt vagy tűzben égve, vagy étel alakjában adják. Az az étel a mi életünk. Arany, drágakő nem szimbolizálja azt úgy, mint a kenyér és bor.

Ezzel a gondolattal azonban nincs lezárva az áldozat tartalma.

Igen, mi hozzuk s fölajánljuk adományunkat s örülünk, hogy az oltárra tehetjük, de tudjuk azt, hogy itt valami történik, s hogy itt voltaképp nem a mi családi vacsoránk, hanem az Úr asztala készül. Itt készül, amit az Úr Jézus rendelt, a kenyér s bor színe alatt egy végtelen fölségű adományunk lesz, amit aztán igazán bizalommal ajánlhatok föl.

Ez az igazi, a páratlan adomány. Ennek az adománynak kapcsolata van ezzel a kenyérrrel s borral, s az áldozati akció abban áll, hogy megszentelés, megáldás, forró, alázatos ima, térdmeghajítás s karkitárás s mély meghajtás s végre az elváltoztatás hatalmas igéi által az a nagy eset álljon elő, hogy a kenyér s bor színe alatt Krisztus legyen. Ah, így van mit adni s bemutatni s följánlani; így nagy alázatban ugyan, de bizalommal léphetünk Isten elé s mondhatjuk: «Uram, hoztunk valamit, amit nagyon szeretsz, nagyon kegyelsz; hoztunk neked; fogadd el s légy irtalmas nekünk. Amit itt hoztunk, azt kiválasztottuk az anyaföld s az ég terményeiből, aztán megszenteltük, esdő imáink hevébe állítottuk s végre a tőled nyert hatalom erejében egyetlen, páratlan misztikus tartalommal megtöltöttük s így adjuk neked».

Ami így a kenyér és bor kiválasztása, megszentelése, följánlása, főleg pedig elváltoztatása körül történik, azt az egyház «actionak», cselekvésnek, munkateljesítésnek hívja, mely által elkészítjük s előállítjuk nagy, szent adományunkat. «Infra actionem», ez volt a canon bizonyos imájának a címe, vagyis ima, melyet ama bizonyos szent munka végzése közben kell elmondani.

A canon kezdetén ennek az «actionak» szelleme hatja át az áldozatot bemutató egyházat s azért mondja: «Fsedezve kérünk tehát, kegyelmes Atyánk, Urunk Jézus Krisztus, szent Fiad által fogadd kegyesen és áldd meg ez adományokat és ajándékokat, e szent és sértetlen áldozatot»; s később: «Kérünk, Uram, kegyeskedjél ez áldozatot mindenható áldásod teljével megáldani, megszentelni, helybenhagyni s átváltoztatni, hogy törvényed szerint drága egyszülöttednek, Jézus Krisztusnak, a mi Urunknak testévé s vérévé váljék». Ez imákban ki van fejezve, hogy a kereszténység mit néz áldozatnak s mit tart föláldozásnak a szentmiseáldozatban: kéri, hogy teljék meg keze a titkos, drágalátos misztériummal, a krisztusi jelenléttel, a halálát jelképező megtört testtel és kiontott vérrel, s ezt adja oda Istennek. Teszi, hogy legyen, s mikor aztán lett s megkapta, odaadja az Úrnak.

A teológusok közül sokan minden áldozatnak lényegét valamelyes megtörésben s megsemmisítésben, pl. vérontásban, halálban, életodaadásban látták; de a szentmise szövege más áldozati formát állít elénk, s ez a forma az áldozati tárgynak megszentelése, drágalátossá, s ünnepélyessé s kedvessé tétele s így Istennek följánlása. A kenyér és bor az Úr Jézus drágalátos testévé s vérévé tételik s így ajánlatik

föl a végtelen, örök Istennek. Mint ahogy az átváltoztatás utáni ima mondja: «végtelen Fölségednek saját adományaidból tisztá, szent, szeplőtelen áldozatot mutatunk be: az örök élet szent kenyerét s az üdvösség kelyhét.» Maga a konszekráció a legnagyobb akció, s az akció által lesz a kenyérből és és borból a legdrágább adomány Isten s hívő előtt, melyet neki adunk, vagyis áldozunk.

Igy értjük aztán, hogy merünk égre nézni, kik ily adományokat ajánlunk föl az Úrnak. Bíz s bátor örömmel hozzuk azokat, kik különben önmagunkra hagyatva üres kézzel állnának az Úr előtt. Most nem így állunk, s ez a gondolat s érzés kell, hogy eltöltse a szentmiseáldozat bemutatóit: most Krisztus van itt, ő a mi adományunk. Mi szent meghatottságban azon vesszük észre magunkat, hogy hatalmasak s erősek lettünk s az ég s a föld nagy kapcsolatait tartjuk kezünkben, melyeket az Úr Jézus az utolsó vacsora titkában állított a világba, s hogy ugyanannak az utolsó vacsorának gyengéd intimitásába ringattatunk bele, mely azt a magát följánló Krisztust szent akciónkban mindig résztvevő közelállónkká teszi. Ugyanazon szent misztérium elkészítése, ugyanazon drágalatos s titkos jelenlétnék följánlása s bízó átadása folyik az utolsó vacsorán, a korinthusi egyházban, Alexandriában s a római katakombákban, Szent Péter és Szent Pál bazilikáiban, Kóspallagon s az alföldi tanyák szükség-kápolnáiban.

Ez a mi kedves, szent, titokzatos áldozatunk, az a szent ostya a tiszta lenkendőn s a szent Grálban, kelyheinkben a Sang-real, a királyi vér szent titka.

S ez mind lett egy szent akció erejében, melyet az Úr rendelt s melyet mi végzünk. Tudjuk, hogy ez áldozat, amely drágalatos, époly kedves s hogy bizvást mondhatjuk: «Alázattal kérünk, mindenható Istenünk, szálljon föl ez áldozat angyalod keze által mennyei oltárodra isteni fölséged elé»; ez meg is történik, mert ez az áldozat mindig kedves s úgy vonul föl az isteni fölség elé, hogy az eget az Isten-dicséret s engesztelés diadalmámorába s kiújult örömök csengő élvezetébe ragadja. Mi pedig, kik az oltárok körül térdelünk, folytatólag azt kérjük, «add, hogy valahányan ez oltár áldozatában részt vesszünk és szentséges Fiaid drága testét és vérért magunkhoz vesszük, minden mennyei áldás és kegyelem teljességében részesüljünk ugyanazon Krisztus Urunk által. Amen.»

Igy kell látnunk s éreznünk s örülnünk s ujjongunk!

Nekünk a szentmise ugyanaz az áldozat, melyet az Úr Jézus az utolsó vacsorán bemutatott. A kenyér és bor az új, az nem az, mely az utolsó vacsora asztalán volt; de a Krisztus ugyanaz, bár 1900 év ment el: örök ifjúsága s megdicsőült szépsége s az az imádó, engesztelő, hálatadó s esedező lelkülete is ma fakad s itt fakad lelkéből; itt ezen az oltáron; az is oly friss, oly új s oly diadalmas mint ő maga, ki 1900 év után itt él s papjával mondja: ez az én testem, — ez az én vérem.

A mai szentmise nem a tegnapi, s az, melyet a főtemplomban mutatnak be más mint az, melyet a barátoknál mondanak, de a dicsőséges Krisztus fölséges életének ma és itt és máshol meg-megújuló aktsaival imád, engesztel és esd. Ezt ő itt és most teszi. S ezt az isteni, fölséges valóságot kell kihámozunk abból az általános fogalomból, hogy a szentmise Isten-tisztelet. Ez a fogalom eltakarja a Krisztus jelenvaló akciójának fölismerését. Ezt a takarót el kell húzni, s akkor a szentmise olyan Isten-tisztelet, melyben a dicsőséges Krisztus «agál»; ő imád s ő engesztel, ő kér és esd. A mi Isten-tiszteletünk pedig az, hogy ezt tudjuk, hogy a szemünk van ezen, hogy végtelenül örülünk, hogy az Úr ezt itt teszi, s mi vele tehetjük, s hogy mindezt ő, s mi akkor tesszük, amikor őt mint világoknál fölségesebb s értékesebb adományt nem Tábor-i dicsőséges transzfigurációjában, hanem a kenyér s bor színe alatti intim transzszubstanciációjában mutatjuk be az Úrnak.

A szentmiseáldozatnak e misztikus pompáját s e rejtett valóságát ki kell magunkban dolgoznunk, hogy a szokás, a mindennap s az élettelen fogalmak karsztrétegei alatt a keresztény élet kristály folyamaiba mélyedhessünk.

Krisztus, fejünk, áldoz és él velünk.

31. A világ egy óriási folyam, a lélek, értékek s történések torlódása... hullámhegyek hullámhegyek fölött. Az Isten ebben nyilatkoztatja ki magát, lényét, mélységét; kedvtelése, mely teljes s semmitől sincs megzavarva az emberiség történelmében, a megtestesült Istenfián van. Ez az ő legértékesebb műve, arcképe, lényegének s örök, végtelen életének kifejezése «splendor gloriae, figura substantiae». Ez a fényesség elborítja a világ minden árnyát s az emberiség minden vonatkozása Istenhez Krisztusba van befoglalva. Ő lett a mi fejünk s mi az ő teste; ő a mi gyökerünk s mi fakadásai; ő a mi életünk s útunk... ő a mi Istent lehozó, irgalmát kiesdő, haragját engesztelő közbenjáró; ő az ügyvédünk

s interpellátorunk, s ez lévén ő s ilyen lévén, föltolakszik a gondolat, hogy ő most is az, s hogy történelmi életével, azzal a 33 évvel nem záródott le köztünk való élete s kihatása.

Szent Pál ezt a krisztusi közösséget s kapcsolatot, a krisztusi éltetés valóságát, Krisztusnak értünk s ügyünkben való eljárását s köztünk való életét markáns darabossággal, ciklopsz-építés kő- és sziklatömbjeire emlékeztető súlyossággal nyomósítja s hozza öntudatunkra. (Kol. 1, 18): Jézus a mi fejünk s az anyaszentegyház az ő teste, s a fejből szivárognak s szűrönköznek az életerők. Így lesz az ő élete a mienk, s az ő sorsa a mienk, s az ő kedv-találása Istennel a mienk, s boldogsága a mienk. Ő az elsőszülött sok-sok testvér között!

Az Apostolok cselekedetei nagy entuziazmussal hirdetik: mert egy testté kereszteltettünk s egy lélekkel átitattattunk... S leveleiben is Pál rátér e boldogító, nagy misztériumra, kitér, s nem bírják gondolatai s kifejezései a hálás elragadtatás esetelését, mely elfogja s betölti lelkét e nagy misztériumnak, a Krisztus misztériumának elgondolásakor, mint aki hegyek, zúgó erdők, s omló Tarpatokok közt jár s új meg új szépségek s fenségek szemléletétől elragadtatva inkább csak röpké kiáltásokban, a csodálat kitöréseivel jelzi a benne fölgüyülemlett érzést. Ez az a titkos, előbb nem tudott titok, melyet a Krisztus előtti nemzedékek sehogy sem ismertek. Régen a Messiás a népek pásztora; a vezér, a tanító képei azt a külső, a rajtunkkívüliség távolában álló Krisztust adták, s a Krisztust mibennünk, a vele való kapcsolatot, a vele egy életbe való olvadást nem sejtették. Ők a Krisztust s az emberiséget, a pásztort és nyáját, ezeket a kettősségeket látták, de a nagy misztériumot meg sem közelítették. Ők a nagy Krisztust, azt az egész emberiséggel egyesült Krisztust, az egy fej s egy test Krisztust nem látták.

A történelmi, 33 évet élt Úr a világtörténelmi, századokon és évezredekben át élő anyaszentegyházban kapja meg teljességét... E testében küzd, él, szenved s dicsőül meg.

A világtörténelemben egyre köztünk s velünk s bennünk élő Krisztusnak ezt a nagy misztériumát a legszembeszökőbb módon a szentmise s az Oltáriszentség jeleníti meg. A világtörténelemből hajdan kilépett Úr itt misztikusan, csodás lefátyolozás által, de az időben hat s kihat s teszi épen azt, amit a világnak s a világban az Istenhez való viszony tudára ébredt boldog egyháznak tennie kell.

Istent tisztelni s imádni krisztusi módon, Istentől s

Istenért élni s az Isten-meglátás nagy revelációja felé érlelődni ; ezt a két funkciót gyakorolja a «nagy Krisztus» a szentmisében s a szentáldozásban. (Lásd Efez. 1, 6 ; Kol. 1, 12—23 26 ; 2, 2.) S mivel ilyen, az egyház úgy érzi, hogy halála után, a történeti 33 év után nem szűnik meg sacerdotiuma.

Az egyházat, a dilecta sponsa-t az Isten-imádás, hódolat s engesztelés nehéz munkájában nem hagyhatta magára Krisztus, ki feje az anyaszentegyháznak, ki egyetlen, aki megfelelő nagy, értékes áldozatot mutathat be, aki eljött s minden bűnért eleget tett a keresztfán, de e keresztáldozat érdemeit magukévá tevő híveknek ő lévén papjuk, áldozári funkcióját misztikus jelenlétében, misztikus életének bemutatásában s megszűnésében folytatja. Ez a nagy test a Krisztus misztikus testének folytonos pihegése, föllélekzése, Isten elé borulása s a teljes odaadásban az Isten kegyelmeinek kiárasztása. Végtelen az Isten kedvtelése Fiában, a dicsőség ragyogtatójában, a lénye kifejezőjében s a teljes odaadás égre törő szeretetében ; rengeteg az áldás : *Benedicite nobis omni benedictione in coelestibus, mellyel akar áldani* : azonban a legédesebb s legkedvesebb erőszak e kegyelmek s áldások kinyerésére az áldozatos főpapnak misztikus megtestesülésben, misztikus életének hódolatában s lángolásában való eljárása. Mily szép a nagy egyetlen keresztáldozat funkcióit érzéseiben megisméltő s misztikus láthatatlanságban, mintegy álruhában eljáró Úrnak szolgálata, örök sacerdotiuma . . .

Ezt a kedves s nagyszerű felfogást kellett volna a reformációnak megütnie. Nem kell az egyetlen s mindenért eleget tevő keresztáldozatot féltetni. Nem von az le semmit méltóságából és erejéből, sőt arra emlékeztet ; akár csak egy folytonos nagypéntek, melyet nemcsak mint statiszták s megemlékezők, hanem mint szívből megtörődtek s lelkünket s életünket itt és most a szenvedő Krisztussal följajánlók ülünk. Hát az Úr Jézus úgy akarta, hogy ő misztikus szent valóságban üli meg a nagypéntek egyetlen áldozatát, a benne égre törő Isten dicsőségét, a nagy engesztelést itt és most lelkéből fölszakadó érzésekkel, egy nagy ünneplő jelenet, mely a kenyér s bor színe alatt történik.

In finem dilexit.

32. Mit akar az Úr? Értelmet adni a világnak, a létnek, az életnek. Mi legyen értelme? Az egész lét, a világ nem séma, nem atom-konstrukció, nem képlet, hanem valami, ami többet, a jobbat, az értékesebbet várja, kívánja. Van

benne finalitás, célba törekvés. Hogy úgy épül s tagozódik, s óriási heterogeneitásban műremeket ad, az életet várja . . . Van benne egy öntudatlan «erosz»: az a vágy, mely lent csak mint előkészítés, alapozás, kikezdés jelentkezik, de mely a jobbat sejteti s igényli. Valaki ezt úgy mondta: «des pierres d'attente» — azokat a téglákat hívják, melyek foghíjasan merednek a falból s várják a folytatást. Az egész lét, a természet csupa ily foghíjas építkezés. Szent Pál apostol az egészről mondja, hogy vár valami jobbat. S mi az a jobb?

Az egész természetben, az alvóban álmok, a szervezetlenben valamiféle nissus-ok járnak. S ugyan mire igazodik, S hová a nissus, ha nem az életbe?

Nem mondom, hogy a jegceek élnek és értenek, azt sem, hogy a sejt érez és vágyik; de azt tudom, hogy rajta épül s a fokozatok teteje, csúcspontja az ember; hogy ott tovább is van az életnek nissus-a, hogy ez a finomabb lelkeség a szeretet. Ez a vonal a mélyből indul ki, interpretative ezt a vonalat, ezt a haladást, ezt a fokozást *szeretetlen* hívjuk. Ne féljünk e poezistól; ez nem képzelet, ez intuíció. Ez megfelel: szeretetből áradtak a világok, s szeretet az öntudatlan, a belefektetett energiájuk, az isteni bélyeg és jelleg.

Ah, be sajnálom a filozófiát, ha fogalmai skatulyáiból ki nem érzi az illatot, a báj, mely a képleteken mint felsőbb értelem s szükséglet ki van öntve. C'est ici — mondja egy szellemdús francia — qu'un philosophe est mutilé s'il n'est poète et qu'il se stérilise dans la logomachie, faute d'intuition. (Charles Gustav Amiot: Commentaire sur le Banquet de Platon. Revue Hebdomadaire 34. a. janvier.)

Isten indította a világot, s a lökést mi adta? Az örök szeretet. Az lángol a napokban, az piheg a dagályban, az zümmög a virágos hársfában, az pihen az alvó pillangóban . . .

Ha a világ beszélni tudna, s kérdeznék, mitől van s minek van: szeretetből szeretetért! Ez Szent Gertrud affectus animae-je.

Jézus itt áll. Minek?

Tovább mi az *értelme* a halálnak? Hogy ez a virágos, bátor, erős ember holnap ilyenkor nincs! Halál, vég, kialvás, megaludt vér, bomlás . . . végezni, buta szó, — a legbutább...

A szeretetet állítja oda <az utolsó vacsora termébe, mikor> kezébe veszi a kenyeret, s azt mondja: Ez az én testem, mely éretetek adatik . . . holnap a Golgotán eléri kulminációját a szeretet . . . Itt is ez a dilectio in finem . . .

Áldozat — áldozás.

33. Állítsuk sorba az Isten üdvözítő gondolatait. Az Úr megváltani jött a világot s azt a világ Isten-tiszteletével s Istenengesztelés liturgiájával, az áldozat bemutatásával végezte. Az áldozat volt az Isten végtelen fölségének elismerése, s megsértett fölségének engesztelése a nagy Isten-tisztelet. Jézus e formában teljesítette küldetését, s ez a keresztdozat.

A keresztdozat áldozat, tehát Isten-tisztelet . . . imádás, Isten-engesztelés . . . Minden egyéb áldozat — szűnyogzűmmögés a világokat Isten dicsőségébe sodró s az emberiséget a pokol fenekéről fölemelő szeretetnek áramával szemben . . .

De az Úr Jézus azt az egyetlen áldozatot a kenyér s bor színe alatti áldozati bemutatkozásával örök emlékezetben tartani, s annak érdemeit a világra árasztani akarta s azért szervezte a szentmiseáldozatot. A kereszténység azt tőle vette, úgy vette, ahogy azt az apostol mondja.

Csodálatos áldozat, s ez a csodálatossága abban áll, hogy a kenyér s bor színe alatt ő maga van jelen, s hogy a testét a szavak erejében a vértől külön konzekráljuk s így halálát, emlékezetét mindannyiszor megnevezzük. Ezt emeli ki Szent Pál: igazán Krisztus teste és vére, s élénk a halál folyamatába állítva . . .

Az áldozat bemutatása tehát aktív, s nem elmélyedő, szemlélődő imádság s elmélkedés.

Képzeljük el az áldozatot bemutató népet: az áldozatot bemutatni annyit tesz, mint a dolgot, melyet áldozunk, Istennek adni, azt ha él, megölni pl. állatot, vagy máskép megsemmisíteni, pl. a tűzbe dobni, kiönteni. Azután annak egy részéből enni, inni. Az áldozatot bemutató ugyan tudja, hogy ezzel Istent imádja, megszenteli, kegyelmét kikéri; s ez a tudat mint imádás és szent félelem van kiöntve, de ez az akcióban, abban a cselekvésben, odaadásban, evésben, ivásban van kifejezve.

Egy második mozzanata az áldozatnak a kiengesztelés, a jó barátságba lépés, az Isten kegyelmének biztosítása, vagyis az Istennel való közösség kifejezése.

Aki áldoz, az Istennel közösségben van . . . vele eszünk, iszunk; tehát akik az áldozatban résztvesznek, azok esznek az áldozatból, akár tulkot áldoznak, akár kenyeret vagy bort.

Az áldozatból tehát eszünk az áldozatban való résztevés miatt.

Nem tagadhatjuk, hogy idők folyásával az a mentalitás

nagyon elhalaványult, s mi az áldozat atmoszférájában idegenek lettünk. Az akció helyett mi a magábatérés, elmélyedés, csendes Isten-imádás, lelki tisztulásunk privát Isten-tisztelete felé orientálódtunk. Külső folyamatok, evés, ivás kevésbé jön Isten-tisztelet számba, s magában a szentáldozásban is mi azt az evést is nem áldozati akciónak, hanem Krisztussal való egyesülésnek nézzük.

Az egyház és az egyház szerinti lelki élet ugyan folyton a szentmisébe mint áldozatba iparkodik beállítani a szentáldozást magát, mint az áldozatból való evést, abban való részesülést; de nem tagadhatjuk, hogy ez a gondolat idegen a hívek előtt és sok megmunkálásra szorul.

A legtöbb ember a szentáldozásról azt tartja, hogy azért eszik az oltárról, hogy az Urat magához vegye s hogy az evés a legbensőbb egyesülésnek szimboluma lévén, azért történik. Pedig az evés az áldozatban való résztvevést jelenti, úgy hogy ha az Úr nem is volna jelen a kenyér színe alatt, s mi kenyeret s bort áldoznánk az Úrnak, akkor is ennénk. Tehát az evés az ételáldozathoz tartozik, s az ételáldozat, akármilyen valóság rejtőzik az ételben, evéssel jár.

Igy tehát a következő jellegeket állíthatjuk: Ételáldozat és evés belőle mint az áldozatban való részvétel jele; azután jön a másik jelleg, a Krisztussal való egyesülés, mivel ő van az ételáldozatban, s így aki az ételáldozatban résztvesz s abból eszik, az Krisztust veszi.

S itt vonalat húzhatnánk s nagyon egyszerű s áttekinthető képünk volna: A szentmise az egyház áldozata, s mindenki eszik belőle, aki az áldozatban résztvesz.

Igazuk van azoknak, kik a szentáldozásnak szentmisével való kapcsolását sürgetik s kik kifogásolják a szentáldozásnak mint valami privát ájtatosságnak végzését, mert az lényegileg összefügg az ételáldozat bemutatásával, mert enni-inni alatt mi nem érthetünk ájtatoskodást, hanem igen, az ételáldozatban való résztvevést.

Van azonban ez áldozatnak egy külön misztikus momentuma, s ez az, hogy itt nem kenyeret s bort, hanem Krisztust magát áldozzuk. Tehát ez áldozat jellegén kívül egy nagy misztériummal állunk szemben; e krisztusi jelenlét, mely az áldozati aktuson kívül, tehát utána is maradandó.

Az apostoli egyháznak ez a hite épenúgy megvolt mint a mostaninak, de a magatartásban, a mentalitásban, a figyelem s áhitat irányzatában látunk elváltozást. Az ősi egyház figyelme s áhitata az áldozatra volt beleállítva, s a jelenlét

az áldozat keretében gyakorolt súlyt a lelkekre ; később a jelenlét az áldozaton kívül is jobban kiemelkedett, kigyulladt s lépett az áhitat centrumába s került az oltár trónjára.

Szentmisén.

34. Miért járunk a szentmisére, Jézus Krisztus áldozatára? Azért, mert a megigazulást tőle kapjuk, s azt a testet s világot legyőző s minket szépségbe most, majd halhatatlanságba később öltöztető erőt tőle kapjuk.

Úgy érezzük, hogy mindnyájan vétkeztünk és nélkülözük Isten dicsőségét (Rom. 3, 23). A nagy hit által, a Jézus Krisztusban, az Üdvözítőben való hit által nyerjük a megigazulást, akár zsidók, akár pogányok legyünk. «Az Isten igazsága t. i. a Jézus Krisztusban való hit által vagyon mindazoknak, kik ő benne hisznek.» (Rom. 3, 22) S így ha Isten előtt igazaknak találhatunk, ez azért van, «mert ingyen igazulnak meg az ő kegyelméből a Jézus Krisztusban való váltság által, kit az Isten engesztelőül rendelt az ő vérben». (3, 24 25.)

A gente percutának egy vergődő, a viharnek, világviharnek egy széttépődő felhőfoslánya, a nagy massa damnata egy nyögő indulata, a hit s hitből s hit által való engesztelés útjaira dobva . . . Isten így akarta! Ez a bukás tragikuma és szenvedése, és végleges megalázottsága . . . a nagy éjtszaka, a derelicti és despecti a Deo fénytelen világa . . . a karikaturák, a torzok, a szörnyek poklai a földön.

Ezt éreztétek s kérjétek — kegyelmet s irgalmat . . .

Azt megtaláljátok a Jézus Krisztusban, «kit az Isten engesztelőül rendelt az ő vérben». (3, 25)

S a másik tekintet : A bűn és a halál törvénye azért mégis testünkben lappang s a rosszra húz ! Ide erő kell. Az élet nagy stílusát, a krisztusi formát megvalósítani, ahhoz a Szentlélek, indítás, érzék, finomság, készség, hűség, szóval a lélek tavaszi életakarása és buzogása kell ; a nagy hívás fölfelé s a nagy küldetés, hogy körülöttünk a Regnum Christi megalapuljon s új világ teremődjék nem hat nap, de folytonos munka s hosszú fejlődések korrigáló, magára eszmélő s újra ki-kiinduló lelkületében : ahhoz az a más törvény kell, a «lélek törvénye» s az a másik hatalom, «a Krisztus Jézusban éltető lélek törvénye», tehát a krisztusi lélek törvénye, hogy «ami lehetetlen vala a törvénynek (annak a testet letörni s meghódítani nem tudó törvénynek), Isten az ő Fiát elküldvén a bűnös test hasonlatosságában» (8, 3.), adta nekünk azokat az «éltető léleknek», élet lelkének hatalmait.

A minket környékező testi világgal, mely fojtja a lelket s abban a bűnös milióban, melyben «a rossz hozzám van ragadva» (Rom. 7, 21), nekünk arra a romlatlan s a haldoklást legyőző lélekre van szükségünk, ki, ahogy feltámasztotta Jézus Krisztust halottaiból, megeleveníti a ti halandó testeiteket is. (8, 10.) Itt kell elváltoznunk lélekben, dicsőséges formákká, világító arcokká, hogy azután halálunk után testben is átfurmálódjunk.

Ezt a hatalmas éltető, átváltoztató, halhatlanító lelket csak Krisztustól kaphatjuk.

A világot az Úr Jézus a maga keresztáldozata által váltotta meg. A megváltás in concreto a lelkekért kínhalált szenvedett Úr Jézus . . . ez az agyongyőrt s szeretettől s engeszteléstől átjárt s áthevitett Isten-ember.

Kevés, ha azt mondom, hogy a szentmise ennek a nagy ténynek emlékezete; nem, hanem érzem, hogy a szentmise ennek a ténynek valami eleven megújítása; e nagy ténynek valóságos folyósítása, az egyszer történtnek misztikus megjelenítése . . . Ma történik 1900 év után, hogy: ez az én testem, mely tiértetek adatik, egyetek belőle . . . ez az én vérem kelyhe, mely tiértetek ontatik, igyatok . . . Megtört test, omló s ontott vér itt és most. — Ez a misztériumban valóságos történet, de a szemünkben emlékezet. De az emlékezetnél, a szimbolumnál meg nem állhatunk, hanem az itt rejtett valóságig elhatolunk.

A kínhalált szenvedő s minket üdvözítő Krisztus — ez a nagy keresztény hit, remény és élet, s az eucharisztikus áldozat mint a hajdani ténynek a történeti folyamba léptetett misztikus megújítása az a keresztény Isten-tisztelet és hódolat és hatalmi tudat s adni tudás és öröm és győzelem.

Hasonlóképp gondolhatjuk: Krisztus üdvözítő ereje, bűntörlesztése, Isten-engesztelése az ő Istent imádó s engesztelő előlépése a világok oltárához az ő kínos és szerető halálában van, azért s abból való s azért a keresztény Isten-tisztelet s engesztelés, esedezés nagy aktusa a szentmise, az a csodás, misztikus áldozat, mely szintén testmegtörés és vérkiontás, de itt a patyolat kendőkön s itt a kehelyben, itt, itt. Mintha az a pergament-fehér, vérét kiontott test a világ folyamában a fehér, tündöklő ostyákban, ezekben a hullámkarikákban fel-felvetődnek, s mintha az a szent vér, mely ott csepeg a kereszt fájáról a nagy időfolyam hullámtölcsereiben, a mi kelyheinkben kikipirosodna . . . Igen, mintha . . . Egy, egyetlen, áldozatos, szeretet hevében föl pattant kínhalál s azután ez egyetlen, min-

den váltságot tartalmazó s minden erőforrást megnyitó krisztusi érzésnek, akarásnak s áldozatkészségnek s alázatnak időn s téren a világ végéig való kiomlása s kiáradása.

Ezt a nagy, szent akciót állította a kereszténység, tehát az Úr az áhitat, a lélekmerítés, az erős akarniakarás központjába. A keresztények egymásra s Krisztusra borulása, a vele való egyesülés s benne való kigyulladás <lett> mindennapi akciójává. Ahogy a nap kelt, úgy kelt s ragyogott bele a keresztény világba a nagy izzó s jelenvaló Krisztus tűzkorongja s váltak le róla tüzes ömlések: az ő vérének omlásai...

«Látom most lelkem szemével Istent, aki közeledik hozzánk, a világ s lelkeink teremtőjét, Istent, minden boldogságnak, jóságnak forrását, — Istent, vétkeink bíróját. Imádkozzatok, kérjétek lelketek hangján, szívetek tüzével, hogy ereszkedjék le közénk élő formájában elevenen, élő valóságában, hogy mutatkozzék meg nekünk, bűnösöknek s hogy engedje meg, hogy jelenlétében legyünk.» Ezt mondva, földig hajolt le <a püspök> s úgy maradt alázatos esdeklés formájában, azután kiterjesztette karjait s a hívek közé lépett, akik utat csináltak neki. Térdre borultak előtte s imákat mormoltak nagy buzgósággal, a földet érintve homlokukkal. «Irgalmas Úr, Úr, bíró és parancsolónk . . .», hangzott az ima, mialatt kivonult s a kápolnát megkerülte. «Jöjj templomodba, ahol a te nyájad megteszi szent akarodat, mihelyt házadba bevonultál.»

A tisztelet liturgiájába belenevelni magunkat! Tiszteletet, hol színre oly jelentéktelen szimbolumokat, de azok mögött az Úr Jézus istenségének lángoszlopát s a kegyelmek óceánját látni . . .

Ez a liturgia olyan, mint egy hegyen fekvő kolostor cellájából, annak ablakából élvezett végtelen kilátás: hegyekre, Isten gondolataira, — tengerekre, Isten kegyelmeire, — végtelenségekbe, melyek elnyelik a tekintetet, a szemet s a lelket...

Az Úr kívánja e tiszteletet; hálás érte: Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis (Luc. 22, 28). Tentationes — megpróbáltatások, mit jelent ez az Úr Jézus életében s azután a történelmen végig? ! Az eucharisztia történelmében . . . a herezisek furorjában . . . a templomok, oltárok megszenteltetésében? Megpróbáltatások a «szent helyeken», helyeken, ahol a végtelen áldozat az Isten-imádás s tisztelet kulminációját jelenti; szent helyeken, hol az angyalok imádvá hódolnak. Istenem, mi minden történt e szent helye-

ken, s az eucharisztria, a legédesebb isteni szeretet szimboluma, sőt e szimbolum alatt az ő valóságos jelenléte ellen !

Nem lehet azt föltárni ; a hit, az áhitat örök botrányai ezek, s rémület tölt el, ha rájuk gondolok . . .

Nekem a katolikus liturgián van vigaszom . . . a tisztelet levegőjében, a mély érzések kristály folyamán !

Abba lépek bele, mikor az Úr Jézus elé lépek. Ő lát engem ; én rászegzem tisztelettel s lelkesülve szemeimet . . . Ő hall engem, beszélhetek neki, előadhatom . . . Istenem, hát az oly természetes, hogy mindenem bele legyen szegezve : szem, fül, gondolat, figyelem, szándék. Máshol is az Isten-jelenlét gondolata környékez ; de itt a szakramentális jelenlét egyszerűen magához ragad, mint a mágnes a vasreszeléket. Nagy hit nagy tiszteletet . . . a valóságos jelenlét a hódolat bemutatását kiváltja önkénytelenül.

S ez őszinte és észszerű elhelyezkedést nem szabad megcáfolnom. Ha a templomi közönség nem is ezt mutatja, ha távol esik tőle, az hitének gyarlóságát s ethikai s érzelmi neveltségét mutatja. Járhatnak ott hiúság, szeretet, ellenszenv, érzékies s gyűlölséges gondolatok árnyai, — kiverődhetik a fáradt köznapi arculatokon a szárazság, a szokás, a szórakozottság sivársága. Néznek az oltárra, látják a papi füstöt, de nem érzik a tüzet . . . Egy-két vékony fohász, valami hanyag térdhajtás, kapkodott keresztvetés s vége . . .

Ah, gyöngye lelki emóciók s alig egy-két cseppet felhozó merítések a mélységes forrásokból. Hogyan illik e szegényes lelkiségbe Krisztus valóságos jelenléte — a fölség, a hatalom, az üdvözítő erő végtelen feszülése s a tisztaság, szentség, bensőség sugárzata ! ?

Ez is nagy dekadenciát mutat . . . száraz, nagy folyam-ágyakban gyöngye érzések szegényes vízfonala kúszik . . . hőmpölygő áramok helyett. Nagy és sok dolga van itt a tisztelet iskolájának : *a)* Fölbreszteni a tudatot, hogy mivel tartozunk a szeretet szentségében. Nemcsak azért, hogy akart köztünk lenni, hanem *ezt* előre látva a sok botrányt, hálátlanságot, közönyt, tiszteletlenséget . . . *b)* Mélységesen meghasson az Úr Jézus türelme, aki ügyét, tiszteletét s az arról való gondoskodást reánk bizza. Nem villámokkal s pusztító tüsszel, mint hát akarták már régen a tiszteletlenséget orvosolni, hanem másféle villanásokkal s tüzekkel, melyeket tőlünk vár, akarja kipótolni . . . Lángoljon föl bennünk a szent «*zelus domus tuae*». Istenem, nem arról lehet szó, hogy mit érdemel, hanem hogy mit tehetünk mi . . . mi, mindegyik külön. Nem vezet-

hetem eléd hódolatra a népeket, de magam és kis köröm a hódolat s szeretet tüzes korongjával körítheti az <itt jelenlevő fölségedet>.

Élet kenyere.

35. Krisztus Urunk az élet kenyérének mondja magát. Ő a lelkek kenyere az erkölcsi megszentetés rendjében. A fiziológiai rendben az élet tápláléka a kenyér: épenúgy a lelki élet rendjében ő a kenyér, a táplálék, az erőforrás, a szép s erős élet-alakulás hordozója, a megfrissülése, a megújulása az élet hullámának. Enni kell, ez az élet törvénye. A kenyér ő, más nincs, ezt kell enni.

Ő mindenkinek az; aki a földön lelkileg élni akar, az őt eszi. Az egész szellemi világ így van beállítva. Panis vitae, mily különös név. Ha az ószövetség prófétái nevezéseit összehasonlítjuk ezzel: admirabilis, Deus fortis, princeps pacis, az Urat, a hatalmast, szinte azt mondanám, a kényszerűséget jelentik, míg itt a belső életigényt: vele van szerves kapcsolatunk; életünk tőle, a Teremtőtől, de aztán tőle, mint tápláléktól való. Ha ő nincs, nem élünk. S ő így különféle fokokon kapcsolja magába a mi létünket: mint teremtő s aztán mint tápláló.

Miután megteremtett, a szellemi világot is magához fűzte: az Ige testté lett... közénk jött... testvér lett s azután a testté lett Ige kenyér lett. Belénk való, s mindegyikünknek azt venni kell. Ő áll egyformán az élet központjában. A testté lett Ige köztünk lett, közénk jött, de a kenyérré lett Krisztushoz mindegyikünknek életbeli köze van; a kenyeret mindegyiknek külön kell vennie, ennie... a kenyérnek bennünk kell lenni. Az Ige köztünk, a kenyér bennünk van... Ez az élet legradikálisabb kapcsolatát jelenti Krisztussal. A lelkek belőle élnek. Amilyen első s radikális szükséglet ez a kenyér, úgy radikális indulattal, erőt s életet meríteni-akarással kell azt enni: ízes... gyönyörűséges. Az utolsó vacsorai beszédből világosan Krisztus egyesülni akar velünk... A szeretet apoteózisát állítja bele a világba; világgá kiáltja, s olyan nyelven, melyet mindenki ért, mint ahogy a kenyeret érti s az evést, s a legintimebb s életet adó összeköttetést a kenyér s az élet közt...

Isten ítéletei a nagy igazságszolgáltatás, az örök szentség követelményei. Isten *gondolatai* ahogy kinőnek s érvényesülnek s a mi irányukban fekszik s megfelel, ez az erő és boldogság. Szent gondolatai az örök szükségességek, s e körül vannak a nagy szakadások, örvények, szerencsétlenségek, a kárhozat...

Valami szent rémület szállja meg az embert, ha erre gondol. Isten oly fölségesen magasan van fölöttünk, oly kérlelhetetlenül, oly hajlíthatlanul, oly megtéveszthetetlenül, s az ember a lelkiismeretek tömkelegében, a csalódások, nem igaz helyzetek, a raffináltság, az önámítás, a kertelés, a zavar vásárján! Istenem, mily alpesi csúcsok magasságára emelkedik a felelősség..., a nagy kötelesség tudata, s hogyan zúzó össze.

Szent félelem! S mily élet- s lélekrontás jár a nyomában! Mindnyájan romok közt ülünk, mikor életre, ember-történetre visszatekintünk. Az Isten irgalmára való emlékezést, a bizalom s remény tavaszi kilátásait sötét elborulás s kislelkűség váltja föl — mint mikor a holdvilág sötét fellegek közt bujkál.

Szent félelem! Örök föladatok megoldása kontár s ügyetlen balkezekre bízva. Ki áll itt meg s kiáltja ki a nagy Mester szemepillantását?

S azért «la crainte domine l'humanité» Annak már a természetes élet viszonyaiban is óriási a tere a bizonytalanság, az életet veszélyeztető hatalmak ellen. Épen a természet ölében az élet új s kényes adat, melyet más élet fenyeget s elnyom, fölemészt. Gondoljunk magunkra s a milliárd bacillusra, mely veszélyeztet. Gondoljunk a vadember életére a pusztában. Nézzük madárkánk óvatosságát s a nyugtalanságát.

A kultúra legnagyobb áldása az élet biztosabb bírása, a béke, a nyugalom.

Tehát megnyugtatni, az Isten-közelséget fokozni az Isten velünkvalóságáig... addig, hogy vezet s világít, addig, hogy közénk lép valóságos személyiségében.

Krisztus önmagát állította bele a világba, hogy a kapcsolatot Isten s az emberiség, közte s a látható egyház közt nyomósítsa. Hogy ő mennyire kell a világnak, az eucharisztia mutatja: mint a falat-kenyér, úgy kell! Egy folytonos, nélkülözhetlen erőforrás s erőkölzés! Annak az emberiségnek, mely nincs tisztában küldetésével s azzal, hogy mennyire szorul rá, öntudatára hozza: mint a falat kenyér...

A kenyér oly annyira az életszükségletek centrumában áll mint az élet maga. A kenyér oly közel fekszik, hogy életet és kenyeret egy tekintet foglalja egybe. Nincs messze; nem az égben; a világ erőforrása nem a csillagrendszerek matematikai központjában van, hanem itt, e kis ajtó mögött a tabernákulum ajtója mögött. Csak ki kell nyitni, s mindenkinek szolgálatjára áll, mert mindenkinek való. — Mikor a

polgári élet valami embernek való formát talál, akkor biztosítja kenyerét, a magtárt, a készletet, az éléskamrát. Ez az intézmény hordoz minden egyebet: a kenyér. Ez az a nagy Sacramentum és szimbólum, s ebből folyik a mi szükséges kapcsolódásunk s odaadásunk a dolgok e rendje iránt.

Vele szemben áll az éhes emberiség... talán nem éhez tudatosan őt, de éhez az erőt, a meleget, a harmóniát, a békét, a tetterőt s megsínyli az éhséget, megsínyli, ha kenyeret nem talál... Egy nagy, rettenetes tény nyilvánul itt meg: Krisztus tudja, hogy az emberiség élni képtelen, s hogy nincs kenyere.

Az eucharisztíának ez negatív oldala, mely azt mondja: nincs kenyeretek... deficietis... Én vagyok a kenyér, tőlem az erő, más nincs. Én a gyökér... Bennetek s veletek egyesülve, egy test, egy fej. Ez a reális egység s együvértartozás a szentatyák felfogásában nagy, filozófikus valóság volt, úgy értve ezt, hogy filozófiájuk Platótól volt kölcsönözve, mely azt tartotta, hogy az egynemű dolgok, pl. ember, oroszlán, bükkfa lényege egy, s így ugyanaz a lényeg, realitás van pl. minden emberben. Krisztus mint ember velünk egy, ez az emberi természet, ez az övé, realitásában az enyém.

Én vagyok a gyökér, én, ki közületek egy vagyok, a gyökér funkcióját végzem... Én vagyok a kenyér... Nem úgy, mintha a természeti ember és viszonyai ezt a természetfölötti kenyéradást követelnék, tehát nem az élet logikájának erejében; hanem úgy, ahogy a mai világban kellene valamiféle kenyérosztás, valamiféle segítség, melyet Isten nyujtana; de hát ezt nyujtotta, melyet nem igényelhetnénk, de amely minden igényt s minden várakozást felülmúl.

Én vagyok a kenyér... Erre egy mély érzés felel: mi rád szorulunk, nélküled nem élhetünk, te vagy életgyökerünk, s voltaképp élettartalmunk lesz, hogy a szó szoros értelmében vehessük, élvezzük, ehessük. Kenyerünk lesz. Az Oltáriszentség a mi *kenyerünk*, e nélkül meghalunk... Ezt éhezünk tehát, és sietünk hozzá. Ezt jó étvággal, éhséggel kell enni. Ha Jézus azt mondja: én vagyok az égből leszállt kenyér... , minden kéznek utána kell nyúlni, mert nélküle elpusztul. Tehát a kenyérral szemben áll az éhség... Ő, ki e kenyeret adja, az éhséget rendelte. Kenyeret és éhséget...

Az Oltáriszentség rendelése az éhség rendelésével együtt jár. Ő *teremtett s nevelt* így: éhesekké rendelt... A lélek az Istennek fölvételére van beállítva természet szerint... Isten befolyásaira... Isten segítségére... S ezt ha egészséges,

éreznie kell: il faut, que l'on ressent la faim; manger assez, mais manger avec appétit. A lélek Istennel való egyesülésre, az örök szeretetre van beállítva. Mily radikális éhségérzetek fakadnak e helyzetből!

A legfölségesebb, a szuverén igény, hogy ő a lelkek élete, az élet kimeríthetlen forrása és ereje, párosítva a legnagyobb igénytelenséggel: ő a minden élet s ugyanakkor egy darab kenyér. Igen, itt kifejezésre jut az Úr Jézus gondolata, az a nagy igazság, hogy ő a lelki világ kenyere s nincs más, — hogy aki élni akar, ebből, belőle kell élnie. S ugyanakkor az élet e nagy törvénye és szükségessége, — ő a jelenlevő isteni bőség és erő le van fátyolozva, s azáltal oly természetes közelfekvéséggel, amely közel fekszik hozzánk a kenyér, hozzánk közel hozva. Ki merné azt az őserőt, az Isten Igéjét önmagában megközelíteni, ki merne belőle venni, enni, élni. Ime, ezek a funkciók mind természetes közvetlenséggel folynak a helyzetből, melybe Krisztus áll, mikor kenyér színébe öltözik.

Isteni élet a lelkek éhsége és szomja, ami nem egyéb mint az a radikális tendencia, hogy ahonnan, akitől a lelkek vannak, abból többet venni, abban részesülni kívánnak. Így akar minden fűszál s levélke napot s azt földolgozza magában erővé s létté. Ami itt öntudatlanul folyik mint vegetatív élet, az az erkölcsi világban öntudatosan folyik s Isten felé igazodik... Őt akarja, őt a valót, a szépet, a teljességet... Ez összomj és öséhség! A lelkek a száját tátó fiókok s az egész szellemi világ mint óriási éhségi és szomjúsági ösztön, vágy és tudat Isten felé igazodik... Isten a kenyere, Isten az itala.

Ebből a szempontból kell mérlegelni, hogy mit jelent a krisztusi szó: Én vagyok az égből szállott kenyér... az Isten-éhségnek szánt kenyér, ami minden léleknek való, melyet minden egyes keres és kíván, én — vagyok az... Ez annyit jelent, hogy én vagyok az Isten. Krisztus sehol sem mondja magát oly összefoglaló nyíltsággal Istennek mint itt...

A szentáldozás realizmusa.

36. Küzdenünk kell a megszokás ellen, a fogalmak, a szavak fátyola, a burka ellen, mely valahogy elválasztja, elszigeteli a lelket a valóságtól. A mi intellektuális természetünknek hibája, hogy a szavak s fogalmak állnak a valóság helyett s azok átlátszók s súlytalanok s nem váltanak ki éleletet s tapasztalást. Olyanok, mint a holdvilágos éjtszakák,

melyek átlátszó, csillogó fátyolt, ködnél finomabbat, az álmok magikus fátyolát borítják a világra. Alattuk rejlik a világ, de súlytalan, határozatlan, lágy, réveteg. Ilyen a fogalmak atmoszférája; légies benne minden s nem ütközünk beléjük és eltoljuk könnyű szerrel, elbánunk velük. Az intellektuális mentalitás nem érzi a nagy valóság súlyát; az nem nyomja, nem készteni, nem szorítja tette, nem indít emóciókat... Ez a bűbája; ezen a bűbájon át kell magunkat vágni s elhatolni oda, a realitáshoz, honnan a fogalmak valók: a realitát kell megfogni, hiszen a fogalmak, fogantyúk arra valók, hogy a dolgok kapcsolatában legyünk, éljünk s tegyünk.

Ehhez az kell, hogy a valóságba elmélyedjünk, abban meggyökeresedjünk, annak súlyát s lökéseit megérezzük, az intellektuális tartalmakat megéléssé változtassuk.

Ez nem tetszik azoknak, kiket ideológiáknak, doktrinereknek neveznek; ők az eszmék s fogalmak absztrakt világában, az intellektuel holdvilágos atmoszférában eveznek s a valóság igényeit, szükségleteit, ütközéseit, éleit és hajthatatlanságait nem érzik.

Ahitatomnak az Oltáriszentség iránt az az egyik jellemző vonása: az itt rejlő, csodás realitásba való behatolásom. Itt van Krisztus valósággal; itt az Oltáriszentségben és az égben, mert ő van s így van, ott megdicsőült testében, itt megdicsőült, de térben ki nem terjedt valóságában.

Nemcsak itt van, de én veszem; mikor áldozom a jelenlétből intimitás lesz, amilyenél nagyobb, mélyebb, édesebb nem lehet. Ez a végtelen Istennek intimitásait szimbolizálja, ki mindent áthat s egyszersmind a szerető embernek a szerető emberfiának, Krisztusnak lelkünkbe való gravitálását, a legbensőbb barátságot jelképezi s valósítja.

Ez a Krisztus bennem; itt és most az én életembe hatol be s részt kér mindabból, ami lelkemet kitölti, ami gondot ad, ami foglalkoztat. Én őt beavathatom, sőt intimitása s lelkem szükségletei azt megkívánják, hogy én őt alázattal s benső rajtacsüggéssel beavassam, megbeszéljem, szeméi elé tárjam s kérjem.

Ugyancsak ez a szentségi Krisztus az áldozat magatartásában az Isten-imádás, a hálaadás s az engesztelés s esdekletés atmoszféráját hozza magával. Ahogy Szent Pál szerint az égbe ment, úgy belép az anyaszentegyház liturgiájában a kenyér s bor színe alatt mint áldozat, a kiüresedés, megsemmisülés, hódolat s engesztelés érzelmeivel.

S ezt mi éljük át, — ez bennünk történik s valóság...

Valóban nagy idő. Oly szép a német neve a menyegzőnek: Hochzeit; die hohe Zeit . . . mikor az idők folyása az öröm, a szeretet s az egyesülés magas hullámába szökik föl — szökő ár! A szentáldozás utáni pillanatok a mi életünk legdrágalatosabb percei. Az önfeledés, a Krisztusba olvadás, az életnek s földadatainak Krisztus szemeivel meglátása, az életformálásnak az ő halálosan komoly, de a boldogság készségével telített megfogása; mert ő, őmaga van bennem, s érzem szuverén fölényét egyéniségem szegényes s gyarló életmegnyilvánulásai fölött, s azt a hódító expanzív erőt, mellyel hat reám. Igen, nagy idő, az öntudat szökő árja, a nagy öröm lendülete, mikor ajkaimat az Úr nyílt oldalára szoríthatom s a forrásból meríthetek. Mikor alázattal leborulhatok s hallom a kérdést: Quid tibi vis faciam?

Közel fekszik, hogy a szentáldozás e hevében, a Krisztussal való kapcsolat erejében akkori erényes készültségünk s a fölkelített buzdulások, eltökélések, vágyak és érzések különb értékűek mint azok, melyeket máskor indítunk magunkban. Ez nagyon is lehetséges s közel fekszik emberi érzésünkhöz is. Hisz gondolhatom, hogy az Isten tetszésének napsugara játszik ilyenkor lelkünkön, s hogy akit az Isten fia ily közelségbe von bele, azt életének érdemeiben is részesíti. Ez a napsugár aztán lassankint elalszik, amikor a Sacramentum színei bennünk felbomlanak s így a szentségi Krisztus jelenléte megszűnik.

Szükséges, hogy ebben levegő legyen; még a festészetben is ezt kívánjuk. A misztérium levegőjének én a tisztelet mondanám.

Ez az Isten-tisztelet érzéke, az Isten-meglátás s megérzés érzéke. Nem bírjuk megfogni. A villanyosság megérzésére nincs érzékünk, de lehetne. A léleknek megvan a tisztelet érzéke, de könnyen durvul, vagy ki nem nevelődik. Mily csodálatos kulcsot ad kezünkbe, ha a villamosságot megfogni tudjuk az írásra, a közlésre, a hang, a zene továbbítására, s így a tisztelet: érzék a *láthatatlan jelenlétek* megfogására . . . a láthatatlan valóságnak megfogására, vele való kapcsolódásra . . ., benyomásainak vételére, szinte azt mondanám, kikényszerítésére. Tisztelet az a beállítás s az a magartartás, mely az Isten szellemi áradásainak s lüktetésének vonalába helyez.

Engesztelés.

37. Istenem! Aki úgy azt a szent-szent-szent Istent valamiképp érti s érzi . . . ha úgy meg-megszállja valami megilletődés, mikor ragyogó kék ég alatt a szférák tündöklő tisztaságába mélyed, vagy források fenekére néz s elfogja őt a tisztaság, átlátszóság, a limpidezza gyönyöre vagy egy nyíló, érintetlen virágkehelyben fürdik meg a lelke : az a végtelen szentség gyöngye preludiumait hallja s tisztelettel telik meg.

Lelkünknek ehhez köze van, mint a szennyvíznek az átlátszósághoz ; köze van s borzong az ellenkezőtől, mint az akácfavirág fürtjei az átszaladó vonat közékük csapó füstjétől.

A lélek halhatatlan, tehát egyszerű lévén, <elhárítja magától> a szennyet s a piszkot, épen úgy, mint minden idegen testet, mely rátapadni akarna. Res delicata spiritus . . . róla is igaz. Finom az erkölcs szövete, az alkata . . . Ilyen a feladata, a kötelezettsége is. A halhatatlanság, az Istengyermekség nagy előkelőség az anyagi világban, mely a kiválóságot s a felfelé törést képviseli. Útiránya : legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes ! Krisztus hegyi beszéde hegyről jövő s a magasságokba intő s buzdító szózat. Programm, mely minden lelkiségnek programja, az anyag fölé emelkedő éthosz.

E jellegetek azonban épen az ösztönös pszichében s az érzékek s az anyagi világ zavaró ingerei közt érvényesíteni nehéz . . . Meg-megremegünk, ha rágondolunk . . .

S tényleg hol tartunk ! Az anyag, a földet evő, az aranyat nyelő ember (der Materialmensch) körül más tekintet nincs, csak az üzlet, a haszon, az önzés. Az a buta egocentrikus irányzat, hogy egy x. y. igényli, hogy minden szolgáljon neki, minden s mindenki eszköz legyen az ilyen puffancs duzzasztására. Ez volna a természet szándéka? Azután hogy ezen az önzésen tönkre menjen család, nemzet, kultúra ; hogy szétszakadjon minden kapocs, mely a színhéziseket, az alakító, a történelmet teremtő művészet szolgálatában megteremti?

Hol tart a khaosz-ember, kinek esze, szíve, kedélye rendetlen, szertelen ; aki nem ismer semmit, ami van. A nagy valót? Aki blazirt és skeptikus? !

Hol tart az ösztönember, a bête humaine, ki végső elemzésben a lelket fojtogatja s a test emancipációját szolgálja ; ami elékteleníti azt, s eltorzítja s eldurvítja azt, ami finom, nemes, tiszta, leheletszerű ; aki a madonna-arcokat fintorokká tágtítja s a természet misztériumait a tisztaság, tartóztatás, szemérem fátyolaiból kiemeli?

Ah, Uram, hol tartunk? Nem is azt mondom, hogy házasságtörők, gyilkosok, rablók, fosztogatók s Dante poklainak lakói volnánk, hanem érzi azt minden reális ember, hogy az élet folyása zavaros, s hogy az éthosznak sok panasza s kifogása van ellenünk.

Ha Isten vízióban megmutatná, hogy mik lehetnénk s hol tartanánk, ha azokat a lelkületeket s érzéseket látni s érezni megadná: Istenem, mi volna belőlünk s ugyanakkor megtapasztalhatnók a távolságot, hogy mennyire estünk el, s azt a romlást, azt az elnyűtt, elkopott lelkiállapotot, melyben vagyunk.

S most aztán halljuk meg a kerubok énekét: Szent, szent, szent a seregek Ura, Istene... Ezt éneklük Istenről, s csak ezt az éneket hangoztatták; nem azt, hogy bölcs, hogy mindenható, végtelen... Nem megdöbbenő s egyszersmind rémületes, hogy a világnak ezt énekeltek? A visszhangról énekeltek, mely szívben támad: Szent ő — bűnös én; szent ő — tisztátlan én. Mint nagy protestáció a piszok ellen, az elistenteledés ellen; mint nagy vád... mint térdrekényszerítés; mint szent megrendülés s belemerülés. Isten... te szent, háromszor szent — s én?

Amit ott fönt hirdet kerubkar, azt leheli a szent kereszt. Szent...szent... az Isten: azért jövök én s áldozom föl magamat s engesztelek s megkérelek...

A szent kereszt az Úr Jézus engesztelő áldozat; vérét ontotta s meghalt, hogy eltörölje a bűnt s levegye a lelkekről a terhet, melyet csak ő tud levenni. A szentmisében ugyanaz az áldozat folyik. Jézus föláldozza magát, testét, vérét; itt az áldozat a bűnért van, s ugyanaz az ereje, kihatása, azzal a különbséggel, hogy a szentkereszt vérontásban, itt pedig az engesztelő Úr Jézus a kenyér s bor színe alá alázva magát, dicsőségéből kivetkőzve bűnös, vajdó, tehetetlenül bukda-csoló testvérei köréből kiált Istenhez. Azt kiáltja velük: bűnösök, nyomorultak, Isten haragjának gyermekei, szent, szent, szent az Isten! S ezt kell élenken s mindig előtérben látnunk: Krisztus itt van s itt éli át az imádás, az engesztelés érzéseit.

Óriási életakció folyik itt... valami új, nem a régi. Az élet mindig új fakadás, mint folyam, mindig új áram; a hely ugyanaz, de a folyás az mostani s nem a tegnapi. Minden élet ilyen; nem a tegnapi; a gondolataink, érzéseink hullámai is ma lejtnek, ha a tárgy ugyanaz is, de az élet, a gondolat s érzés a mai, — az ma fakad, mint ahogy a hídfő-

nél s a Margitsziget csúcsán e percben ez az új, most támadt s most sikló hullám ütközik. Az élet eleven, e percnyi újsága s új fakadása van minden szentmisében, Krisztus Jézus életének, szerető s lángoló lelkének e folyamatos, mély folyású, széles folyam gyanánt az egész világon végigfolyó életében.

Ha elgondoljuk, hogy hol s mikor, hány helyen, falusi templomokban s fényes dómokban s csendes kápolnában, hallgattunk szentmisét, s végig a világon <lejt> az Úr Jézus imádkozó s áldozó lelke áramlása, érzéseinek ki-kigyulladásá, a nagy életfolyam új meg új hullámloccsanása. Tartsuk e képet szemünk előtt s gyönyörködjünk a Krisztus titokzatos életfolyamán, mely az Oltáriszentségben, a szentmisékben föl-föl loccsan; de most, most! Nem az a mi titkunk, hogy akkor az utolsó vacsorán, vagy a szent keresztfán, hanem most, itt, épen itt . . . s most, mikor a szentostyát fölemeli . . . most, most loccsan itt föl a krisztusi élet folyama . . .

Amor.

38. Jézust szeretni itt, itt . . . Ez a levegője, <benne> a szeretet spórái, Jézus szíve szikrái . . . szerető lelkének, szemeknek, arcának tört sugarai úsznak.

Sokan várják, hogy Krisztus szóljon. Hogyan szóljon? Szól tettekkel, szakramentális módon. De érteni kell a szavát. Szól szeretettel, szeretetben, kimerülve, odaadva magát; s az érti meg, aki szeret. Igen, a szerető Úr Jézust, az ember fiait embersors sajátosságában, áldozatos lélek hűség, küzdés pszichéjének megfelelően; nem csodákat várva, de a kemény fizis ütközéseiben a tisztuló éthosz reakcióit nevelve, szítva; A teremtményt hűség-próbára ráképesítve . . .

Ebben a lelki hangulatban nézni a Krisztust, hogy mit tesz s élvezni őt itt is! Ah, Uram, itt szeretni kell; a Krisztust megigézett, magához vonzott lélekkel kell megközelíteni, e nagy tervet s akarást és tettet méltányolni . . . A léleknek föl kell fődöznie, apokalipsziseket kell megélnie . . . a szokásból, a gondolatból, az elkopott fogalmakból kiemelni a nagy tudatot; tudjátok, mi az Isten s a megtestesült Ige, az az Isten-ember, kivel tele volt a lelke Szent Pálnak s a szenteknek, ki «testis fidelis», kiről nekünk is «bonam confessionem oportet facere, martíriumot kell tennünk. Tudjátok, ki az, aki megváltott egy nagy áldozattal s aztán feltámadt s az égbe ment s ez az égbe menés vonala egyik szára annak a parabolának, mely az évezredekbe ívelődik s mely a Krisztus utáni évezredek története fölött elvonul, de ezeket az ezre-

deket, millióit az embereknek egy nagy várakozásba köti, mint abroncs a dongákat; mi várjuk őt. Istenem, milyen látvány lesz az a nagy apokalipszis, az a nagy föltárása a világtörténetnek. S halljátok: ő van itt... Ő... az, az, az Isten fia, az Isten-ember... a nagy tanú... a nagy összefoglaló, aki eljött s eljön, s akinek lába nyomában, a hadak útján egy-egy indulat rohanó kerekei alatt fölszálló porszemcsék vagyunk... ő van itt...

Ide «éffort» kell, ki kell dörzsölni a szemet... s meg kell gyujtani a szívet... mert élettelenység, képtelenység, kényszerűség fojtogat különben. A szikrát ne oltsuk ki! Fújjuk meg. Gondoljuk el a motívumokat, melyek lelkeket érintenek. Gondoljuk el, mily édes, vigaszos műve és fogása és adása az irgalmas providenciának, mely közénk áll, közöttünk él s szinte belénk sziporkázza, s lehetetlen, hogy elhagyjon minket. Egy nagy protestációja a Krisztus szeretetének a világ desperát hiedelme ellen, hogy ő elhagyott; az érzéketlenség s a szárazság sivatagja ellen, mikor annyi az oázis, ahány szentségház; a gyöngeség, a tikkadás, az elhalás kútkiszáradása ellen, mikor élő vizek forrásai fakadnak nyomában.

Gondoljunk hívásaira. Itt hív Isten. Nézz föl az oltárra: itt! Néhány lépésnyire tőled... itt! Nemde lángolt a mi szívünk, mikor az úton így együtt megyünk, saját kis énünk s torzonborz lelkivilágunk kietlenségében, s mikor ezek az igék öntudatunkban, jelentésben, súlyban testesülnek meg? Jelentenek, előbb nem jelentettek... Súlyuk van... ah, a hegyek súlya... a montes Dei, az Isten nagy műveinek súlya nehezedik ránk. De ettől a súlytól mi is s a lelkünk s az életünk tartalmasabb lesz, a semmitmondás, a fölületesség súlytalanságának rettenetes terhétől fölszabadulunk s emelkedünk. —

Évek előtt egy papot kísértem meredek úton egy magasán fekvő kápolnához, ott akart misézni. Az ostyát s a bort hátizsákba tettük, s mentünk hallgatagon, csak az erdő zúgott egy-egy szélrohamtól meghajtva.

Most egy erdőtisztáson álltunk meg, melyre a kopasz szirttetők reggeli napsugarai jókedvükben néztek le. Akkor eszünkbe jutott, hogy vizet nem hoztunk, s le kellett mennem jó darabon, ahol az erdei forrásból merítettem egy kis vizet. Igazán kevés kellett, hiszen egy-két csepp elég.

Egy-két csepp víz — s anélkül nincs szentmise!

De hát a mi szívünk odaadása is nem-e csak egy víz-

csepp az Úristen vére kelyhében? Mi semmik sem vagyunk, csak vízcsepp, — ő minden. De ő akarja, hogy szeretetünk az ő nagy közbenjárásának művében résztvegyen, hogy az Atyához együtt menjünk, mi vele s ő velünk. Mikor az áldozár a csepp vizet a kehely borába önti, azt mondja: Ó, Isten, aki az emberi természet méltóságát csodálatosan megalkottad, s még csodálatosabban megújítottad, add meg nekünk e kenyér s bor titka által, hogy annak istenségében legyünk részesek, aki kegyes volt emberségünk részesévé lenni, Jézus Krisztus, a te Fiad, a mi Urunk . . .

Ó, adjuk oda Jézusnak a mi gyarló emberi voltunkat, újítsuk meg naponkint a mi csendes, de hű felajánlásainkat, — az odaadást szent akarátának. Naggyá lesz életünk, ha az örök főpap áldozatával egyesítjük!

Néha panaszkodunk, s szárazságban tengődünk, hogy nem tudunk mit csinálni. Azt mondja erre: forgasd a meg látások e lapjait, a szeretet apokalipsziséét . . . nézd a távlatokat, e nagyszerű kinyilatkoztatásokat . . . Úgy-e kicsiny vagy? No lám s mégis szeretned kell, mert te ide való vagy, s ez mind érted, s ez a te sorsod s nem szabadulsz . . .

Akkor előtörnek az érzések s akkor elváltozik a világ; az idő eltűnik s a lélek beszél, és beszél és elmond és imád és kér és nagyon szeret . . . S előáll az a lelki állapot, amelynek természetes, hogy szívből szeretjük az Urat . . .

Ségur megvakult . . . röstelte, hogy nem tarthat szent séglátogatást. Elkerült IX. Piushoz: három kegyelemért hálát akarok adni; kettőt már kaptam, a harmadikat kérem. A kettő: pap, azután vak lettem. Most a harmadikat kérem, hogy az Oltáriszentséget tarthassam. A pápa azt mondta: az sok, az rendkívüli kegy, nem lehet. Ségur mélyen szomorú lett. Ekkor a pápának megesett a szíve s mondá: megadom — ad consolationem tuam. Ségur azt behímezte a tabernakulum vélumára: ad consolationem tuam.

Mily óriási tudat s mily közvetlen nagy adat: ad consolationem nostram van itt.

A kiadó jegyzetei.

1. — 8. lap : A szerző itt egy rendkívül nehéz kérdést pendít meg, melyben vajúdnak a régi egyháznak is legjobbjai, egy Szent Vazul, Szent Ágoston, Szent Bernát stb.
2. — 14. lap : Az itt kezdődő följegyzések során szinte meg lehet lesni a Pilis hegyé-nek megszületését.
3. — 32. lap : Itt Prohászka megfogja és megfogalmazza a misztikai életnek és theológiának egyik alapfogalmát, melyet a régiek apex mentis-nek, scintilla animae-nek is neveznek.
4. — 39. lap : Amit a szerző itt mond, az a katolikus morálisnak egyik alaptanítása, hogy t. i. minden egyes konkrét esetet csak az összes konkrét egyedi mozzanatok tekintetbevételével lehet egészen igazságosan elbírálni. Aki a sok ágú-bogú valóság figyelembevétel nélkül, pusztán az elvont elv szerint akarna itt ítéletet formálni, igazságtalanná válnék : Summum ius, summa iniuria.
5. — 52. lap : Lásd Ő. M. 23, 264 ; a kérdés, melyről itt szó van : Miért ad Isten az eretnekek közt is annyi kegyelmet?
6. — 55. lap : Ez az Élet kenyérének első preludiuma.
7. — 59. lap : Ez nem spiritiszta képzelgés, hanem az, amit a parapszichologia second sight-nek, ill. claire-voyance-nak nevez.
8. — 93. lap : Ez a beszéd épűgy mint a Soliloquia-nak annyi más megnyilvánulása a misztikusnak beszédje. Lásd Ő. M. 23. k. Bevezetés és 25. k. : Prohászka pályája VI. fej.
9. — 124. lap : Efféle gondolatok a szentatyáknál, kivált a görögöknél nem ritkák ; sőt mikor egy misztikai lélek közeledik a Szentháromsághoz, eléggé önmaguktól kínálkoznak, mint pl. a misztikai hajlamú kiváló német dogmatikusnál, Scheeben-nél, akinél az egész theológiai rendszert átjáró konstruktív elvvé sűrűsödnek.
10. — 177. lap : A Szentlélek Úristen Szentlélek-jellege a Szentháromság örök életfolyamán belül érvényesül ; kifélé mind a három személy műve közös. Azonban szabad és szokás a theológiában a teremtett világ bizonyos szabveit külön is egyes szentháromsági személyekkel összefüggésbe hozni azon az alapon, hogy nagyobb rokonságban állnak vele. Ez az ú. n. szentháromsági tulajdonítás (appropriatio), milyennel a szerző is él itten.
11. — 191. lap : Ami itt mondva van, csak abban az összefüggésben, vagyis a lelkiéleti hatást célzó szembeállítás-

ban felel meg a valóságnak. Hiszen a teológiaiilag nem tájékozott olvasó előtt ma is így jelen meg az ószövetség Istene; és bizonyos, hogy sok ószövetségi ember is, sőt a próféták előtt esetleg a nép átlaga így fogta föl. Hogy azonban az ószövetségi szentírás maga az Istenről époly fölséges és egyetemes eszmét ad, mint az evangélium, azt a szerző nem tagadja itt, és másutt kifejezetten vallja, pl. ebben a kötetben is a 259. lapon.

12. — 239. lap : 1926-ból csak ez az egy följegyzés van. Egészen bizonyos, hogy a naplókából itt semmi sem hiányzik, hanem amint Prohászka nekikezdett az *Élet kenyere* írásának, följegyzéseit, melyek addig is ama mű előmunkálatai voltak, jórészt külön lapokon folytatta, melyek a hagyatékban fönmaradtak ugyan, de nem naplószerűen. Ami belőlük közlésre alkalmas, az *Élet kenyere*be került. — 1927-ből is csak ez az egy följegyzés maradt; hiszen nemsokára rá megkezdte — utolsó előadói körútját.

Az *Élet kenyere*-ben Prohászka maga a következő számokat dolgozta ki véglegesen nyomda-érett kidolgozásban : 1. 2. 3. 4. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 22. 23. 24. 25. 26. 27.

13. — 299. lap : Ez oly értelemben igaz, mint itt mondva van : az örök Ige a megtestesülés által emberi vonatkozásokba lépett. De nem volna helyes dolog — ezt a szerző nem is teszi — ezeket a vonatkozásokat közvetlenül ugyanúgy vonatkoztatni a Krisztusra, miként az ő anyjához, Szűz Máriához való vonatkozást. Hisz ezek mind nem közvetlenek, nem személyről személyhez való vonatkozások, miként Krisztus és Szűz Mária között van, hanem csak a Szent Szűz közvetítésével válnak valókká.

